

NEV'Î DÎVÂNÎ'NDA SOYUT KAVRAMLAR

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı**

Tuğçe SERTTAŞ

Danışman: Doç. Dr. Cemal BAYAK

Haziran 2021

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Tuğçe SERTTAŞ

ÖN SÖZ

Doğada gözlemleyebildiğimiz, duyu organlarımızla algılayabildiğimiz her şey somut kavramı karşılarken soyut kavram, elle tutulup gözle görülemeyen, varlığı duyularla algılanamayan ve yalnızca zihnimizde var olan somut karşıtıdır. Soyut kavramlar, somut kavramların aksine anlatılmazlar, onlar bireyi sezdirmeye ve keşfetmeye yönlendirir. Bu sebeple anlaşılmasının güç olduğu söylenebilir. Soyut kavramların bu özellikleri, varlığı altı asır boyunca süren, farklı kültürlerden aldığı bilim kültür öğretileriyle kendini besleyen ve zamanla özünü bulan, varlığını korumak ve sürdürmekte başarı gösteren dîvân edebiyatı ile özdeşleşmektedir.

Dîvân edebiyatı şairleri, soyut kavramlardan olabildiğince yararlanmıştır. Şairler, duygu ve düşüncelerini açıklayıp ifade etmek yerine onları edebi sanatlarla süsleyerek anlamı en derin yere saklamayı tercih etmişlerdir. Muhayyilesi zengin bir şairin soyut kavramlardan uzak durması olağan değildir. Dolayısıyla dîvân edebiyatına mensup pek çok şair veya edip zihninde var olan soyut kavramları ifade edemedikleri için benzetme sanatından faydalanarak duygu ve düşüncelerini okuyucuya sezdirme ve keşfettirme gayretinde olmuştur. Böylelikle zayıf olandan güçlü olana doğru yapılan aktarımda soyut kavramların keşfi sağlanmıştır.

Çalışmanın konusu, on altıncı yüzyılda yaşamış ve yaşadığı devirde âlim bir şair olarak anılan Nev'î'nin Dîvânı'nda bulunan soyut kavramlardır. Çalışmada bu şairi seçmiş olmamdaki ana etken, Nev'î'nin azımsanmayacak derecede iyi olan şairlik yeteneğinin yanı sıra; iyi yetişmiş, karakterli, âlim bir şahsiyet olmasıdır. Dîvân incelendiğinde Nev'î'nin en az çağdaşları kadar başarılı şiirler yazması, hayâl dünyasının ve bilgi birikiminin zengin olması dikkat çekmiştir. Çağdaşı ve arkadaşı Bâkî ile mukayese edildiği ve çoğu zaman onun gölgesinde kaldığı bilgisinden hareketle, duygu dünyasının açığa çıkması ve Bâkî ile eş değer olabilecek bir şairlik yeteneği olduğu kanısında, dolayısıyla Nev'î'nin şiirlerinin anlaşılma muhtaç olduğu kanaatindeyim.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Nev'î'nin hayatı ve edebi kişiliğine etki eden unsurların ne olabileceği hususunda bilgi edinebilmek adına şairin yaşadığı on altıncı yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal yapısı incelenmiş ve edebiyat tarihinden faydalanılarak ortaya çıkan genel portrenin edebiyata, dolayısıyla şairlere olan yansımalarına dikkat çekilmiştir.

Birinci bölümde âlim şair Nev'î'yi daha iyi tanıyabilmek adına dönemin en güvenilir kaynakları olan şair tezkireleri ile edebiyat tarihi ve oğlu Nev'îzâde Atâyî tarafından yazılan

“Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik” adlı eserden de faydalanılarak şairin hayatı, edebi kişiliği ve yazmış olduğu eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın esas konusunu teşkil eden ikinci bölümde ise Dr. Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından tenkidli basımı yapılmış Nev‘î Dîvânı büyük bir titizlikle baştan sona okunmuş ve soyut kavramları içeren beyitler, künyeleri ile birlikte kaydedilmiştir. Farklı beyitlerde bulunan aynı soyut kavramlar gruplandırılarak benzetilen öge alt başlığında sayıları verilerek sınıflandırılmıştır. Bu işlemde sonra beyitler Ferit Develioğlu’nun Osmanlıca Türkçe Lugati’nden yararlanılarak önce nesre çevrilmiş ardından beyitin açıklamasına yer verilmiş ve soyut kavramı daha iyi kavrayabilmek maksadıyla benzetme yönü tespit edilmiştir. Beyit açıklamaları yapılırken Dr. M. Nejat Sefercioğlu tarafından kaleme alınan Nev‘î Dîvânı’nın Tahlili, İskender Pala’nın Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü ve Ethem Cebecioğlu’nun Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü’nden faydalanılmıştır. Bununla birlikte şairin sevgiliye ve rakibe olan tavır ve davranış normlarını daha iyi kavrayabilmek ve bu davranışların altında yatan sebepleri özümseyebilmek için psikoloji disiplininin yararlanılarak Prof. Dr. Feyzullah Eroğlu’nun Davranış Bilimleri kitabı incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise önce benzeyen-kendisine benzetilen ve kendisine benzetilen-benzeyen olmak üzere iki tablo oluşturulmuş ve her tablonun sonunda kavramların kullanım sıklığına yer verilen grafikler oluşturulmuştur. Bu tabloların oluşturulmasındaki temel amaç; şairin kullandığı soyut kavramları bir bütün halinde görebilmek, hangi benzetme unsurundan ne kadar sıklıkla faydalandığını belirlemek ve bu soyut kavramların dîvânda kaç beyitte kullanıldığını tespit etmektir. Bu tespit sonrası kavramlar ve benzetme unsurları sayılarla sayısal veriler elde edilmiş ve bir sonuca ulaşılmıştır. Daha sonra ise Ahmet Paşa, Necâti Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî ve Bâkî dîvânlarında bulunan soyut kavramlarla ilgili çalışmalar incelenmiş ve bu dîvânlarda bulunan soyut kavramların tespiti sağlanmıştır. Sonrasında Nev‘î Dîvânı ile bu beş şairin dîvânlarında yer alan soyut kavramlar mukayese edilmiş ve soyut kavramların benzetilen ögeler bakımından ortak olup olmadığı incelenmiştir. Ortak olan ögeler “+” işaretleriyle gösterilmiştir. Böylelikle Nev‘î’nin kullandığı soyut kavramlar ve benzetme ögelerinin diğer şairlerden ayrılan yönleri tespit edilmiş ve Nev‘î’nin düşünce yapısına dair perdeyi biraz olsun aralamak fırsatı elde edilmiştir.

“Nev‘î Dîvânı’nda Soyut Kavramlar” konulu tez çalışmamda bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Cemal BAYAK’a, lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca engin bilgilerinden

faaydalandığım değerli hocalarım Prof. Dr. Saadet KARAKÖSE ve Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ’a en kalbî duygularımla şükranlarımı sunarım.

Ayrıca, her zaman yanımda olup bana güç veren ve her zorluğun üstesinden gelmemi sağlayan Emine BEYAZ’a, desteklerini her daim hissettiğim Nurcan YAVUZ KÖK, Cenay ALTUNORAK ve Melike TUNCER’e, bu güzel yola çıkmama vesile olan Nagehan KAYA BALKAYA’ya, öğrenimim süresince varlıklarını hissettirerek daima aile sıcaklığı gösteren Cennet ÇOBAN ile kıymetli ailesine ve üzerimde emeği olup desteklerini esirgemeyen değerli büyüklerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak bu aşamaya gelmemde büyük emeği olan, maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve her daim dağ misali arkamda duran babam İbrahim SERTTAŞ, annem Aysel SERTTAŞ, âbim Sebahattin SERTTAŞ ve eşı Pınar SERTTAŞ’a müteşekkire olduğumu belirtmek isterim.

Tuğçe SERTTAŞ / DENİZLİ

ÖZET

NEV'Î DÎVÂN'I'NDA SOYUT KAVRAMLAR

SERTTAŞ, Tuğçe

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Cemal BAYAK

Haziran 2021,

Çalışmanın konusu, Klasik Türk edebiyatının en ihtişamlı dönemini yaşadığı 16. yüzyılda yaşamış ve âlim bir şair olarak anılmış Nev'î'nin Dîvân'ında bulunan soyut kavramlardır. Çalışma, üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Nev'î'nin yaşadığı devir olan 16. yüzyıl genel itibarıyla ele alınmakla birlikte dönemin siyasi, sosyal yaşamı incelenmiş ve edebiyat tarihlerinden faydalanılarak bu durumun edebiyata yansımaları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Nev'î'nin hayatı, edebi kişiliği edebiyat tarihi ve şair tezkirelerinden yararlanılarak ele alınmış, edebi kişiliği Dîvân'dan örnek beyitler gösterilerek ele alınmaya çalışılmış ve şairin eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ana konusunu teşkil eden ikinci bölümde ise, şairin Dîvân'ı soyut kavramlar açısından büyük bir titizlikle taranmış, aynı soyut kavramla ilgili unsurlar alt başlıklarda alfabetik sıra gözetilerek listelenmiştir. Beyitler listelenirken numaralandırılmış ve beyitlerin bulunduğu kaside veya gazel sayıları ile beyit sıraları da belirtilmiştir. Beyitlerin açıklamalarına yer verilen bu bölümün amacı, şairin duygu dünyasının perdelerini aralamaya çalışmaktır. Bu durumu anlayabilmek için psikoloji disiplini de faydalanılmıştır. Üçüncü bölümde Dîvân'daki benzetmeler üç tablo halinde verilmektedir. Bu tablolar benzetmelerin tespiti kadar Nev'î'nin kullandığı soyut kavramların sayısının tespitini de sağlamaktadır. Çalışmadaki bulgular sonuç kısmında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nev'î, dîvân, soyut kavram, şiir, benzeyen, kendisine benzetilen.

ABSTRACT

CONCEPTS IN DÎVÂN OF NEV'Î

SERTTAŞ, Tuğçe

Master Thesis

Turkish Language and Literature Department

Old Turkish Literature Programme

Adviser of Thesis: Doç. Dr. Cemal BAYAK

June 2021,

The subject of the study is the abstract concepts found in the Dîvân of Nev'î, 16th century Turkish poet. The study consists of three parts. In the introduction, the political and social life of the 16th century the period was examined. In the first chapter, the life and literary personality of Nev'î have been discussed through couplets from the Dîvân and information about the poet's works has been given. In the second part, which constitutes the main subject of the study, the poet's Dîvân was scrutinized in terms of abstract concepts, and the elements related to the same abstract concept were listed in alphabetical order under subheadings. While listing couplets, they are numbered and the numbers of odes or gazelles and the rows of couplets are also indicated. The purpose of this section, which includes explanations of couplets, is to try to open the veil of the poet's emotional world. In order to understand this situation, psychology discipline has also been used. In the third chapter, the similes in the Dîvân are given in three tables. These tables provide the determination of the number of abstract concepts used by Nev'î as well as the determination of the similes. Findings of the study are given in the conclusion section.

Keywords: Nev'î, dîvân, abstract concept, poem, resembling, likened to itself.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

16. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI VE NEV'Î

1.1. 16. Yüzyıl Türk Edebiyatı.....	1
1.2. Nev'î'nin Hayatı.....	3
1.3. Nev'î'nin Edebi Kişiliği.....	6
1.4. Nev'î'nin Eserleri.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

SOYUT KAVRAMLAR

2.1. Nev'î Dîvânı'nda Soyut Kavramlar.....	13
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEV'Î DÎVÂNI'NDA BULUNAN SOYUT KAVRAMLARIN

BENZEYEN VE KENDİSİNE BENZETİLEN UNSURLAR

TABLOSU

3.1. Nev'î Dîvânı'nda Benzeyen-Kendisine Benzetilen Tablosu	307
---	-----

3.2. Nev'î Dîvânı'nda Kendisine Benzetilen-Benzeyen Tablosu.....	335
3.3. Nev'î Dîvânı'nda Bulunan Soyut Kavramlar ile Ahmet Paşa, Necâti Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî ve Bâkî Dîvânları'nda Bulunan Soyut Kavramların Karşılaştırılması.....	359
SONUÇ.....	383
KAYNAKÇA	388
ÖZ GEÇMİŞ.....	392

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Benzeyen Kavramların Kullanım Sıklığı.....	332
Şekil 1.2. Kendisine Benzetilen Kavramların Kullanım Sıklığı	352

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

Age	Adı Geçen Eser
Agm	Adı Geçen Makale
C	Cilt
G	Gazel
K	Kaside
MUK	Mukatta
MUR	Murabba
MUS	Musammat
MÜS	Müseddes
RUB	Rubai
S	Sayfa
TAHM	Tahmis
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TERC	Terci-i Bent
TERKB	Terkib-i Bent
TESD	Tesdis
V	Vefat

GİRİŞ

16. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI VE NEV'Î

1.1. 16. Yüzyıl Türk Edebiyatı

Varlığı 13. yüzyılda başlayıp altı asır boyunca gelişerek devam eden Dîvân Edebiyatı, 16. yüzyılda altın çağını yaşamış ve klasik bir edebiyat halini almıştır. Bununla birlikte 16. asır *Türk kültürü ve medeniyeti ve buna paralel olarak Türk sanatı ve edebiyatının hızla gelişerek mükemmeli yakaladığı bir dönemdir.*¹

Edebiyatın zirve yaptığı bu asır, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun da yaşadığı en parlak dönem olmuştur. *16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, doğuda İran'dan batıda Macaristan'dan kuzeyde Kırım'dan güneyde Arap Yarımadası'na ve Kuzey Afrika'ya kadar sınırlarını genişletmiştir.*² Yoğun olarak gerçekleşen savaşlar ve art arda kazanılan zaferler, Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesine oldukça katkı sağlamıştır. Kazanılan bu zaferler neticesinde elde edilen en büyük ganimet ise ilim ve sanat adamları olmuştur. Padişahlar, kazandığı zaferler sonrasında savaştığı ülkede bulunan büyük sanatkârları kendi ülkesine götürmüş ve ülkede sanat ile ilmin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Böylelikle siyasal ve diplomatik gelişmeler olduğu kadar dil, sanat, edebiyat alanlarında ve mimari alanda da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerde padişahların ve onların sanata olan düşkünlüğünün de payı büyüktür. *Başta ilme, edebiyata, okumaya musikiye hatta heykele meraklı münevver bir sadrazam olan Makbul İbrahim Paşa olmak üzere devrin padişahıtan sonra gelen büyükleri de umumiyetle âlimleri, şairleri, sanatkârları korumak; onlara maaş bağlamak, ilim ve sanat adamlarının geleceklerini emniyete almak için birtakım teşekküller meydana getiriyorlardı.*³

15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet ile önem kazanan ilim, kültür ve sanat faaliyetleri 16. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim, II. Selim, III. Murat gibi padişahlar ile gelişme göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğunun şair olan bu padişahlarının sanat ve edebiyata da katkıları oldukça fazla olmuştur. Nitekim sekiz yıllık padişahlık dönemine seksen yıllık başarı sığdıran Yavuz Sultan Selim, kazandığı siyasi ve askeri zaferlerin yanında ilim ve sanat ile uğraşmaktan geri kalmamış ve “Selimî” mahlasıyla şiirler yazmıştır. Bu şiirleri Farsça Dîvânadî altında toplamıştır. Velûd bir şair olarak anılabilecek Kanuni Sultan Süleyman ise “Muhibbî” mahlası ile şiirler yazmış ve Türk Edebiyatı'nda Zatî

¹ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 2006, s. 265.

² Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 2009, s. 164.

³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 558.

ve Lâmiî Çelebi'den sonra en çok şiir yazan şair olarak anılmıştır. *Tezkireler, onun oğullarının beşini de gazel şairleri arasında gösterirler; bunlardan biri ve kendisinden sonra tahta çıkan Selim, şair sultanlar arasında herhalde Türk şiirini en iyi uygulayan şairdir.*⁴ Yine “Muradî” mahlası ile şiirler yazan III. Murat'ın oldukça hacimli bir dîvânı mevcuttur. Dolayısıyla padişahların ve devlet adamlarının bu ilgi ve yetenekleri, edebiyatın hızla gelişmesinde ve büyümesinde oldukça etkili olmuştur.

Padişahlardan ve yöneticilerden gelen bu hüner ve yüksek bilinç, âlim ve şairlerin sanatlarını daha müreffeh ortamlarda icra etmelerinin de önünü açmıştır. *Âlim ve şairler seferde olmadıkları zaman hükümdarların saraylarında toplanıyor; bazen padişahlarla birlikte sefere de gidiyorlardı. Diğer zamanlarda vezirlerin, büyük devlet adamlarının saraylarında veya konaklarında toplanıyorlar, burada akademik sohbetler münakaşa ve münazaralar yapıyorlardı. Bu alışkanlık, âlimlerin ve şairlerin evlerini hatta bazılarının dükkânlarını birer akademik muhit haline getirmişti.*⁵ Bu durumun en güzel örneği 16. asrın en önemli şairlerinden olan Zâtî'dir. Zâtî'nin Bayezid Cami avlusunda bulunan remilci dükkânı, edebiyatseverler için bir edebi mektep haline gelmiştir. Zâtî, burada dönemin şiire meraklı gençlerine şiirin nasıl yazılacağına dair ipuçları vererek onları yönlendirmiş ve şiir yazma hususundaki tecrübelerini paylaşmaktan çekinmemiştir. Şiire meraklı bu gençler arasında devrin “Sultanü’ş-Şuarâsı” kabul edilen Bâkî de bulunmuştur. Varlığının 16. asra dayandığı kahvehaneler ve meyhaneler de âlim ve şairlerin bir araya geldikleri, şiir sohbeti yaptıkları mekânlardandır. Dolayısıyla âlim ve şairlerin böyle doğal ve sohbet üzerine kurulu ortamlarda yetişmesi onların iyi birer şair olma yolunda ilerlemelerini sağlamıştır.

Bu asır; hayâl dünyası, bilgi birikimi ve şairlik yeteneği bakımından pek çok güzide şairin yetişmesine tanıklık etmiştir. Yazdığı şiirleriyle devrinin ötesine geçmeyi başaran ve tüm Türk dünyası tarafından tanınan Fuzûlî, rint tavrı ve âşıkane gazelleri ile ünlenen ve kullandığı İstanbul Türkçesi ile aruzun başarılı uygulayıcılarından olan Bâkî, zengin düşünce dünyası sayesinde gazelleri ile tanınmış Zâtî, Zâtî ile Bâkî arasında en büyük şair kabul edilen ve üstatlığı kabul görmüş Hayâlî, şiirlerinin âşıkane olduğunu vurgulayarak onları gösterişsiz ve samimi bir dille yazan âlim şair Nev'î, toplumsal olaylara karşı duyarlılığını gizleyemeyip eleştirmekten çekinmeyen ve terakib-i bentleriyle tanınan Bağdatlı Ruhî, asrın en kıymetli şairlerindendir. Her birinin bıraktığı iz, edebiyat tarihimiz açısından büyük önem arz etmektedir. Yine mesnevi alanında hamse sahibi Taşlıcalı Yahyâ, oldukça üretken bir şair

⁴ E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, Tercüme Ali Çavuşoğlu, Ankara, 1999, c. 2, s. 16.

⁵ N. S. Banarlı, *age*, s. 557.

olan Lamiî Çelebi ve Gül ü Bülbül mesnevisi ile tanınan Kara Fazlî önemli mesnevi yazarlarımızdandır.

Şairlerin ve âlimlerin hayatlarına ve sosyal yaşama dair önemli izler taşıyan tezkirecilik geleneği bu asırda Sehi Bey'in Heşt Behişt adlı eseriyle başlamış ve Latîfî, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî ve Ahdî ile devam etmiştir. *Yine bu yüzyılda Edirneli Nazmî (v. 1555) ve Tatavlı Mahremî (v. 1535) Arapça ve Farsça'nın dil ve edebiyatımıza en çok girdiği bir sırada, yepyeni bir iddia ortaya atmışlardır. Bu iki şair, aruzla yazdıkları bazı şiirlerde Arapça ve Farsça kelime ve terkip kullanmayarak "Türkî-i basit" adını verdikleri yeni bir tarz oluşturmuş ve sade Türkçe ile şiirler yazmışlardır.*⁶ Buna karşın bu akım aruzun Türkçe'ye uygulanışının zor olması ve bu iki şairin şairlik yeteneklerinin yeterli kudrette olamayışı nedeniyle askıda kalmıştır. Bununla birlikte bu girişim bile edebiyatımız için önem arz etmektedir çünkü Türk dili, uzun yıllar Arapça ve Farsça etkisinde kalmış ve İran şairlerinin Türk şairler üzerinde tesiri oldukça fazla olmuştur.

Ancak bu asırda yetişen önemli şairlerden olan Nev'î'nin;

Nev'îyâ nazm içre îcâd eyledün bir tarz-ı hâs

Rûm'ı kurtardun Acem eş'ârını taklîdden (G. 349/7)

Beyiti, onun has tarzının Anadolu'yu İran şairlerini taklit etmekten kurtardığını ifade eder. Nitekim öyle de olmuştur. Türk şiiri bu asırda, İran şiirinde bulunmayan derin mana ve naif edasıyla zirveye ulaşmış ve şairlerin şiir tekniği ve aruzu kullanmadaki başarıları dolayısıyla en etkili dönemini yaşamıştır ve 16. yüzyılda *Dîvân edebiyatının en mükemmel eserleri yazılmış, şairlerimize artık İran şairlerinden geri kalmadıkları hususunda bir güven gelmiştir. Bu yüzyılda yetişen şairlerinin hepsinin eserlerinde teknik mükemmellik vardır. Duygu ve hayâl bakımından dolgun, ahenkli ve güzel şiirler yazılmıştır.*⁷

1. 2. Nev'î'nin Hayâtı

16. yüzyılın en önemli âlim ve şairlerinden olan Nev'î hakkında; Beyânî, Kınalızâde, Hasan Çelebi, Ahdî, Rıza, Riyazî, Âşık Çelebi ve Kafzâde Faizî tezkirelerinde bilgiler mevcuttur. Âşık Çelebi Nev'î'yi *Malkara'dandır. Adı Yahyâdur.*⁸ şeklinde; Kınalızâde Hasan

⁶ H. İbrahim Şener-Dr. Âlim Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, İstanbul, 2010, s. 296.

⁷ Hasibe Mazıoğlu, *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, Ankara, 2011, s. 88.

⁸ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü 'şu'arâ: İnceleme Metin*, (Haz. Dr. Filiz Kılıç), Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, c. 2, s. 387.

Çelebi ise *Malgara* demekle *şöhre olan kasabadandır*. *Namı Yahyâdur*.⁹ şeklinde takdim etmiştir.

Büyük babası Nasûh Efendi, Ankara'dan gelip Malkara'ya yerleşen Hoca Kemal adlı bir zatın oğludur. Babası Pîr Alî ise ünlü bir Halvetî şeyhidir. Oğlu Nev'îzâde Atâyî'nin ifade ettiğine göre; *Pîr Alî'nin anne tarafından dedesi Moğol İstilasî'ndan sonra İran'dan Osmanlı ülkesine iltica etmiştir. Rodosçuk kazasına bağlı "İvaz Fakih" adlı köy yakınında kazdığı bir mağarada ibadetle meşgul iken dönemin Malkara kadısı Karpuz Yahyâ Efendi onu damat edinmiştir. Bu şahıs ile Karpuz Yahyâ Efendi'nin kızından üç kız çocuğu olmuştur. Bu çocuklar buluş çağına geldiklerinde babaları onlara çeyizlik olarak üç Kur'an-ı Kerim nüshası yazıp üç salih delikanlıya gelin etmiştir. İşte bu salih kullardan biri Ankara'dan gelip Malkara'ya yerleşen Hoca Kemal isimli tüccarın oğlu Nasuh Halifedir ki Pîr Ali Efendi'nin, yani Atâyî'nin büyük babasının babasıdır*.¹⁰ Pîr Ali, ilk olarak Şeyh Bayezid-i Rumi'ye daha sonra İbrahim Gülşeni'ye intisap etmiş, Malkara'da Turhan Bey Camii imamlığı ve sübyan mektebi muallimi iken vefat etmiştir ve 952 (1545) yılında hocalık ettiği mektebin haziresine gömülmüştür. *Annesi ise, Muhammediyye müellifi Yazıcıoğlu Mehmed'in soyundan gelir*.¹¹

Nev'î, ilk tahsilini tasavvuf konusunda oldukça bilgili bir zat olan babasından almıştır. Pîr Ali'nin büyük bir mütefekkir oluşu ve daima tasavvuf dünyasının içinde bulunması Nev'î'ye de intikal etmiş, o da tıpkı babası gibi hayatı boyunca tasavvuf ve tefekkür ile iç içe yaşamıştır. Nev'î babasından aldığı öğretileri kendi de şair olan oğlu Nev'îzâde Atâyî'ye de aksettirmiş ve oğlu onu üstadı olarak kabul etmiştir. Böylelikle babadan evlatlara geçen kültür ve yetenek kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Nev'î, babasından aldığı eğitimin yanında dönemin tanınmış şeyhlerinden de tasavvuf kültür ve terbiyesi almaya devam etmiştir. Sarhoş Bali ve Kurt Mehmet Efendi'den ders almış ve 1550 yılında İstanbul'a gelerek "Ahavayn" diye bilinen iki kardeşten medrese eğitimi görmeye başlamıştır. Karamanî Ahîzâde Ahmet Efendi'nin Dâvud Paşa Medresesi'nde ve kardeşi Mehmet Efendi'nin Sahn'daki medreselerinde ders görmüştür. Nev'î tahsil gördüğü medresede Bâkî, Hoca Saadettin, Valihî, Mecdî, Camcızâde Camî gibi ilerde önemli yerlere gelecek olan şairlerle aynı eğitimi almıştır. Nev'î, medresede hocası olan Mehmet Efendi'ye saygı ve hürmet duymuş ve ona bağlılığını göstermekten çekinmemiştir. Hatta hocası, 1554'te Edirne'deki Bayezid Medresesi'nde görev yapacağı zaman Mehmet Efendi ile gitmiş ve 1563'te yine Süleymaniye Medresesi'ne tayin

⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuara*, (Haz. Dr. Aysun Sungurhan), Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 870.

¹⁰ Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâik: İnceleme-Tenkitli Metin*, (Haz. Suat Donuk), İstanbul, 2017, c. 1, s. 110.

¹¹ M.Nejat Sefercioğlu, "Nev'î", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007. c. 33, s. 52.

olunan hocası ile birlikte İstanbul'a dönmüştür ve burada tahsilini tamamlayıp mülazım olmuştur. Nev'î'nin ilk görev yeri, 974 (1566) yılında Balaban Paşa ve Mesih Paşa medreselerinde müderrislik yaptığı Gelibolu'dur. Burada 6 yıl görev yaptıktan sonra 980 (1572) yılında İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da Şah Kulu, Murat Paşa, Cafer Ağa, Mihrimah Sultan medreselerinde müderrislik yapmıştır. 993 (1585) yılında evlenmiş, 994 (1585) yılında Sahn-ı Seman medresesinin bir bölümü kabul edilen Çınarlı Medresesi'ne tayin edilmiş ve burada 1590'a kadar müderris olarak görev yapmıştır. 1590 yılında Bağdat Kadılığı görevine layık görülmüş ancak yanlış karar verme korkusu ile bu göreve sıcak bakmamıştır. Yol hazırlığı yaparken padişah III. Murat tarafından şehzade hocalığı görevinin verilmesine ise oldukça sevinmiştir. Nev'î, III. Murat'ın oğullarından Şehzade Mustafa, Bayezid, Osman ve Abdullah olmak üzere dört şehzadenin hocalığını yapmıştır. *Atâyî, IV. Murat'a sunduğu bir kasidede bu olaydan bahsetmiştir:*¹²

Peder Sultan Murad-ı Salis'ün olmuşdı manzuri

Niçe yıl hizmet-i talim-i şeh-zadeyle şan buldı (K. 20/89)

Nitekim Nev'î Osmanlı şehzadelerine hoca seçilecek ve onları yetiştirmeye me'mur edilecek kadar, ilmi ve faziletiyle mevki ve takdir kazanmış¹³ bir şairdir. Uzun süre saray hocalığı görevinde bulunan Nev'î, kısa zamanda III. Murat'ın beğenisini kazanmıştır. Osmanlı idari yapısında en üst makamda bulunan padişah, huzuruna gelen kimselerin karşısında ayağa kalkmamasına rağmen III. Murat, Nev'î'nin huzura her gelişinde ayağa kalkarak ona olan saygısını ve hürmetini gösterdiği ve onunla şiir üzerine sohbet ettiği rivayet olunmuştur. Hatta III. Murat, gerekli gördüğü idari konularda Nev'î'nin düşüncelerine değer vermesi hasebiyle onun görüşünü almaya ihtiyaç duymuştur. III. Murat devrinde başladığı saray hocalığı görevine III. Mehmet devrinin ilk sekiz yılına kadar sürdüren Nev'î'nin görevi, 1003 (1595) yılında şehzadelerin öldürülmesi ile son bulmuş ve kendi isteği üzerine görevinden ve saraydan ayrılmıştır. Öğrencilerinin katledilmesinin üzerine duyduğu derin üzüntüyü onlara mersiye yazarak belirten Nev'î, bunun yanında padişahların gösterdiği ilgi ve alakaya karşı Dîvân'ında III. Murat ve III. Mehmet için yazılmış kasidelere de yer vermiştir. Hatta Nev'î, en çok kasideyi ihsan gördüğü ve yakın ilgisine nail olduğu III. Murat'a sunmuştur. Saraydan ayrıldıktan sonra geçimini yazdığı bu kasideler sayesinde sağlamıştır. Padişah tarafından ömür boyu şehzade hocalığı maaşı almış ve bununla birlikte kendisine kazaskerlik maaşı da verilmiştir. Ayrıca kayınpederi Nişancı Mehmet Bey'in medrese

¹² Saadet Karaköse, *Nev'î-zâde Atayî Dîvânı*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 1

¹³ N. S. Banarlı, *age*, s. 578.

kurması üzerine buradan 50 akçelik de yevmiye verilmiştir. Nev'î 30 Zilkade 1007 (25 Haziran 1599) tarihinde çarşamba günü vefat etmiştir.

*Oğlu Atâyî'nin; "Cihân gülzârını câ etti Nev'î" mısraı ile Keşfî'nin "Yerin cennât ola Nev'î Efendi" mısraı vefatına tarihtir.*¹⁴ Bu iki mısra ebced hesabına göre şairin vefat tarihi olan 1007'yi işaret etmektedir. Nev'î, Şeyh Vefa Cami haziresinde medfundur ve mezarı, Vefa'da bulunmaktadır. O, dünya nimetlerine tama'etmemesi sebebiyle eline geçen bütün parayı muhtaç kimselere vermiş, vefat ettiğinde parası kalmadığı için cenaze masrafları dönemin padişahı tarafından karşılanmıştır.

1.3. Nev'î'nin Edebî Kişiliği

Nev'î; Osmanlı Devleti'nin en parlak, Türk edebiyatının ise en verimli olduğu dönemde yaşamıştır ve yaşadığı dönemde züht ve takva sahibi olan âlim bir şair olarak anılmıştır.

Nev'î'nin tahsili, tasavvuf alanında kendini yetiştirmiş bir zat olan babası ile başlamıştır. Babası Pîr Ali, İbrahim Gülşeni'ye intisap etmiş ve hayatı boyunca tasavvuf yolunda, ilim peşinde ve irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Nev'î de tıpkı babası gibi ilimden hiçbir zaman vazgeçmemiş ve hayatı boyunca hem öğretmen hem öğrenci olmuştur. Nev'î'nin ilk tahsilini babasından alması onun karakterinin şekillenmesinde ve bilgi birikimi ile kültürünün artmasında oldukça etkili olmuştur. Nev'î, henüz 10 yaşında iken babasının yönlendirmesi üzerine zikre başlamıştır. Babasından aldığı tasavvuf öğretileri, ona sağlam bir zemin oluşturmuş, ilerleyen yaşlarda gittiği medreselerde de bilgisine bilgi katmıştır. Dönemin ünlü şeyhlerinden Bali Efendi, Kurt Mehmet Efendi ve Şaban Efendi'den aldığı dersler ile Nev'î, ilim ve tasavvuf yolunda ilerlemiş daha sonrasında aldığı eğitimler neticesinde hayatının bir kısmını medreselerde müderrislik yaparak bir kısmını da sarayda şehzade hocalığı yaparak geçirmiştir. Nev'î, dünya malının geçiciliğine inanıp ona aldanmayan, derviş meşrep, nevi şahsına münhasır, tevazu sahibi, hakkını gözetken ve hakkından fazlasını kabul etmeyen, muhtaç kimselere yardım edecek kadar cömert bir zattır. Bu özellikleri ile birlikte onun latîf ve naif karakter yapısı ve dünyayı algılama şeklini şiirlerinde görmek mümkündür. Dîvânında yaratılışından ve karakter yapısından yapılan çıkarımlar şu şekildedir;

Keramet ehli olan kişinin ayıpları örtmesi gerektiği belirtilmiştir.

Kerâmet ehli iseñ sâtirü'l- 'uyûb ol kim

Cihânda penbe-i dâgum gibi yüzüñ ola ag (G. 212/5)

¹⁴ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Ankara, 2001, c. 2, s. 1113.

Nev'î değerinin yüksek olmasına karşın alçak gönüllüdür.

Kadrümüz tâk-ı felekden ne kadar yüksek ise

Gönlümüz aña göre biñ tabaka alçakdur (G. 103/4)

O, tasavvuf kültürü ile yetişmesine rağmen rindane bir hayat tarzını benimsemiş, kendisi ile ilgili bu özelliğine de dîvânında şöyle yer vermiştir;

Ni'tsün ya güzel sevmeyüp Allah'ı severseñ

Nev'î gibi bir rind husûsâ ola şâ'ir (G. 144/5)

Nev'î'nin kendini rint olarak vasıflandırmasına, G. 193/5, G. 317/5 olmak üzere iki beyitte daha rastlanmıştır.

O, kendisini değerli olduğu için revacının olmadığını belirtmiştir.

Ucuz bahâlu gerekdür metâ'-ı dehr-i denî

Bahâmuz ağır anuñçün revâcumuz yokdur (G. 142/3)

Kendisini temiz, saf bir denize benzetmiştir.

'Ayb-cûlar keder isnâd idemez

Nev'îyâ bahr-i musaffâsın sen (G. 339/7)

Tüm bu güzel hasletlerin yanında, onun tahammül edemediği şeyler de olmuştur. Nev'î cehaleti, riyakârlığı, hased ve iftirayı affetmezdi. Bütün edebine ve tevazuuna rağmen, bir aralık birlikte Edirne'ye gittikleri hocası Mehmet Efendi'nin danışmendi iken hakkında sarhoşluk isnadında bulunan, o yılların belli başlı mürailerinden Manav Seydi'yi soğukkanlılıkla dövecek kadar, böyle suçları cezasız bırakmak istemezdi.¹⁵ O, bu sağlam karakteri ile III. Murat'ın da ilgisini çekmiş olacak ki padişah onu şehzade hocalığına layık görmüştür. Padişahın yer yer eğitime de katıldığı rivayet edilmiştir.

Nev'î'nin yaşadığı devir olan 16. asır, Dîvân edebiyatının İran etkisinden sıyrılmaya çalıştığı ve yavaş yavaş kendi özünü bulduğu bir dönem olmuştur. İran şairleri ile onların etkisi altında kalan Türk şairlerinin şairlik yetenekleri hemen hemen aynı ayarda olmuştur. Bunlardan biri de âlim şair Nev'î'dir. Nev'î, özgünlüğünü tarz-ı hâs ifadesi ile belirtmiş ve şiirlerini Acem etkisinden kurtardığını şöyle ifade etmiştir;

Nev'îyâ nazm içre icâd eyledün bir tarz-ı hâs

Rûmı kurtardun 'Acem eş'ârını taklidden (G. 349/7)

¹⁵ N. S. Banarlı, *age*, s. 578.

*Nev'î yaşadığı devir olan 16. asırda, asrının allamesi ve reisü'ş-şuarâsı Şairler Reisi*¹⁶ olarak kabul edilmiştir. Şiirlerini büyük bir titizlikle yazmış ve *delinmemiş nice mana cevherini şiir ipliğine büyük bir dikkatle dizip bağlamıştır*.¹⁷ Yazdığı şiirleri tasannudan uzak, *sade, konuşma diline yakın ve samimidir. Hatta "Gönüldendir şikâyet kimseden feryadımız yoktur" mısraını söyleyecek kadar halis şiirin kendi devrindeki en sade lisanla istifini yapacak kudrette bir şairdir*.¹⁸

Şiirleri güzellerin başında taşıyacakları kadar kıymetlidir.

Bu şi'ri güzeller n'ola başında götürse

Nev'î sokulur gûşe-i destâra şükûfe (G. 403/7)

Sözü tatlıdır ve fani âleme bâkî bir şiir bırakmıştır.

Ecel câmin içüp gam çekme Nev'î telh-kâm olsan

Koduñ bu meclis-i fânîde bir şîrîn suhan bâkî (G. 484/5)

Cevher görmek isteyen Nev'î'nin mana cevheri saçan sözüne bakmalıdır.

Âb-ı revân içinde güher görmek isteseñ

Nev'î sözinde ma'nî-i cevher-feşânı gör (G. 64/5)

Şiirleri sade ve âşıkane'dir ve bunu ehl-i sanayi diye tabir ettiği sözde şairler beğenme de olur.

Bu sâde nazmı ehl-i sanâyi' beğenmezse

Nev'î ne gam bizüm sözümüz 'âşıkâne'dir. (G. 100/5)

Nev'î'nin Türkçe kelimeleri, halk deyişlerini, konuşma dilini kullanmadaki kudreti 18. yüzyılın Nedim'ini hatırlatacak ölçüdedir.¹⁹ Dolayısıyla şiirlerinde kullandığı dil, Halk edebiyatına yatkındır. Dîvân'da Halk edebiyatına özgü olan ve "müracaa gazel" olarak bilinen "dedim-dedi" şeklindeki karşılıklı konuşma içeren şiirler de mevcuttur.

Didüm 'akl ile sabrum gitti benden saña yâr oldı

Didi dîvânesin sen ehl-i 'ışkuñ 'aklı yâr olmaz (G. 179/4)

Nev'î'nin, aldığı nitelikli eğitim sebebiyle dile yatkınlığı ve onu kullanma becerisi oldukça iyidir. O, dile olan hâkimiyeti sebebiyle atasözü ve deyimleri de şiirlerinde özenle ve ustaca kullanmıştır. Kullandığı atasözlerinden birkaçı şöyledir;

¹⁶ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1972, c. 2, s. 251.

¹⁷ Â. Çelebi, *age*, c. 2, s. 387.

¹⁸ N. S. Banarlı, *age*, s. 579.

¹⁹ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1996, c. 2, s. 437.

Her güzel şeyin bir kusuru, olumsuz yanı vardır manasına gelen “Dikensiz gül olmaz.” atasözü;

*Her ne dirseñ bulunur gülzâr-ı dehr içre hemân
Hârsuz gül gözleme ağyârsuz yâr isteme (G. 420/3)*

Yanlış olan bir şeyin er ya da geç düzeleceği anlamına gelen “Yanlış hesap Bağdat’tan döner.” atasözü;

*Meseldür söylenür yanlış döner Bağdad’dan dirler
N’ola kılsa hidâyet bana necm-i re’y-i rahşânı (K. 47/9)*

Herkes tarafından bilinen bir gerçeğin değiştirilemeyeceği anlamına gelen “Güneş balçıkla sıvanmaz.” atasözü;

*Güneşi balçık eylemez mestûr
Eyledün gerçi hâk içinde karâr (TERC. 6/48)*

Nev’î, çoğu zaman çağdaşı ve medreseden yakın arkadaşı olan Bâkî ile mukayese edilmiştir. Bâkî ile aynı düzeyde olamayacağını ifade edenler kadar onun Bâkî’den üstün olduğu görüşünde olanlar da vardır. Karakter yapılarının ve dünya görüşlerinin farklı olması onların ara sıra münakaşa etmelerinde temel etkenlerden biri olmuştur. Bâkî; rint bir hayat görüşüne sahip, tasavvufтан uzak, dünyevi nimetlere değer veren bir şair iken Nev’î; tasavvufa mütemâyil, daha naif, dünya nimetlerine önem vermeyen ve ilim ve irfan dâhilinde yetişip kendini yetiştiren âlim bir şairdir. O, kendini rint olarak tasavvur eder ancak Bâkî’nin rindane hayat görüşü Nev’î’nin çok ötesindedir. Nev’î, Bâkî’ye göre daha geri planda kalmıştır, bunun nedeni ise Bâkî’nin devrin padişahına yakın olmasıdır. Bâkî, Kanuni Sultan Süleyman’dan yakın ilgi görmüş ve padişah onu himayesi altına alıp ona ihsanlarda bulunmuştur. Nev’î bu durumu şöyle dile getirmiştir;

*Şi’r-i Bâkî’yi salardum cür’a gibi ayağa
Başuma togsa benüm de mihr-i devlet subh-dem (K. 36/10)*

Beyitte Bâkî’nin başına doğan devlet güneşi, Kanuni Sultan Süleyman’dır ve Nev’î bu durumdan hoşnut olmamakla birlikte kendisinin de talihsiz olmasından yakınmaktadır. Nev’î’nin kendini Bâkî ile mukayese etmesi dîvânın pek çok yerinde mevcuttur ve Bâkî, üç beyitte karga olarak tasavvur edilmiştir. O beyitlerden biri şöyledir;

*Yah-pâreler düşürdi felek cemre yirine
Bâgun göründi nagme-i zâg u hezârı bir (G. 75/4)*

Bâkî'nin babası Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi sesinin çirkinliği ve burnunun biçimi yüzünden "karga" lakabıyla tanındığı kaynaklarda zikredilir. Bu sebeptendir ki Bâkî'yi eleştirmek isteyenler kendisini "karga-zâde" diye çağırırlarmış. Bâkî de babası gibi kara kuru ve karga burunlu olduğu için o da zamanında "Karga Bâkî" diye ün salmıştır.²⁰ Nev'î'nin de onu karga olarak tasavvur etmesi, kuvvetle muhtemel bu hadiseye dayanır.

Bâkî'nin karga olarak tasavvur edilmesine G. 98/1 ve G. 82/6 beyitlerde rastlanmıştır.

Nev'î her ne kadar Bâkî ile münakaşa içinde olsa da onun ölümünden duyduğu üzüntüyü ve artık hiçbir şeyin kıymeti olmadığını yazdığı şiirde şöyle dile getirmiştir;

Yire çal câm-ı şevki ey sâki

Gitdi bezm-i zamânedan Bâkî (TERCB. 5/6)

Nev'î, aruzu Türkçe'ye başarıyla uygulayan bir gazel şairi olmakla birlikte yazdığı kasideler ve mesnevilerde de büyük bir başarı göstermiştir. Ahdî'nin Gülşenü'ş-Şuarâ'da bahsettiğine göre Nev'î; *kaside üslubunda eski (kaside) söyleyenler gibi mükemmel, mesnevi tarzında latif hikâyeleriyle çağdaşlarından üstün, gazelleri, manasının üslubuna uygundur.*²¹ Velhasıl Nev'î, şairlik yeteneği sayesinde hemen her alanda başarı göstermiş mühim bir şahsiyettir.

1.4. Nev'î'nin Eserleri

1.4.1. Türkçe Eserleri

1.4.1.1. Dîvân: Divanda 58 kaside, 1 tarih, 1 mesnevi, 4 terki-i bent, 4 terci-i bent, 1 müsemmen 2 müseddes, 558 gazel, 82 mukatta, 11 rubai ve 17 müfred mecvuttur. Bu manzumelerden iki kaside, bir tahmis ve iki gazel Farsça olarak kaleme alınmıştır.²²

²⁰ Sedanur Dinçer Arslan, *Nev'î Dîvânı Sözlüğü (Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Doktora Tezi, Ardahan, 2017, s. 175.

²¹ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i-Şu'arâsı (İnceleme Metin)*, (Haz. Dr. Süleyman Solmaz), Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 284.

²² Eser yayımlanmıştır. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, *Nev'î Divanı Tenkidli Basımı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977.

Eser üzerine yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları yapılmıştır. Eser yayımlanmamıştır. Rıdvan Uzel, *Nev'î Divanı'nda Bitkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1981. Eser yayımlanmamıştır. Serpil Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divânları'nda Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zâtî*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2013. Eser yayımlanmıştır. M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, Ankara, 1984. Eser yayımlanmıştır. Sabahat Deniz, *Onaltıncı Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î ve Yahyâ Divânları'nda Kozmik Unsurlar*, Doktora Tezi, İstanbul, 1992. Eser yayımlanmıştır. Nuray Kartal, *16. Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î ve Yahyâ Bey Divânlarında Bitkilerle İlgili Bazı Hususiyetler*, Doktora Tezi, İstanbul, 1994. Eser yayımlanmıştır.

1.4.1.2. Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn: Bir kırk hadis çevirisidir. Nev'î, 1569 yılında Gelibolu'da müderrislik yaptığı sıralarda kaleme almıştır. Hadisler konularına göre dört bölüme ayrılmış ve kıta şeklinde tercüme edilmiştir. Bilinen tek nüshası Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde dir.²³

1.4.1.3. Hasb-i hâl: Tasavvuf konulu bir mesnevidir. Yaklaşık 800 beyitten oluşmuştur. Şeyhi Bali Efendi'nin telkiniyle yazılmış ve III. Murad'a takdim edilmiştir. Eserin nüshaları nadir bulunmaktadır ve tasavvufun belli başlı esaslarını anlatmaktadır.²⁴

1.4.1.4. Keşfü'l-hicâb min vechi'l-kitâb: Muhyiddin İbn el-Arabi'nin Füsûsü'l-Hikem adlı eserinin tercümesidir. Yazmaları oldukça fazladır. Tercüme, III. Murat'ın ve onun yakınlarından Zeyrek Ağa'nın teşviki ve Şeyh Şaban Efendi'nin yardım ve himmetleriyle 1002 yılında meydana getirilmiştir. Cenedî, Davud-ı Kayseri ve Molla Camî'nin şerhlerinden yararlanarak meydana getirilmiştir. Eser Âdem peygamberden Hz. Muhammed'e kadar gelen yirmi yedi peygamberden dolayı 27 fasıl olarak tertip edilmiştir. Tasavvufun en ihtilaflı ve en karışık meseleleri gayet açık bir dille işlenmiş ve eser yer yer güzel şiirlerle süslenmiştir.²⁵

1.4.1.5. Netâyicü'l-fünûn ve mahâsinü'l-mutîn: Nev'î nin III. Sultan Murad'a takdim ettiği, çok okunan ve hemen hemen her kütüphanede yazması bulunan eseridir. Eser; tarih, hikmet, hey'et, kelam ve usul-i fıkıh, hilaf, tefsir, tasavvuf, riya, remil, efsun ve tıp, fesahat, nücum, fal ve zic olmak üzere on iki fenni ihtiva eder.²⁶

1.4.1.6. Fezâilü'l vüzerâ ve hasâilü'l-ümerâ: Nev'î nin III. Sultan Murad'a takdim ettiği, çok okunan ve hemen hemen her kütüphanede yazması bulunan eseridir. Tarih, hikmet, hey'et, kelam ve usul-i fıkıh, hilaf, tefsir, tasavvuf, riya, remil, efsun ve tıp, fesahat, nücum, fal ve zic olmak üzere on iki fenni ihtiva eder.²⁷

Sedanur Dinçer Aslan, Nev'î Divanı Sözlüğü Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük, Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi, 2017.

²³ Eser üzerinde tez çalışmaları yapılmıştır. Eser yayımlanmıştır. Gülçin Aras, *Nev'î'nin Nevây-ı Uşşâk ve Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn Adlı Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997. Eser yayımlanmamıştır. Semra Köse, *Nev'î'nin Nevâ-yı Uşşâk Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn ve Fasılın fî Fazîleti'l-Işk Adlı Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

²⁴ Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Eser yayımlanmıştır. Hande Özer, *Nev'î'nin Hasb-i Hal'i*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.

²⁵ Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Eser yayımlanmamıştır. Fatma Nur Yürük, *Malkaralı Nev'î Yahya'nın Keşfü'l-hicâb min Vechi'l-Kitâb Adlı Fusûsü'l-Hikem Şerhinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

²⁶ Eser üzerine iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Eser yayımlanmıştır. Nadir İlhan, *Nev'î Efendi: Netâyicü'l-fünûn ve mahâsinü'l-mutîn: Giriş-Metin-Dizinler*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1992. Eser yayımlanmıştır. Olcay Kocatürk, *Nev'î'nin Şiirinde İlim: Netâyicü'l- Fünûn Merkezli Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015.

²⁷ Eser üzerine bir çalışma yapılmıştır. Fatih Koyuncu, *Nev'î'nin Siyasetname Türündeki Eseri: Fezâilü'l vüzerâ ve hasâilü'l-ümerâ*, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2016.

1.4.1.7. Risâle-i Şikâyet-i Rûzigâr: Fezâilü'l-vüzerâ adlı eserin sonunda yer alan 4 sayfalık ve Sinan Paşa için yazıldığı tahmin edilen küçük bir eserdir.²⁸

1.4.1.8. Sinan Paşa'ya Mektup: Sinan Paşa'nın "Şair ehl-i ilm olmaz" şeklindeki ifadesi üzerine, şiirin ilim olduğunu ve gerçek şairlerin aynı zamanda ilim sahibi bulunduklarını, şiirin derecesinin çok yüksek olduğunu ve Hz. Peygamber'in şiir ve şairleri sevdiğini anlatan, sanatlı bir mektuptur.²⁹

1.4.1.9. Nevâ-yı Uşşâk: Sinan Paşa'nın Tazarru-nâme'de kullandığı üsluba yakın bir üslupla yazılmış, manzum parçalarla süslenmiş, münacaatla başlayıp devam eden ve yine münacaatla biten önemli mensur ederlerinden biridir.³⁰

1.4.1.10. Faslün fi fazîleti'l-ışk: Aşkın mahiyetini ve âşıklarının çektiklerini anlatan, Nevâ-yı uşşâk adlı eserin sonunda yer alan 13 sayfalık, hikâye ve şiirle süslenmiş, mensur bir eserdir.³¹

1.4.1.11. Terceme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân: *Tek nüshası British Museum'da bulunan eseridir.*³²

1.4.1.12. Münâzara-ı Tûtî vü Zâğ: Ruh ve nefis mücadelesinin papağan ve karga üzerinden münazara şeklinde anlatıldığı bir mesnevidir. Tûtî ruhu, Zağ ise nefsi simgeler. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur.³³

Bu eserlerinin dışında, kaynaklarda adı zikredilen fakat şimdiye kadar tesadüf edilemeyen, Gevher-i Razi ve Kıssa-i Musa vü Hızır adlı mesnevileri vardır.

1.4.2. Arapça Eserleri

Şairin *Arapça eserleri, Muhassilü'l-Kelâm, Şerh-i Risâle-i Kudsiyye, Şerh-i Heyâkili'n-Nûr, Sûre-i Mülk Tefsîri isimlerini taşımaktadır.*³⁴

²⁸ Eser üzerine bir çalışma mevcuttur. Mehmet Akif Yalçinkaya, Malkaralı Nev'î'nin Edebi Bir Mektubu: Risâle-i Şikâyet-i Rûzigâr, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, c. 3, s. 2, Tekirdağ, 2019.

²⁹ Eser üzerine bir çalışma yapılmıştır. Tunca Kortantamer, Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, c. 11, s. 11, İstanbul, 1991.

³⁰ Eser üzerine yüksek lisans tez çalışmaları yapılmıştır. Eser yayımlanmıştır. Gülçin Aras, *Nev'î'nin Nevây-ı Uşşâk ve Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn Adlı Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997. Eser yayımlanmamıştır. Semra Köse, Nev'î'nin Nevâ-yı Uşşâk Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn ve Faslün fi Fazîleti'l-İşk Adlı Eserleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

³¹ Eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Eser yayımlanmamıştır. Semra Köse, Nev'î'nin Nevâ-yı Uşşâk Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn ve Faslün fi Fazîleti'l-İşk Adlı Eserleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

³² M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 3.

³³ Eser üzerine çalışma yapılmıştır. Hakan Taş, Ömer Zülfe, Nev'î Münâzara-ı Tûtî vü Zâğ Adlı Mesnevisi, *Journal of Turkish Studies*, 2007, s. 660-696.

³⁴ M.N. Sefercioğlu, *age*, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

SOYUT KAVRAMLAR

2.1. Nev'î Dîvânı'nda Soyut Kavramlar

2.1.1. 'Adâlet ('Adl, Dâd, Ma'dilet)

Adl kavramı sözlükte; hakka riâyetkârlık, hak tanırılık, haklılık, doğruluk olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "bahar", bir "kılıç", bir "köhne", bir "köşk", bir "Mısır" ve bir "yağmur" olmak üzere altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.1.1. Bahâr

Eyâ sipîhr-i 'atânuñ meh-i dırahşânı

Bahâr-ı ma'diletüñ gonca-i gülistânı (K. 51/1)

Ey, ihsan gökyüzünün parlayan yıldızı, adalet baharının gülbahçesinin goncası.

Nev'î'nin hocası olan Karamanî Mehmet Efendi için yazılan kasideye ait beyitte Nev'î, hocasından gökyüzünün parlayan yıldızı ve adalet baharının gonca-i gülistanı olarak bahsetmiştir. Mehmet Efendi'nin ihsanı, büyüklüğü sebebiyle gökyüzüne; adaleti ise bahara benzetilmiştir. Baharda tabiat uyanır, çiçekler açar ve bahar birey üzerinde hoş duygular bırakır. Adalet, geldiğinde veya uygulandığında bireyde iyi hislerin açığa çıkmasına vesile olması sebebiyle bahara benzetilmiştir.

2.1.1.2. Kılıç

Şemşîr-i 'adlûñ olmasa meş'-al-fürûz eger

Bî-nûr olurdu zâviye-i 'ismet ü sedâd (K. 11/17)

Adalet kılıcın meşale tutan, yakan olmasaydı eğer sedat ve ismet zaviyesi nursesiz olurdu.

Sedat dürüstlük, ismet ise kötülüklerden kaçınma manasına gelir. Âşık nazarında bunlara nur gelmesi adalet kılıcının verdiği ışıkla, dolayısıyla yol göstericiliğiyle mümkündür. Aksi halde adalet kılıcının ışık vermemesi dürüstlük ve kötülüklerden kaçınmayı da bî-nûr edecektir. Kılıç, savaşta kullanılan bir araç olduğu kadar adaleti sağlamaya kötülüklerin önünde bir engel olmaya da yarar. Dolayısıyla adalet kılıcı, meşal-fürüz gibi yol gösterir ve ışık tutar. Adalet, kötülüklere mâni olan bir kılıç olarak hayâl edilmiştir.

2.1.1.3. Köhne

Unutdı pîr olup gerdûn zamân-ı berf ü bârânı

Tecâvüz itdi ‘adl-i köhneden nevrûz sultânı (G. 499/1)

Nevruz sultanı köhne adalete (dünyanın geleneğine) uymadığı için yaşlı felek yağmur ve kar zamanın unuttu.

Yaşlıların hafızalarının zayıflaması nedeniyle bir şeyler unutması olağandır. Feleği yaşı itibarıyla bir yaşlı olarak hayâl eden âşık, onun tıpkı bir yaşlının unutması gibi kar ve yağmur zamanını unuttuğu görüşündedir. Bu sebeple nevrüz sultanı da ezeli adaletten umudunu kesmiştir. Adaletin ezeli olması onun eskiden bu yana var olduğuna işaretler ancak feleğin adaletten uzaklaşması söz konusudur ve âşık bu uzaklaşmanın hoş görülmeceği kanısındadır.

2.1.1.4. Köşk

Kalır bu zulm ü bîdâd ehl-i ‘ışka dâd olunmaz mı

‘Adâlet kasrı hışt-i mihr ile bünyâd olunmaz mı (G. 536/1)

Bu zulüm ve adaletsizlik aşk ehline kalır dad olunmaz mı, adalet kasrı sevgi tuğlası ile bünyad olunmaz mı?

Âşık, sevgilinin ona karşı adaletsiz davranmasından yakınmaktadır. Sevgilinin âşığa adaletli bir tavır takınmasını talep eden âşık, bir bina tasavvur eder. Bu bina sevgi tuğlası ile örülmüş adalet köşküdür. Adalet, büyüklüğü, kıymetli oluşu ve sevgi tuğlası ile örülmek istenmesi sebepleriyle köşke benzetilmiştir.

2.1.1.5. Mısır

Göñül Ya ‘kub’ı ihvân-ı hasedden olmasun mahzûn

‘Adâlet Mısırına ol Yûsuf-ı Ken ‘ânumuz geldi (G. 490/4)

Gönül Yakubu hased ihvanından mahzun olmasın (çünkü) adalet Mısırı’na Yusuf-ı Kenanumuz geldi.

Beyitte Kur’an-ı Kerim’de geçen Yusuf kıssasına telmih yapılmıştır. Yusuf peygamber, babasının ona daha düşkün olması sebebiyle onu kıskanan kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır. Oğulları tarafından Yusuf’un öldüğü haberini alan Hz. Yakup’un ise oğlunun hasretinden ve hüzünden gözleri kör olmuştur. Yusuf peygamber, kuyudan çıkmış ve bir köle pazarında satılmıştır. Mısır’a gitmiş ve burada bir süre sonra hükümdar olmuştur. Yakup Peygamber bir süre sonra oğlu Yusuf ile karşı karşıya gelmiş, Yusuf peygamber

babasını tanıyınca gözleri açılmıştır. Bu sebeplerle edebiyatımızda Yakup peygamber hüznü, Yusuf'u kuyuya atan oğulları ihvan-ı hased ve Yusuf da Mısır'a adalet, bolluk bereket getirmesi ve güzelliği ile anılmıştır. Âşığın gönlü, hüznü olduğu için Yakup peygambere, sevgili güzelliği sebebiyle Yusuf peygambere benzetilmiştir. Sevgili, adalet Mısır'na geldiği için âşık, gönlüne seslenerek üzülmemesi gerektiğini belirtmiştir. Adalet büyüklüğü sebebiyle Mısır ülkesine benzetilmiştir.

2.1.1.6. Yağmur

Âfaka cenâbuñdan eser bâd-ı mürüvvet

Cûduñla yagar 'âleme bârân-ı 'adâlet (K. 5/4)

Cenabından ufuklara mürüvvet rüzgârı eser, cömertliğiyle âleme adalet yağmuru yagar.

Beyit, devrin ünlü yöneticilerinden olan Mehmet Paşa'ya ithafen yazılmış bir kasideye aittir. Nev'î, Mehmet Paşa'nın özelliklerine değinmiş, onun insanlığından ve cömertliğinden bahsetmiştir. Nev'î nazarında paşanın cömertliği adalet yağmuru gibidir. Adalet, çok olması sebebiyle yağmura benzetilmiştir.

2.1.2. 'Adem

Sözlükte; yokluk, bulunmama olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "çöl", dört "diyar, bir "mim", bir "nakış", bir "semt", bir "uyku", altı "ülke" olmak üzere on beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.2.1. Çöl

Almaga bir vech ile Leylî vücûdından haber

Nev'îyâ Mecnûn olup düştüm 'âdem sahrâsına (G. 462/6)

Ey Nev'î Leyla'nın varlığından bir şekilde haber almak için Mecnun olup yokluk çölüne düştüm.

Mecnun kelimesi hem bir hikâye kahramanı olan Kays hem de deli dîvâne anlamlarına gelir. Bu sebeple bu kelime, her iki anlamı da kastedilerek tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır. Mecnun'un Leyla'yı aramak amacıyla çöle düşmesine telmih yapılmış ve âşık sevgiliden haberdar olmak için Mecnun gibi yokluk çölüne düşmüştür. Yokluk uçsuz bucaksız olması yönüyle âşığın Mecnun olup düştüğü çöle benzetilmiştir.

2.1.2.2. Diyâr

Marîz olanlara dirler sefer mübârekdür

‘Adem diyârına gittiği bu ten-i bîmâr (G. 92/4)

Bu hasta tenim yokluk diyârına gittiğinden beri hasta olanlara seferin mübarek olduğunu söylerler.

Hastaların yer değiştirmesinin iyi geleceği inancıyla âşık, onlar için seferin mübarek olduğunu düşünür. *Sefer, yolculuk anlam dairesi içerisinde bir yerden bir yere gidiş, hacca gitmek, birini ziyarete gitmek, birini, bir şeyi aramaya (mürşit aramak, derde deva aramak) çıkmak, ölüm*³⁵ gibi anlamlarda kullanılır. Seferin mübarek sayılması da bu sebeptendir, çünkü derde deva aramak hasta için mühimdir. Âşık deva bulmasını hasta teninin yokluk diyârına sefere çıkmasıyla açıklar. Yokluk büyüklüğü ve genişliği sebebiyle diyar olarak tasavvur edilmiştir.

“Adem”; TERC. 6/23, G. 293/5, G. 308/3. beyitlerde de “diyar” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.2.3. Mim

Halka-i mîm-i ‘adem sandum kemer bendin görüp

Ağzını sordum gülüp nâz ile didi adı yok (G. 220/4)

Kemer bağını görüp onu yokluk miminin halkası sandım. Ağzını sorduğumda naz ile gülüp adı yok dedi.

Sevgilinin ağzı küçük olması, beli ise ince olması sebebiyle “yok” olarak kabul edilir ve mim ile yokluk arasında ilgi de mim harfinin yok denecek kadar küçük olması sebebiyledir. Âşık sevgilinin belindeki kemer bağını yokluk miminin halkası olarak tasavvur etmiştir. Yokluk, yok denecek kadar küçük bir boyutta olması hasebiyle mim harfine benzetilmiştir.

2.1.2.4. Nakış

Fehm iderseñ çün ‘adem nakşındadır ‘ayn-i vücûd

Sen dahî maksûduñı yoklukda bul var isteme (G. 420/5)

Sen isteğini yoklukta bul, varlıkta isteme eğer dikkat edersen varlığın kendisi yokluk nakşındadır.

Tasavvuf inancına göre Allah’a ulaşmak isteyen kimse önce, manevi anlamda kendini yok etmelidir. Kişinin varlığa ulaşması da kendini yok etmesi ile mümkündür. Adem, nakşa

³⁵ Süleyman Solmaz, “Dîvân Şiirinde Sefer”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı. 17, Konya, 2005, s. 135.

benzetilmiştir.

2.1.2.5. Semt

Nev'î mukîm-i kûy-i 'ademdür nihâyeti

Birkaç gün oldı şehir-i vücûduñ müsâfiri (G. 494/6)

Nev'î bir kaç gün vücut şehrinin misafiri oldu, onun nihayeti yokluk semtinin mukimi olmaktır.

Âşık vücudunu bir şehir olarak tasavvur edip kendini orada birkaç gün kalan bir misafire benzetmiştir. Kuy, âşığın devamlı bulunmayı arzu ettiği bir mekândır ve âşık daima burada ikamet etmek ister. Yokluğu sevgilinin bulunduğu semte benzetmesinin nedeni, kendi vücudunda misafir olmak istemesi ve yokluk kuyunda daimi olmak istemesinden kaynaklanır. Yokluk, mukimi olmak istenilen bir semte benzetilmiştir.

2.1.2.6. Uyku

Pertev-i mihriñ vücûdından bedîdâr eyledi

Subh-dem hâb-ı 'ademden oldı çün bîdâr gül (K. 31/2)

Güneş ışığın vücudunda görüldüğü için gül sabah vakti yokluk uykusundan uyandı.

Güneşin doğması ile karanlık olan yeryüzü aydınlanır, canlılar uyanır ve tabiat dirilir. Dolayısıyla güneş ışığı vurduğu yeri uyandırır ve canlandırır. Yokluk uykusundan kasıt ölümdür ve gülün bu uykudan uyanması güneşin onun vücuduna yansması ile mümkündür. Yokluk, hareketsiz olması sebebiyle uykuya benzetilmiştir.

2.1.2.7. Ülke

'Adem milki niçe bâlâdadur gör

Sehî-kadlerde şâhid ince beller (G. 119/4)

Yokluk mülkünün ne kadar yüce olduğuna fidan gibi düzgün boylularda (sevgililerde) bulunan ince beller şahittir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından boy; uzunluğu ve yüksekliğiyle bel ise yok olması sebebiyle bilinir. Nev'î, yokluğu yüksek olması sebebiyle bir ülkeye benzetmiştir. Sevgilinin boyunun uzunluğu onu erişilmez yapıyorsa yokluk mülkü de öyle yüksektedir ki ona ulaşmak mümkün değildir. Yokluk yüce olması sebebiyle ülkeye benzetilmiştir.

'Adem milkine dek alur kaçardum anı şevkümden

Dehânuñdan elüme girse bir kerre nihân bûse (G. 419/2)

Ağzından, dudağından elime bir kere gizli bir öpücük gelse şevkimden onu alır yokluk mülküne kadar kaçardım.

Sevgiliden gelen busenin ölüyü diriltme vecan verme özelliği vardır. Âşık sevgiliden gelen gizli bir buse ile yokluk ülkesine kaçmayı düşünür. Yani âşık o şevk ile yokluk ülkesine gidebileceği inancındadır. Yokluk, âşığın kaçıp gitmek istediği bir ülkeye benzetilmiştir.

“Adem”; G. 40/4, G. 174/3, G. 181/2, G. 546/3. beyitlerde de “ülke” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.3. Âh

Ah kavramı sözlükte bir acı ünlemi olarak ifade edilir. Ah, Nev'î Divânı'nda; on “ateş”, on dört “duman”, bir “kandil”, bir “meşale”, dört “ok”, altı “rüzgâr” olmak üzere otuz altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.3.1. Ateş

Nâr-ı âhumla yakardum 'âlemi yirden göge

Korkarın lakin o hurşîd-i cihân aradadır (G. 152/3)

Ahımın ateşiyle âlemi yerden göge yakardım lakin korkarım o cihan güneşi aradadır.

Ateş, yakıcı özelliği ile bilinir. Âşığın ateşe benzeyen ahı, âlemi yerden göge kadar yakacak derecede kuvvetlidir. Dolayısıyla onun bu kudreti âşığı korkutur, çünkü cihan güneşi olarak bahsedilen sevgili yer ile gök arasında olması sebebiyle ona zarar gelsin istemez. Âşığın bu tutumu, sevgiliye olan aşkının ahından daha büyük ve güçlü olduğunu gösterir. Ah, yakıcı olması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

Benüm-çün mâtem idüp soñ nefes bâlînüm üstinde

Başına kara sarsun şu 'le-i âhum duhânumdan (G. 334/2)

Yastığımın üstünde son nefesimi verirken benim için matem edip ah ateşimin dumanından başına karalar sarsın.

Âşık, ölüm döşeğinde olan bir hasta olarak tasavvur edilmiştir. Ölen kişinin başında bekleyen kimseler, hüznün simgesi olarak siyah renkli bir örtü takarlar. Âşık, bu örtünün ah ateşinin dumanından olmasını ister. Dumanın çıkabilmesi için ateşin söndürülmesi elzemdır ve bilindiği üzere duman siyah renklidir. Dolayısıyla siyah örtü ile duman arasında renk benzerliği sebebiyle bir ilgi kurulur. Âşığın ahı ile duman arasında kurulan ilgi, sevgiliye nispetledir.

“Ah”; K. 23/2, MUR. 18/5, G. 89/5, G. 151/1, G. 196/2, G. 407/4, G. 423/5, G. 548/2.

beyitlerde de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.3.2. Duman

Duhân-ı âh olup hâ'il hilâl-i 'îd-i ebrûña

Kara günlülerüñ oldı belürsüz yası bayramı (G. 512/3)

Ah dumanı kaşlarının bayram hilaline engel olup kara günlülerin yası, bayramı belirsiz oldu.

Güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin kaşları, şekli sebebiyle hilale benzetilmiştir. İd-i ebru tamlaması ile bayramın hilalin görünmesi ile başlaması hadisesinde değinilmiştir. Dolayısıyla sevgilinin kaşları, bayramın geleceğinin habercisidir. Buna karşın âşığın ah dumanı bu hilalin görünmesini bununla birlikte bayramın başlamasını engeller. Ah, göğe çıkması ve engelleme özelliği sebebiyle dumana benzetilmiştir.

Tokunur çarhına bir gün duhânı âhumuñ Nev'î

Sanevber kadd-i yâre satmasun gülşende bâlâlık (G. 224/5)

Ey Nev'î sanavber gül bahçesinde sevgilinin boyun yücelik taslamasın çünkü bir gün ahımın dumanı feleğe dokunur.

Sevgilinin boyu, uzunluğu sebebiyle söz konusu edilmiştir ancak âşık, ahını sevgilinin boyu ile mukayese etmiş ve bir gün onu geçebileceğini ifade etmiştir. Ah, feleğe dokunacak kadar yükseğe çıkması sebebiyle dumana benzetilmiştir.

Gam-ı 'ışkuñla dünyâdan ta'alluk sûretin bozsam

Bu deyrüñ safhasın hep dûd-ı âhumla siyâh itsem (G. 314/4)

Aşkın gamıyla dünya ile ilişkimi kessem bu dünyanın sayfasını ahımın dumanıyla hep siyah etsem.

Hüzün, mutsuzluk, keder gibi duygular, bireyi yalnızlığa iter, insanlardan uzaklaştırır ve bireyin kendi kabuğuna çekilmesine neden olur. Bu durum, daha çok karamsarlığa kapılma ve hatta isyanı doğurur. Sevgilinin âşıktan yana olmaması ve ona ilgi göstermemesi de âşığı üzer ve âşık bu sebeple dünya ile ilişkisini kesmek ister. Gamgin olan âşık, ah dumanı ile dünya sayfasını siyah etme arzusundadır. Dünya siyah renkle karalanacak bir sayfa olarak tasavvur edildiğinden âşık, kuvvetle muhtemel onu temiz görmektedir. Bu sayfanın rengini değiştirecek olan ise âşığın ah dumanıdır. Ah, görmeye engel olması ve renginin siyah olması sebebiyle duman olarak tasavvur edilmiştir.

“Ah”; G. 89/3, G. 110/1, G. 187/1, G. 222/5, G. 367/2, G. 384/2, G. 417/1, G. 436/1, G. 432/1, G. 516/3, G. 543/1. beyitlerde de “duman” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.3.3. Kandil

Yıldızı yok n'eylesün râh-ı visâle gitmege

Reh-nümâsı 'âşıkun tâb-ı çerâg-ı âh olur (G. 162/4)

Kavuşma yoluna gitmek için yıldızı yok ne yapsın. Âşığın yol göstereni ah kandilinin ışığıdır.

Yıldızlar gece ışık vermeleri sebebiyle yol bulmada yardımcı olurlar. Âşığın yol göstericisi de ah kandilinin ışığıdır. Beyitte, ışık vermesi ve aydınlatması sebebiyle kandil ve yıldız arasında sıkı bir münasebet söz konusudur. Ah, ışık saçan bir kandildir, bu sayede âşığı vuslata eriştirecek olan bir yol gösterici olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.3.4. Meş'ale

Giceler meş'al-i âhum gam-ı zülfüñle yanup

Taglar içre huzûrın uçurur zâglaruñ (G. 251/3)

Ahımın meşalesi geceleyin saçlarının gamı ile yanar ve dağların içinde bulunan kargaların huzurunu kaçıtır.

Ah, sevgilinin kargaya benzeyen saçlarının huzurunu kaçıran bir meşaledir. Meşale, ucunda alev çıkarabilen yanıcı bir madde bulunan, aydınlatmaya yarayan bir araçtır. Ah, yanıcı olması sebebiyle meşaleye benzetilmiştir. Karganın gece ile olan tasavvuru ise rengi ile ilgilidir. Sevgilinin saçları da siyah renktedir. Bu ikisi arasında renk yönüyle münasebet vardır.

2.1.3.5. Ok

Senden sihâm-ı gamze vü benden hadeng-i âh

Kâruñ atışmag oldu bu Nev'î-i zâr ile (G. 443/5)

Senden gamze oku ve benden ah oku geldi. Senin kârın bu ağlayan Nev'î ile atışmak oldu.

Âşık, üzgün olması sebebiyle ağlamaktadır. Âşığın ağlamasına karşın sevgili onunla atışmak ister. Âşık ile sevgili arasında gamze oku ve ah oku gelir gider. Sevgilinin gamze oku atmasına karşılık âşık, ah oku atar. Bu sebeple sevgili ile âşık devamlı bir atışma içindedir. Ah, can acıtması yönüyle ok olarak hayâl edilmiştir.

“Ah”; G. 166/2, G. 208/5, G. 263/4. beyitlerde de “ok” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.3.6. Rüzgâr

Âhum yili zûlfini ider var-ise tahrîk

Gâhî görünür mâh-ı ruhu gâh görünmez (G. 187/2)

Ahımın rüzgârı saçlarını tahrik edip dağıtır, aya benzeyen yüzün (bu esnada) bazen görünür bazen görünmez.

Bulutun ayı göstermemesi, gizlemesi gibi, sevgilinin saçları da yüzünü göstermez, yüzünün görünmesine engel olur. Bu sebeple sevgilinin saçları bulut, yüzü ise ay olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin saçları misk kokar ve bu koku rüzgârda daima mevcuttur. Rüzgâr sevgilinin saçını çözer ve dağıtır. Âşığın ah rüzgârı, sevgilinin aya benzeyen yüzünü örter saçını tahrik edip dağıtır. Ah, dağıtma savurma özelliği sebebiyle rüzgâra benzetilmiştir.

Bu künc-i gussada ben hasta şöyle tenhâyam

Ki bâd-ı âhum olupdur yine mekesrânum (G. 308/4)

Ahımın rüzgârı benim yelpazem olmasına rağmen hasta olan ben bu hüznün köşesinde yalnızım.

Hasta kimseler, kendin yalnız hisseder ve sıhhatli olduğu zamandan daha çok ilgi bekler Mekesran hayâlinde, âşığın gam köşesinde yalnız oluşu ve bad-ı ahından başka kimsenin, hasta halinde kendisine yardımcı olmaması yer alır. Ah rüzgârı yelpazedir ve ah esinti vermesi sebebiyle rüzgâra benzetilmiştir.

“Ah”; K. 12/16, K. 44/16, TAHM. 13/11, G. 404/3. beyitlerde de “rüzgâr” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.3.7. Sert

Hazânda bülbülüñ kim âh-ı serdinden solup verdi

Bu kühsâruñ dem-i serdi bize haylî fenâ verdi (G. 479/1)

Sonbahar bülbülün sert, soğuk ahından soldu, bu dağlık yerin soğuk nefesi (soğuk rüzgârı) bize hayli zarar verdi.

Sonbahar, tabiatın canlılığını yitirdiği, huzurun yerini hüznün aldığı baharın tezaadı olan bir mevsimdir. Bu mevsimde yapraklar sararır, bitkiler giderek solar ve ölür bu durum da hüznü beraberinde getirir. Rüzgârlar sert eser bu da tabiata zarar verir. Şair güllerin solmasının nedenini âşığın sert ahına bağlar. Beyitte Hüsn-i Talil sanatına yer verilmiş ve ah, sert olarak vasıflandırılmıştır.

2.1.4. Âhiret

Sözlükte öbür dünya, öteki dünya olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir beyitte “virane” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.4.1. Virâne

Âhiret virânesin bir şâh âbâd eyledi

Hâşeli'llah olmadı hergiz harâb-ı saltanat (K. 6/17)

Bir padişah âhiret viranesini abad eyledi, Allah göstermesin asla harab-ı saltanat olmadı.

Nev'î, inancı güçlü ve tasavvufa oldukça mütemayil bir zaddır. Dolayısıyla âhireti yüceltmesi gerekir ancak Nev'î onu virane olarak tasavvur etmiştir. Bu tasavvurun sebebi, memduhu yüceltme arzusundan kaynaklanır, çünkü onun nazarında şah, âhiret viranesini abad eyleyecek kudrettedir. Nev'î, âhiretin virane oluşundan çok övülenin orayı abad etmesi ile ilgilenir. Âhiret, şahın abad ettiği bir virane olarak hayâl edilmiştir.

2.1.5. Ahzân

Ahzân, hüznün kelimesinin çoğuludur ve sözlükte; kederler sıkıntılar olarak tanımlanmıştır. Edebiyatımızda genellikle Hz. Yakup ile birlikte anılır. Nev'î Divânı'nda bir “kulûbe”, bir “mahzen” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.5.1. Kulûbe

Gülşen-i râz olmuş idi külbe-i ahzânumuz

Bülbül-i dil bir güle zâr olmuş idi dün gice (G. 405/3)

Gönül bülbülü dün gece bir güle ağladığı için hüznün kulübemiz sır bahçesi olmuştu.

Hz. Yakup'un evinin oğlu Yusuf'un yokluğuyla hüzne boğulması sebebiyle Yusuf kıssası hatırlanır. Yakup peygamber, Hz. Yusuf'un hasreti ve üzüntüsü ile gam ve hüznün sembolüdür. Onun hasreti ile ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Ağlamaları yönüyle şair, bülbül ile Yakup peygamber arasında ilgi kurar. Çünkü bülbül de güle olan hasreti nedeniyle ağlayıp inler. Hüznün, harap olması sebebiyle bir eve benzetilmiştir.

2.1.5.2. Mahzen

Kalbümüüz Ya'kub-veş bir Yusuf'a meftun idüp

Fürkatinden mahzen-i ahzan idersin akıbet (TERKB. 6/64)

Kalbimizi Yakup gibi bir Yusuf'a meftun edip sonunu ayrılıktan hüznün mahzeni

yaparsın.

Âşık, sevgiliyi güzelliği sebebiyle Yusuf peygamber, kendini ise Yusuf'a meftun olan Yakup peygamber olarak hayâl etmiştir. Onun sonu, Yusuf'un hasretinden hüznlerle dolu olan Yakup peygambere benzer. Bu sebeple âşık, sevgiliden ayrı olduğu için hüznler mahzeninde kalacaktır. Mahzen kapalı, soğuk ve karanlık bir yerdir. Hüzünlü olan birey de tıpkı bir mahzende kalmış gibi olumsuz bir ruh haline bürünür ve kendini bu mahzene hapsedmek ister. Hüzün, âşığın kaldığı bir mahzene benzetilmiştir.

2.1.6. 'Akl

Sözlükte us manasına gelen akıl kelimesi; Nev'î Divânı'nda bir "bela", bir "kervan", bir "kitap", bir "kumaş", bir "pergel" olmak üzere beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.6.1. Belâ

Başda n'eyler belâ-yı 'aklı erbâb-ı cünûn

Sünbülinden gayrı hîç olmasa sevdâ kâşkî (G. 471/2)

Delilik erbabı akıl belasını başta ne eyler. Keşke başında saçlarından başka sevda hiç olmasa.

Delilik hali, akıldan yoksun bireyler için kullanılır. Onlar, aklî melekelerini kullanamayıp kontrol edemezler. Meydana getirdikleri zararlı faaliyetlerden sorumlu olmayan bu bireylerin faaliyetleri iradeleri dışında geliştiği için aslında zihnen rahattır çünkü herhangi bir şeyi düşünme yetileri bulunmaz. Âkil olan kimseler ise her şeyi en ince detayına kadar düşündüğü için bu ahval zarar verici olabilir. Akıl, kişinin başına dert açabilme olanağından dolayı bela olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.6.2. Kervan

Reh-i gam pür-hatar şâm-ı firâkuñdûr olur subhı

Rahîl-i 'ışk göçsün kârbân-ı 'akl u cân kalsun (G. 559/2)

Gam yolu tehlike dolu, ayrılık akşamının sabahı uzak olur. Aşk hicreti göç etsin akıl ve can kervanı kalsın.

Ayrılığın âşıkta uyandırdığı etki olumsuz bir ruh halini içinde barındırır ve ayrılık âşığa verdiği üzüntü ve rengi sebebiyle akşam ile anılır. Gam ise tehlike dolu bir yola benzetilmiştir. Bu tasavvurun sebebi, gamlı olma halinin insanı tehlikeli bir yoldaymışçasına huzursuz hissettirmesidir. Kervanların bütün gün yol alıp dinlenmek için akşamı beklemesi ve bir yerde konaklaması sabah olunca yine yoluna devam etmesi mefhumundan hareketle, akıl

ve canâşıktan sürekli ayrılmak zorunda kalan bir kervan olarak hayâl edilmiştir; ancak âşık bu kervanın kalmasını ister zira buna ihtiyacı vardır.

2.1.6.3. Kitap

Sıgma kitâb-ı ‘akla su’al ü cevâb-ı ‘ışk

Mümkün degül beyâna hisâb u kitâb-ı ‘ışk (G. 219/1)

Aşk kitabının ve hesabının beyanı mümkün olmadığı için aşkın cevabı ve sorusu akıl kitabına sığmaz.

Aşk, akıl ötesi bir haldir, sadece hissedilebilir ve bu sebeple onu beyan etmek mümkün değildir. Aşkın olduğu yerde akıl olmaz çünkü aşk akılla yönlendirilecek bir his değildir. Dolayısıyla akıl kitabının içinde aşk sorusu ve cevabı yer almaz. Aşk ve akıl kitap olarak hayâl edilmiştir. Aşk ve aklın kitap olarak tasavvur edilmesi her ikisinin de büyüklüğü ve kutsal kabul edilmesi sebebiyledir.

2.1.6.4. Kumaş

Beste-i ‘akl fûrû-mâye-i bâzâr-ı cedel

Hasta-i ‘ışk füzûn-pâye-i dükkân-ı selem (G. 316/5)

Akıl kumaşı tartışma pazarının değersizidir, özüdür aşk hastası peşin satış yapan dükkânının çoğalan sermayesidir.

Aşk ile akıl birbirine tezat olan iki kavramdır, birinin olduğu yerde diğeri olmaz. Akıl, insanı değersiz hale getirirken aşk, dükkânın artan sermayesidir, çünkü ona talep çoktur. Akıl, değersiz olması sebebiyle kumaşa benzetilmiştir.

2.1.6.5. Pergel

Pâyüñ mukîm-i merkez-i hilm ü vakâr olup

Pergâr-ı ‘akluñ eyler idi geşt-i lâ-mekân (K. 39/18)

Ayağın vakar ve hilm merkezinin mukimi (iken) akıl pergelin mekânsız dolaşırdı.

Perger, iki ayaklı bir ayağı merkezde ve sabit diğeri ayağı ise onun merkezinin etrafından daire şeklinde dönen bir geometrik cisimdir. Âşığın ayağı pergelin sabit ayağı gibi iken akli sabit değildir aksine nereye gittiğini bilmeden gezer. Bedenin yerinde olup aklın yerinde olmaması, âşıklık alametidir. Âşık olan kimsenin akli onu terk eder. Akıl, mekânsız olması bir yerde sabit duramaması sebebiyle pergele benzetilmiştir.

2.1.7. ‘Aşk

Sözlükte bir kimseye veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık olarak

tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda on bir "ateş, üç "ayet", bir "bağ", bir "bela", bir "bina", bir "Bîsütûn", bir "cennet", bir "cevher", bir "çarşı, iki "daire", üç "darağacı", yedi "deniz", yedi "dert", bir "devlet", bir "doğan", sekiz "gam", bir "harap", yedi "hastalık", bir "gece", iki "güneş", iki "ışık", bir "ilkbahar", bir "inci", iki "iplik", altı "kadeh", bir "keman", bir "kervan", bir "keyif", bir "kılıç", iki "kitap", bir "macera", bir "makam", iki "meclis", bir "menzil", bir "meydan", bir mihnet", bir "mürşit", bir "ney", bir "nur", iki "okul", bir "orman", iki "pazar", bir "saz", sekiz "sır", yirmi üç "şarap", bir "şerbet", bir "tavla", üç "tekke", bir "Tur Dağı", bir "ülke", iki "vadi", dört "yara", on altı "yol" olmak üzere yüz elli altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.7.1. Ateş

Yakup kül eyledi Nev'îyi nâr-ı 'ışk-ı habîb

Ne tâb u sabra meded ne firâra kudret var (G. 129/5)

Güzelin aşkının ateşi Nev'î'yi yakıp kül etti, ne takat ve sabra yardım eden var ne kaçmaya gücüm var.

Âşık sevgilinin aşk ateşinden yanıp kül haline gelmiştir. Bu tasavvurun sebebi, aşkın yakıcı olmasından kaynaklanır. Âşık hem fiziken hem ruhen güçsüz oluşunu yanıp kül olmaya bağlar. Onun bu ateşten kaçmaya gücü yoktur ve direnmek için de takat ve sabra ihtiyacı olmasına rağmen yardımına gelecek kimsesi yoktur. Aşk, yakıcı olması dolayısıyla ateşe benzetilmiştir.

Nâr-ı 'ışk ile n'ola hâkister olsa cism-i zerd

Toprağı altın ider altını cevher iltifât (G. 30/5)

Sararmış bedenim aşk ateşi ile kül olsa ne olur, iltifat toprağı altın, altını gümüş haline getirir.

Sararmış beden, bir hastalık belirtisidir. Âşık da dış yapı itibariyle bedeni zayıf ve çelimsiz, yüzü sararmış kimsedir. Bunun nedeni ise sevgiliye olan aşkıdır. Âşık, aşk ateşi ile sararmış bedeninin kül olmasından rahatsız değildir, bilakis âşığın arzu duyduğu şey olan aşk, toprağı altın altını cevher yapabilecek kudrettedir. Dolayısıyla âşığın bedeni kül olsa dahi bu onu daha değerli hale getirir. Aşk, yakıp kül etmesi sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

"Aşk"; G. 69/5, G. 80/1, G. 100/1, G. 130/5, G. 354/5, G. 338/3, G. 361/5, G. 465/3, G. 536/4. beyitlerde de "ateş" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.2. Âyet

Başı ucunda zebân-ı hâl ile 'ışk âyetin

Öldüğünde tişesi Ferhâd'a telkîn eylemiş (G. 200/2)

Ferhad öldüğünde tişesi ona başının ucunda zeban-ı hal ile aşk âyetini telkin eylemiş.

Beyitte, Ferhad'ın Şirin'e kavuşmak için bir balta yardımıyla dağı delmesi ve kaza sonucu baltanın başına düşerek ölümüne sebep olması hadisesine telmih yapılmıştır. Mezar başında Kur'an okuma geleneğinden hareketle balta, Ferhad öldüğünde ona mezarının başında zeban-ı hal ile aşk âyetini telkin eylemiştir. Bilindiği üzere, âyetler Kur'an-ı Kerim'i meydana getiren cümleler topluluğudur ve kutsiyet arz eder. Aşk, kutsal olması yönüyle âyet olarak tasavvur edilmiştir.

"Aşk"; MUK. 73/2, G. 180/2. beyitlerde de "âyet" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.3. Bağ

Giriftâr itdi cânım bend-i 'ışka göreyin yâ Rab

Kul olsun bir boyı âzâda âzâd olmasun gönülüm (G. 315/2)

Ya Rab canımı aşk bağına giriftar et göreyim, gönlüm azad olmasın bir boyu azada kul olsun göreyim.

Âşık aşk bendine giriftar olmak ister çünkü bend âşığın sevgiliye bağlanması için bir vesiledir. Bağ ile azad olmak arasında kurulan ilgi tezat yaratır ve âşık gönlünün azad olmasındansa sevgiliye kul olmasını yeğler. O, kendini bir kul gibi görür ve bundan şikâyetçi değildir. Aşk, âşığı sevgiliye bağlayan bir bağ olarak olarak hayâl edilmiştir.

2.1.7.4. Belâ

Bir oñulmaz derd imiş Nev'î belâ-yı 'ışk-ı yâr

Dâg-ı mihnet merhemi dârû-yı fûrkat çâresi (G. 544/5)

(Ey) Nev'î sevgilinin aşkının belası düzelmez bir dertmiş, mihnet yarasının merheminin çaresi ayrılık ilacıymış.

Âşık için aşk, türlü zorlukları içinde barındırması, keder ve sıkıntı vermesi yönüyle bela olarak tasavvur edilmiştir, üstelik aşk belası onulmaz bir derttir. Aşk, âşıktan ayrı düşünülemeyecek bir mefhumdur ve aşkın verdiği dert de düzelmez. O hep âşıkla beraber gidecektir. Âşık için mihnet yara, ayrılık ise zehirdir.

2.1.7.5. Binâ

Muhkem olmakda dahı şimdi binâsı 'ıškuñ

Bir nişân kalmadı ma 'mûre-i Şeddâdî'den (G. 336/2)

Aşk binası şimdi daha kuvvetli olurken mamure-i şeddadiden bir iz kalmadı.

Şeddad, Hûd peygamber zamanında yaşamış olup Yemendeki Âd kavminin hükümdarı idi. Zamanında birçok yapılar ve bentler inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bunu ispat için de Bâğ-ı İrem denilen bir bahçe ve içine saray yaptırmış³⁶ ancak Şeddad, İrem Bağı'nı Hûd peygamberden dinleyerek Sureyi'de inşa etmiş. Yapılar tamamlandığında Şeddad ordusu ile İrem Bağı'na girecekken helak olmuş ve İrem Bağıda yok olmuş. Beyitte Şeddad ve onun yaptığı sağlam yapılar ile İrem Bağı'nın yok olması hadisesine telmih yapılmıştır. Aşk Şeddad'ın yaptığı yapıların sağlam olması sebebiyle bina olarak tasavvur edilmiştir ve Şeddadi'nin şehrinden bir iz kalmamıştır.

“Aşk”; G. 184/1. beyitte de “bina” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.6. Bîsütûn Dağı

Bîsütun-ı 'ışkdan bir taş koparmamış henûz

Böyle gördüm kabır-i Ferhâd'uñ kazılmış taşına (G. 458/4)

Ferhad'ın kabrinin taşına “aşk dağından bir taş koparmamış henüz” yazısının kazılmış olduğunu gördüm.

Ferhad'ın Şirin'in isteği üzerine Bisütun adı verilen dağı delmeye çalışırken hayatını kaybetmesi hadisesine telmih yapılan beyitte, âşık Ferhad'ın aşk dağından henüz bir parça koparamadığını belirtir. *Ferhad'ın mezarında, Bî-sütûn-ı ıştan bit taş bile koparamadığı yazılıdır.*³⁷ Aşk büyüklüğü sebebiyle dağ olarak hayâl edilmiştir.

2.1.7.7. Cennet

Yederdi bir kıl ile anı her gedâ-yı za 'îf

Takılsa tevsen-i çarha cinân-ı 'ışk u mahabbet (G. 32/5)

Aşk ve sevgi cennetleriçarh atlarına takılsa onu zayıf bir dilenci (gibi olan âşık) önüne katıp götürebilirdi.

Aşkın gam veya dizgin olarak tasavvuru sebebiyle gökyüzü at olarak hayâl edilir. Şair, aşk dizgininin takılması halinde gökyüzü atını bir zayıf dilencinin bile idare edebileceğini ifade eder. Âşığın zayıf olan bedeni, aşk dizgininitutabilecek kudrettedir.

³⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2011, s.423.

³⁷ M. N. Sefercioğlu, *age*, s.340.

2.1.7.8. Cevher

Âteş-i hasret ile cân eridir kâl ehli

Sâf ider cevher-i 'ışk ile dilin hâl ehli (G. 523/1)

Kâl ehli hasret ateşi ile can eritir(ken), hal ehli gönlünü aşk cevheri ile saf eder.

Söylediğini yapmayan, söyledikleri yalnız sözde kalan kimse anlamına gelen kal ehli tabiri sevgili için kullanılmıştır. Sevgili, sözünde durmaz ve hasret ateşi ile âşığın canını eritir. Hasret yakıcı olması ve eritme özellikleri sebebiyle ateş olarak tasavvur edilmiştir. Kendini hal ehli olarak vasıflandıran âşık ise sevgilinin aksine sözünde durur ve onun gönlü Allah için çarpar. Âşığın gönlü Allah aşkı ile doludur ve o, aşk cevherini saf hale getirir. Cevher kıymetli bir nesnedir ve saf hale gelmesi onun özüne ulaşmak anlamına gelir. Âşığın gönlü aşk cevherini saflaştırır. Aşk kıymetli ve değerli olması sebebiyle cevher olarak tahayyül edilmiştir.

2.1.7.9. Çarşı

Hüsnüni mestûr-ı zîr-i perde-i râz eyleyen

Çârsû-yı 'ışk içinde eylemiş rüsvâ beni (G. 546/4)

Güzelliğini sır perdesinin altında gizleyen beni aşk çarşısının içinde rüsva etmiş.

Sevgilinin güzelliği âşığı cezbeder ve âşık daima onu görmek ister ancak sevgili yüzünü âşıktan sakınır. O güzelliğini sır perdesinin altında gizler ve âşıktan saklar. Sevgiliyi göremeyen âşık ise aşk çarşısındarüsva olmaktan geri duramaz. Çarşı pek çok insanın bulunduğu kalabalık bir mekândır ve bir tavır veya davranış karşısında kötü duruma düşen kimseyi herkes görebilir. Bu tasavvurdan hareketle sevgili, âşığa yüzünü göstermeyerek onu aşk çarşısında rüsva etmiştir. Aşk âşığın rüsva olduğu bir çarşı olarak hayâl edilmiştir.

2.1.7.10. Dâ'ire

Biz sanma sūfî dâ'ire-i 'ışka girmediük

Biz 'ârifüz miyân ile birdür kenâremüz (G. 190/4)

Sufi bizim aşk dairesine girmediğimizi sanma, biz arifiz ortamımız ile kenarımız birdir.

*Daire, bir çemberin içinde kalan düzlem parçasıdır.*³⁸ Aşk da kendini arif olarak vasıflandıran âşık için tıpkı bir daire gibidir. Merkezde aşk bulunur ve kendisi bu aşkın çevresindedir. Onun ortası ile kenarı birdir.

“Aşk”, G. 509/1. beyitte de “daire” olarak tasavvur edilmiştir.

³⁸ *Türkçe Sözlük*, (Haz. Şükrü Haluk Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 462.

2.1.7.11. Dar Ağacı

Asılmag olur idi dâr-ı ‘ışka biñ Mansûr

Zamâne dilberiniñ olsa bir vefâ-dârı (G. 473/4)

Zamane dilberinin bir vefâdârı olsa aşk darına bin Mansur asılırdı.

Hallacı Mansur’un kâfir ve zındık olduğunu iddia edenler “Ene’l Hakk” sözü ile tanrılık iddiasında bulunduğunu ileri sürmüşler³⁹ ve bu sebeple onu darağacında asarak katletmişlerdir. Hallacı Mansur’un asılması hadisesine telmihen âşık, kendini Mansur ile özdeşleştirmiştir ve sevgilinin vefa gösterdiği bir davranışa karşın o, bin canını Mansur gibi feda edebilecek durumdadır. Sevgilinin en önemli vasıflarından biri vefasız oluşudur. O, âşığa vefa suretini göstermez, sakınmaktan da çekinmez ancak âşık, sevgili uğruna canını verebilecek kadar fedakârdır. Aşk öldürücü olması hasebiyle darağacı olarak tasavvur edilmiştir.

“Aşk”; G. 211/4, G. 188/1, G. 211/4. beyitlerde de “dar ağacı” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.12. Deniz

Gark oldı bahr-ı ‘ışka vücûdum sefinesi

Bir vech ile ki nâm u nişânum bilinmedi (G. 503/4)

Vücudumun gemisi aşk denizinde battı, bir biçimde namım ve izim bilinmedi.

Deniz, muhtelif zorlukları ve tehlikeleri içinde barındırması yönüyle bilinir. Denizde yaşam zordur ona gark olmak da bir o kadar kolaydır. Âşığın vücut sefinesi bahr-i ışka gark olmuştur ve onun ne namı ne de nişanı bilinir. Denizde boğulan kimsenin ardından bir emare kalmaz, bu sebeple âşığın da ardında bir nam ve nişan kalmamıştır. Aşk tehlikeli olması, içine alıp ölüme sebebiyet vermesi sebebiyle deniz olarak hayâl edilmiştir.

“Aşk”; G. 131/5, G. 134/6, G. 195/4, G. 205/3, G. 462/2. beyitlerde de “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.13. Dert

Derd-i ‘ışka gerçi kim dârû-yı sıhhat yaramaz

Yârdan ammâ devâ-yı rahm ü şefkat yaraşur (G. 105/2)

Gerçi aşk derdine sıhhat ilacı yaramaz ama sevgiliden (gelen) merhamet ve şefkat ilacı yaraşır.

³⁹ Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 377-381.

Hasta kimselerin ilaç kullanması iyileşmesi için önemli bir etkidir. Kendini aşk derdinde gören âşığa ise ilaç tesir etmez. Aşk, âşıkta uyandırdığı derin üzüntü sebebiyle dert olarak vasıflandırılmıştır ve bu derdin ilacı merhamet ve şefkattir. Merhamet ve şefkat, birey ruhunu onaran ve bireyin iyi hissetmesine vesile olan iki önemli duygudur. Bu iki duygunun temel dayanağı sevgi ihtiyacından kaynaklanır. Sevgi ve ait olma ihtiyacı doyurulmayan bireyin mutsuz ve yalnız hissetmesi kaçınılmazdır ve sevgi ihtiyacı, hayatı idame ettirebilmenin ön koşulu niteliğindedir. Dolayısıyla âşık, aşk derdinde iken onu iyileştirecek olan şey ilaç değil sevgiliden gelen merhamet ve şefkattir, çünkü bu duygular ilaçtan daha etkilidir ruha tedavi eder. Aşk verdiği sıkıntı ve keder sebebiyle dert olarak tasavvur edilmiştir.

“Aşk”; MUR. 16/1, G. 93/1, G. 179/1, G. 288/3, G. 307/4, G. 544/1. beyitlerde de “dert” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.14. Devlet

Bu ne sırdur ki cihân milkine virmez sorsañ

Bir gedâ devlet-i ‘ışk ile Süleymânlığını (G. 483/4)

Bu nasıl bir sırdır sorsan bir dilenci aşk devleti ile Süleymanlığını cihan mülküne vermez.

Süleyman peygamber, yaşadığı devirde türlü mucizelere tanıklık etmesinin yanında padişahlık da yapmış ve dünya nimetlerine tama etmemesi ile anılmıştır. Âşık kendini geda olarak tasavvur ederken sevgili de padişah olarak düşünülmüştür. Âşık geda olmasına rağmen Süleyman peygamber gibi aşk devletini cihan mülküne değişmez. Aşk, kıymetli oluşu ve büyüklüğü sebebiyle devlet olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.15. Doğan

Uçup bâzû-yı şehden şahbâz-ı ‘ışk iken Nev‘î

Bu zâg-ı nefis için bâzîçe-i gilmânda kalmışsın (G. 330/5)

Ey Nev‘î aşk şahbazı iken sevgilinin pazılarından uçup bu nefis kargası için kölelerin oyununda kalmışsın.

Âşık şahbaz-ı ışıktır ve zag-ı nefis için bâzû-yışeften uçmuştur. Nefsini karga olarak tasavvur eden âşık, onun için birçok şeyden vazgeçmiş ve şahbaz iken uçmuştur. Şah ve şahbaz münasebetinde şahın şahbaz beslemesi tasavvuru söz konusudur ancak âşık nefsi uğruna şahın bazusundan uçup gitmiştir. Şahbaz kuvvetli oluşu ile bilinen bir kuş türüdür ve bazı da pazı anlamına gelmekle birlikte mecazi anlamda güç kuvvet demektir. Âşık, nefsi

uğruna gücünü kaybetmiştir. Aşk kuvvetli olması sebebiyle şahbaz olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.16. Gam

Gam-ı 'ışkuñ sefer eylersem olur dilde füzûn

Arturur mâlını çün eyleye tüccâr sefer (G. 108/3)

Aşkın gamı ile sefere çıksam gönlümde gam artar çünkü tüccar sefere çıkarak malını arttırır.

Tüccarların sefere çıkarak mallarını arttırma geleneğinden hareketle aşk gamı sermaye olarak görülür ve âşık onu arttırmak için sefere çıkmak ister. Böylelikle âşığın aşkın verdiği gam artacaktır. Aşk, âşığa verdiği sıkıntı ve keder sebebiyle gam olarak tasavvur edilmiştir.

“Aşk”; G. 2/2, G. 6/2, G. 166/5, G. 314/4, G. 391,2, G. 437/6, G. 521/2. beyitlerde de “gam” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.17. Hastalık

Marîz-i 'illet-i 'ışkuz 'ilâcumuz yokdur

'Îlâc ü şerbet ile imtizâcumuz yokdur (G. 142/1)

Aşk illetinin hastasıyız ilacımız yoktur, ilaç ve şerbet ile anlaşılmamız yoktur, anlaşılamayız.

Aşk, âşık nazarında bir hastalık olarak tasavvur edilmiştir ve âşık bu hastalığa iptila olmuştur, onun hastasıdır. Aşk illetinin çaresi olmayacağına inanan âşık, ilaç ve şerbetin onun hastalığına tesir etmeyeceğini düşünür. İlaç ve şerbet sevgilinin dudağı için teşbih olunmuştur. İlaç, hastaya iyi gelmesi şerbet ise lezzeti yönüyle sevgilinin dudakları olarak tasavvur edilmiştir ve âşığın onlarla anlaşması yoktur çünkü sevgili âşıktan dudaklarını esirger, vuslatı yoktur. Bu da âşığın aşk hastalığının çaresinin olmaması demektir.

“Aşk”; TERC. 6/39, G. 85/2, G. 111/4, G. 142/1, G. 310/5, G. 316/5, G. 497/2. beyitlerde de “hastalık” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.18. Gece

Nev'î şeb-i 'ışkında güm itdi dil ü cânı

Bir yol bulamaz valsına bir çâre görünmez (G. 186/5)

Nev'î aşk gecesinde gönül ve canı güm etti, kavuşmak için bir yol bulamaz, bir çare görünmez.

Gece, rengi itibariyle karanlık ve siyahtır, dolayısıyla bu renk bireye hüznü çağırıştırır. Sevgiliye kavuşma arzusunda olan âşık, ona kavuşmanın bir çaresini bulmayınca, bir yolu olmadığını anlayınca gönlü ve canı bu uğurda güm olur yani boş yere heba olur. Aşk, verdiği

hüzün sebebiyle geceye benzetilmiştir.

2.1.7.19. Güneş

Bâg-ı cihânda hande mi eyler şu kimse kim

Açmaya gönli goncasını âfitâb-ı ışk (G. 219/3)

Aşk güneşi gönül goncasını açmayınca şu her kimse cihan bahçesinde güler mi?

Güneş yaydığı ısı ve ışık sebebiyle goncanın açılmasını sağlar ve ona hayat verir. Bu mefhumdan hareketle âşık, aşk güneşinin gönül goncasını açmasını temenni eder. Gonca açmadığı durumda cihan bahçesi gülmez. Goncanın kapalı olması âşığın gönlünün sıkıntılı olması anlamına gelir ve âşık sıkıntıdan ancak aşk güneşi sayesinde kurtulur çünkü gönlünün gonca gibi açılması ferahlaması demektir. Aşk canlılara hayat kaynağı olması sebebiyle güneş olarak tasavvur edilmiştir.

“Aşk”, G. 532/4. beyitte de “güneş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.20. Işık

Nev'ide tâb-ı ıškuña ey âfitâb-ı hüsn

La'lin yaşıyla çihre-i zerdi yeter güvâh (G. 417/5)

Ey güzellik güneşi Nev'î'de aşkının tabına kanıt olarak la'lin yaşıyla sarı çehre yeter.

Sevgilinin âşığa kaşı tavrı ve davranışları onun kederli ve hüznü olmasına sebep olur. Âşığın gözyaşı dökmesi ve çehresinin sararması da sevgiliden gelen ve hiç eksik olmayan cefadan kaynaklanır. Tüm bunlar âşığın aşk tabına kanıt olarak gösterilebilir.

“Aşk”, G. 521/5. beyitte de “ışık” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.21. İlkbahar

Seyl-i eşküüm nev-bahâr-ı ışk ile tугyân idüp

Sînemüñ vâdilerin çâk itdi sahrâlar gibi (G. 468/4)

Gözyaşlarımın seli aşk baharı ile coşup göğsümün vadilerini çöller gibi parçaladı.

Bahar tüm canlıların uyandığı suların coşkun olduğu, insanların mutlu hissettiği, doğanın uyandığı bir mevsimdir. Uyandırdığı bu hisler vesilesiyle aşk, bahar olarak hayâl edilmiştir. Bahar aylarında coşkun akan sular sellere dönüşür ve aktıkları yerden kendilerine yol bulurlar. Âşığın sel olarak hayâl edilen gözyaşları da sinenin vadilerini parçalamıştır. Âşığın sinesi parçalanmış bir vadiye benzetilmiştir.

2.1.7.22. İnci

Âşinâ ol gel cenâb-ı ‘ışka ey dil âşinâ

Tâlib-i lûlû iseñ terk itme deryâ semtini (G. 498/2)

Ey gönül gel cenab-ı aşka yakın ol incilere talip isen derya semtini terk etme.

Bir saygı ifadesi olarak kullanılan cenab sözü aşka atfedilmiştir. Aşk âşık için kutsal ve saygın bir makamdır bu nedenle âşık ondan cenab olarak bahsetmiştir. İnci-derya münasebetinde ise inci denizde bulunan değerli bir mücevherdir. Âşığa göre inciye ulaşmak isteyen kişi her zorluğu göze almalı ve derya semtini terk etmemelidir. Bu tasavvurdan hareketle âşığın gönlü deniz, aşk ise inci olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın gönlü eğer aşktan yana ise her türlü zorluğa göğüs germelidir.

2.1.7.23. İplik

Gözlerüm gerçi dür-i eşkümi pâ-mâl itdi

Silk-i ‘ışkuñda beni muntazamü’l-hâl itdi (G. 501/1)

Gerçi gözlerim gözyaşlarımın incisini perişan etti ama aşk ipliği halimi tertipli hale getirdi.

Âşığın gözyaşları tane tane akması sebebiyle inci olarak tasavvur edilmiştir ve bu inciler dağınık bir haldedir. Âşığın dağınık halini toplayan ise aşk ipliğidir. Silk olarak anılan iplik, uzunluğu ve nesnelerin sırasıyla dizilmesi ile bilinir ve onları bir araya getirir. Âşığın saçtığı gözyaşı incileri nedeniyle pa-mal olmuş halini tertipli hale getiren de aşk ipliğidir. Aşk âşığı halinin muntazam olmasına vesile olan bir iplik olarak hayâl edilmiştir.

“Aşk”; G. 433/5. beyitte de “iplik” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.24. Kadeh

İçüp devr-i lebûñde gonca-veş hûn-ı ciger çeşmüm

Safâ-yı câm-ı ‘ışkı bunca demlerdür sürer çeşmüm (G. 298/1)

Gözlerim dudaklarının devrinde gonca gibi ciğer kanını içip bunca zamandır aşk kadehinin sefasını sürer.

Sevgilinin dudakları ve âşığın gözleri renk itibariyle birbirine benzer, ikisi de kırmızıdır ancak sevgilinin dudakları âşığı cezbederken âşığın gözleri sevgiliden gelen eziyetler sonucunda kana bulanmıştır. Âşığın gözleri aşk kadehinin verdiği keyfi sürer. Aşk, âşığa keyif veren bir kadeh olarak tasavvur edilmiştir.

Var sözinde eser-i bûy-i mey-i sâgar-ı 'ışk
Şöyle bildüm ki degül bu dil-i dîvâne tehî (G. 475/3)

Aşk kadehinin içkisinin kokusunun tesiri sözünde var, bu dîvâne gönlün boş olmadığını böyle bildim.

Âşık gönlünü dîvâne olarak vasıflandırır ve onun gönlü aşk şarabı ile dolu bir kadeh gibidir, bu sebeple âşığın gönlü boş değildir. Âşık boş olmadığını ise aşk kadehinin içkisinin kokusundan bilir çünkü bu koku âşığın sözlerine tesir etmiştir. Aşk kadehinde bulunan içki âşığın sözlerine yansır. Kişi içki içtiğinde dili çözülür ve gönlünden geçen hissiyatlar diline yansır. Dolayısıyla kişi hissettiklerini daha kolay dile getirir. Aşk âşığın gönlünü doldurması yönüyle kadeh olarak tasavvur edilmiştir.

“Aşk”; G. 147/4, G. 360/3, G. 377/3, G. 489/1. beyitlerde de “kadeh” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.25. Keman

Deşt-i cünûnda yilmesün itmege ol gazâli sayd
'ışk kemânını şu kim çekmege iktidârı yok (G. 225/3)

Cünun çölünde o ceylanı avlamak için acele etmesin, çünkü onun aşk kemanını çekmeye gücü yok.

Sevgili ürkek ve naif olması sebebiyle ceylan olarak tasavvur edilmiştir ve rakip bu ceylanı cünun çölünde avlamak ister ancak onun aşk kemanını çekmeye dahi iktidarı yoktur. Keman çalınması zor bir musiki aletidir ve onun ilmini bilmeyen ve gücü olmayan kimse onu çalamaz. Âşık da bu tasavvurdan hareketle rakibi aşk kemanını çalmaya gücü yetmeyen biri olarak hayâl etmiştir. Aşk herkesin onu çalmaya muktedir olamayacağı keman olarak hayâl edilmiştir.

2.1.7.26. Kervan

Ger sorarsañ kârbân-ı 'ışk-ı dilberden haber
Her gice kûyında bir âşûb u gavgâdur gider (G. 150/3)

Eğer sevgilinin aşk kervanından haber sorarsan (onun) semtinde her gece bir karışıklık ve kavgâ vardır.

Sevgilinin semti, daima karışıklığın olduğu ve kavganın eksik olmadığı bir yer olarak tasavvur edilmiştir. Şair bunu aşk kervanı olarak nitelendirmiş ve aşk, karışıklıklarla dolu bir kervana benzetilmiştir.

2.1.7.27. Keyf

Ne bilsün içmeyenler şerbetin keyfiyyet-i 'ışkı

Devâ sorma dilâ ol gonca-femden cism-i bîmâra (G. 441/2)

Ey gönül o gonca ağızlıdan hasta vücuduma deva sorma, aşk keyfiyetinin şerbetini içmeyenler ne bilsin.

Sevgilinin dudağı küçük olması ve açılmayışı sebebiyle gonca olarak tasavvur edilmiştir. Hasta olan kimse hastalığına ilaç bulmak ister, Âşık da hasta kabul ettiği vücuduna deva olarak sevgilinin dudaklarını ister, çünkü onun dudağı âşığa deva niteliğindedir. Sevgilinin dudaklarının lezzetini ancak âşık bilebilir çünkü aşk keyfinin şerbetini içmeyenler bilemez. Aşk, keyif verici bir şerbet gibidir ve âşıktı bıraktığı tat âşığa deva gibidir.

2.1.7.28. Kılıç

Pâre pâre kılâ cismüm gam degül şemşîr-i 'ışk

Böyle olmuş Nev'îyâ rûz-ı ezelden kismetüm (G. 307/5)

Aşk kılıcı vücudumu parça parça ederse dert değil ey Nev'î kismetim ezel gününden böyle olmuş.

Aşk yaralayıcı ve öldürücü özellikleri sebebiyle kılıç olarak tasavvur edilmiştir. Kılıç, âşığın vücudunu parça parça etmiştir ancak âşık bunu dert etmez çünkü bu durumun onun kaderi olduğunu bilir. Ruz-ı ezel, yaratılanların kismetlerinin taksim olunduğu yaratılışın ilk günü olarak kabul edilir. Ruz-ı ezelden âşığın kaderi tayin olmuş ve ona kederli olmak nasip olmuştur. Bu nedenle aşktan parça parça olmuş vücuduna şaşmaz, çünkü kaderi böyledir ve o, buna razı gelmiştir.

2.1.7.29. Kitap

Sıgmaz kitâb-ı 'akla su'al ü cevâb-ı 'ışk

Mümkün degül beyâna hisâb u kitâb-ı 'ışk (G. 219/1)

Aşkın cevap ve sorusu aşk kitabına sığmaz, (bu sebeple) aşkın kitabı ve hesabının beyanı mümkün değildir.

Aşk öyle büyük bir kitaptır ki soruları ve cevapları bu kitaba sığmayacak niteliktedir. Bu nedenle aşkın kitabı ve hesabı yapılamaz ve beyanı mümkün değildir, çünkü herkes tarafından da anlaşılamaz. Aşk büyüklüğü sebebiyle kitap olarak tahayyül edilmiştir.

“Aşk”; G. 348/4. beyitte de “kitap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.30. Macera

Ey mâcerâ-yı 'ışkî bâña eyleyen su'âl

Ol serv-i nâz ayagina eşküm revânedür (G. 100/3)

Ey aşk macerasını bana soran, gözyaşım o nazlı servinin ayağına akar.

Aşk, heyecan ve tehlikeyi bir arada barındırdığı için macera olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.31. Makam

Kaşuñ hayâli ki dil safhasında peydâdur

Berât-ı mansıb-ı 'ıška nişân-ı tugrâdur (G. 90/1)

Gönül sayfasında ortaya çıkan kaşının hayâli aşk mansıbının beratına tuğra işaretidir.

Sevgilinin kaşının hayâli âşığın gönül sayfasında bulunur. Gönülün sayfa olarak tasavvuru sevgiliye ait unsurların burada olması ve bir Osmanlı geleneği olan tuğra çekmenin şekil bakımından benzerliğinden kaynaklanır. *Devlet hizmeti, memuriyet, makam, rütbe, derece, onur*⁴⁰ anlamına gelen mansıp, aşk için söz konusu edilmiştir. Âşık, aşka verdiği kıymet ve onu değerli görmesi sebebiyle onu mansıp olarak hayâl etmiştir. Âşığın gönül sayfasında bulunan kaşlar aşk mansıbının çektiği tuğradır.

2.1.7.32. Meclis

Gelenler bizden evvel âhır itmiş meclis-i 'ışkî

Bize ol bezm-i 'âliden bu câm-ı ser-nigûn kaldı (G. 491/4)

Gelenler bizden önce aşk meclisini kirletmiş, bize o yüce meclisten bu tepetaklak kadeh kaldı.

Âşık, aşkın saf ve temiz olacak kadar güzel olduğuna inanmakla birlikte ona değer vermenin ve onu yüceltmenin önemine değinmektedir. Aşk, kirletilmeyecek kadar güzeldir ancak Nev'î'den önce aşk meclisine gelenler burayı kirletmekten çekinmemiştir. Aşk meclisini kirletecek olan da rakipten başkası değildir. Rakip, aşka ve sevgiliye değer verir gibi görünür ancak içten böyle hissetmez, samimi değildir. Onun bu hali âşık nazarında aşkı kirlettiği anlamına gelir. Âşığa da bu kirli meclisten tepetaklak olmuş bir kadeh kalmıştır. Aşk, âşıktan önce gelenler tarafından kirletilen bir meclise, dünya ise tepetaklak olmuş bir kadehe benzetilmiştir.

“Aşk”; G. 299/2. beyitte de “meclis” olarak tasavvur edilmiştir.

⁴⁰ Ferit Devellioğlu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2007, s. 579.

2.1.7.33. Menzil

Kâ 'be-i vasla sefer âsân olurdu âh kim

Menzil-i 'ıŝkuñ güzergâhında der-bend olmasa (G. 425/3)

Aşk menziline güzergâhından geçmek güç olmasa kavuşma Kâbesi'ne sefer kolay olurdu.

Sevgiliye kavuşmayı kutsal olması bakımından Kâbe olarak tasavvur eden âşık, ona kavuşmanın kolay olmadığını dile getirir çünkü Kâbe'ye gitmek kolay değildir. Âşık, kolay olmasının yolunu ise aşk menziline güzergâhında görür. Aşk menziline güzergâhından geçmek zordur çünkü bu yol tehlikelerle doludur. Eğer âşık bu yoldan kolaylıkla geçebilseydi kavuşma Kâbe'sine de kolaylıkla sefer eyleyebilirdi. Aşk geçilmesi zor olan bir menzilin güzergâhı olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.34. Meydan

Bize meydân-ı 'ışk içre döner âvâreler dirler

Harâbât içre hâr olmuş gezer mey-hâreler dirler (G. 73/1)

Bize aşk meydanı içinde dönen avareler, meyhane içinde hararetlenmiş sarhoşlar derler.

Âşığın kendini avare ve sarhoş olarak adlandırması, aşk sebebiyledir, çünkü aşk insanın aklını başından alacak kudrettedir. İlâhi aşkın işlendiği beyitte âşık kendini, aşk meydanında dönen bir avare olarak tasavvur etmiştir. Aşkın meydan olarak tasavvuru onun büyüklüğü sebebiyledir.

2.1.7.35. Meyhane

'Aceb bilsem bu deyr-i köhne-i dünyâ gibi hergiz

Harâb-ı 'ışk olan şöyle kalur âbâd olunmaz mı (G. 536/2)

Aşk harabı olan (kişi) daima bu dünyanın köhne meyhanesi gibi mi kalır, asla mutlu olmaz mı, bir bilebilsem.

Değer verilmeyen ve itibarsızlaştırılan şeylerin harap oluşu mefhumundan hareketle âşık da sevgili tarafından değer görmemiş ve tıpkı köhne bir meyhane gibi harap olmuştur. Meyhanenin köhne oluşu onun bakımsızlığı ve değer verilmeyişi ile ilgilidir. Âşık da köhne bir meyhane gibidir ve o, aşk harabı olmuştur. Abad olmayı bekler ancak berbat olur.

2.1.7.36. Mihnet

Bilinmez derdi çokdur mübtelâ-yı mihnet-i 'ıskuñ
Şifâ-sâz olmada hikmet tabîbüm hâzik olmakdur (G. 86/4)

Aşk mihnetinin müptelasının derdinin çok olduğu bilinmez, tabibim, şifa verme konusunda hikmet usta olmaktır.

Âşık çektiği sıkıntılar sebebiyle mihnet içindedir ve kendini mihnete müptela olmuş bir vaziyette görür. Derdi çok olmasına rağmen herkes tarafından bilinmez ve kendisini hasta kabul eden âşığın tedavisi, tabip olarak gördüğü sevgilidir. Çareyi sevgilide bulur ve sevgilinin usta olmasını ister ve ancak böyle iyileşebileceği inancındadır. Aşk, verdiği sıkıntı sebebiyle mihnet olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.37. Mürşit

Tâc ü ridâya mürşid-i 'ıskuñ rızâsı yok
'İşk ehlinüñ hicâb-ı riyâdan safâsı yok (G. 231/1)

Aşk mürşidinin tac ve örtüye rızası yok, aşk ehlinin iki yüzlülük utancından safası yok.

Doğru yolu gösteren, irşad eden anlamına gelen mürşidin dünya nimetleri sayılan tac ve kabaya rızası yoktur. O, salike yol göstermekle mükelleftir. Aşk yol göstermesi bakımından mürşit olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.38. Ney

Ney-i 'ışk ile olmaduk dem-sâz
Bu hevâ ateşinde sûzânuz (TERC. 6/43)

Aşk neyi ile arkadaş olmadık, bu arzu ateşinde yanıyoruz.

Aşk, yakıcı olması sebebiyle musiki aleti olan “ney” e benzetilmiştir.

2.1.7.39. Nûr

Mâh-ı nev iken bedr ider envâr-ı 'ışk-ı pâkümüz
Şehr içre sevsek bir mehi gün gibi bulur iştiyhâr (G. 134/2)

Saf aşkımızın nurları yeni ayı dolunay haline getirir, halk içinde bir ay yüzlüyü sevsek gün gibi şöhretli olur.

Âşık, sevgili ile kendisi arasındaki münasebeti güneş ve ay üzerinden kurar ve o, sevgisini güneş, sevgiliyi de ay olarak tasavvur eder. Mâh-ı nevi bedr haline getiren saf aşkın

nurlarıdır. Âşık, aşkı parlaklık vermesi ve aydınlatması sebebiyle güneşin yaydığı nur olarak hayâl etmiştir. Sevgiliyi şöhretli kılan da âşığın ona duyduğu güneş olarak tasavvur edilen sevgisidir.

2.1.7.40. Okul

Ol saçı ve 'l-leyle şol demler ki dil meftûn idi

Mekteb-i 'ışk içre Mecnûn tıfl-ı ebced hân idi (G. 531/1)

Saçın siyah olduğu o zamanlarda gönül meftundu, Mecnun aşk mektebi içinde okumaya yeni başlayan bir çocuktur.

Sevgilinin saçı kokusu dağınıklığı ve rengi sebebiyle âşığı cezbeder ve bu sebeple âşığın gönlü sevgilinin leyle benzeyen saçlarına meftundur. Leyl kelimesini tevriyeli kullanan şair, onu hem gece anlamına gelecek şekilde hem de Leyla ile Mecnun mesnevisine telmih yapılacak şekilde kullanmıştır. Gönlün meftun olduğu sıralarda Mecnun okumaya yeni başlayan bir çocuktur ve aşk mektebine gitmektedir. Aşkın mektep olarak tasavvur edilmesi öğretici yönüyledir çünkü aşk tıpkı bir okul gibi hüznü de sevinci de kederi de velhasıl aşka dair olan her şeyi öğretir.

“Aşk”, G. 119/2. beyitte de “okul” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.41. Orman

Bîşe-zâr-ı 'ışk-ı dilber kim gönül arslanıdır

Tevsen-i gerdûn anuñ nahcîr-i ser-gerdânıdır (G. 91/1)

Gönül sevgilinin aşkının ormanlığında (bir) aslandır, tevsen-i gerdûn onun perişan avıdır.

Aslan, ormanda yaşayan ve avının peşinde olan bir canlıdır. Bu tasavvurdan hareketle âşığın gönlü aslan olarak hayâl edilmiştir. Üstelik bu aslan, sevgilinin aşkının ormanındadır ve tevsen-i gerdûnu avlar. Aslanın daima ormanda olması, orada yaşaması gibi âşığın gönlünde de daima aşk vardır. Aşk, bu sebeple orman olarak hayâl edilmiştir.

2.1.7.42. Pazar

Bâzâr-ı şehri-i 'ışk 'aceb kâr-gâh olur

Kim anda cân u dil satılır tîr-i gam çeker (G. 78/4)

Can ve dil satılıp gam oku çekilen/atılan aşk şehrinin pazarı tuhaf, şaşırtıcı bir mekândır.

Aşk, âşığın canının ve gönlünün satıldığı bir pazar, gam ise yaralayıcı ve öldürücü

özelliği sebebiyle ok olarak tasavvur edilmiştir.

“Aşk”, G. 174/4. beyitte de “pazar” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.43. Saz

Bir nağmesi ider bu tokuz perdeden güzer

Uymaz usûl-i mutribe sâkî rebâb-ı ‘ışk (G. 219/2)

Saki, aşk sazı şarkıcının usulüne uymaz, bir nağmesi bu dokuz perdeden geçer.

Saki, saz, mutrib kelimeleri ile tenasüp sanatının kullanıldığı beyitte aşk, saz olarak tasavvur edilmiş ve onun nağmesi dokuz perdeden geçtiği için mutribin usulüne uymaz. Dokuz perde hem musiki terimi hem de feleğin dokuz kat oluşu ile ilgilidir.

2.1.7.44. Sır

Nev‘îyâ kûy-ı harâbât içre dürd-âşâm olup

Sırr-ı ‘ışkî fâş iden kallâşdur gönlüm gözüm (G. 302/5)

Ey Nev‘î gönlüm gözüm harabat semtinde şarap içip aşk sırrını meydana çıkaran kalleştir.

Âşık, gönlünü ve gözünü kalleş olarak tasavvur etmiştir, bu tasavvurun sebebi ise aşk sırrını ortaya çıkarmalarıdır çünkü âşık olan kimsenin duyduğu hisleri saklaması kolay değildir. Dolayısıyla beden dilinden kişinin ahvali anlaşılabilir. Âşığın gönlü ve gözü de bu sırrı ortaya çıkarmıştır çünkü beden dili denilen hadiseye engel olmak zordur. Aşk, söylenmemesi gereken bir sır olarak hayâl edilmiştir.

‘Âşıka esrâr-ı ‘ışkî câm-ı sahbâ söyledür

Tûtî-i gûyâyı mir‘ât-ı musaffâ söyledür (G. 57/1)

Âşığa aşk sırlarını şarap kadehi söyletir, konuşan papağanı saf ayna söyletir.

Papağanlara konuşma öğretmek için aynadan faydalanılır. Karşısına konulan ayna sayesinde konuşmaya alışan papağan, başka bir kuşun var olduğunu zannederek konuşmayı öğrenir ve dili çözülür. Bu tasavvurdan hareketle âşık da aşk sırrını şarap kadehi sayesinde söyler. İçki içen kişi zihninde oluşan ve söylememesi gereken her düşünceyi gayr-i ihtiyari söyler. Âşık da sır olarak tasavvur ettiği aşkı tıpkı ayna karşısında olan bir papağan gibi içki sebebiyle ortaya döker. Aşk, şarap kadehi sayesinde söylenen sır olarak tasavvur edilmiştir.

“Aşk”; G. 57/3, G. 201/5, G. 229/3, G. 302/5, G. 346/5, G. 352/1-2. beyitlerde de “sır” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.45. Şarap

Ser-mest-i mey-i 'ıškuñ olupdur n'ola düşse

Destâr-ı perîşân ile bâzâra şükûfe (G. 403/2)

Çiçek, aşk şarabının sarhoşu olup perişan sarık ile pazara düşse ne olur.

Âşık içtiği aşk şarabı etkisiyle sarhoş olmuş ve hali perişandır. İçki içen kişinin fiziksel görünümünün dağınık ve perişan olması şaire satılmak için pazara gelmiş çiçekleri hatırlatır. Çiçekler dalında iken gayet sağlıklı ve sağlam dururlar ancak satılmak üzere dalından koparılmış çiçek tıpkı şarap içmiş bir sarhoş gibi harap ve perişan olur. Aşk perişan etmesi sebebiyle şarap olarak tasavvur edilmiştir.

Şarâb-ı 'ışk ile idüp bizi medhûş u lâ-ya 'kıl

Varup vuslat meyin agyâr ile nûş itdügüñ bildük (G. 268/3)

Aşk şarabı ile bizi sarhoş edip, şaşkına çevirip gidip kavuşma şarabını ağyar ile içtiğini bildik.

İçki içen kimse onun etkisiyle ne yaptığını bilemez ve kendini kontrol edemez hale gelir. Âşık da aşk şarabını içip kendinden geçmiş ve şaşkına dönmüştür. Sevgili âşığı bu hale getirmişken ağyar ile kavuşma şarabı içmiştir. Sevgiliye kavuşmaya mazhar olamayan âşık, kendisinin yerine rakibe nasip olan vuslatı kıskanır çünkü onun nazarında rakip sevgilinin vuslatını hak etmez ancak vuslata rakip sahip olmaz, vuslatı ağyara sunan sevgilinin ta kendisidir. Bu durum âşık için daha yaralayıcıdır. Aşk, âşığı şaşkına çevirmesi sebebiyle şarap olarak tasavvur edilmiştir.

Baňa mir'ât-ı mücellâ idi câm-ı mey-i 'ışk

Olmamışdı dahı İskender ile Cem hâdis (G. 36/3)

İskender ile Cem daha ortada yokken aşk şarabının kadehi bana parlak ayna idi.

İskender ayna, Cem de kadehi bulması ile bilinen efsanevi şahsiyetlerdir. Şarap, sarhoşluk ve hararet verir, kadeh ise bir ayna gibi görüntüleri aksettirme özelliğine sahiptir. Âşık, aşk şarabının bulunduğu kadehi ayna olarak tasavvur ederek İskender ve Cem'e telmihte bulunulmuştur. Aşk, âşık tarafından bulunana şarap ve kadehe benzetilmiştir.

“Aşk”; K. 6/30, K. 22/27, TERC. 8/21, G. 26/4, G. 27/5, G. 115/5, G. 133/5, G. 194/2, G. 219/4, G. 301/5, G. 324/2, G. 367/3-7, G. 368/2, G. 377/3, G. 387/1, G. 401/5, G. 444/2, G. 488/3, G. 532/3. beyitlerde de “şarap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.46. Şerbet

İçürdi şerbet-i 'ışkı elinden gerçi Nev'îye

Koyup ol cân tabîbi teşne vü bîmâr eglendi (G. 511/5)

Gerçi Nevi'ye aşk şerbetini elinden içirdi ama o can doktoru susamışları ve hastaları bırakıp eğlendi.

Âşık, kendini teşne olarak vasıflandırır ve bu teşneliği giderecek şey, sevgilinin elinden aldığı aşk şerbetidir. Sevgili can tabibi olmasına rağmen teşne ve bimar olanları bırakıp eğlenmiştir. Bunun nedeni ise sevgilinin âşığa karşı merhametsiz oluşudur. Onun insafı yoktur, cefası çoktur bir yandan aşk şerbetini içirir öte yandan âşıktan yana yüz çevirir. Aşk, âşığın teşne olduğu şerbet olarak hayâl edilmiştir.

2.1.7.47. Tavla

'İşkuñ usûli nâle vü âh-ı şebânedür

Nerd-i mahabbet oynayamaz kimse zârsuz (G. 192/3)

Aşkın usulü gecenin ahı ve inlemesidir, sevgi tavlasını kimse zarsız oynayamaz.

Âşığa göre âşığın ağlaması ve inlemesi aşkın usulüdür. Aşk bu yönüyle tavla, âşığın ağlayıp inlemesi de zar olarak hayâl edilmiştir çünkü tavla nasıl zar olmadan oynanmayan bir oyunsa âşık da ağlayıp inlemeden duramaz. Tavla oyununda önemli olan zarın gelmesidir. Âşığın oyunu kazanması da zarın istediği şekilde gelmesi ile mümkün olur.

2.1.7.48. Tekke

Sen gelmeyeli tekye-i 'ışkuñ gelüri yok

Eşkümle çerâğın gözümüñ pür-direm it gel (G. 293/4)

Sen gelmeyeli aşk tekkesinin geliri yok, gel göz چراغını gözyaşım ile gümüş para ile doldur.

Aşk, âşığın ona verdiği kıymet sebebiyle tekke olarak hayâl edilmiştir ve bu tekkenin geliri âşığın gözyaşlarıdır. Gözyaşının gelir olarak tasavvur edilmesi ise âşığın onu sevgili uğruna çekinmeden harcamasındandır. Sevgili aşk tekkesine gelmeyince oradan gelir sağlanmaz ve âşık, sevgiliden gelmesini ve gözyaşının pür-direm olmasını arzular. Aşk, kıymetli olması sebebiyle tekke olarak hayâl edilmiştir.

“Aşk”; G. 93/2, G. 338/2. beyitlerde de “tekke” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.49. Tûr Dağı

Tûr-ı ‘ışka kılmađuñ nûr-ı hidâyetle ‘urûc

Şâm-ı gamda cilve-i dîdâr umarsın ey gönûl (G. 278/2)

Ey gönûl hidayet nuru ile aşk dağına yükselmedin, gam gecesinde yârin cilvesini istiyorsun.

Âşık gam gecesinde sevgiliden cilve umar ancak henüz hidayet nuru ile tûr-ı ‘ışka yükselmemiştir. Tur Dağı, Sina Yarımadasında yer alan, Musa peygamberin Hakk’ın tecellisini istediği ve onunla konuştuğu önemli bir yerdir. Âşığın aşkı Tur Dağı olarak hayâl etmesi ise onun yüksek ve kıymetli bir yer oluşundandır. Âşık hidayet nuru ile Tûr-ı ‘ışka yükselmediği için sevgilinin cilvesine mazhar olamaz.

2.1.7.50. Ülke

Şeh-i iklîm-i ‘ışkam mâlik-i milk-i harâbâtam

Sorarsañ Nev‘îyâ keyfiyyet-i nâm u nişânımdan (G. 334/5)

Ey Nev‘î nâm ve nişânının keyfiyetini sorarsan aşk ikliminin padişahıyım meyhane mülkünün malikiyim.

Padişah, bir ülkeyi yönetmekle mükelleftir ve o ülkede birey olarak ondan üstünü yoktur. Âşığın da kendisini aşk ülkesinin padişahı olarak kabul etmesi aynı sebebe dayanır, Âşıklıkta ondan ütün kimse yoktur. Yönettiği yer ise aşk ülkesidir. Aşk, büyüklüğü sebebiyle ülke olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.51. Vâdî

‘İşk vâdilerine gördi nihâyet yog imiş

Kays-ı güm-râh-ı mahabbet giderek uslandı (G. 489/2)

Aşk vadilerinin sonunun olmadığı gördü, muhabbet yolunu şaşırması Kays giderek akıllandı.

Aşk sonsuz olması sebebiyle vadi olarak tasavvur edilmiştir ve bu vadinin sonu yoktur. Kays olarak adlandırılan Mecnun, rah-ı muhabbetin gümrahıdır ve bu vadinin bir sonu olmadığını idrak ettiği için akıllanmıştır.

“Aşk”; G. 491/2. beyitte de “vâdî” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.52. Yara

Bir oñulmaz yaradur ‘ışk u mahabbet yarası

Hâsılı sarılmayınca çâre yok tîmâr güç (G. 42/3)

Aşk ve sevgi yarası iyileşmez bir yaradır, hâsılı sarılmayınca çare yok (onu) tedavi etmek güç.

Yaraların iyileşmemesi ona çarenin bulunmayışındandır ve yarayı iyileştirmenin en iyi yolu onu sarmaktır, böylece kısa sürede iyileşme gerçekleşir. Bu mefhumdan hareketle aşk, âşık nazarında iyileşmeyen bir yara gibidir. Âşık bu yarayı iyileştirmenin yolunun sarılmak olduğunu dile getirir. Sarılmak sözcüğünü tevriyeli kullanan şair, hem yaranın sarılmasından hem de eylem olarak sevgiliye sarılmaktan bahseder. Bilindiği gibi yaraları sarmak tez zamanda iyileşmeye vesile olacağı gibi sevgilinin âşığa sarılması da âşığın ruhuna iyi gelir. Hâsılı, sarılmak her yarayı iyileştirir. Aşk, onulmayan bir yaraya benzetilmiştir.

“Aşk”; G. 147/5, G. 424/4, G. 457/6. beyitlerde de “yara” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.7.53. Yol

Nev‘îye gösterüp reh-i ‘ışkı nücûm-i eşk

Gûyâ tarîk erenleridür pîre çekdiler (G. 79/5)

Nev‘î’ye gözyaşı yıldızlarını aşk yolu (olarak) gösterip sanki tarik erenleriydi pîr’e benzediler.

Yıldızların yön gösterme özelliklerinden hareketle âşığın gözyaşı, yıldız olarak tasavvur edilmiştir ve bu yıldızlar Nev‘î’ye aşk yolunu gösterir. Aşkın yol olarak tasavvur edilmesindeki temel etken ise uzun oluşudur. Evliya anlamına gelen eren ile bir tarikat kurucusu anlamına gelen pîr arasındaki münasebet de yine yol göstericilik ile ilgilidir. Âşığın gözyaşı yıldızları tarik erenlerine aşk yolunu gösterir.

Dûd-ı âhum râh-ı ‘ışkuñda günüm eyler siyâh

Gayretümden isterin yanumca sâyem gelmesün (G. 367/2)

Ah dumanım aşk yolunda günümü karartır, gayretimden yanımda gölgem gelsin istemem.

Gölge, güneşin ışınlarının geliş açısına göre yön değiştirir, ancak kişinin etrafından asla ayrılmaz. Daima onunla birliktedir. Âşık, yanında gölgesini dahi istemez. Bunun sebebi aşk yolunun ah dumanı ile kararmasıdır. Âşığın ahı görmeyi engellemesi ve rengi sebebiyle dumana benzetilmiştir. Aşk yolunda âşığın gününü karartan da bu ah dumanıdır. Aşk, ah dumanı ile kararan bir yola benzetilmiştir.

“Aşk”; K. 12/20, K. 46/11, TERC. 7/18, TERC. 7/30, G. 135/1, G. 195/3, G. 232/2, G. 260/5, G. 330/1, G. 367/2, G. 485/4, G. 506/5, G. 539/3, G. 559/2-3. beyitlerde de “yol” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.8. ‘Atâ

Sözlükte, cömertçe verme, ihsan, bağış olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda bir beyitte “gökyüzü”ne benzetilmiştir.

2.1.8.1. Gökyüzü

Eyâ sipihr-i ‘atânuñ meh-i dırahşânı

Bahâr-ı ma‘diletüñ gonca-i gülistânı (K. 51/1)

Ey, ihsan gökyüzünün parlayan yıldızı, adalet baharının gülistan goncası.

Beyit, Nev‘î’nin medrese hocası olan ve kendisine büyük bir bağlılığı bulunan Karamanî Mehmet Efendi’ye ithafen yazılmış bir kasideye aittir. Mehmet Efendi’nin ihsanı büyük ve çok olması sebebiyle gökyüzüne benzetilmiştir.

2.1.9. Azap

Sözlükte işkence, keder olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda bir beyitte “ateş”e benzetilmiştir.

2.1.9.1. Ateş

Döne döne beni hecr odına kebâb itdüñ

Vefâ vü lutfuñı nâr-ı ‘azâba döndürdüñ (G. 249/2)

Beni döne döne ayrılık ateşinde kebab ettin, vefa ve lutfunu azap ateşine döndürdün.

Âşık, daima sevgilinin yanında olma arzusunda, vuslatın peşindedir ancak onun nasibine düşen hicrandır. Ayrılık, âşığın gönlünü yakması sebebiyle ateş olarak tasavvur edilmiş ve bu durumun neticesi, ayrılık ateşinden onun bedeninin kebab gibi olmasıdır. Kebap, her yerinin iyi bir şekilde pişmesi için usulen dönerek pişirilir. Âşığı vücudu da ayrılık ateşinde dönerek pişirilen bir kebaptır ve bu eylem sonucunda azap çekmektedir. Sevgiliden vefa ve lütuf beklentisinde olan âşık nazarında bu iki kavram azap ateşine dönmüştür. Azap, âşığa madden ve manen zarar verdiği için ateşe benzetilmiştir.

2.1.10. Baht

Sözlükte talih, kader, kısmet olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “fidan”, iki “güneş”, bir “göz”, bir “gün”, bir “kaftan”, bir “kandil”, bir “meyve”, bir “mum”, dört “siyah”

olmak üzere on üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.10.1. Fidan

Revâdur hōş geçe sâyeñde erbâb-ı hüner çünkim

Nihâl-i bahtuñı ser-sebz idüpdür zıll-ı Yezdânî (G. 550/4)

İlim ve sanat ehli senin sayende mutlu olsunlar çünkü Allah senin bahtının fidanını meyvelerle donatmaktadır.

Burada şair makam ve mevki sahiplerinin ilim ve sanat ehli kişileri koruyup gözetmelerini ağaçların gölgeleriyle insanları korumalarına benzetmektedir.

2.1.10.2. Güneş

Kanı ol gün ki âfitâb-ı tâli'üm rûşen

Beni dūr eylemezdi sâye-veş mihr-i cihânumdan (G. 334/3)

Talihimin güneşi aydınlık olduğu zamanlarda beni gölge gibi sevgi/cihan güneşimden (sevgilimden) uzaklaştırmazdı.

Gölge, güneş ışığının olduğu yerde bulunur. Onun verdiği ışık ile bireyin yönünün aksine yansır ve bireyde takip ettiği hissini uyandırır. Dolayısıyla gölge ile güneş birbirinden uzak olan iki kavramdır. Bu tasavvurdan hareketle, sevgiliyi yaydığı ışık ve parlaklık sebebiyle güneş olarak tasavvur eden âşık, ondan gölge gibi uzak olduğunu belirtir. Bunun nedeni ise, talih güneşini aydınlık sanmasıdır. Âşığın kendini talihli olarak görmesi sevgiliden ayrı olmamasıyla mümkündür ancak, âşığın talihi güneş gibi aydınlık değildir. İyi talih mutluluk getirmesi, insanın dünyasını aydınlatması dolayısıyla kâinatı aydınlatan güneşe benzetilmiştir.

“Talih”, K. 19/22. beyitte de “güneş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.10.3. Göz

Açılmaz dîde-i bahtum şeb-i hecrüñ sabâhı yok

Nesîm-i subh-ı didâr ile bîdâr olmadum gitdüm (TERC. 7/10)

Bahtımın gözleri açılmaz ayrılık gecesinin sabahı yok sevgilinin sabah rüzgârı ile uyanamadım gitti.

Ayrılığın gece olarak tasavvur edilmesi âşığa verdiği sıkıntı ve üzüntü halidir. Vuslat da sabaha teşbih olunmuştur, çünkü sabah olduğunda tüm sıkıntı ve dertlerden uzaklaşılır ancak âşık, sabaha eremez. Bunun sebebi ise âşığın bahtının gözlerinin açılmamasıdır, çünkü sabaha ermek için uyuyup uyanmak gerekir ancak âşığın gözleri açılmaz. Baht, kapalı olması

yönüyle göze benzetilmiştir.

2.1.10.4. Gün

Şeb-i târ itdi rûz-ı bahtımı âh ol siyâh ebrû

Perîşân itdi hâlüm geh belâ-yı çeşm ü gâh ebrû (G. 384/1)

Ne yazık ki o siyah kaşın bahtımın gününü karanlık gece etti, bazen kaşların bazen gözlerinin belası benim halimi perişan etti.

Âşığın bahtı gündüz gibi parlak ve aydınlıktır ancak sevgilinin gözleri ve kaşları âşığın günün aydınlık gününü karanlığa çevirir. Bu tasavvurun sebebi sevgilinin kaşlarının ve gözlerinin siyah renkli olmasıdır. Âşığın perişan olmasında da yine etkin bir rol oynarlar.

2.1.10.5. Kaftan

Hil‘at-i bahtum felek kûtâh biçmiş âh kim

Yohsa ben teşrîf-i lutfuñla ne geysem yaraşur (G. 147/7)

Felek ne yazık ki bahtımın kaftanını kısa biçmiş yoksa lütfunun teşrifiyle ne giysem (bana) yakışır.

Felekten şikâyetin söz konusu olduğu beyitte âşık, feleğin onun kaderini kötü veya olumsuz olacak şekilde ayarladığını ifade ediyor. Baht, âşık için biçilmiş bir kaftana benzetilmiştir ancak bu kaftan kısadır, yani eksiktir. Bu kaftanı hazırlayan ise felektir. Bu nedenle âşık, feleğe sitem etmektedir.

2.1.10.6. Kandil

Yaka birinüñ çerâğ-ı bahtın

Söyündüre gayrınıñ ocağın (MUK. 9/2)

Birinin bahtının kandili yakılınca başkasının ocağı söndürülür.

Bireylerin hayatlarında olan bazı olumlu haller bir başkası için olumsuz bir hal olarak anılabilir. Birinin baht kandili yanarken başka birinin ocağının sönmesi ortada var olan bir durumun iki tarafı farklı etkilemesi ile açıklanabilir. Tıpkı rakibin bahtının sevgiliden yana açık olması, âşığın üzülmesine sebep olması gibi. Bu nedenle duygusal manada bir tezatlıktan söz edilebilir. Baht, aydınlatması, ışık vermesi sebebiyle kandile benzetilmiştir.

2.1.10.7. Meyve

Bitürmediyse dıraht-ı ümîd mîve-i baht

Ne gam bu yolda bize Nev‘îyâ sebük-bâruz (G. 178/5)

Ey Nev'î, ümit ağacı baht meyvesi yetiştirmediyse üzülme, biz bu yolda gamdan uzağız.

Ağacın meyve verme tasavvuru, âşık nazarında ümit ve baht ile bağdaştırılır. Ağaca emek verildiğinde buna karşılık olarak meyve verir, dolayısıyla bir beklenti söz konusudur. Ümitin ağaca olan tasavvuru da bireyin beklentileri ile ilgilidir. Baht ise, ümit ağacından elde edilemeyen bir meyvedir. Meyve bir çaba neticesinde meydana gelir, ancak âşık bu meyveden yoksundur yani bahtsızdır ancak bundan şikâyet etmez. Burada baht, meyveye benzetilmiştir.

2.1.10.8. Mum

Şem '-i bahtum söyünüp şöyle karardı 'âlem

İşigüñ çarhına yol bulmadı nâlem bu gice (G. 393/3)

Bahtımın mumu sönünce âlem öyle karardı (ki), feryadım bu gece eşiğinin âlemine yol bulamadı.

Beyitte baht, ışık vermesi ve etrafı aydınlatması sebebiyle muma benzetilmiştir. Mumun sönmesi etrafın karanlık olmasına ve âşığın feryadının sevgiliye ulaşamamasına sebep olmuştur.

2.1.10.9. Siyah

İllere bûse virür la '-i lebüñ baña 'itâb

Âb-ı hayvân 'ı ider baht-ı siyâhum kâtil (G. 282/3)

Kırmızı dudağın ellere öpücük verir beni ise terslediği için kara bahtım hayat suyunu katil eder.

Dudak, ölümsüzlüğü bahşetmesi sebebiyle ab-ı hayvan olarak vasıflandırılır. Sevgilinin dudağı âşık için ölüm sebebi iken rakip için dirilme sebebidir çünkü sevgili, dudağını âşıktan esirger ancak rakibe sunmaktan geri durmaz. Nev'î bu durumu beyitte bahtının kara olmasına bağlar. Âşığın bahtı karadır çünkü sevgili dudağını ona bahşetmemiştir.

Gitmez hevâ-yı zülfî dahı geldi hatt-ı yâr

İrdüm bu kara günlere baht-ı siyâh ile (G. 453/2)

Ben bu kara günlere kara bahtım ile geldim, saçlarının arzusu gitmez sevgilinin ayva tüyleri daha yeni geldi.

Saçın kara gün olarak düşünülmesi renk benzerliği ile ilgilidir. Kara günün âşığa verdiği üzüntü ve sıkıntılar da bu tasavvurda düşünülmüştür. Âşık, bahtını siyah renge

benzettği gibi geçirdiği günleri de kötü olması sebebiyle siyah renge benzetmiştir.

Subh-ı visâle bir nefes ırgürmedi dirîg

Baht-ı siyâhum ile bu hâb-ı girân beni (G. 528/3)

Ne yazık ki kara bahtım ile ağır uykum beni kavuşma sabahına eriştiremedi.

Vuslata ulaşmak âşık için önemli bir husustur. Sevgiliyi görme ihtimali olduğu için vuslat ve sabah arasında bir ilgi kurulur. Sabah vaktinin insanlara huzur ve ferahlık veren bir yanı olması sebebiyle vuslat ile ilişkilidir çünkü vuslat da âşığa huzur ve ferahlık verir. Âşık kavuşma sabahına ulaşamadığı için kara bahtından şikâyet etmektedir.

“Baht”, K. 27/15. beyitte de “siyah” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.11. Basîret

Sözlükte önden görüş, seziş anlamlarında kullanılmıştır. Basiret Nev‘î Divânı’nda iki beyitte “göz” e benzetilmiştir.

2.1.11.1. Göz

Gice vü gündüz basîret çeşmi bîdâr olmaga

‘Ayn-i tenbîh oldı nergis fehm iden gafillere (G. 457/4)

Gece ve gündüz basiret gözü uyanık olması için nergis, anlayan gafillere uyarıcı göz oldu.

Nergis çiçeği şekil bakımından göze benzetilir, kokusu ile uykuyu giderme özelliğine sahiptir. Basiretin göz olarak tasavvuru, gözün nergis ile olan bu ilgilerinden kaynaklıdır.

2.1.12. Bekâ

Sözlükte; devam, sebat, evvelki hal üzere kalmak, bâkîlik olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda bir “koku”, bir “semt” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.12.1. Koku

Bulunmaz isteseñ bir zerrece bûy-i bakâ hergiz

Egerçi Nev‘îyâ hep sûk-ı ‘attâr oldı her gûşe (G. 437/7)

Ey Nev‘î her ne kadar her köşe aktar çarşısı oldu ise de çok az bir beka kokusu istersen de asla bulunmaz.

Aktar, güzel kokular ve değerli maddeleri satan kişidir. Aktarda bulunan güzel kokular sebebiyle beka kokuya benzetilmiştir. Âşık, beka kokusunun aktar çarşısında bile bulunmayacağından yakınmaktadır. Beka, artık bulunmayan bir kokuya benzetilmiştir.

2.1.12.2. Semt

Şimden girü ferâgat idüp güft ü gûydan

Kûy-ı bakâ ikâmetine niyet eyledük (K. 54/18)

Artık konuşmadan feragat edip beka semtine (gitmeye) niyet eyledik.

Âşık, bekâyı gitmeye niyet ettiği bir semt olarak hayâl etmiştir.

2.1.13. Belâ

Sözlükte; gam, keder, musibet, âfet, cezâ, gayet zor iş, büyük gaile olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "anne", bir "Bîsütûn", bir "diken", bir "duman", bir "köşe", bir "kuş", bir "makas", üç "meclis", bir "meydan", bir "ordu", iki "ok", bir "semt", bir "serdar", bir "taş", bir "yara", üç "yol", iki "yük" olmak üzere yirmi üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.13.1. Anne

Baňa gözyaşı virmiş süd yirine tıfl iken dâye

Gam ile gussa hem-zâdum belâ mâder peder fûrkat (G. 34/2)

Bana dadım çocukken süt yerine gözyaşı vermiş. Gam ile keder arkadaşım bela annem ayrılık babam(dır).

Bir çocuk ile annesi arasındaki sıkı münasebet, yakın olma hali âşık ile bela arasında da mevcuttur. Bu nedenle âşık, belayı annesi olarak tasavvur etmiştir, çünkü birbirlerinden ayrı ve uzak düşünülemezler. Aynı tasavvur baba ile ayrılık arasında da kurulmuştur ve ayrılık daima âşık ile bir düşünülmesi sebebiyle babaya benzetilmiştir. Âşık aynı zamanda gam ve keder ile arkadaşır. Buna sebep olarak dadısının çocukken süt yerine gözyaşı vermesini gösterir.

2.1.13.2. Bîsütûn

'Aceb degül depesin delse darb-ı tîşe ile

Ki Bîsütûn-ı belâ oldı başı Kûhkenüñ (G. 235/3)

Ferhad'ın başı bela dağı oldu (bu yüzden) balta darbesi onun tepesini delse buna şaşılır mı?

Bisütun dağı Şirin'in isteği üzerine Ferhad'ın deldiği dağdır. Ferhad, vücudunu dağlarda helak etmiştir. Ferhad, Şirin'in öldüğü haberini duyunca dağı geldiği baltayı havaya atmış ve başını düşmekte olan baltanın altında tutarak intihar etmiştir. Balta darbesinin Ferhad'ın tepesini delmesine şaşılmaması tasavvuru bu sebeptendir. Beyitte bela, büyüklüğü

sebebiyle Bisütun dağına benzetilmiştir. Ferhad'ın başı Bisütun dağı kadar bela ile doludur.

2.1.13.3. Diken

Agladup hâr-ı belâlarda bu cân bûlbûlini

Kimlerüñ gülşenine gonca-i handân olduñ (G. 261/3)

Bu can bûlbûlünü bela dikenlerinde ağlatıp kimlerin gül bahçesinde gülen gonca oldun?

Beyitte can, bûlbûl olarak tasavvur edilmiş ve bela da âşığa eziyet eden bir unsur olması sebebiyle dikene benzetilmiştir. Diken acı veren bir unsurdur ve can acıtır. Âşığın can bûlbûlü bela dikenlerinden dolayı ağlarken sevgili başkalarının gül bahçesinde gülmektedir. Sevgili âşığa bakmaz ondan ondan yüz çevirir ve daima rakip ile sıkı münasebettedir. Âşığı asıl üzen de bu durumdur. Şair beyitte bundan yakınmaktadır.

2.1.13.4. Duman

Nev'î başumda dûd-ı belâ tende tâb-ı 'ışk

Mihnet sipihrine meh-i tâbân olam gibi (G. 521/5)

Ey Nev'î başımda bela dumanı tenimde aşkın ışığı var. Mihnet göğünde parlak bir ay olacak gibiyim.

Âşıқта bulunan bela dumanı göğeye yükselip gökyüzünü kaplar ve aşk ışığı ile karanlık olan gökyüzünde parlak bir ay gibi görünür. Nev'î, aşkın verdiği ışığı da parlak bir aya benzetmiştir. Bela göğeye yükselmesi sebebiyle dumana benzetilmiştir.

2.1.13.5. Köşe

Eyleyen her encümende şem'-i bezm-ârâ seni

Eylemiş künc-i belâda bî-kes ü tenhâ beni (G. 546/2)

Her encümende meclisi şenlendiren mum beni bela köşesinde kimsesiz ve yalnız bırakmış.

Mum meclis unsurlarından biridir ve bulunduğu ortama parlaklık verir ve ışık kaynağıdır. Sevgili de etrafı aydınlatması, ışık vermesi sebebiyle muma benzetilmiştir. Âşık, bela köşesinde kalmıştır ve meclisi şenlendiren mum onu yalnız ve kimsesiz bırakmıştır. Bela âşığın kaldığı bir köşeye benzetilmiştir.

2.1.13.6. Kuş

Tîr-i cefâya eyledi gerdûn nişân beni

İtdi tuyûr-ı derd ü belâ âşiyân beni (G. 528/1)

Felek beni cefa okuna nişan eyledi, dert ve bela kuşlarına yuva yaptı.

Âşık kendini aşıyan, dert ve belayı da kuş olarak tasavvur etmiştir. Kuş nasıl daimi olarak yuva içindeyse âşık da devamlı dert ve bela içindedir. Âşık felekten de yakınmaktadır çünkü felek âşığı cefa okunun nişanı haline getirmiş ve dert ve bela kuşunun yuvası yapmıştır.

2.1.13.7. Makas

Mıkrâz-ı belâ şem ‘ gibi başımı kesdi

Gamzeñ olalı hençar-i bürrân ile hem-ser (G. 83/2)

Gamzen keskin bir hançer ile arkadaş olalı bela makası mum gibi başımı kesti.

*Mıkrâz; önceleri hem günümüzdeki makas hem de mum söndürme aracı olarak kullanılırken mumun günlük hayatta kullanımının ortadan kalkmasından sonra sadece kesme aleti, anlamına daralmıştır.*⁴¹ Bu sebeple bela, mumun başını kesen bir makasa benzetilmiştir. Mumun başının kesilmesi onu söndürürken gerçekleşen bir eylemdir ve aynı zamanda kişinin ölümü anlamına da gelir. Âşığın bu hale bürünmesine sebep ise sevgilinin gamzesi ile hançerin arkadaş olmasıdır. Gamze ile hançer arasında bulunan bu münasebet hançerin yaralaması ve öldürmesi yönüyledir.

2.1.13.8. Meclis

Beni terk eyleyüp bezm-i belâlarda didün yâ-hû

Ferâmûş itme bârî göz ucuyla merhabâlardan (G. 355/2)

Bela meclislerinde beni terk edip ya-hu dedin bari göz ucuyla merhaba demeyi unutma.

Sevgili, bezmin aranılan başkişisidir ve bela sevgilinin âşığı terk ettiği bir meclis olarak tasavvur edilmiştir. Âşık sevgilinin göz ucuyla dahi olsa merhaba demesine bile muhtaçtır.

Bezm-i belâda döne döne Nev‘îyâ saña

Acıdı yandı sâgar-ı sahbâ kebâb ile (G. 409/5)

Ey Nev‘î şarap kadehi bela meclisinde senin için döne döne acıdı kebab ile yandı.

⁴¹ Osman Ünlü, “Klasik Türk Şiirinde Mum Makası: Mıkrâz”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:3 Issue:1, 2017, s. 324.

Şarap kadehi sevgilinin dudağıdır, ağızdır çünkü içi dolu olan bir sırça kadeh tıpkı dudak renginde görünür. Sevgilinin ağzı acı sözlerle dolu olması sebebiyle şarap da acı olarak nitelendirilir ve durmadan döner. Kebap ise âşığın gönlü, bağı, sinesi olarak tasavvur edilir. Beyitte kullanılan sagar, sahba, bezm kelimeleri birbirleriyle ilintili olarak kullanılmış ve bela bunların bulunduğu bir meclise benzetilmiştir.

“Bela”, G. 259/5. beyitte de “meclis” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.13.9. Meydân

Bizi egler gâm-ı ‘ışkuñda bir künc-i ferâgat yok

Bu meydân-ı belânuñ gûy-ı ser-gerdâniyuz cânâ (G. 6/2)

Ey sevgili bu bela meydanının başı dönmüş oyuncak topuyuz, bizi aşk gamından kurtaracak, kendisine sığınılacak bir feragat köşesi yok.

Burada meydan her türlü tehlikeye açık bir alan olması dolayısıyla, bela meydana benzetilmiştir.

2.1.13.10. Ordu

Farkında na ‘l-i esbüñ ide her kemüñ nişân

Serdâr olur sipâh-ı belâya ‘âlem gibi (G. 513/4)

Senin atının nalı her eksikli, kusurlu insanların başında bela ordusuna bayrak gibi komutan olur.

Bela, yıkıcılığı dolayısıyla orduya benzetilmiştir.

2.1.13.11. Ok

Dile pertev sala mı şems-i sa ‘âdet bir gün

Nev ‘îyâ tîr-i belâ sînemi gırbâl itdi (G. 501/5)

Ey Nev‘î bela oku sinemi kalbur gibi delik deşik etti, saadet güneşi bir gün gönlüme ışık saçar mı?

Bela, âşığın sinisini delik deşik eden bir oka benzetilmiştir. Ok, âşığın gönlüne saplanır ve âşık bu ok ile yaralanır. Âşık bu okun gönlünden çıkarılmasını istemez ve onu sevgiliden gelen bir armağan olarak görür.

Kılsa ‘aceb mi dilde tecellî cemâl-i dîst

Sînemde zahm-ı tîr-i belâ açdı revzeni (G. 542/2)

Göğsümde bela okunun yarası pencere açtığı için sevgilinin yüzü gönlümde tecelli

etse buna şaşılır mı?

Pencere açılmasıyla haneye ışık girer ve bu da evin havalanmasını sağlar. Bu sebeple âşığın bedeninde açılan deliklere benzetilir. Onun gönlünde olan delikler bela oku sebebiyledir. Bela, âşığın gönlünde yara açması sebebiyle oka benzetilmiştir.

2.1.13.12. Semt

Selâmet menzilinden geçmege dilde 'azîmet var

İkâmet kılmaga kûy-ı belâda şimdi niyyet var (G. 122/1)

Gönlünde selamet menzilinden geçmek için büyük gayret var, bela semtinde ikamet etmeye şimdi niyet var.

Sevgilinin oturduğu yer olan kûy, âşık için önemli bir yerdir. Âşık daima orada oturmak ister ve oradan ayrılmayı hiç istemez. Beyitte bela, âşığın hiç ayrılmak istemediği ve orda ikamet etmek istediği semte benzetilmiştir.

2.1.13.13. Serdâr

Serdâr-ı belâ oldı salup 'âleme âşûb

Şâne olalı zülf-i perîşân ile hem-ser (G. 83/3)

Tarak, perişan saçlarıyla arkadaş olalı âleme karışıklık salıp bela serdarı oldu.

Güzellik unsurlarından biri olan saç, âşığın canının ve gönlünün bulunduğu yerdir. Tarak sevgilinin saçının dağılmasına neden olur ve sevgilinin saç tarandıkça âşığın yüz veya bin parça olmuş gönlü incinir ve bu durum âşığın ızdırıp çekmesine neden olur. Saçın tarandığında âleme karışıklık vermesi kendisinin karışık ve dağınık olması sebebiyledir. Beyitte bela serdara benzetilmiştir. Tarak, bela olarak vasıflandırılan saçın serdarıdır.

2.1.13.14. Taş

Yasdanurdum hânkâh-ı gamda ben seng-i belâ

Konmadın bu deyr-i fânîde dahı taş üzre taş (G. 201/2)

Ben gam tekkesinde bela taşına yaslanırken sen bu fani dünyada taş üzerinde taş koymadın.

Bela, sertlik ve acımasızlığın sembolü olan taşa benzetilmiştir.

2.1.13.15. Yara

Eyleyen bâguñ içine lâleyi dâg-ı belâ

Ey gül-i ter hasret-i ruhsâr-ı âlûndür senüñ (G. 243/3)

Ey taze gül, bahçenin içinde laleyi bela yarası yapan senin kırmızı yanağının hasretidir.

Bela, bir yara olarak tasavvur edilmiştir. Yara şekli ve kanlı oluşu sebebiyle renk bakımından değişik hayallere sebep olur. Sevgilinin yanağı, rengi itibariyle kırmızıdır ve âşık ona daima hasrettir. Rengi itibariyle de laleye benzetilir.

2.1.13.16. Yol

*‘Înân-ı sabrumı destümden aldı bir güzel sarrâc
Çeküp râh-ı belâyâ raht-ı ‘ömrüm eyledi târâc (G. 39/1)*

Bir güzel saraç sabır dizginimi elimden aldı, beni bela yoluna çekip ömrümün rahtını yağmaladı.

Sabretmek âşık için son derece zor bir durumdur çünkü sevgili daima âşığın sabrını zorlar. Bela âşığın ömür rahtının yağmalandığı bir yola benzetilmiştir. Sarac ise hayvan koşumları yapan bir sanatkâr olarak bilinir ve beyitte âşığın sabır dizginlerini eline almış olan sevgiliye benzetilmiştir.

*Erbâb-ı gama râh-ı belâdan hazer olmaz
‘İşkâ kadem uran kişide bîm-i ser olmaz (G. 166/1)*

Aşka ayak basan kişide baş korkusu (ölüm korkusu) olmaz bu yüzden gam erbabı bela yolundan sakınmaz.

Nev’î kendini cesaretli olarak görür ve ölüm korkusu yoktur. Âşığın böyle olması gerektiğini düşünür ve bela olarak gördüğü yoldan sakınmamak gerektiğini ifade eder. Âşık hiçbir zaman aşk yolu tehlikelidir diye kaçmaz. Bela, sürekliliği dolayısıyla yola benzetilmiştir.

“Bela”, K. 16/42. beyitte de “yol” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.13.17. Yük

*Yâr agyâra nasîb oldu bize bâr-ı belâ
Elümüzden ne gelür kılmadı Bârî yârî (G. 509/2)*

Bize bela ağırlığı, rakibe sevgili nasip oldu. Yaratan bize sevgiliyi nasip etmedi elimizden ne gelir.

Bela verdiği sıkıntı ve ağırlık ile yüke benzetilmiştir. Rakip, âşık ile sevgili arasında bir engel olarak görülür. Sevgili, âşığa uzak rakibe yakın davranır. Âşık bu durumdan hiç hoşnut değildir ancak âşığa göre Yaratan sevgiliyi ona değil rakibe nasip etmiştir.

“Bela”, G. 94/7. beyitte de “yol” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.14. Cân

Can kelimesi sözlükte; can, ruh, hayat, yaşayış, gönül olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divanı'nda bir "ateşböceği", iki "av", beş "bülbul", bir "dilenci", bir "gölge", bir "gül bahçesi", bir "hacı", yedi "iplik", bir "kıl", altı "kuş", bir "mahzen", bir "meftun", bir "mekânsız", bir "mektup", bir "mest", bir "misafir", yedi "nakit", bir "pürsûz", iki "sabırsız", bir "şirin", bir "teslim", bir "ülke", üç "zayıf" olmak üzere kırk sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.14.1. Ateşböceği

Gam-ı zülfünle cân geh var gehî yok

Karañu gicede şeb-tâba beñzer (G. 60/2)

Saçlarının gamından bazen var bazen yok olan can, karanlık gecede (yanan) gece ışığına benzer.

Âşığın canı sevgilinin saçlarındadır, sevgilinin saçları ise siyahtır bu nedenle rengi itibariyle gece olarak tasavvur edilir. Gecede bir yanıp bir sönen ışıktan kasıt ateşböceğidir, çünkü ateşböceklerinin gece kısa aralıklarla yanıp sönmeye özelliği bulunur. Âşık da sevgilinin saçlarının gamı ile tıpkı ateş böceklerinin ışığı gibi bir var bir yoktur. Yani sevgilinin saçları hem âşığın canını alır hem de âşığa can verir. Can, karanlık gecede ışık veren ateşböceğine benzetilmiştir.

2.1.14.2. Av

Bir bakımda şikâr-ı cân idici

Kirpiği ok kaşı kemân Ahmed (G. 50/4)

Ahmed, başka bir yönden bakılırsa canı avlar, (çünkü) (onun) kirpiği ok kaşı keman(dır).

Beyitte bahse konu olan Ahmed, son peygamberimiz olan Hz. Muhammed'in zikredilen birkaç isminden biridir. Dîvân'da 5 beyitlik "Ahmed" redifli bir gazelde O'ndan sitayiş ile bahsedilir.⁴² Kirpiği ok, kaşı kemandır ve O, canı avlayan bir avcıdır. Canın av olarak hayâli memduhun kaşı ve kirpiğinin özelliklerinden kaynaklanır. Can onun ok gibi olan kirpikleri vesilesiyle avlanır, bu ok da âşığın gönlüne saplanır ve âşık onun oradan çıkarılmasını istemez.

⁴² M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 29.

*Za'fdan görmez beni ol iki fettân gözlerün
Yohsa cân saydına tîr-i gamzeler âmâdedür (G. 81/2)*

O iki fettan gözün beni za'ftan görmez yoksa gamze okları can avına amadedir.

Sevgilinin gözleri ve bakışlarının etkili olması âşığı cezbeder. Beyitte fettan olarak nitelenen gözler avcı, âşığın canı ise av olarak hayâl edilir. Canın avlanması ise âşığın gamze okları ile mümkündür ve âşık avlanmaya hazırdır. Âşık bu oku sevgiliden gelen bir hediye olarak düşünür ve bundan son derece hoşnuttur.

2.1.14.3. Bülbül

*Agladup hâr-ı belâlarda bu cân bülbülünü
Kimlerün gülşenine gonca-i handân olduñ (G. 261/3)*

Bu can bülbülünü bela dikenlerinde ağlatıp kimlerin gül bahçesinde gülen gonca oldun?

Canın bülbül olarak hayâl edilmesi onun elem ve keder içinde olması ve ağlayıp inlemesi sebebiyledir. Âşık sevgiliden yana daima bir hüsrân içindedir çünkü sevgili ona asla müsamaha göstermez ondan yüz çevirir ve başkalarıyla ilgilenir. Âşığa gülmez bilakis onu daima ağlatır ve bundan haz alır. Âşık ise buna tahammül eder ve bundan hiçbir zaman yakınmaz, çünkü sevgili onun için çok kıymetlidir. Sevgili, âşığa böyle zulmederken rakibe meyyaldir, ona gülümsemekten çekinmez ve âşığın sevgiliye hissettiklerini o, rakibe hisseder. Bunu bilen âşık da daima üzüntü içinde olan bir bülbül gibi feryad u figan eyler. Her şeye katlanmaya kudreti olan âşık, buna tahammülsüzdür.

“Can”; G. 168/2, G. 276/3, G. 342/4, G. 551/5. beyitlerde de “bülbül” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.14.4. Dilenci

*Dil ü cân halka-i zülf-i 'abîr-efşânı gözlerler
Gedâlar dîde-i himmet acup 'unvânı gözlerler (G. 76/1)*

Nasıl gedalar yardım bekleyen gözlerlerini açıp lutf etmeni gözlerlerse gönül ve can da misk gibi kokan saçlarının halkasını gözlerler.

Can, yardım dilenen bir dilenci gibi sevgiliden saçlarının misk kokusunu dilenmekte olduğu anlatılmaktadır.

2.1.14.5. Gölge

O nahl-i kâmet-i mevzûn nedür Ta'âla'llah

Fütâde sâye-sıfat aña cân-ı Nev'î-i zâr (G. 132/5)

O düzgün boylu taze fidan (sevgili) (böyle) nedir (ne güzeldir) maşallah; ağlayan Nev'î'nin canı ona gölge gibi olmuştur.

Mezarda bulunan servi ağacı, uzun ve mevzun olması sebebiyle gölgelik bir yer olarak düşünülür. Gölgelik yer, nasıl bir yeri sıcaktan koruyorsa âşığın canı da sevgiliyi bir gölge gibi korur. Can, gölgeye benzetilmiştir.

2.1.14.6. Gül Bahçesi

Nihâl-i gül gibi gülzâr-ı cânuma dikeyin

Bu cism-i hâkîme gönder o tîr-i dil-dûzı (G. 470/3)

O gönle acı veren oku, bu toprak (olan) cismime gönder ki onu taze (bir) gül gibi canımın gül bahçesine dikeyim.

Sevgilinin bakışları ok olarak tasavvur edilir ve sevgili baktığında bu oklar âşığın gönlüne saplanır, acı verir onu yaralar hatta öldürür. Ok, gülfidanına benzetilmiştir. Âşık bu oku canına dikmek ister bu sebeple can, bu fidanın dikildiği bir gül bahçesidir.

2.1.14.7. Hacı

Cân u dil kâyüñe revân olsun

Hâcî hâcîyi Mekke'de bulsun (G. 320/1)

Can ve gönül semtine revan olsun, hacı hacıyı Mekke'de bulsun.

Sevgilinin bulunduğu yer kûy olarak adlandırılır ve âşık oradan ayrılmayı asla istemez. Sevgilinin bulunduğu yer kutsal olması bakımından Mekke'ye benzetilmiştir. Sevgilinin bulunduğu yeri Mekke'ye benzeten şair, canı da hacı olarak hayâl etmiştir. Nitekim hacıların Mekke'yi ziyareti ve orada ibadetlerini yerine getirmeleri kutsal addedilir. “*Hacı hacıyı Mekke'de bulur*” atasözünün kullanılması, hac farizasını yerine getiren müminlerin, her yıl Mekke'de toplanmasıyla ilgilidir.⁴³ Can ve gönül de Mekke'de buluşan iki hacı olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.14.8. İplik

Bilinür rişte-i cânuñ girih-i derd ü gamı

Bir gün olur ki çıkar iplüğümüz bâzâra (G. 421/2)

⁴³ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 312.

Bir gün ipliğimiz pazara çıkınca can ipliğinin dert ve gamın düğümü olduğu anlaşılır.

İplik olarak düşünülen iki kavram vardır. Bunlardan biri sevgilinin saçı diğeri ise âşığın canıdır. Sevgilinin saçı şekil yönünden, âşığın canı ise sevgiliyle ilgili her unsura dolanması yönünden ipe benzer. Beyitte ip olarak düşünülen can, dert ve gama dolanmıştır ve onun düğüm olmasına neden olmuştur. Bu da âşığın ipliği pazara çıkınca anlaşılır. “İpliğin pazara çıkması” bir konuda foyanın meydana çıkması ile ilgilidir. Dolayısıyla âşığın dile düşmesi söz konusudur.

İtmeye diyü hâl-i dil-i zârı ferâmûş

Sardum okınuñ barmagina rişte-i cânı (G. 487/3)

Ağlayan gönlün halini unutma diye can ipliğini okunun parmağına sardım.

Eskiden günümüze kadar süregelen adetlerden biri de parmağa ip bağlamaktır. Herhangi bir şeyi akılda tutmak adına parmağa ip bağlanır ve unutulmaması sağlanırdı. Âşığın gönlü daima kederlidir ve sevgili âşığa daima eziyet eder. Âşık bu halleri unutmamak için sevgilinin parmağa benzeyen oklarına ip bağlar. Can, âşığın parmağına doladığı ipe benzetilmiştir.

“Can”; K. 12/56, G. 67/2, G. 124/4, G. 385/4, G. 445/1. beyitlerde de “ip” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.14.9. Kıl

Cân kılca kaldı cevır ü cefâdan çekilmediñ

‘Uşşâk çekdiler kırılınca cefâlarıñ (G. 259/4)

Can kıl kadar kaldı sen cevır ü cefayı bırakmadın, cefaların azalınca uşşak çektiler.

Sevgili, âşığa acımasız davranır ve ondan cevır ü cefayı eksik etmez hatta sevgili, âşığa cefa gösterirken rakibe vefa gösterir. Bu da âşık için oldukça güç bir durumdur. Sevgiliden daima cevır ü cefa gören âşık bu sebeple zayıflamıştır. Sevdaya düşen kişilerin zayıflaması ve hastalanması hususuna telmih yapılmıştır. Âşığın canı, sevgilinin ona cevır ü cefa göstermesi sebebiyle kıl kadar kalmıştır. Kıl, çok ince olan tüy anlamındadır. Dolayısıyla can, ince ve hafif olması sebebiyle kıla benzetilmiştir.

2.1.14.10. Kuş

Âşiyân ide bâm-ı kasruñda

Mürğ-ı cân tenden eyleyince güzer (G. 112/3)

Can kuşu tenden ayrılınca kasrının çatısında kuş yuvası yapsın.

Canın kuş olarak hayâli, onun uçup istediği yere konması ve yuva yapması ile ilgilidir. Can tenden ayrılınca âşık, onun sevgilinin kasrının çatısına yuva yapmasını ister, böylece sevgiliye yakın olacaktır. Âşığın en büyük arzularından biri sevgiliye daima yakın olmaktır. Ondan uzak durmaya tahammülü yoktur. Bu nedenle can, kuşa benzetilmiştir.

Şu bülbül kim çemende hâr-ı mihnet âşiyânıdur

Benüm gibi belâ-keş bir garîbüñ kuşça cânıdur (G. 138/1)

Bülbül, çemende mihnet dikenine âşiyandır, benim gibi bela çeken bir garibin canı kuş kadardır.

Bülbül-gül münasebetinin ele alındığı beyitte bülbül âşık, diken ise rakip olarak tasavvur edilmiştir. Sevgili ve rakip âşığa sıkıntı vermekten geri durmaz, onun canını acıtmak isterler. Âşık daima bir bülbül gibi feryad u figan eyler, elem doludur çünkü çok eziyet çeker. Canın kuş olarak düşünülmesi, kuşun küçüklüğü ve güçsüzlüğü sebebiyledir. Âşık da bir kuş gibi güçsüzdür ve cılızdır. O, gördüğü sıkıntılardan ötürü beden ve ruhen zayıflamıştır.

“Can”; G. 70/3, G. 340/3, G. 121/3, G. 447/2. beyitlerde de “kuş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.14.11. Mahzen

Ey sözi kâşif-i esrâr-ı nihânum Fethî

Lebi miftâh-ı der-i mahzen-i cânım Fethî (G. 553/1)

Ey sözü gizli sırlarımın kâşifi olan ve dudağı can mahzenimin kapısının anahtarı olan Fethi.

Dr. M. Nejat Sefercioğlu’na göre; *Nev’î Dîvânı’nda bahsi geçen ve özel isimlerden biri olan Fethi’nin şairin yakın çevresinde bulunan kişilerden olması mümkündür.*⁴⁴ Mahzen, kıymetli eşyaların saklandığı bir hazinedir ve âşığın canı bu kıymetli eşyaların saklandığı bir hazineye benzetilmiştir. Âşığın gönlünde sevgiliden ve onun aşkından gayrisi yoktur, bu da kıymetli eşyaların sevgili olabileceği düşüncesini destekler. Bu mahzenin anahtarı ise sevgilinin dudaklarıdır. Can mahzenini açacak olan sevgilinin anahtara benzeyen dudaklarıdır çünkü sevgilinin dudakları konuşmasıyla âşığacan verir, can bahşeden bir özelliği vardır. Söz de soyut olması, görünmemesi ve sevgilinin konuşmaması sebebiyle sır olarak düşünülmüştür.

⁴⁴ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 70.

2.1.14.12. Meftûn

Sabr u ârâmum dükendi derdüm efzûn olmada

Cân u dil meftûn olup hâlüm diger-gûn olmada (G. 460/1)

Sabır ve huzurum tükendi derdim artıyor, can ve gönlüm meftun olup halim değişiyor, başka bir şekil alıyor.

Kişinin mutsuz olması huzursuzluğu da beraberinde getirir. Sabırsız oluşu ise arzuladığı şeylerin yerine gelmemesi durumunda meydana çıkar. Huzursuz ve sabırsız kimse de ne kendi mutlu olabilir ne de bir başkasını mutlu edebilir. Âşık, aşkın onu ne hale getirdiğinin portresini çiziyor. O, hiçbir zaman iyi şeyler hissetmez, hep diken üstünde gibi huzursuzdur ve mutsuzdur. Gönlü ve canı meftundur ama bunun bir çaresi yoktur. Can, meftun olarak vasıflandırılmıştır.

2.1.14.13. Mekânsız

Saña hercâyîlik ‘ayb olmaz ey rûh-ı musavver sen

Cihânuñ cânısın cân ise hergiz lâ-mekânîdür (G. 59/4)

Ey rûh-ı musavver sana hercayilik ayıp olmaz çünkü sen cihanın canısın can ise mekânsızdır.

Ruh-ı musavver olarak da anılan can, var olduğu bilinen ama aynı zamanda da soyut olan, elle tutulup gözle görülemeyen kıymetli bir varlıktır. Can, soyut olması bakımından yok kabul edilir ve olmayan bir şey de “la-mekân”dır yani mekânsızdır. Beyitte can, sevgili olarak hayâl edilmiştir ve o, cihanın canıdır. Onun hercai olması ve mekânsız olması da bu sebeptedir. Sevgili âşığa verdiği sözde durmaz o, bu sebeple hercai olarak vasıflandırılır. Bu sevgili için alışlageldik bir durum olduğu için âşık, buna şaşırmamak gerektiği inancındadır.

2.1.14.14. Mektup

Korkarın sendeki bu hâlet-i cân-sûzı görüp

Varıcak meclisüñe odlara yanar nâme (G. 401/2)

Korkarım sendeki bu can yakıcı hali görünce meclisine varan mektup da ateşlerde yanar.

Âşık, sevgilinin güzelliği karşısında âşığın ona gönderdiği mektup da ona âşık olup yanmasından korkmaktadır. Burada sevgili, can olarak nitelenmekte ve güzelliği yönüyle yakıcı bir nitelik atfedilmektedir. Can, yakıcı olması yönüyle mektuba benzetilmiştir.

2.1.14.15. Mest

Halka-i zülfüünde dil pâ-beste-i sevdâ geçer

Sâgar-ı la 'lûñle cân mest-i mey-i hamrâ geçer (G. 143/1)

Gönül saçlarının halkasında bir sevdaya bağlanmış, can (ise) dudağının kadehiyle kırmızı şarabın mesti olmuştur.

Güzellik unsurlarından biri olan saç, âşık için önem arz eder çünkü onun gönlü sevgilinin saçındadır. Saç ile sevda genel itibariyle birlikte anılır. *Sevda, kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki buna daha çok süveyda denilir. "Kara sevda" deyimi de bu sıvının siyah olmasından gelir.*⁴⁵ Sevdanın saç ile ilgisi de rengi dolayısıyladır. Âşık için diğer bir önemli unsur da sevgilinin dudaklarıdır. Sevgilinin dudakları can bağışlayıcı olması sebebiyle önemlidir bu sebeple dudak ile can arasında sıkı bir münasebet bulunur. Beyitte dudak, şekil ve renk yönünden kadehe benzetilmiştir. Âşığın canı da bu kadehten dolayı mest olmuştur.

2.1.14.16. Misafir

Ten ü cân Kâ 'be-i maksûdın özlerler müsâfirdür

Dimezler râh-ı 'ışk içre giden gitsün kalan kalsun (G. 559/3)

Ten ve can Kâbe-i maksûdu özleyen misafirlerdir. (Onlar) aşk yolunda giden gitsin kalan kalsın demezler.

Can ile ten çoğu zaman birlikte anılırlar çünkü can, tende vuku bulur. Can, yaratıcının bize bahsettiği ve zamanı gelince alacağı bir emanet olarak kabul edilir. Geçici ve misafirdir, fani olan bu dünyadan elbet bir gün göçüp gidecektir ve aslına dönecektir. Canın, aşk yolunda olan bir misafir olarak tasavvur edilişi de bir gün gideceği sebebiyledir. Aşkın yol olarak hayâl edilmesi de nihayetsiz olması sebebiyledir.

2.1.14.17. Nakit

Bir kaşı sâhir gözi mekkâra cân nakdin virüp

'İşk ile rüsvâ-yı bâzâr olmak ister göñlümüz (G. 177/3)

Gönlümüz bir kaşı büyücü gözü hilekâra can nakdini verip aşk ile pazarın rezili olmak ister.

Güzellik unsurlarından olan sevgilinin kaşı ve gözü âşık üzerinde oldukça yüksek bir tesire sahiptir. Sevgilinin kaşı, âşığın gönlünü çelip onu kendisine bağlaması bakımından büyücüdür, gözü ise âşıkları büyüler ve kendine bağlar bu yönüyle hilekârdır. Âşık, sevgiliye

⁴⁵ İ. Pala, *age*, s. 401.

ait bu güzellik unsurlarını can nakdi karşılığında alır ve pazarın rüsvası olur. Âşığın tek sermayesi canıdır onu da sevgiliye vermekten hiçbir zaman çekinmez.

Harc iderler nakd-i cânı la 'l-i cânân almada

Hastalar kûyinde yârüñ cân virüp cân almada (G. 422/1)

Sevgilinin dudaklarını alınırken can nakdini harcarlar. Hastalar sevgilinin bulunduğu yerde can verip can alır.

Âşık verdiği can nakdi karşılığında sevgilinin dudağını almak ister. Sevgilinin dudağı vuslat olarak nitelendirilir ve âşık vuslata ermek için canını vermeye hazırdır. Vuslat olmasının yanında sevgilinin dudakları hem zehir hem de panzehirdir. “Can verip can almak” deyimini ile de ömrünün son demlerini yaşadığını belirten şair, bir yandan da sevgilinin dudakları sayesinde can bulduğunu, ona can verdiğini ifade eder. Bu nedenle de Hz. İsa’ya can bahşetmesi yönüyle telmih yapılmıştır.

“Can”; G. 43/4, G. 130/4, G. 201/4, G. 354/4, G. 421/2. beyitlerde de “nakit” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.14.18. Pür-sûz

Hayâl-i rûyını ko ey gönül yeter la 'li

İñende odlara yakma bu can-ı pür-sûzı (G. 470/4)

Ey gönül yanağının hayâlini bırak (hayâl olarak) sevgilinin dudağı yeter. Bu pür-sûz (olan) canı daha fazla ateşlerde yakma.

Âşık daima sevgilinin yanında yer almak ister buna karşın sevgili, âşığa karşı ilgisiz ve vefasızdır. O, rakibe yakın davranır bu da âşığın kederlenmesi için yeterlidir. Sevgilinin yakınlarında olamayan âşık onun ve onunla ilgili her şeyin hayâli ile yaşar. Sevgilinin dudağına kavuşmayı vuslat kabul eder ancak vuslata asla eremez ve onun hayâliyle yetinir. Bu bile onun canının pür-sûz olmasına yeter. Yanağını hayâl bile etmek istemez çünkü âşık sevgilinin kırmızı olan yanağına hasrettir ve bu hasretten dolayı pür-sûz olan canının daha fazla ateşle dolacağını düşünür. Dolayısıyla âşığın canı, daima pürsûzdur.

2.1.14.19. Sabırsız

Ne râh-ı 'ışk nihâyet ne bahr-i şevke kenâr

Ne tende tâb ile kuvvet ne canda sabr u karâr (G. 135/1)

Ne aşk yolunun sonu ne şevk denizinin kenarı ne tende güç ile kuvvet ne canda sabır ve karar var.

Aşk, sonu olmayan bir yola benzetilmiştir. Âşık o yolda başına bir şey geleceğini bilse bile hiç korkmadan cesurca yürür. Şevk de uçsuz bucaksız olması yönüyle denize benzetilmiştir. Aşk ve şevk nihayetsizdir buna karşın âşığın vücudu güçsüz ve kuvvetsizdir, canı da kararsız ve sabırsızdır. Âşık daima üzüntü içindedir ve sevgiliye hep hasrettir. Vuslata eremeyen âşığın vücudu güçsüz düşer ve sabırsızlığı ona kavuşmak içindir. Âşık vuslata eremez, erse dahi daima bir gün ayrılacağı düşüncesiyle hep huzursuz kalır.

“Can”, G. 130/1. beyitte de “sabırsız” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.14.20. Şirin

Koyup dîvânesin Şîrîn Perviz ile yâr oldı

‘Aceb mi Kûhken terk itse Nev’î cân-ı şîrîni (G. 505/5)

(Ey) Nev’î, Ferhat şirin canını terk etse buna şaşılır mı? Çünkü Şirin dîvânesini (Ferhat’ı) bırakıp Perviz’e yar oldu.

*Perviz, Nuşirevan’ın torunu ve Hürmüz’ün oğlu olan ünlü İran hükümdarı Hüsrev’in lakabıdır.*⁴⁶ Hüsrev ü Şirin mesnevisinin de ana kahramanlarından biridir. Mesnevinin ilk şekli bu şekilde olmakla birlikte aynı mesnevi, başka adlarla anıla gelmiştir. Bunlardan biri de Ferhad ile Şirin’dir. Ferhad ile Hüsrev daima rekâbet halindedir çünkü Dîvân şiirinde âşık, sevgiliyi daima kıskanır. O değil rakibi, sevgilinin evinin yakınlarında olan köpeği bile ona daha yakın olduğu gerekçesiyle kıskanır ve ondan hoşlanmadığını sık sık dile getirir. Şirin Perviz’e yar olmuş bu durum da Ferhad’ı üzdüğü için Ferhad, şirin canını terk etmek ister ve bunda şaşılacak bir şeyin olmadığını ifade eder. Canın şirin olarak addedilmesi hem hikâye kahramanı Şirin hem de onun tatlılığıyla ilgili olarak tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır.

2.1.14.21. Teslim

Saña bir can nedür kim itmeye ‘âşık anı teslîm

Seni canlar deger bir şûh u âşûb-ı cihân dirler (G. 102/4)

Sana bir can nedir ki hangi âşık onu teslim etmez, senin için (ona) canlar değer bir güzel ve cihanı karıştıran (biri) derler.

Âşık sevgili için canını feda etmekten asla çekinmez. Onun elde bulunan tek sermayesi canıdır ve onu da sevgili için uğruna harcamaya daima hazırdır, üstelik bundan mutluluk duyar. Âşığın bin tane de canı olsa her birini sevgiliye verir.

⁴⁶ İ. Pala, *age*, s.370.

2.1.14.22. Ülke

Kaşların kalbi sızı leşker çeküp n'eyler müjeñ

Tîg u tîrûñ dahli yok milk-i dil ü can almada (G. 422/4)

Kaşların kalbi mağlup etti, kirpiklerin asker sevk edip ne yapsın. Kılıç ve okun gönül ve can mülkünü almada dahli yok.

Güzellik unsurlarından biri olan kaş, âşığı yaralaması sebebiyle kılıç ve hançer olarak tasavvur edilir ve âşığın gönlüne saplanıp onu yaralar. Kirpiklerin de tıpkı kaş gibi yaralama özelliği vardır ve bu sebeple onlar da ok, hançer, kılıç benzetmelerine konu olur. Sevgilinin kirpikleri sanki nizami bir şekilde dizilmiştir ve çoktur. Müjen-asker benzetmesi de sıralı olmasından ve çokluğundan kaynaklanır. Âşığın canı mülk olarak hayâl edilmiştir. Sevgilinin kirpikleri de bu mülkü almak için asker gönderir.

2.1.14.23. Zayıf

Niçe bir sînedeki na'l ile yaşum reseni

Kûyüñe can-ı za 'îfûm çeke kullab gibi (G. 466/3)

Zayıf (olan) canım gözyaşımın ipliğini sinedeki nal ile semtine çengel gibi daha ne kadar çekecek?

Âşığın sinesinde na'le benzeyen yaralar bulunur ve âşık bu yaralar nedeniyle gözyaşı akıtır. Gözyaşımın ip olarak tasavvuru ise onun sürekliliğiyle ilgilidir. Âşığın gözyaşları sürekli dökülür bu da onun ip olarak hayâl edilmesini sağlar ve onuncanı da bu sebeplerden dolayı zayıf olarak nitelendirilir.

“Can”, G. 58/2, G. 379/1. beyitte de “zayıf” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.15. Cefâ-Cevr

Sözlükte; eziyet, incitme olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “balta”, bir “çubuk”, bir “diken”, bir “güneş”, bir “iğne”, iki “kılıç”, bir “ok”, bir “resim”, bir “şarap”, sekiz “taş” olmak üzere on sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.15.1. Balta

Tîşe-i cevr ü cefâsı o lebi şîrîñüñ

Taglarda bizi Ferhâd idüp âhır depeler (G. 154/3)

O şirin dudaklı sevgilinin cevr ü cefa baltası sonunda bizi dağlarda Ferhad gibi tepeler.

Şirin'in isteği üzerine dağı delmeye giden Ferhad, bir kaza sonucu havaya kaldırdığı baltanın kafasına düşmesiyle hayatını kaybeder. Şirin kelimesinin tevriyeli kullanımı da hem

hikâyenin başkahramanlarından olan Şirin'i ifade etmek hem de sevgilinin dudağının tatlılığını belirtmek için kullanılmıştır. Âşık, bu şirin dudaklı sevgilinin cevri ü cefasıyla sonunun Ferhad gibi olacağını belirtir. Cevri ü cefa yaralama ve can acıtması yönüyle balta olarak hayâl edilmiştir.

2.1.15.2. Çubuk

Mîve-i ter yirine urdı baña çûb-ı cefâ

Bâg-ı ümmîdde her besledüğüm tâze nihâl (G. 289/5)

Ümit bahçesinde beslediğim her taze fidan bana taze meyve (vermek) yerine (beni) cefa çubuğu ile yaraladı.

Sevgilinin fidan olarak vasıflandırılması onun taze ve genç olması ile ilgilidir. Her taze fidan büyür, olgunlaşır ve zamanla meyve vermeye başlar. Âşığın ümit bağında sevgiliden beklediği meyve ise vuslattır. Ümit bağında bir meyve olan bu vuslata hiçbir zaman eremez, üstelik eremediği gibi sevgiliden de cefa görür. Cefa, âşığın canını acıtması yönüyle çubuğa benzetilmiştir. Sevgili âşıktan cefayı asla esirgemez, onun canını acıtmak sevgili için alışlageldik bir durumdur. Buna rağmen âşık hiçbir zaman şikâyet etmez, o bu durumdan memnundur.

2.1.15.3. Diken

Eger güldür eger hâr-ı cefâ redd eylemez 'âşık

Hemân lutf eyle ey gonca gönülde her ne kim bitdi (G. 525/2)

Ey gonca (sevgili) gönülde yetişenlere lutf eyle eğer (yetişen) gül ise âşık, cefa dikenini reddetmez.

Âşığın gönlü gülün yetiştiği bir gülzar olarak tasavvur edilmiştir. Âşık o bahçede yetişen gül olan sevgilinin cefa dikenine katlanabileceğini belirtir. "Gülü seven dikenine katlanır" atasözünden de yola çıkılarak âşık, canını acıtsa bile sevgiliden gelen her şeye razıdır. Cefa, can acıtması bakımından diken olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.15.4. Güneş

Tâb-ı hurşîd-i cefâ âfâkı tutmuş Nev'îyâ

Sâyesine varacak bir nahl-i hurrem bulmaduk (G. 223/5)

Ey Nev'î cefa güneşinin ışıkları her yere yayılmış, gölgesine varıp sığınılacak sevinç verici bir taze fidan bulamadık.

Yakıcı sıcaklığı bütün kâinatı kapsaması yönüyle güneş burada büyük cefa kaynağı

olarak tasvir edilmiştir. Cefa, yakıcı olması yönüyle güneşe benzetilmiştir.

2.1.15.5. İğne

İçüp mâ'ü'l-'asel yakmak dilersin şem'-i kâfûrî

Sunup nîş-i cefâyı halka zenbûr olmag istersin (G. 329/3)

(Sen) Mâ'ü'l-'asel içip kâfurdan yapılmış mumu yakmak istersen halka cefa iğnesinin ucunu sunup zenbûr olmak istersin.

Cefa âşığın canını acıtması yönüyle iğne olarak tasavvur edilmiştir. Arı ise sevgiliye benzetilmiştir, çünkü arı iğnesi ile insanların canını acıtır ve bu mefhumdan hareketle sevgili de cefa iğnesiyle âşıklarının canını acıtan bir arı gibi düşünülmüştür.

2.1.15.6. Kılıç

Yâr elinden 'âşık-ı mecrûha merhem yaraşur

Gayra şemşîr-i cefâ zahm-ı dem-â-dem yaraşur (G. 147/1)

Yaralı âşığa merhem yar elinden (olunca) yakışır. Başkasına (ağyara) cefa kılıcının yarası her zaman yakışır.

Âşık ile rakip arasında daima bir rekâbet vardır. Sevgili âşığa değil daima rakibe yakın davranır. Rakip ise sevgiliyi gerçek anlamda sevmez, gerçek bir âşık değildir. O, sadece sevgilinin takdirini kazanmak ve ondan ilgi görmek ister. Âşık ile sevgili arasına nifak tohumları eker, sevgilinin âşığa olan tavır ve davranışlarının olumsuz yönde olmasında etkilidir ve daima âşık ile sevgili arasında bir engel teşkil eder. Âşık için sevgili hem yara hem yara bandıdır ve yaralı olmasına karşın yara bandı yine sevgili olsun ister. Cefanın kılıç olarak hayâl edilmesi can acıtma özelliğinden kaynaklanır. Rakibi sevmeyen âşık onun cefa kılıcı ile yaralanmasını ve bunun daimî olmasını ister.

Şikâf oldı tenüm tîg-i cefâdan

Koyup canum beni çıkdı aradan (G. 384/1)

Tenim cefa kılıcından yırtıldı canım beni bırakıp aradan çıktı.

Cefa, âşığın vücuduna saplanan bir kılıca benzetilmiştir. Bu benzetmenin sebebi ise kılıcın yaralama ve öldürme özelliğidir. Âşığın canına kasteden sevgilinin gamzesi ve kirpikleri bazen oka bazen kılıca benzetilir ve bu iki savaş aleti âşığı yaralar hatta öldürür. Böylece âşığın canı teninden ayrılır.

2.1.15.7. Ok

Tîr-i cefâya eyledi gerdûn nişân beni

İtdi tuyûr-ı derd ü belâ âşiyân beni (G. 528/1)

Felek beni cefa okuna nişan eyledi, dert ve bela kuşlarına yuva yaptı.

Cefa, yaralama özelliği sebebiyle ok olarak tasavvur edilmiştir. Âşığa daima eziyet edip ona eza ve cefa etmekten çekinmeyen sevgili, attığı oklarla onun gönlünü yaralar. Sevgiliden gelen ok nişan olarak belirlenen âşığın göğsüne isabet eder. Dert ve belanın da kuş olarak hayâli onun uçup âşıktaki kendine yuva yapması sebebiyledir, çünkü dert ve bela kuşu âşıktan hiç ayrılmaz ve bu kuş âşığın bedeninde yuva yapar.

2.1.15.8. Resim

Resm-i cefâ vü cevri dilüñden tıraş kıl

Bir sikke kaz efendi bugün mermer üstüne (G. 426/4)

Cevr ü cefa resminin gönlünden tıraş et, efendi bu gün mermer üstüne sikke kaz.

Beyitte, gönlün çektiği cefanın anlatılmasının ne kadar zor olduğu, mermere yazı, resim kaydetmenin zorluğuna benzetilerek ifade edilmiştir.

2.1.15.9. Şarap

İki gözüüm kapagın hûn-ı eşk ile pür idüp

Şarâb-ı cevri devriñ çanak çanak çekdüm (G. 301/2)

İki gözümün kapağını kanlı gözyaşım ile doldurdum, devrin cevri şarabını çanak çanak içtim.

Âşığın gözleri üzüntüden ve ağlamaktan kan ile dolmuştur. Kanlı olan bu gözler rengi itibarıyla şarap olarak tasavvur edilmiştir. Cevrin de şarap olarak hayâli âşığı harap etmesi yönüyledir. Şarap her ne kadar âşığa keyif veren bir madde olsa da onu içen kimse verdiği hoşluktan dolayı kendini kaybeder, hatta haneye zarar verir. Sevgiliden gelen cevri tıpkı şarap gibi âşığı sersemleştirir ve dağıtır. Âşığın gözkapagının da çanak şeklinde olması ve âşığın da şarabı çanak çanak içtiğini ifade etmesi hem şekil benzerliği hem de iki göz kapağı olması sebebiyledir. Âşık bu kanlı gözyaşlarını gözkapagı vesilesiyle içer.

2.1.15.10. Taş

Sînemi deldi darb-ı seng-i cefâ

Batdı bahr-ı gama sefine-i ten (G. 345/5)

Cefa taşının darbesi sinemi deldi, ten sandalı gam denizinde battı.

Sevgili daima âşığa eziyet eder, ilgisiz ve merhametsizdir. Onun üzülmekten mutlu olur, ondan gelecek tatlı bir söz imkânsızdır. Sözleri ve bakışları âşığı yaralar ve ona zarar verir. Ona karşı acımasız olması ve cefa etmesi kaçınılmazdır. Cefa âşığa acı vermesi sebebiyle taş olarak hayâl edilmiştir. Bu taşın darbesi âşığın sinisini yaralar. Âşığın sevgiliye gam vermesi de deniz olarak tasavvur edilmiştir, ten ise bu gemide olan sandaldır. Deniz büyük ve geniş olması, sandal ise küçük olması sebebiyle benzetmeye tabi olmuştur. Âşık bedenlen tıpkı sandal gibi zayıf ve çelimsizdir. Sevgiliden gelen gam ise öyle büyüktür ve çoktur ki tıpkı ucu bucağı olmayan bir deniz gibidir. Âşığın bedeni gam denizinde batan bir sandaldır.

“Cefa”; K. 35/19, MUS. 16/7, G. 84/3, G. 119/5, G. 259/5, G. 335/4, G. 429/3. beyitlerde de “taş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.16. Cehâlet

Sözlükte; bilgisizlik, bilmezlik, cahillik, cehalet olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “hastalık” ve bir “karanlık” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.16.1. Hastalık

Maraz-ı cehl ise kadîmîdür

Ana nâfi‘ degül şarâb-ı usûl (MUK. 70/2)

Cehalet hastalığı eskidir/daimidir ona şarâb-ı usûl fayda etmez.

Hastalık, insan bedenine ve ruhuna zarar verir, cehalet de bireye zarar vermesi sebebiyle hastalık olarak tasavvur edilmiştir ve şair nazarında bu hastalık eskiden beri mevcuttur.

2.1.16.2. Karanlık

‘Âlem-i ‘ilm-i ziyâ-bahşuñ-ile mihr-misâl

Zulmet-i cehle zevâl irdi nite kim şeb-i târ (K. 23/19)

Işık bahşeden ilim âlemi güneş misali karanlık gece gibi (olan) cahillik karanlığına zeval verdi.

Nev‘î, âlim bir şairdir, dolayısıyla ilmin yanında cahilliğin ise karşısındadır. İlim; aydınlatması, etrafa ışık saçması gibi sebeplerle güneşe benzetilmiştir, buna mukabil cehalet, rengi ve görmeyi engellemesi sebebiyle karanlık olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.17. Cennet

Sözlükte; çok güzel, iç açıcı, huzur verici yer olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; dört “bahçe”, dört “gül bahçesi”, bir “köşk” olmak üzere dokuz beyitte benzetmeye konu olmuştur. İki beyitte de cennete günah ile girilemeyeceği tasavvuruna yer verilmiştir.

2.1.17.1. Bahçe

La 'l-i lebüñ halâvet ile 'ayn-i selsebîl

Rûyuñ safâ-yı hâlet-i bâg-ı cinân virür (G. 151/2)

Kırmızı dudağın tatlılıkla ‘ayn-i selsebîl, (içimi güzel bir su) gibidir, yüzün cennet bahçesinin halinin sefasını, coşkusunu verir.

Âşık için sevgili, cennete ait bir varlıktır ve oraya layıktır. Sevgilinin güzellik unsurları ile cennet ile ilgili tasavvurların birlikte kullanılması, sevgiliye verilen kıymet ile ilgilidir. Sevgilinin dudağı cennette olan ‘ayn-i selsebîl olarak hayâl edilir. ‘Ayn-i selsebîl, cennette bulunan ırmaklardan biridir, devamlı akar ve suyu tatlıdır. Bu yönleriyle sevgilinin dudağı olarak tasavvur edilmiştir. Cennet bahçe olarak tasavvur edilmiş ve bu bahçenin insana keyif verme özelliği vardır. Sevgilinin yüzü de bu cennetteki bahçenin insana verdiği keyfi verir.

“Cennet”; K. 25/5, G. 62/5, G. 168/5. beyitlerde de “bahçe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.17.2. Gül Bahçesi

Mesken-i dîv eyleme 'uzlet-serây-ı kûyuñı

Gülistân-ı cennetüñ sahnında âdem yaraşur (G. 147/2)

(Sevgilinin) semtinin yalnızlık sarayını şeytanın meskeni eyleme, (çünkü) cennetin gül bahçesine Âdem yakışır.

Sevgilinin semti, âşığın mukimi olmak istediği yerdir. Âşık, sevgili ona yüz vermese de onun varlığını görmezden gelse de oradan ayrılmak istemez ve rakipleri de yârin semtine yaklaştırmaz, zira ondan hiç hoşlanmaz. Her türlü kötü sıfatı onun için kullanır şeytan da bunlardan biridir. Âdem peygamberin kıssasına telmih yapılan beyitte, şeytanın cennette giremeyeceği hususu ile rakibin sevgilinin semtine girmemesi arasında bir ilgi kurulur. Bu durumda sevgilinin semti cennet bahçesi, şeytan rakip, Âdem peygamber de âşıktır. Cennetin gül bahçesine olan teşbihi de onun güzelliği, renkliliği, insanlara müreffeh bir hava sahası oluşturması yönüyledir. Bu güzellikleri barındırması bakımından da sevgilinin bulunduğu semt cennetteki gül bahçesi olarak hayâl edilir çünkü âşık, sevgilinin semtinde cennet bahçesinde olduğu gibi mutlu ve huzurludur.

“Cennet”; G. 467/2, G. 519/2. G. 551/5. beyitlerde de “göl bahçesi” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.17.3. Köşk

Tek gönül mahzen-i gencîne-i ‘irfân olsun

Tutalum kasr-ı cinân ise de vîrân olsun (G. 341/1)

Yeter ki gönül irfan hazinesinin mahzeni olsun cennet köşkü ise de viran olsun.

Nev‘î, âlim bir şair olması sebebiyle ilim ve irfana da önem veren bir şahsiyettir. O, gönlünün irfan hazinesinin mahzeni olmasını temenni eder, çünkü irfan onun nazarında bir hazinedir. Bu hazinenin saklanacağı yer ise onun gönlüdür. Bunun için cennet köşkünün dahi viran olmasını ister. Nev‘î’nin tasavvufa mütemayil bir zad olduğu düşünülürse cennet köşkünün viran olmasını istemesi tasavvufu algılama düzeyine göre terstir ancak burada irfanı yüceltme söz konusudur, dolayısıyla cennetin önemsizliğinden değil, irfanın önemli oluşu dikkat çeker. Cennet, kıymetli olması, ulaşılmasının zor olması sebebiyle köşke benzetilmiştir.

2.1.17.4. Cennete Günah ile Girmeme

Nev‘î visâlin ister iseñ uyma zülfine

Kim âdem oğlu cennete girmez günâh ile (G. 453/5)

Ey Nev‘î eğer sevgiliye kavuşmayı istersen onun saçlarına uyma, çünkü Âdemoğlu cennete günah ile giremez.

Günah işleyenlerin cennete giremeyeceği inancında olan âşık, sevgilinin saçlarını günah sebebi sayar. Sevgilinin saçları siyah, dağınık ve uzundur. Bu özellikleri sebebiyle âşığı cezbeder ve âşık kendinden geçer, akli başından gider. Bunlar da onu günaha sürükler. Âşık sevgilinin saçlarına bakmanın günah olduğunu düşünerek günahı kaçınmak ve cennete girmek ister.

Bu tasavvura, G. 436/5. beyitte de rastlanmıştır.

2.1.18. Celâl

Sözlükte, yücelik, büyüklük, ululuk, azamet olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda benzetmeye konu olmamakla birlikte bir beyitte “bireylerin yüceliğe kıymet veriş”inden söz edilmiştir.

Gerekse fazl ü kemâl ıssı gerekse cemâl

Nazar kemâle degül câh ile celâle gibi (G. 493/4)

Gerek fazilet ve olgunluğa gerek yüz güzelliğine sahip ol, (kişi) olgunluğa değil yüksek mevki ve yüceliğe bakar, onunla alakadar olur.

Faziletli ve olgun olmak değerli ve maneviyatı yüksek olan iki haslettir. Bu özellikler kişinin saygın bir kişilik olmasına yardımcı olur ancak Nev'î bunlara değer verilmediğini belirtir ve insanların maddesel olan şeylere ilgi duyduğunu ifade ederek dünyadan şikâyet eder. Hâlbuki yüksek makam, mevki ve yücelik geçicidir; insanın sahip olduğu değerler ise kalıcıdır.

“Celal” kavramına; G. 104/2, G. 332/6. beyitlerde de rastlanmıştır.

2.1.19. Cünûn

Sözlükte; delirme, çıldırma, delilik olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divanı'nda bir “çöl”, ve bir “zincir” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.19.1. Çöl

Deşt-i cünûnda yilmesûn itmege ol gazâli sayd
'İşk kemânını şu kim çekmege iktidârı yok (G. 225/3)

Aşk kemanını çekmeye gücü olmayan (kişi) delilik çölünde o ahuyu avlamak için koşmasın.

Âşık, acıyla yoğrulur, her türlü cefaya, eziyete ve vefasızlığa katlanır. Âşığın bu gücü kemana benzetilen aşkta sınanır ve herkesin gücü aşk kemanını çekmeye yetmez. Bu sebeple de âşığa göre bu güçte olmayan kişiler delilik çölünde ahu avlamamalıdır. Ahu, çölde yaşayan bir hayvandır ve ürkek olması, güzel gözleri ile sevgiliye teşbih olunur. Âşık, ahuyu avlamamalarını rakibe duyurur böylelikle onun aşk konusunda da güçsüz olduğunu ya da kendisinin rakibe göre daha güçlü olduğunu belirtir. Delilik, ahuların yaşadığı çöle benzetilmiştir.

2.1.19.2. Zincir

İrişdi sabr pâyâna tamâm oldı şikibâlık
Ayagum aldı zincir-i cünûn el virdi şeydâlık (G. 224/1)

Sabrım sona erdi, sabırlı olma hali tamam oldu (tamamlandı), ayağım delilik zincirini aldı şeydalık el verdi.

Âşığın sabırsız olması beyitlerde sık rastlanılan bir haldir Kişi, istediği bir şey olduğunda ve onu elde edemediği durumda sabırsızlanır. Âşığın da tek muradı sevgilidir ve o, sevgiliden yana yüz bulamayınca ve hasret içinde olunca sabırsızlanır. Âşık, sabırsızlığın da

verdiği etkiyle delirmiştir. Delilik, sonu olmayan bir zincire benzetilmiştir. Zincir halkaların birbirine eklenmesiyle olur, sıralı ve uzundur. Delileri zincire bağlama geleneğine de telmih yapılmıştır.

2.1.20. Dert

Sözlükte; insana azap veren her türlü hal, sıkıntı, zorluk, üzüntü; devam eden geçmeyen hastalık, illet, ağrı, sızı olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir "armağan", bir "bahçe", bir "cellât", bir "çarşı", bir "kuş", üç "meta", bir "timsah", bir "ülke", bir "zincir" olmak üzere on bir beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.20.1. Armağan

Rihlet güninde derdüñi dilden ayırma kim

'Azm-i sefer kılanlara lâzımdur armagan (G. 379/2)

Sefer isteğinde olanlara armağan lazımdır bu yüzden sefere çıkacağın gün gönlünden derdini ayırma.

Dert, âşığın en yakınıdır ve onu ne yaparsa yapsın yanından asla ayırmaz. Âşık, derdi sefere çıktığında yanına alacağı bir armağan olarak düşünür. Kişi çektiği dert ve sıkıntılarından kurtulmakta zorlanır ve nereye giderse gitsin düşünceleri de yanında gelir. Bu tasavvurdan hareketle sefere çıkan âşığın armağan niyetine derdini yanına almaması düşünülmez.

2.1.20.2. Bahçe

Ten-i Nev'î dirah-ı sebze-zâr-ı derd u mihnetdür

Elifler na'ller üstinde dal ile budag ancak (G. 227/5)

Nev'î'nin vücudu sıkıntı ve dert bahçesinin ağacıdır, vücudundaki elif ve na'l şeklindeki yaralar onun üstünde ancak dal ve budaktır.

Dert, büyüklüğü sebebiyle ağaçları olan bir bahçe olarak tasavvur edilmiştir. Bu ağaçlar ise âşığın vücududur. Ağaç üzerinde bulunan dal ve budaklar âşığın üzerinde bulunan yaralardır. Bahçe, ağaç, dal ve budak kelimeleri arasında tenasüp sanatı kullanılmıştır.

2.1.20.3. Cellât

Öldürdi derd ü gam beni sen bârî çekme tîg

Cellâd ider siyâseti zahmet çeker mi şâh (G. 432/3)

Gam ve dert beni öldürdü sen bari ok atma, cellât cezalandırır o güzel zahmet mi

çeksin?

Sevgilinin gamze ya da kirpiklerinden gelen ok, âşığın canını acıtır ve onun ölümüne sebep olur. Âşığın ölümüne yol açan diğer bir unsur da çektiği gam ve derttir. İnsan psikolojisi üzerinde oldukça etkili olan bu duygular kişiyi derinden yaralar ve ölüme bile sebep olabilir. Sevgilinin attığı ok sebebiyle zahmet çekmesin isteyen âşık, onu cezalandıran gam ve dert cellâdının ölümü için yeterli olacağını düşünür. Gam, ölüme sebep olması ve can alması sebebiyle cellât olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.20.4. Çarşı

Çârsû-yı derd ü gam eksüklüler bâzârıdır

Bunda sen bir assılı bâzâr umarsın ey gönül (G. 278/4)

Ey gönül, gam ve dert çarşısı eksiklikler pazarıdır sen bundan faydalı bir pazar umarsın.

Beyitte dert, çokluğu ve çeşitliliği dolayısıyla her türlü eşyanın bulunduğu çarşı olarak hayâl edilmektedir.

2.1.20.5. Kuş

Tîr-i cefâya eyledi gerdûn nişân beni

İtdi tuyûr-ı derd ü belâ âşiyân beni (G. 528/1)

Felek beni cefa okuna nişan eyledi, dert ve bela kuşuna (da) âşıyan eyledi.

Cefanın ok olarak hayâli yaralama özelliğindendir. Felek âşığı bu okun varacağı bir nişan, dert ve bela kuşlarının da yuvası haline getirmiştir. Kuşlar nasıl yuvalarından ayrılmak istemezse dert ve bela da âşıktan ayrı düşünülemez. Bu nedenle dert, âşıktan ayrılmayan bir kuşa benzetilmiştir.

2.1.20.6. Meta‘

Ne canı var ki mukâbil ola bize agyâr

Metâ‘-ı derdüñe bin can ile harîdâruz (G. 178/4)

Derdinin sermayesine bin can ile müşteriyiz ağyarın ne canı var ki bize karşılığını versin.

Dert, mal olarak hayâl edilmiştir. Âşıkcanını nakit olarak hayâl eder ve can nakdi ile dert malının alıcısı olur. Böylelikle sevgiliyi de elde etme ihtimali doğar.

“Dert”; G. 147/4, G. 503/5. beyitlerde de “meta” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.20.7. Timsah

Gam ile Nil yaşam sîne nîl-reng oldı

Neheng-i derd ü belâ eyledi şikâr beni (G. 518/4)

Gam ile Nil nehri (olan) gözyaşım göğsümde nil renginde oldu, dert ve bela timsahı beni avladı.

Dert ve belanın timsah olarak düşünülmesi, âşığı yaralaması ve ona acı vermesi yönüyledir. Bu timsah yani sevgili avcı ise âşık da avdır. Âşığın gönlü gamlıdır ve bu sebeple onun gözyaşı Nil nehri gibi olmuştur. Nil nehri dünyanın en büyük nehirlerindendir ve şair bu beyitte mübalağa sanatını kullanmıştır.

2.1.20.8. Ülke

Gedâ-yı bî-nevâyuz gerçi dîd-ı âhumuz vardur

Şeh-i iklim-i derdüz hayme vü har-gâhumuz vardur (G. 110/1)

Çaresiz dilencileriz gerçi ahımızın dumanı vardır, dert ülkesinin padişahınız çadır ve otağımız vardır.

Âşık kendini dilenci olarak görür bu durumda sevgili padişaktır. Padişah kölesine vefa göstermelidir. Bu yüzden âşık da sevgiliden vefa bekler ancak bulamaz. Onun avunduğu tek şey ah dumanıdır. Âhın dumana teşbihi onun kara rengi ve göğsü yükselmesi sebebiyledir. Öte yandan âşık derdi ülke olarak hayâl etmiştir. Ülke sınırları geniş olan bir toprak parçasıdır ve âşık da derdin çok ve geniş olması sebebiyle onu ülke olarak hayâl etmiş, kendini de bu ülkenin padişahı addetmiştir. Çadır ve otağ, hükümdarlık sembollerindendir ve âşık bunlara da sahip olduğunu belirtir

2.1.20.9. Zincir

Togup kumrî-sıfat biz anadan tavk-ı mahabbetle

Esîr-i kayd-ı derd ü mihnetüz âzâdumuz yokdur (G. 126/4)

Biz anadan kumru kuşu gibi sevgi halkasıyla doğup sıkıntı ve dert zincirinin esiriyiz azadımız yoktur.

Kumru kuşu zarafeti, sesinin güzelliği ve sevimliliği ile anılır. Onun diğer bir önemli özelliği ise eşine duyduğu sadakat ve sevgidir. Kumru, eşi öldüğünde asla başka bir kuşla eşleşmez, bu yönüyle ender bir kuş türüdür. Kendini kumruya benzeten âşık, tıpkı onun gibi sevgi dolu olduğunu sevgi halkası ifadesi ile açıklar. Mihnet ve dert, art arda gelmesi ve birbirine bağlanması sebebiyle zincire benzetilmiştir. Âşık bu zincirin esiridir ve o zincirden

azad olan kimse yoktur.

2.1.21. Devlet

Sözlükte, bir topluluğu yöneten organ, hükümet; ululuk, büyüklük, mutluluk, saadet, baht olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “at”, bir “ebedi”, iki “elbise”, iki “gelin”, dört “gül bahçesi”, bir “güneş”, bir “kandil”, bir “mum”, bir “sabah”, bir “ulu”, bir “yelken” olmak üzere on altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.21.1. At

Yüzini sürdüğüne süm-i esb-i devletüñe

Nişânedür mehûñ alnında gurra-i garrâ (K. 1/15)

Ayn alnındaki parlak leke devletinin atının tırnaklarını yüzüne sürdüğünün delilidir.

At, bolluk ve bereket sembolü olması dolayısıyla devletle beraber tasavvur edilmektedir.

2.1.21.2. Ebedi

İbn-i vakt ol ey gönül görmez misin kim Âdem'i

Lezzet-i nakd ile geçdi devlet-i câvîdden (G. 349/3)

Ey gönül zamana göre hareket eden Âdem'i görmez misin, nakit (maddi) lezzet ile ebedi devletten vazgeçti.

Beyitte Âdem kelimesi ile tevriye sanatına yer veren şair, hem Âdem peygamberin yasak elmayı yiyerek cennetten kovulması hadisesine telmih yapmış hem de bu kelimeyi “insan” manasına gelecek şekilde kullanıp eleştirel bir tutum sergilemiştir. Devlet, kalıcı olması sebebiyle âhiret olarak tasavvur edilmiştir. Müslümanların inancına göre, esas kalıcı olan yer âhirettir ve bu dünya bir misafirhanedir. İnsanlar elbet nihayetinde kalıcı olan âhirete gidecektir.

2.1.21.3. Elbise

Râst gelmez her kad-i kûtâha devlet câmesi

Geymege 'izzet libâsın sadr-ı a'zam yaraşur (G. 147/6)

Her kısa boyluya devlet elbisesi rast gelmez, izzet elbisesini giymek sadrazama yaraşır.

Devlet, herkesin giyemeyeceği bir elbise olarak hayâl edilmiştir, boyu kısa olanlar bu elbiseyi giyemez. Şaire göre, izzet elbisesini sadrazam giyebilir. Sadrazam padişahın

çevresinde olan, devlet işlerinde önemli vazifeleri olan bir devlet adamıdır. Makam ve mevkinin öneminin görüldüğü bu beyitte herkesin devlet erkânında yer alamayacağı ifade edilir.

“Devlet”, K. 6/14. beyitte de “elbise” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.21.4. Gelin

‘Ârûs-ı devletüñ mühri ezelden hakkıdur anuñ

Degül her sadra lâyük fethi müşkil bir mu‘ammâdur (K. 25/9)

Devlet gelinin mührü ezelden beri onun hakkıdır, (o) her gönle layık değil, (onu) feth etmek zor bir muammadır.

Devlet, gönlünün feth edilmesinin zor olduğu bir geline benzetilmiştir.

“Devlet”, K. 29/4. beyitte de “gelin” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.21.5. Gül Bahçesi

Harem-i câhını Hak hurrem ü handân itsün

Esmesün devletinüñ gülşenine bâd-ı hazân (K. 40/25)

Hak, makam haremine neşe ve sevinç versin, devlet gülşeninde hazan rüzgârları esmesin.

Nev’î devlet adına ihsanlarda bulunmuş ve temennilerini dile getirmiştir. O, Siyavuş Paşa için yazılmış kasidesinde makamına sevinç ve neşe gelmesini temenni eder. Aynı zamanda devlet gülşeninde hazan rüzgârının esmesini istemez. Hazan rüzgârı, esmesiyle hüznü beraberinde getirir ve tabiattaki ağaçların yapraklarının dökülmesi hadisesi yaşanır, dolayısıyla bu da ölümü çağırıştır. Devlet, yeşilliklerle dolurenkli bir yer olması ve bireye huzurlu ve müreffeh bir ortam sağlaması sebebiyle gül bahçesine benzetilmiştir.

“Devlet”; K. 30/13, K. 37/22, K. 48/3. beyitlerde de “gül bahçesi” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.21.6. Güneş

Şi‘r-i Bâkî’yi salardum cür‘a gibi ayaga

Başuma togsa benüm de mihr-i devlet subh-dem (K. 36/10)

Devlet güneşi sabah vakti benim de başıma doğsa Bâkî aslanını cür‘a gibi ayağa salardım.

Devlet, güneş olarak tasavvur edilmiştir. Güneş doğduğunda tabiattaki tüm varlıklar uyanır ve güneşin aksetmesi ile nesnelere canlılık ve parlaklık gelir. Devletin güneş olarak

hayâli, onun da dokunduğu insanların hayatına parlaklık vermesi yönüyledir. Bilindiği üzere Kanuni Sultan Süleyman, Bâkî'yi himayesine almış, ona maddi ve manevi yönden desteklemiştir. Bu yönüyle çağdaşlarının dikkatini çeken ve ona hasetle bakılan bir şair haline gelmiştir. Yakın arkadaşı Bâkî ile yer yer rekâbet içinde olan Nev'î de bu şairlerden biridir ve o, istediği değeri göremediğini düşünmektedir. Bâkî'ye devlet güneşinin doğduğunun ifade ederken kendisinin öyle bir şansının olmadığını ve olsa neler yapabileceğini dile getirir.

2.1.21.7. Kandil

Dürûd-ı lâ-yenâm ile mükehhal dîde-i bahtuñ

Fürûg-ı lâ-yezâl ile çerâğ-ı devletüñ enver (K. 21/27)

Lâ-yenâm duası ile bahtının gözleri sürmeli ebedi parlaklığı ile devlet kandili aydınlık.

Devlet, gücü ve kudreti ile her yeri aydınlatması sebebiyle kandile benzetilmiştir.

2.1.21.8. Mum

Ne ruh-ı kevkeb-i ikbâl ne şem'-i devlet

Nev'îyâ batdı yem-i zulmete 'âlem bu gice (G. 393/5)

Ey Nev'îâlem bu gece karanlık denizinde battı ne mutluluk yıldızının canlılığı ne talihin mumu (kaldı).

Devlet, beyitte talih anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Mutluluk, parlak ve canlılık vermesi sebebiyle yıldıza benzetilmiştir, talih ise karalıkları aydınlatması sebebiyle kullanılan bir gereç olan muma benzetilmiştir çünkü âlem, karanlık denizine atmıştır. Onu aydınlatacak olan mutluluk yıldızı ve talih mumudur.

2.1.21.9. Sabah

Hurşîd-i subh-ı devleti görmek murâd ise

Bu câme-hâb-ı zulmet içinde uyanıgör (G. 64/2)

Devlet sabahının güneşini görmek istersen bu karanlıklar uykusunun yatağında uyan.

Zorluk olmadan kolaylığın olmayacağının ifade edildiği beyitte devletin güneş olarak hayâli, onun doğduğunda her yeri ışıktandırması ile ilgilidir. Devlet bir güneş gibi insanlara ve onların hayatlarına ışık verir. Böylece kişi yaşamı daha kolay bir hal alır. Devlet güneşini görmek isteyen kişi karanlık dolu uykunun yatağında uyanmalıdır.

2.1.21.10. Ulu

Olalum kâmetine üftâde

Ulu devlet büyük sa'âdetdür (G. 88/3)

Boyuna üftâde olalım (çünkü) ulu devlet büyük saadettir.

Sevgilinin boyu uzunluğu ve ulaşılmaz oluşu ile ele alınır. Ulu devletin büyük saadet getirmesi gibi sevgilinin boyunun uzun oluşunun da âşığı mutlu edeceği söz konusudur. Sevgilinin boyu ulu bir devlet olarak hayâl edilmiş, devlet de ulu olması bakımından ele alınmıştır. Devlet kelimesi, hem mutluluk, baht, talih, hem de temel anlamıyla kullanılarak tevriye sanatına yer verilmiştir.

2.1.21.11. Yelken

Îlâhî bâdbân-ı devletin sakla yavuz yilden

Vücûdu zevrakına kıl hadîd-i 'ismetüñ lenger (K. 17/29)

İlahi, devlet yelkenini kötü rüzgârdan koru, vücut kayığına iffet demirini çapa yap.

Yelken, kayık ve gemilerin rüzgâr ile birlikte denizde yol almasına yarayan bir bez parçasıdır. Dolayısıyla yelkenin ilerlemesinde rüzgâr önemli bir faktördür ancak olumsuz hava şartları onun alabora olmasına neden olabilir. Bu tasavvurdan hareketle devlet; dirençli olması, rüzgâr olarak addedilen düşmanlar ile mücadele halinde olması sebebiyle yelkene benzetilmiştir.

2.1.22. Dîn

Sözlükte iman, inanç, Tanrı'ya doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir beyitte “duvar”a benzetilmiştir.

2.1.22.2. Duvar

Bünyâd-ı zulmü yıkmış idi dest-i 'adl ile

Dîvâr-ı dîni şer'-ile kılmışdı üstüvâr (TERKB. 4/44)

Adâlet eli ile zulüm binasını yıkmıştı, din duvarını şeriat ile sağlamlaştırdı.

Din, kolay yıkılmaması, sağlam ve dayanıklı olması sebebiyle duvara benzetilmiştir. Din duvarını sağlamlaştıran ise şeriattır. Şeriat, *Kur'an'daki ayetlere, Hz. Muhammed'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku*⁴⁷ olarak tanımlanmıştır. Beyitte adâletin de

⁴⁷ Türkçe Sözlük, s. 1861.

önemine değinilmiş ve adâletin zulme üstün gelmesi zulüm binasının adalet eli ile yıkılması tasavvurundan hareketle ifade edilmiştir.

2.1.23. Du‘a

Sözlükte; yakarış, yalvarma olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda bir “gül”, bir “inci”, bir “ok” olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.23.1. Gül

Şâh-ı tab‘umda du‘a gülleri sîrâb ola ger

Meyve-i mansıb-ile eylesin ber-hurdâr (K. 18/30)

Eğer yaratıcı dallarımda dua gülleri suya doymuş olursa (açılırsa) değerli meyvesi ile mesut etsin, büyük makamlara kavuşmak nasip olsun.

Dua, güzelliği sebebiyle gül olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.23.2. İnci

İhtisâr it sözi demdür sade-i tab‘uñdan

Nev‘îyâ ola du‘â dürleri yolında nisâr (K. 23/43)

Ey Nev‘î, sözü kısa kesip yaratılışının sadefinden dışarı çıkardığın dua incilerini onun yoluna saçmanın, dağıtmanın zamanıdır.

İnci, oldukça kıymetli bir taştır ve onun yola saçılması çok oluşundan kaynaklanır. Dolayısıyla, edilen duanın çok olması onun inci gibi yola saçılması tasavvurunu destekler niteliktedir. Bu sebeple dua, kıymetli oluşu ve çok olması sebebiyle inciye benzetilmiştir.

2.1.23.3. Ok

Kemân-ı kaddi hilâl it sipihr-i ihlâsa

Dilerseñ irişe sakf-ı semâya tîr-i du‘â (K. 1/35)

Dua okunun sema tavanına erişmesini istersen boyunun yayını ihlâs gökyüzünün hilali yap.

Dua edilirken eller gökyüzüne doğru açılır, bu durumun sebebi ise Allah’ın gökyüzünün ötesinde olduğu inancıdır. Bu sebeple dua, yeryüzünden gökyüzü tavanına gönderilen bir ok olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24. Dünya (‘Âlem, Cihân, Dehr)

Sözlükte; içinde yaşamakta olduğumuz yeryüzü, yer küresi, arz, cihan olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; dokuz “alçak”, bir “asık suratlı sevgili”, iki “ayna”, bir

“bağ”, yirmi “bahçe”, bir “bayram yeri”, bir “bina”, bir “camekân”, bir “cefa”, beş “çimen”, sekiz “gam, üç “dar”, dört “fani”, altı “gül bahçesi”, bir “ev”, bir “kırıcı”, bir “kubbe”, sekiz “meclis”, bir “meta, üç “meyhane”, bir “mezra”, üç “ülke”, iki “pazar”, bir “pergel”, bir “resim”, iki “saray”, bir “sedef”, bir “sıkıntı”, bir “sofra”, bir “şekeristan”, bir “toz”, iki “yaşlı kadın”, bir “yalancı ve yüze gülücü” olmak üzere; doksan altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.24.1. Alçak

Vefâsı dehr-i denînüñ cefâsına degmez

Bakası şehr-i vücûduñ fenâsına degmez (G. 182/1)

Alçak dünyanın vefası cefasına değmez, vücut şehrinin ebediliği yokluğuna değmez.

Dünya âşığa daima kara yüzünü göstermiş ve onu bir kez olsun güldürmemiştir. Dünyadan şikâyet hep varolagelen bir durumdur ve âşık ne muradını alabilir ne sevgiliye kavuşabilir ne de mutlu olmayı başarabilir. O, bu sebeple alçak olarak vasıflandırılır. Vefası da vardır ancak cefası daha çoktur. Alçak olan bu dünyada vücut da şehre benzetilmiştir. Vücut şehrinin bir gün terk edileceği onun geçici olması ile ilgilidir. Bâkî değildir ve elbet bir gün yok olacaktır.

Hum-ı mey gibi safâ-bahş musâhib var iken

Ne revâ mahremüñ olmak gam-ı dünyâ-yı denî (G. 507/2)

Şarap küpü gibi sefa bahşeden sohbet arkadaşı varken alçak dünyanın gamının yakın arkadaşın olması reva mı?

Dünyanın alçak olarak vasıflandırılması âşığa daima gam ve keder vermesi ile ilgilidir. Âşık, gam ile hemdemdir ve ikisi hiçbir zaman ayrı olarak düşünülemez. Yakınlığı sebebiyle gamlı olma halini arkadaş olarak tasavvur eden Âşık, şarabın verdiği hoşluk halini arzular çünkü insan şarap ile kendinden geçer, dertlerinden bir müddet de olsa uzaklaşır ve iyi hisseder. Böylece alçak olan dünyanın verdiği gamlı olma halini şarap içerek unutmak ister. Yakın arkadaşı olarak gamı değil ona iyi gelecek şarabı tercih etmek ister.

“Dünya”; TERKB. 2/12, MUR. 6/4, G. 142/3, G. 230/4, G. 233/1, G. 372/1, G. 491/3. beyitlerde de “alçak” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.2. Asık Surathlı Sevgili

Mihri yok dilber gibi dünyâ ‘abûsü’l-vech olup

Gülleri döndi küle soldı sarardı ergavân (G. 378/2)

Dünya asık suratlı olmuş sevgili gibi sevgisi yok, erguvan çiçeği sararıp soldu, (onun) gülleri küle döndü.

Sevgili olarak düşünülen dünya, asık suratlı olması sebebiyle ele alınmıştır. Sevgili, âşığa gülmez, ona gülmekten kaçınır ancak gülüşünü rakibe bahşeder. Dünyanın da âşığın yüzünü güldürmemesi söz konusudur. Sevgilinin âşığa sevgisinin olmaması gibi dünyanın da âşığa karşı bir sevgisi yoktur. Kendini erguvan çiçeğine benzeten âşık, erguvanın sararıp solmasını ve güllerinin de küle dönmesini kendi ahvaline benzetir. Erguvan çiçeği rengiyle dikkat çeken bir çiçektir, rengi kırmızıdır ancak bu güzel renk sararıp solmuş gülleri de küle dönmüştür.

2.1.24.3. Ayna

Nev'îyâ âyîne-i 'âlemde yok resm-i vefâ

Yâ kerâmet gitdi yâ ehl-i kerâmet kalmadı (G. 529/6)

Ey Nev'îâlem aynasında vefa resmi yok, ya keramet gitti ya da keramet ehli kalmadı.

Ayna kendine yansıyan görüntüleri gösterir ve aydınlık, parlak ve temiz olduğunda görüntüyü aksettirir. Bu sebeple ayna metaforu bireyin kalbi olarak tasavvur edilir. Âlem aynası kendine yansıyan resimleri göstermez olmuş, çünkü insanlarda vefa kalmamıştır. Şair insanların vefasız oluşundan hoşnut değildir ve dünyadan şikâyet söz konusudur. Bununla birlikte ehl-i keramet diye anılan Allah dostlarının kalmamasından yakınmaktadır. Dünya, yansıttığı nesneleri göstermesi sebebiyle aynaya benzetilmiştir.

“Dünya”, G. 270/5. beyitte de “ayna” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.4. Bağ

Tâlib-i dünyâ esîr-i kayd-ı zencîr olmada

Bu ribât-ı dehr ey Nev'î anuñ zindânıdır (G. 91/5)

Ey Nev'î, dünyayı isteyen zincir bağının esiri, bu dünya bahçesi de onun zindanı olur.

Dünya güzel olsa da yaratıcısından uzak kalan insan için bir zindan gibidir. Bu sebeple dünya, onu isteyen kişiler tarafından zindana dönmüş bir bahçeye benzetilmiştir.

2.1.24.5. Bahçe

Güneş kim terbiyet kılmasa kılmaz mîveler lezzet

Ne deñlü yagsa bâg-ı 'âleme bârân-ı nîsânî (G. 550/3)

Nisan yağmuru âlem bahçesine ne kadar yağarsa yağsın güneş olgunlaştırmazsa meyveler lezzetli olmaz.

Dünya, bahçe olarak hayâl edilmiştir. Bu hayâlin hareket noktası, içinde çeşitli nebatları, dolayısıyla insanları barındırması ve büyük olması sebebiyledir. Âşık da bu bahçede bulunan bir meyvedir. Bu bahçedeki meyvelerin olgunlaşması için su elzemdir ancak tek başına yeterli değildir, onu asıl olgunlaştıracak olan güneşin ta kendisidir. Sevgili; parlaklığı, ışık vermesi, tabiata olan olumlu etkisi sebebiyle güneş, âşık ise âlem bahçesinde güneş sayesinde olgunlaşan bir meyve olarak tasavvur edilmiştir. Şair kendini ve sevgiliyi, nebatların su ile yetişmesi aynı zamanda güneşe olan ihtiyaçları mefhumundan hareketle dile getirmiştir.

Dag-ı hûnîn ile zeyn olmuş idi sîne-i zerd

Olmadan bag-ı cihânda gül-i ra'nâ hâdis (G. 35/4)

Cihan bahçesinde gül-i ra'nâ (henüz) meydana gelmeden, sararmış sinen kanlı yara ile süslenmişti.

Gül-i ra'nâ, dışı sarı içi kırmızı olan kıymetli bir güldür. Bu yönüyle âşığın vücuduna benzetilmiştir, çünkü âşığın yaraları kanlıdır, kırmızıdır ve görünür bir biçimdedir bu yönüyle gülün dış yapısına benzer. Bu durum onun ikiyüzlü oluşunu da simgeler. Sinesi ise görünmeyen bir yerdedir ve sarıdır dolayısıyla gülün iç kısmına benzer. Rengi ve bulunduğu yer itibarıyla benzetmeye konu olmuştur. Dünya, bu gül-i ra'nâ (sevgili) gibi kıymetli bir gülün bulunduğu bir bahçedir. Dünyanın bahçe olarak tasavvuru, onun geçiciliği ile ilgilidir. Bahçede yetişen nebatlar, mevsimlerin değişmesi ile yok olurlar ve yeni bir ekim sonrasında tekrar başka bitkiler yetişir yine onlar da solar ve bu şekilde bir döngü halindedir. Dünya da tıpkı bu bahçe gibidir. İnsanların doğup büyüüp ölmesi de bu döngüye benzer. Öte yandan dünya yaratılmadan önce âşığın var olduğundan bahsedilir.

Reftâr ile bâlâlg ile bâg-ı cihânda

Togrusu bu kim kâmet-i yâre irer olmaz (G. 166/3)

Doğrusu (o) salınış ve yücelik ile cihan bahçesinde sevgilinin boyuna eren (kimse) olmaz.

Kamet anlamında da kullanılan sevgilinin boyu, Dîvân şiirinde yüksekliği, yüceliği, düzgün ve ince olması sebebiyle çeşitli hayâllere konu olur. Sevgili salınarak şuh bir eda ile yürür bu da onun servi ağacına teşbih edilmesini sağlar. Sevgilinin boyu öyle yüce ve nizamidir ki bu özelliğiyle bazen servi ağacını bile gölgede bırakabilir hatta güzellikte onu geçer. İşte bu özelliklerinden dolayı dünya bahçesinde onun gibi kimse olamaz. Sevgilinin boyunun yüceliği, onun ulaşılmaz biri olmasıyla da açıklanabilir çünkü âşık ne yaparsa yapsın

ona asla ulaşamaz. Dünya bahçesinde sevgili tektir, onun emsali yoktur. Dünya, servi gibi kıymetli ağaçların olduğu bir bahçe olarak tasavvur edilmiştir. Bu bahçede her türlü bitki, nebat olabilir ama sevgili âşık için tektir, âşığın da gözü bir tek onu görür.

Döker berg-i hazânı sanmañuz seher gâhî

İrişdi bâg-ı dehre bülbül-i bî-çârenüñ âhı (G. 504/1)

Sonbahar yaprağını bazen seher vaktinde döker sanmayın, çaresiz bülbülün ahı dünya bahçesine ulaştı.

Dünyanın bahçe olarak hayâli onun geçiciliği ile ilgilidir. Mevsimin değişmesinin akabinde doğada da değişimler başlar. Yaprakların sararması, dökülmesi sonra ilkbaharla birlikte yeniden yeşermesi ve tekrar sararması bu döngünün bir parçasıdır. Ağaçlar yapraklarını genellikle sonbaharda döker ve bu sebeple sonbahar, hüznün mevsimidir. Bu tabiatın bir gerçeği iken âşık bu yaprak dökümünü, bülbülün ahına bağlar. Hüsn-i talil sanatına yer verilen beyitte bülbülün ahı öyle etkilidir ki mevsimleri bile etkileyebilir. Bülbülün kendisi de hüzünlü olduğu için onun ettiği ah sebebiyle dünya bahçesindeki yapraklar dökülmüştür.

“Dünya”; K. 21/23, K. 30/30, K. 34/1, K. 37/22, K. 39/3, K. 39/20, TERKB. 2/25, TERKB. 3/14, TERKB. 4/81, G. 27/2, G. 91/3, G. 219/3, G. 320/3, G. 445/4, G. 510/5, G. 530/2. beyitlerde de “bahçe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.6. Bayram Yeri

Nev’î gibi baziçeye meyl eyledi kaldı

Bu id-geh-i dehre gelen zümre-i etfal (G. 277/5)

Bu dünyanın bayram yerine gelen çocuklar topluluğu Nev’î gibi oyuncağa meyl etti kaldı.

Çocuklar, yaşları itibariyle ve içinde bulunduğu dönemi sebebiyle oyuncakları severler. *Çocuk oyun oynarken genellikle oyundaki rolüne uygun gerçek bir nesne ya da bu nesnenin yerini alabilecek bir eşyaya ihtiyaç duyar.*⁴⁸ Dolayısıyla oyuncaklar, çocukların yaşamında önem arz eder. Beyitte, çocukların oyuncağa düşkünlüğü ile âşığın sevgiliye olan düşkünlüğü arasında ilgi kurulur. Sevgili, çocuğun meylinin olduğu oyuncağa benzetilmiştir, Âşık da oyuncağa meyilli bir çocuktur ve bu çocuklar id-geh-i dehrde bulunur. Eski geleneklere göre bayram yeri şenlikli olur, çeşitli gösteriler yapılır, yemekler yenir, sohbetler

⁴⁸ Atiye Adak Özdemir, Oya Ramazan, “Oyuncağa Çocuk, Anne ve Öğretmen Bakış Açısı”, *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, c. II, s. 2.

edilirdi. Bayramlar, çocuklar için bir sevinç vesilesidir, bu sebeple dünya, çocukların mutlu olduğu bir bayram yerine benzetilmiştir.

2.1.24.7. Bina

Bünyâd-ı 'âlemüñ taşı taş üzre konmadın

Taş yasadanurdu râh-ı gamuñda gedâlaruñ (G. 259/2)

Âlem yaratılmadan, binasının taşı üzerinde taş konulmadan önce, dilencilerin (âşıkların) senin gam yolunda taşlara yaslanıyorlardı.

Dünya bir taş binaya benzetilerek onun insan için acımasız, sıkıntılı bir yer olduğu anlatılmaktadır. Taş binalar yapımı da içinde yaşaması da zor binalardır.

2.1.24.8. Camekân

Koya libâs-ı teni câmekân-ı dünyâda

Senüñ eger göre Nev'î bürehne endâmuñ (G. 25/5)

Nev'î eğer senin yalın endamını görmek isterse ten elbisesini dünya camekânına koysun.

Göstermelik satılık şeylerin sergilendiği camlı bölme veya yer, sergen, vitrin⁴⁹ olarak tanımlanan camekân aynı zamanda hamamda da elbiselerin çıkarıldığı bir yerdir. İnsan hayatta iken ten elbisesini üzerinde taşır ancak öldüğünde bu ten elbisesini camekânda çıkarmak durumunda kalır. Camekân, insanın ten elbisesinden sıyrıldığı, sadece kendi ruhani varlığıyla kaldığı dünyadır. Masivayı terk edip Hakla Hak olmak, kesretten uzaklaşıp vahdete varmak ancak ten elbisesini çıkarmakla mümkündür. Dünya, geçici olması sebebiyle camekan olarak hayâl edilmiştir.

2.1.24.9. Cefâ

Bilmez cefâ-yı dehr ile kan yutdugum benim

La 'l-i lebüñ ki câm-ı mey-i ergavân çeker (G. 94/6)

Kırmızı şarap kadehini içen dudakların dünyanın eziyeti ile benim kan yuttuğumu bilmez.

Sevgilinin dudakları, âşğın aklını başından alan en önemli güzellik unsurudur. Onun cezbetme, ölüleri diriltme özellikleri vardır. Dudak, renk, şekil ve tat bakımından şarap olarak hayâl edilir. Renk bakımından kan ile de doğrudan ilgilidir. Sevgili kırmızı dudakları ile şarap içerken âşık, kan içer yani kan yutar. Âşğın kan yutması dünyanın cefasından

⁴⁹ Türkçe Sözlük, s. 343.

kaynaklıdır. Dünya, cefanın çok olduğu bir yerdir. Hiçbir zaman gün yüzü görmeyen âşığa dünya da iyi davranmaz. Felek ondan yana dönmez, şans ondan yana gülmez ve âşık sürekli olumsuzluklar silsilesi içinde yaşar. O, dünyanın bu eziyetli halinde kan yutar ancak bunu kimseye söylemez.

2.1.24.10. Çimen

Gül ise de diken olsun eger cihân çemeninde

Koyup cemâlûñ idersem cemâl-i gayrıyı manzar (G. 62/3)

(Ey sevgili) senin güzelliğini bırakıp başka güzellikleri seyredersem cihan çimeninde gül ise de diken olsun.

Çemen, insanların dinlenmek için uğrak yeridir. Mevsim değişince çayırlandaki yeşillikler de değişir, ağaçlar ve çiçekler solar ve canlı rengini kaybeder. Bunlar çemenin geçici özellikleridir ve cihan bu yönüyle çemene benzetilmiştir. Âşık bu cihan çemeninde tek bir gülü sever ve onun gözü sevgiliden başkasını görmez. O kendinden öyle emindir ki başkalarına bakmayacağı âşikârdır ve bunu dile getirmekten çekinmez.

“Dünya”; K. 52/10, K. 59/10, TERC. 8/13, G. 83/5. beyitlerde de “çimen” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.11. Fânî

Yasdanurdum hânkâh-ı gamda ben seng-i belâ

Konmadın bu deyr-i fânîde dahı taş üzre taş (G. 201/2)

Sen bu fani dünyada taş üzerinde taş bırakmadan, ben gam tekkesinde bela taşına yaslanıyordum.

“Taş üzerinde taş bırakmamak ” deyimine yer verilen beyitte, dünyanın geçiciliği söz konusudur. Dünya fanidir, bâkî değildir ve elbet bir gün son bulacaktır. Sevgili geçici olan bu dünyada taş üzerinde taş bırakmamıştır, yani her yer harap olmuştur. Gam, tekke olarak hayâl edilmiş ve tekke yapısı itibarıyla taşlardan oluşan bir yapıdır. Âşık gam tekkesinde bela taşına yaslanmaktadır.

Ber-murâd olmaduñ ey dil ‘âlem-i fânîde sen

Künc-i mihnetde benüm kalduguma itme acîb (G. 24/4)

Ey gönül sen fani âlemde isteğine kavuşmadığın için benim mihnet köşesinde kalmama şaşırma.

Âşığın istediği tek şey sevgiliye kavuşmaktır ve ona kavuşma ihtimali âşığı ayakta

tutar ve âşık, çektiği bütün sıkıntılara bu sebeple katlanır ancak daima ayrılık ve hasret ateşiyle yanmaktadır. Âşık, daima sevgiliden ayrıdır ve bu sebeple daima üzüntü içindedir. Dolayısıyla âşığın bu geçici âlemde mihnet köşesinde kalmasına şaşdırmamak gerekir. Dünya fanidir ve bir gezinti yeridir, bu sebeple misafir olunan bu dünyada kalp kırmamak, kötülük yapmamak gerekir. Asıl vatan ise âhirettir ve şair bunun bilincindedir.

“Dünya”; TERC. 5/16, G. 284/5. beyitlerde de “fani” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.12. Gam

Gam-ı dünyâ ile şimdi n'ola mahzûn olsam

Buñla şâdam ki gamuñ âhırî hurremlikdür (G. 157/5)

Gamın sonu şenliktir buna mutlu olduğum için şimdi dünya gamı ile hüzünlü olsam ne olur.

Her kışın sonu baharsa gam çektikten sonra da pekâlâ mutluluk gelebilir. Oldukça ümitvâr bir bakış açısına sahip olan âşık, şimdi gamlı olsa bile üzülmeyeceğini ifade eder, çünkü geçici olduğunun bilincindedir. Dünya gam vermesi yönüyle söz konusu edilmiştir.

Ben derd ü gam-ı dehr ile canumdan usandum

Dil la 'l-i leb-i yâr ile sohbetden usanmaz (G. 191/3)

Ben dünyanın gamı ve derdiyle canımdan usandım, gönül yârin dudağı ile sohbet etmekten usanmaz.

Dünya, gam ve dert veren ve bu sebeple âşığın yüzünü güldürmeyen bir yerdir. Âşık sürekli gam ve dertten mustariptir ve bu durum âşığı canından bezdirmiştir. Bu durumdan usanan âşığın gönlü, sevgili ile sohbet etmekten hiç usanmaz çünkü sevgilinin dudakları âşığı ihya eder, şifa ve ilaç olarak kabul edilir ve âşığın ruhuna iyi gelir bu sebeple âşık, sevgilinin sohbetinden usanmaz.

“Dünya”; G. 203/1, G. 272/4, G. 321/5, G. 329/1, G. 377/5, G. 530/1. beyitlerde de “gam vermesi” yönüyle söz konusu edilmiştir.

2.1.24.13. Gül bahçesi

Ruhum zerd itme gamdan hatt-ı sebziñ irişür ey gül

Degül gülzâr-ı 'âlemde ne gül ne nesteren bâkî (G. 484/4)

Ey gül âlemin gülbahçesinde ne gül ne nesteren bâkîdir, sen yanağımı gamdan sarartma çünkü senin ince tüylerin yetişir.

Yeni çıkan ayva tüyleri açık yeşildir. Bunun yanında şekil benzerliği ve tazelik unsuru,

onun sebz ve sebze-zar olarak adlandırılmasına sebep olur. Bu beyitte ayva tüyleri sebz olarak vasıflandırılmasına rağmen güzelliğe keder veren bir unsur olarak ele alınır. Sevgilinin güle benzeyen güzelliğinin, sebze benzeyen ayva tüylerinin ortaya çıkışıyla kaybolacağı ifade edilir. Âlem geçici olması sebebiyle gül bahçesine benzetilmiştir.

*Her ne dirseñ bulunur gülzâr-ı dehr içre hemân
Hârsuz gül gözleme agyârsuz yâr isteme (G. 420/3)*

Dünyanın gül bahçesinde her ne istersen bulunur ama dikensiz gül gözleme ağyarsız yar isteme.

Bir gül bahçesine her çeşit bitki, meyve olur. Dünya da bu çeşitliliği yönüyle gül bahçesi olarak tasavvur edilmiştir. Bu bahçede dikensiz gül olmaz bu sebeple sevgili de ağyar olmadan olmaz. Âşık-sevgili-rakip üçlüsünde rakip, âşık ve sevgili arasına daima engel olarak addedilir ve bu sebeple rakip, diken olarak hayâl edilir, çünkü güle kavuşmak isterken diken ona ulaşmayı engeller. Âşığın en büyük engeli de budur ancak o olmadan da olmaz.

“Dünya”; G. 258/6 G. 321/1, G. 491/2, G. 492/4. beyitlerde de “gül bahçesi” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.14. Ev

*Nüzûl itmezden evvel gam virür endîşe-i rihlet
Anuñçün Nev‘îyâ dünyâ evin ehl-i fenâ yerdi (G. 479/5)*

Göç endişesi konaklamadan önce sıkıntı verir onun için ey Nev‘î dünya evin ehl-i fena yerdi.

Dünya, geçici olması sebebiyle ev olarak hayâl edilmiştir. Gerçek hayatın âhiret olduğu, bu dünyanın geçici olduğu düşüncesinin işlendiği beyitte ölüm korkusuna yer verilmiştir. Göçten kasıt ölümdür ve ölüm gerçekleşmeden önce kişi ölümden korkar ve bu durum ona gam verir. *Biz Allah’a aidiz ve yine ona döneceğiz.*⁵⁰ İfadesi ile Allah’tan gelip yine ona dönme düşüncesi ile hareket etmeye çalışan ve aslında gerçek hayatın âhiret olduğuna inanan kimse, ölüm korkusu taşımaz.

2.1.24.15. Kapı

*Bilürler birbirin dâg-ı gamından rûz-ı mahşerde
Senüñ ‘âşıklarun dâr-ı cihândan bî-nişân gitmez (G. 174/2)*

Senin âşıkların mahşer gününde birbirlerini gam yarasından tanır çünkü onlar

⁵⁰Kur’an-ı Kerim Meâli, “Bakara Sûresi, 156. Âyet”, (Haz: Doç Dr. Halil Altuntaş-Dr. Muzaffer Şahin), Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 29.

dünyadan nişansız gitmez.

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan kirpik, gamze ve kaş; kılıç ve hançer benzetmelerine konu olur. Bunların yaralama özelliği vardır ve âşığın gönlü ve sinesi bu yaralar nedeniyle kanla doludur. Sevgilinin âşığa ettiği zulümler, ona cevri ü cefa göstermesi ve ona gam vermesi de âşığı yaralayan ve onun gönlünü kana bulayan bir diğer unsurdur. Bu iz hep âşık ile kalır ve âşık da bu iz gitsin istemez. Mahşer gününde insanların toplanması hadisesi hatırlatılarak o gün âşıkların birbirinin bu yara izinden tanıyacağı belirtilmiştir. Cihanın kapı olarak tasavvuru da bu dünyadan gerçek hayata yani âhirete geçiş yapılması yönüyledir.

“Dünya”; G. 8/3, G. 554/5. beyitlerde de “kapı” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.16. Kırıcı Olma

Gönlüñe nesne getürme irse devrândan şikest

Kim görüpdür hâtır-ı erbâb-ı ‘irfânı dürüst (G. 25/4)

Dünyadan bir kırgınlık gelse gönlüne hiçbir şey getirme, (üzülme) irfan sahibinin gönlünü hatasız kim görmüştür.

Dünya kırıcı olması yönüyle ele alınmıştır. Şair, dünyanın bu haline rağmen üzülmek gerektiğini belirtirken kendini irfan sahibi bir zat olarak ifade eder ve gönlünde hatalarının olabileceği vurgusu yapar. Dünya, insanları üzer, onlara keder verir ve insanın gönlünü kırabilir ama şair bu duruma üzülmeyi yersiz olduğu kanaatindedir.

2.1.24.17. Kubbe

Hemân tek gûşe-i ebrûñ ile bir iltifât olsun

Firâz-ı kubbesine ‘âlemüñ diksün ‘alem ‘âşık (G. 228/4)

Kaşlarının köşesinden (küçük) bir iltifatına nail olan âşık(sevincinden) âlemin yüksek kubbesine bayrak diksün.

Âlem denildiğinde gökyüzü akla gelmektedir; o yüksekliği ve şekli sebebiyle kubbe olarak düşünülmüştür.

2.1.24.18. Meclis

Her lahza gözüm câmi tolar hûn-ı gamuñdan

Elbette cihân bezmine bir Cem mi bulunmaz (G. 169/4)

Gözümün kadehi her an gamının kanıyla dolar, elbette (böyle olunca) cihan meclisine bir Cem mi bulunmaz?

Camın göz olarak hayâli, onun rengi itibariyledir. Sevgilinin âşığa eziyet etmesi, ona gam vermesi âşığın gözlerinin kan ile dolmasına neden olur. Âşığın kanlı olan gözleri de rengi itibariyle şarap olarak tasavvur edilir. Cem şarabı bulan kişi olarak bilinir ve içki meclisini kuran da o'dur. Gözyaşı vesilesiyle camın bulunduğu cihan meclisinde elbette Cem de bulunur. Dünya, şarap ve Cem'in bulunduğu bir meclistir. Meclisin Cem'i ise vazgeçilmezliği yönüyle sevgilidir çünkü o meclisin daimî üyesidir.

Sürüldi sâgar-ı sahbâ-yı 'işret bezm-i dünyâdan

Humâr-ı mey gibi ancak belâ-yı dehr-i dîn kaldı (G. 491/3)

Şarap içkisinin kadehi dünya meclisinden sürüldü (gönderildi), şarabın sersemliği gibi sadece alçak dünyanın belası kaldı.

Meclis, toplanılan şohbet edilen, içki içilen ve çalınıp oynanılan bir toplantı yeridir. Mecliste içilen şarap, oranın devamlı unsurları arasında yer alır ancak âşık, beyitte şarabın dünya meclisinden sürüldüğünü ifade eder. Dünya alçaktır ve dünya meclisinden şarap çıkarılınca geriye onun belası kalır.

“Dünya”; TERKB. 4/88, G. 69/2, G. 97/3, G. 311/4, G. 367/5, G. 476/2. beyitlerde de “meclis” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.19. Metâ‘

Ucuz bahâlu gerekdür metâ‘-ı dehr-i denî

Bahâmuz ağır anuñçün revâcumuz yokdur (G. 142/3)

Alçak dünyanın metası ucuz fiyatlı olmalıdır. Kıymetimiz ağır olduğu için itibarımız yok.

Dünya alçak olması yönüyle ele alınmıştır. İnsanlar fiyatı ucuz nesnelere yönelirler. Kıymetli olan eşyaların fiyatı da yüksektir ve böyle olan malları da herkes alamaz. Şair fazla ilgi görmemesini değerinin yüksek olması şeklinde yorumlamaktadır.

2.1.24.20. Meyhâne

Bozuldı sûret-i cem‘iyyeti erbâb-ı ‘ayşuñ hep

Safâ-yı deyr-i dünyâdan sadâ-yı erganûn kaldı (G. 491/5)

Zevk ve sefa erbabının eğlence şekli bozuldu, dünya meyhanesinin sefasından çalgının sesi kaldı.

Dünyanın meyhaneye benzetilmesi onun eğlence yeri olarak düşünülmesindendir. Zevk ve sefa ehli mecliste eğlenir, yiyip içer ve dünyadan tat almaya bakar, ancak dünya öyle

bir hale gelmiştir ki o zevk ü sefa yerinden sadece çalgının sesi kalmıştır.

“Dünya”; G. 99/2, G. 536/2. beyitlerde de “meyhane” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.21. Mezra

‘Âşıkun kesret-i bârân-ı sirişki ne ‘aceb

Bu cihân mezra ‘asın eyler ise bî-hâsıl (G. 282/2)

Âşığın gözyaşı yağmurunun çokluğu bu dünya tarlasını çorak bırakırsa buna şaşılmalıdır.

Tarıma elverişli toprak anlamına gelen mezrada yetiştirilen ürünler, sulanarak yetiştirilir. Verimli olmasının temel sebebi de sudur. Burada âşığın, çokluğu sebebiyle, yağmura benzeyen gözyaşlarının selin verdiği zarar gibi dünya mezrasını çorak bırakmasına şaşılmaması gerektiği anlatılmaktadır. Dünya, verimsiz bir mezraya benzetilmiştir.

2.1.24.22. Pazar

Libâs-ı cism-i sad-çâküm benüm bâzâr-ı dehr içre

Satılmaz ‘aybı var zîrâ öninde pâre düşmüştür (G. 146/3)

Yüzlerce parçaya bölünmüş cisim elbisem dünya pazarında satılmaz çünkü önünde parça düşmüş, yüzünde bir ayıbı vardır.

Nasıl ki pazarda iyi mal rağbet görür, lekeli ya da kusurlu malın alıcısı çıkmazsa âşık da cisim elbisesinin satılamayacağını çünkü ayıplı olduğunun ifade ediyor. Dünya pazara benzetilmiştir.

“Dünya”, G. 512/5. beyitte de “pazar” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.23. Pergel

Kalb-i meyyâlüm gibi pergâr-ı ‘âlem münkalib

Nokta-veş sâbit-kadem bir yâr-ı hemdem bulmaduk (G. 223/4).

Âlemin pergeli meyyal kalbim gibi değişmiş. Nokta gibi sabit duran hemdem sevgili bulamadık?

Âlem değişken olması sebebiyle pergele benzetilmiştir. Pergelin iki ayağı vardır ve bir ayağı şeklin merkezinde sabit iken diğer ayağı dairesel bir hareket çizer. Âlem de tıpkı bir pergel gibi değişkendir ve dünyanın değişip durması insanlara kötü günler gösterir.

2.1.24.24. Resim

Elinden rûzgârûñ tolmadan çeşmüñ türâb ile

Nukûş-ı dehri seyr it 'aynek-i câm-ı şarâb ile (G. 438/1)

Gözlerin zamanın, rûzgârın elinden toprak ile dolmadan dünyanın nakışlarını şarap kadehinin gözlüğünden seyret.

Burada dünyanın bir resim tablosu oluşturan güzel manzaraları dikkati çekilmektedir. Dünyanın göze hitap eden güzellikleri öne çıkarılmaktadır. Bu sebeple dünya, resim olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.25. Saray

Yıkup dünyâ sarâyın âhiret kasrın binâ itdi

Yagup bârân-ı âb-ı cûdı itdi mürdeyi ihyâ (K. 4/13)

Dünya sarayını yıkıp âhiret köşkünü inşa etti, cömertlik suyunun yağmuru yağıp ölüyü ihya etti.

Nev'î, aldığı tasavvuf terbiyesi ve dünyayı algılayış biçimi olarak dünya nimetlerine aldanmayan ve ondan uzak duran derviş meşrep bir şahsiyettir. Dolayısıyla, dünyaya değil âhirete önem verir. Bu bakış açısını ifade eden, “Dünya sarayını yıkıp âhiret köşkü inşa etti” cümlesi onun bu bakış açısını gözler önüne serer. Onun nazarında dünya, yıkılabilecek bir saraydır, çünkü onun sarayda gözü yoktur. O, âhiret köşküne kıymet verir.

“Dünya”, TERKB. 2/26. beyitte de “saray” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.26. Sedef

Pîr oldı şimdi zâde-i tab'-ı dükendi hep

Bir dürr-i pâkî var sade-i dehre yâdigâr (K. 53/5)

Şimdi yaşlandı ve zâde-i tab'-ı hep tükendi, dünya sedefine temiz bir inci yadigârı var.

Beyit, Sultan Murat'ın oğlu adına yazılan bir kasideye aittir. Bu nedenle çocuk tasavvuru, kıymetli olması sebebiyle inci üzerinden anlatılmıştır. Bu inci ise sedef olarak tasavvur edilen dünyada bulunmaktadır. *Sedef, incinin yetişmesine sebep olan istiridyenin sert ve şeffaf kabuğudur.*⁵¹ İncinin kaynağı kabul edilir. Bu nedenle dünya, içinde kıymetli bir inciyi barındırması sebebiyle sedefe benzetilmiştir. İnci ise, tab'-ı zâde olarak tabir ettiği çocuktur.

⁵¹ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 98.

2.1.24.27. Sıkıntı

Kahr-ı dehr ile olur tûtî gurâba hem-nişîn

Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır (G. 82/6)

Dünyanın sıkıntısı ile papağan ve karga arkadaş olur yine de (kendine) yakınmayı arkadaş eder tuhaflık bundadır.

Dünya, yaşanan olumsuzluklar neticesinde sıkıntı veren, kahreden bir yer olarak düşünülür. Dünyanın bunca sıkıntısının içinde papağan ile karga arkadaş olmuştur. Nev'î'nin bu arkadaşlıktan kastı, kendisi ile yaşadığı dönemde yakın arkadaş olduğu şair Bakî'dir. Nev'î kendini güzel sözler söylemesi bakımından Tûtî, Bâkî'yi de sesinin kötü olması sebebiyle karga olarak tahayyül etmiştir. Tûtî'nin yakın arkadaşı karga olmasına rağmen onun yakın arkadaşı yakınmadır. Şair, dünyadan yakınmayı kendine arkadaş edinmiştir. Yakın arkadaşların birbirinden ayrılmaması gibi Nev'î de dünyadan yakınmaktan ayrılmaz. Bu ikisi beraber düşünülür çünkü dünya verdiği kahr ile yakınılacak bir yerdir.

2.1.24.28. Sofra

Hân-ı dünyâdan nasîbüñdür tenâvül kılduguñ

Kimseyi hiç imtilâ itmez ta'âm-ı mâ-hazar (K. 12/62)

Dünya sofrasında yiyip içtiklerin nasibindir, hazır olan yemek her ne kadar çok olsa da kimseyi doyurmaz (insanların gözü doymaz, dünya malına düşkündürler).

Dünya, çeşitli nimetlerin bulunduğu bir sofraya benzetilmiştir. Kişinin bu sofrada yiyip içtikleri nasibidir. Nasip, Allah tarafından kuluna taksim edilir ve fazlasını almak mümkün değildir. Dolayısıyla kişi, dünya sofrasında bulunan her yiyeceği tüketemez, ancak nasibi kadarını yiyebilir.

2.1.24.29. Şekeristan

Ne zâtuñ gibi gösterdi felek mir'âtı bir sûret

Ne Nev'î gibi tûtî gördi dehrüñ şekker-istânı (G. 522/5)

Neden felek zatın gibi aynayı bir suret gösterdi ne papağan Nev'î gibi dünyanın şekeristanını gördü.

Beyitte şair papağan olarak tasavvur edilirken övülen, felek aynasının göstermediği bir suret olarak ifade edilir. Bunun sebebi olarak da papağanın şeker ile beslenmesi gösterilebilir. Papağan'ın diğer bir özelliği ise ayna karşısında konuşmasıdır. Dünya, Şekeristan'a benzetilmiştir.

2.1.24.30. Toz

Göz yumarsam Nev'îyâ ben bu gubar-ı dehrden

Macera-yı eşk-i çeşm-i hun-fişanum söylenür (G. 128/5)

Ey Nev'î ben bu dünya sıkıntılarıyla öldüğüm zaman kan saçan gözyaşlarımın macerası söylenir.

Üzülen kimsenin gözyaşı akıtması olağandır ancak gözyaşının kan saçması, üzüntünün kişide bıraktığı etkinin çokluğundandır. Âşık, üzgün olduğu için gözyaşları kan saçır. Bu durumun sebebi ise dünya tozuna göz yummasıdır. Toz, küçük ve ince topraklardan oluşur ve üzerinde konduğu nesneyi örtme, görmeyi engelleme özelliği vardır. Şair, dünya tozuna göz yumduğu takdirde oluşabilecek hali ifade eder. “Göz yummak”, bir şeyi hoş görüyle karşılamak anlamına geldiği gibi, gerçek manada da gözleri zarardan korumak amacıyla kapatmak manasında kullanılır. Dolayısıyla âşık, dünya tozundan kendini korumak gayesindedir. Dünya toza benzetilmiştir. Toz dünya toprağının bir parçasıdır. Toz göze girdiğinde büyük sıkıntı verir. Bundan dolayı dünya sıkıntıları toza benzetilmektedir.

2.1.24.31. Ülke

Bu ne sırdur ki cihân milkine virmez sorsañ

Bir gedâ devlet-i 'ışk ile Süleymânlığını (G. 483/4)

Bu nasıl bir sırdır ki sorsan bir dilenci aşk devleti ile Süleymanlığını cihan mülküne değişmez.

Aşkın devlet olarak tasavvuru, onun yüceliği ve ona verilen kıymet ile ilgilidir. Süleyman peygambere telmih yapılan bu beyit de onun peygamber olduğu zaman aynı zamanda padişahlık yapması hususuna dayanır. Yaşadığı dönemde padişahlık yapan Süleyman peygamber dünya malının geçici olduğundan bahsetmiştir. Bu sebeple bir dilenci aşkı ve Süleymanlığını dünya malına değişmez.

“Dünya”; K. 6/18, K. 25/7. beyitlerde de “ülke” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.32. Yaşlı kadın

Erlik oldur ki virüp pîre-zen-i dehre talâk

Nev'îyâ irişesin mertebe-i itlâka (G. 413/5)

Ey Nev'î yiğitlik, dünyanın kocakarısını boşayıp boşanma mertebesine erişmektir.

Türk örf ve adetleri gereği kadın, kutsal sayılırken İslamiyet'e geçişle birlikte kadına bakış, genel itibarıyla olumsuz yönde değişmiştir. Kadının şeytan, kaşık düşmanı, baykuş,

*akrep, yılana benzetildiği; kadın için saçı uzun aklı kısa, nâkısatü'l-akl (aklı eksik), ahmak yalancı, süs ve zevk düşkününü vefasız, güvenilmez, sadakatsiz, hain, kurnaz, aldatıcı, hilekâr, fettan vb. gibi daha pek çok olumsuz sıfatın yaygın olarak kullanıldığı görülür.*⁵² Dünyanın yaşlı bir kocakarı olarak tahayyül edilmesi hem onun yaratılışından beri varolagelmesi hem de bu sayılan kötü özellikleri itibariyledir. Şair yiğit olmayı bu yaşlı kadını boşayıp boşanma mertebesine erişmekte görür.

“Dünya”, G. 277/4. beyitte de “yaşlı kadın” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.24.33. Yalancı ve Yüze Gülücü

Seni dünyâ gibi yalancı vü yüze gülüci

Bilmez ol 'ahd ü amân dirler idi gerçek imiş (G. 202/2)

Seni dünya gibi yalancı ve yüze gülücü, o söz bilmez derlerdi gerçekmiş.

Dünya türlü kötü vasıfları kendinde barındırır. Bunlardan yalancı olmak ve yüze gülücü olmak en sık anılanlardandır. Dünyadan şikâyet eden âşık, ondan hiç memnun değildir çünkü dünya tıpkı sevgili gibidir. Sevgili âşığa hiç iyi davranmaz, onu hakir görür, yüzüne gülmez, onu kandırır, hilekârdır. Bu gibi özellikler sebebiyle dünya yalancılığı ve yüze gülücülüğüyle anılmıştır.

2.1.25. Ecel

Sözlükte, hayatın sonu, ölüm zamanı, ömrün son demi olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; iki “akşam”, bir “el”, altı “kadeh”, bir “ok”, iki “uyku” olmak üzere on iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.25.1. Akşam

Mısr-ı hüsnin harâba virdi gelüp

Leşker-i hattı gibi şâm-ı ecel (TERC. 5/22)

Ecel akşamı gelip hattın askeri gibi güzellik Mısır'ını harap etti.

Sevgilinin ayva tüylerinin asker olarak hayâli âşığın gönlünü mülk olarak düşünüp bu mülkü ele geçirmesi ile ilgilidir. Askerler bir yeri ele geçirir ve o yeri harap ederler. Gönlünü fethedilen bir şehir ya da ülke olarak tasavvur eden âşık, sevgilinin bu şehri yani gönlünü harap ettiğini ifade eder ve bunu da ecel akşamına bağlar. Ecelin akşam olarak tasavvuru onun verdiği üzüntü ve rengi sebebiyledir. Ölüm geldiğinde verdiği üzüntü bir haneyi nasıl harap ederse sevgilinin hattının askerleri de âşığın gönlünü öyle harap eder. Güzellik de Yusuf

⁵² Ülkü Çetinkaya, “Divân Edebiyatında Kadına Genel Bakış”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2008, Volume 3/4, s. 284.

peygamber dolayısıyla Mısır olarak hayâl edilmiştir.

“Ecel”, K. 36/11. beyitte de “akşam” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.25.2. El

Tolu tolu içerür gerçi sâgar-ı ‘ayşu

Soñında dest-i ecel merhabâsına degmez (G. 182/4)

Zevk ve sefa kadehini dolu dolu içerir gerçi sonunda ecel elinin merhabasına değmez.

Dünya zevkleri insana cazip gelir ve onların insanı içine çeken bir özelliği vardır. Dünyanın geçici olduğu unutulup kişiye dert ve tasayı unutturan her şey cezbedicidir. Dünyada her ne kadar zevk ve sefa kadehi dolu dolu içilse de ecel eli "merhaba" dediğinde tüm bunların hiçbir anlamı kalmaz. Ecel çağırma, haber verme yönüyle el olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.25.3. Kadeh

Hâceyi câm-ı eceldür sanmañuz medhûş iden

Mest idüp keyfiyyet-i rez anı dünyâdan geçer (G. 66/3)

Hocayı korkutanın ecel kadehi olduğunu düşünmeyin, şarabın keyfinden mest olup dünyadan vazgeçer.

Ölümünden korkmadığını ifade eden âşık, dünyadan ölüm sonucu değil de içtiği şarabın keyfinden mest olarak vazgeçtiğini ifade eder. Ecel, mest etmesi yönüyle kadeh olarak hayâl edilmiştir. Nev’î tasavvufa mütemayil bir zad olmasının yanında kendini rindane hayat görüşüne sahip bir kişi olarak addeder. Onun ölümden korkmama tasavvuru bu görüşe bağlanabilir.

Ecel câmın içüp gam çekme Nev’î telh-kâm olsañ

Koduñ bu meclis-i fânîde bir şîrîn suhan bâkî (G. 484/5)

Nev’î kederli de olsan ecel kadehini içip gam çekme, bu yokluk meclisinde bir şirin sözünü bâkî kıldın.

Geçici olan bu dünyada kalıcı bir eser bıraktığını belirten Nev’î, şiirlerini “şirin söz” olarak addeder. O, ecel kadehini içse bile bu dünyada kalıcı eserler bıraktığı için kendine hitap ederek üzülmemesi gerektiğini ifade eder. Ecel, gam vermesi yönüyle kadehe benzetilmiştir.

“Ecel”; TERC. 5/5, TERC. 5/13, TERC. 5/19, G. 269/2. beyitlerde de “kadeh” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.25.4. Ok

Gül gibi sînesin siper itdi

Gelicek ol mehe sihâm-ı ecel (TERC. 5/21)

Ecel oku o ay yüzlü sevgiliye gelecek (diye) (âşık) gül gibi sinisini siper etti.

Âşığın gönlü sevgiliden gelen oklar nedeniyle yaralı ve kanlıdır bu nedenle rengi ve şekli sebebiyle güle benzetilir. Âşık, sevgili uğruna canını hiçe sayar ancak sevgilinin canı onun için kıymetlidir. Ecel oku sevgiliye gelince âşık, göğsünü siper eder, çünkü sevgilinin canının yanında onun canı önemli değildir, onu feda etmeye her daim hazırdır. Ecel, ölüme neden olması yönüyle ok olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.25.5. Uyku

Ben böyle hayatı n'ideyin râhat-ı cân yok

Ey hâb-ı ecel gel elemüm cânâ tuyurma (G. 206/5)

Canın rahat olmadığı bu hayatı ne yapayım? Ey ecel uykusu gel elemimi cana duyurma.

Ölümün uyku olarak hayâl edilmesi uykunun yarı ölüm hali sayılmasındandır. Kişi öldüğünde nasıl bilinci açık olmuyorsa uyuduğunda da açık olmaz. Bu nedenle uyku ölüm olarak tasavvur edilir. Canının rahat olmadığını dolayısıyla huzursuz olduğunu belirten Âşık, ecel uykusunun gelmesini ve çektiği elemi canının duymamasını ister.

Ölümün uykuya teşbihine, G. 444/5. beyitte de rastlanmıştır.

2.1.26. Elem

Sözlükte; ızdırap, keder, gam, tasa, hüzn, melal, ağrı, acı, sancı, sızı olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir beyitte “ağırlık” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.26.1. Ağırlık

Bunca bâr-ı eleme nice tahammül kılsun

Nev'î-i haste-dil ü 'âşık-ı sabr u mecâl (G. 289/9)

Gönlü hasta olan Nev'î ve güçlü sabırlı olan âşık bunca elemi ağırlığına nasıl tahammül etsin.

Elem âşığa verdiği yük sebebiyle ağırlık olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın gönlü hastadır ve hasta kişi sabırsız ve mecalsizdir ancak âşık, sabırlı ve güçlü olmasına rağmen elem yükünün altında kalmış ve tahammülü kalmamıştır.

“Elem”; G. 181/2, G. 202/6, G. 529/4. beyitlerde de “ağırlık” olarak tasavvur

edilmiştir.

2.1.27. Elest

Elest, Allah'ın kullarını yarattığı zaman sorduğu ve kıyamet günü onları şahit tuttuğu “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna “Kalu Bela” (evet dediler) cevabını aldığı ruhların yaratıldığı gündür. Sözlükte bu sorunun sorulduğu an olarak tanımlanır. Nev'î Divânı'nda bir beyitte “kadeh”e benzetilmiştir.

2.1.27.1. Kadeh

Zevk itdün ise neş'esini câm-ı Elest'üñ

Ben mestüñi de 'âşık-ı dîrîne bilürsin (G. 347/3)

Elest kadehinin neşesinden eğlendiysen ben mestini de eski âşık bilirsın.

Ruhların yaratılıp Allah'ın “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” suali karşısında ruhlar, Âşık nazarında şarap içmiş gibi mest olmuş, neşelenmiş ve eğlenmiştir. Dolayısıyla elestin bireyde tezahürü, şarap içmiş gibi olması şeklindedir. Bu sebeple elest, şaraba benzetilmiştir. Ruhların yaratıldığı bu an, başlangıç olarak kabul edildiği için âşık, kendini eski âşık olarak nitelendirir çünkü onun âşıklığı ruhların ilk yaratıldığı bu ana dayanır. Elest sarhoş etmesi, neşe vermesi sebebiyle şaraba benzetilmiştir.

2.1.28. Emel

Sözlükte, gelecekte gerçekleşmesi istenen şey, istek arzu, ümit olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir “ekinlik”, bir “gemi”, bir “kadeh”, bir “tel”, iki “tohum” olmak üzere altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.28.1. Ekinlik

Kışt-zâr-ı emele dâne dökürsin dahı sen

Biçmege dâs-ı felek hâsıl-ı 'ömrüñ mâ'il (G. 283/2)

Ömrünün hâsılınıfelek orağı ile biçmeye meyilli olduğun için emel ekinliğine tane dökürsin.

Buğday, arpa gibi tahılların ekildiği yer olan ekinlik, üretimde önemli rol oynar. Bu mefhumdan hareketle emek, istek, büyüüp yetiştirmek istenilen bir ekinliğe benzetilmiştir. Âşık, ümitvar bir şekilde emel ekinliğine tane döker, yani bir şeyler eker ancak kısa ömür felek orağı ile biçmeye meyillidir.

2.1.28.2. Gemi

Girdâb-ı hayret içre döner keştî-yi emel

Sa'y ile sâhiline bu bahrüñ irişmez el (MUK. 4/3)

Emel gemisi hayret girdabı içinde döner, el bu denizin sahiline çabalama ile erişmez.

Burada emel, büyük ve tehlikeli bir denizde dolaşan gemiye benzetilmektedir.

2.1.28.3. Kadeh

Âkabet seng-i mezâr eyler emel câmin şikest

Niçe Cemler sâkî-i devrân elinden içdi kan (G. 378/4)

Sonunda mezar taşı emel kadehini kırar, nice Cemler devrân, felek sakisinin elinden kan içti.

Beyitte, Cem'in şarabı bulan ve câm-ı Cem olarak anılan büyük kadehin sahibi olmakla anılmasına telmihte bulunmaktadır. Saki elinden içilen şarap, rengi yönüyle kana benzetilmiştir. Burada emel kırılan kadehe, geçici olan hayata benzetilmektedir.

2.1.28.4. Tel

Sâz-ı mutrib gibi can-beste-i evtâr-ı emel

Beyt-i şâ'ir gibi dil hânesi pür-vehm ü hayâl (G. 289/4)

Mutribin sazı emel tellerinin can bestesi ve gönül evi şair beyiti gibi korku ve hayâl dolu(dur).

Gönlü ev olarak hayâl eden âşık, onu aynı zamanda şair beyitine de benzetmiştir. Nasıl ki şairin şiiri hem korku hem hayâl barındırabiliyorsa âşığın gönlü de aynı şekilde korku ve hayâl doludur. Bunun tezahürü ise emel teli ile can bestesidir. Emel, can bestesini oluşturan tel olarak hayâl edilmiştir.

2.1.28.5. Tohum

Bitmez dahı tohm-ı emelüm dâne dükendi

Bustân-ı 'ömür mîveleri bitdi vü yitdi (G. 545/3)

Emel tohumum daha yetişmez, tanesi tükendi, ömür bostanının meyveleri bitti ve yetti.

Ömrün bostan olarak hayâli onun geçiciliği ile ilgilidir ve insanın meyve olması da o bostanda meydana gelmesi ve bitmesi yani ömrünün sona emesi ile ilgilidir. Bu bostanda yetişen emel tohumu, büyüüp filizlenmesi yönüyle ele alınmıştır ve âşık, insanın arzu ve isteklerini ifade eden emel tohumunun artık büyümeyeceğini çünkü tanesinin tükendiğini

belirtmiştir. Ümitsizliğin vurgulandığı beyitte meyvelerin bostanda bitmesi gibi emel tohumunun ve onun tanesinin bile bitmediğini yani yetişmediğini belirtir. İnsan gibi onun arzu ve istekleri de ölür.

“Emel”, G. 157/3. beyitte de “tohum” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.29. Ezel

Sözlükte; başlangıcı olmayan, tasavvur edilemeyen geniş zaman olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Dîvânı’nda bir “bina”, bir “meclis, bir”resim” olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmakla birlikte dört beyitte “ezel günü”nden bahsedilmiştir.

2.1.29.1. Binâ

Nev‘î yâ kılma şikâyet dehr-i bî-bünyâddan

Çarhun örmüşler ezel bünyâdını bî-dâddan (TERKB. 3/25)

Ey Nev‘î, temelsiz dünyadan şikâyet etme, (çünkü) feleğin ezel binasını adaletsizlikten örmüşler.

Felekten şikâyet eden şair, onun adaletsiz olmasından yakınmaktadır. Dünya temelsiz bir yerdir. Temeli olmayan şeyin üzerine ekleme yapmak mümkün değildir. Şair dünyanın temelsiz olmasından şikâyet etmenin gereksiz olduğunu vurgulayarak feleğin adaletsizliğinden bahseder. Başı ve sonu olmayan ezel, adaletsizlikle örülen bir bina olarak hayâl edilmiştir.

2.1.29.2. Meclis

İçdükde mahabbet meyini bezm-i ezelde

Bir pâre kodum Kays ile Ferhad’a bakıyye (G. 388/4)

Ezel meclisinde sevgi şarabını içtiğim zaman ondan Mecnun ile Ferhat’a az bir şey geri bıraktım.

Yaratılış günü olarak kabul edilen ve Allah ile ruhlar arasında geçen sözleşmenin gerçekleştiği gün bezm-i ezel diye anılır. Tasavvuf inancına göre; Allah ruhlara seslendiğinde onların sarhoş olarak yeryüzüne indiğine inanılır. Bezm-i ezel olarak addedilen bugünde âşık, sevgi şarabını içmiş ve âşıklık halinin sonradan kazanılmadığını o gün kendisine bu şarabı içtiği için Ferhad ve Kays gibi olduğunu ifade eder.

2.1.29.3. Resim

Nazar-ı nakş-ı ezel çirkini gösterdi güzel

‘Ârife hep bir olur yahşı yaman şâdî vü gam (G. 316/3)

Ezel nakşının bakışı çirkini güzel gösterdi, arife iyi kötü mutluluk ve keder hep bir olur.

Ezel bir resme benzetilmiştir ve bu resmi meydana getiren ise Allah'tır.

2.1.29.4. Ezel Günü

Pâre pâre kalsa cismüm gam degül şemşîr-i 'ışk

Böyle olmuş Nev'îyâ rûz-ı ezelden kismetüm (G. 307/5)

Aşk kılıcı vücudumu parça parça yapsa dert değil, ey Nev'î ezel gününden kismetim böyle olmuş

Ezel günü, insanların kismetlerinin taksim edildiği ve kaderlerinin şekil aldığı gün olarak ele alınır. Yaratılış günü olarak kabul edilen bugün Allah'ın; *Ben sizin rabbiniz değil miyim*⁵³ sorusuna ruhların “evet” demeleri ve Allah'ın onları kıyamet gününde "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeleri için şahit tuttuğu gündür. Âşık yaratılış gününden kendi payına düşeni ifade ederek kismetinin böyle yazıldığını kabul etmiştir. Onun vücudu aşk kılıcı ile parça parça olmuştur ve o, bunun kaderi olduğunu ve yaratılış gününde kaderinin çizildiğini ifade eder.

Kâ'ilüz kismet-i rûz-ı ezele ey Nev'î

Bize 'irfânumuzı sôfîye nâdânlığını (G. 485/5)

Ey Nev'î ezel gününün kismetinde bize irfanımızı sufiyenadanlığını (vermene) razıyız.

Ruhların yaratılış günü olarak bilinen rûz-ı ezelde kaderin çizildiği, kismetin taksim edildiği bilinmektedir. Âşık kaderine ne gelirse razıdır. Onun kismetine bilgi sahibi biri olmak sufi olarak addettiği rakibe ise nadanlık yani cahillik nasip olmuştur. Kendini irfan sahibi bir zat olarak düşünen Nev'î, sevmediği kişileri cahil olarak nitelendirmiştir. Sufi, tasavvufta iyi sıfatlarla anılan bir zat değildir. Bu nedenle şair sevmediği kimseler için sufi yakıştırması yapmıştır.

“Ezel günü” kavramına, G. 61/4, G. 105/4. beyitlerde de rastlanmıştır.

2.1.30. Fakr

Sözlükte, fakirlik, yoksulluk, eksiklik olarak tanımlanmıştır. Nev'î Dîvânı'nda bir “hasır”, iki “okul”, bir “meta” olmak üzere dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

⁵³ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 187.

2.1.30.1. Hasır

Bûriyâ-yı fakr ile besdür sıfâl-i kûy-i yâr

Mahrem-i bezm-i fenâ tâc u kabâyı n'eylesün (G. 335/2)

Sevgilinin semtinin çanağı, fakirlik hasırı ile ortaya çıkmıştır. Yokluk meclisinin mahremi tacı ve elbiseyi neylesin.

Kelime manası olarak fakirlik yoksulluk anlamına gelen fakr, tasavvufî anlamda Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamak demektir. Fakra ıstılah olarak yüklenen genel mânâ şudur: Fakr, bizim bilegeldiğimiz yoksulluk değildir. Bu manevî ihtiyaçlılık hâlidir. Nazarî olan mevhum varlığını terk eden (ef'âl, sıfat ve zâtını) Hak'ta fânî kılan kimse, hakiki fakra ulaşmış kişidir. Böyle birinin ne kadar malı olursa olsun, hiçbirine gönül bağlamaz. Böyle birinin malı cebindedir, gönlünde değildir. Yine buradaki kişiler, malın kölesi değiller bilakis mal onların kölesidir. Bu manada, en zengin insanlardan sayılan Hz. Süleyman, onca mal ve servetine rağmen fakirdir.⁵⁴ Tac ve elbise dünya malıdır ve âşık ona tenezzül etmez o, fakirlik göstergesi sayılan hasır ve çanağı kullanır.

2.1.30.2. Okul

Mahabbet nâmesin biz mekteb-i fakr içre hatm itdük

Ümîd-i câh ile ey hâce sen 'unvânda kalmışsın (G. 330/4)

Ey hoca biz sevgi kitabını fakirlik mektebi içinde hatmettik, sen mevki ümidi ile unvanda kalmışsın.

Tarikatlarda tarikat büyüğü, şeyhler ve pîrler için kullanılan hoca kelimesi, zahit tipini temsilen kullanılır. Zahit tipi; maddeye önem vermeyen, Allah korkusu ile günahattan kaçınan, zühd ve takva sahibi ve Allah'a kavuşma yolunda ilerleyip ondan başkasını terk eden kimse anlamındadır. Zamanla anlamı değişen bu kavram, Hak için değil de cennete girmek için ibadet eden, dünyaya dar pencereden bakan, mal ve mevki düşkünü kimseler olarak addedilmiştir. Hoca (zahid) mevki ümidinde iken âşık fakirlik mektebinde sevgi kitabını hatmettiğini ifade eder. Sevginin kitap olarak düşünülmesi onun değerli ve kutsal sayılması ile ilgilidir. Fakirlik de bu sevgi kitabının hatmedildiği mektep olarak tasavvur edilmiştir.

“Fakirlik”, G. 221/3. beyitte de “okul” olarak tasavvur edilmiştir.

⁵⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 2020, s. 158.

2.1.30.3. Meta‘

Metâ‘-ı fakr-ı nakd-i devlet-i dünyâyâ virmezдің

Eger fehmi eyleseñ ey hâce yoklukda ne hâlet var (G. 122/4)

Ey hoca, eğer yoklukta ne haller olduğunu anlarsan dünya devletinin nakdini fakirlik metâna vermezdin.

Burada fakirlik değerli eşyaya, metâyâ benzetilmektedir.

2.1.31. Fazîlet

Sözlükte, dürüstlük, iffet, namus, merhamet, alçak gönüllülük, yiğitlik, sadakat, adalet, ihsan gibi ahlaki meziyetlerin hepsine birden verilen isim, erdem anlamına gelmektedir. Nev‘î Dîvânı’nda bir “güneş”, dört “nur” olmak üzere beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.31.1. Güneş

Nûr-ı hurşîd-i fazîletden irüp kesb-i kemâl

Giceler mâh-sıfat subha dek olduñ bîdâr (K. 23/18)

Fazilet güneşinin nurundan olgunluk kazanıp geceler ay gibi sabaha kadar uyanık oldun.

Güneş, yaydığı ışık sebebiyle nüfuz ettiği şeyleri olgunlaştırır. Bu tasavvurdan hareketle olgunluk kazanma fazilet güneşinin nuru ile mümkündür. Fazilet, aydınlatması, ışık vermesi, olgunlaştırması sebebiyle güneşe benzetilmiştir.

2.1.31.2. Nur

Meh-i ruhuñdaki nûr-ı fazîletüñ görelî

Çerâğ-ı bezmüñe pervâne zümre-i fuzalâ (K. 1/12)

Yanağının ayında bulunan fazilet nurunu görelî, faziletli zümresi meclis kandiline pervane (oldu).

Memduhun yanağı, parlak olması sebebiyle ay olarak tasavvur edilmiştir. Aya parlaklığını veren ise, fazilet nurudur. Fazilet, aydınlatması sebebiyle nura benzetilmiştir.

“Fazilet”, K. 12/81, K. 57/6, MÜS. 10/1. beyitlerde de “nur” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.32. Fazl

Sözlükte; cömertlik, iyilik, lütuf, kerem; fazlalık, üstünlük; bir kimsede bulunan şahsi kıymet, meziyet, değer manalarına gelmektedir. Nev‘î Dîvânı’nda bir “bahçe”, bir “damla”,

bir “köşk” olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.32.1. Bahçe

Efnan-ı bağ-ı fazluna ey vahibü'l-'ata

Cidd ile sa'y ile ıremez merd-i zu-fünun (MUK. 74/1)

Ey vahibü'l-'ata (Allah) bilgili insanlar (senin) fazilet bahçenin fenlerine gayret ve emek ile giremezler.

Fazl, bilgili insanların dahi çalışma ve çabalamayla giremeyeceği bir bahçeye benzetilmiştir. Fazlın bahçe oluşu, ona ulaşmanın zor olmasından kaynaklanır.

2.1.32.2. Damla

İlme ser-çeşme olup zât-ı şerîfüñ kılduñ

Reşha-i fazluñ mîzâb-ı kalem birle nisâr (K. 23/21)

İlme serçeşme olup zat-ı şerifin ile fazlının damlasını kalem oluğu ile saçtın.

Nev'î'nin hocası, Karamanizade Mehmet Efendi'ye yazılan bir kasideye ait olan beyitte ilminden bahsedilen kişi, Mehmet Efendi'dir. Nev'î'nin ilim ve fazilet sahibi bir şair olmasında büyük katkısı olan hocası Mehmet Efendi'nin fazlı çok olması sebebiyle damlaya benzetilmiştir. Fazl damlası, kâlem oluğu ile saçılmıştır.

2.1.32.3. Köşk

Fazluñ küngür-i eyvânına irişmeye ger

Haşre dek eylese pervâz tuyûr-ı efkâr (K. 23/16)

Efkâr kuşu fazlının köşkünün tavanına erişmek isterse kıyamete dek uçar.

Fazl, erişmenin zor olması, yüksekte bulunması sebebiyle köşk tavanına benzetilmiştir. Efkâr kuşunun bu tavana erişebilmesi için kıyamete kadar uçuşması gerekir.

2.1.33. Felâket

Sözlükte; büyük sıkıntılara sebep olan çok üzücü durum, büyük dert, yıkım bela; çok kötü anlamlarına gelmektedir. Nev'î Dîvânı'nda bir beyitte “gemi” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.33.1. Gemi

Düşürdi fülk-i felâket 'adûyı girdâba

Sirişk-i Nev'î'ye yok hadd ile kenâr yine (G. 49/5)

Felaket gemisi düşmanı girdaba düşürdü, Nev'î'nin gözyaşlarına yine sahil ile sınır yok.

Düşman olarak hayâl edilen kişi rakiptir. Sevgili daima rakip ile münasebet halindedir, onun yüzüne güler ve onun yanında yer alır. Sevgilinin ilgisine mazhar olamayan âşık ise bu durumdan oldukça muzdariptir ve rakibi kıskanır. Onun yerinde olmayı arzular ve olamayacağını bildiği için âşık rakibe; köpek, düşman, şeytan, karga gibi kötü sözlerle yakıştırmalarda bulunur. Beyitte geçen düşmanın kullanımı da bu sebeptir. Âşık, rakibi felaket gemisinde girdaba düşmüş olarak tasavvur etmiştir. Deniz güzel olduğu kadar tehlikeli bir yer olması ile de bilinir. Üzerinde bulunan gemi, sandal gibi taşıma araçlarının devrilmesi, suya batması kaçınılmazdır. Felaket, düşmanı girdaba düşüren bir gemi olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun hareket noktası, felaketin bireye zarar vermesidir. Felaket sarsıntıya sebep olması, devirip batırması yönüyle gemi olarak hayâl edilmiştir.

2.1.34. Felek (Gerdûn, Sipih, Çarh)

Sözlükte, dünya, âlem, devran; gökyüzü, sema; gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki olarak tanımlanmıştır. Nev'î Dîvânı'nda iki "at, üç "atlas", beş "ayna", bir "beşik", dört "cami", üç "çimenlik", bir "değirmen", bir "deniz", üç "deve", iki "divit", dört "dolap", iki "elbise", bir "hokka", iki "kadın", bir "kese", bir "köşk", yedi "kubbe", bir "orak", iki "rakkas", bir "ruzname", bir "saki", bir "sandık", bir "sedef", bir "şişe", iki "tas", iki "yaşlı kadın", bir "yay", bir "yılan", iki "Zal" olmak üzere elli dokuz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.34.1. At

Yederdi bir kıl ile anı her gedâ-yı za 'îf

Takılsa tevsen-i çarha inân-ı 'ışk u muhabbet (G. 32/5)

Aşk ve sevgi dizgini felek atına takılsa onu her zayıf dilenci bir kıl ile idare eder.

Âşığın bedeni, zayıf ve çelimsiz olarak nitelendirilir, bunun sebebi olarak sevgiliye duyduğu aşk gösterilir. Âşık, bu zayıf bedenine rağmen felek atına takılmış aşk dizginini bir kıl ile tutabilecek kudrettedir. Felek, aşk dizginine takılan bir at olarak hayâl edilmiştir. Aşkın dizgine benzetilmesi idare ve kontrol edilebilir olması sebebiyledir ve onu tutabilen zayıf bir dilencidir. Beyitte mübalağa sanatından yararlanmıştır.

"Felek", MUS. 3/19. beyitte de "at" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.2. Atlas

Virdi kadri Atlas-ı gerdûna bî-reng oldugı

Nakşı n'eylersin gönül hoşdur kumâşuñ sâdesi (G. 532/2)

Dünyanın atlas kumaşına renksiz olduğundan değer verdi, ey gönül nakşı neylersin kumaşın sadesi hoştur.

Gökyüzü anlamına gelen atlas, hem boş bulunması sebebiyle dokuzuncu felek olarak hem de bir kumaş çeşidi olarak anılır. Atlas kumaşının sadeliği ile ipekten olması ve gümüş ve altın tellerle işlenmesi onun değerli kılar. O, bu yönleriyle âşığın gönlüne benzer çünkü âşığın gönlü de saf ve temizdir. Gönül gökyüzü, sevgili ise bu gökyüzünde bulnan güneş olarak hayâl edilmiştir.

“Felek”, K. 12/87, G. 421/4. beyitlerde de “atlas” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.3. Ayna

Ne zâtuñ gibi gösterdi felek mir'âtı bir sûret

Ne Nev'î gibi tûtî gördi dehrüñ şeker-istânı (G. 522/5)

Ne felek aynayı zatın gibi bir suret gösterdi, ne dünyanın şekeristanı Nev'î gibi papağan gördü.

Tûtî olarak anılan papağan, şiirde şeker yemesi ve bu yüzden tatlı dilli olması ve ayna karşısında konuşmayı öğrenmesi yönüyle ele alınır. Feleğin ayna olarak tasavvur edilmesindeki hareket noktası, onun var olan şeyi olduğu gibi göstermesi yönüyledir. Felek aynası övülen kimse gibi bir suret göstermemiştir. Şair kendini tatlı dilli olması ve güzel sözler söylemesi bakımından Tûtî ile özdeşleştirmiştir.

Sûret-i mihr ü vefâ göstermedi mir'ât-ı çarh

Yok sitârem n'eyleyem ahvâl bir yüzden dahı (G. 477/4)

Felek aynası mihr ü vefa sureti göstermedi, sitarem yok neyleyeyim hallerim bu yüzden.

Felek ayna olarak hayâl edilmiştir ve bu ayna âşığa sevgi ve vefa yüzünü hiç göstermez. Felekten şikâyetin olduğu beyitte âşık, sitem edip çaresizliğini dile getirir. Eskiden yıldızların insanlar üzerinde etkisi olduğuna inanılırdı ve âşık içinde bulunduğu hali yıldızlara ve feleğe yükler.

“Felek”; K. 12/54, K. 34/5, G. 393/1. beyitlerde de “ayna” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.4. Beşik

Hasmuñı uyutmada gehvâre-i sıbyân olup

Dide-i encüm gibi bîdâr imişsin ey felek (TERKB. 1/38)

Ey felek düşmanını uyutmada çocuk beşiği gibi olup yıldızların gözü gibi

uyanıkmişsin.

Felek, düşmanları uyutmak için kullanılması yönüyle beşiğe benzetilmiştir. Beşik, küçük çocukları uyutmak için kullanılan bir gereçtir. Bu sebeple felek, düşman uyutan bir beşiğe benzetilmiştir ve bununla birlikte felek, uyanık olan bir yıldızla benzetilmiştir Yıldızlar, bilindiği üzere karanlık olunca ortaya çıkar gün aydınlanıncaya kadar gökyüzünde parlar, bu yönüyle uyanık bir kişiyi andırır. Feleğe eleştirel bir yaklaşım söz konusudur.

2.1.34.5. Câmî

Zeyn oldı nahl-i şem' - ile meydân-ı kasr-ı şâh

Yapıldı sanki câmi'-i çarha niçe menâr (K. 13/20)

Padişah kasrının meydanı nahl-i şem ile süslendi sanki feleğin camisine pek çok minare yapıldı.

Padişah olarak hayâl edilen sevgilinin bulunduğu semt, köşk olarak hayâl edilmiştir ve burası mumlarla süslenmiştir. Bu süs, feleğin cami olarak hayâl edilmesine ve bu caminin de minarelerinin mum olarak tasavvuruna yol açar. Kasrı süsleyen mumlar, felek camisinin minarelerini andırır. Beyitte mum-minare ve kasr-cami benzerliği kurulmaktadır. Felek, yüksekliği ve kubbeli görünmesi dolayısıyla cami olarak tasavvur edilmiştir.

Ser-firâz ol yûri tecrîd ile mânend-i 'âlem

Eyle 'İsâ gibi yir câmi'-i eflâk üzre (G. 429/4)

Başını kaldır, dünyaya dair şeylerden vazgeçerek yürü, âlemin benzeri olan feleklerin camisinin üzerinde İsa gibi yer edin.

Hız. İsa, göğe yükselirken dünyaya ait olan tas, tarak ve aynayı yanında bulundurduğu için yedinci feleğe yüklemeden dördüncü felekte kalmıştır. Beyitte bu hadiseye telmih yapılmıştır. İsa'nın cami-i eflâkte yer edinmesi gibi âşık da burada yer edinme temennisindedir. Burada da felek, camiye benzetilmektedir.

“Felek”; K. 4/1, K. 4/19. beyitlerde de “cami” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.6. Çimenlik

Tevsen-i himmete bir 'ışk eri olunca süvâr

Sebze-zâr-ı felegün şîrini nahcîr eyler (G. 77/4)

Asker, himmet atına bir aşk eri olunca feleğin çimenliğinin aslanı avlanır.

Himmet atına binen aşk eri felek sahrasının aslanını avlar. Av olarak düşünülen aslan himmet atına binen bir aşk eri tarafından avlanır. Aslan bilindiği gibi güçlü bir hayvandır

ancak bu beyitte güçsüzlüğü ve bu sebeple avlanması yönüyle ele alınır. Âşık, güçsüz olması bakımından kendisiyle aslanı özdeşleştirir çünkü çünkü âşık, aşk derdinden güçsüz düşmüş bedeni zayıf kalmıştır. Bu durumda aslan âşık ise, onu avlayan asker de sevgilidir. Feleğin sebze-zar olarak anılması ise âşığın burada avlanması yönüyledir.

“Felek”; K. 23/1, K. 30/14. beyitlerde de “çimenlik” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.7. Değirmen

Mümkinâtüñ dâne-i ‘ömrin öğüdü subh u şâm

Âsiyâb-ı çarh encüm erzenin ölçer döker (K. 12/45)

Felek değirmeni yıldız darısını ölçüp döktüğü için ömür tanesini sabah akşam öğütmek mümkündür.

*Değirmen, kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet*⁵⁵ olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla verilen yiyeceği parçalayıp küçük parçalar haline getirir. Bu tasavvurdan hareketle felek, insanın ömür tanesini sabah akşam öğüten bir değirmen olarak hayâl edilmiştir.

2.1.34.8. Deniz

‘Aceb mi gam şebinde bahr-i gerdûn tîre-gûn olsa

Anı bu rûzgâra âh-ı şeb-gîrüm bulandurmuş (G. 197/4)

Gam gecesinde felek denizi bulanık renkli olsa buna şaşılır mı? Onu bu rûzgâra geceyi tutan ahım bulandırmış.

Düşüncenin temelinde benmerkezci bir tutum söz konusudur çünkü âşık, denizin bulanık olmasını kendi iç dünyasının gam dolu olması ile ilişkilendirir. Âşığın gam dolu olduğu bir gece denizin bulanık renkli olmasına şaşılmaz çünkü âşığın çektiği sıkıntılara tabiat şahittir ve bu durum tabiatı da etkiler. Rûzgârın denizi karıştırma ve bulandırma özelliği vardır. Âşığın ahının şiddetinden doğan rûzgâr denizi bulandırır ve onun ahının gücü burada ortaya çıkar.

2.1.34.9. Deve

Saçup kef üstür-i ser-meste dönse gam degül gerdûn

Anı def’ itmege Nev’î yeter şîr-i jeyân âteş (G. 198/5)

Dünya köpük saçıp sarhoş deveye dönse dert değil ey Nev’î onu def etmeye kükremiş aslanın ateşi yeter.

⁵⁵ *Türkçe Sözlük*, s. 484.

Türk mitolojisinde devenin ifade ettiği anlam şu şekildedir; *Uçan bir deve varmış ve bu devenin sırtına binip oturan da üç yiğit varmış. Bu yiğitlerden birisi önündeki davulu çalar ve gök gürlemelerini meydana getirmiş İkinci kahramanın elinde ise beyaz bir bez varmış ve bu bezi havada sallayarak yıldırım ve şimşekler çaktırmış. Üçüncüsü ise zaman zaman ayağındaki üzengi ile deveye dokunur ve deveyi koştururmuş. Deve bazen öyle koşar, öyle koşarmış ki ağzından köpükler boşalır ve bütün dünyayı kaplarmış. Zaman zaman yağıp da dünyayı sele boğan yağmurlar bu nedenle meydana gelirmiş. Yağmur ve boraların az veya çok oluşu hep bu yiğidin üzengi oynatmasına bağlı imiş. Bu yiğit iyice kızıp üzengisi ile deveyi sançarsa bütün dünya sel ve tufan içinde kalırmış.*⁵⁶ Dünya köpük saçması bakımından bir deve, devenin saçtığı köpük de kar olarak tasavvur edilmiştir. Devenin defedilmesi için aslanın kükreyip ateş saçması yeterli görülür çünkü deve ateşten korkar. Bu da karın yağmasını engelleyebilir.

“Felek”; K. 23/3, MUK. 22/1. beyitlerde de “deve” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.10. Divit

Yire hatt-ı çemen yazılmaz oldu

Devât-ı çarh-ı çînî toñdı benzer (K. 20/2)

Yere çimen yazısı yazılmaz oldu öyle görünüyor ki çini feleğin diviti dondu.

Beyitte hat ile divit arasında sıkı bir münasebet söz konusudur. *Hat bir yazı çeşididir ve divit, hokkadaki mürekkebe batırılarak yazı yazmaya yarayan ve değişik uçları olan bir tür kalem*⁵⁷ olarak tanımlanmıştır. Bilindiği üzere baharda uyanmaya başlayan tabiat, yaz aylarında canlanır ve her yer çiçeklerin açması, ağaçların yetişip meyve vermesi ile canlı bir görünüm kazanır. Sonbahar ile yapraklarını döken ağaçlar, kış mevsiminin gelmesi ile de sadece dallarından ibaret kalır. Dolayısıyla kış mevsiminde felek diviti donduğu için çimen hattı yazılamaz, yani çimen yazısının yazılamamasının sebebi olarak, felek divitinin donması gösterilmiştir. Felek, dünyaya canlılık ve renk vermesi sebebiyle divite benzetilmiştir.

“Felek”; K. 11/14. beyitte de “divit” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.11. Dolap

Dûlâb-ı sipihre binüp etfâl-i kevâkib

Turmaz çevirür lu ‘betini dehr-i kühen-sâl (G. 277/4)

Yıldız çocukları gökyüzü dolabına binip yaşlı dünya oyuncacı durmadan çevirir.

⁵⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, Ankara, 1995, s. 287.

⁵⁷ *Türkçe Sözlük*, s. 542.

Gökyüzü, dönmesi sebebiyle dolaba benzetilmiştir. Bu dolaba binen ise yıldız çocuklarıdır. Yıldızlar, parlak olması, ışık saçması sebebiyle çocuk olarak hayâl edilmiştir. Çocuklar için, oyuncakların kıymetli olması, eğlenmek için dönme dolap olarak tabir edilen oyuncağa binmesi tasavvuru, gökyüzü dolabının da dönen bir oyuncak olarak hayâl edilmesine vesile olmuştur.

“Felek”; K. 21/23, K. 39/12, G. 25/5. beyitlerde de “dolap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.12. Elbise

Aldanma dilâ sebz görünüp câme-i çarhı

Biñ şâh u gedâ artığı bir köhne kabâdur (K. 14/6)

Ey gönül felek elbisesini yeşil görüp aldanma (o) bin padişah ve dilenci artığı köhne bir kabadır.

Felek, aldaticıdır ve görüldüğü gibi değildir. O, bu özellikleri sebebiyle yeşil elbise giymiş birini andırır ancak ona aldanmamak gerekir çünkü o, padişah ve dilencilerden kalmış köhne bir kabadır. Feleğin köhne kaba oluşu, yaşı itibarıyla ve üzerinde pek çok insanın yaşaması ve ölmesi bununla birlikte bu durumun süreklilik arz etmesi ile ilgilidir. Beyitte, dış görünüşe bakıp tahakkümde bulunmanın doğru bir davranış biçimi olmadığı düşüncesi açığa çıkmıştır ve felekten yana şikâyet söz konusudur.

“Felek”, K. 22/6. beyitte de “elbise” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.13. Hokka

Hokka-i gerdûnda bir yektâ gühersün dâstum

Dânesine aldanup düşme sipihrüñ dâmına (TERKB. 2/16)

Dostum (sen) gökyüzü hokkasında eşsiz bir incisin, tanesine aldanıp gökyüzü tuzağına düşme.

Âşık, seviliyi dost olarak nitelendirmiş ve onun nazarında sevgili, gökyüzü hokkasının eşsiz bir incisidir. İnci, kıymetli bir mücevherdir ve taneli yapısıyla gökyüzü hokkasında bulunur. Gökyüzü şekli sebebiyle hokkaya benzetilmiştir.

2.1.34.14. Kadın

Gösterüp zulmet dönüp yine idersin ‘arz-ı nûr

İkiyüzlü bir zen-i bâzâr imişsin ey felek (TERKB. 1/36)

Ey felek (sen) karanlığı gösterip dönüp yine nurunu arz eden ikiyüzlü bir zen-i bâzâr imişsin.

*Şairler metinlerde namussuz, haysiyetsiz, utanmaz kadın için orta malı kadın anlamına gelen “zen-i bâzâr, şâhid-i bâzâr, kahpe” tabirlerini kullanmışlardır.*⁵⁸ Eskiden kadına bakış açısı olumsuzluklar ihtiva etmesinin yanında ona olumsuz sıfatlar da uygun görülmüş. Kadın; şehvet düşkün, ikiyüzlü, yalancı, namussuz olarak vasıflandırılmış ve öyle anılmıştır. Bu özellikleri sebebiyle felek de ikiyüzlü bir kadına benzetilmiştir. Bunun sebebi ise; bazen karanlık bazen aydınlık yüzünü göstermesidir.

“Felek”, K. 16/31. beyitte de “kadın” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.15. Kese

Ser-nigûn bir kîsedür bu çarh-ı nilî-reng kim

Her gün eyler niçe nakd-i tab ‘-ı zü’l-mi ‘yâr harc (G. 41/2)

Bu nili renk (olan) felek baş aşağı olmuş bir kesedir. Her gün nice ışık nakdini (bir) ölçüde harcar.

Güneş ışığı harcanan bir nakit olarak tasavvur edilmiştir çünkü felek Nil renginde olan ters dönmüş bir kese gibidir. Feleğin kese olarak tasavvuru şekli yönüyle, Nil rengi oluşu ise rengi itibarıyla.

2.1.34.16. Köşk

Bir harâb-âbâd imiş bu kasr-ı mînâ sanduğuñ

Bûm-ı nâlem dün gice çıkdı sipihrüñ bâmına (G. 414/2)

Bu kasr-ı mina sandığın (felek) bir viranelikmiş, dün gece baykuş inlemesi, feleğin kubbesine ulaştı.

*Baykuş, uğursuz sayılması, gündüz hareketsiz kalışı, gözlerinin gece karanlığında iyi görmesi*⁵⁹ ve harabelerde yaşaması ile bilinir. Âşık, kendini harabede yaşayan ve nalesi feleğin kubbesine ulaşan bir baykuşa benzetmiştir. Bu tasavvurdan hareketle felek, bir viraneliğe benzetilmiştir. Baykuşa benzeyen âşık ise, bu viranelikte yaşayan bir kuştur, ancak âşık bunun bir sanrıdan ibaret olduğunu, onun “kasr-ı mina” olarak vasıflandırılan camdan bir köşke benzediğini belirtmiştir. Feleğin cam bir köşke benzetilmesi, camın parlak yapısından kaynaklanır.

2.1.34.17. Kubbe

Kıbâb-ı çarh olamaz tâb-ı mihrüme hâ’il

Safâ-yı levn-i şarâba hicâb olur mı habâb (G. 16/3)

⁵⁸ Ü. Çetinkaya, *agm*, s. 299.

⁵⁹ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 414.

Güneş ışığına feleğin kubbeleri engel olamaz, şarap renginin sefasına habab engel olur mu?

Feleğin kubbe olarak hayâli yüksekliği ve şekil benzerliği sebebiyledir. Feleğin kubbeleri yüksektir ancak onlar yine de âşığın güneş ışığına engel olmaz. Sevgilinin güneş olarak tasavvur edilen yüzü parlaklığı ile öyle ışık yayar ki onun görünmesini hiçbir şey engelleyemez. Nasıl ki şarabın verdiği keyfe su kabarcığı engel olamıyorsa sevgilinin saçtığı güneş ışığını görmeye de feleğin kubbeleri engel olamaz.

Kadrümüz tâk-ı felekden ne kadar yüksek ise

Gönlümüz aña göre biñ tabaka alçakdur (G. 103/4)

Değerimiz feleğin kubbesinden ne kadar yüksek ise gönlümüz ona göre bin tabaka alçaktadır.

Felek yüksek oluşu sebebiyle söz konusu edilmiştir. Tezat sanatına yer verilen beyitte, kadri feleğin kubbesi kadar yüksek olan gerçek âşık feleğin kubbesinin yüksekliği ile kendi kadrinin yüksekliğini karşılaştırır ve kendini daha yüksekte görür. Kadrinin yüksekliğinin karşısında gönlü bir o kadar alçaktır. Böylece şair, alçak gönüllü olmasına da vurgu yapmıştır.

“Felek”; K. 2/1, K. 13/23, K. 23/2, K. 37/9, G. 231/3. beyitlerde de “kubbe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.18. Orak

Kışt-zâr-ı emele dâne dökersin dahı sen

Biçmege dâs-ı felek hâsıl-ı ‘ömrüñ mâ’il (G. 283/2)

Ömrünün hâsılını felek orağı ile biçmeye meyilli olduğun için emel ekinliğine tane dökersin.

Burada geniş ve düz görünmesi dolayısıyla felek bir tarlaya benzetilmektedir.

2.1.34.19. Rakkas

Tolmadan peymânesi mâhuñ mey-i hurşîdden

Girmeden raksa felekler nağme-i nâhîdden (G. 349/1)

Ayın kadehi güneş şarabı ile dolmadan, felekler zühre nağmesi ile raksa girmeden (gönül bir yüce meclise mahrem olmuştu).

*Nahit olarak da anılan Zühre, üçüncü felekte bulunur. Zühre yer küreden daha küçük ve güneşe daha yakın bir gezegendir. Nahid-i çarh da denir.*⁶⁰ Ay kadeh, güneş de şarap

⁶⁰ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 367.

olarak tasavvur edilmiştir. Zühre diğer bir adıyla da venüs, Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçasıdır ve çalgıcı olmasıyla anılır. Feleğin rakkas olarak hayâl edilmesi de tıpkı bir rakkas gibi hareketli oluşundan kaynaklanır.

“Felek”, G. 46/2. beyitte de “rakkas” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.20. Rûznâme

Kadîmî rûz-nâmedür felek takvîm-i pârine

Bunuñ resm-i perîşânında bir cem ‘-i cedîd olmaz (G. 167/3)

Felek geçen seneki takvime eski günlüktür, bunun perişan resminde yeni bir topluluk olmaz.

Feleğin ruz-name olarak tasavvuru geçici olması yönüyledir. Günlük, bir güne mahsustur ve her gün için yenisi yazılır. Bu sebeple felek, ruzname olarak hayal edilmiştir.

2.1.34.21. Sâkî

Câm-ı gamdan yükümüz yetdi bu meclisde

Yiter ey sâkî-yi gerdûn meded ibrâm itme (G. 423/4)

Ey saki bizim bu mecliste gam kadehinden yükümüz yetti, yeter, ısrar etme.

Dünya, gam kadehinin bulunduğu bir meclise benzetilmiştir. Âşık, bu mecliste gam kadehini yeterince içmiştir çünkü o daima gam ile iç içedir, ondan ayrı düşünülemez. Felek ise, âşığa gam kadehi vermekte ısrar eden bir sakiye benzetilmiştir. Saki tasavvurunda, sürekli içki vermesi sebebiyle âşığın gamının artması durumu söz konusudur.

2.1.34.22. Sandık

Mihr ayvasını hıfz itmek için koydı felek

Penbe-i ebr ile sandûka-i gerdûna saman (G. 359/4)

Felek güneş ayvasını saklamak için bulut pamuğu ile gerdun sandığına saman koydu.

Güneş ve bulut gökyüzünde bulunan iki gök cismidir. Güneş rengi ve şekli itibariyle ayvaya benzetilmiş, bulut ise renginin beyaz oluşu sebebiyle pamuğa teşbih olunmuştur. Güneş ayvası ve bulut pamuğu feleğin sandığında bulunur. Feleğin sandık olarak tasavvur edilmesinin nedeni, her şeyi kapsaması ve içinde barındırmasıdır.

2.1.34.23. Sedef

Mihr ü meh iki dür-i şeh-dânedür gerdûn sade f

Lîkin ol şeh kıymeti efzûn olur bir dânedür (G. 55/3)

Güneş ve ay gökyüzü sedefinde (bulunan) iki iri parlak incidir ama o şeh kıymeti artar bir tanedir.

İnci, sedef içinde bulunan kıymetli bir tanedir, dolayısıyla sedef, inciyi kapsar. Bu tasavvur gökyüzünün bir sedef, güneş ve ayın ise bu sedef içinde parlayan iki inci olarak hayâl edilmesini sağlar. Gökyüzü, kıymetli oluşu, içinde ay ve güneş gibi iki inciyi barındırması sebebiyle sedefe benzetilmiştir. Tüm bunların kıymetli oluşunun yanında âşık nazarında sevgili, kıymeti artan bir tane olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.24. Şişe

Ol gice olmışdı pür yâh-pâreden rûy-ı zemîn

Sanmış idüm şişe-i gerdûna gelmiş inkisâr (TERKB. 1/31)

Yeryüzü o gece buz parçaları ile dolmuştu, (ben) felek şişesinin kırıldığını sanmıştım.

Kış mevsiminde yağın kar, gökyüzünden tane tane dökülür. Bu tasavvur şaire, gökyüzünün kırılmış bir şişeyi anımsatmış olacak ki, yeryüzün düşen buz parçaları diye nitelendirdiği kar tanelerinin felek şişesinin kırılıp yeryüzüne inmesi ile açıklamıştır. Felek, parlak olması ve kırılıp etrafa kar yağmasına vesile olması yönüyle şişeye benzetilmiştir.

2.1.34.25. Tas

Hinnâ gicesi şem' tutup câriye-i mâh

Tâs-ı felek içre şafakı kıldı müheyyâ (K. 3/11)

Câriye-i mâh kına gecesi mum tutup felek tası içinde şafağı hazırladı.

Ay, ışık vermesi sebebiyle kına gecesi mum tutan bir cariyeye benzetilmiştir. Kına rengi itibariyle yeşildir ve sonrasında rengi kırmızıya evrilir, bu yönüyle şafağı andırır. Kına, felek tası içinde bulunur. Felek, şekli itibariyle ters dönmüş bir tasa benzetilmiştir.

“Felek”, G. 69/3. beyitte de “tas” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.26. Yaşlı Kadın

Gümüş sırma takup gîsû-yı 'anber-bârına şâmuñ

Zamâne nev- 'arûs itdi 'acûz-ı çarh-ı gerdânı (K. 49/8)

Akşamın misk kokulu saçlarına gümüş sırma takıp dönen feleğinin yaşlı kadını zamane gelini yaptı.

Felek, yaşlı kadın, kocakarı anlamına gelen acuz olarak hayâl edilmiştir. Feleğin kocakarı olarak hayâli hem yaşı itibariyle hem de köhnemiş olması itibariyledir. O, bu yönüyle misk kokan saçlarına gümüş sırma takmış zamane gelinine dönmüş koca karıdır.

Eskiden gelinlerin başına gümüş sırma tel takılma geleneği vardı. Beyitte hilal, gümüş sırma tel olarak hayâl edilmiş ve bu sırma tel takılan saçlar ile kocakarı olan felek zamane gelini olmuştur.

“Felek”, G. 91/2. beyitte de “yaşlı kadın” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.34.27. Yay

Pür itdi küştelerden ol sihâm-ı gamzeler hâki

Olaldan kaşuñun ey mâh-rû kavs-i felek râmı (G. 512/4)

Ey ay yüzlü, felek yayı kaşına boyun eğeli o gamzelerin oku toprağı cesetlerle doldurdu.

Güzellik unsurlarından biri olan gamze şekli itibariyle ok olarak tasavvur edilir ve âşığın gönlüne saplanıp orada kalır. Böylece âşığın yaralanmasına neden olur. Feleğin yay olarak hayâl edilmesi ise sevgilinin kaşının yay olarak tasavvur edilmesi, benzerlik yönü ise şeklidir ve feleğin yayı sevgilinin kaşına boyun eğmiştir. Feleğin yay, gamzenin ise ok olarak hayâl edilmesi neticesinde sevgili pek çok âşığı öldürmüş ve bu ok sayesinde toprak cesetlerle dolmuştur.

2.1.34.28. Yılan

Yüz sürerken pâyine halkuñ urursın darb-ı nîş

Hâkde pîçîde olmuş mâr imişsin ey felek (TERKB. 1/37)

Ey felek, halkın ayağına yüz sürerken niş darbesi vurursun (sen) toprakta kıvrılmış bir yılan imişsin.

Yılanın eskiden çok güzel bir canlı olduğu ancak, Hz. Âdem’in cennetten kovulması hadisesi sebebiyle yeryüzüne sürünge bir hayvan olarak gönderilmesi, onun Allah tarafından cezalandırılması durumudur. Yılan, sinsi ve tehlikeli bir canlıdır, zehirli olan çeşitleri, ölüme bile neden olabilir. Yılanın bu özellikleri sebebiyle felek, yılanla benzetilmiştir. O da yılan gibi tehlikelidir ve bireye zarar verir.

2.1.34.29. Zâl

Gîsû-yı siyâhı çözülince şeb-i ‘idüñ

Ebrû-yı sefid eyledi zâhir felek-i zâl (G. 277/2)

Bayram gecesi siyah saçları çözülünce ihtiyar felek beyaz bulutu ortaya çıkardı

Kelime manası olarak “ihtiyar ve aksakallı” anlamlarına gelen Zal, doğduğu zaman

*saçı, kaşı kirpikleri bembeyaz olduğu için bu adla anılır.*⁶¹ Feleğin yaşlı olarak tasavvur edilmesi de onun yaşı, geçirdiği değişiklikler dolayısıyladır, tıpkı Zal'ın saçının ve sakalının bembeyaz olması gibi felek de yaşlı görünmektedir.

“Felek”, K. 46/15. beyitte de “Zâl” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.35. Fenâ

Sözlükte, yok olma, yokluk, geçip gitme; kulun benliğinin Allah'ın varlığında yok olması, eşyanın nazarından silinmesi, kendi fiilini göremez olması, kesret âleminin kayıtlarından sıyrılıp Hakk'ın tasarrufu haline girmesi olarak tanımlanmıştır. Nev'î Dîvânı'nda; üç “bahçe”, bir “cübbe”, bir “dar”, iki “koku”, bir “köşe”, bir “lezzet”, bir “meclis”, bir “nil”, bir “sahra”, iki “sel”, bir “semt”, bir “şal”, bir “şehir”, bir “taş”, bir “toprak”, iki “ülke”, üç “yol” olmak üzere yirmi dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.35.1. Bahçe

*Gülde yok bûy-ı vefâ bülbülde sabr-ı hâr-ı gam
Virmedi bâg-ı fenâda kimseye dünyâ murâd (G. 47/4)*

Gülde vefanın izi, bülbülde gam dikeninin sabrı yok. Dünya yokluk bahçesinde kimseye istediğini vermedi.

Gül ile bülbül münasebetine yer verilen beyitte, gülün vefasızlığı bülbülün ise sabırsızlığı dile getirilmiştir. Sevgiliyi vefasız olması yönüyle gül olarak hayâl eden âşık, kendini acı çeken bülbül, rakibi ise diken olarak tasavvur etmiştir. Gülün daima yakınlarında yer alan diken, bülbülün canını acıtır ona gam verir ve bülbülün bu gama tahammülü kalmamıştır ve sabrı da tükenmiştir. Dünyanın kimseye istediğini vermemesinden yakınan âşık, yokluk bahçesinden istediğini alamamıştır. Yokluğun bahçe olarak tasavvur edilmesindeki temel etken, onun güzellikleri barındırmasının yanında geçici de olmasıdır.

“Fena”; G. 288/3, G. 465/3. beyitlerde de “bahçe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.35.2. Cübbe

*İsterseñ egnüñe biçesin cübbe-i fenâ
Mikrâz-ı lâ ile idegör kat'-ı mâ-sivâ (G. 1/1)*

İstersen üstüne yokluk cübbesi biç, lâ makası ile masivanın nasıl kesildiğini gör.

Yokluk cübbe olarak hayâl edilmiştir. Bunun sebebi ise cübbenin bir gün eskimesi, çıkarılmasıdır. Yokluk cübbesi de bir gün vücuttan çıkacaktır. Lâ'nın makas olarak

⁶¹ İ. Pala, *age*, s. 488.

tasavvurunda ise masiva ile yani Allah dışındaki her şey ile bağı kesme ile ilgilidir. Dünyaya ait her şey ancak bu lâ makası sayesinde kesilebilir. Lâ'dan kasıt lâilâheillallâh (Allah'tan başka ilah yoktur) lafzıdır. Dünyanın geçici olduğu, fena cübbesi kavramı ile açıklanır.

2.1.35.3. Dâr

İşin iletmege dâr-ı fenâda başa kişi

Kesilmesün resen-i zülf-i yârdan aslâ (G. 12/2)

Yokluk darında kişi işini başa iletmesin sevgilinin saçlarının ipliği asla kesilmesin.

Hallacı Mansur'a telmih yapılan beyitte yokluk ölümle ilişkili olması bakımından darağacı olarak hayâl edilmiştir. Tasavvuf yolunda ilerleyip Fenaillâh'a ulaşan Hallacı Mansur, Ene'l Hakk (Ben Hakkım) dediği için Allah'a şirk koştüğünü ve onu inkâr ettiğini düşünen kimseler tarafından asılmıştır. Sevgilinin saçları darağacı olarak düşünülmüştür çünkü saçların her bir telinde bir canın asılı olduğu hayâli vardır.

2.1.35.4. Koku

'Ayn-ı gül oldı bülbül bûy-ı fenâyı almaz

Yâr-i kadîmi bulduk seyr-i kenârı görsek (G. 270/2)

Bülbül, gülün kendisi oldu yokluk kokusunu almaz, kadim sevgiliyi bulduk sahilde dolaşmayı, seyretmeyi görsek.

"Hak'ta Hak olmak" denilen tevhid inancının görüldüğü beyitte, gülün bülbül olması ifade ediliyor. Beşerî bütün arzuları terk edip Hak yolunda olan kimse gül-bülbül tasavvuruna konu olmuştur.

"Fena", G. 500/4. beyitte de "koku" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.35.5. Köşe

Bak gedâ-yı bî-nevâya şâh-ı 'âlî-şânı gör

Gir fenâ küncine gel kasr-ı bülend eyvânı gör (G. 156/1)

Çaresiz dilenciye bak değerli padişahı gör, gel yokluk köşesine gir de yüce kasrı, köşkü gör.

Padişah-dilenci tasavvurunda tezat sanatını kullanan şair, yoklukta varlığı görmeyi ifade ediyor.

2.1.35.6. Lezzet

Sanmañ lisân-ı kâle gelür lezzet-i fenâ

Bir ma'nî-i garîbdür anuñ edâsı yok (G. 131/5)

Yokluk lezzetini konuşma diline gelir, anlatılabilir sanmayın, o edası, ifadesi olmayan garip bir manadır.

Lezzetin geçici bir husus oluşu onun yokluk olarak düşünülmesine yol açmıştır. Yokluk edası olmayan garip bir mana olarak addedilmiştir.

2.1.35.7. Meclis

Bûriyâ-yı fakr ile besdür sifâl-i kûy-i yâr

Mahrem-i bezm-i fenâ tâc u kabâyı n'eylesün (G. 335/2)

Yokluk meclisinin mahremi tacı ve elbiseyi ne yapsın, (ona) fakirlik hasırı ile sevgilinin semtinin çanak çömlek (artığı) yeter.

Yokluk, meclise benzetilmiştir.

2.1.35.8. Nil

Eylegil tâbût-ı cismüñ garka-i nîl-i fenâ

Tâ bula Mûsî-i can Fir'avn-ı nefsünden mefer (K. 12/29)

Cisim tabutunu yokluk nilinin boğulmuşu eyle (ki), can Musası nefis Firavunu'ndan kaçacak yer bulsun.

Musa kıssasına telmih yapılan beyitte, Hz. Musa'nın Firavun ile olan münasebeti anlatılır. Eski Mısır yerlisi olan Kıpt kavmi ile Hz. Yusuf'tan sonra çoğalarak büyüyen İsrailoğulları arasında bir mücadele başlamış. Yıldızlara ve putlara tapan bu kavim İsrailoğullarını hakir görmüş ve onlara kötü davranmışlardır. İsrailoğullarına düşman olan Firavun, onlardan doğan Musa'yı da öldürmek istemiş annesi çocuğunun ölümünü engellemek için onu bir sandık ile Nil Nehrine atmış ancak Firavun'un eşi onu bulup saklamış. Bir gün Hz. Musa, kazara Kıpti kavminden birini öldürmüş ve Firavunun onu öldüreceği endişesine kapılarak Mısır'dan uzaklaşmış. Beyitte bu hadiseye dikkat çeken Nev'î Nil, Firavun ve Hz Musa'yı birbiri ile ilişkilendirecek şekilde kullanmış. Yokluğun Nil nehri olarak tasavvuru, nehrin her şeyi alıp götürmesi sebebiyledir ve Hz. Musa'nın da nehre atılması hadisesine telmih yapılmıştır. Cismin tabut olması ve Nil nehri ile yok olması söz konusudur. Musa'nın Firavun'dan kaçtığı gibi can da nefisten kaçır, tabut olup Nil nehrine gark olur.

2.1.35.9. Sahra

Dik fenâ sahrâsına şehbâz-ı kalbüñ dîdesin

Himmet ile nice sayd eyler mekes 'Ankâ'yı gör (G. 113/4)

Kalp doğanının gözünü yokluk çölüne dik de çalışmakla, gayret etmekle ne kadar (çok) sinek avlayan Anka'yı gör.

Yokluk, şairin kalp doğanın gözünü diktiği bir çöl olarak hayal edilmiştir.

2.1.35.10. Sel

Seyl-i fenâda sanki tokuz göz bir âsiyâb

Turmaz öğütmede dimeyüp şeyh ü şâh çarh (G. 46/4)

Yokluk selinde sanki dokuz göz bir asiyab felek şeyh ve padişah demeden durmadan öğütür.

*Felek için "dokuz göz bir asiyab" ifadesi kullanılır.*⁶² Dokuz göz bir asiyab tanımlaması feleğin dokuz kat oluşundan kaynaklıdır. *Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarid, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zuhâl gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncusu da cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük en yüksek felektir ki felek-i atlas (atlas feleği), felek-i azam (en büyük felek), felekü'l-eflak (felekler feleği) adıyla anılır.*⁶³ Feleğin değirmen olarak düşünülmesi öğütmesi yönüyledir. Nasıl ki değirmen nesneleri öğütürerek un ufak eder ve varlıklarını yok eder felek de insanların ömürlerini bir değirmen gibi öğütür ve yok eder. Yokluk alıp götürmesi ve sürüklemesi yönüyle sel olarak hayâl edilmiştir.

“Fena”, G. 95/1. beyitte de “sel” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.35.11. Semt

Niçe demdür sirişk-i dîde akmış yollar itmişdür

Bizüm de varmaga kûy-ı fenâya râhumuz vardur (G. 110/4)

Gözyaşlarım ne zamandır akmış yollar yapmıştır, bizim de yokluk semtine varmaya yolumuz vardır.

Sevgiliden yana yüzü gülmeyen âşık, daima bir üzüntü içindedir öyle ki onun ağlaması, gözyaşlarının sel olup akması da bunun tabi bir neticesidir. Âşığın gözyaşları öyle

⁶² M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 86.

⁶³ İ. Pala, *age*, s. 149.

çoktur ki adeta sel gibi akmış ve yol yapmıştır ve bu yollar âşığın yokluk semtine varmasını sağlayacaktır. Yokluk âşığın varacağı bir semt olarak hayâl edilmiştir.

“Fena”, G. 142/2. beyitte de “semt” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.35.12. Şal

Şâm-ı hecrinde baña hōşdur o gül-pîrehenüñ

Bir fenâ şâlî niçe atlas u bagdâdîden (G. 336/4)

O gül (renkli) gömleğin ayrılık akşamında bana hoştur bir yokluk şalı (olur) nice atlas ve bağdadi kumaşından (kıymetlidir).

Bağdadi ve atlas kıymetli iki kumaştır. Bu kadar değerli olmasına karşın âşık sevgilinin gül Pîr ehenine değişmez. Sevgiliye ait olan her şey âşık için çok kıymetlidir. Ona ait olan bu eşyanın yanında diğerleri değersiz kalır. Yokluk sevgilinin sahip olduğu şal olarak hayâl edilmiştir.

2.1.35.13. Şehir

Câme-i cismi satan alur imiş can nakdin

Gireyin ben de fenâ şehrine dallâl olayın (G. 354/4)

Cisim elbisesini satan can nakdini almış, ben de yokluk şehrine girip tellal olayım.

Tellal; herhangi bir şeyi, olayı veya bir şeyin satılacağını halka duyurmak için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağırarak kimse, çağırmaç⁶⁴ anlamına gelmektedir. Âşık kendini, yokluk şehrinin tellalı olarak kabul etmiştir. Yokluk, büyük ve geniş olması hasebiyle şehre benzetilmiştir.

“Fena”, TERKB. 4/32. beyitte de “şehir” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.35.14. Taş

Çün uçar seng-i fenâdan ‘âkıbet mürğ-i vücûd

‘Âkil oldur bir kebûter-hâne bünyâd eylemez (G. 171/3)

Bir güvercin evi inşa etmeyen insan akıllıdır çünkü vücut kuşu sonunda yokluk taşından uçar.

Vücudun kuş olarak düşünülmesinde onun bir gün uçup gideceği tasavvuru yer alır. Bu kuş yokluk taşından uçup gidecektir. Bu sebeple onun için bir ev inşa etmemek gerekir. Dünyanın geçici olması ve vücut kuşunun bir gün uçup gitmesi fenadan bekaya varacağı anlamına gelir. Yokluk vücut kuşunun uçtuğu bir taş olarak hayâl edilmiştir.

⁶⁴ *Türkçe Sözlük*, s. 1944.

2.1.35.15. Toprak

Pür olsa hâk-i fenâ ile çeşm-i nâ-bînâ

Hemîşe dîde-i canum 'izâr-ı yâra baka (G. 12/1)

Kör gözlerim yokluk toprağı ile dolu olsa canımın gözleri daima sevgilinin yanaklarına bakar.

Yokluğun toprak olarak tasavvur edilmesindeki temel etken, onun tıpkı toprak gibi her şeyi örtmesindendir. Âşığın uzuvlarından biri olan gözleri, toprağa bakarken gönlü sevgilinin yanağına bakar.

2.1.35.16. Ülke

Miftâh-ı bâb-ı mülk-i fenâdur disem n'ola

Meftûh ider neye ki duhûl itse harf-i lâ (G. 1/2)

Lâ harfi yokluk mülkünün kapısının anahtarı desem ne çıkar (o) neye girse (orayı) açar.

Yokluk, mülk olarak tasavvur edilmiştir, yokluk mülkü ise geçici olması sebebiyle dünyayı ifade eder. Ayrıca büyük ve geniş olması sebebiyle de söz konusu edilir. Bu mülkün kapısının anahtarı olan harf-i lâ, (Lailaheilallah) girdiği her kapıyı açar.

“Fena”, G. 472/5. beyitte de “ülke” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.35.17. Yol

Dime fenâ yolunuñ Nev'îyâ nihâyeti yok

Gide gide ötesi şehr-i lâ-mekâna çıkar (G. 117/6)

Ey Nev'î yokluk yolunun sonu yok deme ötesi gide gide mekânsız şehre çıkar.

Yokluk sonu olmayan bir yol olarak tasavvur edilmiştir ancak yine de bu yolun sonu mekânsızlık şehrine çıkar. Allah yaratan ve onun meydana getirdiği her şey yaratılındır. Mekân da bunlardan biridir. Allah'ın yarattığı bu mekân vahdet-i vücut felsefesine göre gerçek değildir. Gerçek varlık sadece Allah'tır ve o da yarattığı her şeyden uzaktır ve onlardan münezzehtir. Kişinin gideceği yer ve gerçek olan mekânsızlık şehridir.

“Fena”; G. 412/3, G. 95/4. beyitlerde de “yol” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.36. Ferâgat

Sözlükte; haktan isteyerek vazgeçme, el çekme; vazgeçmenin, gönül tokluğunun verdiği rahatlık, huzur manalarında kullanılmıştır. Nev'î Dîvânı'nda bir beyitte “köşe”ye benzetilmiştir.

2.1.36.1. Köşe

Bizi egler gam-ı 'ışkuñda bir künc-i ferâgat yok

Bu meydân-ı belânuñ gûy-i ser-gerdâniyuz canâ (G. 6/2)

Ey sevgili biz bu bela meydanının perişanıyız, aşk gamında bizi eğleyen bir feragat köşesi yok.

Âşık daima bir huzursuzluk içindedir ve ne yaparsa yapsın bu halinden kurtulamaz. Onun rahat ve huzurlu hissedebilmesi neredeyse imkânsızdır çünkü sevgiliden yana yüzünün gülmeyeceğini bilir. Bela meydanının perişanı olan âşık kendine feragat köşesi arar ancak olmayacağını da bilir çünkü o, daima aşk gamı çekmektedir.

2.1.37. Feyz

Sözlükte, verimlilik, bolluk, bereket, artma, çoğalma, olgunluk olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir beyitte “nur” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.37.1. Nûr

Müddet-i 'ömr âhır olup irmedin şâm-ı ecel

Nûr-ı feyzüñden baña hidâyet subh-dem (K. 36/11)

Ömür müddetim son bulup ecel vakti gelmedensabah vakti bana feyzinin nurundan doğru yolu gösterir.

Feyz, doğru yolu göstermesi sebebiyle nûr olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.38. Figân

Sözlükte; ızdırapla bağırma, haykırma, feryat olarak tanımlanmıştır. Nev'î Dîvânı'nda bir beyitte gürültü olarak hayâl edilmiştir.

2.1.38.1. Gürültü

Sipihrüñ kulesin ra'd-i figânum ötdürür ammâ

Şikâyet diñlemez ol şeh bütün dünyâyı söyletseñ (G. 240/5)

Figânımın gürültüsü gökyüzünün kulesini öttürür ama o güzel bütün dünyayı söyletsen (de) şikâyet dinlemez.

Âşık, çektiği acılardan dolayı ağlayıp inler ancak sevgili bunu hiçbir zaman işitmez yahut görmezden, duymazdan gelir. Gökyüzü yüksekliği sebebiyle kule olarak hayâl edilmiş ve âşğın inlemeleri öyle etkilidir ki bu kuleyi öttürür. Buna mukabil âşık, sevgilinin bütün dünyayı da söyletsen etki etmeyeceğini düşünür çünkü sevgilinin şikâyet dinlemez biri

olduğunu bilir.

2.1.39. Firâk (Fûrkat, Hicr, Hicrân)

Sözlükte, ayrılık, ayrılma, ayrı düşme; insanın içinde yer edinen unutulmaz, onulmaz, dinmez acı; hüznün, teessür, mahzunluk olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Dîvânı’nda sekiz “ateş”, bir “baba”, üç “dert”, on bir “gece”, iki “hançer”, bir “hastalık”, yedi “kılıç”, bir “meclis”, iki “mihnet”, dört “oruç”, iki “sermaye”, iki “şarap”, iki “yara”, dört “zehir” olmak üzere elli beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.39.1. Ateş

Kül eyler âteş-i fûrkat hevâyî gönülümü Nev‘î

Mukarrer rûzgâr olsa ider küllî ziyân âteş (G. 199/5)

Ey Nev‘î hevayî gönülümü ayrılık ateşi kül eder, şüphesiz rûzgâr olsa bütün ateşi ziyan eder.

Âşığın gönlü hevayidir ve o, sevgiliye meyyaldir. Ayrılık ateşi, âşığın bu hevayî gönlünü küle çevirir. Heva kelimesi ile iham sanatını kullanan şair hem gönlün istekli olmasını hem de hava anlamını kasteder. Ayrılık yakıcı olması yönüyle ateş olarak tasavvur edilmiştir ve bu ateşin yanmaya devam edebilmesi için havaya muhtaç olması söz konusudur.

Döne döne beni hecr odına kebâb itdüñ

Vefâ vü lutfuñî nâr-ı ‘azâba döndürdüñ (G. 249/2)

Beni döne döne ayrılık ateşiyle kebaba çevirdin, vefa ve lütfunu azap ateşine döndürdün.

Kebap, ateşte pişirilen bir yiyecektir ve kebab pişirilirken çevrilir. Mevlâna’nın:

*“Ham budem, puhte şüdem, suhtem”, “Ham idim, Piştım, yandım” mısrası bunu ifade eder.*⁶⁵

Âşık da aşka meftun olmadan önce hamdır, onu pişiren ise sevgiliye duyduğu aşk ve beraberinde gelen ayrılık acısıdır. Ayrılık, tıpkı ateşin eti kebaba çevirmesi gibi hem âşığa elem verir hem de onu olgunlaştırır. Dolayısıyla ayrılık, yakıcılığı ve olgunlaştırması sebebiyle kebab olarak tasavvur edilmiştir.

“Ayrılık”; K. 51/3, G. 213/4, G. 281/5, G. 334/1, MUK. 13/1, MUK. 48/2. beyitlerde de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

⁶⁵ Ali Nihat Tarlan, *Fûzûlî Divânı Şerhi*, İstanbul, 2001, s. 42.

2.1.39.2. Baba

Baňa gözyaşı virmiş süd yirine tıfl iken dâye

Gam ile gussa hem-zâdum belâ mâder peder fûrkat (G. 34/2)

Dadım bana çocukken süt yerine gözyaşı vermiş. Gam ile keder arkadaşım bela annem, ayrılık babam(dır).

Ayrılığın baba olarak tasavvuru, yakınlığı ile ilgilidir. Ayrılık âşığa, babası kadar yakındır, keza bela da annesi kadar yakındır. Çocukken dadısının süt yerine gözyaşı vermesi onun gözyaşı ile yani keder içinde büyüdüğünü ifade eder. Âşık; ayrılık, bela ve gözyaşı ile daima iç içedir. O, bu mefhumlardan ayrı düşünülemez.

2.1.39.3. Dert

Gülâb-ı sâgar-ı meyden meded bir pâre sür sâkî

Derûn-ı sîne pür-tâb oldı virdi derd-i ser fûrkat (G. 34/4)

Ey saki, ayrılık sıkıntı verdi gönlümün içi ateşle, ızdırapla doldu, şarap kadehinin gülsuyundan bir parça sun.

Âşık, ayrılığın verdiği sıkıntı sebebiyle sakiden medet umar çünkü saki, verdiği içki ile âşığı tüm sıkıntılarından uzaklaştırır, elemini ve kederini dağıtmasına yardımcı olur. Ayrılığın verdiği ızdırabı dindirebilen sadece saki ve onun vereceği şaraptır. Şarabın gülsuyu olarak hayâli onun rengi sebebiyledir.

Derd-i fûrkat Âdem'e râhat mı kordı döstum

Cennet-i kûyüñ eger Firdevs'e mânend olmasa (G. 425/2)

Ey dostum eğer köyünün cenneti Firdevs'e benzemeseydi ayrılık derdi Âdem'i rahat bırakır mıydı?

Âdem ile Havva yaratıldığında Allah, onlara cennette bulunan her şeyden yararlanabileceklerini ancak yasak meyveye dokunmamaları gerektiğini emretmişti. İblis Âdem'e secde etmeyerek cennetten kovulmuş ve tekrar cennete girmenin yollarını arıyorken yılanın dişleri içinde cennete girmeyi başarmıştı. Cennete giren iblis yasak meyveyi yemeleri konusunda önce Âdem'e sonra Havva'ya çeşitli hileli sözler söylemiş ve sonunda Havva'yı kandırabilmişti. Havva da Âdem'i etkileyince yasak meyveyi yemişler ve Allah'ın emrine karşı geldiklerinden dolayı önce üzerlerindeki elbiseleri alınmış ve utançlarından mahrem yerlerine birer incir yaprağı örtmüşler, sonra da cennetten çıkarılmışlardır.⁶⁶ Âdem ile

⁶⁶ İ. Pala, *age*, s. 6.

Havva kıssasına telmih yapılan beyitte Âdem'in cennetten kovuluşundan bahseder. Âdem için cennet ne kadar kıymetliyse âşık için de sevgilinin semti o derece kıymetlidir. Sevgilinin semti bu sebeple sevgilinin semti firdevs olarak hayâl edilir. Âdem'in cennetin verdiği ayrılık derdine katlanabilmesinin tek nedeni sevgilinin semtinin cennet olarak düşünülmesidir.

“Ayrılık”, G. 34/1. beyitte de “dert vermesi” yönüyle ele alınmıştır.

2.1.39.4. Gece

Şeb-i fûrkatde koyup necm-i sirişkümle beni

Ne kara günlülere mihr-i dırahşân olduñ (G. 261/2)

Ayrılık gecesinde beni gözyaşlarımın yıldızıyla bırakıp hangi kara günlülere parlak güneş oldun.

Ayrılığın gece olarak tasavvur edilmesi, onun verdiği hüznün ve keder ile ilgilidir. Gece kişiye hüznün verir ve rengi itibariyle karanlık bir renktir. Ayrılık da tıpkı gece gibi hem insanları hüznülendirir hem de rengi itibariyle iç karartır. Âşığın gözyaşlarının yıldız olarak düşünülmesi ise onun şekli ve çokluğu sebebiyledir. Sevgili, âşığı ayrılık gecesinde gözyaşları içinde bırakmıştır. Âşık buna üzûlmekle birlikte bir de sevgilinin başkasının karanlığını aydınlatmış olmasına içerlemektedir. Rakibi kara günlü olarak vasıflandıran âşık, sevgilinin parlaklığıyla güneşi andıran o yüzüyle rakibin gününü aydınlatmasını kıskanır. Ayrılık acısı ile keder içinde olup gözyaşı dökerken, sevgilinin bir başkasının gününü aydınlatması âşığın kederlenmesi için oldukça yeterli bir sebeptir.

Ey şem ‘-i şeb-ârâ gözüñ aydın yine kalduk

Tenhâ şeb-i fûrkatde hemân bir sen ü bir ben (G. 353/3)

Ey geceyi süsleyen mum gözün aydın ayrılık gecesinde sadece sen ve ben yalnız kaldık.

Ayrılığın gece olarak tasavvurunda, âşığa hüznün vermesi yer alır ancak âşık bunu mum tasavvuru üzerinden hayâl eder. Mum bir aydınlatma aracı olmasının yanında aynı zamanda bir süs eşyasıdır ve daha da önemlisi yalnız kaldığında âşığın arkadaşısıdır. Kendini mum ile özdeşleştiren âşık, ayrılık gecesinde mumun ona arkadaşlık ettiğini ifade eder.

“Ayrılık”; G. 46/1, G. 135/2, G. 183/2, G. 336/4, G. 466/5, G. 496/1, G. 515/5, G. 555/3, G. 559/2. beyitlerde de “gece” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.39.5. Hançer

Hûblar bâzâr idüp vuslat metâ ‘ın cân ile

Kesdiler âhır arasın hançer-i hicrân ile (G. 404/1)

Güzeller, can ile kavuşma sermayesini pazarlık edip sonunda (ikisinin) arasını ayrılık hançeri ile kestiler.

Âşık, daima sevgilinin vuslatını ister, bu uğurda canından dahi vazgeçmeyi göze alır. Bu sebeple âşık ile sevgili arasında bir pazarlık söz konusudur. Bu pazarlık, sevgilinin vuslatına karşın âşığın canı üzerinedir, ancak pazarlık, ayrılık hançeri ile kesilmiştir. Kesilmek fiili hem sona ermek hem de ikiye ayırmak manasına gelecek şekilde kullanılmıştır. Âşığın vuslata erememesi, ayrılık hançeri sebebiyledir. Hançerin; yaralama, öldürme özelliğinin yanında cisimleri ikiye bölme özelliği de bulunur. Bu tasavvurdan hareketle ayrılık, âşığın vuslata ermesini engelleyen bir hançere benzetilmiştir.

“Ayrılık”, G. 362/3. beyitte de “hançer” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.39.6. Hastalık

Hecrûñ gibi ‘ışk ehline mühlik maraz olmaz

Vasluñ gibi yok nite ki dârû-yı mücerrebb (G. 19/2)

Nasıl sana kavuşmak için denenmiş bir ilaç yoksa aşk ehline de ayrılığın gibi öldürücü hastalık yoktur.

Ayrılık, âşıkta bıraktığı etki sebebiyle öldürücü bir hatalık olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.39.7. Kılıç

Şemşîr-i firkatüñ dili sad pâre eylemek

Rûz-ı ezelde kısmet olunmuş nasibi gör (G. 61/4)

Ayrılığının kılıcı gönlü bin parça etmiş ezel gününde kısmet olunan nasibi gör.

Ruhlar yaratılmadan önce Allah ile ruhlar arasında ahit olarak kabul edilen bir konuşma gerçekleşmiştir. Ruz-ı ezel diye adlandırılan bugün yaratılış günü olarak kabul edilir. Bu sebeple insanın kaderinin tayin olduğu, kısmetine neyin düşeceğinin bugün belirlendiğine inanılır. Herkesin olduğu gibi âşığın da kısmetinde ne olduğu bugün belirlenmiştir. Onun kısmetine nasip olan şey ise ayrılık kılıcı ile gönlünün parça parça olmasıdır. Ayrılık yaralaması yönüyle kılıç olarak tasavvur edilmiştir. Ayrılık da tıpkı bir kılıç gibi gönlü yaralar, kanatır ve parça parça eder. Âşığın ayrılıktan dolayı parça parça olmuş gönlü rûz-ı ezelde belli olmuştur.

Ne huccetle beni katl itdi tîg-i fîrkatüñ cânâ

Ne tîrûñden delâlet var ne gamzeñden işâret var (G. 122/5)

Ey sevgili ayrılığının kılıcı beni neye dayanarak katletti ne okundan ne gamzenden

işaret var.

Sevgilinin kaşı, kirpikleri ve gamzesi şekil bakımından kılıç olarak hayâl edilir. Sevgiliden gelen gamze oku, onun kirpikleri, âşığın gönlünü hedef alır, onu yaralar ve orada yara izi bırakır. Ayrılık da tıpkı kirpik ve gamze gibi yaralaması ve öldürmesi sebebiyle kılıç olarak tasavvur edilmiştir.

“Ayrılık”; G. 248/1, G. 355/1, G. 363/5, G. 451/4, MUK. 56/1. beyitlerde de “kılıç” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.39.8. Meclis

Bezm-i hecrûñ bunca dem peymânesin içdük dürüst

Degmedük devrân-ı vasluñ bir şikeste câmına (G. 402/3)

Ayrılık meclisinin şarabını bunca zaman devamlı içtik, kavuşma devrinin bir kırık kadehine kavuşamadık.

Ayrılık, âşığın orada şarabını içtiği meclise benzetilmiştir ve aşık, bir kırık kadehe dahi kavuşamamıştır.

2.1.39.9. Mihnet

Ben gark-ı cûybâr-ı gam u mihnet-i firâk

Ol serv-i bâğ-ı nâz ile iller kenârda (G. 435/4)

Eller o nazlı bahçenin servisi ile sahilde ben (ise) ayrılık sıkıntısı ve gam nehrinin boğulmuşuyum.

Âşık-rakip-sevgili üçgeninde sevgili, daima rakibin yanında kalarak âşığın gam dolu olmasına neden olur. Rakip ile sevgiliyi bir arada gören âşık hüzne gark olur ve onları kıskanmaktan geri duramaz çünkü sevgili âşık için öyle kıymetlidir ki kendisi dışında sevgilinin yanında olan herkimse onun için düşmandır. Bu sebeple rakip, âşığın nazarında her türlü kötü sıfata layıktır. Âşığın el olarak gördüğü rakip ile servi boylu sevgilinin sahilde olması fikri âşığı hüznülendirir çünkü onlar bu halde iken kendisi ayrılık sıkıntısı çekmekte ve gam nehrinde boğulmaktadır. Ayrılık âşığa daima elem verir. O, sevgiliye kavuşma ümidi ile yaşar ancak bunun mümkün olmayacağını bilir zira sevgili rakibe meyyaldir. Gamın nehir olarak hayâli ise onun çokluğu sebebiyledir.

“Ayrılık”, G. 289/3. beyitte de “mihnet vermesi” yönüyle söz konusu edilmiştir.

2.1.39.10. Oruç

Nâz- ile 'arz-ı hilâl itse irakdan ol habîb

Sâ'im-i hicrân umar 'îd-i visâlin 'an-karîb (G. 22/1)

O güzel (sevgili) uzaktan naz ile hilali gösterse ayrılık oruçlusu kavuşma bayramının yakında olduğunu umar.

Sevgilinin kaşları, şekli yönüyle hilale benzetilmiştir. Hilal tasavvurunun kullanılış amaçlarından bir diğeri, oruç ve bayram ile ilgili olan münasebetidir. Otuz gün boyunca süren Ramazan ayı, gökyüzünde hilalin görünmesi ile başlar, bu süreç boyunca oruç tutulur ve hilalin tekrar kaybolmasıyla Ramazan ayı biter ve bayram gelir. Bu mefhumdan hareketle sevgilinin hilal kaşları, ayrılık orucunun sonrasında ise vuslat bayramının habercisidir. Âşık, ayrılık orucundadır ve kavuşma bayramı yakındır. Ayrılık, oruç; kavuşma ise bayram olarak tasavvur edilmiştir.

“Ayrılık”; K. 27/10, K. 33/12, G. 242/3. beyitlerde de “oruç” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.39.11. Sermaye

Metâ'-ı vasluña sermâye-i hicrânı vezn itdüm

Berâber geldi mikdârı ne assı ne ziyân çekdüm (G. 299/4)

Ayrılık sermayesini kavuşmanın sermayesine tarttım ne kâr ne zarar çektim (çünkü) miktarı aynı geldi.

Âşığın kaderi ayrılık ve hasret üzerine kuruludur. Âşık, sürekli hasret çeker, sevgiliye kavuşma fırsatı bulsa bile, bir engel çıkar ve bu fırsattan yararlanamaz. *Sevgiliye kavuşabilme ümidini yitirmeyen âşık, bu ümit için bir şans yakaladığında da bu şansın heyecanı ile ne yapacağını bilemez ve sonunda fırsatı kaçırmıştır.*⁶⁷ Dolayısıyla ayrılık da vuslat da âşık için hüznün sebebidir, çünkü o her ikisine de muktedir değildir. Bu, âşığın sevgiliye duyduğu aşkın yüceliğinden, ondan ayrıkalma korkusu ve ona kavuşma heyecanından kaynaklanır. Ayrılık ve vuslat, eşit çıkan sermaye olarak tasavvur edilmiştir.

“Ayrılık”, G. 490/1. beyitte de “sermaye” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.39.12. Şarap

Şarâb-ı fûrkati Ferhâd u Mecnûn içdi mest oldı

Sunuldu baña Nev'î sâgar-ı vuslat benem 'âşık (G. 228/5)

⁶⁷Halil Çeltik, “Âşığın Trajik İkilemi: Vuslat ve Ayrılık”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 5/3, 2010, s. 139.

Ferhat ile Mecnun ayrılık şarabını içip mest oldu, ama âşık benim çünkü bana Nev'î'nin kavuşma kadehi sunuldu.

Şarabın insanı kendinden geçirme, mest etme gibi özellikleri vardır. Ayrılığın şarap olarak hayâl edilmesi, onun âşığı kendinden geçirmesi sebebiyledir. Bilindiği üzere Mecnun ve Ferhad Dîvân şiirinde mesnevilere konu olmuş ünlü karakterlerdendir. İkisinde de istiğrak hali vardır, hatta öyle ki Mecnun çöle düştüğünde başına kuşlar yuva yapmasına rağmen bunu hissetmemiştir. O, öyle kendinden geçmiştir ve ne Mecnun Leyla' ya ne de Ferhad Şirin'e kavuşabilmiştir. Bu ayrılık şarabını içip mest olmuşlardır. Nev'î, Ferhad ile Mecnunun yanında asıl âşığın kendisi olduğunu iddia ederken vuslat kadehinin ona sunulduğunu ifade ediyor. O, vuslat kadehini içmiş ümitvar bir âşıktır.

“Ayrılık”, G. 496/2. beyitte de “şarap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.39.13. Yara

Visâliûñ sanma teskîn itdi sûz-ı dâg-ı hicrânı

Güle bülbül karîb oldukça artar âh u efgânı (G. 516/1)

Kavuşman ayrılık yarasının ateşini sakinleştirdi sanma, bülbül güle yakın oldukça ah ve feryadı artar.

Bülbüle âşık olan gül, ona yakın olunca feryadı artar. Bunun nedeni olarak, bülbülün güle aşkı gösterilebilir. Bülbül-gül arasında bulunana bu münasebet sevgili ile âşık arasında da mevcuttur. Bülbülün güle yakın oldukça ah u efganının artması gibi âşık da sevgiliye yakın olunca ızdırabı artar. Üstelik âşığın sevgiliye kavuşması ayrılık yarasının verdiği ateşi sakinleştirmede gibi daha çok arttırır. Ayrılık, âşık için bir yaradır. Rengi ve şekli sebebiyle yara ile gül arasında da sıkı bir münasebet söz konusudur.

“Ayrılık”, G. 424/4. beyitte de “yara” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.39.14. Zehir

Çak zehr-i firâkuñ niçe kattâl ise canâ

Tiryâk-ı visâliûñ dahı her derde devâdur (G. 161/2)

Ey sevgili ayrılığının zehri ne kadar çok katletse (de) kavuşmanın panzehri her derde devadır.

Ayrılığın zehir olarak tasavvur edilmesindeki temel etken öldürücü olması sebebiyledir, çünkü zehir öldürme özelliği olan bir maddedir. Vuslat ise panzehir olarak hayâl edilmiştir. Dolayısıyla ayrılığın panzehri vuslattır ve bu panzehir her deva devadır. Nev'î, ayrılık-vuslat, zehir-panzehir arasında tezat sanatını kullanmıştır.

“Ayrılık”; G. 9/2, G. 324/2, G. 544/5. beyitlerde de “zehir” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.40. Gaflet

Sözlükte; çevresinde olanları fark edememe, açık gerçeği görememe, dalgınlık, dikkatsizlik, basiretsizlik, aymazlık, gafillik; uyuşukluk, içi geçme, uyku basma olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Dîvânı’nda bir “perde”, dört “yatak olmak üzere beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.40.1. Perde

‘Âkıl iseñ aç gözüñ ref’ it hicâb-ı gafleti

‘Âfiyet küncinde şol bîdâr olan sultânı gör (G. 156/4)

Akıllı isen gaflet perdesini ortadan kaldır, afiyet köşesinde uyanık olan şu sultanı gör. Gaflet, görmeyi engellemesi sebebiyle perdeye benzetilmiştir.

2.1.40.2. Yatak

Almadan pister-i gafletde gözün hâb-ı ecel

Tal ‘at-ı mihriñ ile Nev’î’yi bîdâr eyle (G. 444/5)

Ecel uykusu gözünü gaflet yatağından almadan, güneş gibi olan yüzünle Nevi‘î’yi uyandır.

Uykunun yarı ölüm sayılması sebebiyle ölüm, uyku olarak tasavvur edilmiştir ve âşığın gözü gaflet uykusuna dalmak üzeredir. Güneşin doğuşuyla beraber tüm canlıların uyanması mefhumundan hareketle, âşığı gaflet yatağından kaldıracak olan sevgilinin güneşe benzeyen yüzüdür. Sevgilinin yüzü parlaklık ve ışık vermesi sebebiyle güneş olarak tasviredilmiştir. Gaflet ecel uykusuna dalınan yatak olarak hayâl edilmiştir.

“Gaflet”; K. 12/47, K. 12/76, TERKB.3/18. beyitlerde de “yatak” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41. Gam (Gussa)

Sözlükte; kaygı, tasa, keder, iç darlığı; keder, hüzn, tasa olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Dîvânı’nda iki “ateş”, bir “cellât”, bir “çalı çırpı”, bir “çocuk”, iki “dağ”, üç “deniz”, beş “diken”, iki “düğüm”, altı “gece”, bir “girdap”, bir “hemzad”, bir “el”, beş “ev”, dört “kadeh”, üç “kan”, bir “kılıç”, bir “kilit”, altı “köşe”, dört “meclis”, iki “memleket”, üç “meta”, bir “meze”, bir “misafir”, bir “nehir”, bir “ok”, üç “pas”, bir “pota”, bir “sahra”, dört “şarap”, bir “taş”, bir “taht”, iki “tekke”, üç “toz”, bir “vadi”, dört “yara”, üç “yol” ve bir “zindan” olmak üzere seksen dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.41.1. Ateş

Dilde nâr-ı gam başumda bâr-ı mihnet pâşikest

Sîne efgâr olmasun lutf eyle sultânım benüm (G. 312/2)

Gönülde gam ateşi, başımda mihnet ağırlığı ayak kırık sultanım benim sen lutf eyle göğsüm yaralı olmasın.

Âşığın başı dertten kurtulmaz, o daima hem beden hem de ruhen sıkıntı içindedir. Gönlü gam ateşi sebebiyle yanar, mihnet ağırlığı başından hiç ayrılmaz. Beyitte kullanılan “pa” kelimesi uzuv olarak ayak anlamına geldiği bilinmekle birlikte “ayak” kelimesi de kadeh anlamına gelmektedir. Âşık, bir yandan beden ayağının kırık olmasından bahsederken, diğer yandan da kadehin kırık olması, yani gözyaşı akıttığını ifade eder. Kadeh kırılınca içinde olan şarap nasıl birden dökülürse âşığın da kadehe benzeyen gözlerinden şarap gibi kanlı yaşlar dökülür. Bu mefhumlar, âşığın keder ve ızdırab içinde olduğunu beden hem de ruhen tezahürüdür. Beyitte gam, yakıcı olması sebebiyle ateş olarak tasavvur edilmiştir.

“Gam”, G. 338/2. beyitte de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.2. Cellât

Kan yutturursa sâkî-i gül-ruh ne gam bize

Cellâd-ı gussadan hele bir dem amân virür (G. 151/3)

Gül yanaklı saki bize kan yutturursa dert değil, keder cellâdından önce bi an canımızı bağışlar.

Saki olarak tasavvur edilen sevgilinin yanakları renk sebebiyle güle benzetilmiştir. Sakinin âşığa kan yutturması hem şarap içirmesi hem de canına kastetmesi ile ilgilidir. Bu sebeple gül, şarap ve kan renk bakımından birlikte kullanılmıştır. Sevgili daima âşığın canına kasteder ve saki, kan yutturarak âşığın canını almak ister ancak bu, âşık için dert değildir; çünkü keder cellâdından önce saki onun canını bağışlamıştır. Âşığın canını alacak olan keder cellâdıdır. Cellât can alan kimsedir ve keder bu yönüyle cellât olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.3. Çalı Çırpı

Komayup âyine-i gülde sabâ gerd-i melâl

Has ü hâşâk-i gam sürdi gönülden enhâr (K. 18/9)

Rüzgâr, gül aynasında melal tozu bırakmayıp nehirler gam çalı çırpısını gönülden sürdü.

Rüzgâr ve nehir gibi akan suyun önündeki cisimleri sürükleyip başka bir yere taşıma

özellikleri vardır. Âşığın nehre benzeyen gözyaşlarının has ü haşak-ı gamı gönlünden sürmesi tasavvurunda ağlamanın insan psikolojisi üzerinde bulunan yadsınamaz etkisi sebebiyledir. *Ağlamak, rahatlamayı beraberinde getirir ve vücutta mevcut olan olumsuz hissiyatların giderilmesinde önemli rol oynar. Dökülen gözyaşları yaşanan hüznü iyileştirici etki yapar; insan ruhunu yatıştırır, rahatlatır.*⁶⁸ Dolayısıyla âşığın gamını gideren şey onun ağlamasıdır. Gam, gözyaşı nehrinin süpürdüğü bir çalı çırpıya benzetilmiştir.

2.1.41.4. Çocuk

Gün geldügince sînede mihnet ziyâdedür

Derd ü gamum meger ki benüm sîne-zâdedür (G. 120/1)

Sıkıntı gün geçtikçe göğsümde artar meğer dert ve gamım benim göğsümün oğludur.

Âşığın gam ve kederi ondan hiç ayrılmaz ve âşığın göğsünde gün geçtikçe artar. Yakınlığı sebebiyle göğsün oğlu olarak hayâl edilen gam tıpkı bir çocuğun büyümesi gibi gün geçtikçe âşığın göğsünde büyür. Gam, bireyde bıraktığı hisler sebebiyle soğuk kış gecelerine benzetilmiştir.

2.1.41.5. Dağ

Kûh-ı gam kesmekde biz Ferhâd olan ‘âşıklaruz

‘İşk bünyâd itmede üstâd olan ‘âşıklaruz (G. 184/1)

Biz, gam dağını kesmede Ferhad, aşk binası yapmada üstad olan âşıklarız.

Beyitte Ferhad ile Şirin hikâyesine telmih yapılmıştır. Ferhad ile dağ arasındaki münasebet, Şirin’in süt istemesi üzerine Ferhad’ın dağı delerek süt getirme arzusuna dayanır, ancak Ferhad dağı delerken kafasına düşen balta sebebiyle ölmüştür. Ferhad, Şirin uğruna canını hiçe saymış ve bu sebeple âşıklık noktasında büyüklüğünü ispatlamıştır. Şair, kendini gam dağını kesme hususunda Ferhad ile bir saymıştır. Gam, büyüklüğü ve çokluğu sebebiyle dağa benzetilmiştir.

“Gam”, G. 179/5. beyitte de “dağ” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.6. Deniz

Bahr-ı gamda zevrak-ı câm-ı şarâb-ı can umar

Derde düşse âşinâdan âşinâ dermân umar (G. 96/1)

Can şarap kadehinin kaygını gam denizinde umar, tanıdık derde düşünce tanıdıktan

⁶⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “Ağlama Olgusu” Modern Psikoloji ve Kur’an Eksenli Bir Yaklaşım, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015 c. 6/1 s. 12.

derman umar.

Şarap kadehi, şekli itibariyle kayık olarak tasavvur edilmiş ve âşığın canı, gam denizinde bu kayıktan meded umar, tıpkı derde düşen kişinin tanıdıktan medet umması gibi. Daima gam ve keder dolu olan âşık bu dertten uzaklaşmak isteyince şarap içer, çünkü şarap verdiği etkiyle hüznü dağıtır ve kişiyi gam ve kederinden uzaklaştırır, kişinin derdini kısa bir süre de olsa unutmalarına yardımcı olur. Âşık bu dertten uzaklaşmak istediği için gam dolu denizde şarap kayığından yardım ister. Gamın deniz olarak tasavvuru onun uçsuz bucaksız, engin olması sebebiyledir.

“Gam”; G. 96/4, G. 345/5. beyitlerde de “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.7. Diken

Gülde yok bûy-ı vefâ bülbülde sabr-ı hâr-ı gam

Virmedi bâg-ı fenâda kimseye dünyâ murâd (G. 47/4)

Dünya kimseye yokluk bahçesinde istediğini vermedi, gülde vefa izi bülbülde gam dikeninin sabrı yok.

Gül-bülbül münasebetine değinen âşık, sevgiliyi gül, kendini bülbülü rakibi ise diken olarak tasavvur eder. Gül den vefa umar kendisinin de sabırlı olmasını murat eder ancak yokluk bahçesi olan bu dünyada kimse muradına eremez, çünkü sevgili vefasız buna mukabil âşık da sabırsızdır ve bu dünya kimseye istediğini vermez. Bülbülde gam dikenini vardır ve o, buna sabredebilecek durumda değildir. Gamın diken olarak tasavvuru can acıtması yönüyledir. Âşık gam dikenine karşı sabırlı değildir.

Def' itmege gubâr-ı gamı hâr-ı gussayı

Bâd-ı sabâ vü âteş-i seyyâle vaktidür (G. 153/2)

Keder dikenini ve gam tozunu defetmek için sabah rüzgârı ve akıcı ateşin vaktidir.

Âşık keder ve gam içindedir. O, kederi zarar vermesi sebebiyle diken, gamı ise bir şeylerin üzerini örtmesi yönüyle toz olarak tasavvur etmiştir. Gam ve kederi defetmek isterken rüzgâr ve ateşin yardımına ihtiyacı vardır. Rüzgâr gam tozunu dağıtır, seyyale ateş ise kederin yok olmasına yardım eder. Kederin diken olarak hayâli can acıtması yönüyledir.

“Gam”; G. 51/1, G. 84/2, G. 430/4. beyitlerde de “diken” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.8. Dügüm

Gamuñ girihlerini jâle dişleriyle çözer

Seherde gonca-sıfat câm-ı hûş-güvâr olıcak (G. 226/2)

Seher vaktinde gonca gibi tatlı şarap olunca gamın düğümlerini jale, çiğ taneleri dişleriyle çözer.

Zor düğümlerin diş ile açılması hadisesinden yola çıkılarak âşık, sevgilinin gam düğümünü dişleriyle açtığını belirtir. Gamın düğüm olarak hayâli onun birbirine dolanması sebebiyledir.

“Gam”, G. 266/1. beyitte de “düğüm” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.9. Gece

Şeb-i gamda nice kan aqlamayam derd ile tenhâ

Miyânında çü oldı dilberüñ hançer kafâ-dârı (G. 549/2)

Gam gecesinde ıssız bir yerin ortasında dert ile nasıl kan ağlamayayım, çünkü hançer dilberin kafadârı oldu.

Gamın gece olarak tasavvuru, onun dert ve keder vermesi ve rengi itibariyledir. Bilindiği gibi akşam veya gece vakti kişinin hüznünü arttırır. Âşık da bu sebeple gamı gece olarak hayâl etmiştir. Âşık kan ağlamasının sebebi olarak, sevgili ile hançerin kafadar olduğunu göstermiştir. Hançer, yaralama ve öldürme özelliğiyle bilinir tıpkı sevgili gibi. Âşık sevgili ile hançeri bu sebeple kafadar olarak nitelendirir.

“Gam”; G. 227/1, G. 249/4, G. 511/4, G. 518/1, G. 547/2. beyitlerde de “gece” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.10. Girdap

Gark olursa dönmezin girdâb-ı gamda fülk-i ten

Bahra olmaz âşinâ sûy-ı selâmet gözleyen (G. 344/3)

Ten kayığı gam girdabında batarsa dönmez, selamet yönünü gözleyen denize tanıdık olmaz.

Denizde meydana gelen bir hadise olan girdap, suyun kendi etrafında dönmesidir. Gamın girdap olarak hayâli, içinden çıkılamayacak zor bir durumu ihtiva etmesi sebebiyledir. Âşık, ten kayığının, gam girdabında batmasını önemsemez. Tasavvufi manada beden, Hakk’a ulaşmak için bir engel olarak kabul edilir. Dolayısıyla ten kayığının batması, âşığı Hakk’a yaklaştırır. Bu nedenle suy-ı selamet gözleyen kimse denize aşına olmamalıdır çünkü vahdete ulaşmak masivadan vazgeçmekle mümkündür. Ten de dâhil olmak üzere dünyaya ait her şeyden vazgeçen kişi, selamete erebilir.

2.1.41.11. Hemzâd

Baňa gözyaşı virmiş süd yiriñe tıfl iken dâye

Gam ile gussa hem-zâdum belâ mâder peder fûrkat (G. 34/2)

Dadım bana çocukken süt yerine gözyaşı vermiş, gam ile keder arkadaşım bela annem ayrılık babam(dır).

Bebekken gözyaşı ile beslenen âşık; gam, keder, bela ve ayrılık ile iç içe büyümüştür. Şair bu mefhumu bebek ile özdeşleştirip, bebeklerin süt ile beslenmesi en yakınında anne baba ve kardeşinin olması ile destekler. Gözyaşı âşığı besleyen süt, gam ve keder kardeşi, bela annesi, ayrılık ise babasıdır. Tüm bunlar yakın olmaları yönüyle benzetmeye tabi tutulmuştur. Gam, âşık ile birlikte doğan bir kardeş gibidir, daima onunladır ve âşık gam ile büyür.

2.1.41.12. El

Şöyle çâk itdi yakam dest-i gamuñ kim bilmem

Buna dâmân mı disem yohsa girîbân mı disem (G. 296/3)

Gam elin yakamı öyle bir yırttı ki buna etek mi yoksa gömlek yakası mı desem bilmem.

Beyit, “Eli yakasında olmak” deyimini hatırlatır. Dolayısıyla, elin bir başkasının yakasında olması, karşı taraf için huzursuzluk ve üzüntü belirtisidir. Sevgilinin gam eli âşığın yakasını yırtmıştır. Gam, âşığın yakasını yırtması sebebiyle ele benzetilmiştir.

2.1.41.13. Ev

Gam-hânemi münevver ider mi gelüp o mâh

Bir gün togar mı necm-i sa’âdet didükleri (G. 539/4)

O ay yüzlü sevgili gelip gam evimi aydınlatır mı, saadet yıldızı dedikleri bir gün doğar mı?

Sevgiliyi parlaklık vermesi nedeniyle ay yüzlü olarak niteleyen âşık, ondan gam evini aydınlatmasını ister. Âşığın gam evi öyle karanlıktır ki onu ancak sevgilinin ay yüzü aydınlık hale getirebilir. Yıldızların insan talihinde oynadıkları önemli rol onların hayatının değişmesine vesile olur. Nitekim “necm-i saadet” uğur getirmesi ile bilinir. Âşık, sevgilinin ona uğur getirmesini dileyerek bahtının açılmasını ve saadet yıldızının doğmasını ümit ediyor. Gam, karanlık olması sebebiyle ev olarak hayâl edilmiştir.

“Gam”; G. 59/3, G. 253/4, G. 293/2, G. 376/2. beyitlerde de “ev” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.14. Kadeh

Ey felek câm-ı gamuñ nûş itmedük Cem kalmadı

Çekmedük devründe bir peymâne-i gam kalmadı (TERKB. 2/12)

Ey felek gam kadehini içmeyen Cem kalmadı, devrinde çekmediğimiz bir gam şarabı kalmadı.

Cem, İran'da Pişdadiyan sülesine mensup dördüncü hükümdardır. Cem genellikle kadehi bulması ile söz konusu edilmiştir. *Efsaneye göre bir gün havada ayaklarına yılan sarılmış bir kuş gören Cem, okçularına kuşu yaralamadan yılanı öldürmelerini emreder. Okçular, kuşu kurtarırlar, kuş da bu iyiliğine karşılık Cem'e birkaç tohum getirir. Cem bu tohumlardan yetişen asmalardan üzüm, üzümden de şarap elde eder; yedi köşeli bir kadeh (cam) yaptırarak kabiliyetlerine göre çevresindekilere bu kadehin birer köşesinden şarap sunar.*⁶⁹ Böylelikle Cem, şarabı bulan kişi olarak anılmıştır. Beyitte, felekten şikâyet söz konusudur ve bu durum, Cem ve kadehi üzerinden ifade edilmiştir. Şair nazarında gam kadehini içmeyen Cem kalmamıştır. Gam herkes tarafından içilen bir kadehe benzetilmiştir, dolayısıyla yaşadığı süreçte gam çekmeyen, hüzünden uzak olan kimse yoktur, herkes nasibini almıştır. Çekmek fiili hem şarabı içmek hem de üzüntü içinde yaşamak manasında iki anlamı ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır.

“Gam”; G. 223/4, G. 282/4, G. 43/4. beyitlerde de “kadeh” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.15. Kan

Her lahza gözüm câmı tolar hûn-ı gamuñdan

Elbette cihân bezmine bir Cem mi bulunmaz (G. 169/4)

Gam kanından her an gözümün kadehi dolar, şüphesiz cihan meclisinde bir Cem mi bulunmaz.

Gam âşığa huzursuzluk hissi vererek onun üzülmüne neden olur. Gamlı olan âşık, verdiği sıkıntı medeniyle onu kan olarak tasavvur etmiştir. Üzgün olan kimsenin ağlaması, kanlı gözyaşı akıtması gibi âşığın da kadehe benzeyen gözleri gam kanı ile dolar. Cem'in kadehi bulması hadisesine de telmih yapılmış ve âşık kendini Cem ile mukayese etmiştir. Cem'in kadehi bulması gibi âşık da çektiği sıkıntı sebebiyle kadehe benzeyen gözlerini gam kanıyla doldurmuştur ve böylelikle şarabın icat edilmesine vesile olmuştur.

“Gam”; K. 5/22, G. 341/2. beyitlerde de “kan” olarak tasavvur edilmiştir.

⁶⁹ Nurettin Albayrak, “Cem”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 279.

2.1.41.16. Kılıç

Ehl-i 'ışka yara-i şemşir-i mihnet yaraşur

Hublardan çare-i mihr ü mahabbet yaraşur (G. 105/1)

Aşk ehline mihnet kılıcının yarası, güzellere mihr ü muhabbet ilacı yakıştır.

Yaranın tedavi edilebilmesi için ilaca ihtiyaç duyulur. Mihnet kılıcının yarasına iyi gelen, sevgiliden gelen mihr ü muhabbet ilacıdır. Gam, yaralaması, acı vermesi sebebiyle kılıca benzetilmiştir. Sevgilinin mihr ü muhabbet ise âşığı iyileştirmesi, iyi gelmesi sebebiyle ilaca benzetilmiştir.

2.1.41.17. Kilit

Çözdi girih-i sünbüli dendân-ı benefşe

Mihtâh-ı sürûr ile kilid-i gam açıldı (G. 467/3)

Menekşenin dişleri sümbül düğümünü çözdü, sevinç anahtarı ile gam kilidi açıldı.

*Menekşe, dîvân şiirinde kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla anılmıştır. Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından biridir.*⁷⁰ Sümbül ise dağınıklığı ve güzel kokması sebebiyle saç ile ilgili benzetmelere konu olur. Açılması zor olan düğümlerin diş ile çözülmesi mefhumundan hareketle, sümbül düğümünü çözen menekşenin dişleridir, tıpkı gam kilidinin sevinç anahtarı ile açılması gibi. Sevgilinin saç dağınık olması sebebiyle düğüm, gam ise miftah-ı sürur ile açılan kilit olarak hayâl edilmiştir.

2.1.41.18. Köşe

Bezm-i safâda gayr ile kârûñ senüñ sürûr

Ben künc-i gamda fîkr-i visâlûñle dil-figâr (G. 107/2)

Senin için sefa meclisinde başkaları ile sevinç(tir), benim gam köşesinde ayrılık düşüncesiyle gönlüm yaralı(dır).

Vefasız, merhametsiz, cefakâr, zalim gibi türlü sıfatların yakıştırıldığı sevgili, âşığa eziyet edip onu ağlatmaktan çekinmez. Sevgiliye yakıştırılan bu sıfatların tezahürü olan bu davranışların sürekliliği vardır ve sevgili âşığa bu minvalde yaklaşır. Sevgiliyi en saf ve temiz duygularla seven âşık, ondan gelen her şeye razıdır ancak sevgili onun gibi düşünmez. Rakibe de âşığa da özel muamele eder ancak bunların tarzı farklıdır. Âşığa karşı en özel muamelesi ona cevri oku atmak ve gönlünü yaralamaktır. Rakibe ise onun hak etmediği şekilde davranır. Yüzüne güler, vuslatı mümkün kılar, ona iltifat eder ve ona yakın davranır. Bu davranışlar

⁷⁰ İ. Pala, *age*, s. 305.

âşığın gönlünü yaralar. Âşık gam köşesinde ayrılık düşüncesi ile gönlü yaralı bir vaziyetteyken sevgili, sefa meclisinde başkaları ile mutludur. Bunun düşüncesi dahi âşığı yaralamak için yeterli bir sebeptir. Gam, âşığın ayrılık düşüncesiyle yaralı gönlüyle kaldığı bir köşe olarak hayâl edilmiştir.

Bu künc-i gussada ben hasta şöyle tenhâyam

Ki bâd-ı âhum olupdur yine mekesrânum (G. 308/4)

Ahımın rüzgârı benim yelpazem olmasına rağmen hasta olan ben, bu hüzn köşesinde yalnızım.

Hasta kimseler kendin yalnız hissederler. Hasta insan, sıhhatli olduğu zamandan daha çok ilgi ve ihtimam bekler. Hasta olan âşığın yalnızlığına ortak olan sinekler ve sinekleri kovmaya yarayan ah rüzgâridir. Mekesran hayâlinde, âşığın gam köşesinde yalnız oluşu ve bad-ı ahından başka kimsenin, hasta halinde kendisine yardımcı olmaması yer alır.

“Gam”; G. 3/4, G. 24/4, G. 393/3, G. 437/1. beyitlerde de “köşe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.19. Meclis

Bezm-i gamda niçe kez yandum söyündüm şem ‘-vâr

Ölmiş iken ‘âkıbet ‘ışk eyledi ihyâ beni (G. 546/6)

Gam meclisinde mum gibi kaç kez yandım söndüm, ben sonunda ölmüşken beni aşk diriltti.

Mum, baştan ayağa doğru yanar ve onun yanması ölmesi olarak kabul edilir. Kendini yanan bir mum gibi düşünen âşık, onun gibi günden güne erimektedir. Öldüğünü zannettiğinde de âşığı ihyâ eden şey aşk olmuştur.

“Gam”; G. 26/4, G. 320/2, G. 331/2. beyitlerde de “meclis” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.20. Memleket

Ne dehrüñ bendesi ne şâh-ı ‘âlî-şânıyuz canâ

Esîrüñ olalı milk-i gamuñ sultânıyuz canâ (G. 6/1)

Ey sevgili dünyanın ne kölesi ne değerli padişahıyız, (senin) esirin olalı gam mülkünün sultanıyız.

Gam büyüklüğü ve genişliği sebebiyle mülk olarak hayâl edilmiştir ve âşık da bu mülkün padişahıdır. Âşık kendini dünyanın kölesi veya padişahı saymazken gam mülkünün padişahı sayar çünkü gam mülkü ona aittir. Köle ve padişah arasında tezat sanatına yer veren

şair, sevgilinin esiri olduktan sonra gam mülküne padişah olmuştur. O, gamdan ayrı düşünülemez.

“Gam”, G. 110/1. beyitte de “memleket” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.21. Metâ‘

Nev‘î metâ‘-ı derdüme tâlib bulunmadı

Bâzâr-ı gamda sûd u ziyânım bilinmedi (G. 503/5)

Ey Nev‘î dert sermayemin talibi bulunmadı, gam pazarında kârım ve zararım bilinmedi.

Gam pazarında satılacak meta olarak tasavvur edilen dert, sermayedir ve bu sermayeye talip olan kimse yoktur. Alıcısı olmayınca malın elde kalması ve satıcının zarara uğramasından hareketle âşık, pazarda dert metaini müşteri bulamayınca zarar etmiştir. Gam, dert metainin satıldığı pazar olarak hayâl edilmiştir.

“Gam”; G. 174/4, G. 178/4. beyitlerde de “meta” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.22. Meze

Bir câm içürse lutf ile biñ nukl-i gam sunar

Ol bî-vefâ ider bize devrân revîşlerin (G. 319/2)

O vefasız sevgili bize lutuf ile bir kadeh içirse bin tane gam mezesi sunar, bu devrin revîşlerini bize o vefasız sevgili yapar.

Sevgilinin âşığa davranışları kararsız ve sebatsızdır. O, âşığa istediği gibi davranma hakkını kendinde bulur. İsterse sevgiliye lutfeder ve ihsan gösterir, isterse bunları âşıktan esirger. Buna mukabil âşığın bunları kabul etmekten başka çaresi yoktur. Sevgili, âşığa bazen lutuf gösterir ancak bu lutfun yanında bin tane gam mezesi sunar. Mecliste şarabın süsü, yanında getirilen mezedir ve meze, meclisin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Sevgilinin lutfu şarap ve ondan gelen gam, meze olarak hayâl edilmiştir. Gamın meze olarak hayâli vazgeçilmez olması ve meclisin devamlı bir unsuru olması sebebiyledir.

2.1.41.23. Misafir

Sînem gamuñ müsâfirine tâb-hânedür

Peykânûñ anda âteş-i ‘ışka zebânedür (G. 100/1)

Sinem gamının misafirine tabhanedir, kirpiklerin orada aşk ateşine alevdir.

Aşkın ateş olarak hayâli yakıcılığı yönüyledir ve aşkın ateşi sevgilinin kirpikleriyle daha da alevli hale gelir. Sevgilinin bakışlarının bu etkisi âşığın aşk ateşini adeta körükler.

Gamın misafir oluşu da âşığın göğsünün tab-hane olmasına sebep olur. Gam misafiri bu tabhaneye gelir gider. Âşıktaki bulunan gam bâkî değildir tıpkı bir misafir gibi gelip gider. Gam bu yönüyle misafir olarak hayâl edilmiştir. Âşığın sinesi de gam misafirini ağırlar. Sevgilinin kirpikleri ise genel itibariyle ok olarak tasavvur edilir ve yine âşığın sinesine saplanır. Onun bakışları öyle etikilidir ki âşığın ateş olarak tasavvur ettiği aşkı, körükleyen bir alev gibidir. Âşığın gam misafirini ağırlayan sinesinde aşk ateşi vardır ve sevgilinin kirpikleri onu alev haline getirir.

2.1.41.24. Nehir

Ben gark-ı cûybâr-ı gam u mihnet-i firâk

Ol serv-i bâg-ı nâz ile iller kenârda (G. 435/4)

Ben ayrılık sıkıntısı ve gam nehrine batmışım o naz bahçesinin servisi başkaları ile sahilde(dir).

Sevgili-âşık-rakip üçlüsünün söz konusu edildiği beyitte âşığın sıkıntı çekmesine karşın rakip sevgili ile bir aradadır. Âşık ayrılıktan muzdariptir, onun hüznü içindedir ve gam nehrinde de batmıştır. Nehir de deniz kadar olmasa da su ile dolu olması ve büyük olması ile bilinir. Gam da bu yönüyle nehir olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.25. Ok

Bâzâr-ı şehîr-i 'ışk'aceb kâr-gâh olur

Kim anda can u dil satılır tîr-i gam geçer (G. 78/4)

Aşk şehrinin pazarı iş yeri olursa orada satılan canve gönül, gam oku (olarak) geçse buna şaşılmaz.

Aşk şehrinde kurulan pazarda âşıkcanını ve gönlünü satar. Âşık, sevgiliye canını vermekten asla çekinmez. Onun sahip olduğu tek şey canı ve içinde sevgilinin yaşadığı gönlüdür ve onları sevgili uğruna feda etmekten geri durmaz. Aşkın büyüklüğü yönüyle şehir olarak tasavvur edilmesi bu şehirde kurulan pazarın kargah olarak tasavvuru da onun devamlılığı ile ilgilidir çünkü iş yerinde ürünlerin satılması nasıl belli bir düzen dâhilindeyse Âşık da bu iş yerinde canını satabilir. Satılan can ve gönül gam oku olarak geçer. Gamın ok olarak tasavvur edilmesindeki temel etken can acıtması yönüyledir.

2.1.41.26. Pas

Açmaga jeng-i gamı dâyim sürülsün câm-ı mey

Devr-i ikbâlünde hîç bir gamm ü bir hem gelmesün (G. 367/8)

Gam pasını açmak için daima şarap kadehi sürülsün, senin saadetli devrinde hiç bir gam ve üzüntü gelmesin.

Üzgün olan kimse, üzüntüsünü yok etmek için içki içer ve böylelikle hüznünün dağılacağına inanır. Âşık nazarında gam, pas olarak hayal edilmiştir ve bu pası yok etmenin yolu şarap kadehidir.

“Gam”; G. 29/6, G. 286/4. beyitlerde de “pas” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.27. Pota

Hâline kıl nazar nice canlar eritdi gör

Gam pûtasında bu ten-i zerdüm olunca kâl (G. 275/3)

Söz olunca sararmış tenimin haline bak, gam potasında ne kadar canlar erittiğini gör.

Pota, madenlerin eritildiği bir araçtır ve madenlerin yüksek ısıda eritildiği bilinir. Âşığın canı da tıpkı bu madenler gibi gam potasında erimiştir. Gamın pota olarak tasavvuru onun eritmesi yani kişiye zarar vermesi yönüyledir.

2.1.41.28. Sahra

Boyanup kanlara sahrâ-yı gamda dâg-ı mihnetle

Gönül virmek baña mı kaldı her bir lâle-ruhsâra (G. 441/3)

Gam çölünde sıkıntı yarasıyla kanlara boyanıp her bir pembe yanaklıya gönül vermek bana mı kaldı?

Gam, büyüklüğü ve geniş olması sebebiyle çöl olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın bedeni çektiği sıkıntılar sebebiyle yara olmuş ve bu yaralar kanlı olarak tasavvur edilmiştir. Yaranın kanlı oluşu ile sevgilinin yanaklarının pembe oluşu arasında renk yönüyle benzerlik bulunmaktadır.

2.1.41.29. Şarap

Câm-ı gamdan yükümüz yetdi bu meclisde bizüm

Yiter ey sâkî-yi gerdûn meded ibrâm itme (G. 423/4)

Ey feleğin sakisi bizim bu mecliste gam şarabından yükümüz yetti, yeter yardım et, ısrar etme.

Meclis hüzünden uzaklaşılın, eğlencenin baş gösterdiği bir mekândır. Bu mekânın başkışisi ise, içki getirmekle mükellef olan sakidir. Bu tasavvurdan hareketle dünya meclis, gerdun ise sakiye benzetilmiştir. Sakinin içki dağıtması gibi felek de âşığa gam verir ancak, yük olarak vasıflandırılan gam şarabı, âşığa kâfi gelmiştir. Beyitte, felekten şikâyet söz

konusudur. Felek, Âşıktan gamını esirgemez, Âşık daima gamlıdır ve bu hal ona ağır gelmektedir, çünkü o beden ve ruhen hassastır. Gam, saki-yigerdun tarafından devamlı sunulan şaraba benzetilmiştir.

Gam”; G. 223/1, G. 282/4, G. 513/2. beyitlerde de “şarap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.30. Taş

Pür itdi seng-i gamuñ sahn-ı sînemi bereden

Beni be körpe kuzı kara gözün ala gibi (G. 493/2)

Ey körpe kuzu, kara gözün ala gibi, gam taşın benim sinemin ortasını yara ile doldurdu.

Gamın taş olarak hayâli onun yaralama özelliği ile ilgilidir. Gam taşı, âşığın sinесinin yara ile dolmasına sebep olmuştur. Sevgilinin körpe kuzu olarak tasavvur edilmesi ise onun genç olması ile ilgilidir.

2.1.41.31. Taht

Çeküp elif tenüme kara dâglar yakdum

Şeh-i serîr-i gamam tug ile nakâre ile (G. 397/4)

Tuğ ve davul ile gam tahtının padişahıyım, elif gibi ince uzun olan tenime kara yaralar yaktım.

Osmanlı Devleti’nde hükümdarlık alametlerinden olan tuğ ve davul ile âşık, gam tahtına padişah olmuştur. Gam, geçiciliği sebebiyle taht olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.32. Tekke

Eyleyüp Hânkah-ı gamda halîlüm bizi zâr

Bî-tekellüf gice düşmenlere mihmân olduñ (G. 261/4)

Dostum gam tekkesinde bizi ağlatıp gece düşmanlara misafir oldun.

Halîl olarak bahse konu olan sevgili, yüce olması sebebiyle bu sığata layık görölmüştür. O, gam tekkesinde âşığı ağlatıp düşmana misafir olmuştur. *Tekke âşığın feyz almak için gittiğı ve Pîr in bulunduğı yerdir.*⁷¹ Âşık gamı, kutsal saydığı tekke olarak hayâl etmiştir ve sevgili gam tekkesinde onu ağlatmıştır.

“Gam”, G. 201/2. beyitte de “tekke” olarak tasavvur edilmiştir.

⁷¹ Cemal Kurnaz, *Hayâli Bey Divânı’nın Tahlîli*, İstanbul, 1996, s. 102.

2.1.41.33. Toz

Rüzgâruñ işi tahrîk-i gubâr-ı gamdur

Eksûk olmazsa n'ola âyine-i dilde keder (G. 72/3)

Gönül aynasından keder eksik olmazsa ne çıkar, rüzgârın işi gam tozunu tahrik etmektir.

Gönlün ayna olarak tasavvuru onun temizliği yönüyledir. Gönül aynasında keder hep mevcuttur ancak rüzgâr da gam tozunu tahrik edip gönül aynasının tozlanmasına neden olur. Rüzgârın sürekli esmesiyle oluşan toz, çevrede olan pek çok şeyin havaya karışmasına neden olur. Rüzgâr da gam tozunu takrik edip havaya kaldırır ve gönül aynası gam tozu ile dolar. Aynaların tozlanınca göstermemesi özelliği ile de gönül gam tozu ile dolu olduğu için sadece gamlı olması görünür. Gam, görmeye engel olması yönüyle toz olarak hayâl edilir.

Temâşâ eyleyüp hatt-ı ruhında sünbül-i zülfin

Gubâr-ı gussayı dilden süpürdüm târ-mâr itdüm (G. 303/3)

Yanağındaki ayva tüylerinde saçlarının kıvrımını izleyip gönlümden keder tozunu süpürdüm, dağıttım.

Sevgilinin saçları şekil yönüyle süpürge olarak hayâl edilmiştir ve bu saçlar sevgilinin yanağındaki ayva tüylerine dökülmüştür. Âşık, bunları izleyince keder tozunu süpürür ve dağıtır. Keder, bir şeylerin üstünü örtmesi sebebiyle toz olarak hayâl edilmiştir.

“Gam”, G. 153/ 2. beyitte de “toz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.34. Vâdî

Baturur çarh-ı sipihri sakın ey mâh sakın

Vâdî-i gamda yaşum seyli yiter oldu revân (G. 340/2)

Ey ay yüzlü sevgili gam vadisinde gözyaşımın selinin aktığı yeter, (o) gökyüzünün çarkını batırır ondan kendini sakın.

Âşığın gam dolu olması onun gözyaşı dökmesine sebep olur ve o, çektiği gamı büyüklüğü ve genişliği sebebiyle vadiye benzetmiştir. Onun gözyaşları ise çokluğu sebebiyle bu vadide akan sulardır. Bilindiği gibi vadi, akarsuların aktığı derin ve geniş coğrafi alandır. Âşığın gamı da bu vadi kadar büyüktür.

2.1.41.35. Yara

Kûh-ı gam kesmekde biz Ferhâd olan âşıklaruz

İşk bünyâd itmede üstâd olan âşıklaruz (G. 184/1)

Biz gam dağını kesmekte Ferhad, aşk binası yapmada üstad olan âşıkınız.

Ferhad'ın Şirin'in isteği üzerine dağı külünk denilen araçla delmesi hadisesine telmih yapan âşık, kendini Ferhat ile mukayese eder. Âşığın sevgiliye duyduğu aşk, Ferhad'ın Şirin'e olan aşkı gibidir ve âşık, aşk binası yapmada kendini üstad kabul eder. Bir binanın yapımı usta elinde güzelleşir ve binaya şeklini veren ve onu sağlam kılan da ustadır. Âşık da bina yapmada üstad olan bir kişidir. Ferhad aşk ehli, üstad ise iş ehlidir. Herikisi de kendi alanında ustadır ve âşık kendini onlarla özdeşleştirir. Âşık çektiği gamı dağ olarak hayâl eder, bunun sebebi ise dağın büyüklüğü ve genişliği ile ilgilidir.

“Gam”; G. 174/2, G. 179/5, G. 390/3. beyitlerde de “yara” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.36. Yol

Reh-i gam pür-hatar şâm-ı firâkuñdûr olur subhı

Rahîl-i 'ışk göçsün kârbân-ı 'akl u can kalsun (G. 559/2)

Ayrılık akşamının sabahı uzak olur çünkü gam yolu güvensizlik dolu aşk göçü göçsün, akıl ve can kervanı kalsın.

Ayrılığın akşam olarak tasavvuru âşığa verdiği ızdırıp ve sıkıntı sebebiyledir ve kişi gece vakti daha hüznü olur. Bu hüznü hali sabahın ilk ışıklarına kadar sürer ve sonra dağılır. Âşık, ayrılık akşamından sabaha zor varır çünkü kişi üzüntü halindeyken zaman geçmez. Akşamdan sabaha kadar olan vakit kervanların gelip geçtiği yol olarak tasavvur edilir ve bu yol türlü tehlikelerle dolu olan gam yoludur. Âşık bu yolda aşkın peşinden gelmesini buna karşın aklının ve gönlünün orada kalmasını ister, çünkü âşık olan kişide aklın olması zordur. Gam, güvensizliklerle dolu olması ve uzun olması sebebiyle yol olarak tasavvur edilmiştir.

“Gam”; G. 259/2, G. 363/5. beyitlerde de “yol” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.41.37. Zindan

Anuñ hakı ki seni kıldı Yûsuf-ı Mısırî

Elüm alup beni zindân-ı gussadan kurtar (K. 16/43)

Onun doğruluğu seni Mısır'ın Yusuf'u haline getirdi, elimi alıp beni gam zindanından kurtar.

Kardeşleri tarafından kıskanıldığı için bir kuyuya atılan ve sonrasında köle pazarında satılan Yusuf peygamber, bir kervan ile Mısır'a gitmiş ve Mısır azizi tarafından satın alınmıştır. Yusuf peygamberin dillere destan güzelliği Mısır azizinin kızı olan Zeliha'yı etkilemiş ancak Yusuf peygamber nefesine hâkim olup ona karşılık vermeyince Zeliha

tarafından iftiraya uğrayıp zindana atılmıştır. Beyitte bu hadiseye telmih yapılmış ve 16. yüzyılın önemli vezirlerinden olan Sinan Paşa için yazılan bir kasideye ait bu beyitte Nev'î, gam zindanından kurtulmak istediğini beyan etmiştir. Gam, karanlık ve kasvetli olması, kapalı bir yerde hapis olunması ve birey üzerinde olumsuz etki bırakması sebebiyle zindana benzetilmiştir.

2.1.42. Gamze

Sözlükte; göz kırpma, gözle işaret etme, göz süzerek göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, iki “doğan”, bir “gammaz”, bir “hançer”, üç “kılıç”, beş “ok” ve iki “Tatar” olmak üzere on dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.42.1. Doğan

Sal mürğ-ı can şikârına şehbâz-ı gamzeñi

Çık ey gazâl-i turfe şikâruñ zamânıdır (G. 70/3)

Gamzenin doğanını can kuşunun avına sal, ey görülmemiş ceylan ortaya çık avın zamanıdır.

Âşıkcanını kuş olarak tasavvur ederken sevgilinin gamzesini bu kuşu avlayan bir şahbaz olarak düşünür. Avcılık özelliğiyle bilinen şahbazın, hızlı olması ve gözlerinin keskin oluşu onun en önemli özelliklerindendir. O, bu özellikleri sayesinde gönül kuşunu avlar. Sevgili, gözlerinin güzel olması sebebiyle ceylan olarak tasavvur edilmiştir çünkü ceylan gözlerinin güzel olması ile bilinir. Gamze avlaması, hayata son vermesi sebebiyle şahbaz olarak hayâl edimiştir.

“Gamze”, G. 255/2. beyitte de “doğan” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.42.2. Gammaz

Hattını görüp göklere irgürme duhânuñ

Ebrû-yı siyeh gamze-i gammâz yirinde (G. 431/3)

Ayva tüylerini görüp dumanını göklere eriştirme, siyah kaşların (ve) fitneci gamzelerin yerinde.

Âşığın ah dumanı göklere erişmiştir ve buna sebep olarak sevgilinin ayva tüyleri gösterilir. Beyitte, gamze-i gammaz terkibi içinde yer alan gamze-gammaz münasebetinde gammaz, gamzenin bir vasfı olarak zikredilir.

2.1.42.3. Hançer

Mıkrâz-ı belâ şem‘ gibi başımı kesdi

Gamzeñ olalı hençar-i bürrân ile hem-ser (G. 83/2)

Gamzen keskin hançer ile arkadaş olalı bela makası mum gibi başımı kesti.

*Mıkraz, önceleri hem günümüzdeki makas hem de mum söndürme aracı olarak kullanılırken mumun günlük hayatta kullanımının ortadan kalkmasından sonra sadece kesme aleti anlamına daralmıştır. Mumu söndürmek için kullanılan mıkrazın makastan farkı üst tarafında bir haznesinin bulunmasıdır.*⁷² Bela, makas olarak tasavvur edilmiş ve bu makas mum gibi âşığın başını kesmiştir. Mumun başını kesmek onun ölümü olarak düşünüldüğü için âşık da kendini mum ile özdeşleştirmiştir. Âşık bu durumu sevgilinin gamzesi ile hançerin arkadaş olasına bağlar. Sevgilinin gamzesi, keskin olması ve öldürü özelliği sebebiyle hançer olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.42.4. Kılıç

Açdı gönül vilâyetini tîg-i gamzesi

Dil tıflı şimdi bir şeh-i hûbân esîridür (G. 53/4)

(Sevgilinin) Gamzesinin kılıcı gönül vilayetini fethetti, şimdi gönül tecrübesiz, güzel padişahın esiridir.

Gamze öldürü olması sebebiyle kılıç, gönül ise bir vilayet olarak hayâl edilmiş ve sevgilinin kılıç olan gamzesi bu vilayeti fethetmiştir. Bilindiği gibi ülkeler ferhedilirken kılıç, hançer, ok gibi savaş aletlerinden faydalanılır. Sevgili âşığın gönlünü gamze kılıcı ile fethetmiş ve âşık, padişaha yani sevgiliye esir düşmüş, onun esiri olmuştur. Gamze öldürücü olması sebebiyle kılıç olarak tasavvur edilmiştir.

Beni öldürmegi şemşîr-i gamzeñle revâ gördün

Efendi saña gelmişdür mürüvvet bende-perverlik (G. 262/4)

Beni gamzenin kılıcıyla öldürmeyi reva gördün efendi, sana köle besleyicilik cömertlik olarak gelmiştir.

Köle ile efendi arasında tezat sanatına yer veren şair, sevgiliyi efendi kendini ise köle olarak tasavvur etmiştir. Efendi gamze kılıcı ile kölesini öldürür. Gamze, yaralama ve öldürme sebebiyle kılıç olarak hayâl edilmiştir.

“Gamze”, G. 70/4. beyitte de “kılıç” olarak tasavvur edilmiştir.

⁷² O. Ünlü, *agm*, s. 324.

2.1.42.5. Ok

Peykân-ı tîr-i gamzesin agyâra gönderür

‘Uşşâkı görmeze urur ol dil-firîbi gör (G. 61/5)

Âşıkları görmezden gelen o cazibeli sevgiliye bak, gamzesinin okunun temrenini ağyara gönderir.

Sevgilinin bakışları, âşığı cezbeden en önemli güzellik unsurudur. O, bakışlarıyla âşığın kendinden geçmesine sebep olur ve oka benzetilen gamzesi ile âşığın gönlünü yaralamaktan çekinmez. Âşık kendine gönderilen ve sinesine gelen gamze okuna sevinir hatta onun oradan çıkarılmasını istemez çünkü sevgili tarafından gönderilmiştir. Bu bile onun için çok mühimdir, çünkü bu hal sevgilinin âşığın varlığından haberdar olması demektir. Âşığa göre sevgilinin gamze okunun temrenini rakibe göndermesi ise onu dikkate alması anlamına gelir. Sevgili, âşığın ilgisine rağmen onu görmezden gelmeyi de ihmal etmez ve rakibin varlığını farkında olarak ok temrenini ona gönderir. Bu da âşığı ziyadesiyle üzer. Gamze, yaralaması sebebiyle ok olarak tasavvur edilmiştir.

Senden sihâm-ı gamze vü benden hadeng-i âh

Kârûn atışmag oldu bu Nev‘î-i zâr ile (G. 443/5)

Senden gamze oku ve benden ahımın oku geldi, (senin) kârın bu ağlayan Nev‘î ile atışmak oldu.

Âşık ile sevgili daima bir atışma halindedir. Sevgili gamze oku atar buna karşın âşık ise ah oku atar. Gamze, yaralama özelliği sebebiyle ok olarak tasavvur edilmiştir.

“Gamze”; G. 79/3, G. 81/2, G. 512/4. beyitlerde de “ok” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.42.6. Tatar

Gözi hûnîlere vü gamzesi tâtârlara

Bir olur yahşı yaman dirler idi gerçek imiş (G. 202/5)

O güzelin gözü katillerle ve gamzesi Tatarlarla bir olur (benzer) derlerdi gerçekmiş.

Öldürmesi yönüyle sevgilinin gözleri katil gamzesi ise Tatar olarak hayâl edilmiştir. *Tatar yağmacı ve pervasızca can alıp satan sevgilinin gözleri için benzetilen olarak ele alınmaktadır.*⁷³ Sevgiliye ait bu unsurlar da âşığın canını hedef alır. Gamze, öldürücü özelliği sebebiyle Tatar olarak hayâl edilmiştir.

“Gamze”, G. 132/3. beyitte de “Tatar” olarak tasavvur edilmiştir.

⁷³ C. Kurnaz, *age*, s. 148.

2.1.43. Gayret

Sözlükte; içten gelerek çalışma, belli bir şey için çabalama; kıskanma, çekememe; aziz ve kutsal bir şeye yabancıların el uzattığını, göz diktiğini görmeye tahammül edememe duygusu olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "ağırlık", üç "ateş", bir "bela" bir "tufan" olmak üzere altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.43.1. Ağırılık

Gayrıya mâ'il olur tâze nihâlün gördüm

Bâr-ı gayret sanemâ kâmetümi dâl itdi (G. 501/4)

Körpe sevgilinin başkasına meyilli olduğunu gördüm ey güzel gayret ağırlığı boyumu dal (harfi) yaptı.

Sevgilinin ilgisine mazhar olamayan âşık, onu rakip ile gördüğünde kederlenir. Sevgili, âşığa olmadığı kadar rakibe meyillidir ve âşık bu durumdan muzdariptir. Bu sebeple boyunu dal harfine benzetir. Dal harfi, iki ağırlıktan iki büküm olmuş kişiyi andırır bu kişi de âşıktır. Gayret ağırlığı âşığın bedeninin çökmesine neden olmuştur bunun nedeni ise sevgiliyi rakibe meyilli görüşündendir.

2.1.43.2. Ateş

'Ârız-ı gül-gûnuña sünbüllerüñden sâye sal

Gökde gayret âteşin mihr-i cihân-ârâya sal (G. 295/1)

Gül renkli yanağına saçlarından gölge yap, gökte gayret ateşini dünyayı süsleyen güneşe sal.

Güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin yanağı, rengi itibariyle kırmızıdır. Saçlarının uzunluğu da bu yanağa gölge düşürür. Güneşin dünyayı ısıtmasının sebebi olarak, âşığın gökyüzünde olan gayret ateşini güneşe ulaştırması gösterilir. Gayret yakıcı olması sebebiyle ateş olarak hayâl edilmiştir.

"Gayret"; G. 457/6, G. 498/1. beyitlerde de "ateş" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.43.3. Belâ

Gayr ü sivâ görünmez iken 'ayn-ı 'ârife

Gayret belâsı cehl ü hamâkat degül midür (G. 56/5)

Arifin gözlerine Allah'tan başka varlıklar görünmezken gayret belası, cahillik ve budalalık değil midir?

Arif, Allah'tan başkasını görmeyen, dünyevi nimetlerden uzaklaşmış, ibadetini

cennete ve onun güzelliklerine erişmek için değil sadece Allah için yapan kimsedir. O, dünyayı da âhireti de terk etmiş, kendini sadece Hakk’a adanmıştır. Arif böyle tanımlanırken âşık, gayret belasını aptallık ve budalalık sayar çünkü bunlar onun için boştur. Gayret bela olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.43.4. Tufan

Tûfân-ı gayretüñle götür aradan beni

Ref‘ it hicâb-ı cismi meded göreyim seni (G. 542/1)

Gayret tufanınla beni aradan götür, vücut engelimi ortadan kaldır seni görmem için yardım et.

Coğrafi bir terim olan tufan, şiddetli yağmur için kullanılır ve bunun dışında bahse konu olan şeyin şiddeti ve çokluğu ile ilgilidir. Tufan çıktığında beraberinde pek çok şeyi alıp götürür ve yok eder. Âşık da bu vesile ile engel olarak gördüğü vücudunun bu tufan ile yok olmasını ister. Hakk’a ulaşmak için masivadan geçmek gerekir. Nefis, beden ve arzuların yokluğu kişiye vahdeti getirir. Bunun bilincinde olan âşık Hakk’a ulaşmak için ten engelinin ortadan kalkmasını bunun da gayret tufanı ile mümkün olacağını belirtir. Gayret, şiddetli olması ve beraberinde pek çok şeyi götürmesi sebebiyle tufan olarak hayâl edilmiştir.

2.1.44. Gönül (Dil, Hâtır)

Sözlükte; iman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin manevi yönü, Cenab-ı Hakk’ın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufi aşkın kaynağı, yürek, dil; gönül, kalp; zihin, fikir, keyif, hal olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “ankâ”, bir “aslan”, on bir “ateş”, bir “aşıyan”, üç “avcı”, dokuz “ayna”, bir “ayyaş”, üç bahçe”, altı “bülbul”, bir “cadde”, bir “cevher”, on dört “çocuk”, bir “çöl”, beş “deniz”, üç “ev”, iki “gemi”, üç “gonca”, üç “gökyüzü”, iki “güvercin”, bir “halvethane”, bir “hamam”, üç “harabe”, iki “Hz. Yakup”, iki “kadeh”, bir “kalleş”, dört “kayık”, bir “kovan”, iki “köşk”, bir “kul”, dokuz “kuş”, üç “levha”, bir “Mecnun”, üç “meyhane”, beş “memleket”, iki “mum”, bir “müşteri”, dört “nakit”, bir “nakkaş”, üç “ölü”, bir “pazar”, bir “pervane”, beş “sayfa”, bir “sır”, bir “sinek”, bir şafak”, üç “şehir”, beş “şişe”, yedi “taş”, bir tekke, iki “ülke” olmak üzere yüz kırk dokuz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.44.1. ‘Ankâ

Nokta-veş bu kûhsâr-ı kevni eyler zîr-i bâl

Her kaçan ‘Anka-yı dil perr ile bâl üstindedür (G. 87/4)

Gönül Anka'sı kol ile kanat üstünde olunca bu kâinat dağı (onu) kol kanat altına alır, muhafaza eder.

Kâinat büyük olması sebebiyle dağ, gönül ise bu dağın muhafaza ettiği Anka olarak tasavvur edilmiştir. Anka, yüksekten uçan bir kuştur, dağ ile olan münasebeti bu sebeptedir.

2.1.44.2. Aslan

Bîşe-zâr-ı 'ışk-ı dilber kim gönül arslanıdur

Tevsen-i gerdûn anuñ nahcîr-i ser-gerdânıdur (G. 91/1)

Gönül sevgilinin aşkının ormanının arslanıdır; dikbaşı dünya atı da onun başı dönmüş ceylanıdır.

Sevgilinin aşkı büyük olması sebebiyle orman olarak tasavvur edilmiştir, aşığın gönlü ise bu ormanda yaşayan bir aslandı. Bilindiği üzere aslan ormanda yaşayan bir canlıdır ve oraya aittir. Aşığın gönlü de aslanın ormana olan aidiyeti gibi daima sevgilidedir.

2.1.44.3. Ateş

Ahger-i âteş-i dil âb-ı ruhuñla söyünür

Göz karardup n'ola kılsam saña ey mâh nazar (G. 154/2)

Ey ay yüzlü sevgili gözümü karartıp sana baksam ne olur, gönül ateşinin yakıcılığı yanağının suyuyla söner.

Sevgili, parlak olması ve ışık vermesi sebebiyle ay olarak tasavvur edilmiştir. Gönül yakıcı olması sebebiyle ateştir ve suyun ateşi söndürmesi mefhumundan hareketle âşık, sevgilinin suya benzeyen yanağının hasreti içindedir.

Gönül ateş gözüm yaş 'ışk ile kârüm keş-â-keşdür

Kemân ebrûları cana uraldan tîr-i müjgânı (TERC. 7/27)

Keman kaşları kirpik okları canımı vurduğundan beri gönül ateş, gözlerim aşk ile yaş ve işim keşmekeştir.

Sevgilinin kaşları şekli itibarıyla keman, kirpikleri ise âşığın gönlüne saplanan bir ok olarak hayâl edilmiştir. Âşık, sevgiliye ait keman kaştan çıkan kirpik oku ile vurulmuştur. Bu durumun neticesi ise, âşığın gönlünün ateşe dönmesi ve gözyaşlarıdır. Bu ahval, onun çektiği cefa ve ızdırabın tezahürüdür. Gönül, yakıcı olması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

“Gönül”; K. 12/10, G. 55/2, G. 83/1, G. 91/3, G. 117/1, G. 207/1, G. 244/2, G. 453/1, 508/3. beyitlerde de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.4. Âşiyân

Dime gam-hâneme gelmez konuşmaz ben gedâsiyle

Hümâ-tal'atdır o şeh sanma mürğ-i âşiyânîdür (G. 59/3)

Gamhaneme gelmez, dilenci olan benimle konuşmaz deme. O güzel (sevgili) kuş yuvasına mensuptur sanma (o) hüma yüzlü (sevgilidir).

Nasıl hüma kuşu, kuş yuvasına mensup ise sevgili de âşığın gamhanesine mensup olabilir ve orada gedasıyla konuşabilir. Âşık ümitvâr bir şekilde sevgilinin onunla konuşmasını ve gamhanesine gelmesini diliyor. Sevgiliyi hüma kuşu olarak tasavvur eden âşık, gönlünü hümanın yaşadığı yuva olarak tasavvur eder. Bu tasavvurun sebebi ise sevgilinin daima âşığın gönlünde bulunuşudur. Gönül sevgilinin yaşayacağı yuva olarak hayâl edilmiştir.

2.1.44.5. Av

Karârı yok nice şehbâzdur 'aceb gönlüm

Ne bir şikâra ne bir âşiyana meyl eder (G. 140/3)

Gönlümün nasıl kararı olmayan bir olduğu şaşılacak şeydir. O ne bir ava ne bir âşiyana meyleder.

Âşığın gönlü daima sevgilidir ve onun başkasına meyli mümkün değildir. Bu sebeple âşık gönlünü kararı olmayan bir avcıya benzetmiştir.

“Gönül”; G. 79/3, G. 197/3. beyitlerde de “avcı” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.6. Ayna

Ten hicâbı ref' olup pâk oldı dil âyînesi

Cilve itmez mi dahı sînemde yârûñ peykeri (G. 480/3)

Gönül aynası ten örtüsü ortadan kalkınca temizlendi, sevgilinin yüzü göğsümde tecelli etmez mi?

*Hicab salık ile Hak arasında bulunan ve onu tanımaya engel olan her şeydir.*⁷⁴ Eskiden aynaların üzeri hem koruma gayesiyle hem de kıymetli oluşları yüzünden örtü ile örtülürdü. Bu örtüyü aynı sebeple görüntüleri aksettirme özelliğinin geçici bir süre ortadan kalkması anlamına gelir. Ten, gönül aynasını örten bir örtüdür. Gönül aynasının sevgilinin yüzünü aksettirebilmesi ten örtüsünün kalmasına bağlıdır. Tasavvufî açıdan ten Hakk'a ulaşmayı engelleyen kesrettir. Hakk'ın gönülde tecellisi tenden geçmekle mümkündür.

⁷⁴ Süleyman Uludağ, “Hicab”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, c. 17, s. 430.

Tutalum pûlâd imiş gönüñ senüñ âyîne-veş
Bârî gel âyîne gibi 'arz-ı dîdar it hele (G. 452/4)

Diyelim ki gönlün ayna gibi çeliktenmiş bari gel ayna gibi yüzünü arz et.

Çelik, çelik gibi sert manalarına gelen pûlâd kelimesi, sevgilinin gönlü için benzetilen olarak kullanılmıştır. Sevgili âşığa karşı merhametsiz davranması, acımaması sebebiyle âşık nazarında ayna gibi çeliktendir. Dolayısıyla gönül ayna olarak anıldığı için âşık, sevgilinin yüzünü görmek ister. Ayna olmadan görüntünün olması mümkün değildir, bu sebeple âşık, sevgilinin yüzünü arz etmesi temennisinde bulunur. Sevgilinin gönlü sert olması sebebiyle çelikten yapılmış bir aynaya benzetilmiştir.

“Gönül”; TERC. 7/9, K. 18/4, G. 34/1, G. 72/3, G. 286/4, G. 394/3, G. 452/4, G. 480/3, G. 529/5. beyitlerde de “ayna” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.7. Ayyaş

Zevrâk-ı câm u leb-i deryâ vü seyr-i cûybâr
Cümlesin tertîb iden 'ayyâşdur gönüm gözüm (G. 302/4)

Gönlüm gözüm deniz kenarı ile kadeh kayığının ve ırmak seyrinin cümlesini tertip eden ayyaşdır.

Sevgilinin dudağı rengi itibariyle kadeh, şekli itibariyle kayıktır. Yanağı ise ırmak ve deniz olarak tasavvur edilmiştir. Âşık, sevgilinin dudağına ve yanağına meyyaldır. Âşığın gönlü ve gözü deniz kenarında bu içki meclisinin kurulmasına vesile olan, bu toplantıyı tertip eden ayyaşdır. Gönlün ayyaş olarak vasıflandırılmasının sebebi, sevgilinin kadeh ve şarap olan dudaklarıdır.

2.1.44.8. Bülbül

Gel gonca-sıfat hande-zenân olma zenâna
Bülbül gibi derd ile dilâ na'ra-zenân ol (G. 287/3)

Ey gönül gel gonca gibi zenana gülme, bülbül gibi dert ile nara at.

Gonca, bahara ait bir çiçek olup küçük ve kapalı olması yönüyle çeşitli tasavvurlara konu olur. Goncanın kapalı olması, içine kapanık, hüznü ve gamlı kimseyi; açılması ise mutlu ve neşeli kimseyi çağırıştırır. Dolayısıyla goncanın açık veya kapalı olması âşığın ruh hali ile özdeştir ancak, âşığa yakışan mutluluk değil kederdir. O, daima kederli ve gamlıdır, bu yönüyle onun gönlü nara atan bülbüle benzetilmiştir, çünkü bülbül, güle olan aşkıdan feryad u figan etmekten geri durmaz. Âşığın gönlü de dertli olması yönüyle nara atan bülbüle benzetilmiştir.

“Gönül”; MUS. 3/17, G. 205/5, G. 290/5, G. 405/3, G. 446/4. beyitlerde de “bûlbûl” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.9. Cadde

Şâhrâh-ı dilde gerd olsa hayâlûñ istemez

Var-ise şâh-ı kazâ-sür ‘at kader-fermâ geçer (G. 143/2)

Senin hayâlin, gönlün büyük caddesinde toz bile istemez; kadere hükmeden, kaza süratli padişahı geçer.

Gönül, büyük olması sebebiyle cadde olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.10. Cevher

Dilûñ güher gibi del silk-i ‘ışka gir Nev’î

Takılmak ister iseñ târ-ı zûlf-i cânâna (G. 433/5)

Ey Nev’î eğer sevgilinin saçlarının teline takılmak istersen gönlün cevher gibi onu del aşk ipliğine gir.

Sevgilinin saçları uzun ve dağınık olması ve misk kokması sebebiyle âşığı cezbeder. Sevgilinin saçlarının her bir telinde bir âşıkcanı asıdır. Âşığın gönlü sevgilinin saçlarında bulunmak ister vebunun mümkün olması için cevher gibi delinmesi ve aşk ipliğine girmesi gerekir. Gönlün cevher olarak tasavvur edilmesi onun kıymetli oluşundandır. Öte yandan bir nesneyi delmek demek onun canını acıtmak demektir. Âşık da eğer istediğine kavuşmak istiyorsa türlü sıkıntılara katlanmalıdır. Tıpkı Allah’a ulaşp onunla bir olmak isteyen salikin silk-i ışka girebilmek için her sıkıntıya ve eziyete katlanması gerektiği gibi. Gönül, kıymetli oluşu sebebiyle cevher olarak düşünülmüştür.

2.1.44.11. Çocuk

Tatlu dillerle o şîrîn-leb akıtdı gönlümüz

Mâ’il itdi kendiye tıfl-ı dili halvâ ile (G. 448/3)

O şirin dudaklı tatlı dillerle gönlümüzü akıttı, gönül çocuğunu bir helva ile kendine meyilli etti.

Çocukların şekerli yiyeceklere düşkünlüğü ve sevgilinin dudağının helvaya teşbihi ve dilin tatlılığı da tasavvurun bir başka sebebidir. Dudağın helva, bal ve şeker olarak tasavvurunda tat ve lezzet unsuru önemlidir. Âşığın gönlü sevgilinin helvaya benzetilen dudağına düşkün bir çocuktur.

“Gönül”; G. 53/4, G. 119/2, G. 123/4, G. 140/1, G. 177/4, G. 216/3, G. 221/1, G.

225/1, G. 273/2, G. 340/4, G. 353/2, G. 494/3, G. 500/3. beyitlerde de “çocuk” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.12. Çöl

Dilde fikr-i gazâl-i çeşm-i nigâr

Geşt ider deşt içinde âhûdur (G. 558/4)

Gönülde nigarın ahu gözlerinin fikri (var iken) o ahu, çöl içinde gezer.

Resim gibi güzel olan sevgili anlamına gelen nigâr sevgilinin güzelliğini ifade etmek için kullanılam bir tabirdir. Sevgiliyi gözlerinin güzel olması sebebiyle de ahu olarak tasavvur eden âşık, ahuların sahrada yaşaması mefhumundan hareketle onun gönlünde gezdiğini hayâl eder. Âşığın gönlü geniş ve büyük olması sebebiyle sahradır ve sevgili bu sahrada geşt etmektedir.

2.1.44.13. Deniz

Geldüince bir dür-i pâkîze ‘arz eyler saña

Hâtır-ı Nev’î dahı pür-cûş bir deryâ geçer (G. 143/5)

Gerçek bir inci geldiğinde Nev’î’nin gönlünün coşkunluk dolu bir denizden geçtiğini sana ifade eder.

Şairin gönlünü coşkunluk dolu bir deniz olarak hayâl etmesi tıpkı deniz gibi coşup kabarmasındandır. Deniz bazen sakin bazen dalgalı, coşkun ve hoyrattır. Âşığın gönlünün de böyle olmasının sebebi hissettiği duygulardır. Kişinin hissettikleri bedenini harekete geçirir. Heyecan, aşk keder gönlün durağan olmasını veya hareketli ve coşkun olmasını sağlar. Bu sebepler gönlün deniz olarak tasavvur edilmesinin hareket noktasıdır. Gönlün coşmasındaki temel etken ise “dür-i pakize”nin gelmesidir. Denizde bulunan ve vuslat olarak kabul edilen incinin gelmesiyle âşığın gönlü tıpkı bir deniz gibi coşup taşar. İncinin denizde bulunması ve âşığın vuslatını ifade etmesi, âşığın gönlünün coşkunluk kazanmasını sağlar.

“Gönül”; G. 185/4, G. 300/4, G. 368/5, G. 474/1. beyitlerde de “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.14. Ev

Gelse hatuñ derûn-i dile sîne çâk olur

Hâne duhân olunca kişi revzenin açar (G. 78/3)

Ayva tüylerin gönlümün içine gelse göğsüm yırtılır, (çünkü) ev duman olunca kişi pencereyi açar.

Ev duman olunca pencerenin açılması mefhumundan hareketle âşığın gönül hanesi duman olmuş bir evi andırır ve bu evin havalanması için pencerelerin açılması gerekir. Pencere tasavvuru da âşığın gönlünde bulunan yaralardır. Bu hanenin duman olmasının sebebi ise sevgilinin ayva tüylerinin hayâlidir. Sevgilinin ayva tüyleri daima âşığın gönlünde yer alır. Bu da duman olan ayva tüylerinin âşığın gönlünü doldurması ve havalanması için de yara gibi olan pencerelerin açılması hayâli ile ilgilidir. Gönül dumanla dolmuş bir ev olarak tasavvur edilir.

“Gönül”; G. 142/4, G. 321/3. beyitlerde de “ev” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.15. Gemi

Mevc urur bahr-i mahabbet keştî-i dil nâ-bedîd

Bir ‘aceb deryâdayuz ka ‘r ile sâhil nâ-bedîd (G. 49/1)

Sevgi denizine dalga vuruncunca gönül gemisi yok olur, (biz) deniz ile sahilin yok olduğu acayip bir deryadayız.

Aşkın deryaya teşbihi, aşka düşmüş gönlün bu derya üzerindeki kayık veya gemi olarak tasavvuruna sebep olan temel unsurdur. Bunun yanında rüzgârın meydana getirdiği, dalga ile derya üzerindeki kayık ve gemilere zarar vermesi, sahile ulaşmasını engellemesi, zamanın ve ayrılığın rüzgâr oluşu bu tasavvurlara sebep olur.

“Gönül”, K. 27/8. beyitte de “gemi” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.16. Gonca

Açıldı dil görünce câm-ı şarâb-ı nâbı

Bir nâ-şükûfte gonca san gördi âfitâbı (G. 492/1)

Gönül saf şarap kadehi görünce açıldı, sanki henüz açılmamış bir gonca güneş gördü.

Gonca kapalı olması ile bilinir, açılması için de güneş ışığına ihtiyaç vardır. Gönül de bu yönüyle gonca olarak tasavvur edilmiştir, çünkü âşığın gönlü de kapalıdır ve onu açacak olan şey şarap kadehidir. Şair, açılmak fiilini iki anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Bunlardan biri, kapalı olan nesnenin açılması diğeri ise rahatlamak anlamıdır. Kişi, içki içtiği zaman derdini ve kederini bir süreliğine de olsa geride bırakır ve keyifli bir hale gelir. Âşığın gönlünün açılması da şarabı içip rahatlaması ve sıkıntısından uzaklaşması anlamına gelir. Gönül ile gonca ve şarap ile güneş arasında bir münasebet vardır. Gönül, kapalı olması nedeniyle gonca olarak tasavvur edilmiştir.

“Gönül”; G. 219/3, G. 281/3. beyitlerde de “gonca” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.17. Gökyüzü

Viridi kadri Atlas-ı gerdûna bî-reng olduğu

Nakşı n'eylersin gönül hoşdur kumâşuñ sâdesi (G. 532/2)

Dünyanın atlas kumaşına renksiz olduğundan değer verdi, ey gönül nakşı neylersin kumaşın sadesi hoştur.

Atlas dokuzuncu feleğe verilen bir ad olduğu gibi aynı zamanda sade ve kıymetli bir kumaş türüdür. Gökyüzü de sade olması sebebiyle atlas olarak tasavvur edilmiş ve âşığın gönlü de atlas kumaşını andıran bir gökyüzüdür. Gönlün nakış istemeyip sade kumaş tercih etmesi de bu sebeptendir. Gönül, geniş ve sade olması sebebiyle gökyüzü olarak hayâl edilmiştir.

Biz kim semâ-yı dilde tecerrüd hümasıyuz

İrmez meşâm-ı kadrümüze bûy-i üstühân (G. 379/3)

Biz ki gönül semasında soyutlanma kuşuyuz, kemiğin kokusu kadrimizin burnuna erişmez.

*Hümâ, havada çok yüksekte uçması, elde edilemeyişi, tuzaga düşmemesi, gölgesinin insanlara şans getirmesi, kemikle beslenmesi, diğer kuşlardan üstün olması gibi özellikleri ve bunlarla ilgili inançlar, efsaneler, rivayetler dolayısıyla dîvân şairinin şiirinde zengin bir hayâl ve benzetme dünyası içinde karşımıza çıkar.*⁷⁵ Âşık, kendini gönül semasında uçan tecerrüd hüması olarak vasıflandırır. Hüma kemikle beslenen bir kuştur ve kemik kokusu kadrinin burnuna erişemez. Bu da dünyevi nimetlerden uzak kalmak anlamına gelir. Gönül geniş olması sebebiyle sema olarak hayâl edilmiştir.

“Gönül”, G. 322/2. beyitte de “gökyüzü” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.18. Gülzâr

Ne bûy-i mihr ü ne reng-i vefâ var berg ü bârında

Düşüpdür bâg-ı dehr adlu gönül bir özge gülzâra (G. 445/4)

Yaprak ve meyvelerde ne sevginin izi ne vefa rengi var; gönül, dünya bahçesi adlı bir başka gülbahçesine düşmüştür.

Dünya bir bahçe, gönül ise gülzâr olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun hareket noktası, çeşitliliktir.

“Gönül”; G. 237/5, G. 535/2. beyitlerde de “gülzâr” olarak tasavvur edilmiştir.

⁷⁵ H. Dilek Batıslam, “Dîvân Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hüma, Ankâ ve Simurg”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1, İstanbul, 2002, s. 193.

2.1.44.19. Güvercin

Ele alıp anı bir kez nevâziş itseñ olmaz mı

Kebûter gibi gönlüm niçe demdür sayd-ı dâmuñdur (G. 137/4)

(Ey sevgili) gönlüm güvercin gibi uzun zamandır tuzağının avıdır, onu ele alıp bir kez okşasan olmaz mı?

*Güvercin, evcilleştirilmesi kolay ve alıştığı mekândan kolay ayrılmayan, ayrılrsa bile tekrar dönüp gelen bir kuştur.*⁷⁶ Âşkın gönlünün güvercin olarak hayâl edilmesi, onun tıpkı bir güvercin gibi sevgi ihtiyacından kaynaklanması muhtemeldir. Bu hal, bireyi gelişimini etkileyen faktörlerden olan kritik bir evreye dayanmaktadır. Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı'nın ilk dönemini ihtiva eden Oral Dönem, 1-1,5 yaş aralığını kapsar. Bu evre, kişiliğin oluşumu ve bireyin davranışları açısından önem arz eder. Bu evrede kişinin emme, yutma, ısırma gibi oral ihtiyaçlarının karşılanması elzemdır. *Karşılanmadığı takdirde bireyde; abartılmış iyimserlik, bütün dünyayı kendine borçlu sayan çocuksu bir bencillik, arada bir yaşanan yoğun karamsarlık ve diğer insanlardan çok şey bekleme eğilimi sayılabilir. Oral karakterli kişiler, aşırı bağımlıdır ve diğer insanların kendileriyle ilgilenmelerini isterler.*⁷⁷ Âşık da bu kritik evreye saplanmış olacak ki, sevgi ihtiyacını karşılama arzusundadır. Bu nedenle onun gönlü, sevimliye muhtaç bir güvercine benzetilmiştir.

“Gönül”, K. 35/19. beyitte de “güvercin” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.20. Halvethâne

Sen de Nev'î muktezâ-yı nefsi dilden dûr idüp

Şâhid-i rûha gel ihzâr eyle halvet-hâneyi (G. 469/5)

Nev'î sen de nefsin gerektirdiği şeyleri gönülden uzaklaştırıp ruhun şahidine gel halvethaneyi hazırla.

*Halvethane halvet yapılan yer anlamına gelir. Halvet ise yalnız kalıp تنها bir köşeye çekilmek demektir. Tasavvufta ise, zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koyması. Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek, kurtarmak da halvet olarak değerlendirilir.*⁷⁸ Nefis, kulun Hakk'a ulaşmasında engel teşkil eder ve dünyevi hazzardan ve arzulardan uzaklaşmadıkça Hakk'a ulaşmak pek mümkün değildir. O'na ulaşmak isteyen salık, tüm varlığıyla Hakk'a teslim olmalı ve

⁷⁶ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 284.

⁷⁷ Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, İstanbul, 2000, s. 153.

⁷⁸ E. Cebecioğlu, *age*, s. 192.

dünyaya ait her şeyden uzaklaşmalıdır. Âşığın gönlü de yalnız kalması sevgiliyi düşünmesi yönüyle halvethane olarak tasavvur edilmiştir.

Hakk’a ulaşmaya engel olan ve dünya heveslerini ifade eden nefsdan temizlenip, yarın Hakk’a ulaşacak olan ruha tahsis edilmesi sebebiyle gönül bir halvethâne olarak tasavvur edilir.

2.1.44.21. Hamâm

Baksam ol çâh-ı zenahdânun mu‘allak câmina

Nâr-ı şevkümden döner sînem çukur hammâmına (G. 402/1)

O çâh-ı zenahdanın muallâk camına baksam, sînem şevk ateşinden çukur hamamına döner.

Sine, gönül yerine kullanılmıştır ve âşığın şevk ateşinden dolayı gönlü hamam olarak tasavvur edilir. Sevgilinin kadeh sevgilinin çene çukuruna asılmıştır ve ona bakınca âşığın şevk ateşi yanar ve gönlünü hamama çevir. Gönül sıcak olması sebebiyle hamam olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.22. Harâbe

N’ola zülf olsa miyânuñda miyânuñ dilde

Genc olur mâra vatan mesken olur gence harâb (G. 20/4)

Saçların belinde belin de gönülde olsa ne olur? Hazine yılanı vatan olur, (o) harabelere mesken olur.

Sevgilinin beli inceliği sebebiyle yok olarak tasavvur edilir ve bel tıpkı bir hazine gibidir. Bilindiği gibi hazinelerde kıymetli eşyalar muhafaza edilir ve hazineler yılanlar tarafından korunur, harabelerde bulunur. Âşığın gönlü de bu yönüyle harabedir çünkü sevgilinin kıymetli olan beli tıpkı bir hazine gibi âşığın gönlünde bulunur. Gönül hazinenin olduğu bir harabedir.

“Gönül”; G. 364/2, G. 155/1. beyitlere de “harabe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.23. Hz. Yakup

Göñül Ya ‘kub’ı ihvân-ı hasedden olmasun mahzûn

‘Adâlet Mısırına ol Yûsuf-ı Ken ‘ânumuz geldi (G. 490/4)

Gönül Yakub’u hased ihvanından mahzun olmasın (çünkü) adalet Mısırına o Yusuf-ı Kenanımız geldi.

Hz. Yusuf kıssasına telmih yapılan beyitte, babası Hz. Yakup’un Hz. Yusuf’a

düşkünlüğü sebebiyle kardeşlerinin onu kıskanıp kuyuya atmaları ve sonrasında biri tarafından köle olarak satın alınıp bir süre sonra Mısır'a sultan olması ve evladından ayrı kalan Hz. Yakup'un daima hüznünlü oluşu hadisesine değinilmiştir. Âşık kendini Hz. Yakup, sevgiliyi Hz. Yusuf, rakibi ise hased-i ihvan olarak vasıflandırmıştır. Bunun nedeni ise bu özellikleri taşıyor olmaktan kaynaklanır. Rakip tıpkı Yusuf'un kardeşleri gibi hased doludur. Yakup peygamber ise daima mahzundur ve bir gün oğlunun geleceği hayâliyle yaşamıştır, Âşık da tıpkı Hz. Yakup gibi hüznünlüdür ve sevgilinin gelmesini ümit eder. Sevgili de güzelliği sebebiyle Hz. Yusuf olarak hayâl edilmiştir. Gelişiyse Hz. Yakub'un hüznünü dağıtacak olan Hz. Yusuf gibi sevgili de gelişiyse gönül Yakubu'nun hüznünü dağıtır. Gönül, hüznünlü olması sebebiyle Yakup peygambere benzetilmiştir.

“Gönül”, G. 215/2. beyitte de “Hz. Yakup” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.24. Kadeh

Ele alup dili evvel dönüp yine âhır

Şikest idüp anı câm-ı şarâba döndürdün (G. 249/3)

Gönlü önce ele alıp dönüp yine sonunda onu kırıp şarap kadehine döndürdün.

Âşığa davranışları kararsız olan sevgili, hem âşığın yüzüne güler ve onu cezbeder hem de ondan yüz çevirir ve onun gönlünü kırar. Bunun neticesinde âşığın gönlü kırılır. Onun gönlü, sevgilinin elinde bulunan bir kadeh gibidir, sevgili ona istediği gibi davranır. Kırılması yönüyle gönül, kadeh olarak tahayyül edilmiştir.

“Gönül”, G. 465/5. beyitte de “kadeh” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.25. Kalles

Nev'îyâ kûy-i harâbât içre dürd-âşâm olup

Sırr-ı 'ışkî fâş iden kallâşdur gönülüm gözüm (G. 302/5)

Ey Nev'î gönülüm gözüm meyhane semti içinde kalendermeşrep olup aşk sırrını ortaya atan kallesdir.

Sözünde durmayan, ikiyüzlü, hilekâr anlamlarına gelen kalles sözcüğü, âşığın gönlü ve gözü için kullanılmıştır. Bunun nedeni ise, şarap içip aşk sırrını açığa çıkarmasıdır. Kişi içtiği içkinin etkisiyle dili çözülür ve söylememesi gereken şeyleri söyleyebilir. Âşık bu mefhumdan hareketle aşk sırrını söylediği için gönlünü kalles olarak vasıflandırmıştır, çünkü verilen sır söylenmez.

2.1.44.26. Kayık

Rûzgâr el vermeyüp itmezseñ ol servi kinâr

Nev'îyâ dil zevrakın deryâ-yı istignâya sal (G. 295/5)

Ey Nev'î, rûzgâr, kader el vermeyip o servi boylu sevgiliyi uzakta bırakırsa gönül kayığını istigña denizine bırak.

Gönül zorluklara göğüs germesi bakımından kayık olarak hayâl edilmiştir.

Aşkın deryaya teşbihi, aşka düşmüş gönlün bu derya üzerindeki kayık veya gemi olarak tasavvuruna sebep olan temel unsurdur. Bunun yanında rûzgârın meydana getirdiği, dalga ile derya üzerindeki kayık ve gemilere zarar vermesi, sahile ulaşmasını engellemesi, zamanın ve ayrılığın rûzgâr oluşu bu tasavvurlara sebep olur.

“Gönül”; K. 18/28, G. 205/3, MUK. 4/2. beyitlerde de “kayık” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.27. Kovan

Mahabbet oklarından hâne-i zenbûra dönmiş dil

Anuñ-çün Nev'îyâ şehd-i kelâmumda harâret var (G. 122/6)

Gönül sevgi oklarından arı yuvasına dönmüş, ey Nev'î onun için sözümün balında sıcaklık var.

Sevgiliden gelen muhabbet okları, âşığın yaralanmasına sebep olmuş ve bu sebeple âşığın gönlü delik deşik hale gelmiştir. Gönlün kovan olarak hayâl edilmesi de bu şekil benzerliğindendir. Sözünü tatlı olmasını ise bal ile ifade eden âşık hem arı-bal münasebetine hem de balın hararet vermesine vurgu yapmıştır.

2.1.44.28. Köşk

Tek gönül mahzen-i gencîne-i 'îrfan olsun

Tutalum kasr-ı cinân ise de vîrân olsun (G. 341/1)

Gönül yeter ki irfan hazinesinin mahzeni olsun, diyelim ki cennet kasrı ise de viran olsun.

Bilme, anlama, seziş anlamlarına gelen irfan, kıymetli olması sebebiyle hazine olarak hayâl edilmiştir ve âşığın gönlü irfan hazinensine mahzen olmayı diler. Cennet kasrı olsa da âşık viran olmasını yeğler. Cennetin kasr olarak hayâli ise onun sevgiliye yakışan bir mekân olmasından ileri gelir. Âşık irfan hazinesini cennet kasrına tercih eder. Onun gönlü cennete yakışan bir kasr olarak hayâl edilmiştir.

“Gönül”, G.224/4. beyitte de “köşk” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.29. Kul

Şeh-i kâmrânsın gönüller kuluñ

Güzellikde saña bulunmaz bedel (G. 285/3)

(Sen) bahtiyarlık padişahsın gönüller (senin) kulun, güzellikte sana bedel bulunmaz.

Sevgilinin güzelliğinin yerini tutabilecek kimsenin olmayacağını söyleyen âşık, sevgiliyi şeh-i kamran olarak vasıflandırmıştır gönlünü ise onun kulu olarak düşünmüştür. Padişah ve kul arasındaki ilişki ile âşık ile sevgili arasındaki ilişki benzer niteliktedir. Kulun padişahın etrafında pervane olması ve onu önemli sayması gibi âşık da sevgilinin etrafında pervanedir ve sevgili padişah gibi önemli zattır. Şair padişah-kul kelimeleri ile tezat sanatından yararlanmıştır. Gönül her şeye boyun eğmesi sebebiyle kul olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.30. Kuş

Mürg-ı dil ey tıfl-ı nev-res oldı destüñden zebûn

Lutf idüp anı ya öldürseñ ya âzâd eyleseñ (G. 252/2)

Ey yeni büyüyen çocuk gönül kuşu elinde güçsüz oldu, lutf edip onu ya öldür ya azad et.

Kuşların naif ve zayıf olması, özgürlüklerine düşkün olması ve onu besleyenler tarafından korunmaya muhtaç olmasının söz konusu edildiği beyitte âşığın gönlü kuş sevgili ise tıfl-ı nevresolarak adlandırılan büyüme çağındaki bir çocuktur. Çocuklar canlı varlıkların canlarının acıyacağını kestiremez ve onlarla oynarken bunu düşünmezler. Bu tasavvurdan hareketle âşığın gönül kuşu sevgilinin elindedir ve bu kuş onun elinde güçsüz bir hale gelmiştir. Âşık gönül kuşunun zarar görmemesi için onun ya azad olmasını ya da öldürmesini ister çünkü kuşun böyle yaşamaya takati yoktur. Gönül, zayıf oluşu sebebiyle kuş olarak hayâl edilmiştir.

Cevr ile ne öldürür ne rahm idüp âzâd ider

Düşdi şimdi mürg-i dil bir bî-amânuñ dâmına (G. 402/2)

Gönül kuşu bir amansızın tuzağına düştü (onu) ne cevr ile öldürür ne de (ona) merhamet edip azad eder.

Sevgili, merhametsiz ve acımasız olması sebebiyle bi-aman olarak vasıflandırılmıştır. O, âşığa acımaz ve âşığın kuş gibi olan gönlünü tuzağa düşürmüştür. Gönül kuşu, sevgilinin

elinde ne ölür ne uçabilir. Âşığın gönlü, kolayca tuzağa düşebilen bir kuşa benzetilmiştir.

“Gönül”; K. 15/3, K. 24/23, K. 40/16, G. 85/4, G. 118/5, G. 213/2, G. 508/2. beyitlerde de “kuş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.31. Levhâ

Levh-i dilden kazıyup sûret-i mihri gerdûn

Yine döndürdi yüzün halka ider cevri ü sitem (G. 311/2)

Felek gönül levhasından güneşin suretini kazıyıp yine yüzünü döndürdü halka eziyet ve sitem eder.

Sevgilinin güneşe benzeyen yüzünü halka döndürmesi güneşin devretmesiyle ilgilidir. Bu tavır, gökyüzüne benzetilen gönül levhinden “suret-i mihri kazımak” şeklinde ifade edilmektir. Mihr kelimesinin güneş ve sevgi anlamları bu tasavvurda önemlidir. Güneşin kayboluşuyla karanlığa gömülen gökyüzü ile sevgiden mahrum gönülün sıkıntıları arasında ilgi kurulur.

“Gönül”; G. 505/1, RUB. 4/1. beyitler de “levha” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.32. Mahzen

Tek gönül mahzen-i gencîne-i ‘irfân olsun

Tutalum kasrı cinân ise de vîrân olsun (G. 341/1)

Gönül yeter ki irfan hazinesinin mahzeni olsun, tutalım ki o cennetler köşkü ise de viran olsun.

İrfan, kıymetli olması sebebiyle hazineye benzetilmiştir. Bu hazine ise gönül mahzeninde bulunur. Âşığın gönlü, kıymetli şeyleri barındırması yönüyle mahzen olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.33. Mecnûn

Nihâl-i kâmet-i dilberden ey dil-i mecnûn

Hevâ-yı mîve-i vasl itme hâm sevdâdur (G. 90/2)

Ey deli gönül, sevgilinin boyunun fidanından kavuşma meyvesini arzu etme, bu ham sevdadır.

Mecnun kelimesi iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Bunlardan biri deli anlamına gelen kullanım bir diğeri ise Leyla ile Mecnun mesnevisinin kahramanlarından biri olan Kays’tır. Âşığın gönlü, bir fidan olarak vasıflandırılan sevgiliden vuslat meyvesi bekler, bu sebeple âşık gönlünü mecnun olarak vasıflandırmıştır ancak âşık ham sevda olduğu için

bunu beklememek gerektiği bilincindedir. Meyvelerin toplanması için olgunlaşmaları elzemdir, ham meyvenin dalından koparılmaması gerekir. Bu tasavvurdan hareketle âşık, sevdâyı meyveye benzeterek ham olduğunu belirtmiştir.

2.1.44.34. Meyhâne

Sâ'im-i hecr olanuñ nice açılsun göñli

İşlemez bâbı meh-i rûzede meyhânelerüñ (G. 242/3)

Ayrılık orucunda olanın gönlü nasıl açılsın, meh-i rûzede meyhanelerin kapısı işlemez.

Ramazan ayında oruçlu olan kimse, herhangi bir şey yiyip içemediği için acıkıp susar. Ayrılığın oruç olarak vasıflandırılması da bu sebeptedir. Âşığın gönlünün meyhane olarak tasavvur edilmesinin hareket noktası ise ramazan ayında meyhanelerin kapalı olmasıdır. Ramazan ayında meyhanelerin kapalı olması gibi âşık da ayrılık orucunda iken gönlü meyhane gibi kapalı olur. Gönül, ramazan ayında kapalı olması sebebiyle meyhane olarak hayâl edilmiştir.

“Gönül”; G. 482/4, G. 146/1. beyitlerde de “meyhane” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.35. Memleket

Biribirine zamm olunup Nev'îyâ hatı

Kesr itdi milket-i dili san leşker-i 'adû (G. 383/5)

Ey Nev'î ayva tüyleri birbirine eklendi sanki düşman askeri gönül mülkünü kesr etti.

Güzellik unsurlarından biri olan hat, beraber bulunması ve çok oluşu sebebiyle asker olarak tasavvur edilmiştir. Düşman askeri olan ayva tüyleri, âşığın gönül mülküne zarar vermiştir. Gönülün mülk olarak tahayyül edilmesi onun genişliği ve büyüklüğü sebebiyledir ancak gönül mülkünü düşman askerleleri kesr etmiştir.

“Gönül”; G. 89/5, G. 468/5, G. 504/5, G. 559/1. beyitlerde de “memleket” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.36. Mum

Dil yanar fânûs-ı cismümde hasedden şem 'vâr

Çün gire pîrâhenüñ ol verd-i ra'nâ koynına (G. 418/2)

Gönül kıskançlığından tenimin fanusunda mum gibi yanar, çünkü gömleğin o gül gibi olan sevgilinin koynuna girer.

Sevgilinin verd-i ra'na olarak vasıflandırılması onun ikiyüzlülüğüyle alakalıdır çünkü gül-i ra'na olarak da bilinen bu gül, dışı sarı içi kırmızı renklidir, yani ikiyüzlüdür. Sevgilinin

giydiği gömleğin yakası parçalı olması sebebiyle güle benzetilir ve âşık gömleği sevgiliye yakın olması sebebiyle kıskanır. Kıskandığı için de fanusun içindeki bir mum gibi yanar. Fanusun içinde bulunan mum fikrinden hareketle âşığın gönlü de ten fanusu içinde kalmıştır. Âşığın gönlü yanması ve fanusun içinde kalması sebebiyle mum olarak hayâl edilmiştir.

“Gönül”, K.5/29. beyitte de “mum” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.37. Müşteri

Sen Yûsuf-ı cemâl ü gönül müşteri-cenâb

Mümkün midür efendi harîdârûñ olmaya (G. 416/4)

Sen güzel yüzlü Yusuf ve gönül müşteri tarafında, efendi alıcın olmak mümkün müdür.

Beyitte Hz. Yusuf ‘un köle pazarında satılmasına telmih yapılmıştır ve sevgili, güzelliği sebebiyle Hz. Yusuf olarak hayâl edilmiştir. Sevgiliye efendi olarak seslenen âşık, onun alıcısı olmanın mümkün olmadığını düşünür ancak gönül, ona talip olan bir müşteridir. Gönlün müşteri olarak vasıflandırılmasının nedeni güzel olan sevgiliye talip olmasındandır.

2.1.44.38. Nakit

Tırâş itmek ne lâzım sîneye gel al gönül nakdin

Benüm çok sevdiğüm zergerlik it lâzım mı berberlik (G. 262/3)

Benim çok sevdiğim sevgilim kuyumculuk yap berberlik ne lazım. Gel gönül nakdini al, göğsümü tıraş etmeye ne gerek var.

Sevgili berber olarak hayâl edilmiştir çünkü o, âşığı gönlünden tıraş eder. Âşık, sevgilinin gönlünde kalmak ister bu nedenle onun berber değil de kuyumcu olmasını arzular. Bu tasavvurun sebebi ise âşığın gönlünün kıymetli oluşudur. Kuyumcular kıymetli ziynet eşyaları sattığı için sevgili de âşığın kıymetli gönlünü satmalıdır. Gönül, sevgilinin satması yönüyle nakit olarak tasavvur edilmiştir.

“Gönül”; G. 159/4, G. 208/3, G. 296/5. beyitlerde de “nakit” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.39. Nakkaş

Hânesinüñ hâk-i dîvârın mücellâ eyleyüp

Yâr ‘aksin gösteren nakkâşdur gönlüm gözüm (G. 302/2)

Gönlüm gözüm, evinin duvarının toprağını parlatıp sevgilinin aksini gösteren bir nakkaştır.

*Resim yapan kişi yağlıboya ile duvar süsleyen ressam, minyatürist*⁷⁹ olarak tanımlanan nakkaş, âşığın evinin duvarının toprağını parlatmış ve sevgilinin aksini göstermiştir. Âşığın gönlü sevgilinin aksini yapan bir nakkaştır.

2.1.44.40. Ölü

Nice meyl itmesünler mürde-diller aña kim virür

“Nefhtüfihiminrûhî” kelâmından nişân bûse (G. 419/3)

Ölü gönüller ona nasıl meyletmesinler sevgilinin busesi "neftüfihiminrûhî" kelâmından bir nişandır.

*Kur'an-ı Kerim'de yer alan "neftüfihiminrûhî"*⁸⁰ (ona benim ruhumdan üfledim) kelim, Allah'ın Hz. Âdem'i bedenlen yarattıktan sonra ona ruhundan üfleyip beden-ruh birliğini tamamladığını belirttiği sözdür. Bu hadiseye telmih yapılan beyitte, sevgilinin dudakları âşığın ölü bedenine can vermiştir. Âşık sevgilinin dudakları sayesinde ihya olmuştur. Gönül cansız olması sebebiyle ölü olarak hayâl edilmiştir.

“Gönül”; G. 106/2, RUB. 5/2. beyitlerde de “ölü” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.41. Pazar

Kuçdururmuş bilin ol serv-i revân cân virene

Gel miyâncı olalum eyle gönül bâzârı (G. 535/3)

O salınarak yürüyen selvi boylu sevgili ona can vereni kucaklamış gel gönül pazarında aracı olalım.

Sevgilinin boyunun servi ağacına teşbihi uzunluğu ve nizami olması ile ilgilidir. Âşık sevgilinin boyuna ve onun salınarak yürümesine hayrandır, ancak bu sevgilinin umrunda bile olmaz. Sevgilinin ilgisine mazhar olamayan âşık, ümitvar bir şekilde gönül pazarında aracı olunca kendisine de bundan pay düşebileceği hayâline kapılır. Bilindiği gibi herhangi bir konuda aracı olan kimse kendi payına düşeni alır âşık da sevgiliden payına düşeni almak için gönül pazarında aracı olmak istemektedir. Gönül âşıkların canlarının satıldığı pazar olarak hayâl edilmiştir.

2.1.44.42. Pervâne

Sîneme âteş salup mihri meh-i tâbânuñuñ

Hâtırum pervâne-veş şem'-i fîrûzanuñdadur (K. 24/24)

⁷⁹ İ. Pala, *age*, s. 348.

⁸⁰ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 282.

Parlak ayının mihri sineme ateş saldı, gönlüm pervane gibi parlak mumundadır.

*Âşığın gönlünün pervane olması, pervanenin muma olan meykindendir. Sevgilinin yüzü parlak olması sebebiyle muma benzetilmiştir, âşığın gönlü de bu mumun etrafında dönen pervanedir. Pervane, sessizce ve gürültü etmeden can veren sadık bir âşıktır. Tek bir ışık etrafında döner ve kendini yakıp yok eder.*⁸¹ Dolayısıyla, âşığın gönlü, sevgili uğruna canını vermeye hazır bir kelebeğe benzetilmiştir.

2.1.44.43. Sayfa

Dil safhasına bakdum etrâfı cümle meşrûh

Bildüm bu nüsha çıkmış bir zü-fünûn elinden (G. 372/3)

Gönül sayfasına baktım etrafı hep şerh edilmiş, bu nüshanın bir âlim elinden çıktığını bildim.

Gönül, şerh edilmiş bir sayfaya benzetilmiştir. Bu sayfayı şerh eden ise âlim olarak vasıflandırılan Hak'tır. Hakk'ın şerh ettiği gönlü ondan başkası bilemez, bu sebeple başka biri de şerh edemez ve nüshası sadece onda bulunabilir. Hakk'ın gönülde tecelli etmesi, yine sevgiliye dair olan tüm unsurların âşığın gönlünde bulunması bakımından gönül önem arz eder.

“Gönül”; G. 77/2, G. 90/1, G. 201/1, G. 262/5. beyitlerde de “sayfa” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.44. Sır

Açma garâz-ı dili bir 'ârif-i âgâh yok

Bir 'aceb yâd illere düşdük bulunmaz dil bilür (G. 136/3)

Gönlün sırrını açmaya irfan sahibi kimse yok, dil bilen kimsenin olmadığı bir garip yâd ellere düştük.

Gönlün sır olarak vasıflandırılması onu çözmenin zor olması ile ilgilidir. Sır, kimse tarafından anlaşılamaz, çözülemez ve bilinemezdir. Bu nedenle âşığın gönlü sır gibidir ve onu bilen irfan sahibi kimse yoktur. Üstelik âşık kendini, dilinden anlayan kimsenin olmadığı bir yerde hayâl etmiştir.

2.1.44.45. Sinek

Dil mübtelâ-yı şehd-i lebüñdür mekes-misâl

Âlûde-i belâ-yı mahabbet şikeste-bâl (G. 275/1)

⁸¹ İ. Pala, *age*, s. 370.

Gönül sinek misali bal dudağının mübtelasıdır, kederli (âşık) muhabbet belasına bulaşmıştır.

Güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin dudakları âşık için bal olarak vasıflandırılır. Sineğin bala olan düşkünlüğü ile âşığın gönlünün sevgilinin dudağına olan düşkünlüğü eş değerdir. Bu yönüyle âşığın gönlü, sinek olarak tasavvur edilmiştir. Sineğin, yapışkanlık özelliğinden dolayı balın içine düşmesi ile gönlü kırılmış âşığın muhabbet belasına bulaşması aynı tasavvura konu olur.

2.1.44.46. Şafak

Hilâl-i 'îd kim gird-i şafakdan göricek anı

Hayâl itdüm gönülde hançer-i hûn-rîz-i cânânı (K. 49/1)

Sevgilinin kan döken hançerini gönlümde hayâl ettim bayram hilali onu gird-i şafaktan görür.

Güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin kaşları hem hilale hem hançere benzetilmiştir. Sevgilinin hançer olan kaşları âşığın gönlünü yaralamış ve kana bulamıştır. Dolayısıyla âşığın gönlü kanlı olması sebebiyle şafak olarak tasavvur edilmiştir. Güneş battıktan sonra meydana gelen kızılık olan şafak, âşığın gönlü için benzetilen konumundadır.

2.1.44.47. Şehir

Metâ'ı sabrumı kılsa hat u hâlûñ n'ola yağmâ

Ruhuñdan şehir-i dilde eksik olmaz bir zamân âteş (G. 199/4)

Benin ve ayva tüylerin sabır metâ'ımı yağmalasa ne olur ateş gönül şehrinde bir an eksik olmaz.

Ben, fattan ve yağmacı olması ile bilinir. Sevgilinin beni, âşığın gönül şehrini yağmalayan bir yağmacıdır. Bu şehirden ateşin eksik olmaması ise sevgilinin yanağı sebebiyledir çünkü sevgilinin yanağı kırmızı renklidir bu sebeple ateş olarak tasavvur edilir. Bu ateş de âşığın gönül şehrini yakar ve oradan ateş hiç eksik olmaz. Âşığın gönlü yağmalanan ve perişan olan bir şehir olarak tasavvur edilmiştir.

“Gönül”; G. 53/4, G. 247/5. beyitlerde de “şehir” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.48. Şişe

Her dem gamıyle şişe-i hâtır olur şikest

Ol seng-dil hayâli ile ideli nişest (G. 27/1)

O taş gönüllünün hayâli ile oturalı gönül şişesi her zaman gamından kırılır.

Sevgilinin âşığa zulmetmesi ve ona kötü davranması, gönlünün bir taş gibi sert oluşu ile ilgilidir. Âşığın gönlü ise kırılması yönüyle şişeye benzetilir, hassas ve naiftir. Âşığın sevgili ile münasebetinde sevgili gerek tavır ve davranışlarıyla gerek sözleriyle âşığın hassas olan gönlünü kırar ve incitir. Âşık bu sebeple üzülür ve bunun neticesinde gönül şişesi kırılır.

“Gönül”; G. 84/3, G. 409/1, G. 411/5, G. 524/2. beyitlerde de “şişe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.49. Taş

Ol büt-i sengîn-dile kılmaz eser ma'nâ-yı 'ışk

Sen dil-efgâr olduğundan sûret-i dîvâra ne (G. 392/2)

Aşk manası o taş gönüllü puta tesir etmez, senin gönlünün yaralı olmasından duvar suretine ne.

Sevgilinin put olarak hayâl edilmesi onun âşığa davranışları ile ilgilidir. Sevgili, âşığa karşı uzaktır, onu görmezden gelir ve onunla iyi veya kötü hiçbir şekilde iletişim kurmaz. O, bu yönüyle adeta bir puttur, çünkü put konuşmayan, hareket etmeyen cansız bir varlıktır. Gönlün taş oluşu ise sert olmasından ileri gelir. Sevgilinin gönlü taş gibi serttir ve âşığa karşı da asla yumuşama göstermez. Putun da taştan meydana gelmesi bu tasavvuru destekler niteliktedir. Sevgil, âşığın gönlünün yaralı olması ile ilgilenmez çünkü onun gönlü taştan meydana gelir.

“Gönül”; G. 17/4, G. 27/1, G. 141/3, G. 251/1, G. 400/3, G. 411/5. beyitlerde de “taş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.44.50. Tekke

Tek hemân tekye-geh-i 'ışk şen olsun ey dil

Nâr-ı gussayla derûnumdaki yagum yansun (G. 338/2)

Ey gönül yeter ki aşk tekkesi hemen şen olsun, sıkıntı ateşiyle içimdeki yağım yansın.

Gussanın ateş olarak hayâli, âşığın canını yakmasıyla ilgilidir ve bu ateş âşığın içinin yağlarını yakar. Yanan ateş ile gönül tekkesinin şen olur. Gönül tekkegah olarak tasavvur edilmiştir. Tasavvuf ehlinin ibadetlerini gerçekleştirmek için gittiği tekkeler önemli yerlerdir. Âşık da kutsal olması, manevi değerinin olması sebebiyle gönlü tekke olarak vasıflandırır. Âşığın sevgiliye duyduğu aşkın daima gönülde olması da bu tasavvuru destekler.

2.1.44.51. Ülke

*Gönlümü yıkmak benim şâhum revâ gördün mü hiç
Kendü iklimin yıkar bir padişâ gördüñ mi hiç (G. 40/1)*

Âşık sevgiliyi şah, padişah, sultan; sevgilinin ayva tüylerini ve kirpiğini asker, yanağını ateş ve yan bakışı, kaşı ile kirpiğini kılıç olarak tasavvur eder. Sevgili, sahip olduğu bu silahlarla gönlü zapteder, yağmalar ya da yangına verir. Bu davranışlarıyla sevgili kendi mülkünü yıkan bir padişaktır. Padişahı olmayan memlekette kararsızlık, kargaşa ve huzursuzluk meydana gelir. Âşığın gönlündeki kararsızlık ve kargaşanın sebebi de padişah olan sevgiliden mahrum oluşundandır.

“Gönül”, G. 163/4. beyitte de “ülke” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.45. Gurbet

Sözlükte; gariplik, yabancılık; yabancı bir memleket, yabancı yer, vatan dışı, yâd el olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda; bir “diyar” bir “kapı” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.45.1. Diyâr

*Diyâr-ı gurbete gelmiş gönül kesb-i kemâl için
N’ola mahzûn olursa n’eylesün dâr u diyâr özler (G. 85/3)*

Gönül olgunluk kazanmak için gurbet diyarına gelmiş, hüznü olursa ne olur ne yapsın yurt ve diyar özler.

Gurbete çıkan kişi, yaşadığı zorluklar ve çektiği sıkıntılar sebebiyle olgunlaşır veya olgunlaşmak zorunda kalır. Sevgiliden uzakta kalan âşık için de her yer gurbet sayılır ve o, gurbette olduğunda da yine hüznü ve hasret içindedir. Sevgilinin semtine yaklaşamamakla birlikte bir de onun hasreti âşığa daha fazla keder vermektedir. Âşık daima uzaklaştığı diyarı yani sevgilinin semtinin hasreti içindedir ve bu sebeple hüznü olmasına şaşkınlık gerekmez. Gurbet, büyüklüğü sebebiyle diyar olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.45.2. Kapı

*Sormaduñ bir kez benim hâlüm cihânda dilberâ
Âh kim kaldum yine ben dâr-ı gurbetde garîb (G. 24/3)*

Ey dilber dünyada bir kez benim halimi sormadın, ne yazık ki ben yine gurbet kapısında garip kaldım.

Garibin, yurdundan ayrılmış, yabancı, yolcu, gurbete çıkmış kişi, yoksul muhtaç gibi

*anlamları vardır. Garip, tasavvufî ıstılah olarak, birlik âleminde ayrı düşen, maddi varlıkla (izaî, geçici varlık) kayıtlara bağlanmış olan kişidir.*⁸² Yaşadığı yerden uzakta kalan âşığın yurdu, sevgilinin semtidir. Âşık sevgiliyi görebilmek için sürekli onun kapısında bekler ancak sevgili, âşığı kendinden yoksun bırakır. Âşık da buna üzüldü hayıflanmaktan başka bir şey yapamaz. Sevgili değil yüzünü göstermeyi, âşığın semtinde dahi bulunmasını istemez. Bu nedenle âşık kendini daima gurbette sayar, çünkü sevgilinin semtinden uzak kalmak zorunda kalmıştır ve onun halini dahi sormamıştır. Tasavvufî manada ise, kişi fani olan bu âlemde gurbette sayılır, salikin asıl memleketi âhirettir. Kapıda kalan kişinin içeriye girememesi mefhumundan hareketle gurbet, kapı olarak hayâl edilmiştir.

2.1.46. Gurûr

Sözlükte; boş şeylere güvenerek aldanma, boş şeylerle böbürlenme, kibir, kurum, kurulma; kendini yüksek ve değerli tutma hissi olarak tanımlanmıştır. Nev'î Dîvânı'nda, bir beyitte “kadeh”e benzetilmiştir.

2.1.46.1. Kadeh

*Kaşuñ çîn eyleme câm-ı gurûrî nûş idüp çün kim
Ne bâkî bezm-i Fagfûrî ne sâbit bârgâh-ı Cem (G. 306/4)*

Gurur kadehini içip kaşını çatma, Cem'in makamında Fagfuri Meclisi ne bâkî ne sabit(tir).

*Dîvân Edebiyatı'nda en çok bahsi geçen şahıslardan olan Cem, saltanatındaki ihtişamı ve kudreti, şarabı bulması, üzerinde yedi hat bulunan ve cihanı gösteren kadehi, tahtı ve tacı gibi unsurlarla şairlerin şiirlerine konu olmuştur.*⁸³ Cemin kadeh ile olan münasebeti sebebiyle dünyanın geçiciliğinden bahseden âşık, gurur kadehini içip kaşları çatmanın gereksiz olduğu mefhumunu, Cem üzerinden ifade etmiştir. Cem'in makamında bulunan çin porseleni bâkî ve sabit değildir, kırılabilir. Gurur, kırılması yönüyle kadeh olarak hayâl edilmiştir.

“Gurur”, TERKB. 6/62. beyitte de “kadeh” olarak tasvvur edilmiştir.

2.1.47. Güzellik (Hüsn, Cemâl)

Sözlükte güzellik, yüz güzelliği, güzel olan şeylerin niteliği; göze, kulağa hoş gelen ve taşıdığı üstün niteliklerle insan iyi etki bırakan, takdir uyandıran şey veya halin durumu, hüsn, cemal, behçet olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; iki “arsa”, bir “asker”, iki “ayet”, iki

⁸² E. Cebecioğlu, *age*, s. 172.

⁸³ Dursun Ali Tökel, *Dîvân Şiirinde Mitlojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 135.

“ayna”, bir “bahar”, beş “bahçe”, iki “bayram”, bir “beyit”, bir “bina”, iki “cennet”, üç “dava”, iki “devlet”, bir “dîvân”, bir “doruk”, üç “elbise”, bir “ev”, bir “fen”, bir gelin”, üç “gülşen”, iki “güneş”, dört “Hz. Yusuf”, bir “ışık”, iki “Kâbe”, üç “kayık”, bir “kılıç”, altı “kitap”, iki “meclis”, bir “mektup”, üç “metâ’,” bir “meydân”, yedi ”Mısır”, beş “nûr”, bir “pazar”, bir “sofra”, bir “taht”, bir “tuzak”, sekiz “ülke” olmak üzere “seksen beş” beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.47.1. ‘Arsa

Gülgûn-ı rûyî ‘arsa-i hüsn içre ‘âkıbet

Bir toz koparmayınca komaz rûzgârda (G. 435/2)

Güzellik arsasının içinde pembe yüzünün akıbeti, rûzgârda bir toz bırakmamasıdır.

Sevgilinin güzelliği, rûzgârın tahrip ettiği arsa olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun sebebi ise, genişlik ve büyüklük sebebiyledir. Rûzgâr hem yel hem de zaman anlamına gelecek şekilde tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır. Yel anlamında; önüne gelen her şeyi savurması, tozları uçurması ve harap etmesi söz konusudur. Zaman anlamında ise, nesnelerin veya güzelliklerin zaman geçtikçe harap olması söz konusudur. Her iki anlamda da yıpratıcı ve zarar verici özelliği olan rûzgâr sevgilinin güzellik arsasını tahrip etmiştir.

“Güzellik”, G. 17/3. beyitte de “arsa” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.2. Asker

Tûg u perçemle kadd-i bâlâsı

‘Âlem-i leşker-i melâhatdür (G. 88/2)

Tuğ ve perçemle (sevgilinin) uzun boyu, melahat askerinin âlemidir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan tug ve perçemi ile uzun boyu melahat askeri olarak tasavvur edilir. Güzellik, çok olması sebebiyle askere benzetilmiştir. Sevgilinin perçemi de dağınık ve çok olması sebebiyle asker olarak hayâledilir.

2.1.47.3. Âyet

Bir bir belürdi hatları âyât-ı hüsnüñün

Devrân getürdi hüccetin isbât-ı hüsnüñün (G. 271/1)

Güzellik ayetlerinin hatları bir bir belirdi, zaman güzellik isbatının belgesini getirdi.

Hat hem sevgilinin ayva tüyleri hem de bir yazı çeşidi olarak düşünülmüş ve tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır. Sevgilinin hattı güzellik ayetinde bulunan yazılardır. Güzellik isbatının hücceti ise sevgilinin hattıdır. Güzellik kutsal olması, dokunulmaz olması sebebiyle

ayet olarak tasavvur edilmiştir.

“Güzellik”, K. 22/36. beyitte de “ayet” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.4. Ayna

Âyine-i ruhuñda şehâ hat görünmede

Bir inkisârı var gibi mir‘ât-ı hüsnüñün (G. 271/3)

Ey sevgili yanağının aynasında ayva tüylerin görünmüyor sanki güzelliğinin aynasının bir kırgınlığı var.

Sevgilinin yanağı parlak olması sebebiyle ayna olarak tasavvur edilmiştir ve sevgilinin hattı bu aynada görünmez. Ayva tüylerinin görünmemesinin sebebi ise güzellik aynasının kırgın olmasıdır. Güzellik, kırgın bir aynaya benzetilmiştir.

“Güzellik”, G. 232/ 4. beyitte de “ayna” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.5. Bahar

‘Uşşâk ‘ışk ile n’ola itse nevâları

Hüsnüñ bahârı kıldı mülâyim havâları (G. 481/1)

Âşıklar aşk ile şarkı söylese ne olur havaları mülâyim yapan, güzelliğinin baharıdır.

Sevgilinin güzelliğinin bahar olarak vasıflandırılmasındaki temel etken, onun insanlar üzerinde bıraktığı güzel etkiden kaynaklıdır. *Bahar mevsimi bütün bir kış evlerinde bunalmış olan insanların kırlara koşup bezm ve eğlenceler düzenledikleri mevsimdir. Bu mevsimde gezinti yapılır, mesirelere koşulur, bu mevsimde her şey taptazedir. Çünkü hayat ve tabiat bir diriliş içindedir. Geçip gidici olduğu için kıymetinin bilinmesi gerekir. Bahar güzeldir güzel de bahar. Bahar insanın gençliğidir. Onun için herkes bu mevsimde mest olmuştur.*⁸⁴ Âşığın mest olup da şarkılar söylemesi bahar mevsiminden kaynaklıdır ancak âşık, havaların mülâyim oluşunu sevgilinin güzelliğine bağlamıştır. Güzellik, insanlar üzerinde bıraktığı hoş etki sebebiyle bahar olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.6. Bahçe

‘Acebdür her hazânuñ bir bahârı irişür âhır

Güzellik bâğınuñ ammâ hazânına bahâr olmaz (G. 179/3)

Her sonbaharın sonunda bir bahar erişmesine şaşılmaz ama güzellik bahçesinin hazanına bahar olmaz.

Bilindiği gibi mevsimlerin belirli bir döngüsü vardır ve sonbaharı tamamlayan mevsim

⁸⁴ İ. Pala, age, s. 54.

ilkbahardır. Sonbahar içinde hüznü barındırırken ilkbahar neşe ve mutluluk barındırır. Dolayısıyla âşığın dediği gibi sonbaharın peşinden gelen ilkbahara şaşkırmamak gerekir zira doğanın dengesi budur tıpkı duygular gibi. Mutluluk peşinden hüznü getirebilir ya da gamlı olan kimse neşeye kavuşabilir ancak sevgilinin güzellik bahçesinde sonbahar var iken âşık için tekrar baharı görmek mümkün değildir. Güzellik geçici olması sebebiyle bağ olarak hayâl edilmiştir.

İrem gülşenlerinden bir güzel gûşe bünâgûşuñ

Hat-ı sebz-i ruhuñ bir kıt'adur bâg-ı melâhatden (G. 322/4)

Kulağın cennet bahçesinden güzel bir köşe, yanağındaki yeni çıkmış ayva tüylerin melahat bahçesinden bir parçadır.

Sevgilinin yanağı bâg-ı mealahat, yüzü irem bahçesi, kulağı ise bu bahçenin güzel bir köşesi olarak tasavvur edilmiştir. Onun ayva tüylerinin yeni çıkması, sebz olarak hayâl edilmesinin önünü açmıştır ve bu yeni çıkmış ayva tüyleri güzellik bahçesinde bulunur. Bahçe, yeni yetişen ve daima taze nebatların bulunduğu bir yerdir. Güzellik bu nedenle bahçeye benzetilmiştir.

“Güzellik”; G. 275/2, G. 341/5, MUK. 14/1. beyitlerde de “bahçe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.7. Bayram

Îd-i hüsnin geçürüp kadrini bilmezler ile

Añlamaz kadr ile şân dirler idi gerçek imiş (G. 202/4)

Güzellik bayramını kıymetini bilmeyenlerle geçirip değer ile itibardan anlamaz derlerdi gerçekmiş.

Bayram gelişi ile insanlara coşkunluk ve mutluluk verir. Bıraktığı bu etki sebebiyle sevgilinin güzelliği, bayram olarak vasıflandırılır. Ramazan ayı boyunca oruç ibadetini yerine getirenler ve emek verenler bayramı hak eden kimselerdir yani âşık kendini sevgilinin kıymetini bildiği için onu hak ettiğini düşünür ancak sevgili bayram güzelliğini âşığa değil de rakibe sunar üstelik âşığa göre rakip, sevgilinin bayram güzelliğini hak etmez.

“Güzellik”, G. 149/4. beyitte de “bayram” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.8. Beyit

Vasf-ı ruhuñda buldı hatuñ nâzdan nihân

La'lüñde yazdı matla'ın ebyât-ı hüsnüñün (G. 271/2)

Ayva tüylerin yanağının vasfında nazdan gizli bir Şeyler buldu, güzellik beyitlerinin matlasını dudaklarına yazdı.

Sevgilinin güzelliği Şiir, dudakları ise bu Şiirin içinde yer alan beyitlerdir. Dudağın beyit olarak tasavvur edilmesindeki hareket noktası, dış yapı özellikleridir. Dudak, tıpkı beyit gibi iki parçadan meydana gelir. Hat kelimesini tevriyeli bir Şekilde kullanan Şair, hem sevgilinin ayva tüylerini hem de hat yazısını ifade etmektedir. ÂŞık, sevgilinin dudağını güzellik Şiirinin matla beyiti olarak hayâl etmiştir. Bilindiği gibi matla beyiti Şiir içinde yer alan ilk beyittir. Şair için matla beyiti ne derece önemli ise  Őık için de sevgilinin dudakları o derece önemlidir. Güzellik Şiirinin en önemli unsurudur. Güzellik, Şiir olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.9. Binâ

Benn -yı kudret ol iki t k-ı mukavvesi

Yapmış binâ-yı h sn  ni kılmaga  st v r (G. 107/3)

Kudret mimarı o iki kavisli kemeri güzellik binasını sağlam kılmak için yapmış.

Güzellik unsurlarından biri olan kaş, kavisli olması sebebiyle tak olarak hayâl edilmiştir. *Tak, bina kemeri; yarım daire Şeklinde kapı ve pencere üstü; kubbe kümbet*⁸⁵ olarak tanımlanmıştır. Kudret mimarı olarak zikredilen Allah, güzellik binasının sağlam olması için iki kavisli kemer yani sevgilinin kaşlarını meydana getirmiştir. Sevgilinin güzelliği, iki kavisli kemer ile sađlamlaŐan bina olarak hayâl edilmiştir.

2.1.47.10. Cennet

Kokduk a t zelense ‘aceb mi o hatt-ı sebz

Solmaz begüm beneŐŐesi cennât-ı h sn   n (G. 271/5)

O hatt-ı sebz, ayva tüylerin koktuk a tazelense buna Şaşılır mı, beyim güzellik cennetinin menekŐesi solmaz.

Cennet,   eklerle bezeli bir yer olarak tahayyül edilir ve bu sebeple   eğin olduğu yerler cennete benzetilir. Bu tasavvurdan hareketle sevgilinin hattı güzellik cennetinin solmayan menekŐesidir. *Menekşe: Divân Şiirinde kokusu, koyu rengi, boynunun eğriliği ve Şekil yapısıyla anılmıştır. Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından biridir.*⁸⁶ Bu unsurlar sebebiyle sevgilinin hattı menekşe olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin güzellik cennetinde yetişen menekşe, solmayacak bir   ektir. Güzelliğin cennet olarak hayâli, cennetin kutsal bir

⁸⁵ F. Devellioğlu, *age*, s. 1024.

⁸⁶ Ayşe  elebioğlu, “Klasik Türk Şiirinde Menekşe”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2016, sayı: 37, s. 166.

yer olması sebebiyledir. Sevgilinin güzelliği için kıymetli olan ayva tüyleri gibi menekşe de cennet için önemli bir unsurdur.

Kâmetüñ tûbâ-yı firdevs-i cemâl

Var-ise tâvûs-ı Cennet'dür hatuñ (G. 274/2)

Boyun güzellik firdevsinin tubası, var ise hattın cennetin tavusudur.

Sevgilinin boyu uzun ve mevzun olması bakımından çeşitli benzetmelere konu olur. Tuba da bu benzetmelerden biridir. Cennette bulunan bir ağaç olan tuba ağacının kökleri yukarı, dalları ise aşağı doğrudur. Güzelliğin firdevs oluşu, âşığın boyunun da firdevste kıymetli bir ağaç oluşu, sevgilinin güzelliğinden kaynaklanır. Sevgili cennete ait bir varlık olarak düşünülür. Cemalin cennet oluşu, sevgilinin cennete layık olmasından ve onun yüz güzelliğinin cennet kadar güzel oluşundandır. Cennetin yeşilliklerle dolu bir yer olduğu, herkesin orada rahat edeceği, istenilen her şeye ulaşmanın mümkün olduğu bir yer olarak addedilir. Sevgilinin güzelliği de bu özellikleri barındırması bakımından cennettir.

2.1.47.11. Da'vâ

Ruhuñ kim da'vî-i hüsn eyledi ey şâhid-i zîbâ

Yiridür müdde'iler terk iderse zühd ü takvâyı (G. 537/4)

Ey süslü şahit güzellik davasını eyleyen yanağında müddeiler zühd ve takvayı terk ederse yeridir.

Sevgilinin güzelliğini dava olarak gören âşık, sevgiliyi bu davanın süslü şahidi kendini de müddei olarak tasavvur eder. *Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme*⁸⁷ anlamına gelen zühd ile *Allah'tan korkma, Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınma*⁸⁸ anlamına gelen takvanın terk edilmesi, âşık için elzemdir. Sevgilinin güzelliği karşısında etkilenen ve akli başından giden âşık, kendini güzellik davasının müddeisi kabul edip zühd ve takvadan vazgeçmeyi göze alır. Zühd ve takva sevgilinin güzelliği karşısında terk edilebilir. Güzellik sevgilinin şâhid-i zîbâ olmasından hareketle dava olarak kabul edilir.

2.1.47.12. Deniz

Mihr-i rûyuñ tâb-nâk olmuş bulup hadd-i kemâl

Hat degüldür zâhir oldı bahr-i hüsnüñden buhâr (G. 148/2)

Yüzünün güneşi olgunluk derecesini bulup parlamış, güzellik denizinden buhar olup ortaya çıkan senin ayva tüylerin degildir.

⁸⁷ F. Devellioğlu, *age*, s. 1193.

⁸⁸ F. Devellioğlu, *age*, s. 1028.

Sevgilinin yanağı parlak olması sebebiyle güneşe teşbih olunmuştur ve yanağın bir diğer özelliği su ile anılmasıdır. Güzelliğin deniz olarak tasavvur edilmesindeki hareket noktası ise güzellik güneşinin suyu buharlaştırmasıdır. Buharlaştıran su görünmez, âşık bu sebeple güzellik denizinde ayva tüylerinin buharlaştığını ifade eder. Güzellik büyüklüğü sebebiyle deniz olarak tasavvur edilmiştir.

Lûlü-yi lâlâ müşâbih olıma dendânına

Ol dür-i bahr-i melâhat hüsn ile yek-dânedür (G. 163/3)

Parlak inci, dişlerine benzeyemez güzellik denizinin incisi güzelliği ile tektir.

Sevgilinin dişleri yapısı ve rengi itibarıyla inciye benzetilir hatta sevgilinin dişleri inci ile kıyaslanamayacak niteliktedir. Dişlerin inci oluşu, güzelliğin de deniz olarak hayâl edilmesine yol açar. Güzellik, uçsuz bucaksız oluşu, kıymetli şeyleri içinde barındırması bakımından denize benzetilmiştir.

“Güzellik”, G. 148/5. beyitte “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.13. Devlet

Sana el vermiş iken devlet-i hüsn ü letâfetler

Elünden bûse alınmaz nedür canâ hissetler (G. 159/1)

Ey sevgili letafet ve güzellik devleti sana el vermiş iken elinin öptürmeyişiindeki bu cimrilik nedir?

Letafet ve güzellik devleti sevgiliye el vermiştir bununla birlikte sevgili, letafet ve güzellik devletine sahiptir ancak o, âşığa her şeyde olduğu gibi bu konuda da cimri davranmış ve ondan kendini sakınmıştır. Devletin el vermesine karşın sevgili o kadar cimridir ki âşığa elini dahi öptürmez. Güzellik kıymetli ve ulaşılmayacak bir mertebede olması sebebiyle devlet olarak tahayyül edilmiştir.

“Güzellik”, G. 286/3. beyitte de “devlet” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.14. Dîvân

Kâtib-i sırr-ı femûn dîvân-ı hüsnünde şehâ

Şehriyâr-ı ‘ışka eyler günde bin esrâr az (G. 208/4)

Ey padişah, güzellik dîvânında fem sırrının kâtibi aşk padişahına günde bin sır söyler (bu) az(dır).

Sevgilinin ağız ve dudağı, küçük oluşu ve hatta görünmeyişi nedeniyle bir sırdır.

*Ayrıca o ağızdan söz çıkmaz. Bu bakımdan ağzının içi henüz söylenmemiş sırlarla doludur.*⁸⁹ Kâtip, sevgilinin dudağındaki gizli sırları açıklamakla mükelleftir. O, aynı zamanda güzellik dîvânında aşk padişahına günde bin tane sır söylese de az bulunur. Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan dîvân toplantılarında halkın şikâyetleri dinlenir ve muhtelif kararlar alınır. Bu kararlar ve konuşulan konular üzerine padişahlar, dîvân toplantılarında sırları öğrenirdi. Bu mefhumdan hareketle âşık nazarında sevgili, güzellik dîvânına katılmış, sırları öğrenen bir padişaktır. Sevgilinin padişah oluşu güzelliğin dîvân olarak hayâl edilmesindeki en önemli hareket noktasıdır. Padişah için dîvân toplantılarının önemi ile sevgili için güzelliğin önemiyle eş değerdir.

2.1.47.15. Doruk

Evc-i hüsn içre hümâ-peyker güzeller gerçi çok

Lîk gözüm tutduğı mürğ-ı hayâlûndür senüñ (G. 243/2)

Güzellik doruğunda kuş yüzlü güzeller çok ama benim gözümün gördüğü senin hayâl kuşundur.

Hüma yüksekte uçuşması ile bilinen bir kuş türüdür ve sevgilinin güzelliğinin evc olarak tasavvur edilmesi onun ulaşılamayacak olmasından kaynaklanır. Âşığın gözü sevgiliden başkasını görmez. Etrafında kuş yüzlü güzeller çoktur ve hemen hepsi güzellik doruğundadır ama âşığın gözü zihninde bulunana kuşu görür. Sevgilinin sureti daima âşığın hayâlinde. Bu sebeple âşık sevgili ile yan yana olmasa zihninde olduğu için birlikte olduklarını hisseder.

2.1.47.16. Elbise

İtmesünler hûb-rûlar câme-i hüsnî mezâd

Kim bahâsın buldı ol nev-res nihâl üstindedür (G.87/3)

Güzel yüzlüler güzellik giysisini satışa çıkarmasınlar, o yeni yetişen taze fidandan çok kim değerini buldu.

Genç olması sebebiyle nevrühî olarak zikredilen sevgilinin güzelliği, came olarak tahayyül edilmiştir. Kıymetli eşyaların satışa çıkarılması ve değeri ne ise o fiyata satılması geleneğinden hareketle âşık, sevgilinin güzellik giysisinin satışa çıkmasını istemez, çünkü onun güzellik giysisinin pahası bulunamaz.

“Güzellik”; G. 46/5, G. 470/2. beyitlerde de “elbise” olarak tasavvur edilmiştir.

⁸⁹ İ. Pala, *age*, s. 141.

2.1.47.17. Ev

Hân-ı hüsnüñe hicab eyler anuñçün hattun

Tâ ki anda görenün kalmaya hakk-ı nazarı (G. 548/4)

Ayva tüylerin görenin göz hakkı kalmasın diye güzellik evinde perde olur.

Gözü kalmak, ayan beyan görünen ve beğenilen bir nesnenin ilk görüldüğünde insan üzerinde doğduğu düşünülen haktır. Güzellik hanesinde sevgilinin ayva tüylerinin tesiri altında kalan insanlara göz hakkı doğmasın diye ayva tüyleri perde olur. Perde var olanı örtme ve gizleme özelliğine sahiptir. Ayva tüylerinin perde olması güzelliğin ev olarak tasavvur edilmesindeki hareket noktasıdır.

2.1.47.18. Fen

Hûblar eylediler şive kitâbın ezber

Fenn-i hüsn içre velî bâb-ı vefâ muğlâkdur (G. 103/2)

Güzeller şive kitabını ezberlediler, ama güzellik fenni içinde vefa kapısı kilitlidir.

Hoş tavır anlamına gelen şive, sevgilinin sahip olduğu önemli hasletlerden biridir. O, şive kitabını ezberlemiştir. Sevgilinin işvesi çoktur ama buna karşın vefası yoktur. Âşığa karşı daima vefasız bir tavır takınır. Onun güzellik fenninde vefa kapısı kilitlidir. Güzelliğin fen olarak hayâl edilmesi onun öneminden kaynaklıdır.

2.1.47.19. Gelin

‘Arûs-ı hüsnüñe hâcet degül ey serv meşşâta

Baş egme şâneye zülfün ucundan zîr-dest olma (G. 411/2)

Ey servi boylu sevgili güzellik gelinini süslemeye gerek yok, saçlarının ucu için tarağa baş eğme, tabi olma.

*Gelin başını süslemekle görevli kadına verilen ad*⁹⁰ anlamına gelen meşşata, gelinlerin süslenmesinde önemli bir role sahiptir, ancak güzellik gelini meşşataya muhtaç değildir. O, zaten güzelliği kendi içinde barındırır ve ilave bir şeye ihtiyacı yoktur. Güzellik süslü olması sebebiyle gelin olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.20. Gülşen

Bitürdi gülşen-i hüsn içre hatt-ı sebz-i canânı

Meger rûh-ı nebâtîdür o la ‘l-i şekker-efşânı (G. 514/1)

⁹⁰ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 80.

Sevgilinin ayva tüyleri güzellik bahçesinin içinde bitti, ye erdi. Me er o  eker saçan duda ı cisme canlılık veren ruh imiş.

Yeni çıkan ayva tüylerinin yeşil renkli oluşu onun sebz olarak hayâl edilmesine yol açar. Sevgilinin ayva tüyleri güzellik bahçesinde ye ermi tir. G zelli in bahçe oluşu da ayva tüylerin burada bitmesi ile ilgilidir. Sevgilinin duda ı tatlı olması sebebiyle  eker olarak hayâl edilir ve cansız bedenleri ihya etmesi vesilesiyle anılır. Sevgilinin güzelliği bahçe, güzellik unsurları da bu bahçede yetişen nebatlara benzetilir.

“Güzellik”; G. 45/14, G. 164/4. beyitlerde de “g l en” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.21. Güneş

Nev'ide t b-ı 'ı ku a ey âfitâb-ı hüsn

La 'lin ya ıyla çihre-i zerdi yeter g v h (G. 417/5)

Ey güzellik güneşi, Nev' de a kının i ı ına tanık olarak sarı  ehre ile dudakların ya ı yeter.

G zelli in güneş olarak tasavvur edilmesindeki hareket noktası, onun yayd ı ışık sebebiyledir.   ı a göre sevgilinin güzelliği güneş gibidir. Güneş nasıl dünyayı aydınlatıyorsa sevgilinin güzelliği de   ı ın gönlünü aydınlatır.   ı ın sevgiliye duyduğu a k i ı ının tan ı  e ona göre sararmı   ehre ve dudakların ya ıdır.   ı ın sarı çehresi, aşkın i ı ı ve güzelliğin güneşi rengi itibariyle birbirine benzerdir.

Tulû' idüp hicâb-ı mahzen 'l-esrâr-ı ma'n dan

Cemâli mihri kıldı matla' 'l-envâr d v n  (G. 522/3)

G zelli inin güneşi, anlam sırlarının mahzeninin perdesinden doğup d v n  nurların do du u yer yaptı.

Sevgilinin güzelliğinin güneş olarak hayâli, onun parlaklığı yönüyledir. Sevgili güzelliği ile etrafa ışık saçar ve parlaklık verir. Güzellik güneşi, anlam sırlarının mahzen perdesinden do mu tur. Nurlar, dîvânda zuhur etmiştir.

2.1.47.22. Hz. Yusuf

Görüp agyâr ile ol Yûsuf-ı hüsni mel l olma 

Ne    di kaldı ihv na ne Ya'k b'a hazen bâkî (G. 484/3)

O güzel Yusuf'u a yar ile görüp    lmeyin ne samimi arkadaşlar mutlu kaldı ne Yakup'a hüzün bâkî oldu.

Yusuf Peygamber güzellik timsali olarak bilinir ve Hakk'ın tecellisi Hz. Yusuf'ta tezahür etmiştir.   ık bu tasavvurdan hareketle, sevgiliyi güzellik yönünden Hz. Yusuf olarak

hayâl eder. Ağyar olarak düşündüğü ise Hz. Yusuf'un hased erbabı olan kardeşleridir. Yusuf Peygamberin kardeşleri, babaları Yakup peygamber ona düşkün olduğu için Yusuf'u kıskanır ve onu bir kuyuya atarlar. Bu sebeple Yusuf güzellik timsali olması ile bilinirken kardeşleri de kötülük timsali olarak anılır. Âşık da bu sebeple ağyarı kötü kimselere benzetir. Hz. Yusuf'a kavuşan Yakub'un hüznünün dağılması ve samimi kişilerin mutluluğunun bâkî olamayacağı tasavvuru, âşığın dünyanın geçici olduğu düşüncesini destekler. Âlemde hiçbir şey bâkî değildir ve her şey gelip geçicidir, mutluluk da hüznün de. Bu sebeple âşık sevgili ile rakibi beraber görmenin üzüntü sebebi olmaması gerektiğini vurgular, çünkü o da diğer duygular gibi geçip gidecektir.

“Güzellik”; G. 109/2, G. 416/4, G. 514/3. beyitlerde de “Hz. Yusuf” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.23. Işık

Ne gelse tâb-ı cemâle tahammül ü tâkat

Ne gitse fûrkat ile intizâra kudret var (G. 129/2)

Sevgili ne geldiğinde güzellik tabına tahammül ve takatim olur ne de gittiğinde ayrılık ile beklemeye kudretim olur.

Sevgilinin güzelliğinin tab olarak vasıflandırılması onun parlaklığıyla ilgilidir. Âşık onun güzelliği karşısında tahammülsüz ve takatsizdir. Kendini sevgiliden ayrı düşünemeyen âşığın, ondan ayrı kalmaya da onu beklemeye de kudreti yoktur. O, bu gücü kendinde bulamaz, çünkü sevgilinin aksine naif ve kırılıgandır.

2.1.47.24. Kâbe

Kabûl olmaz namâzum kalbüme hergiz safâ gelmez

Cemâlüñ kâ 'besinde olmaya çün secde-gâh ebrû (G. 384/4)

Güzelliğinin Kâbesi'nde kaşların secde-gâh olduğu için namazım kabul olmaz, kalbime asla sefa gelmez.

Güzelliğin Kâbe olarak hayâli, onun kutsal olması ve Müslümanların orada huzurlu ve mutlu hissetmeleri ile ilgilidir. Kâbe Müslümanlar için çok mühim ve değeri yüksek bir yerdir. Müslümanlar, yılın belirli zamanlarında oraya giderek hac farızasını yerine getirir ve ibadetlerini yaparlar. Kâbe öyle güzeldir ki âşık sevgilinin yüzünün güzelliğini Kâbe olarak hayâl eder. Sevgilinin kaşları secde edilen yerdir. Âşık bu secdegaha baktığında namazının kabul olmayacağını belirtir. Namaz kılan kimse namaz esnasında hiçbir şeyle ilgilenmeyip Allah ile baş başa kalmalıdır. Şair de bu inançta olacak ki sevilinin kaşları onun namaz

kılmasını engeller çünkü bütün dikkatini oraya verecektir.

“Güzellik”, G. 268/4. beyitte de “Kâbe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.25. Kayık

Mevc urup bahr-i ruhuñ yir yir girihler bağladı

Zevrak-ı hüsnî sakın girdâba saldı rûzgâr (G. 148/3)

Dalga yanağının denizine vurup yer yer düğüm oldu, güzellik kayığını muhafaza et rûzgâr girdaba saldı.

Güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin yanağı; şeffaflığı, parlaklığı ve berrak oluşu sebebiyle deniz olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin güzelliği ise bu deniz üzerinde duran bir kayıktır. Rûzgârın denizdeki etkili esmesiyle girdaba sebep olması tasavvurundan hareketle sevgilinin yüz ve çizgileri girdap olarak tasavvur edilmiştir ve sevgilinin güzellik kayığını muhafaza etmesi, kayığın batmasını engellemesi gerekir. Güzellik yanak denizinde bulunan bir kayık olarak tasavvur edilmiştir.

Fülk-i melâhatı karaya atdı rûzgâr

Deryâ-yı ‘ârîzuñda tutaldan kenâr hat (G. 209/4)

Hat yanağının deryasında kenar tuttuğundan beri rûzgâr, melahat kayığını karaya attı.

Sevgilinin yanağı denizdir hattı ise bu denizde kenar tutmuştur. Bunun sebebi, hattın yanağın yakınlarında olması sebebiyledir. Sevgilinin güzelliği ise şekli sebebiyle, bir rûzgâr tarafından karaya atılan bir sandal olarak hayâl edilmiştir. Rûzgârın şiddetli esmesi, denizde bulunan kayık sandal gibi araçların kıyıya vurmasına neden olur. Tasavvurların hareket noktası da budur.

“Güzellik”, G. 148/5. beyitte de “kayık” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.26. Kılıç

Tîg-i melâhat oldı ruh-ı yâr Nev‘îyâ

Zülf-i siyâhı tutdı o tîg üzre resm-i zâg (G. 214/5)

Ey Nev‘î sevgilinin yanağı melahat kılıcı oldu, siyah saçları o kılıç üzerine karga resmi tuttu.

Saç, rengi sebebiyle karga olarak hayâl edilmiştir. Sevgilinin yanakları ise melahat kılıcıdır ve sevgilinin saçları bu kılıcın üzerinde bulunana bir kargadır. Güzelliğin kılıç olarak tasavvur edilmesinin sebebi ise, kılıcın keskin olmasındandır.

2.1.47.27. Kitap

Gelip hattı kitâb-ı hüsnin açdı ol kamer-tal‘at

Bu yüzden ‘âşık-ı sâdıklarını imtihan eyler (G. 123/3)

O ay yüzünün ayva tüyleri gelip güzellik kitabını açtı, bu yüzden (o) sadık âşıklarını imtihan eder.

Güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin ayva tüylerinin gelmesi yani büyümesi ile güzellik kitabı açılır. Aynı zamanda güzel yazı yazma anlamına gelen hat ile de güzellik kitabı arasında bir münasebet söz konusudur. Sevgilinin hattı, bu kitaptaki yazılardır ve o, bu yazılar ile sadık âşıklarını imtihan eder. Güzellik sevgilinin hattının yazıldığı bir kitap olarak tahayyül edilmiştir.

“Güzellik”; G. 246/2, G. 366/3, G. 204/2, G. 497/4, G. 516/2. beyitlerde de “kitap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.28. Meclis

Bezm-i hüsnünde lebûnden içilürse n’ola câm

Rûm-ili sohbeti gül devri bahâr eyyâmı (G. 555/4)

Güzellik meclisinde dudağından kadeh içilirse ne olur. Rum ili sohbeti, gül devri bahar günleri olur.

Güzellik, sevgilinin dudağından kadeh içilmesi hayâl edilen bir meclis olarak düşünülmüştür. Sevgilinin dudağı, devreden bir kadehtir rengi itibariyle ise gül olarak hayâl edilir. Rum, Anadolu için kullanılan bir terimdir. Parlaklık vermesi, aydınlık olması sebebiyle beyitte sevgilinin yüzü için kullanılmıştır. Rum, aynı zamanda bir içki çeşididir. Şair bu kelimeyi tevriyeli bir şekilde kullanmıştır. Dolayısıyla bezm-kadeh-içki arasında bir münasebet vardır.

“Güzellik”; G.103/1. beyitte de “meclis” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.29. Mektup

Dil mâ’il oldı nâme-i hüsnünde kaşuña

Olmuş gedâ velî dahı ‘unvân esîridür (G. 53/3)

Gönül güzellik mektubunda kaşına meylett, dilenci olmuş ama daha unvan esiridir.

Güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin kaşı, güzellik mektubunun başlığı olarak hayâl edilir. Bu tasavvurun hareket noktası kaşın şekli sebebiyledir. Güzellik ise yazı yazılan bir mektup olarak hayâl edilmiştir ve âşığın gönlü bu mektuptaki kaşa meyyaldır. Dilenci olan

kişinin unvan gözetmesi tasavvurunda âşık, kendini dilenci olarak hayâl eder ve gözettği unvan da sevgilinin kaşlarına meyilli olmasıdır.

2.1.47.30. Metâ‘

Çıkdı metâ‘-ı hüsn ü melâhat bahâlara

Hep nâz u şîvedür satılan mübtelâlara (G. 454/1)

Mübtelalara satılan hep naz ve şive olduğu için güzellik ve şirinlik metâ‘ının değeri arttı.

Kendini müptela olarak vasıflandıran âşık, sevgilinin ona naz ve şive sattığını belirtir. Âşığın müptela olmasının sebebi sevgilinin tavır ve davranış normlarından kaynaklıdır. O, davranışlarıyla naz ve işve ile âşığı mest eder ve kendine müptela eder. Şirinlik ve güzellik de değeri artan bir meta olarak hayâl edilmiştir.

“Güzellik”; G. 54/2, G. 324/4. beyitlerde de “metâ‘” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.31. Meydân

Yâ çeküp tîr atmada meydân-ı hüsnünde senüñ

Birbirinden ol kemân ebrûlaruñ kalmaz geri (G. 517/3)

Güzellik meydanında yay çekip ok atmada senin keman kaşların onlardan geri kalmaz.

Eski Türk geleneklerinde bulunan yay ve ok savaş aleti olarak kabul edilir ve öldürücü özelliğe sahiptir. Sevgilinin keman kaşları şekli sebebiyle yay olarak hayâl edilir ve bu yaydan çıkan gamze veya kirpik oku âşığın bedenine saplanır ve onu yaralar. Bu sebeple güzellik meydanında çekilen ok ve yay ile sevgilinin keman kaşları arasında sıkı bir münasebet vardır. Sevgilinin kaşlarının yay olması güzelliğin meydan olarak tasavvur edilmesinin hareket noktasıdır.

2.1.47.32. Mısır

Ol şeh metâ‘-ı hüsn ile Mısr-ı cemâle

Bir hâcedür ki Yusuf-ı Ken‘ân esîridür (G. 54/2)

O şah (sevgili) güzellik metayı ile (güzelliğiyle) Mısır-ı cemale (öyle) bir efendidir ki Yusuf-ı Kenan (onun) esiridir.

Yusuf kıssasına telmih yapılan beyitte güzellik, Yusuf peygamberin içinde olduğu Mısır ülkesine benzetilmiştir. Hz. Yusuf güzelliği ile bilinir ve kardeşlerinin onu kıskanması sonucu kuyuya atılır Mısır’a giden bir kervanda bulunan biri su çekmek isterken kuyudan Yusuf çıkar ve onu köle pazarında satarlar. Sonrasında Mısır’a sultan olur. Sevgilinin sultan,

Hız Yusuf'un ise esir olarak tahayyül edildiği beyitte sevgili, güzellik hususunda birinci olarak görülen Yusuf peygamberi bile geçmiştir. Keza Yusuf peygamber esir, sevgili de güzellik Mısır'na sultan olmuştur.

Melâhat mısırınıñ sultân-ı 'âlî-şânıdur Yûsuf

Letâfet göklerinüñ kevkeb-i rahşânıdur Yûsuf (G. 215/1)

Yusuf melahat Mısırının değerli padişahıdır, letafet göklerinin parlak yıldızıdır.

Yusuf peygamber, güzelliğin timsalidir ve onun güzelliği çoğu zaman sevgili ile mukayese edilir. Âşık nazarında, Yusuf peygamber Melahat Mısır'ın sultân-ı 'âlî-şânıdır. Güzelliğin Mısır olarak kabul edilmesi Yusuf peygamber dolayısıyladır.

“Güzellik”; K. 23/10, G. 13/3, G. 245/4, G. 274/4, G. 538/4. beyitlerde de “Mısır” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.33. Nûr

Cemâlüñ pertevi hâk-i siyâhı kıldı nûrânî

Meger zâtüñ mürüvvet çarhınıñ mihr-i dırahşânı (G. 550/1)

Güzelliğinin ışığı siyah toprağı nurlandırdı, meğer zatın aydınlatılmış feleğin parlayan güneşiymiş.

Sevgilinin güzelliği, parlak olarak vasıflandırılmıştır çünkü onun yaydığı parlaklıkla siyah toprak bile nurlu görünmüştür. Onun yüzü de parlaklığı sebebiyle güneşe teşbih olunur. Sevgili daima etrafına ışık saçar. O, bu özelliği ile güneşe bile ilham olmuş olabilir. Hatta güneş onun yanında sönük kalır. Cihanı aydınlatan güneş, sevgiliden başkası değildir.

“Güzellik”; K. 22/53, TERC. 6/31, TERC. 7/13, G. 537/5. beyitlerde de “nûr” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.34. Pazar

Bâzâr-ı hüsn içinde alup nakd-i kalbümi

Ur câna tîg-i gamzeñi kârüñ zamânıdur (G. 70/4)

Güzellik pazarının içinde kalp nakdini alıp gamze okunu cana vur kârın zamanıdır.

Sevgiliden gelen gamze oku âşığın canını hedef alır ve onu vurur. Âşık bundan hoşnuttur ve okun oradan çıkmasını istemez, çünkü ok sevgiliden gelmiştir. Bunu kar sayan âşık, güzellik pazarında nakd-i kalbi verip karşılığında sevgilinin gamze okunu alarak kar elde ettiğini düşünür. Âşığın istediği tek şey budur. Sevgilinin güzelliği, kalbin nakit olmasından hareketle pazar olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.47.35. Sofra

Nemek-dân-ı lebüñde hân-ı hüsne virmege lezzet

Olupdur dâne dâne hâller gûyâ ki fülfüller (G. 80/4)

Güya karabiber, benler güzellik sofrasında dudağının tuzundan lezzet vermek için tane tane olmuş(tur).

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ben, rengi sebebiyle karabiber, dudaklar lezzeti bakımından tuz olarak hayâl edilmiştir. Sevgilinin güzelliği ise tüm bunları içinde barındıran sofradır. Güzelliğin sofrası olarak tasavvur edilmesi, muhtevi unsurları barındırması yönüyledir.

2.1.47.36. Taht

Kosunlar bugz u kîni hûblar insâfa gelsünler

Birâderler güzellik tahtınuñ sultânıdır Yûsuf (G. 215/3)

Güzeller düşmanlığı ve kını bırakıp insafa gelsinler, kardeşler Yusuf güzellik tahtının sultanıdır.

Hız. Yusuf kıssasında, Yusuf peygamberin kardeşlerinin haset ehli oluşu ve ona düşmanca ve kin dolu davranışlar sergilemesi tasavvurun hareket noktasıdır. Kardeşleri Yusuf peygambere nasıl davranıyorsa sevgili de âşığa öyle davranır. Hiç acıması ve merhameti yoktur ve âşığa karşı düşmanlığı ve kinini bırakmaz. Sevgiliden insafa gelmesini bekleyen âşık, onu Yusuf peygamber gibi güzellik tahtının sultanı olarak hayâl eder. Güzellik ulaşılmazlığı, önemliliği sebebiyle taht olarak hayâl edilmiştir ve sevgili, bu tahtın sultanıdır.

2.1.47.37. Tuzak

Mâh-rûlar dilleri sayd itdi hüsni ü ân ile

Padişahım sen kuş itdün âlemi ihsan ile (G. 456/1)

Ay yüzlüler güzellikleri ile gönülleri avladı, padişahım sen âlemi ihsan ile kuş ettin.

Ay yüzlü olarak tasavvur edilen sevgilinin güzelliği, âşığın kuşa benzeyen gönlünü avlamak amacıyla kurulan bir tuzaktır. Sevgilinin güzelliği âşığın aklını başından alır ve onu mest eder, âşık adeta kendinden geçer. Sevgiliyi ay yüzlü olarak vasıflandıran âşık, gönlünü bir kuş olarak tahayyül etmiştir ve sevgilinin güzelliği bu gönül kuşunu avlamak üzere kurulmuş bir tuzaktır. Sevgili güzellik tuzağı ile âşığın gönül kuşunu avlamıştır.

2.1.47.38. Ülke

Âsitânuñda gönüllü kullar isterseñ eger

Gönlümüz yaz ey güzellik milkinüñ ser-leşkeri (G. 480/5)

Ey güzellik mülkünün serleşkeri, eğer dergâhında gönüllü kullar istersen gönlümüzü yaz.

Sevgili, güzellik mülkünün serleşkeridir ve onun bulunduğu yer kıymetli olması sebebiyle dergâh kabul edilir. Âşığın gönlü de sevgilinin dergâhında bulunan kuldur ve buna kendisi taliptir. Sevgili serleşker olması sebebiyle onun güzelliği de mülk olarak tasavvur edilmiştir.

Yaraşur saña olsañ günde yüz bin ‘âşıka hem-dem

Şeh-i milk-i melâhatsin kuluñdur cümleten ‘âlem (G. 306/1)

Günde yüz bin âşığa hemdem olsan sana yaraşır, (çünkü) sen melahat mülkünün padişahısın cümle âlem senin kulundur.

Padişahlar geniş yetkilerle donatılmış, yönetme vasfı olan, herkesin ona kul olduğu mülk sahibi kimsedir. Bu özellikleri sebebiyle sevgili de tıpkı padişah gibidir. O, melahat mülkünün padişahıdır. Güzelliğin mülk oluşu onun kıymetli oluşu, büyük ve geniş olması sebebiyledir. Sevgili ise bu mülke padişaktır. Bu nedenle günde yüz bin âşığa hemdem olmak ona yakışır çünkü padişah olduğu için birçok kulu vardır. Onlardan biri de âşığın kendisidir.

“Güzellik”; G. 13/6, G. 102/2, G. 292/5, G. 357/5, G. 507/3, G. 552/1. beyitlerde de “ülke” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.48. Hakikat

Sözlükte; bir şeyin aslı ve esası, mahiyeti asıl olan durum, gerçek, doğru, gerçekten, doğrusu, sadakat, doğruluk, bağlılık, kadirbilirlik olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “gülşen”, iki “güneş”, bir “kapı”, bir “nur” olmak üzere “beş” beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.48.1. Gülşen

Salındı dâr-ı ‘ukbâya cihândan göçdi çün Mansûr

Hakikat gülşeninde gördüm ol serv-i hırâmânı (G. 516/4)

Mansur âhiret darına salındı, dünyadan göç etti o salınan servi boyluyu hakikat gülşeninde gördüm.

Hallacı Mansur “Ene’l-Hakk” (Ben Hakkım) dediği için onun karşıt görüşünde olanlar

tarafından darağacına asılmıştır. Bu tasavvurdan hareketle bu dünyadan göçmüş olarak nitelenen Hallacı Mansur, hakikat gülşeninde serv-i hıraman olmuştur ve onun serv-i hıraman olarak hayâl edilmesi darağacına asılmasındandır. Hakikat, gülşen olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.48.2. Güneş

*Bir şu 'le salsa şems-i hakikat vücûduma
Bâlâyâ çekse jâle gibi katra-i teni (G. 542/3)*

Hakikat güneşi vücuduma bir ışık salsa ten damlasını su damlası gibi yükseğe çıkarsa.

Çiy tanesi anlamına gelen jale, güneş etkisiyle buharlaşır ve göğe çekilir. Bu yönüyle de âşğın mertebesinin yükselmesi demektir. Hakikat âşğın mertebesinin yükselmesine vesile olan bir güneş olarak tasavvur edilmiştir. Katre ve jale ile beden arasında kurulan ilgi, güneşin cisimleri kendine çekme özelliğine dayanır. Hakikatin güneş olarak tasavvuru, bu münasebette önemlidir.

“Hakikat”, G. 82/4. beyitte de “güneş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.48.3. Kapı

*Pîr-i 'ışka eyledüm bâb-ı hakikatden su'âl
Didi ne sâ'il bilür ol sırrı ne kâ'il bilür (G. 136/4)*

Aşk pîrine hakikat kapısından soru sordum o sırrı ne soru soran ne söyleyen bilir dedi.

Hakikat her isteyeninin geçemeyeceği bir kapı olarak hayâl edilmiştir. Âşık kendini aşk pîri olarak tasavvur eder.

2.1.48.4. Nûr

*Sîneñde tulû' itmeyicek nûr-ı hakikat
Şerh eyleye mi kalbüñi Tecrîd ü Tavâli' (G. 212/4)*

Hakikat nuru göğsünde doğmayınca Tecrid ve Tavalli kalbini şerh etsin mi?

Hakikat parlaklık vermesi karanlık olan şeyleri aydınlatması yönüyle nur olarak hayâl edilmiştir. *Soyma soyulma, ayırma, bir tarafta tutma, her şeyden el ayak çekip Allah'a yönelme*⁹¹ anlamına gelen tecrid ile *gönülde marifet güneşinin doğuşu*⁹² anlamına gelen tavâli' âşğın kalbini şerh edecek iki kavramdır.

2.1.49. Harf

Sözlükte; alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri, söz, laf olarak tanımlanmıştır.

⁹¹ F. Devellioğlu, *age*, s. 1051.

⁹² Süleyman Uludağ, “Levâmî”, *TDV islam Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, c. 27, s. 144.

Nev'î Divânı'nda bir beyitte “zarf” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.49.1. Zarf

Şarâb-ı nazmı içer zarf-ı harf ile Nev'î

Harîf olur aña devr içre şimdi şâ'ir yok (G. 232/5)

Nev'î harf kabından nazım şarabını içer (bu yüzden) devr içinde ona meslektaş olacak şair yok.

Kendine meslektaş olacak şairin olmadığını belirten Nev'î, şairlik yönünü övmektedir. O, harf zarfından nazım şarabı içecek kadar maharetlidir. Şiirleri şarap, bu şiirlerin oluşturduğu harfleri ise zarf olarak hayâl eder. Zarf hem kap hem de mektupların konduğu belirli bir şekle bürünmüş kâğıt olarak bilinir. Şair bu kelimeyi tevriyeli bir şekilde kullanmıştır. Harfin zarf olarak hayâl edilmesindeki hareket noktası da bütünlük sebebiyledir çünkü harfler bir araya gelince kelimeleri ve onlar da cümleleri oluşturur. Böylece şiirler meydana gelir.

2.1.50. Hased

Başkasında olan bir nimeti çekememe, kendisine faydası olmadığı halde kıskançlık sebebiyle karşısındakinin sahip olduğu nimetten mahrum kalmasını isteme, kıskançlık, çekememezlik olarak tanımlanmıştır. Nev'î Dîvânı'nda bir “arkadaş”, bir “ateş” olmak üzere “iki” beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.50.1. Arkadaş

Göñül Ya 'kub'ı ihvân-ı hasedden olmasun mahzûn

'Adâlet Mısrına ol Yûsuf-ı Ken'ânumuz geldi (G. 490/4)

Gönül Yakub'u ihvan-ı hasedden mahzun olmasın, (çünkü) Yûsuf-ı Ken'ânumuz adalet Mısrına geldi.

İhvan-ı hased, Yusuf peyamberin onu kıskanan kardeşleri için yakıştırılan bir sıfattır. Âşığın gönlünün hüznü olması sebebiyle Hz. Yakup, sevgilinin güzellikte Hz. Yusuf olmasından mütevellit rakip, Yusuf peygamberin kardeşleri olarak tasavvur edilir. Haset, kişinin mantıklı düşünmesini engelleyen, gözünü kör eden haris bir duygudur ve bu his, haset dolu olan kimsenin yakasını kolay kolay bırakmaz. Bu mefhumdan hareketle haset, yakın arkadaş benzetmesine tabi tutulmuştur. Bu benzetmenin sebebi ise yakınlığı ve kötülüğü sebebiyledir.

2.1.50.2. Ateş

Gayr için nâr-ı hasedle tutuşup hiddet iden

Ma 'nide derdine mahsûdunuñ ol çâre kılur (MUK. 34/1)

Başkası için haset ateşiyle tutuşup hiddetlenen kişi, aslında hased ettiği kişinin hedefine ulaşmasını sağlamış olur.

Ateş, onunla birlikte yanan her şeyi yakıp kül eder ve nesnelerin eriyip yok olmasına neden olur. Haset de tıpkı bir ateş gibi haset eden bireyin içinde olan iyi ve güzel bütün davranış normlarını yok etmeye muktedirdir, çünkü bu his bireyi içten içe bitirmekle kalmaz tüm iyi ve saf duyguları da köreltir. Haset hem yakıcı olması hem de beraberinde her şeyi yok etmesi sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

2.1.51. Hasret

Sözlükte; ele geçirilemeyen veya elden kaçırılan bir nimete üzülp yanma, iç çekme, inleme; üzüntü, iç sıkıntısı, keder, zahmet; eseflenme, göreceği gelme, özleyiş olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda dört “ateş”, bir “diken”, bir “kılıç”, bir “yara” olmak üzere yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.51.1. Ateş

Âteş-i hasret ile can eridür kâl ehli

Sâf ider cevher-i 'ışk ile dilin hâl ehli (G. 523/1)

Kâl ehli hasret ateş ile can eritir, hal ehli (ise) aşk cevheri ile gönlü saf eder.

Sevgiliyi, sözünde durmaması, sözlerinin sadece sözde kalması sebebiyle kal ehli; kendini bildiklerini fiile dönüştürmesi, gönlünde Allah aşkının olması sebebiyle hal ehli olarak vasıflandıran âşık bu iki kişinin mukayesesini yapmıştır. Sevgilinin sözünde durmaması, sebatsız ve karasız oluşu, onun en belirgin özelliklerindendir. O, kendini âşıktan sakınır ve saklar, kendini âşığa hasret bırakır. Bu sebeple âşığın canı hasret ateşi ile yanar. Hasret, yakıcı olması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

Cennet degül mi yâr ile vuslat didükleri

Dûzah degül mi âteş-i hasret didükleri (G. 539/1)

Sevgili ile kavuşmak dedikleri cennet değil mi, hasret ateşi dedikleri cehennem değil mi?

Cennet güzel vasıflarla adlandırılan, muhtelif meyvelerin olduğu, güzel kokuların yayıldığı, bağın bahçenin bulunduğu yeşillikler içinde bir yer olarak tasavvur edilir. Bu

sebeple âşığın sevgiliye vuslatı cennet olarak görülür, çünkü *ona kavuşmak cennet gibi güzeldir. Cehennem ise günahkârların gireceği âhiretteki azap yurdu*⁹³ ve yakıcı özelliği ile bilinir. Âşık, sevgiliden ayrı kalmaya onu özlemeye tahammül edemez ve bu tahammülsüzlük neticesinde içi tıpkı bir ateş gibi yanar. Âşığın sevgiliye olan hasreti yakıcı olması sebebiyle ateş olarak tasavvur edilmiştir.

“Hasret”; G. 43/2, G. 370/3, G. 523/1. beyitlerde de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.51.2. Diken

Dâmenüm hâr-ı hasret eyler çak

Ser-i kûyundaki kilâba ne borç (G. 43/2)

Sokağının başındaki köpeğe ne lüzum var hasret dikenini eteğimi parçaladı.

*Klâsik şiirin âşık tipi, rakîb karşısında güçsüzdür. Girdiği mücadeleye onun rakibe üstünlük sağlayacak fizikî kuvveti yoktur.*⁹⁴ Bu sebeple rakip, saldırmaya hazır bir köpeğe benzetilmiştir ve âşık bu köpek karşısında çaresizdir. Rakibin köpek olarak vasıflandırılması, Freud’un öncülüğünü yaptığı psikanalist kurama bağlanabilir. 3 ile 5 yaş arasını kapsayan ve “Fallik Dönem” olarak adlandırılan bu dönem çocuk açısından kritik bir evredir. Kız çocukları babaya yakın ve anneyi rakip olarak görürken erkek çocukları ise anneye yakındır ve baba rakip olarak görülür. *Erkek çocuğun babasını kıskanma nedeni, onun anneye daha yakın olmasıdır. Babanın anne ile aynı odayı ve yatağı paylaşması, erkek çocuk tarafından kıskanılan ve onun kendisini babası ile özdeşleştirmesine, onu ortadan kaldırarak babalık rolüne soyunmak istemesine neden olan bir durumdur.*⁹⁵ Dolayısıyla çocuğun babaya duyduğu nefret ile âşığın rakibe duyduğu kötü hissiyatın aynı düzeyde olduğu düşünülebilir. Âşığın sevgiliye duyduğu hasret, âşığın canını rakipten daha çok yakar ve acıtır. Bu sebeple hasret, âşığın eteğini parçalayan bir dikene benzetilmiştir. Bu tasavvurun hareket noktası, köpeklerin saldırı esnasında kıyafetleri parçalamasıdır. Âşığın kıyafetini yırtan ise köpek değil hasret dikenidir.

2.1.51.3. Kılıç

Olur ten bir yaña cân bir yaña âvâre gelmezseñ

Derûnum tîg-ı hasret pâreler bir pâre gelmezseñ (G. 250/1)

Eğer gelmezsen ten bir yana can bir yana avare olur, hasret oku içimi parçalar.

⁹³ İ. Pala, *age*, s. 85.

⁹⁴ Özer Şenödeyici, “Oedipus Kompleksi Bağlamında Dîvân Şiirinde Âşık-Maşuk-Rakip İlişkisine Bakış”, *Gazi Tükiyat Dergisi*, sayı: 11, Ankara, 2012, s. 83.

⁹⁵ Ö. Şenödeyici, *agm*, s. 87.

Sevgilinin ten ve canının bir yanda olması ruh-beden ikilisinin ayrılması yani kişinin ölümü demektir. Sevgilinin gelmemesi, âşığı kendinden yoksun bırakması onun ölmesi demektir, çünkü âşık sevgiliye kavuşamadığında ölüm kaçınılmazdır. O, sevgiliye daima hasrettir ve onun hasreti hiç bitmez. Sevgilinin vuslatı gerçekleşmezse hasret oku âşığı parçalar. Hasret âşığı parçalaması, onun vücut bütünlüğüne zarar vermesi bakımından ok olarak tahayyül edilmiştir.

2.1.51.4. Yara

Degül seng-i siyeh kalbinde anuñ dâg-ı hasretdür

Şühûd-i Kâ'be-i didâruña Beytü'l-harem 'âşık (G. 228/3)

Onun kalbinde (olan) siyah taş hasret yarası değil. Âşık, sevgilinin yüzünün Kâbesinin şehitlerine beytü'l-haremdir.

Âşığın sevgiliye duyduğu hasret, yara olarak tasavvur edilmiştir çünkü hasret aşkı yaralar açılmasına neden olur bunun nedeni ise üzüntü ve kederden kaynaklıdır. Hasret içinde olan âşığın kederli olmaması kaçınılmazdır. Âşık kalbini beytü'l-harem, sevgilinin yüzünü de kutsal olması bakımından Kâbe olarak tasavvur etmiştir. Onun şehitleri beytü'l-haremdedir.

2.1.52. Hayâl

Sözlükte; insanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı, aslı olmadığı halde zihinde kurulan şey, düş olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir "ayna", bir "çöl", bir "kılıç", bir "kuş" olmak üzere dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.52.1. Ayna

Böyle ne bir vâkı'a gösterdi mir'ât-ı hayâl

Böyle ne bir şekl-i hâ'il gördi hassâs-ı basar (TERKB. 1/5)

Ne hayâl aynası böyle bir vaka gösterdi ne hassas gözlerim böyle korkunç bir şekil gördü.

Beyit, Nev'î'nin yaşadığı devirde padişahlık yapmış ve kıymet verdiği, bununla birlikte kendisine ihsanlarda bulunan Sultan Murat'ın vefatı üzerine yazılmıştır. Dolayısıyla, şairin böyle bir vaka ve korkunç şekil olarak bahsettiği şey, padişahın vefatıdır çünkü Sultan Murat, Nev'î için değerli bir zaddır. İçinde yaşadığımız dünya, bir hayâlden ibarettir ve gerçeğin bir yansıması şeklindedir. Bu sebeple, şair, hayâli, ayna metaforu üzerinden aksettirmiştir, çünkü ayna gösterme ve yansıtma özelliği bulunan bir gereçtir. *Aynanın*,

*karşısındakini gösterme ve yansıtma özelliği, gerçekte aslı olmayan bir şeyin bir hayâl misali ortaya çıkmasıdır.*⁹⁶ Aynanın ortada olmaması, hayâlin de yok olacağı anlamına gelir. Bu sebeple hayâl, görünüp kaybolması, var olanı yansıtması sebebiyle aynaya benzetilmiştir.

2.1.52.2. Kılıç

Tîg-ı hayâlini düşürüp kalb-i 'âşıkâ
Suya nice bırakmış o kâfir salibi gör (G. 61/6)

Hayâl kılıcını âşığın kalbine düşürüp o kâfir haçını suya nasıl bıraktığını gör.

Hayâl, can acıtması yönüyle kılıç olarak tasavvur edilmiştir. Hayâl kılıcı âşığın kalbine düşmüştür. Hristiyanlık sembolü sayılan haç, sevgilinin gönlündeki yara için kullanılır ve kâfir olarak kabul edilen sevgili, salibi suya bırakmıştır. Suya haç bırakmak Hristiyanlarca bayram kabul edilen bir ritüeldir. Sevgili kâfir sıfatıyla bu ritüeli gerçekleştirmiştir.

2.1.52.3. Çöl

Geşt eyledüm endişe ile deşt-i hayâli
Şol deñlü ki bir nükte-i ser-beste bulunmaz (G. 176/4)

Hayâl çölünü endişe ile dolaştım (ama) o kadar örtülü söz bulunmaz.

Hayâlin çöl olarak tasavvur edilmesi büyüklüğü ve genişliği sebebiyledir. Hayâl sonsuzdur, kişinin kurduğu hayâllerin sınırı yoktur. Âşık hayâl çölündedir ve burayı endişe ile gezmektedir çünkü şair vasfıyla örtülü söz arar ancak, hayâl çölünde kapalı, örtülü söz bulunmaz.

2.1.52.4. Kuş

Evc-i hüsn içre hümâ-peyker güzeller gerçi çok
Lîk gözüm tutduğı mürğ-ı hayâlündür senüñ (G. 243/2)

Güzellik doruğunda hüma yüzlü güzeller gerçi çok, ama benim gözümün gördüğü senin hayâl kuşundur.

Sevgilinin güzelliğini erişilmez oluşundan dolayı evc olarak tasavvur eden âşık, orada kuş yüzlü güzellerin olduğunu ancak onun gözünü gören tek şey, sevgilinin hayâl kuşu olduğunu belirtir. Hayâl, kuşa benzetilmiştir.

⁹⁶ İ. Pala, *age*, s. 47.

2.1.53. Hayât

Sözlükte; dirilik, canlılık; doğumdan ölüme kadar geçen süre, yaşanan, yaşanmakta olan veya ileride yaşanacak olan ömür olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "bahçe", iki "kadeh", iki nakit" olmak üzere beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.53.1. Bahçe

*Ümîdüm kesmiş idüm meyve-i bâğ-ı hayâtumdan
Kad-i mevzûnı bahş itdi baña 'ömr-i firâvânî (K. 45/17)*

Hayat bahçesinin meyvesinden ümidi kesmiştim (ama) uzun ömrüm bana uzun boylu bir sevgili bahşetti.

Hayatın bahçe olarak tasavvur edilmesi onun geçici olması ile ilgilidir. Âşık, hayat bahçesinin vereceği meyveden ümidini kesmesine rağmen ömr-i firavani düzgün boylu bir sevgili bahşetmiştir. Böylece ümidi kesilen âşığın ümitleri yeşermiştir.

2.1.53.2. Kadeh

*Lebüñi kana şerîk itme içüp gayr ile câm
Yohsa dil-teşnelerüñ câm-ı hayâta kandı (G. 489/3)*

Kadehi başkası ile içip dudağını kana ortak etme yoksa susamış gönüllerin hayat kadehine mi kandı.

Sevgilinin dudağı renk itibariyle kırmızı ve suludur bu nedenle âşığın gönlü susamış kabul edilir çünkü o, sevgilinin dudaklarının vuslatını ister ve ortak istemez. Şair, hayatı içilerek bitmesi, geçici olması yönüyle kadeh olarak tasavvur etmiştir. Kadehin bir diğer hareket noktası ise rengidir. Sevgilinin dudakları ile hayat kadehi renk bakımından aynıdır. Kan kelimesini tevriyeli kullanan şair hem isim olarak kan hem de kanmak eylemi ile düşünceyi desteklemiştir.

"Hayat", G. 484/2. beyitte de "kadeh" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.53.3. Nakit

*Mâye-i nakd-i hayât olsa eger dîdârı
Ölümümdür benüm agyâr ile görmek yârı (G. 535/1)*

Eğer yârin yüzü hayat nakdinin sermayesi olsa yâri ağyar ile görmek benim ölümüm olurdu.

Hayat, harcanması ve geçici olması sebebiyle nakit olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin yüzü, hayat nakdinin sermayesidir ve âşığın sevgili ile ağyarı görmesi hayat

nakdinin harcanması yani ölümü demektir. Rakibi devamlı sevgilinin yanında gören, onun ilgisine mazhar olamayıp rakibin olduğu bilen âşık için ölüm kaçınılmaz olur ve böylelikle hayat nakdi harcanır.

“Hayat”, G. 523/4. beyitte de “nakit” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.54. Hayret

Sözlükte; bir durum veya bir şey karşısında ne yapacağını ne hüküm vereceğini bilememe, şaşırma, şaşırıp kalma, şaşkınlık olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Dîvânı’nda; bir “dalga”, bir “şarap”, iki “vadi” olmak üzere dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.54.1. Dalga

Sâlik-i ‘ârif vücûdın kendüye bâr eylemez

Garka-i emvâc-ı hayret âşinâyı n’eylesün (G. 335/3)

Arif olan kimse vücudunu kendine ağırlık yapmaz, hayret dalgalarının boğulmuş olan kimse (bunu) bileni ne yapsın.

*Arif, Allah’ın varlığını idrak ederek gerçek olmayan varlıklardan geçip Tanrı varlığı ile var olan kişidir.*⁹⁷ Âşığın vücudu geçicidir o, bir gün yok olacaktır. Âşık bu mefhumdan hareketle, arif olan kimsenin vücudunu kendine ağırlık yapmayacağını bilincinde olduğunu belirtir. Masivadan geçip vahdete ulaşmak ancak böyle mümkündür. Arif, hayret dalgalarına gark olduğunda kimseden medet ummaz, aşınayı istemez. O zaten hayret etmeyi kendi içinde barındırır çünkü arif olan kimse Hakk’ı tanımak gayretindedir. Bu da hayretten geçer. Hayret, arifin gark olduğu dalga olarak hayâl edilmiştir.

2.1.54.2. Şarap

Geçerken yâr mest itmiş beni câm-ı mey-i hayret

Dirîgâ tuymadum ‘ömr-i ‘azîzüm geçdi hâb ile (G. 438/2)

Eyvahlar olsun sevgili geçerken hayret şarabının kadehi beni mest etmiş, aziz ömrümün uyku ile geçtiğini duymadım.

*Hayret, Allah’ın gücüne, sun’una, hikmetine, karşı duyulan aşırı bir arzudur.*⁹⁸ Hakk’ı hayret vesilesi ile tanıyan âşık, hayret şarabını içince mest olmaktan kendini alamaz. Hakk’ın varlığı, onun her şeye yeten kudreti, varlık ve yokluğun ona bağlı olduğunu düşüncesiyle âşık hayret şarabını içmiştir. Mest olması, kendinden geçmesi sebebiyle hayret, şarap olarak tahayyül edilmiştir. Âşığın bütün ömrü boyunca bu mest hali sürer. Uykulu olması da uykulu

⁹⁷ İ. Pala, age, s. 26.

⁹⁸ E. Cebecioğlu, age, s. 202.

olan kimsenin bilincinin kapalı olmasından kaynaklanır.

2.1.54.3. Vâdî

Bu kavs-i kazâda bizüz ol tîr-i mahabbet

Himmet perümüz menzilümüz vâdî-i hayret (G. 29/1)

Bu kaza yayında o sevgi oku biziz; gayret bizim kanadımız, menzilimiz hayret vadisidir.

İçinde yaşanan âlem, kavs-i kaza olarak adlandırılır ve âşık, kavs-i kazada sevgi okuna sahiptir. Sevginin ok olarak hayâli çok oluşundan kaynaklanır. Okların sayısı genelde fazladır ve savaşlarda toplu bir şekilde atılır bu mefhumdan hareketle âşığın da sevgisi çoktur. Onun kanadı himmettir ve menzili vadi-i hayrettir. Hayretin tasavvufi yorumu şu şekildedir; *Hakk'ın varlığı konusundaki marifet bizzat O'nun varlığı hakkında hayret içinde kalmayı icap ettirir. Çünkü kul, Allah'ı tanıyınca bütünüyle kendini O'nun hâkimiyeti altında görür. Kulun varlığı ve yokluğu O'nunla, sükûnu ve hareketi O'nunla olunca O'nun kudreti karşısında hayrette kalır.*⁹⁹ Âşığın hayret vadisini menzili bellemesi Hakk'ın varlığı karşısındaki hayretinden kaynaklanır.

“Hayret”, G. 491/6. beyitte de “vadi” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.55. Hevâ

Sözlükte; heves, istek, arzu, meyil; aşk, sevgi, tutkunluk olarak tanımlanmıştır. Nev'î Dîvânı'nda; bir “dalga”, bir “yol” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.55.1. Dalga

Deryâ-yı şevke gelmedi bir vech ile sükûn

Mevc-i hevâ kesilmedi bûs ü kinâr ile (G. 443/4)

Şevk deryasına bir vech ile sakinlik gelmedi, bûs u kinâr ile arzu dalgası kesilmedi.

Âşığın sevgiliye karşı duyduğu şevk, büyüklüğü bakımından derya olarak tasavvur edilmiştir. Heva ise şevk denizinin dalgasıdır ve bu dalga sürekli hareket halindedir. Denizde bulunan dalga hareketliliğini korur ve durağan olmaz, âşığın da sevgiliye duyduğu arzu asla dinmez. Hevâ, hareketliliği ve sürekliliğiyle dalga olarak tahayyül edilmiştir.

2.1.55.2. Yol

Hevâ yolında su gibi revân ola dil ü can

Reh-i vefâda eger kim o serv kâ'im ola (G. 4/4)

⁹⁹ Erhan Yetik, "Hayret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, c. 7, s. 60-61.

Eğer o servi vefa yolunda kaim olursa, gönül ve can arzu yolunda su gibi salınsın.

Âşığın gönlünün ve canının heva yolunda su gibi revan olabilmesi için, sevgilinin vefa yolunda kaim olması gerekir. Hevanın yol olarak tasavvur edilmesi sürekliliğiyle ilgilidir. Bu yolda âşığın canı ve gönlü akıp gider.

2.1.56. Heves

Sözlükte; heves, istek, meyil, arzu; gelip geçici arzu, devamlı olmayan istek olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “bahçe”, bir “şarap” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.56.1. Bahçe

Bülbül-i dil bâl açup bâg-ı hevesden uçmadın

Kayd-ı nefse mübtelâdur câhil ü dâna dirig (TERKB. 3/17)

Gönül bülbülü heves bağından kanatlarını açıp uçmadın, yazık ki cahil ve dâna kayd-ı nefse mübteladır.

Heves geçici olması sebebiyle bağ olarak hayâl edilmiştir. Gönül bülbülü ise heves bağından uçmamıştır. Âşık kendini bülbül olarak tasavvur etmiştir ve onun heves bağından kanatlanıp uçmamasının sebebi gözünün sevgiliden başkasını görmeyişindendir çünkü o, daima sevgilinin yanında olmak ister. Buna karşın cahil ve dâna olan kimseler nefislerine kapılmaktan kendilerini alamazlar.

2.1.56.2. Şarap

Nev'î gibi mey-i hevesünle habâb-veş

Bir ser mi kaldı mest-i hevâ-dâruñ olmaya (G. 416/5)

Nev'î gibi habab misali, (sana kavuşma) hevesinin şarabıyla, senin aşkının sarhoşu olmayan kimse kalmadı.

Heves, mest etmesi yönüyle şarap olarak hayâl edilmiştir.

2.1.57. Hidâyet

Sözlükte; hak yolunu, doğru yolu gösterme, doğru yol olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, bir beyitte “nur” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.57.1. Nûr

Tûr-ı 'ışka kılmađuñ nûr-ı hidâyetle 'urûc

Şâm-ı gamda cilve-i dîdâr umarsın ey gönül (G. 278/2)

Ey gönül gam akşamında sevgilinin yüzünün cilvesini umarsın ama aşk Tûru'na hidayet nuru ile yükselmedin.

Gam, rengi ve üzüntü vermesi sebebiyle akşama teşbih olunmuştur ve âşığın gönlü gamlı olduğu için sevgiliyi ve onun cilveli yüzünü görmek ister çünkü gam akşamında âşığa iyi gelecek olan tek şey sevgilidir. Âşık bunu umar ancak gönül, hidayet nuruyla yükselmeden Tûr-ı 'ışkî umar. Âşığın gönlü bu yönüyle eleştirilir. Hidayet, parlaklık vermesi sebebiyle nur olarak hayâl edilmiştir. Nur-ı hidayet sevgilinin yüzü için kullanılan bir vasıftır. Hakk'ın nurunun tecelli ettiği yer, yüzdür.

2.1.58. Hiddet

Sözlükte; keskinlik, öfke, kızgınlık, sertlik olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, bir beyitte “şarap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.58.1. Şarap

Yâ hû sadâsın gûş idüp hiddet şarâbın nûş idüp
Bir katre iken cûş idüp 'ummân olalum bir zamân (G. 318/2)

Bir zaman, yâ hû (ey Allah, ey dost) sesini dinleyip, hiddet şarabını içerek bir damla iken coşup okyanus olalım.

Hiddet, âşığın içerek coşup okyanus olmayı temenni ettiği şarap olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.59. Himmet

Sözlükte; gayret, emek, çalışma, çabalama; yardım, ihsan olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “at”, bir “göz”, bir “Kaf Dağı”, bir “kanat”, bir “meclis” olmak üzere beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.59.1. At

Tevsen-i himmete bir 'ışk eri olunca süvâr
Sebze-zâr u felegün şîrini nahcîr eyler (G. 77/4)

Bir aşk eri gayret atına binince feleğin bahçesindeki arslanı ceylana çevirir (onu kolayca avlar).

Himmet atına binen aşk eri, felek sahrasının arslanını avlar şeklindeki ifadede arslan, bir av olarak düşünülmüştür. Himmet ise, aşk erinin bindiği bir at olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.59.2. Göz

Dil ü can halka-i zülf-i 'âbîr-efşânı gözlerler

Gedâlar dîde-i himmet acup 'unvânı gözlerler (G. 76/1)

Gönül ve can, koku saçan saçlarının halkasını gözlerler; dilenciler yardım bekleyengözlerini açıp (meşhur) cömertliğini gözlerler.

Âşığın gönlü ve canı sevgilinin saçlarındadır ve âşığın sevgilinin saçlarının halkasını gözlemesi bu sebeptedir. Himmet, kendini dilenci olarak vasıflandıran âşığın yardım beklediği bir göz olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.59.3. Kaf Dağı

Nakd-i vücûduñ eylese fakr u fenâ telef

Simurg-ı Kâf-ı himmet olup açma gayra kef (G. 216/1)

Yokluk ve yoksulluk vücut nakdini telef etse (bile) himmet Kafi'nin simurgu olup başkasına el açma.

Yokluk ve yoksulluğun insan bedenine etkisi onun telef olması ile ilgilidir. Vücut, geçici ve harcanması yönüyle nakit olarak hayâl edilmiştir ve vücut nakdi telef olmuştur. Böyle olsa bile âşık, himmet Kafi'nin simurgu olup başkasına el açmamak gerektiğini savunur. Simurg Kaf Dağı'nda yaşadığı tasavvur edilen efsanevi bir kuştur ve daima yüksekte uçar. Bu mefhumdan hareketle âşık, himmet Kafi'nin simurgu olmaktan kaçınır çünkü başkasına el açmaz istemez. Himmet, Kaf Dağı olarak hayâl edilmiştir.

2.1.59.4. Kanat

Bu kavs-i kazâda bizüz ol tîr-i mahabbet

Himmet perümüz menzilümüz vâdî-i hayret (G. 29/1)

Bu kaza yayında o sevgi oku biziz; gayret bizim kanadımız, menzilimiz hayret vadisidir.

Âşığın menzili vadi-i hayrettir ve kanadı himmettir. Himmet, koruyucu olması sebebiyle kanat olarak hayal edilmiştir.

2.1.59.5. Meclis

Gel eyle câm-ı Cem ü tâc-ı Keyden istignâ

Ki bezm-i himmetüne kâse-lis ola fagfur (K. 22/26)

Gel Cem'in kadehi ve Key'in tacına ihtiyaç duyma ki Fağfur himmet bezminde kâselis

olsun.

Cem kadehi ve Key lakabı ile bilinen Keykubat ise şöhretli hükümdarlığı ile bilinir. Âşık bunlardan istiğna etmek gerektiğini düşünür. Himmet, Fağfur'un kaselis olmasını istediği bezm olarak hayâl edilmiştir.

2.1.60. Izdırâp

Sözlükte; maddi veya manevi acı, azap, eziyet, zahmet, sıkıntı olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir beyitte “girdap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.60.1. Girdap

Ten zevrakın düşürme girdâb-ı ıztırâba

Sabr it gönül ki kalmaz bu rûzgar böyle (G. 446/6)

Ey gönül ten kayığını ızdırıp girdabına düşürme sabret bu rûzgâr böyle kalmaz.

Beyitte rûzgâr kelimesi hem zaman hem de yel anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Zamanla her şeyin düzeleceğine olan inanca vurgu yapılarak sabretmek gerektiği belirtilmiştir. *Sabır; üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet*¹⁰⁰ olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla zorluklarla baş edebilmenin yolu sabır göstermektir. Sabır göstermenin gerekçesi olarak rûzgârın geçici olması gösterilmiştir. Yel anlamında ise denizde oluşan rûzgâr, gemileri alabora eder ve onların batmasına ve sürüklenmesine sebep olur, bu nedenle tehlike arz eder. Rûzgâr bittiğinde ise her şey normal akışına döner. Âşık, gönlüne seslenerek ten kayığını ızdırıp girdabına düşürmemesi gerektiğini belirtmiştir. Âşık nazarında ten kayık, ızdırıp ise girdaptır. Girdap, su içerisinde dairesel bir şekilde oluşan bir harekettir ve tehlikelidir. Izdırıp, bireye acı vermesi onu tehlikelere gark etmesi, içinden çıkılamayacak hallere sürüklemesi sebebiyle girdaba benzetilmiştir.

2.1.61. İdrâk

Sözlükte; anlama yeteneği, akıl erdirmeye, anlayış, ulaşma, erişme, olgunlaşma olarak tanımlanmıştır Nev'î Dîvânı'nda; bir “defter”, bir “sayfa” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.61.1. Defter

İşitdi vasfıñı hayretle ağız açdı devât

Görince defter-i idrâküñi baş eğdi kâlem (K. 35/7)

¹⁰⁰ Mustafa Çağırıcı, “Sabır”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 337.

Divit, vasfını işitince hayretle ağzını açtı, kalem idrak defterini görünce baş eğdi.

Yazıya dair unsurların yer aldığı beyitte, kalemin baş eğmesi ve divitin ağzını açması tasavvurlarında Hüsn-i Talil sanatına başvurulmuştur. “Ağız açmak” bir hayret ifadesidir ve divitin ağzını açması memduhun vasfının işitilmesi sebebiyledir. Kalemin baş eğmesi yani yazması ise idrak defterini görmesine bağlanmıştır. Anlaşılan kavramın deftere yazılması, düşünenin defterde tezahür etmesi sebebiyle idrak, deftere benzetilmiştir. Kalemin baş eğmesi aynı zamanda idrak defterine duyulan saygıyı ifade edebilir.

2.1.61.2. Sayfa

Dehenüñ fikri senüñ hâtır-ı Nev‘î’de idi

Konmadın nokta dahi safha-i idrâk üzre (G. 429/5)

Senin ağzından çıkan fikir Nev‘î’nin gönlünde idi (ama) (sen) idrak sayfasının üzerine nokta dahi koymadın.

İdrak sevgilinin nokta dahi koyamadığı bir sayfa olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin ağzından çıkan her söz, onun her düşüncesi âşığın gönlündedir, çünkü âşık sevgilinin idrakindedir buna karşın sevgili o ve onun düşüncelerini umursamaz davrandığı için idrak sayfasında nokta dahi bulunmaz.

2.1.62. ‘İffet

Sözlükte; afiflik, temizlik, dürüstlük, namus, ırz olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda, iki beyitte “elbise” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.62.1. Elbise

Nikâb-ı sûret-i esrârı açma nâdâna

Libâs-ı ‘iffet ile Kâ‘be gibi mestûr ol (G. 248/4)

Cahile, yabancıya sırların yüzünün örtüsünü açma, Kâbe gibi iffet elbisesi ile örtülü ol.

Sır, gizli kalması sebebiyle örtü olarak hayâl edilmiştir ve şair nazarında bu esrar örtüsü tıpkı Kâbe örtüsü gibi kalmalı ve nadana açılmamalıdır. Elbise vücudu saran ve örten bir giyim aracıdır bu tasavvurdan hareketle Âşık, Kâbe örtüsü gibi iffet örtüsü ile mestur olunmasını arzu eder.

“İffet”, G. 318/7. beyitte de "elbise" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.63. İhsân

Sözlükte; iyilik etme, bağış, bağışlama, bağışta bulunma, verilen bağışlanan şey, lütuf, iyilik olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; üç “deniz”, bir “meyve” olmak üzere dört

beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.63.1. Deniz

Nesîm-i nazm-ı gevher-bârını tahrîk ider Nev'î

Umar kim bir nefes cûş itdüre deryâ-yı ihsânı (G. 550/5)

Nev'î, cevher saçan şiirlerinin rüzgârını tahrik ettiği için bir nefesin ihsan denizini coşturmasını umar.

Nev'î, şairlik yeteneğini övmektedir. Şiirlerinin kıymetli oluşu sebebiyle cevher saçtığı hayâli söz konusudur ve bir nefesi ile ihsan denizi coşmaktadır. İhsan, şairin bir nefesiyle coşan bir denize benzetilmiştir. Bu tasavvurda mübalağa sanatına başvurulmuştur.

“İhsan”; K. 24/18, G. 102/5. beyitlerde de “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.63.2. Meyve

Hışm ile her taş ki atduñ 'âşık-ı bî-dillere

Mîve-i ihsânı nukl-i meclis itdüñ illere (G. 457/1)

Gönülsüz âşıklara hışm ile her taşı attığın için ihsan meyvesini ellere meclis mezesi yaptın.

Meze, içki içilirken yanında yenen yiyecek, çerez anlamına gelmekle birlikte, alay, eğlence anlamları da bulunmaktadır. İhsanın kıymetli bir meyve iken ellere meclis mezesi olması, onun kıymetinin düşürüldüğünü ifade eder çünkü meyve zaman ve emek isteyen bir yiyecektir. Ona ulaşmak için gayret göstermek gerekir. İhsan, kıymetli oluşu emek ve çaba gerektirdiği sebebiyle meyveye benzetilmiştir ancak sevgilinin onu meclis mezesi haline getirmesi hem onu önemsemeyişi hem de alay ve eğlence olarak görmesine sebep olarak gösterilebilir.

2.1.64. İkbâl

Sözlükte; birine doğru dönme, baht, talih, işlerin yolunda gitmesi, bahtlı, saadetli, mutlu olma, arzu, istek olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “göz”, bir “yıldız” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.64.1. Göz

Baht u devlet mûnis ü yâr olmuş idi dün gece

Dîde-i ikbâl bîdâr olmuş idi dün gece (G. 405/1)

Baht ve devlet dün gece sıcakkanlı ve dost olmuştu, ikbal gözü dün gece uyanık

kalmıştı.

Âşığın ikbal gözü açıktır ve baht ile devlet âşığa karşı munistir ve yardır. Baht, ikbal, devlet kelimelerinin aynı anlamda kullanılması ve âşığın bahtının açık olduğuna dair beyanı söz konusudur. İkbal, açık olması sebebiyle göz olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.64.2. Yıldız

Ne ruh-ı kevkeb-i ikbâl ne şem ‘-i devlet

Nev ‘îyâ batdı yem-i zulmete ‘âlem bu gice (G. 393/5)

Ey Nev‘î, ne ikbal yıldızının yanağı ne de devlet mumunun (aydınlığı) kaldı, bu gece kâinattaki her şey karanlık denizinde boğuldu.

İkbal, parlak ve aydınlık olması sebebiyle yıldıza benzetilmiştir keza, baht ve talih anlamlarına gelen devlet de etrafa ışık saçması, aydınlık vermesi sebebiyle mumabenzetilmiştir. Buna karşın âlem karanlık denizine batmıştır. Hava, kararıp deniz de karanlığa bürününce bu durum tehlikeyi beraberinde getirir. Dolayısıyla âlemin karanlık denize batması da olumsuz bir görünüm arz eder. Nev‘î beyitte karamsar bir tablo çizmiştir.

2.1.65. İnkâr

Sözlükte; yaptığını saklama, gizleme, yapmadım deme, reddetme, tanımama olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda, bir beyitte “vadi” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.65.1. Vâdî

Anı bir lu ‘b ile beñzer uçurmuş yardan vâ ‘iz

Niçe demdür ki zâhid vâdî-i inkâra düşmüşdür (G. 146/4)

Vaiz sanki onu bir oyun ile uçurumdan uçurmuş, zahit uzun zamandan beri inkâr vadisine düşmüştür.

*Dîvân şairinin rindin ağzından çıktığı, kafa tuttuğu kimi zaman vaiz, molla, sufi dediği zâhid, eski edebiyatımızda katı şeriat kurallarının, değişmez sayılan inançların ve her türlü toplumsal baskının savunucusu ve uygulayıcısı olarak tanıtılır. Çevresindekilere hep çatık kaşla bakan, insanların bütün davranışlarını haram olduğu gerekçesiyle kınayan zâhid, rindin tersine, dünyasını ve âhiretini kazanma kaygısı içindedir. Hırslıdır, açgözlüdür, başkalarına yüksekte bakar, özü ile sözü bir değildir, ikiyüzlüdür, biçimcidir, insanın içine değil, dış görünüşüne, kalıbına değer verir.*¹⁰¹ Bu karakter özellikleri sebebiyle âşık, zahid ve vaiz gibi dinin idrakine varamayan kimselerin karşısındadır. Âşık nazarında vaiz onu uçurumdan

¹⁰¹ Mine Mengi, *Dîvân Şiiri Yazıları*, Ankara, 2000, s. 216-217.

uçurmuş zahid ise inkâr vadisine düşmüştür. İnkâr geniş ve uçsuz bucaksız olması sebebiyle vadi olarak hayâl edilmiştir.

2.1.66. ‘İrfân

Sözlükte; bilme, anlama, ilahi bir feyiz olarak kâinatın sırlarını bilme kudreti, kültür olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “bağ”, bir “deniz”, bir “hazine”, bir “koku” olmak üzere dört beyitte benzetmeye konu olmuş ve bir beyitte de “çokluğu” sebebiyle söz konusu edilmiştir.

2.1.66.1. Bağ

Satarsın kendüñi sultân-ı mısır-ı ma‘rifet ammâ

O kayd u bend-i ‘irfân ile sen zindânda kalmışsın (G. 330/3)

Kendini marifet Mısır’ın sultanı gösterirsin ama sen o irfan, bilgi bağı ile zindanda kalmışsın.

Mısır ve zindan kelimelerinin kullanımı ile Yusuf kıssasına telmih yapılmıştır. Yusuf peygamberin Mısır’a götürülmüş ve Mısır azizinin eşi Zeliha’nın iftirasına uğrayıp zindana atılmıştır. Bu hadiseye dayanarak sevgili, Mısır Sultanı olan Yusuf peygambere benzetilmiştir. Bu benzetmenin sebebi ise, onun güzelliğidir. Sevgili, irfan bağı ve bağlanma ile zindanda kalmıştır.

2.1.66.2. Deniz

Kılaydum tenüm garka-i bahr-i ‘irfân

Nite kim yem-i Hızr ile hût-ı mevtâ (K. 2/16)

Bedenimi Hızr’ın denizindeki ölü balık gibi irfan denizine gark etseydim.

Beyitte temenni söz konusudur. Nev‘î, âlim bir şairdir ve ilim ve irfan onun hayatının temel yapı taşlarıdır. Bu nedenle onun için çok kıymetlidir. O, bedenir irfan denizine gark olması arzusundadır. İrfan; büyüklüğü, engin olması ve şairin ona gark olmayı istemesi sebebiyle denize benzetilmiştir.

2.1.66.3. Hazine

Tek gönül mahzen-i gencîne-i ‘irfân olsun

Tutalum kasr-ı cinân ise de vîrân olsun (G. 341/1)

Gönül yeter ki irfan hazinesinin mahzeni olsun, tutalım ki o cennetler köşkü ise de viran olsun.

Âşığın gönlü, cennet kasrı olarak tahayyül edilmiştir. Bu tasavvurun sebebi ise sevgilinin ona layık olmasındandır ancak âşık, bunu kabul etmeyip onun viran olmasını ister çünkü onun gönlü irfan hazinesinin mahzeni olma arzusundadır. İrfan, âşığın nazarında değerli olması sebebiyle hazinedir ve bu hazinenin mahzeni de âşığın gönlüdür.

2.1.66.4. Koku

Çün kim dimâga şemme-i 'irfân irişmeye

Berg-i piyâz ile bir olur bûy-i gülsitân (G. 379/4)

İrfan kokusu zihnimize erişmesin çünkü soğan yaprağı ile gülistan kokusu bir olur.

Piyaz yaprağı ile gülistan kokusunu mukayese eden şair için birinin diğerine üstün gelme durumu yoktur, ikisi de eşittir. Bu nedenle şair, irfan kokusunun zihnine erişmesini istemez. İrfan koku olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.66.5. Külliyyet

Nev'îyâ şâmil-i külliyyet-i 'irfân olsañ

Yine mâ-fevk olacakdur saña cins-i sâfil (G. 282/5)

Ey Nev'î irfan çokluğunu kaplasan, cins-i sâfil sana yine üst olacaktır.

Mâ-fevk ile cins-i sâfil kelimeleri arasında tezat sanatını kullanan şair, sefil ve aşağıda olan kimselerin makam mevki olarak kendilerini yüksekte görmesini eleştirir. Hak ettiği değeri görememek ya da hak etmemesine rağmen yüksek rütbede bulunan kimselere karşı şair, kendini irfan külliyyatının şamili olarak görür ancak, şair böyle de olsa sefil kimseler yine mâ-fevk olacaktır. Bu, şairi çaresizliğe sürükler. İrfan çokluğu sebebiyle söz konusu edilmiştir.

2.1.67. 'İsmet

Sözlükte; masumluk, günahsızlık, temizlik, haramdan, namusa dokunur hallerden çekinme, ahlak kurallarına uyma olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, bir beyitte "elbise" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.67.1. Elbise

Züleyhâ-veş libâs-ı 'ismetüñ çâk eyle kim irmez

Mahabbet Yûsuf'ınun dâmenine dest-i nâ-mahrem (G. 306/5)

İsmet elbiseni Züleyha gibi yırt ki mahabbet Yusuf'unun eteğine namahrem eli değmesin.

Mısır Azizi'nin eşi Züleyha'nın Yusuf peygambere olan ilgisi üzerine Yusuf peygamber bu ilgiye karşılık vermemiş ve Züleyha, Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtmış ve ona iftira atmıştır. Beyitte bu hadiseye telmih yapılmıştır. İsmet kavramın Yusuf peygamber ile birlikte anılması onun nefesine yenik düşmeyerek namusunu koruması sebebiyledir ve ismet Züleyha'nın gömleği gibi yırtılan bir elbiseye benzetilmiştir. Bu tasavvurun hareket noktası, günahsızlığın temiz kalabilmenin bir iftira ile bozulmasıdır.

“İsmet”; K. 24/5, G. 387/2. beyitlerde de “elbise” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.68. İstiğnâ

Sözlükte; aza kanaat etme, tok gözlülük, ihtiyaçsızlık, nazlanma, ağır davranma, çekinme olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; üç “deniz”, iki “doruk”, bir “uyku”, bir “ülke” olmak üzere yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.68.1. Deniz

*Nev'î her dem garîk-i bahr-i istignâ olup
Katre-i emvâc içinde lücce-i 'ummânı gör (G. 156/5)*

Ey Nev'î her zaman istiğna denizinde batıp dalgaların damlası içinde denizin enginliğini gör.

Sevgilinin istiğnası çok olması sebebiyle denize benzetilmiştir. Deniz, dalga ve damla kelimeleri arasında tenasüp sanatı kullanılmıştır.

“İstiğna”; G. 295/5, G. 462/4. beyitlerde de “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.68.2. Doruk

*Hümâ-yı evc-i istignâ iken cânâ beni âhır
Hevâ-yı dâne-i hâlûñ uçurdu âşiyânumdan (G. 334/4)*

Ey sevgili istiğna doruğunun hüması iken beninin tanesinin arzusu beni sonunda yuvamdan uçurdu.

Âşık, kendini istiğna doruğunda uçan hüma kuşuna benzetmiştir. Hüma, yükseten uçan ve ulaşmanın zor olduğu mitolojik bir kuştur. İstiğnanın doruk olarak tasavvur edilmesi, Hüma'nın yüksekte uçması ve erişilmez olması sebebiyledir. Bununla birlikte Hüma, kemikle beslenmesi ve onun dışındaki her şeyden yüz çevirmesi sebebiyle kanaat ve istiğna simgesi olarak bilinir. İstiğnanın doruk ve Hüma kuşu ile birlikte anılması, bu anlam ilgisine dayanır. Âşık, sevgilinin tane olarak nitelendirdiği beni için yuvasından uçmuştur. Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ben âşık için bir kuşu yuvasından uçuracak kadar etkilidir.

“İstiğna”, G. 81/4. beyitte de “doruk” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.68.3. Uyku

Hâb-ı istignâda bî-pervâ yatup sen her gice

Dîde bîdâr olmasun lutf eyle sultânum benüm (G. 312/3)

Ey sultanım, sen her gece çekinmeden istiğna uykusunda yat, lutf et gözlerin uyanık (uykusuz) kalmasın.

İstiğna, âşık tarafından sevgilinin yatmasını arzu ettiği uyku olarak tasavvur edilmiştir. Âşık, sevgilinin uykusuz kalmasını istemez.

2.1.68.4. Ülke

Revâ mîdur bu ey şâh-ı serîr-i milk-i istiğnâ

Rakîb-i rû-siyeh sâyeñ gibi saña ola hem-tâ (MÜS. 10/4)

Ey istiğna ülkesinin tahtının padişahı, siyah yüzlü rakibin gölgen gibi eş olması reva mıdır?

Sevgili, istiğna sahibidir ve istiğna ülkesinin padişahıdır. Padişah, ülkenin yönetilmesinden sorumludur ve o, ülkeye dair her şeye vakıftır. Dolayısıyla istiğnanın ülke olarak tasavvur edilmesinin sebebi, sevgilinin ona vakıf olması ve büyüklüğü ile genişliği sebebiyledir. Sevgili, âşığa istiğna ile yaklaşırken siyah yüzlü olarak vasıflandırdığı rakip onun gölgesi gibidir, yanından hiç ayrılmaz. Bu hal, âşığın rakibi kıskanmasına neden olur ve âşık bunu hak etmediği düşüncesindedir. Rakibi siyah yüzlü olarak nitelemesi de ona kaşı hissettiği kıskançlık sebebiyledir.

2.1.69. ‘İzzet

Sözlükte; değer, kıymet, yücelik, ululuk, kuvvet, kudret, hürmet, saygı, ikram olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “dergâh”, bir “elbise”, bir “gökyüzü”, iki “hüma”, bir “melek”, bir “nur”, bir “yıldız” olmak üzere sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.68.1. Dergâh

Seyl-i eşkümle varur haşâk-i cismüm kapuña

Yohsa ol dergâh-ı ‘izzetde benüm nem yaraşur (G. 147/3)

Vücudumun çöpü kapına gözyaşlarımın seliyle gelir, yoksa o izzet dergâhında benim neyim yakışır.

Âşığın gözyaşları çok olması sebebiyle sele vücudu ise, sevgilinin kapısına varan bir

çöp olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın bedeninin çöpe benzetilmesi değersiz olması sebebiyledir. Bununla birlikte izzet, âşığın kendini layık görmediği bir dergâha benzetilmiştir. Dergâh, dervişlerin ibadetlerini gerçekleştirdikleri bir mekân olması hasebiyle önem arz eder. İzzetin dergâh olarak tasavvur edilmesindeki hareket noktası, dergâha verilen önemden ileri gelir.

2.1.69.2. Elbise

Râst gelmez her kad-i kûtâha devlet câmesi

Geymege 'izzet libâsın sadr-ı a'zam yaraşur (G. 147/6)

Her kısa boyluya devlet elbisesi rast gelmez, izzet elbisesini giymek sadrazama yakışır.

Nev'î'nin yaşadığı devir olan 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde oldukça kıymetli ve başarılı padişahlar ve devlet adamları yetişmiş ve görev yapmıştır. Nev'î şehzade hocası olması sebebiyle saray ve devlet erkânı ile yakın ilişkiler kurmuş onları yüceltecek şiirler yazmıştır. Bu beyit de onlardan birini ihtiva eder. Beyitte, devlet elbisesinin herkese yakışmaması ve izzet elbisesinin sadrazama yakışması düşüncesi, Nev'î'nin devlet erkanını yüceltme arzusuna dayanır. İzzet, sadece sadrazama yakışan bir elbiseye benzetilmiştir ve şair, bu elbisenin herkese yakışmayacağı görüşündedir.

“İzzet”, TERKB. 2/13. beyitte de elbise olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.69.3. Gökyüzü

Nasîb olmazsa vuslat ey sipihr-i 'izzetüñ mâhı

Irakdan merhabâñ ile kanâ'at eylerüz gâhî (MÜS. 10/10)

Ey izzet gökyüzünün ayı, eğer vuslat nasip olmazsa ara sıra uzaktan bir merhaban ile kanaat ederiz.

İzzet, yüksekte bulunması, erişmenin zor olması sebebiyle gökyüzüne benzetilmiştir. Sevgili ise, izzet gökyüzünün ayı olarak vasıflandırılmıştır. Bu tasavvurun sebebi, sevgilinin yüzünün parlak ve aydınlık olmasıdır. Âşık, her şeye kânîdir, sevgilinin vuslatına eremese bile uzaktan merhaba demesi onun için yeterli olacaktır. Sevgilinin varlığını bilmek ve hissetmek bile âşık için önem arz eder.

2.1.69.4. Hüma

Benüm nâmem irişmez ol hüma-yı 'izzete gördi

Kebûter aglamakdan gözlerini kana döndürdi (G. 508/4)

Benim mektubumun izzet hümasına erişmeyeceğini gördüğü için güvercinin gözleri ağlamaktan kan oldu.

Güvercin, âşğın mektubunu hüma olarak adlandırılan sevgiliye götürmekle mükellef bir postacı olarak hayâl edilmiştir, ancak güvercin bu görevi yerine getirememiştir. Bunun sebebi, Hüma'nın yüksekte güvercinin ise alçakta uçan bir kuş olmasıdır. Bu görevi yerine getirememesi sebebiyle güvercinin gözleri ağlamaktan kan olmuştur. İzzet, yüksekte olması ve ulaşmanın zor olması sebebiyle Hüma kuşuna benzetilmiştir.

“İzzet”, TERKB. 3/12. beyitte de “hümâ” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.69.5. Melek

*Bir sâ‘at içre sâha-i ‘arşa ‘urûc idüp
Kerrûbiyân-ı ‘izzet-ile sohbet eyledük (K. 54/9)*

Bir saat içinde arş sahasına yükselip Allah'a yakın olanlarla sohbet ettik.

Kerrubiyân, Allah'a en yakın melek olarak bilinir ve meleklerin gökyüzünün ötesinde yaşadığı bilinir. İzzet, kutsal olarak görülmesi, yüksekte bulunması sebebiyle meleğe benzetilmiştir.

2.1.69.6. Nûr

*Zulmetde iste pertev-i envâr-ı ‘izzeti
Şem ‘ ü dücâ çü bir birisinden degül cüdâ (G. 1/4)*

İzzet nurlarının ışığını karanlıkta iste, çünkü karanlık ve mum aydınlığı birbirinden ayrı değil.

İzzet, etrafına ışık vermesi, aydınlatması sebebiyle nura benzetilmiştir. Şair nazarında; izzet nurunun ışığı karanlıkta belli olur. Bu tasavvurun sebebi; kişinin değerinin, ululuğunun olumsuz durumlarda ortaya çıkmasıdır.

2.1.69.7. Yıldız

*Devr-i gerdûn muhtelif etvâr-ı ‘âlem bî-sebât
Necm-i ‘izzet münhasif baht ise vârun olmada (G. 460/2)*

Feleğin dönüşü tutarsız, âlemin tavırları kararsız; izzet yıldızı sönük, baht ise uğursuzdur.

Yıldız, gökyüzünde bulunan, güneşin kaybolması ile beliren ve ışık yayan gök cisimleridir ancak beyitte yıldızın sönük olması düşüncesi söz konusudur. Bu tasavvurun sebebi yıldızların insan talihi üzerinde oldukça etkili olduğu görüşüdür. İzzet sönmüş bir

yıldıza benzetilmiştir. Beyitte, karamsar birhava hâkimdir. Şairin karamsar bir ruh hali içinde olması ise; âlemin kararsız tavrı, feleğin devrinin muhtelif oluşu, izzet yıldızının sönük olması ve bahtın ters olması ile ilgilidir.

2.1.70. Kader

Sözlükte; inanılması İslami iman esaslarından olmak üzere insanların başına gelecek her türlü işlere dair Allah'ın ezeli hüküm ve takdiri olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "ilim", bir "satranç" olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.70.1. 'İlm

Sırr-ı kazâ vü 'ilm-i kaderden habîr idi

Bulmuşdı fazl ü ma'rifet-i Hakk'a iktidâr (TERKB. 4/45)

Hak marifetine ve fazlına iktidar bulmuştu, kaza sırrından ve kader ilminden haberdar idi.

Kader, "Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi" diye tarif edilir.¹⁰² Kaderin ilim ile olan münasebeti Allah'ın her şeyi önden bilip takdir ettiği ve ona göre levh-i mahfuzda kayda geçmesi ile ilgilidir. Allah âlemi yaratmadan evvel önce levh-i mahfuzu yaratmış ve olacak hadiseleri levh-i mahfuzda kaydetmiştir. Kader böylece tayin edilmiş yazıya geçirildiği için ilim olarak kabul edimiştir.

2.1.70.2. Satranç

Olalı mensûb-ı tâs-ı gerdiş ü nat'-ı zemîn

Lu'bet-i nerd-i kazâ satranc-ı esbâb-ı kader (TERKB. 1/3)

Zemin örtüsü ve dönen tasın (feleğin) mensubu olalı kaza tavlası oyun, kader esbabı satrançtır.

Yeryüzünü nât'-ı zemîn ve feleği tâs-ı gerdûn olarak hayal eden âşık, dünyaya olan meyli onlara mensup olmak olarak görür. Âşık nazarında kaza tavla, kader ise satranç oyunu olmuştur ve bu oyun dünyada oynanır. Satranç nat üzerinde oynanır ve rakip şah mat edilerek oyun bitirilir. Âşık kader satrancını kazanamaz.

2.1.71. Kadr (Değer, Kıymet)

Sözlükte; değer, itibar, onur, şeref, haysiyet, meziyet, rütbe, derece, olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "ayna", bir "burak", bir "burun", bir "güneş", bir

¹⁰² Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, c. 24, s. 58.

“mektup”, bir “metâ”, bir “servi” olmak üzere yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur ve bir beyitte yüksekliği sebebiyle söz konusu edilmiştir.

2.1.71.1. Ayna

Düşüp elden ele âyîne-i kadriñ şikest itme

Ser-efrâz ol surâhî-vâr u ayak gibi pest olma (G. 411/3)

Elden ele düşüp değer aynasını kırma, sürahi gibi başını kaldıran ol ve ayak gibi alçak olma.

Vücut aksamından olan ayaklar, yerde oluşu sebebiyle âşık nazarında olumsuz olarak algılanır çünkü ayakta olan şeyler hakir görülür ve alçaktır. Buna karşın sürahi ise şekil sebebiyle dik başlı olarak görülür. Âşık, bu tasavvurlardan hareketle, ayak gibi alçak olmama ve sürahi gibi dik başlı olma vurgusu yapar ve şaire göre kişi, değer aynasını elden ele gezdirip onun kırılmasına sebep olmamalıdır. Kadr, kırılması zarar görmesi sebebiyle ayna olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.71.2. Burak

Pâyesi a ‘la-yı ‘arş olsun burâk-ı kadrinüñ

Eşbeh-i ikbâline Cibrîl-i ‘izzet râhber (K. 12/100)

Burak-ı kadrinin derecesi arş-ı ala olsun, ikbalin eşbehine izzet Cebraili rehber olsun.

Miraç hadisesine telmih yapılan beyitte, miraca yükselirken Hz. Muhammed’e verilen binek olan Burak’tan bahsedilir. Hz. Muhammed o gece, Burak ile arşa kadar yükselmiştir. Âşık nazarında burak-ı kadrin derecesi arş-ı ala olmalıdır. Burak’ın arşa çıkması gibi âşığın kadri de arşa çıkmalıdır. Kadr, yüksekte bulunması, arşa çıkması sebebiyle Burak olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.71.3. Burun

Biz kim semâ-yı dilde tecerrüd hümasıyuz

İrmez meşâm-ı kadrümüze bûy-i üstühân (G. 379/3)

Biz gönül semasında tecerrüd hümasıyız, (bizim) kadrimizin burnuna kemik kokusu gelmez.

Âşık gönlünü, genişliği ve büyüklüğü sebebiyle sema; kendini ise burada uçan tecerrüd hüması olarak tahayyül etmiştir. *Allah'tan gayri her şeyden sıyrılıp, Allah'a yönelmek*¹⁰³ anlamına gelen tecerrüd, kendini hüma olarak vasıflandıran âşığın ahvalini ortaya

¹⁰³ E. Cebecioğlu, *age*, s. 482.

koyar. Âşık kendini, dünyanın zevk ü sefasından ve nimetlerinden sıyrıp Allah’a teveccüh eden bir hüma olarak vasıflandırmıştır. Buna delil olarak da kadrinin burnuna kemik kokusunun gelmeyişi gösterilebilir çünkü Hüma, kemikle beslenen bir kuş türüdür. Kemik kokusunun gelmemesi, onun masivadan vazgeçip Hakk’a yönelmesi anlamına gelir. Kadr, kemik kokusunun alınamadığı burun olarak hayâl edilmiştir.

2.1.71.4. Elbise

Anlara virür bu dünyâ kadr ü 'izzet câmesin

Kim yakışmaz geyseler kûteh gelir endâmına (TERKB. 2/13)

Bu dünya onlara kadr ü izzet elbisesini verir (ama) giyseler yakışmaz (çünkü) endamına kısa gelir.

Elbisenin bedene kısa gelmesi hadisesi, onu giyen kimse için uygun olmadığını simgeler. Bu mefhumdan hareketle dünyanın kişilere verdiği kadr ü izzet elbisesi bedenine kısa gelenler için elverişli değildir ve onu herkes taşıyamaz. Şairin tenkit ettiği kimseye karşı takındığı tavır, onun hayat görüşünün tezahürüdür ve o, münekkit kimliği ile kadr ü izzeti herkesin giymesine uygun olmayan elbise olarak hayâl etmiştir.

2.1.71.5. Güneş

Olsa pervâne şem '-i tal'atine

Şems-i kadrine zerre-i kemter (K. 27/5)

Zerre-i kemter, yüzünün mumuna ve kadrinin güneşine pervane olsa.

Sevgilinin yüzü, parlak olması bakımından mum, kadri ise yüksekte olması bakımından güneş olarak hayâl edilmiştir.

2.1.71.6. Mektup

Bir şâhsın ki nâme-i kadründe yazılır

İskender-i zamâne vü Cem azafü'l-ibâd (K. 11/16)

(Sen öyle) bir padişahsın ki kadrinin mektubunda zamane İskenderi ve Cem azafü'l-ibâd (olarak) yazılır.

Âşık sevgiliyi şah olarak vasıflandırmış ve onun kadrinin önemini belirtmek için Cem ve İskender ile mukayese yoluna gidilmiştir. Bilindiği üzere tarihi ve efsanevi şahsiyetlerden olan Cem ve İskender ünlü hükümdarlıkları ile tanınır. Âşık sevgilinin nâme-i kadrinde İskender ve Cem'in azafü'l-ibâd yani, kulların en zayıfı yazıldığını belirtir. Kadr, sevgilinin Cem ve İskender'e kıyasla daha güçlü olduğu yazılan mektup olarak hayâl edilmiştir.

2.1.71.7. Metâ‘

Ayağa urdı benim kadriüm metâ‘ın rûzgâr

Başa ırgürdi işin her nâ-kes-i bi-nâm ü neng (TESD. 11/18)

Rûzgâr benim kadrimin metâ‘ını ayağa vurdu, her şöhretsizliğin getirdiği bayağılığı başa erıştirdi.

Zaman ilerlediği sürece pek çok şeyi değiştirebilir Âşık da bundan hoşnut değildir çünkü rûzgâr, âşığının kadriinin metâını ayağa vurmuştur yani zaman geçtikçe âşığın kadri düşmüş ancak nam ü nengin olmayışı ve bunun doğurduğu sonuç, ayağın aksine başa erişmiştir. Kadr, ayağa vurulan bir meta olarak hayâl edilmiştir.

2.1.71.8. Servi

Kişiniñ serv gibi irdügince kadri bâlâya

Olup ednâlara ma‘il su gibi gönli pest ola (G. 387/4)

Kişinin değeri servi ağacı gibi yükseldiğinde, kendinden aşağıda olanlara karşı gönlü su gibi mütevazı olmalıdır.

Karakter sahibi bir insanın vasıflandırıldığı beyitte, servi boyunun yüksekliği sebebiyle kadr için benzetilen olur. Servinin dibinden akan su ise bir tezat unsuru olarak yer alır ve gönlü temsil eder.

2.1.71.9. Yüksek

Kadriümüz tâk-ı felekden ne kadar yüksek ise

Gönlümüz aña göre biñ tabaka alçakdur (G. 103/4)

Değerimiz feleğin kubbesinden ne kadar yüksek ise gönlümüz ona göre bin kat alçaktır.

Felek yüksek olması sebebiyle kubbe olarak hayâl edilmiştir ve şair, kadriini yüksek oluşu sebebiyle feleğin kubbesi ile mukayese eder. Buna mukabil, onun gönlü yüksekliğin bin katı kadar alçaktır. Kadri yüksek, gönlü alçak olan şair, tezat ve mübalağa sanatından yararlanmıştır. Kadriin yüksek olması onun değeri ile ilgilidir.

2.1.72. Kahr

Sözlükte; zorlama, zorla bir iş gördürme, üstün gelerek mahvetme, helak etme, batırma, ezme, çok kederlenme, çok üzüntü duyma olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı‘nda; bir “ağırlık”, bir “asker”, iki “ateş”, bir “kılıç”, bir “kış”, iki “meltem”, bir “yelken”, bir “zehir” olmak üzere on beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.72.1. Ağırılık

Ne bâr-ı kahr ile gam çek ne lutf mesrûr ol

Ne vuslat eyle taleb yârdan ne mehcûr ol (G. 284/1)

Ne kahır ağırlığı ile üzül ne lutf sevin ne sevgiliye kavuşmayı talep et ne ondan ayrı ol.

Âşık, hiçbir şeyin bâkî olmadığı ve her şeyin geçici olduğu tasavvurunu sevgiliye karşı olan duygularından hareketle ifade eder. Kahırlı olmaya üzülmek, lutf sevinmek, vuslatı istemek ve sevgiliden ayrı olmamak yersizdir çünkü bu hislerin hepsi geçicidir. Geçici duygulardan biri olan kahır, derin üzüntü anlamına geldiği için âşık nazarında ağırlık olarak hayâl edilmiştir çünkü bir cismin ağırlığı, kaldırılamayacak yükte olması, onu taşıyan kimsenin yaşadığı zorluğu gösterir. Kahır da âşığa ağırlık verir, âşık onu kaldırabilecek güçte değildir.

2.1.72.2. Asker

Cünd-i kahr ile gelen ol gözi tâtâr ancak

Gâfil olma gözün aç haylî yamandır bu geliş (G. 206/4)

O Tatar gözlü, kahır askeri ile gelir ancak bu geliş epey yamandır gafil olma gözünü aç.

Tatar yağmacı ve kavgacı bir kavim olarak anılır ve zulmetmesi, acımasız davranması ve merhametsiz oluşu bu kavmin başlıca özelliklerindendir. Sevgili ve onun birkaç güzellik unsurunda da tıpkı Tatar kavmi gibi acımasız ve zalimdir. Bunlardan biri sevgilinin gözüdür ve sevgili tatar gözlüdür. O, kahır askeri ile âşığın bulunduğu şehri yani onun gönlünü almaya gelir, ancak âşık gafil olmak yerine açıkgözlü olmayı temenni eder. Kahır, Tatar gözlü sevgilinin âşığın gönlünü almaya gelen asker olarak hayâl edilmiştir.

2.1.72.3. Ateş

Kemân-ı Rüstem olursañ da ger salâbetde

Zamâne âteş-i kahr ile nerm ider fil'l-hâl (MUK. 2/2)

Eğer salâbette Keman-ı Rüstem olursan da zamane kahır ateşi ile halini nerm eder.

İran mitolojisinin efsanevi karakterlerinden biri olan Rüstem, kahramanlığı ve yenilmez oluşu ile bilinir. Kelime anlamı itibariyle de iri yapılı, güçlü olarak tanımlanır. Salâbette Rüstem gibi olma da Rüstemin bu özelliklerinden ileri gelir. Katılık, sertlik, sağlamlılık anlamlarına gelen salâbet kelimesi, Rüstem ile özdeşleştirilmiştir ancak âşık

devrin bu hali kahır ateşi ile yumuşatacağı kanaatindedir. Zamanın insanlar üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisine değinen âşık, sert olan kimsenin kahır ateşinden yumuşayabileceğini ifade eder. Kahır, nesneleri yumuşatma ve eritme özelliği olması sebebiyle ateş olarak tahayyül edilmiştir.

“Kahır”, K. 12/4. beyitte de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.72.4. Kılıç

Gel berü tîg-ı kahr ile çâk ideyin beden seni

Çünkü şühûd nûrına hâ'il olur hicâbsın (G. 364/3)

Yakına gel beden seni kahır oku ile parçalasın çünkü (sen) şehitlerin ruhuna mâni olan bir engelsin.

Tasavvuf inancına göre Hakk ile bir olmak masivadan geçmek ve vahdete ermek bedeni terk etmek ile mümkündür. Âşık nazarında beden bir engeldir olarak görülür. Bu engeli ortadan kaldırmak için de kahır okuna ihtiyaç vardır. Ok, yaralama ve öldürme özelliği ile bilinir ve bu sebeple kahır, öldürme özelliği olması bakımından ok olarak hayal edilmiştir.

2.1.72.5. Kış

Kahr ile lutfuñuñ meseli rûzgârda

Bir kış ola ki âhırı nevrûz u nev-bahâr (K. 26/11)

Nasıl bir kış olur da (onun) sonunda nevrûz ve nevbahar olursa kahır ile lutfunun örneği (de) rûzgârda(dır).

Kahr ile kış, lütuf ile nevrûz ve nevbahar arasında kurulan ilişki mevsimlerin insan üzerindeki tesirinden kaynaklanır. Türlü güçlükler ve zorlukların ardından gelen nevrûz ve nevbahar âşık için kahrın ardından gelen lütuf gibidir. Kahır, kış ile lütuf da nevrûz ve nevbahar ile özdeşleşmiştir. Şair zamanın hiçbir şeyi bâkî kılmadığını her şeyi değiştirebileceğini bu tasavvurdan hareketle ifade etmiştir.

2.1.72.6. Meltem

İgende böyle yüz agardımazdı cünd-i şitâ

Riyâh-ı kahrı çemen mülkin itmese tâlân (K. 38/17)

Kahr meltemleri çemen mülkünü talan etmese şita askeri igende böyle yüz ağartmazdı.

Rûzgârın şiddetli esmesi önüne gelen her şeyi savurması, estiği yeri talan etmesi mefhumu kahrın rûzgâr olarak düşünülmesine neden olur. Rûzgârın çemen mülkünü talan

etmesi gibi âşığın gönlü de kahırlı olduğunda talan olur.

“Kahr”, K. 11/21. beyitte de “meltem” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.72.7. Yelken

Mevc-i deryâ-yı kazâ vü bâdbân-ı kahr ile

Bir nefesde oldı ecrâm-ı sefâyın der-kenâr (TERKB. 1/26)

Gemiler, kaza deryasının dalgaları ve kahr yelkeni ile bir anda der-kenar oldu.

Âşık nazarında sefayın ecramının der-kenar olmasının sebebi kaza deryasının dalgası ve kahr yelkenidir. Rüzgâr ve dalgaların yarattığı etkinin denizi olumsuz yönde etkilemesi tasavvurundan hareketle âşık, tıpkı dalga ve rüzgârın denizi etkilemesi gibi kahr ve kazanın da insanı olumsuz yönde etkileyip onun der-kenar olmasına neden olur. Kahr, gemilerin der-kenar olmasına sebep olan yelken olarak hayâl edilmiştir.

2.1.72.8. Zehir

‘Âşıka keyfiyyet-i vasl u firâkı añlada

Kahr ile lutfi bile hem zehr ü hem tiryâk ola (G. 9/2)

(Sevgili) âşığa ayrılık ve kavuşmanın nasıl olduğunu anlatsın, kahr ile lütfu bile hem zehir hem panzehir olsun.

Ayrılık âşığın kahırlı olmasına neden olur ve zehire benzer, vuslat ise âşık için bir lütuftur ve panzehirdir. Dolayısıyla sevgilinin ayrılığı kahırdır ve zehir gibidir, vuslatı ise lütuftur ve panzehire benzetilmiştir. Bu kelimeler arasında ilgi bulunması sebebiyle Leff ü Neşr sanatına yer verilmiştir. Kahr, vücuda zarar vermesi sebebiyle zehire benzetilmiştir.

2.1.73. Kalp

Sözlükte; yürek, yürek hastalığı, gönül olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; iki “ateş”, dört “ayna”, bir “doğan”, dört “ev”, bir “Hz. Yakup”, bir “Kâbe”, bir “karanlık”, bir “nakit”, bir “sırça”, bir “testi”, üç “virane”, bir “yarık” olmak üzere yirmi bir beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.73.1. Ateş

Cânâ bu derûnumda yanan nârı göreydün

Zâhirde olan nâle ile zârı bilürsin (G. 376/3)

Ey sevgili içimde yanan bu ateşi görseydin, görünen ağlamaları ve inlemelerin niye olduğunu bilirdin.

Sevgilinin hali ve tavrı, ayrılığı, bi-vefalığı gibi pek çok tavır ve davranışlar âşığın

üzülmesine dolayısıyla içinin yanmasına sebep olur çünkü üzülen kimsenin içinde ateş yanması hissi oluşur. Âşığın ağlama ve inlemelerinin sebebi de içinde bulunan ateş sebebiyledir. Bu ateş âşığın içini yakar.

“Kalp”, G. 327/4. beyitte de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.73.2. Ayna

‘Âşıkun âyine-i kalbin sıyup cânım Kaya

Bî-vefâlık yüzlerin gösterme cânânım Kaya (G. 13/1)

Canım cananım Kaya, âşığın kalp aynasını kırıp vefasızlık yüzünü gösterme.

Sevgilinin en önemli hasletlerinden biri onun bi-vefa oluşudur. Bi-vefa olan sevgili âşığın kalp aynasının kırılmasına sebep olur ve dolayısıyla bu kırılma etkisiyle sevgilinin yüzleri görünür çünkü ayna kırıldığı zaman pek çok sureti içinde barındırır. Kalp kırılma özelliği sebebiyle ayna olarak tasavvur edilmiştir ve sevgilinin onu kırması olarak addedilir.

“Kalp”; K. 14/1, K. 15/23, G. 508/1. beyitlerde de “ayna” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.73.3. Doğan Kuşu

Dik fenâ sahrâsına şehbâz-ı kalbün dîdesin

Himmet ile nice sayd eyler mekes ‘Ankâ’yı gör (G. 113/4)

Kalp doğanın gözlerini yokluk sahrasına dik, gayret ile sinek avlayan Anka’yı gör.

Kalp, gözlerini yokluk sahrasına diken doğan kuşuna benzetilmiştir.

2.1.73.4. Ev

Hâne-i kalbini yap lutfu ile Nev‘î’nüñ

Mahzen-i sırr-ı Hudâ’dur n’ola vîrân ise de (G. 396/5)

Nev‘î’nin kalp hanesini lutfun ile yap viran ise de orası Allah’ın sırrının mahzenidir.

Âşığın kalp hanesi virandır ve orası Allah’ın sırlarının mahzeni konumundadır. Tasavvuf inancına göre Hak, kullarının gönlünde tecelli etmiştir ve orası Hakk’ın evi olarak kabul edilir. Bu tasavvurdan hareketle âşığın kalp hanesi viran olsa da orası mühim bir yerdir çünkü Hakk’ın sırları orada saklanır. Kalp, viran olan bir hane olarak tasavvur edilmiştir.

“Kalp”; K. 12/41, K. 56/4, G. 485/2. beyitlerde de “ev” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.73.5. Hz. Yakup

Kalbümüz Ya ‘kûb-veş bir Yûsuf’a meftûn idüp

Fürkatinden mahzen-i ahzân idersin ‘âkıbet (TERKB. 1/64)

Kalbimizi Yakup gibi bir Yusuf'a meftun edip sonunda (orayı) fûrkatinden mahzen-i ahzan edersin.

Yakup peygamberin ömrü, kardeşlerinin kıskanması neticesinde kuyuya atılan oğlu Yusuf peygamberin hasretiyle geçmiştir ve bu sebeple Yakup peygamber daima üzgün yaşamıştır. Beyitte Yusuf kıssasına telmih yapılmış ve âşığın kalbi hüznü olması bakımından Yakup peygambere teşbih olunmuştur. Onun kalbi, hüznler mahzenidir

2.1.73.6. Kâ'be

Degül seng-i siyeh kalbinde anuñ dâg-ı hasretdür

Şühûd-ı Kâ'be-i didâruña Beytü'l-harem 'âşık (G. 228/3)

Onun kalbinde (olan) siyah taş değil hasret yarasıdır, yüzünün Kâbesi'nin şahitlerine beytü'l-harem âşık(tır).

Âşığın hasret yarası, seng-i siyah olarak tasavvur edilmiştir ve sevgilinin yüzü değerli olması sebebiyle Kâbe, kalbi ise bu yönüyle Beytü'l-harem'dir.

2.1.73.7. Karanlık

Keder gitdi safâ kesb itdi kalbüm zulmet-âbâdı

Yirine geldi bir pâre bu çeşm-i mürdenüñ canı (G. 538/2)

Keder gitti, kalbimin karanlığına neşe geldi (böylece) bu ölü gözlerime bir parça can geldi.

Sevgilinin eza ve cefa sahibi olması, âşığın gönlünün kederle dolu olmasına sebep olur. Böylelikle onun kalbi karanlığa mahkûm olur. Âşığın kalbinin karanlık olarak hayâl edilmesi hem rengi hem de âşığın çektiği sıkıntı ve eziyetler sebebiyledir, çünkü karanlık, kişiye hüzn verir. Buna mukabil keder gidince, âşığa sefa gelir ve ölü gözlerine bir parça olsun can gelmiş olur.

2.1.73.8. Nakit

Bâzâr-ı hüsn içinde alup nakd-i kalbümü

Ur cana tîg-i gamzeñi kâruñ zamânıdur (G.70/4)

Güzellik pazarı içinde kalp nakdimi alıp gamzenin okunu canıma vur (çünkü) kâr etmenin zamanıdır.

Sevgilinin güzelliği pazar olarak hayâl edilmiş ve bu pazarda âşığın nakit olarak saydığı tek şey kalbidir. Sevgilinin kazanç sağlaması ise güzellik pazarında âşığın kalp nakdi karşılığında gamze okunu cana vurması ile mümkündür. Kalp, harcanması yönüyle nakit

olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.73.9. Sırça

Bırakdı tefrika sengin yabana dest-i kazâ

Zücâc-ı kalbde bâkî bu inkisâr yine (G. 449/4)

Dest-i kazâ ayrılık taşıyla (beni) yabana attı, sırça kalpte yine bu kırıklık bâkî kaldı.

*Kaza, insanın iradesi dışında teşekkül eden ve hiçbir zaman engel olamayacağı, değiştiremeyeceği ve karşı koyamayacağı bir haldir. İnsanın kaza karşısında yapabileceği tek şey rıza göstermektir.*¹⁰⁴ Dest-i kazâ, âşığı yabana bırakmış ve âşığın zücâc-ı kalbde inkisar bâkî kalmıştır. Âşığın kalbi, kırılması yönüyle sırça olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.73.10. Testi

Mahabbet neş 'esiyle mâsivâdan geç giñ it canı

Sifâl-i kalbüñi peymâne-i bezm-i sürûş eyle (G. 424/3)

Muhabbet neşesiyle dünyaya meyli bırak canını ferahlat, kalp sifalini melekler meclisinin kadehi yap.

Âşığın canının ferahlaması, muhabbet neşesi ile dünyaya karşı olan meylini bırakması ile olur. Dünya nimetlerine meyyal olanların iç huzurunun olmaması mefhumundan hareketle âşık, canının ferahlaması için dünyaya olan meyli bırakmak gerektiği görüşündedir. Bu sebeple âşık kalp sifalini, sürüş bezminin peymanesi haline getirir. Âşığın kalbi, meleklerin bezmde nuş ettiği sifal olarak hayâl edilmiştir. Sifal olarak hayâl edilmesi ise şekil benzerliğindendir.

2.1.73.11. Virâne

Esâs-ı devletisin tâ ezelden Nev'î-i zâruñ

Yine lutfuñdur âbâd idecek bu kalb-i vîrânı (G. 538/5)

Ağlayan Nev'î'nin ta ezelden beri mutluluğunun dayanağı sensin, bu viran kalbi mutlu edecek yine senin lütfundur.

Âşığın kalbi; yıkılmış, harap olmuş anlamlarının yanında gamlı kederli anlamları da olan viran kelimesi ile vasıflandırılmıştır. Bu tasavvurun hareket noktası ise âşığın daima kederli oluşudur ancak viran kalbi mutlu edecek olan sadece sevgilidir çünkü sevgili, ağlayan âşığın ta zelden beri esas-ı devletidir.

“Kalp”; G. 184/5, G. 469/1. beyitlerde de “viran” olarak tasavvur edilmiştir.

¹⁰⁴ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 31.

2.1.73.12. Yara

Şu ateşden yanar dâg-ı derûnı ehl-i 'ıskuñ kim

Kül eyler nârınuñ bir lem 'ası biñ Tûr-ı Mûsâ'yı (G. 537/3)

Aşk ehlinin kalbinin yarası şu ateşten yanar, ateşinin bir parıltısı Musa'nın dağını kül eder.

Âşığın kalbi, ateş ile yanan bir yara olarak tasavvur edilmiştir ve ateşin bir parıltısı Tûr-ı Mûsâ'yı kül edecek kuvvettedir. Tûr-ı Mûsâ, Allah'ın tecelli ettiği ve bu sebeple parçalanana Sina Yarımadası'nda bulunan ve önemi olan bir dağdır. Bu hadiseye telmih yapılarak dağın kül olması ile parçalanması arasında sıkı bir münasebet söz kurulmuştur.

2.1.73.13. Yarık

Rahne-i kalbümi gel lutf ile sedd eyle benüm

Sohbet-i hâsid elüm kapuyı dîvâr eyle (G. 444/4)

Gel lutf ile kalp rahnesini kapat kapıyı duvar eyle, has sohbet edelim.

Delik, yarık anlamlarına gelen rahne, âşığın kalbi için tasavvur edilmiştir ve âşık sevgiliden lutf edip yarasının kapanmasını ister. O, sevgili ile arasında herhangi bir açıklık veya aralık kalmasını istemez. Kapıyı duvar haline getirmek istemesi ve yarık olan kalbini kapatmak istemesinin temel hareket noktası aynıdır. Âşığın kalbi, yaşadıklarının neticesi olarak yarık olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.74. Kanâ'at

Sözlükte; kismete razı olma, bir şeyi yeter görüp fazlasını istememe, kanma, kanış, görüş, tahmin olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "Anka", bir "Kaf Dağı" olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.74.1. 'Ankâ

Himmetle olursa kişi 'Ankâ-yı kanâ'at

Zevk-i 'asel-i lezzet-i dünyâ mekes eyler (G. 98/2)

Kişi himmetle kanaat Ankâsı olursa, dünya lezzetinin bal zevkini sinek eyler.

Kanaât sahibi kimse, dünya malına karşı gözü tok olan, kimseye baş eğmeyen ve elinde bulunanlarla yetinmeyi bilen kânî kimselerdir. Tasavvufî manada ise kanaatkâr olanlar, kemale ermiş ve Allah'a yaklaşma yolunda olan kimselerdir. Bu tasavvurdan hareketle âşık, kanaatkâr olmayı Ankâ metaforu üzerinden dile getirmiştir. Ankâ, Kaf Dağı'nda yaşadığına inanılan mitolojik bir kuştur ve orada yaşadığı müddetçe kimseye ihtiyaç duymadan yaşamış

ve kendine yetebilmiştir. O, bu yönüyle kaanatin timsali olarak kabul edilir. Dünya nimetlerinin bal olması ve sineklerin tatlı yiyeceklere düşkünlüğü sebebiyle âşık, kanaat Ankâsı olup Ankâ'nın yaşadığı gibi onlardan uzakta yaşamayı ister. Dünya nimetlerinden uzaklaşma ve Allah'a yaklaşma mefhumu söz konusudur.

2.1.74.2. Kaf Dağı

Kef geçerse fakr ile her nâ-kese açmaz kefin

Nev'îyâ kâf-ı kanâ 'atde ferâgat gözleyen (G. 344/5)

Ey Nev'î kanaât kafında (olup) dünyadan uzaklaşan, dünyaya değer vermeyen (kişi) fakirlik ile çaresiz kalsa bile değersiz insanlara avuç açmaz.

*Kaf Dağı, Ankâ kuşu ile anılan, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciridir.*¹⁰⁵ Kaf Dağı'nda yaşayan Ankâ, orada kemikle beslenip kanaât göstermiştir. Kanaâtın Kaf Dağı olarak hayâl edilmesindeki hareket noktası da hem onun erişilemeyecek ve aşılamayacak kadar yüksek oluşu hem de kanaat timsali Anka'nın burada yaşamasıdır. Kanâat Kafi'nde, dünyaya ve onun nimetlerine meyli olmadan elindeki ile yetinmeyi bilen ve onlardan feragat eden kişi, fakirliğine rağmen kimseye minnet etmeyerek elini kimseye açmaz.

2.1.75. Karâr

Sözlükte; durma, rahat, devamlılık, süreklilik, ölçülülük, tahmin, tam ölçü, neticeye bağlama olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, bir beyitte “yiyecek” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.75.1. Yiyecek

Yitürdi rehber-i sabrı dükendi zâd-ı karâr

Güm oldu râh-ı mahabbetde Nev'î -i şeydâ (G. 12/5)

Sabır rehberini yitirdi karar yiyeceği tükendi, dîvâne Nev'î aşk yolunda güm oldu.

Yolunu şaşırmış, doğru yoldan şaşmış anlamına gelen gümrah kelimesini beyitin içine gizleyen şair, âşığın aşk yolunda güm olmasını bu şekilde ifade etmiştir. Âşık, sabır rehberini yitirmiş, karar yiyeceğini tüketmiştir. Karar sürekliliği olmasına rağmen tükenebileceğinden şair onu yiyecek olarak hayâl etmiştir.

2.1.76. Kazâ

Sözlükte; olacağı ezelden Cenab-ı Hak tarafından takdir olunan şeylerin vukua

¹⁰⁵ İ. Pala, *age*, s. 248.

gelmesi olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “aslan”, bir “deniz”, üç “el”, bir “kavis”, bir “sır”, bir “sopa”, bir “tavla”, bir “yara” olmak üzere on beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.76.1. Aslan

Pençe-i şîr-i kazâ pîr ü cüvân fark eylemez

Âh kim elde degül hergiz zimâm-ı ihtiyar (TERKB. 1/30)

Ne yazık ki zimâm-ı ihtiyar asla elde değil, kaza aslanının pençesi (için) yaşlı ve genç fark etmez.

Aslan, yapısı itibariyle heybetli ve güçlü bir hayvandır ve onun kuvvetli oluşu sebebiyle can alması mümkündür ve kimse onu kontrol edemez. Kaza, genç yaşlı ayırmadan pençesi ile ölüme sebep olan aslan olarak tahayyül edilmiştir.

2.1.76.2. Deniz

Mevc-i deryâ-yı kazâ vü bâdbân-ı kahr ile

Bir nefesde oldı ecrâm-ı sefâyin der-kenâr (TERKB. 1/26)

Gemiler, kaza deryasının dalgaları ve kahr yelkeni ile bir anda der-kenar oldu.

Denizde oluşan dalga, gemilerin kıyıya sürüklenmesine sebep olur, dalgaların etkisi de denizi ve onun üzerinde olan gemileri olumsuz etkiler. Gemilerin yeri denizdir ancak kaza denizinin dalgaları, onları derkenar eder. Şair bu tasavvuru hareket noktası olarak esas alır ve bu mefhumu kaza üzerinden dile getirir. Şair gemilerin derkenar olmasının sebebi olarak kaza deryasının dalgalarını sebep gösterir. Deniz, güzel olduğu kadar her türlü zorluğu da olumsuzluğu da içinde barındırır. Bu sebeple kaza, derya olarak hayâl edimiştir ve âşığın bedeni, kaza denizinin dalgası ile ortadan kalkar.

2.1.76.3. El

Pençe-i dest-i kazâda olmuştuz bî-dest ü pâý

Biz Hümâ-yı lâ-mekânuz âşiyândan fârigüz (G. 189/2)

Kaza elinin pençesinde ayak ve elsiz olmuştuz biz mekânsız kuşlarız yuvadan vazgeçmişiz.

Bilindiği gibi kuşlar yuvalarına önem veren canlılardır ancak, yuvadan vazgeçmiş bir kuş hayâlini âşık kendi için tasavvur etmiştir. Bu dünyayı yuva, kendini de yuvadan vazgeçen bir kuş olarak tasavvur eden âşık, masivadan vazgeçip vahdete ermeyi arzulamaktadır. Pençe-i dest-i kazâ onu elsiz ve ayaksız bırakmıştır. Şairin kadere boyun eğmesi ve razı gelmesi söz

konusudur. Kader âşığı elsiz ve ayaksız bırakan dest olarak hayâl edilmiştir. Bu el, Allah'tır.

“Kaza”; TERKB. 3/22, G. 449/4. beyitlerde de “el” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.76.4. Kavis

Bu kavs-i kazâda bizüz ol tîr-i mahabbet

Himmet perümüz menzilümüz vâdî-i hayret (G.29/1)

Bu kaza yayında o sevgi oku biziz; gayret kanadımız, menzilimiz hayret vadisidir.

Yaşadığımız âlem kavs-i kaza olarak adlandırılır. Kaza yay, muhabbet ise ok olarak tasavvur edilmiştir. Âşık ise kendini kavs-i kazanın muhabbet oku olarak hayâl etmiştir. Yaydan çıkan oku tutmanın mümkün olmaması gibi kaza da gayri ihtiyarî gerçekleşir ve onun önüne geçmek ve ona müdahale etmek mümkün değildir.

2.1.76.5. Sır

Sırr-ı kazâ vü ‘ilm-i kaderden habîr idi

Bulmuşdu fazl ü ma‘rifet-i Hakk’a iktidâr (TERKB. 4/45)

Hak marifetine ve fazlına iktidar bulmuştu, kaza sırrından ve kader ilminden haberdar idi.

Kaza, bilinmemesi sebebiyle sır olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.76.6. Sopa

Tôp eyleyeyin başımı çevgân-ı kazâya

Bî-çârelerüñ çâresi teslîm ü rızâdur (K. 14/28)

Başımı kaza çevganına top eyleyeyim, (çünkü) çaresizlerin çaresi teslim ve rızadır.

Kaza karşısında gösterilmesi gereken tepkinin teslimiyet duygusu ve rıza göstermek olduğuna vurgu yapan şair, kaza çevganında başını top etmeye razıdır. Çevgan adı verilen bir sopa ve top ile oynanan oyundan hareketle âşık, kazayı çevgan başını ise top olarak tasavvur etmiştir. Kaza sopası âşığın topa benzeyen başına vurduğunda âşığın canı gider. Bu durum da kazaya karşı teslimiyeti ve rızayı doğurur. Kaza, âşığın topa benzeyen başını teslim etmeye razı olduğu sopa olarak hayâl edilmiştir.

2.1.76.7. Tavla

Olalı mensûb-ı tâs-ı gerdiş ü nat‘-ı zemîn

Lu‘bet-i nerd-i kazâ satranc-ı esbâb-ı kader (TERKB. 1/3)

Zemin örtüsü ve dönen tasın (feleğin) mensubu olalı kaza tavlasi oyun, kader esbabı

satrançtır.

Kaza bir tavla oyunu olarak hayâl edilmiştir. Bu oyunun oynanma yeri dünyadır.

2.1.76.8. Yara

Tîmâr idemez derd-i dile yâr nice itsün

Bir zahm-ı kazâdur dokunur yara görünmez (G. 186/2)

Sevgili gönül derdini tedavi edemez ne yapsın, bir kaza yarasıdır dokunur yara görünmez.

Âşığın derdinin dermanı da hastalığının çaresi de sevgilidedir ancak âşığa göre onun gönlünde bulunan dert, sevgili tarafından tedavi edilemez çünkü onu zahm-ı kaza olarak tasavvur eder ve onun görünmesi mümkün değildir. *Yara siyah renkli, yuvarlak, delik veya elif şeklinde yarıktır; fakat daima kanlı olmaktadır.*¹⁰⁶ Buna mukabil kaza yarası, âşığa dert olarak sirayet etmiştir. Allah'ın kulu için yazdığı kaderin gerçekleşmesi âşık nazarında bir yara olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.77. Kemâl

Sözlükte; olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "çengel", bir "deniz", bir "güneş" olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.77.1. Çengel

Kemâl ü ma'rîfet kullâbı çekmez ehl-i dünyâyı

Gerekdür anları cezb itmege zencîr-i zer vâ'iz (G. 210/4)

Kemal ve marifet çengeli ehl-i dünyayı çekmez, onları cezbetmeye altın zincir gereklidir.

Çengel kendisine bağlı herhangi bir nesneyi çekmeye yarayan bir alettir ve âşığın marifet ve kemali çengel olarak tasavvur etmesi, ona meyilli olanları kendisine çekmesi hayâлиндendir. Bu çengel ehl-i dünyayı kendine çekmez, çünkü onları cezbeden şey altın zincir yani dünyaya ait maddi nesnelerdir. Onlar maddeye kıymet verir ve maneviyattan uzak dururlar. Şair, vaize seslenerek ehl-i dünyayı eleştirmektedir.

2.1.77.2. Deniz

Mahbûb odur ki mâlik-i bahr-i kemâl olup

Şi'r okuya sefîne suna âşînâlara (G. 454/4)

¹⁰⁶ C. Kurnaz, *age*, s. 401.

Sevgili, olgunluk denizinin sahibi olarak, şiir okuyup dalgıçlara gemi sunmalıdır.

Kemal, büyük ve geniş olması sebebiyle deniz olarak tasavvur edilmiştir, bu denizin maliki ise sevgilidir.

2.1.77.3. Güneş

Egerçi şems-i kemâlüm irişdi eflâke

Murâdum üzre değil muktezâ-yı devr-i kamer (K. 16/37)

Eğer kemal güneşim feleğe erişirse ay devrinin muktezası muradım üzere değil.

Olgunluk ve faziletin değeri bilinmeli ve onlar lutf edip yüceltilmeli, aksi takdirde ayaklar altına alır, değersizleşir. Kemal, yüksekte bulunması, erişilmesinin zor olması sebebiyle güneş olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.78. Letâfet

Sözlükte; latiflik, hoşluk, güzellik, nezaket, yumuşaklık olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "çimenlik", beş "deniz", bir "gök, bir "güneş", bir "ırmak", bir "ülke", bir "yağmur" olmak üzere on bir beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.78.1. Çimenlik

Meded ey gülşen-i nâzuñ nihâl-i lâle-ruhsârı

Letâfet sebze-zârınuñ tezerv-i kebk-reftârı (MÜS. 10/1)

Ey naz gülşeninin lale yanaklı nihali, letafet sebzezarının keklik yürüyüşlü tezervi yardım et.

Sevgili, genç ve taze olması sebebiyle nihali; uzun boyunlu, nazlı ve güzel yürüyüşlü olması sebebiyle de keklik yürüyüşlü bir sülün olarak hayâl edilmiştir. Keklik ve sülün, yürüyüşleri ve nazlı salınmalarıyla bilinen iki kuş türüdür ve sevgili bu salınarak nazlı yürüyüşlerle letafet sebzezarında bulunmaktadır. Letafetin sebzezar olarak hayâl edilmesindeki temel hareket noktası ise, sebzezarın kişilere verdiği hoşluk duygusu, yeşilliğin kişiyi ferahlatan ve iyi hissettiren yönlerinin olmasıdır.

2.1.78.2. Deniz

Bahr-ı letâfet içre güher görmek isteseñ

Nev'î sözünü diñle kelâm-ı edîbi gör (G. 61/7)

Letafet denizi içinde cevher görmek istersen Nev'î'nin sözünü dinle, edibin kelimasını gör.

Söylediği sözleri cevher olarak hayâl eden şair, onların letafet denizinde bulunacağını ifade eder ve cevher görmek isteyen letafet denizine bakmalıdır. Letafet, içinde cevher barındıran bir deniz olarak hayâl edilmiştir.

“Letafet”; G. 61/7, G. 76/4, G. 91/3, G. 274/2, G. 286/2. beyitlerde de “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

Lenger olmuş aña ca ‘d-ı sünbülüñ

Zevrâk-ı bahr-i letâfetde hatuñ (G. 245/2)

Ca’d-ı sünbülün ona lenger olmuş(tur), hattın letafet denizinin kayığıdır.

Sevgilinin yüzünün güzelliğinin deniz olarak tasavvur edilmesinden hareketle saçları şekli itibariyle lenger, hattı ise letafet denizinin kayığıdır. Sevgilinin hattı yanağında bulunur ve yanak ile su arasındaki münasebet bu tasavvurun oluşmasına yol açmıştır. Letafet büyük ve geniş olması, hoş duygular barındırması bakımından deniz olarak hayâl edilmiştir. Ayva tüylerinin kayığa benzetilmesi ile yanak-su münasebeti güzelliğin deniz olarak tasavvuruna sebep olur.

2.1.78.3. Gökyüzü

Melâhat mısırınıñ sultân-ı ‘âlî-şânıdur Yûsuf

Letâfet göklerinüñ kevkeb-i rahşânıdur Yûsuf (G. 215/1)

Yusuf güzellik Mısır’ının değerli sultanıdır, letafet göklerinin parlak yıldızıdır.

Kur’an-ı Kerim’de yer alan Yusuf kıssasında Yusuf peygamberin güzellikte nam saldı, Mısır’da sultanlık görevinde bulunduğu bilinmektedir. Şair nazarında Hz. Yusuf, güzellik Mısır’ının sultanı ve letafet göklerinin parlak yıldızıdır. Letafet; büyüklüğü, parlak yıldızları barındırması bakımından gök olarak hayâl edilmiştir.

2.1.78.4. Güneş

Barmagını şem ‘ eyleyüp ararsa meh-i nev

Girmez ele bir sencileyin mihr-i letâfet (G. 28/2)

Meh-i nev parmağını mum eyleyip ararsa senin gibi letafet güneşi girmez.

Mum günlük hayatta aydınlatma aracı olarak kullanılır ve âşığın parmağı şekli ve bir şeyi aramaya yardımcı olması sebebiyle mum olarak tasavvur edilmiştir. Meh-i nev parmağını mum yapıp sevgiliyi aramak ister ancak sevgili gibi letafet mihri bulamaz. Sevgilinin letafeti, aydınlık ve hoşluk vermesi bakımından güneş olarak hayâl edilmiştir. Parlaklık vermesi bakımından hurşid ve şem arasında da yakın bir ilgi mevcuttur.

2.1.78.5. Irmak

Letâfet cuyunuñ perverdesi ruhsâr-ı dil-cûyı

Melâhat gülşeniniñ dikmesi kadd-i hırâmânı (K. 45/14)

Sevgilinin gönül çeken yanağını letafet ırmağı beslemiştir. Onun salınarak yürüyen boyu da melahat gülşeninin fidanıdır.

Güzelliğin gülşen olarak tasavvuru, güzellik unsurlarından olan sevgilinin hırman boyunun bu gülşende dikme olarak hayâl edilmesine neden olur. Bir diğer güzellik unsuru olan yanak ise letafet ırmağından beslenmiştir. Yanağın su ile olan tasavvuru âşığın gönlünün ateş ile dolu olması ve bu ateşi söndürecek olanın sevgilinin yanağı olması hayâline dayanır. Letafet çok olması, ferahlık vermesi sebebiyle ırmak olarak hayâl edilmiştir ve sevgilinin yanağı, letafet ırmağının perverdesidir.

2.1.78.6. Ülke

Bendesı olduğum bir âfetdür

Vâlî-i kışver-i letâfetdür (G. 88/1)

Kölesi olduğum bir afettir (ve o) letafet kışverinin valisidir.

Âşık kendini, afet olarak addettiği sevgilinin kölesi olarak kabul eder ve sevgili âşık nazarında letafet kışverinin valisidir. Vali, devlet adına görevlidir ve bir ili temsilen görevini yerine getirmekle mükelleftir ve vali nasıl devlet için kıymetli ise sevgili de âşık için kıymetli ve değerlidir. Âşık nazarında sevgilinin vali olarak tasavvur edilmesi de bu yönüyledir. Letafet, büyüklüğü ve genişliği sebebiyle kışver olarak hayâl edilmiştir. Sevgilinin letafeti il olacak kadar büyük ve çoktur.

2.1.78.7. Yağmur

Gülşen-i a'daya bârân-ı letâfet yagdurup

Hirmen-i ahbâba âteş-bâr imişsin ey felek (TERKB. 1/43)

Ey felek düşmanın gülşenine letafet yağmuru yağdırıp ahbab harmanına ateş saçan imişsin.

Felekten şikâyetin dile getirildiği beyitte âşık, feleğin kendisinden yana değil düşmandan yana olduğu görüşündedir. Nitekim felek, düşmana letafet yağmuru yağdırırken kendisinin harmanına ateş saçar. Âşık nazarında rakip düşmandır. O, daima kötü vasıflara sahiptir ve güzellikleri hak etmez ancak buna karşın felek ona letafet yağmuru yağdırır. Letafet çok olması, yağdığı anda canlılara hayat vermesi bakımından yağmur olarak hayâl

edilmiştir.

2.1.79. Lutf

Sözlükte; hoşluk, güzellik, iyi muamele, iyilik olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; üç “bahar”, bir “bahçe”, bir “damla”, bir “deniz”, bir “etek”, dört “ilkbahar”, bir “koku”, bir “meyve”, bir “rüzgâr” olmak üzere on dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.79.1. Bahar

Virdüñ mizâc-ı gülşen-i devrâna i'tidâl

Kılduñ bahâr-ı lutfuñ-ile dehri gülisan (K. 39/19)

Devran gülşeninin mizacına itidal verdin, lütuf baharı ile dünyayı gülistan haline getirdin.

Âşık nazarında dünyayı gülistan haline getiren, lütuf baharıdır. Bahar gelişiyiyle insanlara coşkunluk ve neşe verir. Her yerin çiçek açması, tabiatın canlanması baharın gelişiyiyle mümkün olur. Bu sebeple lütuf da dünyayı gülistana çeviren bahar olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.79.2. Bahçe

Bağ-ı lutfuñ bilmezsin hiç gülşen-i cennet midir

Kim hazânın görmedim hergiz bahârı ber-karâr (K. 15/13)

Lütuf bağın cennet gülşeni midir bilmem onun hazanını görmedim baharı aynı kararda(dır).

Cennet, içinde barındırdığı güzellikler ile anılır. Havasının güzel kokması, yeşilliklerle dolu olması onun gülşen olarak adlandırılmasını sağlar ve daima baharı yaşatır. Bu tasavvurdan hareketle lütuf bağı, cennet gülşeni ile mukayese edilir. Cennetin gülşen özelliği ile baharı aynı kalır ve asla hazan yaşanmaz. Lütuf, cennet gülşeni mefhumundan hareketle bağ olarak hayâl edilmiştir.

2.1.79.3. Damla

Katra-ı lutfını bezl itse sehâb-ı ni'amı

Pür ola berg-i çemen yirine sahrâ sünbül (K. 30/15)

Nimet bulutu lütuf damlasını harcasa çemen yaprağı yerine sahra sünbül (ile) dolu olsa.

Bulutların yağmur yağdırması tasavvurundan hareketle âşık, nimet bulutunun lütuf

damlalarını harcamasını temenni eder. Lütuf, nimet bulutundan dökülen damla olarak hayâl edilmiştir.

2.1.79.4. Etek

Tutalum kadrümüzi şimdiye dek bilmez idin

Dâmen-i lutfuñ-ile yaşumuzu silmez idün (K. 17/9)

Tutalım kadrimizi şimdiye dek bilmezdin, lütuf eteğin ile gözyaşımızı silmezdin.

Sevgili tarafından kadrinin bilinmediğini bilen âşık, ondan beklenti içindedir ancak sevgili, âşığın kadrini bilmediği gibi onun gözyaşını lütuf eteği ile bile silmez. Âşık, sevgilinin ona karşı olan tavırlarından ve kadrinin bilinmeyişiinden dolayı hüznülüdür ve bu durum onun gözyaşı dökmesine sebep olur çünkü kişi üzüldüğünde gözyaşı döker. Buna karşın sevgili, merhametsizdir ve ondan lutfunu esirger, Âşık gözyaşı döktüğünde lütuf eteği ile onu silmez. Lütuf, gözyaşının silindiği etek olarak hayâl edilmiştir.

2.1.79.5. İlkbahar

Kahr ile lutfuñuñ meseli rûzgârda

Bir kış ola ki âhırı nevrûz u nev-bahâr (K. 26/11)

Kahr ile lütfunun örneği rûzgârdadır. Bir kış olunca onun neticesi nevrûz ve ilkbahardır.

Şair, rûzgâr kelimesini zaman anlamı ile düşünüp tabiatın verdiği mesaja dikkat çekmiştir. Kış zorlu ve çetin geçmesinin ardından zaman geçip mevsim dönüşleri geldiğinde bahar mevsimine geçilir. Âşık nazarında kahr ve lütuf da tıpkı kıştan sonra gelen bahar mevsimi gibidir. Kahr tıpkı kış mevsimi gibi insan bedenini ve ruhunu zorlar ancak ardından gelen lütuf mahiyetindeki ilkbahar her şeyi unutturur ve tabiata güzellikler getirir. Lütuf, kişide bıraktığı hoş duygular sebebiyle bahar olarak tasavvur edilmiştir.

“Lütuf”; K. 38/10, K. 39/19, MUK. 1/11. beyitlerde de “bahar” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.79.6. Koku

Gül gibi bûy-ı lutfuñı agyâra ‘âm idüp

Virme efendi lutf ile hâr ü hase dimâg (G. 214/3)

Efendi gül gibi (olan) lütuf kokunu ağyara verip lutf ile har ü hase akıl verme.

Har ü has olarak kabul edilen çalı çırpı, kıymetsiz olarak görülür ve âşık nazarında rakip çalı çırpı gibi kıymetsizdir ve ona akıl vermek yersizdir. Güle benzeyen sevgilinin lütuf

kokusu ağıyara değil âşığa layıktır, çünkü o har ü has kadar değersizdir. Lütuf, gülün kişiye verdiği güzel hisler sebebiyle koku olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.79.7. Meyve

Kerem-bahşende lutfi meyve-i bâğ-ı cinânîdür

Kadi bir ‘âlem-i bâlâda bitmiş nahl-i tûbâdur (K. 25/5)

(Onun) kerem bahşeden lütfu cennet bahçesinin meyvesidir, boyu yüce âlemde bitmiş tuba fidanıdır.

Cennet, çeşitli meyvelerin yetiştiği bir yer olarak anılır ve onun nimetleri çok kıymetlidir. Bu mefhumdan hareketle, şair memduhun lütfunu cennet bahçesinin meyvesi olarak tasavvur etmiştir, çünkü onun lütfu cennet meyvesi kadar değerlidir.

2.1.79.8. Rüzgâr

Nesîm-i lutfi eger ire sahn-ı gülzâra

Bahâr cem ‘ini bozmaya ihtilâf-ı hazân (K. 38/12)

Eğer lutuf rüzgârı gülzar ortasına eserse hazan ihtilafı bahar cemini bozmaz.

Hazan ayrılık getirirken bahar, bir arada olmayı gerektirir. Bu mefhumdan hareketle, sevgiliden gül bahçesinin ortasına doğru erişen lütuf rüzgârı bahar etkisi yaratır.

“Lütuf”, K. 26/11. beyitte de “rüzgâr” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.80. Maksat

Sözlükte; kasdolunan, istenilen şey, istek olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “Kâbe”, bir “meyve” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.80.1. Kâ‘be

Ka‘be-i maksûda bir sâlik nice ‘azm eylesün

Yollaruñ hâdisi yok menzil merâhil nâ-bedîd (G. 49/4)

Bir salik maksat Kâbesi’ne (gitmeye) nasıl azmetsin, senin yolların ortada yok (sana giden yollar yok) menzil ve konaklar görünmüyor.

Maksat, çok istenilmesine karşın elde edilmesi zordur ve kişi için kıymetli ve kutsal sayılabilir. Bu sebeplerle amaç, istek, gaye anlamlarına gelen maksud Kâbe olarak hayâl edilmiştir çünkü Kâbe, İslam dini açısından kutsal bir mekân olarak bilinir ve ona ulaşmak oldukça zor ve meşakkatlidir. Bu nedenle salikin menzil ve konakların görünmediği maksat Kâbesi’ne gitmesi zordur.

2.1.80.2. Meyve

Oñmaduk nahl-i hazân-dîde imiş bencileyin

Bitmese mîve-i maksûdı n'ola nârvenüñ (G. 253/3)

Sararmış fidan benim gibi talihsizmiş, karaağacının maksat meyvesi bitmese ne olur.

Meyvenin oluşumu belli aşamalardan geçmesiyle mümkündür ve emek ile gayret isteyen bir süreç sonrasında emeklerin karşılığı alınır. Âşık nazarında istek de tıpkı bir meyve gibidir, gayret sonucu oluşur.

2.1.81. Ma'nâ

Sözlükte; mana, anlam, iç, iç yüz, rüya, düş, akla yakın sebep olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; dört “bıkr”, bir “cevher”, bir “inci”, bir “sırlar mahzeni”, bir “şeker” olmak üzere sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.81.1. Bıkr

Kimseye ebkâr-ı ma'nâ 'arz-ı dîdâr eylemez

Tab '-ı pâküim var iken agyâra nâ-mahrem gibi (G. 476/4)

Söylenmemiş söz kimseye yüzünü göstermez, benim saf yaratılışım ağyara namahrem(dir).

Bıkr veya çoğulu olan ebkâr kelimesi kimse tarafından kullanılmamış, özgün ve orijinal sözler için kullanılan bir tabirdir. Şair özgün olması sebebiyle manayı ebkâr olarak düşünmüş ve o, kimseye yüzünü göstermez. Nitekim şairin pak yaratılışı da ağyara namahremdir. Şair bıkr mana ile kendi pâk yaratılışını eş değer görür.

“Manâ”; K. 22/46, G. 57/5, G. 134/2, G. 476/4. beyitlerde de “bıkr” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.81.2. Cevher

Beyt-i nazmum benüm ol bahr-ı suhandur Nev'î

Oldı ka 'rında anuñ gevher-i ma'nâ hâdis (G. 35/5)

Nev'î benim şiirim beyiti söz denizidir, manâ cevheri onun (denizin) dibinde ortaya çıktı.

Şair sözlerini uçsuz bucaksız olması bakımından deniz, manayı da denizin dibinde bulunan cevher olarak tasavvur etmiştir. Mana kıymetli oluşu sebebiyle âşık nazarında bir cevherdir.

“Manâ”; K. 47/10, K. 53/4, G. 64/5. beyitlerde de “cevher” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.81.3. Deniz

Nev'î'nün oldı bahr-ı ma'ânî gazelleri

Elfâz-ı âşinâ güher-i âbdârdur (G. 71/5)

Nev'î'nin gazelleri manâ denizi oldu, aşına sözler (orada) parlak cevherdir.

Şairliğiyle övünen Nev'î, gazellerini manâ denizi, sözlerini ise parlak bir cevher olarak hayâl etmiştir. Manânın deniz olarak tasavvur edilmesindeki hareket noktası, denizin engin ve büyük olmasıdır.

2.1.81.4. İnci

Nazîri misli yok bir cevher-i nâ-yâbdur tab'um

Kulaguñda hele bu dürr-i ma'nî gûşvâr olsun (K. 41/17)

Yaratılışım eşi olmayan bir cevherdir, bu manâ incisi kulağına küpe olsun.

Günlük hayatta kullanılan kulağa küpe takma geleneği ve deyim olarak kullanılan “kulağa küpe olmak” ibaresine yer veren şair, sözlerini değerli olması bakımından inciye benzetmiş ve bu inciye sevgilinin kulağına küpe etmesini temenni etmiştir.

2.1.81.5. Sırlar Mahzeni

Tulû' idüp hicâb-ı mahzenü'l-esrâr-ı ma'nâdan

Cemâli mihri kıldı matla'u'l-envâr dîvânı (G. 522/3)

Manâ sırlarının hazinesinin örtüsü ortaya çıkınca (Nev'î'nin) dîvânına güzellik güneşi ile nurlar doğdu.

Hazinede kıymetli görülen eşyalar muhafaza edilir ve kimsenin bulamaması için bu kıymetli eşyalar harabelerde bulunur ve onun içinde değerli mücevherler saklanır. Şair, kendi şiirlerini kıymetli olması, kimsenin bilmemesi sebebiyle sır mahzeni olarak kabul etmiştir. Hazinenin örtüsü kalktığında şairin dîvânına güzellik güneşi ile nur doğmuştur.

2.1.81.6. Şeker

Şi'r-i Nev'î hüsn-i nazm u ma'nî-i rengîn ile

Şîr ü şeker birle beslenmiş tabî'at-zâdedür (G. 152/5)

Nev'î'nin şiiri, güzel manası ve güzel şiiri ile süt ve şekerle beslenmiş tabiatın oğludur.

Çocuklar, süt ve şeker ile beslenir ve bu şekilde büyür. Nasıl çocuklar için bu besinler elzem ise şairin şiirleri için de nazmı ve manâsı elzemdır. Bu tasavvurdan hareketle Nev'î

tabiatın oğlu olarak gördüğü şiirlerini besleyenin süt yerine nazmı, manâ yerine de şekeri kabul eder. Manâ, verdiği hoşluk ve tatlılık sebebiyle şeker olarak hayâl edilmiştir.

2.1.82. Ma‘rifet

Sözlükte; herkesin yapamadığı ustalık, her şeyde görülmeyen hususiyet, ustalıklı yapılmış olan şey, bilme, biliş olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda; bir ”cevher”, bir “çengel”, bir “deniz”, bir “nur” bir “tohum” olmak üzere beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.82.1. Cevher

Gevher-i ma‘rifet habbeye almaz kimse

Nev’îyâ çâre nedür kâr-ı cihân böyle imiş (G. 206/5)

Ey Nev’î kimse marifet cevherini habbeye almaz, çaresi yok cihanın işi böyle imiş.

Feleğin adaletli olmaması, değerli olanı görmeyip üstelik değersizleştirmesine eleştirel bir bakışla yaklaşan şair, felekten yakınmaktadır. O, marifet cevherini habbeye almaz. Habbe, değerli madenleri ölçmek için kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Şair marifetini, kıymetli olması bakımından gevher olarak tasavvur etmiş ancak felek onun kıymetini ölçmemiş bile çünkü feleğin işi yetenekli kimseleri görmezden gelmektir. Âşık ise bu durum karşısında çaresizdir.

2.1.82.2. Çengel

Dirîgâ ma‘rifet kullâbı çekmez ehl-i dünyâyı

Gerekdür bunları cezb itmege zencîr-i zer muhkem (K. 34/22)

Ne yazık ki marifet çengeli ehl-i dünyayı çekmez, bunları cezbetmek için sağlam bir altın zincir gerektir.

Dünya malına tama etmek, maddi olana meyletmek ehl-i dünyanın özelliğidir. Onları cezbetmek onlara altın zincir vermek ile mümkündür ve marifet çengeli ehl-i dünyayı çekmez çünkü onlar buna kıymet vermez. Şair ehl-i dünyaya hayıflanmaktadır. Marifet istenilen nesneyi kendine çekme özelliği sebebiyle çengel olarak hayâl edilmiştir.

“Marifet”, G. 210/4. beyitte de “çengel” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.82.3. Deniz

Tutalum olduñ bugün gavvâs-ı bahr-i ma‘rifet

Yine senden kadr ile her mâli çok mellâh yeg (MUK. 75/1)

Bugün marifet denizinin dalgıçı oldun diyelim yine senden kadr (olarak) her mâli çok

denizciden daha iyidir.

Marifet, uçsuz bucaksızlığı ve büyüklüğü sebebiyle deniz olarak hayâl edilmiştir. Âşık da bu denizin dalgıcısıdır.

2.1.82.4. Nûr

Dîde-i mahcûba nûr-ı ma 'rifet 'ayn-ı zarar

Nitekim çeşm-i 'alîlûn târ u zulmet çâresi (G. 544/4)

Marifet nuru perdeli gözlere zarar verir, nitekim görmeyen gözlerin çaresi, ilacı karanlıktır.

Marifet parlaklık vermesi, aydınlatması sebebiyle nur olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.82.5. Tohum

Bulamamakdan ma 'rifet tohmın eküp ey dil felâh

Dâne-i gendüm eküp hâsıl kılan fellâh yeg (MUK. 75/2)

Ey gönül buğday tanesi ekip meydana getiren çiftçi, marifet tohumunu ekip saadet bulamamaktan daha iyidir.

Kişi toprağa bir şeyler ekip bunun sonucunda topraktan bir karşılık bekler, beklentinin karşılığını alamayınca da üzülür, çünkü emek verir. Âşık, marifet tohumun ekip mutsuz olmaktansa buğday tanesi ekip ürün almayı tercih eder. Marifet ekilip ürün vermesi beklenen tohum olarak hayâl edilmiştir.

2.1.83. Melâmet

Sözlükte; ayıplama, kınama, azarlama, çıkışma olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, bir beyitte “taş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.83.1. Taş

Kılmasun âyîneni seng-i melâmet münkesir

Ta 'ne taşın atsalar cûş eyleye deryâlar gibi (G. 541/2)

Melâmet taşı ayineni kırmasın, tane taşını atsalar derya gibi coşar.

Gönül, kırılması yönüyle ayna olarak hayâl edilmiştir ve bu aynanın kırılmasına sebep olan ise melâmet taşıdır. Taşın sert olma özelliğinden dolayı atıldığı nesneyi kırma özelliği vardır. Ayıplama yerme, kınama anlamlarına gelen melâmet ise gönül kırması sebebiyle taş olarak tasavvur edilmiştir çünkü söylenilen kötü sözler, ayıplamalar kişinin kalbini kırar.

2.1.84. Meşrep

Sözlükte; içecek yer, yaratılış, tabiat, mizaç, huy, ahlak olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda, bir beyitte “kadeh” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.84.1. Kadeh

Gülüp açılmaga bezm-i çemende lâle gibi

Açık gerek kişinüñ meşrebi piyâle gibi (G. 493/2)

Çemen meclisinde lale gibi gülüp açılmak için kişinin meşrebinin şarap kadehi gibi açık olması gerekir.

Lale, dağlık alanlarda ve yeşilliklerde yetişen yabani bir bitki türüdür. Rengi kırmızıdır ve şekil itibariyle genellikle kadehe benzetilir. Lalenin yaprakları açık bir şekildedir. Şairin kullandığı “lale gibi gülüp açılmak” ibaresi iki anlama gelir. Birincisi, lalenin şekli yönüyledir diğer ise, lalenin kadehe benzemesi ve kadehte bulunan içkinin kişiye rahatlık verip onu konuşturması yönüyledir. Âşık nazarında kişinin meşrebi de tıpkı kadeh gibi açık olmalıdır. Yani şair, kişinin meşrebinin kadehin içindeki içkinin insan üzerinde bıraktığı hoş etki, konuşma hali gibi durumlar sayesinde açık olması gerektiği görüşündedir.

2.1.85. Mezellet

Sözlükte; zelillik, horluk, hakirlik, alçalık, itibarsızlık olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda, üç beyitte “toprak” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.85.1. Toprak

Saçar türâb-ı mezellet zamâne başumuza

Mükedder olsa n’ola cûybâr-ı eşk-i revân (G. 370/4)

Akan gözyaşı ırmağım mükedder olsa ne olur? Zamane başımıza mezellet toprağı saçar.

Felekten şikâyetin söz konusu olduğu beyitte şair, üzüntüsünü dile getirmektedir. Onun gözyaşı, ırmak olacak kadar çok akmaktadır ve kederlidir. Buna rağmen ona bir de felek kötü davranmaktadır. Alçalma, bayağılaşma anlamına gelen mezellet, ayaklar altında olması sebebiyle toprak olarak hayâl edilmiştir ve zamane bu mezellet toprağını şairin başına saçmaktadır. Şair bu durumdan muzdarip olsa da elinden bir şey gelmeyeceğinin farkındadır.

“Mezellet”; G. 460/5, G. 184/6. beyitlerde de “toprak” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.86. Mihnet

Sözlükte; Zahmet, eziyet, gam, keder, sıkıntı, dert, bela, musibet olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; iki “ağırlık”, bir “ateş”, iki “diken”, bir “ev”, bir “gece”, iki “gökyüzü”, bir “havan”, bir “ışık”, bir “kadeh”, bir “kılıç”, bir “meclis”, üç “yara”, bir “yol” olmak üzere on sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.86.1. Ağırılık

Bâr-ı mihnetden niçün kaddüñ büküldi ey felek

Dergehine Hân Murâd'ıñ istinâd itmez misin (G. 377/4)

Ey felek niçin mihnetin ağırlığından boynun büküldü, Murat Han'ın dergâhına güvenmez misin?

Bir nesnenin ağırlığı o nesneyi aşağı doğru çeker. Âşık nazarında mihnet de ağırlık gibidir boynun bükülmesine neden olur ancak şair, feleğe seslenerek bunun yersiz olduğunu düşünür çünkü o, Murat Han'a güvenmektedir. Murat Han olarak anılan Sultan 3. Murat, Nev'î'yi himayesi altına alan ve hatta ona hürmet gösterdiği rivayet olunan Osmanlı padişahıdır. Nev'î Sultan Murat'ın dergâhına güvenmektedir.

“Mihnet”, G. 312/2. beyitte de “ağırlık” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.86.2. Ateş

Çemende âşiyân şeklinde güller nâr-ı mihnetdür

Bulunmaz Nev'îyâ bir cây-i râhat bülbül-i zâra (G. 445/5)

Ey Nev'î, ağlayan bülbüle rahat bir yer bulunmaz, çemende (bulunan) aşiyân şeklindeki güller mihnet ateşidir.

Mihnet, insanın canını acıtır ve yakar bu özellikleri sebebiyle ateş olarak hayâl edilmiştir.

2.1.86.3. Diken

Şu bülbül kim çemende hâr-ı mihnet âşiyânıdır

Benüm gibi belâ-keş bir garîbüñ kuşça cânıdır (G. 138/1)

Mihnet dikenini çemende olan bülbülün yuvasıdır, benim gibi bela çeken bir garibin canı kuş kadardır.

Canın bülbül olarak tasavvurunda sevgilinin yüzünün gülşen, rakibin diken olarak hayâli, sevgilinin ve rakibin cana ettiği eziyet ile bülbülün çektikleri arasında kurulan ilgi yer alır. Mihnet, can acıtması yönüyle diken olarak tasavvur edilmiştir.

“Mihnet”, G. 422/7. beyitte de “diken” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.86.4. Ev

Marîz-i 'ışka bulunmaz bu dâr-ı mihnetde

Gelür gider gam ile âh u zârdan gayrı (G. 497/2)

Bu mihnet darında aşk hastalığına (çare) bulunmaz, gam ile ağlayıp inlemelerden gayrısı gelir gider.

Hasta olan kimseler evde tedavi görür ve gelenek gereği ziyaretçiler gelir gider. Bu mefhumdan hareketle âşığın dar-ı mihnette aşk hastalığının çaresi yoktur. Gam ile ah u zardan gayrısı gelir gider ancak onlar bâkîdir, daima âşık ile birlikte. Mihnet, aşk hastasının bulunduğu gam ile ah u zarın daimî olduğu ev olarak hayâl edilmiştir.

2.1.86.5. Gece

Bu sûz u nâlenüñ sebebini kimse sormadı

Mihnet şebinde âh u figânum bilinmedi (G. 503/2)

Bu ızdırap ve inlemelerimin sebebini kimse sormadı, mihnet gecesinde ağlayıp inlemelerim bilinmedi.

Sevgilinin âşığa karşı olan tavır ve davranışları âşığın ızdırap çekmesine ve ağlayıp inlemesine sebep olur. Âşık bu kavramlardan hiçbir zaman ayrı düşünülemez. O, çektiği tüm bu sıkıntıları tek başına yaşar ve bunu kimse bilmez. Gece, insana hüznün verir ve karanlık rengi sebebiyle mihnet gece olarak hayâl edilmiştir. Mihnetin gece oluşu, âşığın yaşadığı hüznlerle yakından ilgilidir.

2.1.86.6. Gökyüzü

Dögüp seng ile sînem gök gök itdüm âsitânında

Yaşum itdüm o mihnet göklerinüñ necm-i rahşânı (G. 533/4)

Sînemi taş ile dövüp gökyüzünde gök gök ettim, gözyaşımı o mihnet göklerinin parlak yıldızı yaptım.

Mihnet, kişinin bedenine zarar verir ve âşık bu sebeple sinesinin yaralı olduğunu “gök gök etmek” ifadesiyle belirtir. Âşık nazarında mihnet gök, gözyaşı da bu göğün yıldızıdır. Mihnetin gök olarak tasavvur edilmesi, genişliği ve büyüklüğü sebebiyledir.

“Mihnet”, G. 521/5. beyitte de “gökyüzü” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.86.7. Havan

Dögüldi hâven-i mihnetde ser-te-ser eczâ

Zamâne n'eyler ola eyleyüp gubâr beni (G. 518/3)

Zamane beni toz eylese ne olur (bana sıkıntı verse önemli değil), benim ilacım baştanbaşa, tamamen mihnet havanında dövüldü.

Günlük hayatta kullanılan bir nesne olan havan, içine konulan besinleri ezerek ufak parçalar haline getirir. Mihnet de âşığa verdiği sıkıntılar sebebiyle onun bedenini tıpkı bir havan gibi ezer ve küçük parçalara ayırır. Mefhumun hareket noktası, mihnetin insan vüduna olan olumsuz etkisidir.

2.1.86.8. Kadeh

Muttasıl eksilmede bezm-i sürûruñ neş'esi

Lîk câm-ı mihnetüñ keyfiyetin kem bulmaduk (G. 223/4)

Sevinç meclisinin neşesi sürekli eksilmede, ama mihnet kadehinin halini kötü bulmadık.

Sevinç ile mihnet kelimeleri arasında tezat sanatına yer verilmiştir ve şair mihneti kadeh olarak hayal etmiştir.

2.1.86.9. Kılıç

Ehl-i 'ışka yara-i şemşîr-i mihnet yaraşur

Hûblardan çâre-i mihr ü mahabbet yaraşur (G. 105/1)

Aşk ehline mihnet kılıcının yarası yaraşır, güzellere mihr ve muhabbet ilacı yaraşır.

Sevgilinin yaralamak için âşığa attığı savaş aletleri âşık için kıymetlidir çünkü sevgiliden gelmiştir ve âşık için sevgiliden kalan bir izdir. Bu sebeple âşık mihnet kılıcının yarasının kendisine, mihr ü muhabbet yarasının ise sevgiliye yaraştığını belirtir. Âşığın yarasının ilacı sevgilidedir. Mihnet, yaralayıcı olması sebebiyle kılıç olarak hayâl edilmiştir.

2.1.86.10. Meclis

Bezm-i mihnetde şarâb-ı 'ışkuñı nûş itdi dil

Aldı bir sınımış ayak deryâ-yı 'ummânı düriüst (G. 26/4)

Gönül mihnet meclisinde senin aşkının şarabını içti; bir kırık kadeh engin denizleri tamamen içine aldı.

Mihnet, meclis olarak hayal edilmiştir ve âşığın gönlü, bu mecliste aşk şarabı içmiştir.

Mihnetin gönül olarak tasavvur edilmesi, aşığın gönlünün daima burada bulunması ile ilgilidir.

2.1.86.11. Yara

Cism-i çâki gark-ı hûn bulduk göz açduk lâle-vâr

Biz bu dâğ-ı mihnete mu'tâd olan 'âşıklaruz (G. 184/2)

Yarık vücudun kana battığını gördük, lale gibi göz açtık, biz bu mihnet yarasına alışkın olan âşıklarız.

Âşığın vücudunda mihnet yarası sebebiyle yarıklar açılmıştır. Mihnet üzüntü vermesi, bedene zarar vermesi sebebiyle yara olarak hayâl edilmiştir. Âşığın bedeninin kana batması ve lale gibi göz açması da lalenin rengi ve şekli sebebiyledir. Lale kırmızı renkli bir çiçektir. Bu rengi itibariyle âşığın mihnet yarası olan bedeninin kana bulanması rengini laleden alır. Lalenin ortasında siyah renkli bir leke bulunur bu da benzerliği sebebiyle göz ile ilişkilendirilir ve yara da âşığın bedeninde bu leke gibidir. Âşık bu mihnet yarasına alışkındır çünkü devamlı buna maruz kalır.

“Mihnet”, G. 441/3, G. 544/5. beyitlerde de “yara” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.86.12. Yol

Ben hâk-i râh-ı mihnete sînemde na'î ü dâğ

Kaldı nişâne her biri bir şeh-süvârdan (G. 350/3)

Ben mihnet yolunun toprağında yürürken sinemde (bulunan) na'î ve yara(nın) her biri bir şehsüvardan nişane kaldı.

Mihnet, aşığın yürüdüğü bir yol olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.87. Murat

Sözlükte; arzu, istek, dilek, maksat, meram olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; iki “at”, iki “ok”, bir “kutup” olmak üzere beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.87.1. At

Nev'î'yi kılduñ hele esb-i murâdına süvâr

Bunca dem olmuşdı pâ-mâl-i rikâb-ı saltanat (K. 6/20)

Nev'î bunca zaman saltanat huzurunun hakiri olmuştu, sonunda Nev'î'yi murat atının süvarisi kıldın.

Nev'î, devlet erkânından değer görmediğini ancak nihayetinde murat atına süvari

olduğunu belirtir. Murat, şairin isteklerinin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi ve ulaşacağı şeye süratle ulaştırması bakımından at olarak hayâl edilmiştir.

“Murat”, K. 11/6. beyitte de “at” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.87.2. Ok

İrişdi menzile tîr-i murâdı her kişinüñ

Baňa gelince velî itdi rûzgâr ihmâl (K. 29/32)

Her kişinin murat oku menzile erişti, ama bana gelince rûzgâr (beni) ihmal etti.

Ok atıldığında uzak yerlere gidebilme ve hedefe varma özelliği ile bilinir. Şair de istekleri hedefe ulaşabilmesi yönüyle ok olarak tasavvur etmiştir ancak herkesin murat oku menzile ulaşırken sıra şaire geldiğinde rûzgâr görevini yerine getirmemiştir. Nev‘î, şansın ve kaderin ondan yana olmadığı görüşündedir, o kendini talihsiz biri olarak görür. Rûzgâr, yel ve zaman anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

“Murat”, K. 40/6. beyitte de “ok” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.87.3. Kutup

Sen mazhar-ı kerâmet-i külliyesin senüñ

Kutb-ı muraduñ üzre döner işbu âsiyâb (TERKB. 4/16)

Sen külliye kerametinin mazharısın işte bu değirmen senin murat kutbun üzerinde döner.

Dünya, dönmesi yönüyle değirmen olarak tasavvur edilmiştir ve bu dünyanın dönmesi memduhun kutb-ı muradı sebebiyledir. Murat, değirmenin onun üzerinden döndüğü bir kutup olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.88. Nâle

Sözlükte; inleme, inilti olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “baykuş”, bir “kıyamet” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.88.1. Baykuş

Bir harâb-âbâd imiş bu kasr-ı mînâ sanduğuñ

Bûm-ı nâlem dün gice çıkdı sipihrüñ bâmına (G. 414/2)

Bu kasr-ı mina sandığın bir harab-abad imiş, bum-ı nâlem dün gece gökyüzünün çatısına çıktı.

Baykuş, harabelerde yaşayan bir kuştur ve gökyüzü harabe olarak hayâl edilmiştir.

Âşığın nalesi harab olarak anılan gökyüzünün çatısına konmuş baykuş olarak hayâl edilmiştir

2.1.88.2. Kıyamet

Sandılar kopdı kıyâmet taglar kaldırdı baş

Dilberüñ kûyinde olan nâle vü feryâddan (MUK. 3/3)

Sevgilinin semtinde olan nale ve feryattan dolayı dağlar baş kaldırdı. (Bu sebeple) kıyametin koptuğunu sandılar.

Âşık, sevgilinin bulunduğu yerden ayrılmaz. Sevgili onu yanına yaklaştırmayınca âşık, üzüntüsünden ağlayıp inler ve feryad eder. Âşığın bu hali tıpkı kıyamete benzer. Kıyamet günü, yeryüzünün gökyüzü ile yer değiştirmesi, doğaya ait her şeyin yerinden ayrılması gibi hadiselerin olacağı bilinir. Bu nedenle âşığın ağlayıp inlemeleri, feryad etmesi kıyametin kopup dağların baş kaldırmasına benzer.

2.1.89. Nâmus

Sözlükte; kanun, nizam, edep, hayâ, ırz, temizlik, doğruluk olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, bir beyitte "cübbe" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.89.1. Cübbe

Çâk itmege libâs-ı teni şimdi kasdumuz

Fikr it ne kaldı cübbe-i nâmûs u 'ârdan (G. 350/4)

Şimdi ten elbisesi yırtmaya kastettik düşün ar ve namus cübbesinden ne kaldı.

Tasavvufî manada beden, Hakk'a varma hususunda engel olarak kabul edilir. Bu nedenle âşık, ten elbisesini yırtmak niyetindedir. Cübbe de elbiselerin üzerine giyilen uzun bir kıyafet olması sebebiyle ar ve namus cübbesinden de geriye bir şey kalmayacaktır. Ar ve namus, yırtılıp parçalanması sebebiyle cübbeye benzetilmiştir.

2.1.90. Nâz

Sözlükte; kendini beğendirmek için takınılan yapmacık tavır, bir şeyi beğenmiyormuş gibi gözükmek, şımarıklık, yalvarma, rica olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "bahçe", bir "doruk", iki "kaftan", iki "rüzgâr" olmak üzere altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.90.1. Bahçe

Hüsniñ güli açıldı bahâruñ zamânıdur

Ey serv-i bâg-ı nâz kenâruñ zamânıdur (G. 70/1)

Güzelliğinin gülü açıldı baharın zamanıdır ey naz bahçesinin servisi sahil zamanıdır.

Bahar, insanın içinin coşkuyla kaplanmasına vesile olan, her yerin yeşillik dolduğu, ağaçların çiçekler açtığı kısacası tabiatın uyandığı bir mevsimdir. Baharın insanlar üzerinde sevinç ve neşe verme gibi olumlu bir etkisi vardır. Şair baharın gelmesini sevgilinin güzelliğinin gülünün açılmasına bağlar. Sevgilinin güzelliği tıpkı bir gül gibi açılmıştır. Bu, âşık nazarında baharın habercisidir. Sevgili naz bağında bulunan bir servidir. Naz, güllerin, servinin bulunduğu bir bahçeye benzetilmiştir. Ağacın sallanması sebebiyle sevgili, naz bağının servisidir.

2.1.90.2. Doruk

Eyleyen hurşîd-i evc-i nâz u istignâ seni

Eylemiş bir ‘âşık-ı ser-geşte vü şeydâ beni (G. 546/1)

Seni naz ve istigña doruğunun güneşi eden beni çılgın ve perişan âşık eylemiş.

Şair, felekten şikâyet etmektedir, çünkü felek sevgiliye iyi âşığa ise kötü davranmaktadır. Felek, sevgiliyi naz ve istigña doruğunun güneşi haline getirmiştir. Âşık sevgiliyi naz ve istigña doruğunun güneşi olarak kabul eder. Sevgilinin nazı ve istigñasının çok olması onun bir doruk olarak hayâl edilmesine neden olur. Sevgili ise bu doruğun güneşidir, çünkü yüzü tıpkı bir güneş gibi dünyayı aydınlatacak derecede parlaktır. Sevgili böyle iken şair kendini, çılgın ve perişan bir âşık olarak görür.

2.1.90.3. Kaftan

Gökden inmiş sanemâ kâmetüñe hil‘at-ı nâz

Yırlı yirinde ne hûb olmuş anuñ endâmı (G. 555/5)

Ey sanem, naz kaftanı gökten boyuna inmiş onun endamı yerli yerinde, ne güzel olmuş.

Naz, sevgilinin endamına uygun olan bir kaftan olarak hayâl edilmiştir. Bu kaftan, göklerden onun boyuna göre inmiştir. Sevgilinin en önemli özelliği nazlı oluşudur. Bu özellik onun yaratılışında vardır. Naz kaftanın gökten inmesi bu sebeptir. Sevgilinin nazlı oluşu, âşığın ona olan meylini arttırır.

“Naz”, G. 454/2. beyitte de “kaftan” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.90.4. Rüzgâr

Nâz ile âheste âheste yürür ol şeh-süvâr

San nesîm-i subh ile gül-berg-i ra‘nâdur gider (G. 150/2)

O şehsüvar sevgili, naz ile yavaş yavaş yürür sanki sabah rüzgârı ile güzel gül yaprağı gider.

Rüzgâr, esmesiyle tabiatta bulunan ağaç, yaprak, çiçek gibi pek çok nesnenin hareket etmesine neden olur. Sevgilinin nazlı bir şekilde yavaş yavaş yürümesi âşığa, rüzgâr ile gül yaprağının gitmesi hayâlini kurdurur. Sevgilinin nazı, gülün hareket etmesine vesile olan rüzgâr olarak hayâl edilmiştir.

“Naz”, G. 500/5. beyitte de “rüzgâr” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.91. Nefs

Sözlükte; ruh, can, hayat, insanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçlar, kendi, şahıs, asıl, maya, cevher, bir şeyin ta kendisi olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “firavun”, bir “karga”, bir “Yecüc askeri” olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.91.1. Firavun

Eylegil tâbût-ı cismüñ garka-i nîl-i fenâ

Tâ bula Mûsî-i can Fir‘avn-ı nefsüñden mefer (K. 12/29)

Musi-i can, nefis Firavunu’ndan kaçacak yer bulursa, cisim tabutunu yokluk niline gark et.

Can ile nefis arasında kurulan ilgi, Musa peygamber ile Firavun arasındaki ilgi ile ilişkilendirilmiştir. Musa peygamber doğduğunda annesi onun öldürüleceği endişesiyle bir sandığa koyup onu Nil nehrine bırakmıştır. Bu sandığı bulan Firavun’un karısı ise onu saklamıştır. Firavun Kıbt kavminden gelmekte ve İsrailoğullarına düşmandır ve Musa peygamber de İsrailoğulları soyundan gelmektedir. Bu nedenle O’na da düşmandır. Musa peygamber bir gün kaza neticesinde bir Kıpti’yi öldürünce Firavun’un ona karşı kızgınlığından korkup Mısır’dan kaçmıştır. Beyitte bu hadiseye telmih yapılmıştır. Musa’nın Firavun’da kaçması gibi can da nefisten kaçmak ister. Nefis, zalim olması, kötülüğe yol açması ve insana zarar vermesi sebebiyle Firavun’a benzetilmiştir. Nefis Firavunu’ndan kurtulmanın çaresi, cisim tabutunu nil nehrine gark etmektir.

2.1.91.2. Karga

Uçup bâzû-yı şehden şâhbâz-ı ‘ışk iken Nev‘î

Bu zâg-ı nefis için bâzîçe-i gılmânda kalmışsın (G. 330/5)

Ey Nev‘î, aşk şahbazı iken bu nefis kargası için şehin omuzlarından uçup gençlerin oyununda kalmışsın.

Nefsin karga olarak hayâl edilmesi rengi ve uğursuz kabul edilmesi ile ilgilidir. Nefsine düşkün kimse, günaha ve kötülüklere gark olacağı için nefis, karga olarak hayâl edilmiştir.

2.1.91.3. Yecüc Askeri

Var salât-ı hams ile sedd it havâss-ı hamseñi

Leşker-i Ye'cüc-ı nefis "Allahuekber"den kaçır (K. 12/26)

Beş vakit namaz ile beş duyuna set çek, (çünkü) nefis Yecucu'nun askeri "Allahu ekber"den kaçır.

Dış yapı itibariyle kısa boylu, kulakları yerlere kadar uzanan çirkin yaratıklar olduğu söylenen Yecüc, Mecüc ile birlikte anılır ve Kur'an-ı Kerim'de bahsedilir. Fitneye sebep olması, kargaşa çıkarması gibi kötü özelliklere sahip olduğu için şair nefsi, Yecüc'ün askeri olarak hayâl etmiştir. Nefis Yecücü'nün askeri "Allahu ekber" demekten kaçtığı için ona beş vakit namaz ile set çekmek gerekir.

2.1.92. Ölüm

Sözlükte; bir canlıda hayati fonksiyonların tam ve kesin bir şekilde durması, sona ermesi durumu, mevt, irtihal, vefat olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; iki "sefer", bir "zehir" olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.92.1. Sefer

Can rihlet iderken lebini agzuma sundı

Şeh kullarına dirlik idermiş sefer üzere (G. 394/2)

Can göç ederken dudağını ağzıma sundu padişah seferdeyken kullarına maaş verirmiş.

Osmanlı Devleti'nde yeni yerler fethetmek üzere sefere çıkan padişah, savaşta yararlılık gösteren ve başarılı olan askerlere maaş karşılığı toprak verir bu sisteme de dirlik sistemi adı verilirdi. Bu tasavvurdan hareketle şair, sevgiliyi padişah kendini ise onun kulu olarak hayâl etmiştir. Padişahın sefere çıktığında kullarına verdiği dirlik ile can göç ederken sevgilinin âşığa dudağını sunması arasında sıkı bir münasebet vardır. Canın göç etmesi anlamına gelen ölüm, sefere çıkmaya benzetilmiştir. Sefere çıkan kimsenin bulunduğu yerden uzaklaşması gibi ölen kimse de dünyadan uzaklaşır. Sevgilinin dudaklarını âşığa sunması ise onun için dirliktir.

"Ölüm", G. 78/5. beyitte de "sefer" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.92.2. Zehir

Hukemâ ittifak idüp hergiz

Bulmadılar bu zehre tiryâkı (M. 5/4)

Hekimler anlaşıp bu zehre asla ilaç bulamadılar.

Ölüm, hekimlerin asla ilacını bulamadığı bir zehire benzetilmiştir.

2.1.93. 'Ömür

Sözlükte; ömür, yaşama, yaşayış, hayat olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "bostan", bir "kaba", bir "köşk", bir "malzeme", iki "nakit", bir "satranç" olmak üzere yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.93.1. Bostan

Bitmez dahı tohm-ı emelüm dâne dükendi

Bustân-ı 'ömür mîveleri bitdi vü yitdi (G. 545/3)

Ömür bostanının meyveleri bitti ve yetti emel tohumu daha yetişmez (çünkü) tanesi tükendi.

Ömür bostanının meyvesi, insanın gerçekleşmesini istediği arzularıdır. Bu bostanda meyveler bittiği ve taneler tükendiği için emel tohumu daha yetişmez. Ömür, arzu meyvelerinin bulunduğu ve bittiği bir bostana benzetilmiştir.

2.1.93.2. Kaba

Kûteh biçildi kâmet-i cisme kabâ-yı 'ömr

Tûl-i emel bu yolda kıyâmet degül midür (G. 56/4)

Ömür kabası vücut boyuna kısa biçildi, bu yolda sonu gelmeyen arzular kıyamet değil midir?

Kaba, Hak yolunda ilerleyen ve dünyaya ait hiçbir nesneye tama' etmeyen kimselerin giydiği bir giyecektir. Şair, ömrün kısa oluşunu kaba metaforu üzerinden belirtmiştir. Ömür kabası, âşkın boyuna kısa biçilmiştir. Kaba, insan ömrüne kısa biçilen bir kabaya benzetilmiştir.

2.1.93.3. Köşk

'Ayş-ı dünyâ göz yumup açmışça gelmez âh kim

Kasr-ı 'ömrüñ bir habâb-ı mey kadar bünyâdı yok (G. 220/3)

Dünya zevki göz açıp kapamış gibi gelmez, ömür köşkünün bir habab kadar yapısı

yok.

Şair dünyanın bir temele dayanmadığı düşüncesiyle ömrü, temelsiz olması sebebiyle şarap kabarcığı kadar yapısı olmayan bir köşke benzetmiştir. Habab olarak bahsedilen şey, suyun veya şarabın üzerinde bulunan kabarcıktır. Ömür köşkü ile şarap kabarcığı arasında mukayese yapan şair, mübalağa sanatından yararlanmışır.

2.1.93.4. Malzeme

‘Înân-ı sabrumı destümden aldı bir güzel sarrâc
Çeküp râh-ı belâyâ raht-ı ‘ömrüm eyledi târâc (G. 39/1)

Bir güzel saraç, sabır dizginimi elimden aldı, beni bela yoluna çekip ömrümün malzemesini yağmaladı.

At takımları, eyer ve koşum yapan veya satan kimse anlamına gelen serrac, âşığın sabır dizginini elinden almıştır. Âşığın sabrını elinden alan sevgili, onu bela yoluna çekip ömür malzemesini almıştır. Eskiden, eşkıya, haydut gibi kötü kimseler, insanlara zulmederek yol kesip ellerindeki malzemeleri alırlardı. Şair bu tasavvurdan hareketle, sevgilinin onu bela yoluna çekip ömür malzemesini elinden aldığını belirtir. Ömür, âşığın elinde bulunan her an gitme ihtimali olan bir malzemedir.

2.1.93.5. Nakit

Ölçüp döker nokta-i encümle subh u şâm
Nev‘î nukûd-ı ‘ömrümüz eyler hisâb çarh (G. 46/5)

(Ey) Nev‘î, felek ömür nakdimizi hesap eder ve yıldızların noktası ile sabah akşam (onu) ölçüp döker.

Şair, felekten şikâyet etmektedir, çünkü feleğin ömür nakdini hesap ettiği görüşündedir. Felek, sabah akşam noktaya benzetilen yıldızları ölçüp dökmektedir. Bu tasavvurun manası, zamanın geçişi ile ilgilidir. Sabah çıkan güneş, akşam yerini yıldızlara bırakır ve böylece gün devir daim yapar ve zaman ilerler. Felek, zamanın geçmesi için de sabah akşam yıldızları ölçüp döker ve bu sayede âşığın ömür nakdinin hesabını yapar. Âşığın ömrü, harcanması ve hesabının yapılması yönüyle nakit olarak hayâl edilmiştir.

“Ömür”, G. 493/5. beyitte de “nakit” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.93.6. Satranç

Olmasa satranc-ı ‘ömrüñ lu‘betinde şâh mât
Tıfl-ı dil eglenmege bâzîçe-i a‘lâ idi (G. 500/3)

Ömür satrancının oyununda şah mat olmasa, gönül çocuğu eğlenmek için güzel bir oyuncak idi.

Satranç, iki kişinin karşılıklı bir şekilde oynadığı bir oyun türüdür. Bu oyunun bitmesi rakibi şah mat etmek ile mümkündür. Âşığın gönlü şah mat olmuş yani oyun sona ermiştir. Eğer oyun devam etseydi âşık nazarında gönül çocuğu eğlenmeye devam edecekti. Şair ömrü, bir satranç oyununa benzetmiş ve bu satranç, gönül çocuğunun eğlenmek için oynadığı bir oyuncaktır.

2.1.94. Rahmet

Sözlükte; acıma, esirgeme, koruma, yargılama olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “damla”, bir “ilaç” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.94.1. Damla

*Çün irdi vakt-i seher togdı nûr-ı mihr-i zafer
Saçıldı reşha-i rahmet döşendi nat'-ı nevâl (K. 29/5)*

Zafer güneşinin nuru doğdu, seher vakti geldiği için rahmet damlası saçıldı, talih yiyeceği serildi.

Rahmet, çokluğu sebebiyle damlaya benzetilmiştir.

2.1.94.2. İlaç

*Derd-i 'ışka gerçi kim dârû-yı sıhhat yaramaz
Yârdan ammâ devâ-yı rahm ü şefkat yaraşur (G. 105/2)*

Aşk derdine sıhhat ilacı yaramaz ama yardım (gelen) merhamet ve şefkat ilacı yakışır.

Hasta kimselerin iyileşebilmesi için ilaç elzendir ve hastalık vücut aksamının işlevlerini yerine getirememesi durumudur. Âşık, aşk derdine tutulmuştur ve kendini hasta kabul eder ancak bu derdin çaresi hastaların kullandığı ilaç değildir. Onun aşk derdine sevgiliden gelen rahmet ve şefkat ilacı iyi gelir. Gönlü yaralı olan kimselere gelecek en iyi şey sevgi, şefkat ve merhamet göstermektir, bu yaraların iyileşmesinde temel etkidir. Bu sebeple rahmet ve şefkat, âşığa iyi gelmesi, onun hastalığını iyileştirmesi sebebiyle ilaca benzetilmiştir.

2.1.95. Rızâ

Sözlükte; hoşnutluk, memnunluk, razı olma, peki deme, istek, kendi isteği olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “semt”, bir “ülke” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.95.1. Semt

Nakş idüp hatıra “la yes’elü ‘ammâ yef’al”

Çün kazâdûr bu rızâ semtine niyyet idelim (TERC. 8/28)

“La yes’elü ‘ammâ yef’al” (lafzını) gönlümüze nakşedip rıza semtine (gitmeye) niyet edelim çünkü (bu) kazadır.

Sorgulamanın yapılabilmesi için sorgulama yapacak olan kimsenin daha üstün özellikler göstermesi gerekir, bu da mümkün değildir çünkü Allah, herkesten ve her şeyden üstündür. Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’de Enbiya Suresi 23. Ayette *O, yaptığı şeylerden dolayı sorgulanamaz.*¹⁰⁷ İfadesi yer almaktadır. Şair bunu gönlüne nakşetme amacındadır ve bu, onun nazarında kazadır bu sebeple rıza semtine gitmeye niyet edebilir. *Rıza, hüküm ve kazaya itirazda bulunmamayı ifade eder. Rızanın şartı, kazadan sonra olmasıdır.*¹⁰⁸ Kazayı kabul edip buna rıza göstermek gerekir. Rıza, şairin gitmeye niyetinin olduğu bir semte benzetilmiştir.

2.1.95.2. Ülke

Tâc itdi terk fakr-ile buldı gınâ-yı kalb

Milk-i rızâda husrev-i sâhib-kırân ola (TERKB. 4/33)

Husrev-i sahip-kıran rıza mülkünde tacı terk etti, fakirlik ile gına-yı kalp buldu.

Memduha atfedilen sahipkıran sıfatı, hükümdarın başarılı olmasını ifade eder. Hükümdarlık alametlerinden olan tac, kıymetlidir ve onu terk etmek tasavvufi manada dünyevi unsurlardan feragat etmek demektir. Husrev, rıza mülkünün sahibidir ancak buna rağmen tacı terk eder. Rıza, tacın terk edildiği bir mülke benzetilmiştir. Mülke benzetilmesinde onun büyüklüğü azameti de söz konusudur. Husrev-i sahip-kıran, terk ettiği tac sayesinde fakirlik ile gönül zenginliği bulmuştur. Fakirlik ile gına-yı kalp arasında tezat sanatına yer verilmiştir.

2.1.96. Rif‘at

Sözlükte; yükseklik, yücelik, büyük ve büyük rütbe olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “bahçe”, bir “bina”, bir doruk” olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

¹⁰⁷ Kur’an-ı Kerim Meâli, s. 354.

¹⁰⁸ E. Cebecioğlu, age, s. 399.

2.1.96.1. Bahçe

Su gibi alçaklara cânâ tenezzül itmeseñ

Bâg-ı rif'atde boyuñ serv-i hırâmân eyleseñ (G. 248/4)

Ey sevgili, su gibi alçaklara tenezzül etmesen, rifat bahçesinde boyunu serv-i hıraman eylesen.

Su, alçak yerlerden akar ve bu yönüyle onun alçak gönüllü olduğu tasavvuru vardır. Şair sevgiliye seslenerek su gibi alçaklara tenezzül etmemesi dileğini rakibi “alçak” sıfatıyla anmasından kaynaklanır. Bilindiği üzere sevgili, rakibe meyillidir ve âşıktan yana yüzünü dahi çevirmez dolayısıyla âşık, bu durumdan oldukça mustarıptır. Sevgilinin boyu, yüksek oluşu sebebiyle servi ağacına benzetilmiş ve âşık bu servinin rifat bahçesinde olmasını temenni eder. Rifat, serv-i hıramanın olduğu bir bahçeye benzetilmiştir.

2.1.96.2. Binâ

Sarây-ı fitnatına şâh-ı 'akl-ı kül mi 'mâr

Binâ-yı rif'atine hindû-yı Zuhal müzdür (K. 22/35)

Senin fitnat sarayının mimarı akl-ı kül padişahıdır; rifat binana zuhal yıldızı müzdür.

Çabuk anlayıp kavrama, zihin açıklığı anlamlarına gelen fitnat, akl-ı kül şahı olan Allah tarafından yapılmış bir saraydır, dolayısıyla Allah bu sarayın mimarı kabul edilir. Hindu-yı zuhal olarak anılan zuhal veya satürn gezegeni, yedinci gökte yer alır ve diğer gezegenlerin en üstünde bulunur. Bu sebeple yücelik hususunu belirtmek amacıyla kullanılır. Rif'at yükseklik ve yücelik belirtmesi sebebiyle binaya benzetilmiştir ve bu binanın amelesi zuhal gezegenidir. Rif'at ve zuhal gezegeninin ortak noktası yüksekliği ifade etmeleridir.

2.1.96.3. Doruk

Serv-veş pâ-der-gil oldı evc-i rif'at gözleyen

Buldı tûbâ gibi rif'at hâk-i zillet gözleyen (G. 344/1)

Rifat doruğu gözleyen servi gibi kıpırdayamaz oldu, hakirlik toprağı gözleyen tuba ağacı gibi yücelik buldu.

Nev'î, hak edenin hak ettiği yerde olmayışından ötürü serzenişte bulunur. Rif'at doruğu gözleyen servi ağacı gibi kıpırdayamaz oluşu, kişinin hak ettiği veya istediği yere ulaşamamasındadır. Rif'at ulaşmak istenen bir doruğa benzetilmiştir. Hakirlik ise yerde bulunması sebebiyle toprağa benzetilmiştir. Nev'î'ye göre hakirlik toprağı gözleyen de tıpkı tuba ağacı gibi yücelik bulur. Tuba ağacı, cennette bulunan kökü yukarıda dalları aşağı doğru

sarkan kıymetli bir ağaçtır ve yüceliği simgeler. Rif'at ile doruk hakirlik ile toprak arasındaki ilişki Leff ü Neşr sanatının kullanılmasını sağlamıştır.

2.1.97. Sa'âdet

Sözlükte; mutlu olma, mutlu yaşama, mutluluk, bahtiyarlık olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir "güneş", iki "iksir", bir "mühür", üç "yıldız" olmak üzere yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.97.1. Güneş

*Dile pertev sala mı şems-i sa'âdet bir gün
Nev'îyâ tîr-i belâ sînemi gırbâl itdi (G. 501/5)*

Ey Nev'î bela oku sinemi kalbur gibi delik deşik etti, saadet güneşi bir gün gönlüme ışık saçar mı?

Âşığın sinesi sevgilinin bela oklarının deldiği bir kalbur olarak tasavvur edilmiştir. Bu oklardan dolayı delik olan âşığın gönlü, gamlı olması sebebiyle karanlıktır çünkü hüznün bireyin içini karanlık olmasına sebep olur. Âşık bu halinin karşısında saadet güneşinin gönlüne ışık vermesini temenni eder. Saadet, ışıyla etrafını aydınlatması, mutluluk vermesi sebebiyle güneşe benzetilmiştir.

2.1.97.2. İksir

*Cevher-i nâ-yâbî görsün hâk-i râh-ı yârda
Gelsün ol 'âlemde iksîr-i sa'âdet gözleyen (G. 344/2)*

Âlemde saadet iksirini gözleyen gelsin sevgilinin yolunun toprağında benzersiz cevher görsün.

Sevgilinin yolunun toprağı kıymetli oluşu sebebiyle cevhere benzetilmiştir ve bu cevheri görecekt olanlar saadet iksirini gözleyenlerdir bu toprak da iksirden daha önemlidir. İksirin bireyi büyümesi özelliği vardır. Saadet, büyümesi sebebiyle iksire benzetilmiştir.

"Saadet", MUK. 46/2. beyitte de "iksir" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.97.3. Mühür

*Basduguñ hâk-i siyeh 'unvân ile şevket bulur
Var-ise mühr-i sa'âdetdür nişân-ı makdemüñ (G. 237/2)*

Bastığın siyah toprak unvan ile büyüklük bulur, eğer gelişinin izi varsa bu saadet mührüdür.

Sevgili âşık nazarında çok kıymetlidir dolayısıyla, onun bulunduğu yer, bastığı toprak dahi sırf orada bulunduğu için, oraya ayağı değdiği için değerli bulunur. Sevgilinin hak-i siyahının unvan ile şevket bulması bu sebeptir. Onun nişan-ı makdemi âşık için saadet mührü kabul edilir. Saadet, iz bırakması sebebiyle mühre benzetilmiştir.

2.1.97.4. Yıldız

Gam-hânemi münevver ider mi gelüp o mâh

Bir gün togar mı necm-i sa'âdet didükleri (G. 539/4)

O ay yüzlü sevgili gelip gam evimi aydınlatır mı, saadet yıldızı dedikleri bir gün doğarmı?

Hüzünlü olan bireyin ruh hali kötü ve karamsardır. Âşık da sevgiliden dolayı daima gamgîn olduğu için gönlünü karanlık bir ev gibi düşünmüştür. Bu evin aydınlanması için ışığa ihtiyaç vardır. Sevgilinin parlak olması sebebiyle ay olarak tasavvur edilen yüzü, âşığın gam hanesini aydınlatacak olan tek şeydir. Âşık karamsar ruh hali içinde iken bir gün mutlu olma arzusundadır bu sebeple saadet yıldızının bir gün doğmasını temenni eder. Bu da ilm-i nücuma mümkündür. *İlm-i nücuma göre, yıldızların birbirine yakın, uzak oluşları ve burçlardaki birleşmeleri dolayısıyla insan talihine ve çeşitli hadiselerle etti ettiğine inanılmaktadır.*¹⁰⁹ Saadet, uğur getirmesi istenilen bir yıldızla benzetilmiştir. Âşık talihli olmayı arzular.

“Saadet”, TERKB. 4/61, G. 76/5. beyitlerde de “yıldız” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.98. Sabır

Sözlükte; dayanma, katlanma, nefesine hâkim olma, kendini tutma olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “dizgin”, bir “elbise”, bir “meta” bir “rehber” olmak üzere dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.98.1. Dizgin

‘Înân-ı sabrumı destümden aldı bir güzel sarrâc

Çeküp râh-ı belâya raht-ı ‘ömrüm eyledi târâc (G. 39/1)

Bir güzel saraç sabrımın dizginini elimden aldı, (beni) bela yoluna çekip ömür malzememi yağmaladı.

Sevgili, âşığa merhamet göstermez ve ona daima kötü muamele eder. Bu durum karşısında âşığın yapacağı tek şey sabretmektir. Nitekim âşık, bu şekilde davranmak için de

¹⁰⁹ C. Kurnaz, *age*, s. 443.

gayret gösterir. Sabır, yaşanan olumsuzluğa gösterilen tahammül gücüdür ve insanların eylemlerini kısıtlar bu nedenle sabır dizgine benzetilmiştir. At takımları, eyer ve koşum yapan veya satan kimse anlamına gelen sarrac, sevgili için kullanılmıştır ve sarrac olan sevgili âşığın sabır dizginini elinden almış, yani onun sabırsız olmasına neden olmuştur.

2.1.98.2. Elbise

Libâs-ı köhne-i sabrı gamuñla pâreledüñ

Havâya karşı turan şol sehâba döndürdüñ (G. 249/4)

Sabrın köhne elbisesini gamınla parçaladın, (onu) havaya karşı duran şu buluta benzettin.

Âşık, sevgiliye karşı oldukça sabırlıdır ve o, sabır gösterme hususunda oldukça dirayetlidir. Sevgilinin ona karşı gösterdiği davranışlardan dolayı gamlı olan âşığın sabrı azalmaktadır. Bu tasavvur, köhne elbise metaforu ile ifade edilmiştir. Elbisenin köhne olması onun çok kullanılmış olması ile ilgilidir. Âşığın sabrı da gam ile parçalanan köhne bir elbiseye benzetilmiştir. Rüzgâra karşı duran bulut ile gam karşısında köhne olan sabır arasında sıkı bir münasebet söz konusudur.

2.1.98.3. Metâ‘

Metâ‘ı sabrumı kılta hat u hâlüñ n’ola yagmâ

Ruhuñdan şehr-i dilde eksük olmaz bir zamân âteş (G. 199/4)

Benin ve ayva tüylerin sabır sermayemi yağmalasa ne olur ateş gönül şehrinden bir an eksik olmaz.

Eskiden haydutlar veya eşkıyalar bir yeri veya insanların mallarını yağmalar ve ele geçirirlerdi. Bu durum da kargaşayı beraberinde getirirdi çünkü bu hal dağıtarak, yakıp yıkarak mümkün olurdu. Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ben; fitne çıkarma, bela getirme özelliklerin dolayı yağmacı olarak tasavvur edilmiş ve âşığın sabrı, yağmalanan bir sermayeye benzetilmiştir. Âşığın gönlü daima sevgilinin aşkından yandığı için gönül, yağmalanmış ve ateşe verilmiş bir şehre benzetilmiştir dolayısıyla benini ve ayva tüylerinin sabır sermayesini yağmalaması âşık nazarında çok mühim sayılmaz çünkü zaten onun gönlü yağmalanmıştır.

2.1.98.4. Rehber

Yitürdi rehber-i sabrı dükendi zâd-ı karâr

Güm oldı râh-ı mahabbetde Nev‘î-i şeyda (G. 12/5)

Sabır rehberini yitirdi, karar yiyeceği tükendi dîvâne Nev'î aşk yolunda güm oldu.

Bilinmeyen bir yere giden kimse, orayı rehber sayesinde gezip görüp tanıyabilir. Âşık nazarında aşk da bir yoldur ve bu yolun rehberi de sabırdır. Sabır, âşığa yol göstermesi sebebiyle rehbera benzetilmiştir. Âşık, sabır rehberini yitirip karar yiyeceğini tüketince aşk yolunda güm olmuştur. Şairin gümrah kelimesini rah-ı muhabbette güm olmak olarak kullanması aynı zamanda bu yolda kendini yolunu şaşmış biri olarak göstermesine sebep olur.

2.1.99. Sefâ

Sözlükte; saflık, berraklık, gönül şenliği, kedersizlik, neşe, zevk, eğlence olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; üç “kadeh”, bir “köşk”, iki “meclis”, bir “sofra” olmak üzere yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.99.1. Kadeh

Ehl-i dil terk itmeyüp câm-ı safâdan geçmedi

Geçdi câm-ı bâdeden sûfî riyâdan geçmedi (G. 527/1)

Gönül ehli safa kadehini terk etmedi, sufi şarap kadehinden vazgeçti riyanan vazgeçmedi.

Bireyde sarhoşluk hissi oluşturan içki, bir müddet de olsa dertlerden uzaklaşıp hüznü dağıtmaya yardımcı olur, neşe ve mutluluk getirir. Gönül ehli olan âşık ise safa kadehini terk etmez çünkü o, hüznünü safa kadehi ile dağıtır. Sefa, mutlu etmesi, âşığın hüznünü gidermesi sebebiyle kadeh olarak tasavvur edilmiştir. Gönül ehli ile sufiyi mukayese eden şair, gönül ehlinin safa kadehinden, sufinin ise riyanan vazgeçmeyeceği kanaatindedir çünkü bireyin düşkün olduğu şeylerden vazgeçmesi pek kolay değildir.

“Sefa”; G. 335/1, G. 372/1. beyitlerde de kadeh olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.99.2. Köşk

Safâ kasrına ger sûfî 'urûc itmeñ murâd ise

Koma elden ayagı hâne-i hammârdan çıkma (G. 463/4)

Sufi eğer safa kasrında yükselmeyi istiyorsa hane-i hammardan çıkma oradan elini ayağını kesme.

Hane-i hammar eğlence yeri olarak anılan meclis yerine kullanılmış bir tabirdir. Eğlence isteyen, derdinden uzaklaşıp mutlu olma arzusunda olan kimse meclisten çıkmaz, çünkü meclis bireye mutluluk verir. Safa kasrında uruc etmek isteyen kimse de buradan ayrılmamalıdır. Safa, âşığın yükselme muradında olduğu kasra benzetilmiştir. Âşık, huzur ve

mutluluğun doruklarında olmak istediği için kasrın yüksek olması hayâlini kurmuştur. Onun yeri ise hane-i hammardır.

2.1.99.3. Meclis

Bezm-i safâda gayr ile kârûñ seniñ sürûr

Ben künc-i gamda fîkr-i visâlûñle dil-fîgâr (G. 107/2)

Senin işin safa meclisinde başkalarıyla sevinç, ben gam köşesinde kavuşma düşüncesi ile gönlü yaralıyım.

Rakip, sevgilinin ilgisine mazhar olurken âşık bundan mahrum kalır ve bu durumdan hiç hoşnut değildir. Sevgilinin ilgi ve alakayı rakibe göstermesi, âşığın gönlünün yaralı olmasına sebep olur çünkü âşık, rakibin bunu hak etmediği bilakis kendisinin hak ettiği kanaatindedir. Sevgili, safa meclisinde rakip ile sevinç içindedir. Sefa eğlenilen, dertlerden uzaklaşılan ve kişilerin sürur içinde olduğu bir meclise benzetilmiştir. Sevgili rakip ile sevinç içindeyken âşık, gam köşesinde gönlü yaralı bir şekilde sevgiliye kavuşmayı düşünür ancak bunun mümkün olmadığını bilir.

“Sefa”, G.102/1. beyitte de “meclis” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.99.4. Sofra

Gam çekme nasîb olmaz ise sohbet-i ihvân

Tek hân-ı safâda yiyelüm ni‘met-i sıhhat (G. 31/4)

Arkadaş sohbeti nasip olmaz diye üzülme yeter ki safa sofrasında sağlık nimetini yiyelim.

Sofra, envai çeşitte nimet ile dolu olduğunda ev halkının huzuru ve mutluluğu artar bu sebeple sohbet, sofraya benzetilmiştir. Âşık, sağlık ve huzuru arkadaş sohbetinin de ötesinde görür. O, sohbet sofrasında sağlık nimetini yemek arzusundadır.

2.1.100. Selâmet

Sözlükte; salimlik, eminlik, korku ve endişeden uzak olma, selamete çıkma, kurtulma, iyi netice, esenlik olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “menzil”, bir “semt” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.100.1. Menzil

Selâmet menzilinden geçmege dilde ‘azîmet var

İkâmet kılmaga kûy-ı belâda şimdi niyyet var (G. 122/1)

Gönülde selamet menzilinden geçmek için yol var, şimdi bela semtinde oturmaya niyet var.

Âşık, gönlüne esenlik gelmesi temennisindedir, bu nedenle selamet, âşığın gönlünün geçmeye niyetinin olduğu bir menzile benzetilmiştir.

2.1.100.2. Semt

Ey melâmet-dîdeler bizden selâm olsun size

‘Âlemi tutdı elem semt-i selâmet kalmadı (G. 529/4)

Ey azarlayan gözler bizden size selam olsun, elem âlemi tuttu selamet semti kalmadı.

Izdırıp, gam, tasa, keder anlamlarına gelen elem bireye acı ve üzüntü verir, dolayısıyla bireyde esenlik kalmaz. Bu nedenle elemin bütün âlemi sarması selamet semtinin kalmamasına neden olur. Selamet, büyük ve çok olması sebebiyle bir semte benzetilmiştir.

2.1.101. Sevgi (Mihir, Muhabbet)

Sözlükte; sevgi, dostluk olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda üç “ateş”, bir “bahçe”, bir “cevher”, bir “çengel”, bir “çimen”, bir “çöl”, dört “deniz”, bir “destan”, bir “güneş”, bir “halka”, bir “hastalık”, bir “Hz. Yusuf”, bir “ışık”, bir “ilaç”, iki “kadeh”, bir “kaplıca”, bir “kılıç”, iki “kitap”, üç “koku”, bir “meclis”, bir “mektup”, bir “merhem”, iki “meyve”, bir “nükte”, iki “ok”, bir “resim”, bir “sanat”, dört “şarap”, bir “şiraze”, dört “tavla”, bir “tuğla”, bir “yara”, sekiz “yol” olmak üzere elli yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.101.1. Ateş

Her kaçan fülk-i teni nâr-ı mahabbet yaka

Dil-i âşüfte düşer ‘âlem-i istigrâka (G. 413/1)

Ne zaman aşk ateşi ten gemisini yaksa perişan gönül istigrak âlemine düşer.

Denizde çıkan yangınlar gemilerin parçalanıp denize gark olmasına neden olur. Âşık da bu tasavvurdan hareketle muhabbeti, yakıcı olması sebebiyle ateşe benzetmiştir. Ten gemisini yakan muhabbet ateşi, âşığın gönlünü perişan eder. Perişan olmuş gönül ise istigrak âlemine düşer. *İstigrak*; *dalma*, *içine gömülme*, *kendinden geçip dünyayı unutma*, *boğulma*¹¹⁰ olarak tanımlanır. Âşığı yakan aşk ateşi, ilahi aşktır ve onun ten gemisinin perişan etmesi elzemdir.

¹¹⁰ F. Devellioğlu, *age*, s. 456.

*Gice sūzân-ı mahabbet gündüzin ber-dâr-ı ‘ışk
Sanasın Mansûr’dur yâ Mâlik-i Dînâr şem ‘ (G. 211/4)*

Mum, gece muhabbet ateşi, gündüz aşk berdarı olarak bilinir ama o Malik-i Dinar ya da Mansur’dur.

Beyitte sözü edilen Hallacı Mansur ve Malik Bin Dinar, Allah aşkı ile yanan iki islam âlimidir ve bu ikisi ile gece yakılan mum arasında sıkı bir münasebet vardır çünkü ikisinin de yakıcı olma özelliği vardır. Gece yakılan mum aydınlatma aracı olarak kullanılır ancak mum etrafı aydınlatırken kendisi ateş sebebiyle eriyip gider. Muhabbet de yakıcı olması sebebiyle gece yanan muma benzetilmiştir. Ber-dar-ı ışk ibaresi ise, Hallacı Mansur’un darağacına çekilmesini anımsatmak amacıyla kullanılmıştır.

“Sevgi”, G. 506/1. beyitte de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.2. Bahçe

*Asılıp Mansûr-veş hâk olsañ ey dil gam degül
Kim mahabbet bâğı engûrına tâk olsañ gerek (G. 269/4)*

Ey gönül, Mansur gibi asılıp toprak olursan üzülme; muhabbet bağındaki üzüme dayanak, tak olman gerekir.

Hallacı Mansur, “Ene’l Hakk” (Ben Hakkım) dediği için onun görüşüne karışık görüşlü kimseler tarafından darağacına asılmış dönemin önemli sufilerindendir. Âşığın gönlü asılması yönüyle Mansur’a benzetilmiştir, ancak âşık bundan üzüntü duymamak gerektiğini düşünür çünkü onun için muhabbet bağında tak üzerindeki üzüm olmak yeterlidir. Üzüm asmaya asılı olan bir meyvedir ve yine Hallacı Mansur hadisesi ile ilgilidir. Muhabbet, bağ olarak hayâl edilmiştir.

2.1.101.3. Cevher

*Nev’îy’â virme gönül şâhid-i bâzâr olana
Cevher-i mihr ü mahabbet katı nâ-yâb gibi (G. 466/8)*

Ey Nev’î şahid-i bazar olana gönlünü verme, mihr ü mahabbet cevherinin benzeri asla bulunmaz.

Pazarlık değeri düşük olan nesneler için yapılır, kıymetli olan eşyaların pazarlığı yapılmaz çünkü onlar pahada ve değerde kendini belli eder. Şair kendine seslenerek şahid-i bazara gönül vermemek gerektiği öğüdünde bulunur. Mihr ü muhabbet değerli oluşu, eşinin benzerinin bulunmayışı bakımından cevher olarak hayâl edilmiştir.

2.1.101.4. Çengel

İki çengâl-i mahabbetdür iki kullâb-ı mihr

Hüsniñe diller metâ'ı noldı câzib kaşlaruñ (G. 246/3)

Gönüller cazip kaşlarının güzelliğine metain oldu, (onlar) iki mahabbet çengelidir iki mihr kancasıdır.

Çengelin nesneleri kendine çekme özelliği ile “kendine doğru çeken” anlamına gelen cazip kelimesi sevgilinin kaşları için kullanılmıştır. Sevgilinin kaşları, şekli itibariyle çengeldir ve mihr de kendine çekme özelliği olması sebebiyle çengel olarak hayâl edilmiştir.

2.1.101.5. Çimen

Her taş ki cefâ kasdına 'uşşâka atarsın

Hep mîve-i şâh-ı çemen-i mihr ü vefâdur (G. 160/3)

Cefa (etmek) niyetiyle âşıklara attığın her taş hep mihr ü vefa çemeninin şahının meyvesidir.

Taş ile meyve arasında kurulan ilgi şekil benzerliğindendir. Sevgili âşığa cefa etmek için taş atar ancak âşık, sevgiliden gelen her şeyi kıymetli kabul ettiği için bu taşı mihr ü vefa çemeninde yetişen bir meyve olarak kabul eder. Mihr ü vefa, çemen olarak hayâl edilmiştir. Bu tasavvurun hareket noktası ise, sevgiliden gelen taşın bu çemenlikte hayat bulup meyve olmasıdır.

2.1.101.6. Çöl

Bâdiye-i mahabbete sâlik-i dûr-bîn gerek

Kim nazar eyleyince hep su görünen serâb olur (G. 65/3)

Sevgi çölüne ileriye gören bir salık gerekli (çünkü) bakınca su görünen hep serap olur.

Serap, ışık ışınlarının kırılması sonucu meydana gelen ve genellikle çölde suya yansımış bir şekilde görülen bir yanılmadır. Âşık da muhabbet çölünde seraptan başka bir şey görmemekten yakınıyor ve ileri görüşlü bir salık ihtiyacındadır. Muhabbet, serap görülen bir çöle benzetilmiştir.

2.1.101.7. Deniz

Gözetme hâl ü hat 'ışk içre ümmîd-i kenâr itme

Mahabbet özge deryâdur görünmez karalar dirler (G. 73/4)

Aşk içinde (sevgilinin) beni ve ayva tüylerini gözetme kenar ümidinde olma, sevgi

başka bir deryadır karalar görünmez derler.

Muhabbetin derya olarak tasavvur edilmesindeki temel etken, uçsuz bucaksız oluşudur. O, öyle uçsuz bucaksızdır ki muhabbet deryasından karalar görünmez. Şair kara kelimesini hem renk hem de kara parçası anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. Sevgilinin beninin renginin de siyah olması sebebiyle bu bağlamda düşünülebilir.

“Sevgi”; G. 186/1, G. 397/3, G. 49/1. beyitlerde de “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.8. Destan

Dâstân-ı mihr okur hep nüsha-i gülden hezâr

Neylesün ammâ ki yok güllerde gûş-ı i'tibâr (K. 15/1)

Bülbül gül nüshasından hep mihr destanı okur, ama ne yapsın güllere itibar kulağı yok.

Gül-bülbül münasebetine yer verilen beyitte gül, bir nüshadır ve bülbül bu nüshadan mihr destanını okur. Mihrin destan olarak hayâl edilmesindeki hareket noktası, bülbülün güle duyduğu sevginin çokluğu ve büyüklüğündendir. Bülbülün mihr destanını okumasına karşın gül buna önem vermez.

2.1.101.9. Güneş

Mahabbet mihri kim dil hânesine olmaya lâmi'

Ne assı var bu bezmüñ câm-ı hurşîd-i iştihârından (G. 321/3)

Muhabbet güneşi gönül hanesinde parlamayınca bu bezmin nam salmış güneş kadehinin ne faydası var?

Sabah vakti doğan güneş, evlere girer ve yansıttığı ışık vesilesiyle evlere parlaklık verir ve oranın aydınlık olmasını sağlar. Âşığın haneye benzeyen gölünü aydınlatan ise muhabbet güneşidir. Muhabbet, âşığın gönlünü aydınlatan, ona ışık veren bir güneşe benzetilmiştir. Eğer muhabbet güneşi parlamazsa iştihar olan güneşin kadehinin de bir anlamı yoktur.

2.1.101.10. Halka

Togup kumrî-sıfat biz anadan tavk-ı mahabbetle

Esîr-i kayd-ı derd ü mihnetüz âzâdumuz yokdur (G. 126/4)

Biz kumru gibi anadan sevgi halkasıyla doğup mihnet ve dert bağının esiriyiz azadımız yoktur.

Kumrunun boynunda yer alan tüyler, halka şeklinde olduğu için âşık nazarında gerdanlığa teşbih olunmuştur. Bu tüyler tavk-ı muhabbettir ve kumru, dolayısıyla âşık için

mihnet ve dert zinciri olarak tasavvur edilmiştir. Muhabbet, kumrunun boynunda yer alan tavk olarak hayâl edilmiştir.

2.1.101.11. Hastalık

Hep saña hevâ-dâr olanuñ beñzi sarardı

Yokdur maraz-ı mihr ü mahabbet gibi sârî (G. 534/2)

Sana meyilli olanın benzi hep sarardı, mihr ü muhabbet hastalığı gibi yayılan (hastalık) yoktur.

Mihr ü muhabbet âşığa zarar veren, onun benzinin sararmasına neden olan yaygın bir hastalık olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın bu hastalığa tutulması ve benzinin sararması sevgiliye meyilli, tutkun olmasından kaynaklanır. Aşkın maraz kavramı ile olan ilgisi, âşığın aşk yüzünden çektiği sıkıntı ve eziyetlere dayanır. Bunun yanında, âşığın davranışlarındaki özellikler de bu vasıflandırmalara sebep olur. Bu beyitte aşk sârî (bulaşıcı) bir hastalık olarak vasıflandırılır.

2.1.101.12. Hz. Yusuf

Züleyhâ-veş libâs-ı 'ismetüñ çâk eyle kim irmez

Mahabbet Yûsuf'ınuñ dâmenine dest-i nâ-mahrem (G. 306/5)

Muhabbet Yusuf'unun eteğine na-mahrem eli değmezse Züleyha gibi ismet elbiseni yırt.

Köle pazarında satılan Hz. Yusuf'u Mısır hükümdarının veziri ve eşi evlat edinmek üzere alır ve yetiştirir. Yusuf, ergenlik çağına geldiğinde güzelliği sebebiyle pek çok kişinin dikkatini çeker, bunlardan biri de vezirin eşi Züleyha'dır. Züleyha ona göz koyar ve bi gün onu, mahremine davet eder. Yusuf bunu kabul etmeyip odadan uzaklaşırken arkasından yakalayıp gömleğini yırtar ve Yusuf'un ona göz koyduğu iftirasında bulunur. Halk arasında dedikodu yayılınca da Yusuf peygamber, zindana atılır. Beyitte Yusuf peygamberin nefsinin koruyarak Zeliha'dan uzaklaşması, Zeliha'nın gömlek yırtarak Yusuf peygambere iftira atması hadisesine telmih yapılmıştır. Muhabbet, Hz. Yusuf'a benzetilmiştir çünkü Yusuf peygamber ruhani manada temiz kalmış, nefsinin kontrol etmiştir. Etek, namusu ve temizliğin timsalidir ve muhabbet Yusuf'unun eline namahrem eli değmemiştir.

2.1.101.13. Işık

Fürûğ-ı mihr ile dil hânesi nice tolsun

Şarâb ile tolu câm-ı zücâcumuz yokdur (G. 142/4)

Şarap ile dolu sırça kadehimiz olmadığı için gönül hanesi sevgi ışıyla dolsun.

Aşığın haneye benzeyen gönlünü aydınlatan, sevgi ışıdır. Sevgi, tıpkı bir ışık gibi her yeri aydınlatır.

2.1.101.14. İlaç

Ehl-i 'ışka yara-i şemşîr-i mihnet yaraşur

Hûblardan çâre-i mihr ü mahabbet yaraşur (G. 105/1)

Aşk ehline sıkıntı kılıcının yarası yakışır, güzellere sevgi ve dostluk ilacı yakışır.

Sevgili âşığı, mihnet kılıcı ile yaralamıştır ve bu, âşık nazarında ona yakışan bir harekettir. Sevgiliden gelen her ne olursa âşık için bir lütuftur, onun ne olduğundan ziyade sevgiliden gelmesi önemlidir. Âşık bu kılıç yarasını sevgiliden geldiği için kendine yakıştırır. Bu yaranın tedavisi ise sevgilide mevcuttur. Onu ancak sevgili iyileştirebilir. Âşığın iyileşmesinin çaresi ise sevgiliden gelen mihr ü vefa ilacıdır. Mihr ü vefa tıpkı ilacın bir hastaya iyi gelmesi gibi insanı ruhani yönden iyileştirir ve iyi gelir bu sebeple ilaç olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.15. Kadeh

Peymâne-i mahabbeti nûş itdi Nev'îyâ

Bu bezm içinde yirini merdâne bekleyen (G. 375/5)

Ey Nev'î bu meclis içinde yerini mertçe bekleyen muhabbet kadehini içti.

Âşık nazarında muhabbeti hak edenler, mecliste merdane bekleyenlerdir. Muhabbet, hak edenlerin içtiği peymaneye benzetilmiştir.

“Sevgi”, G. 223/1. beyitte de “kadeh” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.16. Kaplıca

Germâbe-i mahabbetümüzdür kûbâb-ı çarh

'Uryânlaruz ki tâc u kabâ iktizâsı yok (G. 231/3)

Feleğin kubbeleri sevgi kaplıcamızdır, biz uryanız taca ve elbiseye lüzum yok.

Kaplıca, sıcak suyun olduğu, suyunun şifa sayıldığı ve soyunulup girilen bir yerdir. Beyitte muhabbet, tac ve kabaya ihtiyacı olmadan uryan bir şekilde girilen bir kaplıca olarak hayâl edilmiştir. Üstelik bu kaplıcanın çatısı gökyüzüdür.

2.1.101.17. Kılıç

Üstini sînedeki şerhalaruñ daglarız

Ya'nî kim mihr ü mahabbet kılıcın zaglarız (G. 185/1)

Sinedeki kesiklerin üstünü dağlarız, yani mihr ü muhabbet kılıcını bileriz.

Vücutta oluşan yaraları iyileştirmek ve kanlı bölgeyi kurutmak için yaraya kızgın demir basılır ve böylece yara tedavi edilirdi. Bu eyleme “dağlamak” adı verilir. Çektiği ızdıraplar sebebiyle âşığın sinesinde de kesikler olmuş ve bu kesiklerin dağlanması, mihr ü muhabbet kılıcının zağlanması ile mümkündür. Bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kesmez olduğu durumda onun daha keskin olması için bileme yani zağlama işlemi yapılır. Mihr ü muhabbet de zağlanan bir kılıçtır ve kılıcın yaralama ve öldürme özelliği vardır. Âşığın yarasının geçmesi bu kılıç ile mümkündür.

2.1.101.18. Kitap

Bakma cemâl-i hûba hat-ı müşg-bârsuz

Çıkmaz kitâb-ı mihr ü mahabbet kenârsuz (G. 192/2)

Etrafa misk kokusu yayan hattın olmadan sevgilinin yüzüne bakma, mihr ü mahabbet kitabı kenarsız çıkmaz.

Sevgilinin hattı güzel koku yayması sebebiyle misk kokar ve o, sevgilinin cemalinin tamamlayıcı unsuru kabul edilir. Sevgilinin hattı ile kenar arasında kurulan ilgi de süsleme özelliğindendir, çünkü kenar bir kitabın bitişini tamamlayan bir süstür, hat da sevgilinin yüzünü tamamlayan bir süstür. Âşığın yüzü ise mihr ü muhabbet kitabıdır. Mihr ü muhabbetin de kitap olarak tasavvur edilmesi onun büyüklüğü ve kutsallığı sebebiyledir.

İdüp mukâbele n'eyler kitâb-ı mihri hilâl

Senüñ cemâlüne baksun eger dilerse kemâl (G. 286/1)

Hilal, güneş (sevgi) kitabını mukâbele edip neylesin, eğer kemal isterse senin yüzüne baksın.

Güneş bir ışık kaynağıdır ve ay ışığını güneşten alır ve gece güneşten aldığı ışığı bize yansıtır. Sevgilinin güneşe benzeyen yüzü varken hilalin mihr kitabını okumasına gerek yoktur. Mihr kelimesi hem güneş hem de sevgi anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sevgi, mukâbele edilen bir kitap olarak hayâl edilmiştir.

2.1.101.19. Koku

Soldı 'ıřkuñ gülleri bûy-ı mahabbet kalmadı

Nâlesi bûlbûlerüñ serd oldı hâlet kalmadı (G. 529/1)

Aşkın gülleri soldu sevgi kokusu kalmadı, bûlbûllerin inlemesi şiddetli oldu halleri kalmadı.

Bûlbûllerin inlemesinin sert oluşu ve inlemekten hallerinin kalmamasının nedeni, aşkın güllerinin solması ve muhabbet kokusunun kalmamasıdır. Gül, renk itibariyle canlı şekil itibariyle açık bir çiçek çeşididir. Dolayısıyla onun solması âşık ile ilişkilendirilebilir çünkü âşık da üzüldüğü zaman tıpkı gül gibi solar ve içine kapanır. Gülün en belirleyici özelliklerinden biri de kokusudur. Muhabbet güzel hisler uyandırması bakımından koku olarak hayâl edilmiştir ancak ne aşk gülünden ne de muhabbet kokusundan eser kalmamıştır. Şairin hüznü ve ümitsizliği söz konusudur.

“Sevgi”; G. 263/3, G. 445/4. beyitlerde de “koku” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.20. Meclis

Olaldan halka-i zülfüñle Nev'î bî-ser ü sâ mân

Mahabbet bezminüñ ser-halka-i rindânıyuz cânâ (G. 6/5)

Ey sevgili Nev'î saçlarının halkasıyla bî-ser ü sâ mân olduğundan bu yana sevgi meclisindeki rintlerin baş halkasıyız.

Sevgilinin saçlarının halka olarak tasavvuru onun kıvrımlı yapısından kaynaklanır ve âşık sevgilinin halka-i zülfüne bi-ser ü samandır. Mecliste oturan kişilerin halka şeklinde oturması sebebiyle âşık bu halkanın başını çeker. Muhabbet, âşığın başını çektiği halkanın bulunduğu meclistir.

2.1.101.21. Merhem

Merhemi mihr ü mahabbet zahmınuñ sarılmadur

Kûy-i 'ışk abdâlınuñ bend-i melâmet çâresi (G. 544/2)

Yaranın sarılmasına merhem (olacak olan) mihr ü mahabbettir, aşk semtinin abdalının çaresi melâmet bendidir.

Şair, sarılmak kelimesini tevriyeli bir şekilde kullanmıştır. İlk anlamı yaranın sarılmasıdır ki bu bir tedavi şeklidir yaranın iyileşmesine vesile olur. Diğeri ise kolları dolamak, kucaklamak anlamındadır ki bu da psikolojik olarak insan ruhunu iyileştiren bir eylemdir. Âşıktaki oluşan yaranın sarılması için merheme ihtiyaç duyulur. Âşık nazarında bu

merhem ise mihr ü muhabbettir. Mihr ü muhabbet iyileştirme, iyi gelme özelliğinden dolayı merhem olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.22. Mektup

Muhabbet nâmesini biz mekteb-i fakr içre hatm itdük

Ümîd-i câh ile ey hâce sen ‘unvânda kalmışsın (G. 330/4)

Ey hoca, biz muhabbet namesini yoksulluk mektebinde hatmettik (ama) sen makam ümidi ile unvanda kalmışsın.

Şair, makam ve mevki derdinde olup unvan gözleyen kişileri eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır. Mevki ümidiyle unvan peşine düşenlere karşın âşık, yoksulluk mektebinde muhabbet kitabını hatmettiğini ifade eder. Yoksulluk bir mekteptir ve âşık bu mektepte ilim tahsil etmektedir. Bu ilmi muhabbet kitabından öğrenmektedir. Muhabbet, kıymetli oluşu sebebiyle âşığın hatmettiği kitaba benzetilmiştir.

2.1.101.23. Meyve

Nev‘î yüzini berg-i hazân itdi gamuñdan

Mihr ile vefâ mîvesini virmedi Bârî (G. 534/5)

Yaratan mihr ile vefa meyvesini vermediği için Nev‘î’nin yüzü kederinden hazan yaprağı gibi sarardı.

Âşığın yüzünün hazan yaprağı gibi sarı olmasının nedeni, Yaratan’ın ona mihr ü vefa meyvesi vermeyişindendir, Âşık bu sebeple hüznölüdür. Mihr ü vefa meyveye benzetilmiştir.

“Sevgi”, G.544/3. beyitte de “meyve” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.24. Nükte

Meczûb-ı ‘ışkuz hîç bizüm ey hâce yokdur ‘aklumuz

Mihr ü mahabbet nüktesin ta ‘lîme ammâ kâbilüz (G. 195/2)

Ey hoca biz aşk meczubuyuz bizim hiç aklımız yoktur, ama mihr ü mahabbet nüktesini öğretmeyi kabul ederiz.

Mezcup olarak gezen kimsenin aklının olmadığı inancı vardır. Şair de sevgiliye duyduğu aşktan dolayı kendini akli olmayan meczup olarak vasıflandırmıştır. Âşığın akli olmamasına rağmen o mihr ü muhabbet nüktesini öğretebileceği inancındadır. Mihr ü vefa âşığın öğretebileceği nükte olarak hayâl edilmiştir.

2.1.101.25. Ok

Mahabbet oklarından hâne-i zenbûra dönmiş dil

Anuñ-çün Nev'îyâ şehd-i kelâmumda harâret var (G. 122/6)

Ey Nev'î gönül sevgi oklarından arı yuvasına dönmüş, onun için tatlı sözümde hararet var.

Hane-i zenbur arının çiçeklerin özünü toplayarak yuvasına girip bunu bala dönüştürdüğü bir yerdir. Âşığın gönlü, arıların girdiği bir yuva olarak düşünülmüştür. Arının sokma özelliği de bulunması, can acıtması sebebiyle sevgi oku ile arı arasında bir münasebet vardır. Sevginin de ok olarak hayâl edilmesi, âşığın canını acıtmasından kaynaklıdır.

“Sevgi”; G. 29/1. beyitte de “ok” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.26. Resim

Kazınursa nokta-veş tîg-i gam-ı hecr ile baş

Olmaya resm-i mahabbet safha-i dilden tırâş (G. 201/1)

Baş, ayrılık gamının oku ile nokta gibi kazınırse sevgi resmi gönül sayfasından tıraş olmaz.

Sevgili ve ona dair her şey, daima âşığın gönlünde bulunur ve âşık sevgiliden ayrılrsa bile onu gönlünden ayırmaz. Onun gönlü, bir sayfa gibi tertemizdir ve bu sayfada sadece sevgili vardır. Muhabbet resmini bu sayfadan tıraş etmek mümkün değildir. Muhabbet, gönül sayfasından tıraş olmayacak olan bir resme benzetilmiştir.

2.1.101.27. Sanat

Hûblar kasd itdi hergiz ellerinden gelmedi

San'at-i mihr ü vefâ Nev'î ne müşkil kâr olur (G. 111/5)

Nev'î güzeller mihr ü vefa sanatını (icra etmeye) niyet etti ama ne zor iş imiş asla ellerinden gelmedi, yapamadılar.

Sanat, herkes tarafından icra edilebilen bir uğraş alanı değildir, ona sadece usta olanlar ve yaratıcılığı bulunan kimseler vakıf olabilir. Bu nedenle müşkül bir iş olarak kabul edilebilir. Âşık bu düşüncenin etrafında, mihr ü vefayı da herkesin öğrenemeyeceği bir sanat olarak hayâl etmiştir.

2.1.101.28. Şarap

Mahabbetüm n'ola turdukça virse sîneye tâb

Ziyâde neş'e virür köhnedükçe bâde-i nâb (G. 16/1)

Sevgim durdukça sineye güç kuvvet verse ne olur, saf şarap eskidikçe fazlasıyla neşe verir.

Şarap eskidikçe tadı güzelleşen bir içkidir. İçkinin içeni hoş eden, hüznünü dağıtan ve neşe veren bir özelliği olduğu için köhnemiş şarabı içenin neşesi de daha çok artar. Âşık, sevgiyi bu yönüyle şaraba benzetir çünkü sevgi âşık nazarında tıpkı şarap gibi durdukça, yıllar geçtikçe onun sinesine tab verir.

İçdükde mahabbet meyini bezm-i ezelde

Bir pâre kodum Kays ile Ferhad'a bakıyye (G. 388/4)

Ezel meclisinde sevgi şarabını içtiğim zaman ondan Mecnun ile Ferhat'a az bir şey geri bıraktım.

Âşık olma durumu, yaratılıştan var olan ve yaratıcı tarafından verilen bir özelliktir. Âşık bu özelliğe ezel meclisinde muhabbet meyini içtikten sonra erişmiştir. Muhabbet, âşığın ezel meclisinde âşık olma halini kazanmasında etkili olan mey olarak tasavvur edilmiştir.

“Sevgi”; G. 147/4, G. 188/3. beyitlerde de “şarap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.29. Şiraze

Nev'îyâ mihr ü vefâ şîrâzesin çâk itmeyem

Tagıluپ mecmû'a-i cismüm eger evrâk ola (G. 9/5)

Ey Nev'î eğer vücut mecmuam dağılıp yaprak olursa mihr ü vefa şirazesini yırtmayayım.

Şiraze, kitap ciltlerinin iki ucunda bulunan ve yaprakları muntazam tutan, ibrişimden örülmüş ine şerit¹¹¹ olarak tanımlanmıştır. Şiraze, bu özelliğiyle kitapların dağılmasının önüne geçer. Bu durum, âşığa kendi vücudunu hatırlatır. Onun vücudu da tıpkı bir kitap gibi dağılırsa bu dağınıklığı tutan şeyin mihr ü muhabbet şirazesi olmasını temenni eder. Mihr ü vefa, âşığın vücudunun dağılmasını önleyen bir şirazeye benzetilmiştir.

2.1.101.30. Tavla

İşkuñ usûli nâle vü âh-ı şebânedür

Nerd-i mahabbet oynayamaz kimse zârsuz (G. 192/3)

Aşkın usulü gece çekilen ah ve inlemedir, sevgi tavlasını kimse zarsız oynayamaz.

Tavlanın zarsız oynanmaması gibi âşık da nale ve ah etmeden olmaz. Nale ve ah, âşıktan ayrılmayan duyguların başındadır ve âşık bu duygular olmadan düşünülemez çünkü

¹¹¹ F. Devellioğlu, *age*, s. 1000.

sürekli ızdırap halindedir. Âşık kendini muhabbet tavlasının zarı olarak hayâl etmiştir ve tavla zarsız olmaz. Dolayısıyla âşığın olmadığı bir muhabbet düşünülemez.

Cânân ile zar oyunudur nerd-i mahabbet

Nev'î yañılıp gelmez ise zâr ne müşkil (G. 280/6)

Muhabbet tavlası sevgili ile (oylanan) zar oyunudur. Nev'î zar yanılıp gelmezse ne zor.

Tavla, iki kişi tarafından karşılıklı oynanan bir oyun çeşididir. Zar ile oynanması onun en belirleyici özelliğidir. Muhabbet, âşık ile sevgilinin oynadığı tavla oyununa benzetilir. Bu tavlayı âşığın kazanması zordur ve kazanması için zar gelmesi gerekir. Zar kelimesi hem tavla oyununda kullanılan gereç hem de ağlamak anlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır.

“Sevgi”; G. 273/4, G. 258/3. beyitlerde de “tavla” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.101.31. Tuğla

Kalır bu zulm ü bîdâd ehl-i 'ışkâ dâd olunmaz mı

'Adâlet kasrı hıst-i mihr ile bünyâd olunmaz mı (G. 536/1)

Bu zulüm ve adaletsizlik kalınca aşk ehline feryat edilmez mi, adalet köşkü sevgi tuğlası ile kurulmaz mı?

Bir yapının var olabilmesi için temelinin sağlam olması elzemdir. Bu nedenle âşık, adalet kasrının sağlam temelli olması için sevgi tuğlası ile örülmesini arzular. Sevgi, adalet kasrının oluşmasını sağlayan bir tuğladır ve âşık, sevgiliden ona karşı adaletli ve merhametli davranmasını temenni eder ancak bu gerçekleşmeyince âşığın feryadı kaçınılmazdır.

2.1.101.32. Yara

Sîne-i mecrûhuñı 'arz itdügünden yâre ne

Bir oñulmaz yaradur zahm-ı mahabbet çâre ne (G. 392/1)

Yaralı sineni arz etmenden yâre ne, aşk yarası tedavi olmayan bir yaradır (bunun) çaresi yok(tur).

Sevgilinin âşığa karşı merhametsiz oluşu, acımasız davranması onun gönlünü yaralar, üstelik bu sevgilinin umrunda bile olmaz. Bu sebeple âşığın nazarında muhabbet, çaresi olmadığı için tedavisi mümkün olmayan bir yara gibidir, çünkü sevgili onun yarasıyla ilgilenmez.

2.1.101.33. Yol

Şîrîn'e revân eylediği şîr idi sanmañ

Ferhâd mahabbet yolına cânın eritdi (G. 545/5)

Ferhad'ın Şirin'e revan eylediğini süt sanmayın, Ferhad aşk yolunda canını eritti.

Şirin, Ferhat'tan dağı delerek oradan süt getirmesini talep edince Ferhat, bunun üzerine dağı delmeye teşebbüs etmiş ve dağı delmek için kullandığı külüngün kafasına düşmesi sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu tasavvurdan hareketle âşık, Ferhat'ın Şirin revan eylediği süt değil aşk yolunda erittiği canı olduğunu ifade eder. Sevgi, Ferhat'ın canını erittiği yol olarak tasavvur edilmiştir.

Bırak tarîk-i mahabbetde cübbe-i teni kim

Havâsı ıssı o vadîlerüñ menâzili dûr (K. 22/3)

Muhabbet yolunda ten cübbesi bırak ki o vadilerin havası sıcak, menzili uzaktır.

Muhabbet yolunda bulunan vadinin havası sıcak menzili uzak olduğu için bu yolu ten cübbesi ile geçmek mümkün değildir. Ten, muhabbet yolunda engel olarak kabul edilir. Muhabbet, âşığın ten cübbesinin çıkarması gereken bir yol olarak hayâl edimiştir. Bahsedilen muhabbet, ilahi aşktır. İlahi aşka ermek isteyen kimse bu yolda vahdete ulaşmak için kesret olan dünyevi nesnelerden uzak durmalıdır.

“Sevgi”; G. 12/5, G. 134/4, G. 193/2, G. 192/2, G. 380/4, G. 489/2. beyitlerde de “yol” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.102. Sıhhat

Sözlükte; sahilik, doğruluk, gerçeklik, sağlamlık, sağlık olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, bir beyitte “nimet” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.102.1. Nimet

Gam çekme nasîb olmaz ise sohbet-i ihvân

Tek hân-ı safâda yiyelim ni'met-i sıhhat (G. 31/4)

Dost sohbeti nasip olmazsa üzülmeye, yeter ki safa hanında sağlık nimetini yiyelim.

Âşık, sevgili ile konuşabilmek için oldukça çaba sarf eder ve âşık için sevgiliden gelen kelamın önemi büyüktür. Buna önem vermesine karşın âşık, safa ve sağlığı sevgili ile sohbetin daha ötesinde tutar. Nimet, temel gereksinim maddesidir ve hayatı idame ettirebilmenin ön koşuludur, bu nedenle önem arz eder. Şair bu sebeplerle sıhhatı nimete benzetmiştir. Sağlık da tıpkı nimet gibi önemlidir.

2.1.103. Sîne (Bağır, Ciğer)

Sözlükte; göğüs, bağır, sadr, gönül, yürek, kalp olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; dört “ateş”, bir “ayna”, bir “bahçe”, iki “çukur”, bir “demir/taş”, üç “duman”, iki “elek”, iki “ev”, bir “gökyüzü”, iki “gül”, iki “kafes”, bir “sandık”, bir “tabhane”, üç “toprak”, bir “vadi” olmak üzere yirmi yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.103.1. Ateş

Var iken âb-ı 'izâr-ı mâh-rûlar Nev'îyâ

Nâr-ı sîneñle gögi pür-dûd-ı âh itmek neden (MUK. 20/1)

Ey Nev'î ay yüzlülerin yanağının suyu var iken sine ateşinle göğü ah dumanı ile niçin dolduruyorsun?

Sine, yakıcı olması sebebiyle ateş olarak tasavvur edilmiştir.

“Sine”; G. 76/3, G. 77/3 G. 327/4. beyitlerde de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.103.2. Ayna

Kendü 'aksüm göreyin bârî senüñle der-kinâr

Sîneñi 'arz eyle mir'ât-ı mücellâlar gibi (G. 541/4)

Sineni parlak aynalar gibi sun, bari seninle sahilde kendi aksimi göreyim.

Ayna, karşısındaki nesneyi aksettirmesi özelliği ile bilinir. Sinenin ayna olarak tasavvur edilmesinin nedeni temiz ve parlak oluşu ve âşığın orada kendi aksini görmek istemesinden kaynaklanır. Âşık sevgilinin sinesine bakıp onda kendini görme arzusundadır. Bu sebeple sine, aynaya benzetilmiştir.

2.1.103.3. Bahçe

Gam-ı 'ışk ile yaşum yollar idüp bâg-ı sînemde

Dil-i zârı akıtdı 'âkıbet bir serv-i bâlâya (G. 391/2)

Gözyaşım aşk gamı ile sine bahçesinde yol yapıp sonunda ağlayan gönlü bir yüksek boylu serviye akıttı.

Bahçede bulunan ağaçlar su ile beslenir. Su toprağa verildiğinde kendine yol yaparak akar ve gideceği yöne ulaşır. Böylece ağaç köklerini besler. Şair; sineyi bahçe, âşığın gözyaşlarını ise bu bahçeden yol bularak servi ağacına akan bir su olarak tasavvur etmiştir. Bahçe tasavvurunda, türlü ağaçların bulunması ve bu ağaçların su ile beslenmesi düşüncesi vardır. Bahçede bulunan ağaçlardan biri de servi ağacıdır. Sevgilinin daima âşığın gönlünde bulunması sebebiyle sine, bahçeye benzetilmiştir. Âşığın gözyaşları da bu bahçede kendine

yol bulup sevgiliye doğru akar.

2.1.103.4. Çukur

Çıkdukda çâh-ı sîneden ey kaşları kemân

Can-ı za 'îfe oklarıñı eyle nerdübân (G. 379/1)

Ey keman kaşlı sevgili, sine çukurundan çıktıkça oklarını zayıf tenime merdiven eyle.

Çukura düşen kimse, çaresizlik içinde kalır ve yukarı çıkabilmek için bir şeylerden medet umar. Âşık, sine çukuruna düşmüştür ve oradan çıkabilmesi, sevgilinin ok olarak tasavvur edilen kirpikleri ile mümkündür. Ok, merdiven olarak tasavvur edilmiştir. Sine, âşığın düştüğü ve çıkmak için sevgilinin kirpiklerinden gelen ve merdivene benzeyen oklardan yararlandığı bir kuyuya benzetilmiştir.

“Sine”, G. 402/1. beyitte de “çukur” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.103.5. Demir/Taş

Zâ'il olmaz sîneden lutf- ile şerr-i bed-nihâd

Âb-ile gitmez miyân-ı seng ü âhenden şerer (K. 12/61)

Kötü huyun şerr-i ile lütuf sineden yok olmaz, kıvılcım demir ve taşın ortasından su ile gitmez.

Demir ve taşın ortasında bulunan kıvılcımın su ile gitmeyeceği tasavvuru sinenin demir ve taş, lütfun ise kıvılcım olarak hayâl edilmesine neden olur. Ateş su yardımıyla söndürülür.

2.1.103.6. Duman

Alma âhum agladup ey meh sakın çarhuñ batar

Dûd-ı sîne ebr-i zulmet gözyaşı seylâb imiş (G. 205/4)

Ey ay yüzlü sevgili, beni ağlatıp ahımı alma sine dumanı karanlık bulut gözyaşı sel suyu imiş.

Âşığın yüzü sevgiliden yana hiç gülmez aksine âşık, sevgilinin ona karşı sergilediği olumsuz tavır ve davranışlar sebebiyle daima ağlar, Âşık da buna karşın sevgiliye ah eder. Gözyaşlarının sel olması, sinenin dumanla kaplanması da bu tavrın neticesidir. Sinenin dumana teşbihi onun özellikleri itibariyledir. Duman, ateşin bulunduğu yerden yükselir, dokunduğu her şeyi örter, rengi siyahtır ve görmeye engeldir. Âşığın sinesi de gamlı olması sebebiyle duman gibi karanlıktır. Kara bulutlar rengini, âşığın sinesindeki dumandan alır.

“Sine”; G. 56/3, G. 20/2. beyitlerde de “duman” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.103.7. Elek

Nice kan yutmayayın tîrûn ucundan cânâ

Sîne gırbâle dönüpdür mey-i hamrâ tutmaz (G. 173/2)

Ey sevgili oklarının ucundan nasıl kan yutmayayım sînem eleğe döndü kırmızı şarabı tutmaz.

Gırbal, iri taneli yiyecekleri elemeye yarayan bir alettir. Sinenin gırbal olarak tasavvur edilmesi, âşığın gönlünün oklarla delik deşik olmasından kaynaklanır. Sevgili, âşığa ok atmaktan geri durmaz ve bu attığı okların ucundan kan damlar. Âşığın kanının sürekli akması ve sine eleğinden geçmesi söz konusudur, çünkü sıvı maddeler elekten rahatlıkla geçebilir. Bu sebeple âşığın gönlünün kırmızı şarabı tutması da mümkün değildir.

“Sine”, G. 501/5. beyitte de “elek” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.103.8. Ev

Gelse hatuñ derûn-ı dile sîne çâk olur

Hâne duhân olunca kişi revzenin açar (G. 78/3)

Ayva tüylerin göğsümün içine gelse sînem parçalanır, ev duman olunca kişi pencereyi açar.

Duman, kapalı bir ortamda yaydığı gazlar sebebiyle zararlı hale gelir ve zehirlenmeye yol açar. Bu durumdan kurtulmanın en iyi yolu bulunan yere hava girmesini sağlamaktır. Bu tasavvurdan hareketle sine, duman dolu bir eve benzetilmiştir, dolayısıyla pencere açmak elzemdir. Âşığın sinesinin parçalanması ve evin dumanla dolmasının nedeni, sevgilinin ayva tüyleridir.

“Sine”, G. 487/6. beyitte de “ev” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.103.9. Gökyüzü

Tabî‘at zulmetin çeşm-i basîretten götürmüşdür

Sipîhr-i sînede ‘ışk ile rûşen mâhumuz vardır (G. 110/3)

Tabiat karanlığı basiret gözünden götürmüştür, sinemin semasında aşk ile parlak ayımız vardır.

Ay gökyüzünde bulunan ve parlaklığı ile bilinen bir gök cisimidir. Gökyüzünde ayın daimî olması gibi âşığın sinesinde de sevgili daimdir. Bu sebeple âşığın sinesi gökyüzü, sevgili ise bu gökyüzünde bulunan parlak bir aydır. Sinenin gökyüzü olarak tasavvur edilmesinin nedeni sevgilinin tıpkı bir ay gibi onun gönlünde yer almasıdır.

2.1.103.10. Gül

Bagrumuñ oldugına hûn gül gibi şâhidüm mi yok
Şi 'rûmi yazdugum varak kanlu yaşumla al ola (G. 14/5)

Bağrımın gül gibi kan olduğuna şahidim mi yok, şiirimi yazdığım yaprak kanlı yaşumla kırmızı olur.

Yazı yazılan kâğıdın gözyaşlarıyla ıslanması, kişinin hüznü olduğu kanıttır ancak âşğın gözyaşı kanlıdır. Bunun sebebi ise sinenin gül gibi kan olmasındandır. Gül, rengi itibariyle kırmızıdır ve şekli iç içe geçmiş yapraklardan oluşur. Âşğın sinesinde bulunan yara, gül gibidir ve bu yaranın kanlı oluşu da rengini gülden almıştır. Sine, kanlı oluşu sebebiyle güle benzetilmiştir.

“Sîne”, G. 35/4. beyitte de “gül” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.103.11. Kafes

Magz-ı bâdâmı gıdâ eyledi mürğ-ı câna
Kafes-i sînde peykânlaruñ ey kaşı kemân (G. 340/3)

Ey keman kaşlı sevgili kirpiklerin sine kafesinde can kuşuna badem içini gıda eyledi.

Kafes, kuşların beslendiği ve yaşadığı bir mekândır. Âşık nazarında can kuş, sine ise bu kuşun yaşadığı bir kafestir. Can kuşunun gıdası, sevgilinin ona sunduğu badem içidir. Edebiyatımızda sevgilinin kaşları yapısı itibariyle keman, gözleri badem gözbebekleri ise badem içi olarak hayâl edilir. Dolayısıyla âşğın gıdası sevgilinin gözleridir ve sine, can kuşunun yaşadığı bir kafestir.

“Sîne”, G. 85/4. beyitte de “kafes” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.103.12. Sandık

Öldüğümden gam yimem sandûk-ı sînem korkaram
Hâk içinde çâk olup râz-ı nihânum söylenür (G. 128/4)

Öldüğümden dolayı üzülmem sînem sandığından korkarım, (çünkü) gizli sırlarım toprak içinde yırtılıp söylenir.

Ölen kişi toprağa gömülür ve toprak altında bulunan sandık da bekledikçe yırtılır ve içinde olan şeyler etrafa saçılır. Âşğın gizli sırları da bir sandık içinde yer almaktadır. Bu sandık ise âşğın sinesidir. Sine, toprağın içinde parçalanması, içinden âşğın gizli sırlarının açığa çıkacağı bir sandığa benzetilmiştir. Âşık ölmekten değil de sinenin sandığında bulunan gizli sırların açığa çıkmasından korkar.

2.1.103.13. Tabhâne

Sînem gamuñ müsâfirine tâb-hânedür

Peykânûñ anda âteş-i 'ışka zebânedür (G. 100/1)

Sinem gam misafirine tabhanedir, kirpiklerin orada aşk ateşine alevdir.

Misafir, sefere çıkan kimsedir ve bu sefer genellikle kısa süreli ve geçicidir. Türk kültüründe misafire değer verilir ve onu en iyi şekilde ağırlamak gerektiğine inanılır. Ümitvâr olan âşık için gam, geçici bir misafirdir. Âşık bu misafiri tabhane olarak vasıflandırdığı sinesinde ağırlar. Tabhane, Osmanlı döneminde fakirlere aş temini sağlayan bir hayır kurumudur. Âşığın gönlü de gam misafirin ağırlayan bir hayır kurumudur. Aşk ateşinin alevi ise sevgilinin kirpikleridir, bu da tabhanenin ısınmasına vesile olur.

2.1.103.14. Toprak

Degüldür hâk-i sînem şerha şerha tîg-ı hasretten

Cemâlûñ mihrine karşı şikâf olmuş harâretten (G. 322/1)

Sînemin toprağı hasret kılıcından parça parça olmamış, güzelliğin güneşe karşı harareten yarılmıştır.

Toprak, kuruluşu sebebiyle parçalanır ve yarık yarık görünür. Âşık sinisini parça parça olmuş bir toprağa benzetmiştir ve bu tasavvurun sebebi, hasret kılıcıdır. Kılıcın yaralama öldürme özelliği olduğu gibi nesneleri ayırma özelliği de vardır. Hasret âşığın toprağa benzeyen sinisini kılıç ile parça parça etmiştir. Sevgilinin güzelliği de parlak ve aydınlık olması, ışık vermesi sebebiyle güneşe benzetilmiştir.

“Sine”; G. 7/1, G. 541/5, G. 541/5. beyitlerde de “toprak” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.103.15. Vadi

Seyl-i eşküm nev-bahâr-ı 'ışk ile tugyân idüp

Sînemüñ vâdîlerin çâk itdi sahrâlar gibi (G. 468/4)

Gözyaşlarımın seli, aşk baharı ile doğup sinemin vadilerini sahralar gibi yırttı.

Âşığın gözyaşları çok oluşu sebebiyle sele benzetilmiştir. Âşığın gözyaşları ile vadilerde sellerin yol açması arasında sıkı bir münasebet söz konusudur. Âşığın sinesi gözyaşı selinin aktığı bir vadiye benzetilmiştir ve bu vadi yarık yarık olmuştur.

2.1.104. Söz (Suhân, Güftâr, Kelâm, Lafız, Elfâz)

Sözlükte; ağızdan çıkan, bir veya daha çok heceden meydana gelen kelime veya kelime dizisi, söz, lakırdı, kelam, kavil olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; dört “ateş”,

altı “cevher”, bir “deniz, beş “inci”, bir “iplik”, bir “kandil”, bir “meydan”, bir “Meryem”, iki “sır”, üç “sihir”, bir “ülke”, bir “vadi” olmak üzere yirmi yedi beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.104.1. Ateş

Yazuk degül mi sormayasın hasta hâtırum

Ol la ‘l-i şekker ol suhan-ı cân-güdâz ile (G. 459/5)

O şeker dudakların o can yakan sözlerin ile hasta gönlümü sorman yazık değil mi?

Âşık, gönlünü hasta olarak kabul eder ve bu tasavvurun sebebi sevgilinin dudakları ve sözleridir. Sevgilinin dudakları, âşık nazarında lezzetli olması sebebiyle şekere benzetilmiştir, sözleri ise can-güdazdır. Sevgilinin sözlerinin can-güdaz oluşu onun yakıcılık özelliğinden kaynaklanır.

Revân-ı Enverî’yi şem ‘-i nazmum itdi pervâne

‘İzam-ı Husrev’i sûz-ı kelâmum kıldı hâkister (K. 21/12)

Şiirimin mumu Revân-ı Enverî’yi pervane etti, sözümün ateşi ‘İzam-ı Hüsrev’i kül etti.

*Enverî, İran edebiyatının en önemli edebi şahsiyetlerinden biridir. Sağlam bir şiir tekniğine sahip olan Enverî hayâl gücü geniş, edebi sanatları çok iyi kullanabilen bir şairdir.*¹¹² Nev‘î, mum-pervane ilişkisinden hareketle Enverî’yi şiir mumunun etrafında dolaşan bir pervane olarak hayâl etmiştir. Nev‘î’nin bahsettiği diğer bir şair ise Hüsrev’dir. *Hüsrev, Hindistan’da yaşayan Türk asıllı şair, tarihçi ve mutasavvıftır.*¹¹³ Nev‘î kelim ateşinin Hüsrev’i kül ettiğini belirterek, şairlik yeteneği açısından kendini bu iki usta şairden üstün görmüştür. Onun sözü yakıp kül eden bir ateşe benzetilmiştir.

“Söz”; K. 30/19, G. 199/3. beyitlerde de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.104.2. Cevher

Çün degül vuslat müyesser itme sen dînâr harc

Söz güherdür eyleme ey ‘âşık-ı dîdâr harc (G. 41/1)

Ey âşık-ı didar söz cevherdir onu harcama, vuslat nasip olmadığı için sen paranı harcama.

Söz harcanamayacak kadar kıymetli olması bakımından cevhere benzetilmiştir. Âşık, söz cevherini harcamamak gerektiğini düşünür.

¹¹² Abdülkadir Karahan, “Enverî Evhâdüddîn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. 11, s. 267-268.

¹¹³ Rıza Kurtuluş, “Emir Hüsrev-i Dihlevî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. 11, s. 135-137.

Suhanum gûş iderseñ ey gül-i ter

Saña ‘arz ideyin bir iki güher (K. 27/1)

Ey taze gül (sevgili) sözümü dinlersen sana bir iki cevher arz edeyim.

Sevgili taze ve genç olduğu için gül-i ter olarak vasıflandırılır. Şair, sözünü dinleyecek olan sevgiliye bir iki cevher arz etme niyetindedir. Nev‘î’nin sözü değerli olması sebebiyle sevgiliye sunacağı bir iki cevherdir.

“Söz”; K.35/3, K.38/38, K.50/7, G.287/5. beyitlerde de “cevher” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.104.3. Deniz

Beyt-i nazmum benüm ol bahr-ı suhandur Nev‘î

Oldı ka ‘rında anuñ gevher-i ma ‘nâ hâdis (G. 35/5)

Nev‘î benim şiirlerimin beyiti söz denizidir, onun dibinde mana cevheri ortaya çıktı.

Şair sözlerini, uçsuz bucaksız ve engin olması, dibinde manâ cevheri bulunması sebebiyle denize benzetmiştir. Söz deniz, manâ ise bu denizde bulunan bir cevher olarak tasavvur edilmiştir. Nev‘î şairliğini sözleri ve manâsı için yaptığı benzetmelerle övmektedir.

2.1.104.4. İnci

Yeter sen şâha mîrâs-ı peder tab ‘um gibi cevher

Kalır dürr-i sühan bâkî olur sîm-ile zer fânî (K. 45/23)

Tabım gibi cevher senin gibi padişaha baba mirası (olarak) yeter, (benim) sözlerimin incisi bâkî altın ve gümüş fani olur.

Nev‘î, hayatın geçiciliğine vurgu yaparak bu görüşünü tezat sanatını kullanarak desteklemiştir. Yaratılışını kıymetli olması bakımından cevhere benzeten şair, bu dünyada bâkî kalacak olanın İnci diye tabir ettiği sözlerinin olacağı görüşündedir. Buna karşın altın ve gümüş kıymetsiz görülerek fani olma özelliği dile getirilmiştir. Söz, bâkî kalacak olan bir inci gibi düşünülmüştür.

Dür-i elfâz-ı Nev‘î‘arz olındı gûş-ı cânâna

Takup sem ‘-i kabûle ol gül-i ra ‘nâ kulak çekdi (G. 474/5)

Nev‘î’nin sözlerinin incisi sevgiliye arz oldu, o gül-i ra’na (onu) kabul kulağına takıp kulak çekti.

Nev‘î sözlerini, değerli olması sebebiyle inciye benzetmiştir. Bu tasavvurun hareket noktası, kulağa küpe takma âdetidir. Aynı zamanda sözlerin “kulağa küpe olması” deyiminin

de yine bu tasavvurla ilgili olduğu görüşü savunulabilir. Şair, aynı zamanda sözlerinin önemi itibariyle dikkate alınması arzu eder. Gül ile kulak arasında kurulan ilişki de ikisinin biçimsel olarak benzerliği yönüyledir, sevgili de bu sebeple gül-i rana olarak anılmıştır.

“Söz”; K. 34/9, MUR. 19/10, G. 552/4. beyitlerde de “inci” olarak tasavvur edilmiştir

2.1.104.5. İplik

Ser-rişte-i belâgat-ı güftâr Nev‘îyâ

Lûlû-yi nazm u ruk‘a-i inşâma bağludur (G. 116/5)

Ey Nev‘î güzel sözümün ipinin ucu şiir incime ve yazı kâğıdıma bağlıdır.

Süs eşyalarından biri olan ve kıymetli oluşu ile bilinen incinin ipe dizilmesi geleneği eskiden bu yana var olagelen bir gelenektir. Bu tasavvurdan hareketle Nev‘î sözünü bir ipe nazmını ise bu ipe dizilen inciye benzetmiştir. İpin ucu şiir incisine bağlıdır. İpe dizilen inci yan yana olduğunda bir bütünlük arz eder. Söz de tıpkı ipin incileri bir araya getirişi gibidir. Söz, uzunluğu ve nazma bağlanan bir araç olması bakımından ipe benzetilmiştir. *Sözlükte* “dizmek, ipe inci dizmek” anlamındaki nazm kelimesi¹¹⁴ de inciye benzetilmiştir.

2.1.104.6. Kandil

Egerçi peyrev-i şem‘-i kelâm-ı Enverî‘yem

Sözüm çerâğı benüm şimdi gül gibi meşhûr (K. 22/49)

Eğer Enverî’nin sözünün ardından giden isem, benim sözümün kandili şimdi gül gibi meşhur (olmuştur).

Kandil bir aydınlatma aracıdır. Nev‘î sözlerini aydınlatan bir kandile benzetmiştir ve onun sözleri gül gibi meşhur olmuştur. Buna yol açan ise Nev‘î’nin şairlikte Enverî’yi takip etmesidir.

2.1.104.7. Meryem

Yeter şâhid sözüm bîkr olduğına sûz-ı cân-bahşum

Çün olmaz Nev‘îyâ ‘Îsî‘den özge şâhid-i Meryem (G. 306/6)

Ey Nev‘î sözümün bîkr olduğuna suz-ı can-bahşım şahit olarak yeter çünkü Meryem’in şahidi İsa’dan başkası değildir.

Bîkr, el değmemiş dokunulmamış olma anlamına gelmektedir. Nev‘î de sözlerini emsalsiz ve özgün olduğunu belirtmek maksadıyla bîkr sıfat ile kullanmıştır. Sözün bîkr oluşu, Meryem’i akla getirmiş olacak ki bu ikisi arasında bir münasebet kurulmuştur.

¹¹⁴ İsmail Durmuş, “Şiir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c. 39, s. 144-154.

Meryem'in Hz. İsa'ya bâkîre iken hamile kalışı Cebrail'in ona ruh üflemesi ile gerçekleşmiştir. Nev'î'nin sözünün el değmemiş olarak tasavvur edilmesinin hareket noktası Meryem'in de el değmemişliğine dayanmaktadır.

2.1.104.8. Meydan

Semend-i tab 'umu leng itdi seng-i sebkat-i akrân

'Aceb mi olsa meydân-ı suhanda peyrevânı fer (K. 21/14)

Akranların önde gelen taşı yaratılış atımı topal etti, söz meydanında izinden gidenler fer olsa buna şaşılır mı?

Söz, büyüklüğü ve genişliği sebebiyle meydana benzetilmiştir.

2.1.104.9. Sır

Ey sözi kâşif-i esrâr-ı nihânum Fethî

Lebi miftâh-ı der-i mahzen-i cânun Fethî (G. 553/1)

Ey sözü gizli sırlarımın kâşifi, dudağı can mahzeninin kapısının anahtarı Fethi.

Nev'î memduhun sözlerini gizli sırlarının kâşifi olarak tanımlar. Söz, bilinmez ve görünmez oluşu sebebiyle gizli sır olarak tasavvur edilmiştir.

“Söz”, G. 338/1. beyitte de “sır” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.104.10. Sihir

Okuyup ürdüm eser itmedi efsûn-ı suhan

Baňa göz kuyruğı ile o seg itmedi nigâh (G. 427/3)

Okuyup üfledim ama sözün sihri tesir etmedi o köpek bana göz ucu ile bakmadı.

Birine sihir yapmak için onu okuyup üflemek gerektiğine inanılır ve bu sayede kişide olması istenen davranış şeklinin gerçekleşeceği düşünülür. Âşığın istediği de ona bakılmasıdır. Bunun gerçekleşmesi için de efsun-ı suhandan yararlanır. Söz etkileyici olma, tesirinde kalınması bakımından sihir olarak tasavvur edilmiştir ancak âşığın efsun-ı suhanı tesir etmemiştir.

“Söz”; K. 50/17, G. 551/6. beyitlerde de “sihir” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.104.11. Ülke

Zebân-ı tîgı vü tîg-ı zebânı nass-ı kâtı 'dur

Bugün milk-i suhanda Nev'îyâ bir şâhumuz vardur (G. 110/5)

Kılıcın dili ve dil kılıcı tartışılmaz hükümdür, ey Nev'î bugün söz mülkünde bir

şahımız vardır.

Padişahların sözleri koşulsuz kabul edilir ve tartışmaya kapalı bir hüküm niteliğindedir. Sevgiliyi padişah olarak addeden şair, onu söz mülkünün sahibi olarak kabul eder. Söz, büyük ve geniş olması sebebiyle mülke benzetilmiştir. Bu mülkte dil gönlü yaralama özelliği sebebiyle kılıç olarak tasavvur edilmiştir ve tartışmasız bir hüküm niteliğindedir.

2.1.104.12. Vâdî

Benüm ‘uşşâka Nev’î her sözüm bir özge vâdîdür

Kiminden vâdî-i hayret kiminden Bîsütûn kaldı (G. 491/6)

Nev’î benim âşıklara söylediğim her sözüm başka bir vadidir, kiminden hayret vadisi kiminden Bisütun dağı kaldı.

Vadi geniş ve büyük olması ile bilinir. Nev’î söylediği sözü büyük ve çok olması sebebiyle vadiye benzetmiştir.

2.1.105. Sitem

Sözlükte; zulüm, haksızlık, eziyet, çıkışma olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda, bir beyitte “sürme” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.105.1. Sürme

Kümeýt-i hâmemüzüñ Nev’îyâ gubârından

‘Adûlaruñ gözine sürme-i sitem çekerüz (G. 181/5)

Ey Nev’î kalemimizin atının tozundan düşmanların gözüne sitem sürmesi çekeriz.

Sürme toz halinde bulunan, göz hastalıklarına iyi geldiğine inanılan ve süslenme amaçlı göze sürülen bir ilaçtır. Edebiyatımızda genellikle sevgilinin “hâk-i pâý” i kıymetli oluşu sebebiyle âşığın gözlerine sürme olarak çekilir. Beyitte âşık, sitem sürmesini rakiplerin gözüne çeker. Bunu da at olarak tasavvur ettiği kâlemin tozu yardımıyla yapar. Sürmenin toz halinde oluşu ile kalem atının tozu arasında ilgi kurulur. Sitem, rakibin gözüne çekilen sürmeye benzetilmiştir.

2.1.106. Sûret

Sözlükte; biçim, görünüş, kılık, tarz, yol, gidiş, çare olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda, bir beyitte “perde” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.106.1. Perde

Niçe bir ola hâ'il cân yüzine perde-i sûret

Nikâb-ı cism-i hâkî dem gelür ber-bâd olunmaz mı (G. 536/3)

Suret perdesi can yüzüne daha ne kadar engel olacak, zaman gelir insan vücudunun örtüsü berbad olmaz mı?

Suret, engelleme ve örtme özellikleri sebebiyle perdeye benzetilmiştir.

2.1.107. Sürûr

Sözlükte; sevinç olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “anahtar”, bir “meclis” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.107.1. Anahtar

Çözdü girih-i sümbüli dendân-ı benefşe

Miftâh-ı sürûr ile kilid-i gam açıldı (G. 467/3)

Menekşenin dişleri sümbülün düğümlerini çözdü (böylece) sevinç anahtarı ile gam kilidi açıldı.

Zor düğümlerin dişle açılması, sümbülün gam, düğüm ve kilit oluşu önemlidir. Bu sebeple menekşe ile diş arasında ilgi kurulurken gam dağılmasına sebep olması bakımından miftah-ı sürur olarak vasıflandırılır. Sümbül düğümünü çözen menekşenin dişleri olduğu için menekşe, anahtar olarak hayâl edilmiştir.

2.1.107.2. Meclis

Muttasıl eksilmede bezm-i sürûruñ neş'esi

Lîk câm-ı mihnetüñ keyfiyetin kem bulmaduk (G. 223/4)

Sevinç meclisinin neşesi aralıksız eksiliyor ama mihnet kadehinin keyfiyetini noksan bulmadık.

Âşık, sevgili tarafından daima ızdırap ve cevr ü cefa görür; bu nedenle sevinçten uzak, kedere yakın yaşar. Âşık, neşesinin azaldığını meclis metaforu üzerinden ifade etmiştir. Bezm, karamsar duygulardan uzak kalınan, hüznün dağıldığı eğlence mekânıdır. Sevinç, neşenin azaldığı bir meclise benzetilmiştir. Neşenin azalmasına karşın âşığın mihnet kadehinin verdiği keyif, eksilmez.

2.1.108. Şefkat

Sözlükte; acıyarak ve esirgeyerek sevme olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir

beyitte “güneş”e benzetilmiştir.

2.1.108.1. Güneş

Bürûdet olmaya hergiz harârete gâlib

Eğer cihâna ola mihr-i şefkati tâbân (K. 38/13)

Eğer şefkat güneşi cihanı aydınlatırsa soğukluk asla hararete galip olmaz.

Güneş; dünyayı aydınlatan, dünyaya ısı ve ışık veren, bununla birlikte hayatı idame ettirebilmek için elzem olan bir gök cismidir. Soğukluk, güneşin dünyayı aydınlatması ve etrafa ısı vermesi neticesinde ortadan kalkar ve bu sayede her yer ısınır. Âşık nazarında sevgilinin şefkati de tıpkı bir güneş gibidir. Onun şefkati âşığın yüreğini aydınlatır, ısıtır ve ona parlaklık verir. Bu nedenlerle şefkat, güneşe benzetilmiştir. Şair “soğuk” kelimesini tevriyeli bir şekilde kullanmıştır. Akla gelen ilk anlamı ısının düşük olmasıdır. Bir diğeri de insan davranışının samimiyezsiz veya mesafeli oluşudur. Şefkat güneşinin olduğu yerde soğuk davranış olmaz, çünkü şefkat gönülleri sıcak tutar.

2.1.109. Şevk

Sözlükte; şiddetli arzu, keyif, neşe, sevinç olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda; iki “ateş”, üç “deniz”, bir “gülşen”, bir “kadeh”, bir “köşk”, bir “meşale” olmak üzere dokuz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.109.1. Ateş

Baksam ol çâh-ı zenahdânuñ mu‘allak câmina

Nâr-ı şevkümden döner sînem çukur hammâmına (G. 402/1)

O çene çukurunun asılı kadehine baksam sînem şevk ateşimden çukur hamamına döner.

Hamam, sıcaklığın yüksek olduğu bir mekândır. Âşığın gönlü genel itibariyle aşk ateşiyle yandığı için hamam olarak hayâl edilmiştir ancak gönlün hamama dönüşmesinin nedeni âşığın şevkinin ateşidir. Şevk, yakıcı olması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

“Şevk”, G. 212/5. beyitte de “ateş” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.109.2. Deniz

Ne râh-ı ‘ışka nihâyet ne bahr-i şevke kenâr

Ne tende tâb ile kuvvet ne cânda sabr u karâr (G. 135/1)

Ne aşk yolunun sonu ne şevk denizinde sahil ne vücutta kuvvet ne canda sabır ve karar

var.

Âşık, fiziki yapısı itibariyle zayıf ve kuvvetsiz olarak tanımlanan bir tiptir. O, kuvvetsiz olmasının yanında aynı zamanda sabırsız ve kararsızdır. Bunun nedeni ise, sevgiliye kavuşmaya muktedir olamayışıdır. Sevgili, âşığa merhametsiz ve acımasız davranmasına karşın âşığın gözü ondan başkasını görmez. Onun aşkı, sonu olmayan bir yoldur ve şevki de kenarı olmayan bir denizdir. Şevk, büyük ve geniş olması sebebiyle sahili olmayan bir denize benzetilmiştir.

“Şevk”; G. 536/4, G. 443/4. beyitlerde de “deniz” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.109.3. Gülşen

Nev'îyâ gülşen-i şevke salınur âvâze

Câm ile bülbüle şol dem ki ağız bir eyler (G. 77/5)

Ey Nev'î kadeh ile bülbül ağız birliği ettikleri zaman şevk gülşenine avaze salınır.

Kadeh rengi sebebiyle dudağa benzetilir ve bülbülün de gülün aşkından feryad u figan etmesi, inlemesi ağızdan çıkan seslerle ilgilidir. Bu iki tasavvurun hareket noktası ağız ve dudaktır. “Ağız birliği etmek” deyiminin de kullanılış amacı bu tasavvuru destekler niteliktedir. Kadeh ile bülbülün ağız birliği etmesi şevk gülşenine avaze salınmasına sebep olur. Şevk, avaze salınan bir gülşene benzetilmiştir.

2.1.109.4. Kadeh

Yire çal câm-ı şevki ey sâkî

Gitdi bezm-i zamânedan Bâkî (TERC. 5/6)

Ey saki, şevk kadehini yere çal (çünkü) Bâkî, zamane meclisinden gitti.

Nev'î, Bâkî ile çağdaştır ve aynı medresede eğitim görmeleri sebebiyle de yakın arkadaştır. O, Kanuni Sultan Süleyman'ın Bâkî'ye gösterdiği ilgiyi kendi devrinde göremediği için nispeten onu kıskansa da Bâkî'nin şairliğini takdir etmekten geri durmamıştır. Yakın arkadaşı olması sebebiyle de Bâkî'nin ölümü üzerinde duyduğu derin üzüntüyü yazdığı terci-i bentte ifade etmiştir. Bâkî, zamane meclisinden gittiği için Nev'î oldukça üzgündür. Bu kanıya sakiye seslenerek şevk kadehini kırmasından varılabilir. Şevk, kırılması yönüyle kadehe benzetilmiştir ve artık onun bir önemi kalmamıştır.

2.1.109.5. Köşk

Sarây-ı zevk u şâdiye 'urûc itdüm içüp bir câm

Hemân bu kasr-ı şevkuñ nerdübânı bir ayag ancak (G. 227/3)

Bir kadeh içip mutluluk ve zevk sarayına yükseldim ancak bu şevk köşkünün merdiveni en fazla bir ayak(tır).

İçki, bireyin neşesini arttırır ve bireye mutluluk verir. Bu nedenle âşkın zevk ve mutluluk sarayına yükselmesine vesile olan da içkidir. Saraylar büyük ve görkemli yapılardır ve herkes ona ulaşamaz. Zevk ve sevincin saray olarak tasavvur edilmesi yüksekliği ve ona ulaşmanın zorluğundan kaynaklanır, ancak âşık bu saraya yükselmeyi başarmıştır. Şevk, merdiven yardımıyla yükselebileceğine inanılan bir kasra benzetilmiştir ancak bu merdiven sadece bir ayak kadardır. Şevk, yüksek olması ve âşkın ulaşmayı istediği bir kasra benzetilmiştir. Ayak kelimesi iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.

2.1.109.6. Meş'ale

Pür itmiş sâgarı sahbâ ile mestâne yandurmuş

Çerâğ-ı şevkini bezm ehlinüñ sâkî uyandurmuş (G. 197/1)

Sarhoşçasına kadehi içki ile doldurmuş yandurmuş, saki bezm ehlinin şevk çerağını uyandırmış.

Çerağ, günlük hayatta ışık ve aydınlatma aracı olarak kullanılan bir kandildir. Çerağı uyandırmak, onu yakmak anlamına geldiği gibi aynı zamanda harekete geçirmek anlamına da gelir. Bezm ehlinin şevki yeniden canlanan harekete geçen bir çerağa benzetilmiştir. Bu tasavvurun sebebi ise kadehi içki ile doldurmaktır. İçkinin verdiği hoş hal bireydeki duyguların canlanmasına sebep olduğu için saki, bezm ehlinin şevk çerağını uyandırmıştır.

2.1.110. Şîve

Sözlükte; naz, eda olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, iki beyitte "kitap" olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.110.1. Kitap

Hûblar eylediler şîve kitâbın ezber

Fenn-i hüsn içre velî bâb-ı vefâ muğlâkdur (G. 103/2)

Güzeller şive kitabını güzellik ilmi içinde ezberlediler ama vefa bölümü muğlâktır.

Kitap, içinde bulunan bilgiler sebebiyle kıymetlidir ve içeriği çeşitli bölümlerden oluşur. Şiveyi bir kitap olarak düşünen âşık, vefayı bu kitabın bir bölümü kabul eder ve sevgilinin şive kitabını ezbere bildiğini belirtir. Sevgili, şuh edası ve tavrıyla âşığı cezbeder ve onun aklını başından alır, âşığa şiveli tavrını göstermekten geri durmaz. Bu nedenle şive, âşıkların ezbere bildiği bir kitaba benzetilmiştir. Bu kitabın bölümünden biri de vefadır ve bu

bölümün muğlâk oluşu, sevgilinin vefasının eksik olmasından kaynaklanır.

“Şive”, G. 504/4. beyitte de “kitap” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.111. Tab

Sözlükte; tabiat, huy, yaratılış, mühür, damga, basma, kitap basma olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir “at”, iki “ayna”, iki “bahçe”, iki “cevher” ve bir “tûtî” olmak üzere sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.111.1. At

Semend-i tab ‘umu leng itdi seng-i sebkât-i akrân

‘Aceb mi olsa meydân-ı suhanda peyrevân-ı fer (K. 21/14)

Önde giden akranların taşı yaratılış atımı sakatladı, söz meydanında peyrevan-ı fer olsa buna şaşılır mı?

Nev‘î çağdaşı olan şairlerin onun şairlik yeteneğine engel olmak istemelerini eleştirmiştir. Akranlarının attığı taşlar onun yaratılış atını sakatlasa da söz meydanında Nev‘î onlardan üstündür ve onlar Nev‘î’nin arkasından gelirse buna şaşılmaz. Şairin yaratılışı ata benzetilmiştir. At, kudretin ve kuvvetin timsali olan kıymetli bir canlıdır. Yaratılışın ata benzemesi onun kuvvetli ve süratli olması, bir yerde sabit kalamaması sebebiyledir. Tasavvurun hareket noktası, Nev‘î’nin yaratılışının at gibi kudretli olmasıdır.

2.1.111.2. Ayna

Görse lutf-ı suhanuñ âyine-i tab ‘uñ ile

Nev‘î yâ olur idi tûtî-i gûyâ kâ’il (G. 283/5)

Ey Nev‘î sözünün lutfunu yaratılış aynan ile görse tûtî-i gûya (buna) razı olurdu.

Tûtî, konuşma özelliği bulunan bir papağandır ve bu özelliği kazanmasında ayna önemli bir faktördür, çünkü aynaya yansıyan aksi sayesinde sesleri taklit ederek konuşmayı öğrenir. Şairin yaratılışı da şairlik yeteneğini aksettiren bir aynaya benzetilmiştir. Nev‘î’nin sözlerinin hoşluğu yaratılış aynasında görülür, çünkü bu onun yaratılışında vardır.

“Tab”, K. 34/5. beyitte de “ayna” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.111.3. Bahçe

Bâğ-ı tab ‘umdan kopardum bu gül-i sad-bergi ben

Sandum insâf ehline bir yâdigâr-ı mu‘teber (K. 12/96)

Ben bu gül-i sad-bergi yaradılış bahçemden kopardım, insaf ehline saygın bir yadigâr

(kalır) sandım.

Bahçeden koparılan gül hem sevdiğini ifade etmek hem de hatıra bırakmak amacıyla sevilen kimseye verilir. Şair, memduha muteber bir yadigâr bırakmak için yaratılış bahçesinden gül-i sad-berk kopardığını ifade eder. Gül-i sad-berk, yüz yapraklı gül demektir ve büyük bir gül çeşidi olarak bilinir. Bahçe ile gül arasında ilgi bu sayede kurulur. Bununla birlikte bu beyit Nev'î'nin Sultan Murat için yazdığı 100 beyitlik bir kasideye aittir. Dolayısıyla şair gül-i sad-bergi memduh olan Sultan Murat için yaratılış bahçesinden koparmıştır. Yaratılış, içinde türlü güzellikleri barındıran bir bahçeye benzetilmiştir. Şairin bu bahçeden gül koparması onun cömert olduğunun göstergesidir.

“Tab”, K. 30/27. beyitte de “bahçe” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.111.4. Cevher

Yeter sen şâha mîrâs-ı peder tab‘um gibi cevher

Kalır dürr-i suhan bâkî olur sîm ile zer fânî (K. 45/23)

Senin gibi bir padişaha baba mirası olarak yaratılış cevheri yeter. Sözlerinin incisi bâkî kalır, altın ile gümüş fani olur.

Nev'î maddi nesnelerin geçici olduğu mühim olanın maneviyat olduğu kanısındadır. Bu tasavvura yaratılışı bir cevhere benzetmesinden ve altın ile gümüş gibi madenlerin fani olarak gördüğünden ulaşılabilir. Devrinde yaşamış ve kıymet verdiği Sultan Murat ile oğlu Sultan Mehmet'e ithafen yazdığı beyitte Nev'î, Sultan Murat'ın oğluna cevhere benzeyen bir yaratılış bıraktığını ifade etmiştir. Yaratılış, kıymetli olması bakımından cevhere benzetilmiştir ve şair nazarında bu cevher Sultan Mehmet'e yetecek niteliktedir. Söz incisi bâkî altın ve gümüş fanidir. Fani ve bâkî kelimeleri kullanılarak tezat sanatından yararlanılmış ve düşünce güçlendirilmiştir.

“Tab”, K. 17/25. beyitte de “cevher” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.111.5. Tûtî

Nev‘îyâ şimden girü her mürğ-ı nâçîz ötmesün

Tûtî-i tab‘um terennüm kıldı bir garrâ gazel (G. 294/6)

Ey Nev'î bundan sonra naçiz kuşlar ötmesin, (çünkü) yaratılış papağanım gösterişli bir gazel söyledi.

Nev'î, şairlik yeteneğinden bahsederken kendini Tûtî, çağdaşı olan şairleri ise ehemmiyeti olmayan birer kuş olarak tasavvur etmiştir. Tûtî, kuş türleri içinde ayıracı özelliği bulunan bir papağandır. O, yaratılışı itibariyle konuşma özelliğine sahiptir ve tatlı dillidir. Bu

yönleriyle şair, yaratılışını Tûtî'ye benzetmiştir. Nasıl Tûtî'ye bu yeteneği Allah tarafından verildiyse Nev'î'ye de şairlik yeteneği Allah tarafından verilmiştir. Çağdaşlarının naçiz birer kuş olması ise kuşun yapısı itibariyledir. Kuş; cılız, küçük ve savunmasız bir canlıdır. Bu nedenle Nev'î çağdaşlarını önemli görmez.

2.1.112. Tama'

Sözlükte; doymazlık, çok isteme, açgözlülük olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, iki beyitte “diş”e benzetilmiştir.

2.1.112.1. Diş

Nev'î'yi dimeñ pîr olup agardı sakalı

Dendân-ı tama' çeşm-i nazar-bâz yirinde (G. 431/5)

Nev'î için yaşlandı, sakalı ağardı demeyin tama' dişleri nazar-baz gözleri (hala) yerinde (dir).

Diş, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir ve çoğu zaman rengi ve şekli sebebiyle çeşitli tasavvurlara konu olur. Bu özellikleri dışında dişin, tuttuğu nesneleri koparma ve parçalara ayırma özellikleri mevcuttur. Tama, insana zarar veren haris bir histir. Verdiği zarar dolayısıyla tıpkı bir diş gibi bireyi manevi anlamda parçalar. Bu nedenle tama, diş benzetilmiştir.

“Tama'”, G.396/3. beyitte de diş olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.113. Ta'n

Sözlükte; sövme, yerme, ayıplama olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “ok” bir “toz” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.113.1. Ok

Her bir iki yüzlü gül-i ra'nâ için ey dil

Câna ura ta'n okını biñ hâr ne müşkil (G. 280/2)

Ey gönül her bir ikiyüzlü gül-i rana için bin dikenin tan okunu cana vurması ne müşkül (dür).

Âşık nazarında sevgili, gül-i rana rakip ise dikendir. Bu tasavvurların nedeni, sevgili ve rakibin tavır ve davranışlarıdır. Gül-i ra'na iki renkli bir gül çeşitidir. Sevgili de tıpkı gül-i ra'na gibi ikiyüzlüdür. Rakibin diken oluşu ise, güle ulaşmada engel olması sebebiyledir. Tan okunu cana vuran rakibin ta kendisidir, ancak âşık bunu müşkül olarak görür. Tan, yaralaması zarar vermesi bakımından ok olarak hayâl edilmiştir.

2.1.113.2. Toz

Gubâr-ı ta 'n-ı agyâr olmasun cânâ yeter fûrkat

Göñül âyînesine virmesün kat kat keder fûrkat (G. 34/1)

Ey sevgili ağyarın ayıplama tozu olmasın (bunun için) ayrılık yeter, ayrılık gönül aynasına kat kat keder vermesin.

Sevgilinin ilgisine mazhar olmaya çalışan âşık; ondan ilgi göremez, üstelik bu ilginin rakibe olduğunu görünce ona kızmaktan da kendini alamaz. Bu sebeple ağyar ile âşık daima karşı karşıyadır. Âşık, ağyarın kınama tozunu istemez. Bunun nedeni ise gönlün ayna oluşundandır. Toz, üzerine geldiği nesneleri örter ve görünmesini engeller. Âşığın gönlü temiz olması bakımından aynaya benzetilmiştir ve o, gönül aynasına ağyar tarafından gelen kınama tozunu istemez. Kınama, görmeye engel olması sebebiyle toza benzetilmiştir.

2.1.114. Tecellî

Sözlükte; görünme, belirme, kader, talih, Allah'ın lütfuna nail olma, Hak nurunun tesiriyle makbul kulların kalbinde İlâhi sırların ayan olması hali olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “ateş”, üç “nur” olmak üzere dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.114.1. Ateş

'Âşık döye mi zerre kadar nûr-ı şühûda

Ol Tûr'ı yakan nâr-ı tecellâ turı tursun (G. 368/4)

O Tur dağı yakan tecelli nuru duradursun, âşık şehitlerin nuruna zerre kadar dayanabilir mi?

Beyitte Hz. Musa kıssasına telmih yapılmıştır. Hz. Musa, Tur Dağı'na çıktığında Allah'tan kendisine görünmesini istemiş buna mukabil, Allah ona, onu göremeyeceğini ama dağa bakmasını ve o dağ yerinde durursa onu ancak öyle görebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Allah, dağa tecelli edince dağ paramparça olmuş ve Musa peygamber düşüp bayılmıştır. Beyitte söz konusu edilen Tur Dağı'nı yakan tecelli nurudur. Tecelli, yakması ve aydınlık vermesi yönüyle ateşe benzetilmiştir.

2.1.114.2. Nûr

Hep cümle cihân mazhâr-ı envâr-ı tecellî

Cân gözün açup 'âşık-ı dîdâr olabilsek (G. 258/2)

Bütün dünya hep tecelli nurlarının mazharı (olan) can gözünü açıp yüzünün âşığı olabilsek.

Tecelli, aydınlatması, ışık vermesi, herkes tarafından görülememesi sebebiyle nura benzetilmiştir.

“Tecellî”; G. 5/5, G. 498/1. beyitlerde de “nûr” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.115. Tevhîd

Sözlükte; bir kılma, bir etme, birleştirme, birleştirilme, bir sayma, bir olarak bakma, birliğine inanma, Allah’ın birliğine inanma, olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda bir beyitte “ipucu” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.115.1. İp ucu

Dest-i kesret çâk çâk itdi vücûdum câmesin

Ger irişmezse meded ser-rişte-i tevhîdden (G. 349/4)

Eğer tevhid ipucundan yardım gelmezse kesret eli vücudumun elbisesini parça parça eder.

Vücut, kesret eli tarafından parça parça edilen bir elbiseye benzetilmiştir. Vücudun parçalanması, dünya zevklerinden arınıp vahdete ulaşma anlamına gelmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise ser-rişte-i tevhid ile mümkündür. Tevhidin ser-rişte olarak tasavvur edilmesindeki temel etken onun birleştirici ve bütünleştirici özelliğindendir çünkü tevhid insanları birleştirir.

2.1.116. Tûl-i Emel

Sözlükte; hırs, tamah, tükenmez arzu olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda bir beyitte “kıyamet” e benzetilmiştir.

2.1.116.1. Kıyâmet

Kûteh biçildi kâmet-i cisme kabâ-yi ‘ömr

Tûl-i emel bu yolda kıyâmet degül midür (G.56/4)

Ömür kabası vücudumun boyuna kısa biçildi, tûl-i emel bu yolda kıyamet değil midir?

Hırs, insana zarar veren beşerî bir haslettir ve kontrol edilmemesi durumunda insan hayatına olumsuz etkisi kaçınılmazdır. Şair bu özelliklerinden hareketle tûl-i emel olarak adlandırdığı tükenmeyen hırsı kıyamet olarak tasavvur etmiştir. Çünkü kıyamet; fani hayatın son bulup bâkî hayatın başlayacağı, herkesin hesaba çekileceği, karmaşanın çok olduğu bir gündür. Kıyamet günü için kimsenin birbirini tanımayacağı, hatta annelerin evlatlarından dahi kaçacağı ve kendi derdine düşeceği görüşü mevcuttur. Dolayısıyla kıyamet günü, çıkan kargaşadan dolayı çoğu zaman fitne ile birlikte anılır. Tûl-i emelin kıyamet olarak tasavvur

edilmesindeki hareket noktası onun bu özellikleridir. Kıyametin zarar vermesi gibi tükenmeyen hırs da insana zarar verir.

2.1.117. ‘Ukbâ

Sözlükte; ceza, âhiret, öbür dünya olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda bir beyitte “dar ağacı”na benzetilmiştir.

2.1.117.1. Dar Ağacı

Salındı dâr-ı ‘ukbâya cihândan göçdi çün Mansûr

Hakikat gülşeninde gördüm ol serv-i hırâmânı (G. 516/4)

Mansur cihandan göçtüğü için âhiret kapısına salındı, o serv-i hıramanı hakikat gülşeninde gördüm.

Hallacı Mansur’un “Ene’l-Hak” (Ben Hakkım) dediği için asılarak hayatına son verilmesi hadisesine telmih yapılmıştır. Hallacı Mansur, tasavvuf yolunda olan bir mutasavvıftır ve inandığı değerleri canı pahasına savunmuştur. Onun hakikat gülşeninde serv-i hıraman oluşu hem bu sebeple hem de asılması hadisesi ile ilgilidir. Salınan servi ağacı gibi Mansur da sallanmıştır. Âhiret, dünyadan göçüp geçilen bir kapıya benzetilmiştir. Bir kapıdan geçmek yeni bir hayatın başlangıcı sayılır. Âhiret hayatı da müminler için yeni bir hayat niteliğindedir.

2.1.118. ‘Uzlet

Sözlükte; bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama, yalnızlık köşesine çekilme olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda; bir beyite “tekke”ye benzetilmiştir.

2.1.118.1. Tekke

Lâf-ı ‘akl urma sakın dâna-yı esrâram diyü

Tekye-i ‘uzletde şol bî-hûş olan hayrânı gör (G. 156/2)

Sakın sırları bilenim diye akıl ürünü sözler söyleme, uzlet tekkesinde aklını yitiren, şu hayran kişiyi gör.

Tekke, ibadet edilen kutsal bir yerdir. Uzlet, kendinden geçmesi, Hak ile bir olunması yönüyle tekkeye benzetilmiştir. Uzlette olan birey dünyadan soyutlanır ve sadece Allah’ı düşünür, onu anar. Tekke de böyle özellikleri barındırdığı için uzlet ile arasında sıkı bir münasebet kurulmuştur.

2.1.119. Ümîd

Sözlükte; arzu edilen, olması istenen bir şeyin gerçekleşebileceği ihtimalinin verdiği rahatlatıcı duygu, olması istenen bir şeye olan beklenti, umut olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; bir “ağaç”, bir “bahçe, bir “gonca” olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.119.1. Ağaç

Bitürmediyse dıraht-ı ümîd mîve-i baht

Ne gam bu yolda bize Nev'îyâ sebük-bâruz (G. 178/5)

Ey Nev'î ümit ağacı baht meyvesini bitirmediyse üzülme bu yolda bizim yükümüz hafiftir.

Çaresiz ve ümitsizlik içinde olan insanlar geliştirdikleri savunma mekanizması sayesinde daha ümitvacâr bir şekilde düşünebilir ve davranabilirler. Nev'î'de de bu hal söz konusudur. Ümit, meyve veren bir ağaca benzetilmiştir, baht ise bu ağacın meyvesidir. Ağacın meyve vermemesi bireyi üzebilir, çünkü sarf edilen emeğin karşılığı alınmak istenir. Ümit meyvesi de baht meyvesini vermemiştir ancak Nev'î buna rağmen üzülmez çünkü o kendini gamdan azade olarak görür.

2.1.119.2. Bahçe

Mîve-i ter yirine urdı baña çûb-ı cefâ

Bâg-ı ümmîdde her besledüğüm tâze nihâl (G. 289/5)

Ümit bahçesinde beslediğim her taze fidan bana taze meyve vermek yerine cefa çubuğuyla vurdu.

Bir nesneye veya bir kişiye karşı duyulan sevgi ihtiyacı ona emek vermeyi onu gözetmeyi de beraberinde getirir. Emek verilmeyen bir şeyin karşılığını da almak mümkün değildir. Bunun en güzel örneği tabiattır. Ekip biçtiğimiz şeyler bize nebat olarak geri döner. Âşık da sevgiliye karşı duyduğu derin sevgi sebebiyle onu beslediği bir fidana benzetmiştir. Sevgilinin fidan oluşu onun genç ve taze olması ile ilgilidir. Bu fidan ümit bahçesinde bulunmaktadır. Ümit, çeşitli nebatların yetişmesi, rengi havası sebebiyle insana huzur ve mutluluk vermesi ve daima insanı canlı tutması sebebiyle bahçeye benzetilmiştir. Âşık, emeklerinin karşılığını bulamamış üstelik sevgili bir de âşığa cefa vermiştir. Âşığın beklediği meyve ise sevgilinin vuslatıdır ancak âşık, sevgiliye kavuşmaya muktedir değildir.

2.1.119.3. Gonca

Ümîd goncasın açmadı gülistân-ı ferâh

Dirîg göz yumup açınca yok zamân-ı ferâh (G. 45/1)

Aydınlık gül bahçesinde ümit goncası açmadı ne yazık ki göz yumup açacak kadar geniş zamanı yok.

Gonca bahçede yetişen, kapalı ve küçük olması sebebiyle edebiyatımızda çeşitli tasavvurlara konu olan bir çiçek türüdür. Ferahlığın gülistan olarak hayâl edilmesi onun genişliği ve büyüklüğü sebebiyledir ancak bu gülistanda ümit goncası açmamıştır. Ümit açmayan bir goncaya benzetilmiştir. Şairin ümitsiz oluşu ve bu goncanın açacağına olan inancının olmaması söz konusudur. “Göz açıp kapamak” deyimini kısa bir süreyi ifade eder ve ümit goncasının açılacak kadar zamanı yoktur.

2.1.120. Vahdet

Sözlükte; yalnızlık, teklik, birlik, Allah’a yakınlık, Allah’a ulaşma olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda; bir “kitap, bir “merkez, bir “mürekkep” olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.120.1. Kitap

Elifden başlamış gerçi henüz vahdet kitâbın nây

Okur ezber rumûz-ı ‘ilm-i Mevlânâ’yı söyletseñ (G. 240/3)

Ney, vahdet kitabını henüz eliften başlamış söyletsen Mevlâna ilminin gizli sözlerini ezbere okur.

Ney, kamıştan yapılmış nefesli bir müzik aletidir. Yanık sesinin insana hüzün verdiği mefhumu yaygındır, delikli oluşu genel itibariyle âşığın bedenine benzetilir ve içinin hava yani aşk ile dolu olması sebebiyle de çeşitli tasavvurlara konu olur. Mevlâna, mesnevisinin ilk on sekiz beytini ney öyküsüne ayırmıştır. Neyin, rumuz-ı ilm-i Mevlana’yı ezbere bilmesi bu anlam ilgisinden kaynaklanır. Buna karşın ney, vahdet kitabını okumaya elif harfinden başlamıştır. Elif, Arap alfabesinin ilk harfidir, dolayısıyla ney vahdet kitabının başındadır. Vahdet, bir bütünlük arz etmesi, kıymetli olması bakımından kitaba benzetilmiştir.

2.1.120.2. Merkez

Merkez-i vahdetde bunlar oldılar sâbit-kadem

Muttasıl bir noktunuñ pergâridur dervîşler (G. 95/3)

Vahdet merkezinde bunlar kararlı oldular, dervişler bitişik bir noktanın pergelidir.

Pergel, iki ayaktan oluşan, bir ayağın sabit kalırken diğer ayağın daire çizmesiyle başladığı noktaya geri döndüğü matematiksel bir terimdir. Dervişler de bu hareket sebebiyle pergele benzetilmiştir. *Onların kendi etrafında dönerek huşu içinde Hakk'ı anması, istiğrak halinde olması sema denilen bu hareket sebebiyledir. Onlar vahdet merkezinde sabitkadem olarak anılmıştır. Vahdet Arapça, birlik demektir. Gerçek mânâda bir olan Cenab-ı Hak'tır.*¹¹⁵ Vahdet, bir araya getirmesi, her şeyin onun etrafında olması sebebiyle merkeze benzetilmiştir.

2.1.120.3. Mürekkep

Sakîm imiş diyü bu hatt-ı nüsha-i kesret

Midâd-i vahdet ile üstüne kâlem çekerüz (G. 181/4)

Bu kesret nüshasının yazısı hatalı diye vahdet mürekkebi ile üstüne kalem çekeriz.

Kesret çokluk manasına gelir ve bu bakımından nüsha olarak tasavvur edilmiştir çünkü nüsha, yazılı bir belgenin eş metinleridir, dolayısıyla çoklu haldedir. “Çokluk birle sayılandır” denildiğinde çokluğun tanımına vahdet katılmış olur. Buna göre vahdet akıl tarafından doğrudan ve bizzat kavrandığı, ayrıca tanımlanmasında kendi kendine yeterli sayıldığı halde kesret ancak vahdetle tanımlanır.¹¹⁶ Kesret nüshasının hatalı yazısını örtecek olan vahdet mürekkebidir. *Mürekkeb (midâd), yazı yazmaya yarayan ve çeşitli maddelerin (is, zamk, su vb.) karışımından meydana gelen bir sıvıdır.*¹¹⁷ Vahdet maddeleri bir araya getirmesi, bir bütün oluşturması sebebiyle mürekkebe benzetilmiştir. Vahdet mürekkebi ile kesret nüshasının hatalı yazılarına kalem çekilir.

2.1.121. Vecd

Sözlükte; kendinden geçecek derecede dalgınlık, kendini kaybedercesine ilahi aşka dalma, aşırı heyecan, kederlenme olarak tanımlanmıştır. Nev‘î Divânı’nda bir beyitte “deniz” e benzetilmiştir.

2.1.121.1. Deniz

Görmesin il vücûdumuz Nev‘î

Bahr-i vecde teni garîk idelüm (G. 300/5)

Ey Nev‘î, el vücudumuzu görmesin vecd denizinde tenimizi kaybedelim.

İnsan bedeni fanidir ve geçicidir, elbet bir gün yok olacaktır. Dünyaya ait olması sebebiyle engel olarak görülür. Masivadan vazgeçip vahdete ulaşmak, dolayısıyla Hakk’a

¹¹⁵ E. Cebecioğlu, *age*, s. 512.

¹¹⁶ Ali Durusoy, “Vahdet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, c. 43, s. 430-431.

¹¹⁷ M. N. Sefercioğlu, *age*, s. 117.

yaklaşmak isteyen kimsenin bedeni engel olmaktan çıkmalıdır ki tüm ruhuyla vahdete erişebilsin. Âşık tenini vecd denizinde kaybetmek ister. Vecd, ilahi aşk ile kendinden geçme halidir. Âşık nazarında vecd; büyüklüğü, genişliği, güzelliği ile kendine hayran bırakması ve hoş duygular uyandırması sebebiyle denize benzetilmiştir. Âşık, vecd denizinde vücudunu kaybedince arzusuna ulaşacaktır.

2.1.122. Vefâ

Sözlükte; sözünde durma, sözünü yerine getirme, dostluğu devam, ettirme, yetiştirme, yetme, kâfi gelme, ödeme olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divân'nda bir "ağaç", bir "ateş", bir "bölüm", bir "kanun", bir "kimya", dört "koku", bir "köşk" bir "renk", bir "set" bir "yol" olmak üzere on üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.122.1. Ağaç/Fidan

Sen bâr-ı vefâ nahli tururken neye besler

Şimşâd-ı gazellerde 'aceb şâ'ir-i nâ-şâd (G. 48/2).

Vefâ meyvesi fidanı olan sen varken, acaba bahtsız şair gazelin şimşir ağacında ne beslemektedir.

Şimşir ağacı edebiyatımızda boyunun yüksekliği ile anılır. Onun en önemli özelliklerinden biri de meyve veremeyişidir. Şair, kendini vefa meyvesinin fidanı olarak hayal etmiştir. Vefa, meyveye benzetilmiştir.

2.1.122.2. Ateş

Döne döne beni hecr odına kebâb itdiñ

Vefâ vü lütfuñı nâr-ı 'âzâba döndürdüñ (G. 249/2)

Beni döne döne ayrılık ateşinin kebapı yaptın, vefa ve lütfunu azap ateşine döndürdün.

Ayrılık âşığın canını yakması sebebiyle ateşe benzetilmiştir ve âşığın bedeni bu ateşte döne döne pişen bir kebaptır. Kebap, çevrilerek her yanı pişirilen bir yiyecektir. Bu sebeple âşığın bütün vücudu bu ateşten nasibini almıştır. Sevgilinin vefası da âşığın canını yakması sebebiyle azap ateşine benzetilmiştir. Âşık, sevgiliden vefa görmez ve bundan şikâyet eder, vefa gördüğünde ise bu âşığın canını yakar.

2.1.122.3. Bölüm

Hûblar eylediler şîve kitâbın ezber

Fenn-i hüsn içre velî bâb-ı vefâ muğlâkdur (G. 103/2)

Güzeller şive kitabını güzellik ilmi içinde ezberlediler ama vefa bölümü muğlaktır.

Sevgili, şiveden ayrı düşünülemez. Onun şivesi sadece âşıklarına karşıdır. Sevgilinin güzelliği bir bütün olarak düşünüldüğünde şive, güzelliğin en önemli ve vazgeçilmez parçasıdır. Bu sebeple şive, güzellik ilmini içeren bir kitaba benzetilmiştir ve sevgili bu kitabı ezbere bilir çünkü onun en iyi bildiği şey âşığa gösterdiği şivedir ve bu onun ezbere bildiği bir davranış biçimidir. Buna karşın sevgili âşığa vefa göstermez ve bunu ondan daima esirger. Vefa, şive kitabının bulunduğu bir bölüme benzetilmiştir. Bu bölümün en belirgin özelliği ise muğlak oluşudur, çünkü sevgilinin âşığa vefa gösterip göstermemesi belli değildir ve sadece onun isteyişiyle ilgilidir.

2.1.122.4. Kanun

Evtâr-ı hatı bağladı kânûn-ı vefâyı

Dil-hastalara la 'l-i şifâ-sâz yirinde (G. 431/4)

Ayva tüylerinin telleri vefa kanunu bağladı, gönlü hastalara şifa veren dudaklar yerinde (dir).

Sevgilinin dudakları âşığa şifa verir. Bu sebeple hasta olan âşığın gönlüne sevgilinin dudakları şifadır. Sevgilinin ayva tüyleri ise şekli sebebiyle tele benzetilmiştir. Bu teller kanun-ı vefaya bağlanmıştır. Vefa, sevgilinin hattının bağlandığı bir kanuna benzetilmiştir.

2.1.122.5. Kimya

Kîmyâ gibi vefâ dünyâda ma 'dümü 'l-vücûd

Yâ cefâyâ sabr kıl ey dil yâ dildâr isteme (G. 420/2)

Ey gönül ya cefaya sabret ya sevgiliyi isteme vefa dünyada kimya gibi vücutsuz(dur).

*Kimya; maddelerin temel yapılarını birleşimlerini, dönüşümlerini, çözümlemei birleşim ve üretim yöntemlerini inceleyen bilim*¹¹⁸ olarak tanımlanmıştır. Gümüş ve altının eritilmesi sonucu sıvı hale gelen kimyevi madde, bulunduğu kabın şeklini alır yani belirli bir formu yoktur. Âşık bu sebeple kimyayı vücutsuz olarak tasavvur etmiştir. Vefanın kimya ile olan münasebeti de vücutsuz oluşu ile ilgilidir. Sevgiliden gelecek olan vefa da belirli bir düzende olmaz, çünkü kararsız ve sebatsız olmak sevgilinin en tabi özelliklerindendir. Onun âşıklarına vefa göstermesi, kendi insiyatifindedir. Bu sebeple âşık, gönlüne seslenerek ya cefaya sabretmesini ya da sevgiliyi istememesini belirtmiştir.

¹¹⁸ *Türkçe Sözlük*, s. 1183.

2.1.122.6. Koku

Gülde yok bûy-ı vefâ bülbülde sabr-ı hâr-ı gam

Virmedi bâg-ı fenâda kimseye dünyâ murâd (G. 47/4)

Gülde vefa kokusu bülbülde gam dikeninin sabrı yok, dünya yokluk bahçesinde kimseye istediğini vermedi.

Şair, dünyadan şikâyet etmektedir çünkü dünya bağ-ı fenada kimseye istediğini vermemiştir ve âşık bu durumdan oldukça muzdariptir. Dünya, bağ-ı fenadır ve gül ile bülbül bu bahçenin en temel iki unsurudur. Âşık kendini bülbül sevgiliyi ise gül olarak tasavvur etmiş ve gül ile bülbül hadisesine telmih yapılmıştır. Bülbül, gülün ona karşı olan davranışları sebebiyle daima üzüntü içindedir ve gamgindir. Bülbülün, gam dikenine sabrının kalmaması gülde vefa kokusunun bulunmayışı sebebiyledir. Vefa, gülde bulunmayan bir kokuya benzetilmiştir. Gülün en mühim hasletlerinden biri açıldığında yaydığı kokudur. Onu koklamak bireye huzurlu hissettirir ve birey üzerinde olumlu etki bırakıp güzel hisler uyandırır. Dolayısıyla kokunun insan üzerindeki etkisi azımsanmayacak derecede güçlüdür. Gülün kokusuz olamayacağı gibi sevgili de vefası olmadan olmaz, ancak sevgili vefadan yoksundur buna mukabil âşık, bu sebeple gamlıdır.

“Vefa”; G. 194/4, G. 278/5, MUK. 44/1. beyitlerde de “koku” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.122.7. Köşk

Kesdi bu kadar tağı taşı ‘ışk ile Ferhâd

Umardı vefâ kasrını Şîrîn ide bünyâd (G. 48/1)

Ferhat aşk ile bu kadar dağı taşı kesti, vefa köşkünün Şirin’in inşa edeceğini umardı. Emek veren kimse er ya da geç bunun karşılığını almak ister. Karşılığı alınamayan her emeğin ise sonu hüsrân ve hüzündür. Ferhad, Şirin uğruna emek vermiş, onun kendisinden süt talep etmesi üzerine Şirin’in bulunduğu yere süt eriktirebilmek için dağı delmiştir. Bunu da külüng yardımıyla yapmıştır. Beyitte bu hadiseye telmih yapılmıştır. Ferhad, dağı delmesine karşılık Şirin’den vefa kasrı inşa etmesini umar. Ferhad’ın ondan beklediği tek şey vefadır, zira bu Ferhad için kâfidir. Vefa Şirin’in inşa etmesi arzu edilen bir kasra benzetilmiştir.

2.1.122.8. Renk

Ne bûy-i mîhr ü ne reng-i vefâ var berg ü bârında

Düşüpdür bâg-ı dehr adlu gönül bir özge gülzâra (G. 445/4)

Yaprak ve meyvede ne sevgi kokusu ne vefa rengi var, gönül dünya bahçesi adlı bir başka gül bahçesine düştü.

Bahçe, yeşil rengin hâkim olduğu, müreffeh bir an yaşamak için gidilen, bireyde hoş duygular uyandıran bir mekândır. Yaprak ve meyvede sevgi kokusu vefa rengi bulamayan âşığın gönlü, dünya bahçesi adlı başka bir gülzara meyillidir çünkü umduğunu bulamamıştır. Sevgi, bireyde bıraktığı hoş etki sebebiyle kokuya benzetilmiştir, vefa ise bir renk olarak tahayyül edilmiştir. Renk, insan yaşamını canlanmasına yol açan bir unsurdur. Rengin olmadığı bir hayatın düşünölemeyeceğı gibi âşık da vefayı gözetir, sevgiliden daima vefa bekler ancak bulamaz çünkü sevgilinin en belirgin özeliğı vefasızlığıdır. Dolayısıyla âşığın gönlü umduğunu bulamayınca başka bir gülzara yönelmesi elzemdir.

2.1.122.9. Set

Rahnedür sedd-i vefâ seng-i 'âdûdan döstum

Aña şâhid harf-i sîn üstindeki dendânedür (G. 155/2)

Dostum vefa seti düşmanların köpeklerinden yarılmıştır, onun şahidi sin harfi üstündeki dişlerdir.

Köpek, rakip için kullanılan olumsuz bir sıfattır. Onun dişleri vefa setine zarar vermiştir. Âşık buna kanıt olarak sin harfini gösterir. Arap alfabesinin on ikinci harfi olan sin, dişleri olması sebebiyle pek çok tasavvura konu olur. Burada söz konusu edilen ise, köpeğin dişleridir ve vefa setinde yarıklar oluşturmuştur. Set, geçilmesi veya aşılması zor suni engel olarak tanımlanmıştır. Vefanın set olarak tasavvur edilmesi de bu anlam ilgisi sebebiyledir. Sevgilinin vefası aşılmaz bir set gibidir ve âşık, engel olarak anılan bu seti geçemez. Onu geçebilen, onda yarıklar oluşturan ise köpek olarak anılan rakiptir. Âşık sevgilinin vefasına mazhar olamazken rakip olur ve o, bu durumdan şikâyetçidir.

2.1.122.10. Yol

Hevâ yolunda su gibi revân ola dil ü cân

Reh-i vefâda eger kim o serv kâ'im ola (G. 4/4)

Eğer vefa yolunda kaim olan servi ise gönül ve can hevâ yolunda su gibi salınsın.

Servi, rüzgâr etkisiyle salınması sebebiyle ve boyunun uzun ve mevzun olması itibariyle genellikle sevgili için benzetilen olur. Beyitte servinin görevini yapan âşığın canı ve gönlüdür çünkü servi vefa yolunda kaimdir. Vefa, servinin kaim olduğu bir yola benzetilmiştir. Sevgili âşığa vefa gösterme hususunda meyilli değildir.

2.1.123. Vuslat

Sözlükte; bir şeye ulaşma, yetişme, kavuşma olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; beş “bayram”, bir “cennet”, bir “etek”, bir “içecek”, iki “ilaç”, iki “Kâbe”, bir “koku”, beş “meclis”, üç “meta”, bir “merhem”, üç “meyve”, bir “mum”, bir “nimet”, “iki “panzehir”, iki “sabah”, bir “sefa”, bir “semer”, üç “sofra”, bir “şarap”, bir “yol” olmak üzere otuz sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.123.1. Bayram

Nâz-ile 'arz-ı hilâl itse ırakdan ol habîb

Sa'im-i hicrân umar 'îd-i visâlin 'an-karîb (G. 22/1)

O sevgili naz ile kaşlarını gösterse ayrılık oruçlusu kavuşma bayramının yakında olduğunu umar.

Sevgilinin kaşları şekli sebebiyle hilale benzetilmiştir ve bayram, ayın hilal şeklinde görülmesi ile başlar. Dolayısıyla sevgilinin âşığa kaşlarını arz etmesi âşık nazarında bayrama kavuşmaya delalettir. Vuslat, âşığın kavuşmayı umduğu ve arzu ettiği bayrama benzetilmiştir. Oruç tutan birey, yiyecek ve içecekten uzak durur ve böylelikle nefsinin terbiye eder. Ayrılığın oruca benzetilmesi de bu sebeplerledir. Bir ay tutulan orucun ardından müslümanlar bayramın geleceğini bilir. Yani hicranın sonu vuslattır.

'Îd-i vasluñı senün yıllar olur görmezüz âh

Bâri şol iki hilâlün görelüm mâh-be-mâh (G. 385/1)

Ne yazık ki senin vuslat bayramını yıllardır görmüyoruz, bari şu iki hilalini aydan aya görelim.

Beyitte, sevgiliye kavuşamamaktan kaynaklı âşığın duyduğu üzüntü ve yakınma söz konusudur. Âşık sevgilinin vuslat bayramını görememekten şikâyetçidir. Vuslat, uyandırdığı heyecan, verdiği mutluluk sebebiyle bayrama benzetilmiştir ancak âşık bundan mahrumdur. Bayramın, gökyüzünde hilalin görünmesi ile başlaması tasavvuru da âşığın sevgilinin hilal kaşlarını görme arzusu ile ilgilidir. Âşık, sevgilinin hilal kaşlarını görünce bayrama erişeceği düşüncesindedir.

“Vuslat”; K. 29/33, G. 10/5, G. 149/1. beyitlerde de “bayram” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.123.2. Cennet

Cennet degül mi yâr ile vuslat didükleri

Dûzah degül mi âteş-i hasret didükleri (G. 539/1)

Sevgiliye kavuşmak dedikleri cennet, hasret ateşi dedikleri cehennem değil mi?

İslami inançta cennet ve cehennem kavramları önem arz eder. Cennet, çevresinde suların aktığı, yeşilliklerin dolu olduğu, her türlü yiyecek ve içeceğin bulunduğu bir yer olarak tasvir edilir. Müslümanlar ibadetlerini cennete gidebilmek için gerçekleştirir. Orası refah, huzur ve mutluluğun timsalidir. Âşık için vuslata ermek de cennet gibidir. Sevgilinin vuslatına eren âşık, huzura kavuşmuştur, neşe içindedir. Gönül çiçek açar, ayakları yerden kesilir. Bu ahval, müslümanların cennet tasavvuru ile özdeştir. Hasretin cehennem olarak tasavvur edilmesi ise, yakıcılık özelliği sebebiyle insana zarar vermesi düşüncesinden ileri gelir.

2.1.123.3. Etek

Dilâ el virmedi dâmân-ı vuslat

Ne assı el ucuyla merhabâdan (G. 348/3)

Ey gönül vuslat eteği ele geçmedi, el ucuyla merhabadan ne menfaat var.

Vuslat, etek olarak tasavvur edilmiştir ve vuslat eteği aşkın eline geçmemiştir.

2.1.123.4. İçecek

Çekersin muhâliflerinden nice gam

Gehî nûş-ı vuslat gehî nîş-i fûrkat (MUK. 30/2)

(Sen) muhaliflerinden ne çok gam çekersin, bazen vuslat içeceğini bazen ayrılık zehrini içersin.

Sevgilinin muhalif olarak adlandırılması, daima âşkın karşısında durmasından kaynaklanır. O âşığa istediği gibi davranma hakkını kendinde bulur. Âşığa istediği zaman hicran istediği zaman vuslat gösterir ve dolayısıyla sebat göstermesi uzun sürmez. Vuslat, sevgilinin âşığa içireceği bir içecektir. Bu içecek, âşığı mest eder.

2.1.123.5. İlaç

Hecrûñ gibi 'ışk ehline mühlik maraz olmaz

Vasluñ gibi yok nite ki dârû-yı mücerreb (G. 19/2)

Nasıl ki kavuşman gibi tecrübe edilmiş (kullanılmış) ilaç yoksa aşk ehline de ayrılık

gibi öldürücü hastalık olmaz.

Ayrılığın öldürücü bir hastalık olmasına karşın vuslatın ilaç olması bireyde meydana getirdiği etkiden kaynaklıdır. İlaç hasta kimseye iyileşmesi amacıyla verilir. Vuslat da âşığa iyi gelen, onu manevi anlamda iyileştiren bir ilaç gibidir.

“Vuslat”, G.161/2. beyitte de “ilaç” olarak tasavur edilmiştir.

2.1.123.6. Kâ’be

Kâ’be-i vasla sefer âsân olurdu âh kim

Menzil-i ‘ışkuñ güzergâhında der-bend olmasa (G. 425/3)

Aşk menziline güzergâhında dar geçit olmasa kavuşma Kâbesi’ne yolculuk yapmak kolay olurdu.

Aşk, bireyi mutlu eden, manevi anlamda doyuran ve iyi hissettiren bir duygudur ancak bu duyguya ulaşmak kolay değildir çünkü aşka ulaşmak çaba ve zaman gerektirir ve aşk, türlü engelleri içinde barındırır. Aşk, ulaşmak için çeşitli engellerin bulunduğu bir menzile benzetilmiştir. Âşığın vuslata erebilmesi için menzil-i ıştan geçmesi gerekir ve bu yol Kâ’be-i vasla çıkar. Kâbe, müslümanlarca kutsal sayılan bir yerdir. Kutsal olması sebebiyle ona ulaşmak meşakkatlidir. Onu değerli kılanlardan biri de ona ulaşmak için gösterilen çabadır. Müslümanlar için Kâbe nasıl kutsal ise âşık için de vuslat o derece kutsaldır. Bu nedenle vuslat ile Kâbe arasında ilgi kurulmuştur. Aşk menzili güzergâhında dar geçitler bulunduğu için âşık, vuslat Kâbesi’ne varamaz ve bu sebeple üzündür.

“Vuslat”, G. 316/6. beyitte de “Kâbe” olarak tasavur edilmiştir.

2.1.123.7. Koku

Münbasıt nefha-i visâliñle

Gonca-i kalb-i ‘âşık-ı gam-hâr (TERC. 6/15)

Üzüntülü âşığın kalp goncası vuslat kokusu ile açılmış.

Gonca, gülün henüz açılmamış tomurcuk halidir ve edebiyatımızda genellikle küçük ve kapalı olması sebebiyle çeşitli tasavvurlara konu olur. Âşığın kalbi açılmamış bir goncaya benzetilmiştir. Burada temel etken, âşığın iç dünyasında yaşayan, içine kapanık bir insan olmasıdır. Âşığın kapalı kalbini açan ise vuslat kokusudur. Vuslat, duyulduğunda ferahlık veren, gönlü açan bir kokuya benzetilmiştir. Âşığın gönlüne iyi gelen tek şey sevgilinin vuslatıdır. “Açmak” fiili hem ferahlatmak hem de gerçek manada goncanın açılması anlamlarında kullanılmıştır.

2.1.123.8. Meclis

Câm-ı la'lûñ şevkine bezm-i visâlîñde senüñ

Şi'r-i rengînüm görenler didiler mestânedür (G. 55/4)

Senin vuslat meclisinde dudaklarının kadehinin şevkine güzel şiirimi görenler sarhoş dediler.

Vuslatın bezm olarak tasavvur edilmesindeki temel etken bireyde uyandırdığı hislerdir. Bezm, hüznlerin dağıldığı, neşenin arttığı bir mekândır. Sevgilinin vuslatı da tıpkı bezm gibi âşığa neşe, mutluluk ve ferahlık hissi verir, bu nedenlerle vuslat bezme benzetilmiştir. Bezmin vazgeçilmez olan pek çok unsuru vardır bunlardan en önemlisi şarap kadehidir. Kadeh kırmızı renklidir ve içindeki şarap, bireyi mest eder. Bu tasavvurdan hareketle sevgilinin dudakları da âşığı meftun ve mest etmesi sebebiyle kadehe benzetilmiştir. Bezmin vazgeçilmezi olan şarap gibi âşık da sevgilinin kadehe benzeyen dudaklarından vazgeçemez.

Câna hicâb imiş nazar-ı mâsivâ-yı dôt

Bezm-i visâle mâni' olurmuş rakîbi gör (G. 61/2)

Dost masivasının bakışı cana engel imiş, kavuşma meclisine mâni olan rakibi gör.

Âşık, sevgilinin vaslına erememekten şikâyet eder. Buna sebep olarak da rakibi gösterir. Rakip, daima âşık ile sevgili arasında bulunur ve o âşığın sevgiliye kavuşmasına engel olarak kabul edilir. Vuslat, rakibin mâni olduğu bir meclise benzetilmiştir.

“Vuslat”; G. 484/2, G. 191/4, MUR. 17/5. beyitlerde de “meclis” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.123.9. Metâ'

Hûblar bâzâr idüp vuslat metâ'ın cân ile

Kesdiler âhır arasın hançer-i hicrân ile (G. 404/1)

Güzeller vuslat sermayesi ile canı pazarlık edip sonunda ayrılık hançeri ile arasını kestiler.

Âşığın tek sermayesi canıdır ve onu sevgili uğruna harcamaktan asla çekinmez. O, daima sevgilinin vuslatına erme arzusundadır ve canı başta olmak üzere bu uğurda her şeyini feda edebilir. Sevgilinin vuslat metana karşın âşık ortaya canını koyar ve sevgili ile pazarlığa koyulur. Vuslat, pazarlık yapılacak kadar kıymetli olması bakımından meta olarak tasavvur edilmiştir, çünkü değeri olan eşyaların alıcısı çok olduğu için pazarlığı yapılması mümkündür. Vuslat metai ile can pazarlığını kesen ise hançer-i hicrandır.

“Vuslat”; G. 117/4, G. 299/4. beyitlerde de “meta” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.123.10. Merhem

Oñulmaz merhem-i vasl ile çün kim yarası ‘ışkuñ

Yüri bî-çâre gönüñ zahm-ı hicrân ile hōş eyle (G. 424/4)

Yürü çaresiz gönlünü ayrılık yarası ile hoş et çünkü aşk yarası olanı kavuşma merhemi iyileştirmez.

Çaresizlik içinde bulunan birey, var olan durumu kabullenmek mecburiyetinde kalır. Âşık da kendini çaresiz hissetmektedir. Onun gönlü, sevgilinin davranışları sebebiyle yaralıdır ve âşığın bunu kabullenmekten başka çaresi yoktur çünkü onu vuslat merheminin iyileştirebilmesi dahi mümkün değildir. Vuslat, yarayı iyileştirmesi, onarması ve bedene iyi gelmesi sebebiyle merheme benzetilmiştir ancak âşığın gönlü, vuslat merheminin iyileştiremeyeceği yaralarla doludur. Âşığın onu hoş tutmaktan başka yapabileceği bir şey yoktur.

2.1.123.11. Meyve

Nihâl-i kâmet-i dilberden ey dil-i mecnûn

Hevâ-yı mîve-i vasl itme hâm sevdâdur (G. 90/2)

Ey Mecnun gönüllü sevgilinin boyunun fidanından kavuşma meyvesinin arzusunda olma, (bu) ham sevdadır.

Fidan, yeni yetişmekte olan bir ağaçtır ve daha olgunlaşmamıştır. Bu nedenle fidanın meyve vermesi imkân dâhilinde değildir. Sevgilinin vuslatından umutsuz olan âşık, sevgiliyi fidana vuslatı ise ulaşılması mümkün olmayan meyveye benzetmiştir. Fidan olan sevgili, vuslat meyvesini âşıktan sakınır.

Yaşum dökeyin mîve-i vasluñ hevesinde

Ey nahl-i çemen bâ‘is olur bâra şükûfe (G. 403/4)

Ey yeşilliğin fidanı kavuşma meyvenin hevesi için gözyaşımı dökeyim çünkü çiçek meyveye sebep olur.

Meyvenin oluşum süreci çiçek olmasından itibaren başlar ve çiçekler açar zamanla büyüüp gelişerek meyve haline gelir. Bu mefhumdan hareketle âşık, gözyaşlarını çiçek olarak tasavvur etmiştir. Gözyaşlarını akıtma sebebi ise vuslat meyvesine ulaşma arzusudur. Vuslat, âşığın kavuşmayı arzu ettiği meyveye benzetilmiştir. Bu tasavvurun hareket noktası ise, âşığın sevgilinin vuslatına erişebilmesi için bu yolda daima gözyaşı dökmesidir. Sevgili

genç olması sebebiyle fidana benzetilmiş ve açık istiare sanatından faydalanılmıştır.

“Vuslat”, G. 320/5. beyitlerde de “meyve” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.123.12. Mum

Bezm-i visâl-i şem ‘e bu deñlü karîn iken

Pervânenüñ yine nazar it ıztırâbına (MUK. 7/2)

Muma kavuşmaya bu kadar yakın olduğu halde pervânen (olan kişinin) çektiği ıztıraba bak.

Sevgilinin vuslatı, mum olarak tasavvur edilir. Sevgilinin vuslatına yaklaşan âşığın acı ve ıztırabının artması bundandır.

2.1.123.13. Nimet

Bir kerre içen şerbetini bezm-i visâlüñ

Yıllarca yise ni ‘met-i vuslatdan usanmaz (G. 191/4)

Vuslat meclisinin şerbetini bir kere içen vuslat nimetini yıllarca yese usanmaz.

Vuslat, bezmde âşığın yemeye doyamayacağı bir nimete benzetilmiştir. Nimet, Allah’ın kullarına verdiği yiyecek veya içecektir ve kültürümüzde Allah tarafından verildiği için kutsal kabul edilir. Âşık nazarında vuslat da tıpkı bir nimet gibi kutsaldır ve yaşamı idame ettirebilmek için ön koşuldur. Âşık bu nimeti yıllarca yese bile doyuma ulaşmaz.

2.1.123.14. Panzehir

Çak zehr-i firâkuñ niçe kattâl ise cânâ

Tiryâk-ı visâlüñ dahı her derde devâdur (G. 161/2)

Ey sevgili, ayrılık zehri nasıl öldürücü ise kavuşmanın panzehiri de her derde devadır.

Zehir, insan vücuduna zarar veren hatta ölüme dahi sebep olabilen bir maddedir. Ayrılığın zehir olarak hayâl edilmesi de âşığa verdiği zarardan kaynaklanır. Ayrılık zehrini yok eden şey ise tiryak-ı vuslattır. Tiryak, bir panzehirdir ve zehrin olumsuz etkilerini önler. Tiryak kelimesinin bir diğer anlamı ise ilaçtır. Vuslat, âşığa iyi gelmesi, her derde deva olması ve ayrılık zehrini panzehire dönüştürmesi sebepleriyle tiryak olarak hayâl edilmiştir.

“Vuslat”, G. 9/2. beyitte de “panzehir” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.123.15. Sabah

Subh-ı visâle bir nefes ırgürmedi dirîg

Baht-ı siyâhum ile bu hâb-ı girân beni (G. 528/3)

Kara bahtım ile bu ağır uykum ne yazık ki beni vuslat sabahına erİştiremedi.

Âşığın yüzü hiç gülmez, felek de ondan yana dönmez. Âşık bu nedenlerle kendini talihsiz olarak görür ve bahtının kara olduğunu belirtir. Siyah renk matem ve hüznün rengidir ve âşığın bahtı bu nedenle siyah renge benzetilmiştir. Bahtın kara ve uykunun ağır oluşu âşığın vuslat sabahına ermesini engeller. Gece insana hüznü verir ve korku ile endişelerin açığa çıkmasına neden olurken sabah, güneşin doğması ve günün aydınlanması ile bireyin daha ümitvâr olmasını sağlar. Vuslat, ıfık saçması, aydınlık vermesi sebepleriyle sabaha benzetilmiştir ancak âşık, vuslat sabahına eremeyeceğı düşüncesindedir.

“Vuslat”, G. 291/3. beyitte de “sabah” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.123.16. Sefâ

Fürkat belâsı çekmede ahab münferid

Vuslat safâsı sürmede ağıâr muttasıl (G. 292/3)

Ahab ayrılık belası çekerken tek başına, ağıâr vuslat sefası sürerken birlikte(dir).

Âşık, daima sevgilinin vuslatına taliptir ve buna mazhar olmak için her türlü eziyete ve cefaya katlanır. Buna mukabil sevgili, âşığa vuslatı değil hicranı layık görür. Âşığın birlikte olduğu tek şey ayrılıktır. O, ayrılıktan ayrı düşünülemez. Sevgili onu ayrılık ile baş başa bırakırken vuslatını ağıara nasip etmiştir. Vuslat gönle huzur ve rahatlık vermesi yönüyle safa olarak tasavvur edilmiştir. Âşık nazarında ağıâr sevgilinin vaslını hak etmez. Âşık, münferid bir şekilde ayrılık belası çekerken ağıâr ile sevgili vuslat sefasını birlikte sürer.

2.1.123.17. Semer

O nihâl-i çemenüñ biz çekerüz bâr-ı gamın

Semer-i valsa kılur kendüyi lâıık niçe har (G. 154/4)

Çimenlikteki o fidanın gam yükünü biz çekerken birçok diken kendini kavuşma semerine layık bulur.

Âşık kendisi ile rakibi mukayese etmiş ve sevgilinin gam yükünü çeken kendisi iken rakibin vuslat semerine layık olduğunu belirtmiştir. Vuslat, rakibin kendini layık gördüğü bir semer olarak tahayyül edilmiştir. Âşık nazarında rakip dikendir ve sevgilinin vuslatına nail olan da odur. Oysaki âşık bunun doğru olmadığı görüşündedir.

2.1.123.18. Sofra

Yidük esrâr-ı ‘ıfık hân-ı vasluñ imtilâsıyüz

Anuñ-çün ni ‘met-i dünyâya hergiz iştihâmuz yok (G. 229/3)

Aşk sırlarını yedik kavuşma sofrasının doymuşuyuz onun için dünya nimetine asla iştihamız yok.

Bireyin hayatını idame ettirebilmesi, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçların giderilmesi ile mümkündür. Amerikalı akademisyen ve psikolog Abraham Maslow bireyin ihtiyaçlarının doyurulması gerektiği düşüncesi ile “İhtiyaçlar Hiyerarşisi” kuramını oluşturmuştur. *Beş basamaktan oluşan bu kuramın ilk basamağını fizyolojik ihtiyaçlar oluşturur. Bu kategori içerisinde açlık, susuzluk, uyumak, cinsellik, barınma, dinlenme gibi organizmanın hayatını sürdürücü nitelikteki ihtiyaçlar girmektedir. Bunlar, insan vücudunun işlemesine hizmet eden ihtiyaçlar olmasından dolayı, diğerlerine göre hem çok önemlidir hem de öncelikle hissedilir.*¹¹⁹ Âşığın da hayatını idame ettirebilmesi, gıda olarak gördüğü esrar-ı ışk ile mümkündür. Esrar-ı ışk, vuslat sofrasında bulunur ve âşık bu sofranın doymuşudur. Vuslat, âşığın temel gıdası olan esrar-ı ışkın bulunduğu bir sofraya benzetilmiştir. Nasıl ki yeterli gıdayı alan birey kendini iyi ve mutlu hissederse âşık da vuslat sofrasından mutlu bir şekilde kalkar. O, manevi anlamda o kadar doymuştur ki dünya nimetlerine tama‘etmez.

“Vuslat”; G. 505/4, G. 106/2. beyitlerde de “sofra” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.123.19. Şarap

Şarâb-ı fûrkati Ferhâd u Mecnûn içdi mest oldı

Sunuldu baña Nev‘î sâgar-ı vuslat benem ‘âşık (G. 228/5)

Nev‘î ayrılık şarabını Ferhad ve Mecnun içti (ve) mest oldu, asıl âşık benim (çünkü) vuslat kadehi bana sunuldu.

Ayrılık içinde mest olunan bir şaraba benzetilmiştir ve Ferhad ile Mecnun bu şaraptan içtiği için mest olmuşlardır. Ferhad Şirin’e Mecnun da Leyla’ya kavuşamamıştır. Nev‘î kendini bu iki efsanevi âşık ile mukayese eder ve ayrılığın onlara vuslatın ise kendine düştüğünü belirtir. O, vuslat kadehini içtiği için asıl âşık olarak kendini görür. Vuslat, âşığa mutluluk vermesi, hüznünü dağıtması yönüyle kadehe benzetilmiştir.

2.1.123.20. Yol

Yıldızı yok n’eylesün râh-ı visâle gitmege

Reh-nüması ‘âşıkun tâb-ı çerâğ-ı âh olur (G. 162/4)

Vuslat yoluna gitmek için yıldızı yok ne yapsın, âşığın yol göstereni ah kandilinin ışığı olur.

Eskiden insanlar bilmedikleri bir yönde seyahat ederken yönlerini bulabilmeleri için

¹¹⁹ F. Eroğlu, *age*, s. 42.

yıldızlardan faydalanırlardı. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de En'am Suresi 97. ayette şöyle geçmektedir: *O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratmıştır.*¹²⁰ Vuslat âşığının varmak istediği bir yola benzetilmiştir. Yıldız ışığına ihtiyaç duyulduğu için bu yol karanlık ve uzun olarak düşünülebilir ve bu nedenlerle âşık, vuslata eremez çünkü ona yön tayin edebilecek bir yıldız yoktur. Onun yol göstereni ahının kandilinin verdiği ışıktır.

2.1.124. Zafer

Sözlükte; birçok emek neticesinde maksada ulaşma, başarma, düşmanı yenme, üstün gelme olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda; iki "güneş", bir "rüzgâr", bir "tac" olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.124.1. Güneş

*Çün irdi vakt-i seher togdı nûr-ı mihr-i zafer
Saçıldı reşha-i rahmet döşendi nat'-ı nevâl (K. 29/5)*

Seher vakti geldiği için zafer güneşinin nuru doğdu rahmet damlaları saçıldı, sofraya döşendi.

Beyit, Sultan Murad'ın bahsettiği cülusu kutlamak üzerine yazılmıştır. Düşmana galip gelmek; ülke halkına, padişaha ferahlık ve mutluluk verir. Zafer, karanlıktan aydınlığa varması, parlaklığı ve ışık vermesi, hoş duygular uyandırması ve ulaşılmasının zor olması sebebiyle güneşe benzetilmiştir. Rahmet damlası, zafer güneşinin nurudur. Sofra ise bu rahmet damlaları ile döşenmiştir.

"Zafer", K. 10/8. beyitte de "güneş" olarak tasavur edilmiştir.

2.1.124.2. Rüzgâr

*Meğer ki şark ilinüñ peyki mihr-i zerrîn-tâc
Getürdi nâme-i nusrat esüp nesîm-i zafer (K.16/4)*

Zafer rüzgârı esip yardım mektubu getirdi ama doğu ilinin habercisi altın taçlı güneştir.

Zafer, yardım mektubu getiren bir rüzgâra benzetilmiştir. Zafer kazanıldığında ülkeye sevindirici haber gider. Rüzgâr, haber getirmesi sebebiyle söz konusu edilmiştir, asıl haber veren haberci, altın taçlı güneş olarak tasavvur edilmiştir. Güneşin doğu ilinin habercisi olarak tasavvur edilmesi onun doğudan doğması ile ilgilidir. Rengi sebebiyle altına, şekli sebebiyle

¹²⁰ Kur'an-ı Kerim Meâli, s. 152.

de taca benzetilmiştir.

2.1.124.3. Tac

Fütûr-ı silsile-i devlete bi-hamdillâh

Bu dürr-i tâc-ı zafer virdi kuvvet-ile nizâm (K. 32/10)

Şükürler olsun bu zafer tacının incileri devlet mertebesinin gayretsizliğine kuvvet ile nizam verdi.

Taç, hükümdarlık alametlerinden biridir ve değerli taşlarla süslüdür. Zaferin tacın incileri olarak hayâl edilmesi, hükümdarın başında bulunması sebebiyle kıymetli görülmesinden kaynaklanır. Zafer, zor durumda olan devlete kuvvet ile nizam vermiştir. Dolayısıyla kazanılan zaferin devlete etkisi azımsanmayacak kadar çoktur.

2.1.125. Zamân

Sözlükte; zaman, vakit, çağ, devir, mehil, süre, mevsim olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda, bir beyitte “sarraf” a benzetilmiştir.

2.1.125.1. Sarraf

Sîm-tenler yolına varını harc eylemege

Bozar altını yine akçaya sarrâf-ı zamân (G. 359/3)

Beyaz tenli (sevgili)ler uğruna varını (yoğunlu) harcamak için zaman sarrafı altını akçeye bozar.

Sevgili dış yapısı itibariyle sim-ten olarak anılır. Onun gümüşe benzeyen teni beyazdır. Âşık, sevgili uğruna elindeki tüm sermayeyi harcar ve bundan asla çekinmez. Âşığın sevgili uğruna her şeyini harcaması, zaman sarrafının altını akçeye bozdurması ile mümkündür. Sarraf, altın, madeni ve kâğıt paraları birbiriyle değiştirmeyi, bozdurmayı meslek edinmiş kimsedir. Zaman, değişime sebep olması ve harcanması sebebiyle sarrafa benzetilmiştir.

2.1.126. Zerk

Sözlükte; bir su veya sıvı ilacı şırınga ile verme, sofuların giydiği mavi cübbe, dindar görünme, iki yüzlülük, hile, riya, dalavere olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir “şarap” bir “toz” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.126.1. Şarap

Siyup câmı şarâb-ı zerk ile halk oldu lâ-ya 'kıl

Degülse âhır Nev'î'acebdür bezm-i devrânûñ (G. 257/5)

Halk, ikiyüzlülükle şarap kadehini kırıp aklını yitirdi; ey Nev'î bu dünyanın sonu değilse zaman, çağ ne şaşılacak bir durum almıştır?

Zerk, kırılabilir bir şarap kadehine benzetilmiştir.

2.1.126.2. Toz

Gubâr-ı zerk idüpdür tîre baht-ı âb-ı engûrı

Safâlar sürse demdür kahve-nûşânı Karaman'ıñ (G. 257/4)

Üzüm suyunun bahtı hakirlik tozunu kararttı, Karaman'ın kahve içenleri sefalar sürse demdir.

Toz, üzerinde bulunduğu nesneleri örtme, gizleme özelliği ile bilinir. Toz ile hakirliğin ilgisi de bu sebeptir. Hakirlik; olduğundan başka bir şekilde görünme, gerçeği örtme veya gizlemesi sebebiyle toza benzetilmiştir. Hakirlik tozunu karartan ise üzüm suyunun bahtıdır. Üzüm, taneleri olan siyah renkli bir meyvedir ve salkımları aşağı doğru sarkar. Ezilerek suyu çıkarılır. Ezilmesi, üzüm suyunun bahtının kara olarak addedilmesine neden olur. Yaşadığı dönemde kahve içme âdetine de değinen Nev'î, Karaman ile kahve içenler arasında ilgi kurmuştur.

2.1.127. Zevk

Sözlükte; tadım, tatma, tad, hoşla giden hal, manevi haz, boş vakit geçirme, eğlence, eğlenti, cümbüş, eğlenme, güzeli çirkinden ayırt etme kabiliyeti, alay etme olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir "deniz", bir "kayık", bir "saray" olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.1.127.1. Deniz

Zevrak-ı câm-ı musaffâyı çeküp ey Nev'î

Lücce-i zevk u safâ semtine tutduk dümeni (G. 507/5)

Ey Nev'î saf kadehin kayığını içip dümeni zevk ve sefa denizinin (bulunduğu) semte tuttuk.

İçki içen birey, alkolün etkisiyle neşeli bir hal alır ve sarhoş olur. Bu tasavvurdan hareketle âşık, kadeh kayığını içip zevk ve sefa denizinin semtine yönelmiştir. Deniz, bireyi dinginleştirir, kederden uzaklaştırır ve bireye huzur ile mutluluk verir. Zevk ve sefa, bireyde

uyandırdığı bu güzel hissiyatlar sebebiyle denize benzetilmiştir. Kadeh ise şekli sebebiyle bu deniz üzerinde bulunan kayıktır. Dümen, yön tayin etmede kullanılan bir araçtır. Âşık dümeni, zevk ve sefa yönüne çevirmiştir.

2.1.127.2. Kayık

Hatt-ı nev-res kim o la 'l-i bî-misâl üstindedür

Zevrâk-ı zevk u safâ âb-ı zülâl üstindedür (G. 87/1)

Bi-misal dudaklarının üzerinde olan yeni yetişen aya tüyleridir, zevk ve sefa kayığı tatlı, latif su üstündedir.

Sevgilinin dudakları tatlı su olarak tasavvur edilmiştir ve bu tatlı su üzerinde zevk ve sefa kayığı bulunmaktadır. Su üzerinde bulunan kayık, insan üzerinde hoş etkiler bırakır. Zevk ve sefa, su üzerinde bulunması, güzel hisler uyandırması yönüyle kayık olarak hayâl edilmiştir.

2.1.127.3. Saray

Sarây-ı zevk u şâdîye 'urûc itdüm içüp bir câm

Hemân bu kasr-ı şevkuñ nerdübânı bir ayag ancak (G. 227/3)

Bir kadeh içip mutluluk ve zevk sarayına yükseldim, ancak bu şevk köşkünün merdiveni en fazla bir ayak (tır).

Saray, padişahların ve onun nezdinde olanların kullandığı, herkesin erişemeyeceği değerli görülen bir yapıdır. Zevk ve mutluluk; ulaşılması zor olması, yüksekte bulunması ve kıymetli olması sebebiyle saraya benzetilmiştir. Âşığı zevk ve mutluluk sarayına ulaştıran etken kadehtir çünkü içkinin insanı hoş etme, mest etme özellikleri vardır. Şevk köşkünün merdiveni yüksek değil aksine bir ayak atabilecek kadar alçaktır. Dolayısıyla şevk, âşığın arzuladığı şekilde değildir.

2.1.128. Zikr

Sözlükte; anma, anılma, bildirme, Allah'ın adlarını anarak dua etme olarak tanımlanmıştır. Nev'î Divânı'nda bir beyitte "halka"ya benzetilmiştir.

2.1.128.1. Halka

Sanmañ ol meh halka-i zikre girer ihyâ için

Niyet-i öldürmediür sūfileri ihyâ ile (G. 448/2)

O ay yüzlü sevgilinin zikir halkasına ihyâ için girdiğini sanmayın. O, sufileri ihyâ ile

öldürme niyetindedir.

*Zikir kelimesi dini literatürde “Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılır. Zikir dil veya kalp ya da her ikisiyle beraber yapılır; bu ise ya unutulmuş bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza etme şeklinde olur.*¹²¹ Zikir için bir arada bulunan kimseler, halka şeklinde oturup, zikri huşu içinde gerçekleştirirler. Zikir, halka şeklinde oturulması, birbirine bağlama özelliği olması sebebiyle halkaya benzetilmiştir. Sevgili, zikir halkasına sufileri ihya ile öldürmek için girer.

2.1.129. Zillet

Sözlükte; hakirlik, horluk, alçaklık, aşağılık olarak tanımlanmıştır. Nev’î Divânı’nda bir beyitte “toprak” olarak tasavvur edilmiştir.

2.1.129.1. Toprak

Serv-veş pâ-der-gil oldu evc-i rif’at gözleyen

Buldu tûbâ gibi rif’at hâk-i zillet gözleyen (G. 344/1)

Rifat doruğunu gözleyen servi gibi kıpırdayamaz oldu, zillet toprağı gözleyen tuba ağacı gibi yücelik buldu.

Şair, dünyanın işleyişinden şikâyet etmekte ve adaletsiz oluşundan yakınmaktadır. Servi; yerini değiştirmeyip sabit duran ve değişim göstermeyen bir ağaçtır, tuba ağacı ise cennete olduğu rivayet edilen gövdesi yukarda dalları aşağı doğru sarkan değerli bir ağaçtır. Nev’î’ye göre yücelik isteyen kimse, servi ağacı gibi yerinde sayar, kıpırdayamaz ama buna karşın ikiyüzlü ve riyakâr kimseler tuba ağacı gibi yüksekte bulunur ve yücelir. Zillet, yerde bulunması sebebiyle toprağa benzetilmiştir, çünkü aşağı olma ve hakirlik anlamına gelen zillet, değersiz görülmeye mahkûmdur.

¹²¹ Reşat Öngören, “Zikir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, c. 42, s. 409.

3. BÖLÜM

NEV'İ DİVÂNÎ'NDA BULUNAN SOYUT KAVRAMLARIN

BENZEYEN VE KENDİSİNE BENZETİLEN KAVRAMLAR TABLOSU

3.1. Nev'î Dîvânî'nda Benzeyen-Kendisine Benzetilen Tablosu

'ADÂLET (ADL, DÂD, MA'DİLET)	Bahâr (K. 51/1) Kılıç (K. 11/17) Köhne (G. 499/1) Köşk (G. 536/1) Mısır (G. 490/4) Yağmur (K. 5/4)
ADEM	Çöl (G. 462/6) Diyâr (TERC. 6/23, G. 92/4, G. 293/5, G. 308/3) Mim (G. 220/4) Nakış (G. 420/5) Semt (G. 494/6) Uyku (K. 31/2) Ülke (G. 40/4, G. 119/4, G. 174/3, G. 181/2, G. 419/2, G. 546/3)
ÂH	Ateş (K. 23/2, MUR. 18/5, G. 89/5, G. 151/1, G. 152/3, G. 196/2, G. 334/2, G. 407/4, G. 423/5, G. 548/2) Duman (G. 89/3, G. 110/1, G. 187/1, G. 222/5, G. 224/5, G. 314/4, G. 367/2, G. 384/2, G. 417/1, G. 436/1, G. 432/1, G. 512/3, G. 516/3, G. 543/1) Kandil (G. 162/4) Meş'ale (G. 251/3) Ok (G. 166/2, G. 208/5, G. 263/4, G. 443/5) Rüzgâr (K. 12/16, K. 44/16, TAHM. 13/11, G. 187/2, G. 308/4, G. 404/3) Sert (G. 479/1)
ÂHİRET	Virâne (K. 6/17)
AHZÂN	Kulübe (G. 405/3) Mahzen (TERKB. 6/64)
'AKL	Belâ (G. 471/2)

	Kervan (G. 559/2) Kitap (G. 219/1) Kumaş (G. 316/5) Pergel (K. 39/18)
‘AŞK	Ateş (G. 30/5, G. 69/5, G. 80/1, G. 100/1, G. 129/5, G. 130/5, G. 338/3, G. 354/5, G. 361/5, G. 465/3, G. 536/4) Âyet (MUK. 73/2, G. 180/2, G. 200/2) Bağ (G. 315/2) Belâ (G. 544/5) Binâ (G. 184/1, G. 336/2) Bisütûn (G. 458/4) Cennet (G. 32/5) Cevher (G. 523/1) Çarşı (G. 546/4) Dâ’ire (G. 190/4, G. 509/1) Dar Ağacı (G. 188/1, G. 211/4, G. 473/4) Deniz (G. 131/5, G. 134/6, G. 195/4, G. 205/3, G. 400/5, G. 462/2, G. 503/4) Dert (MUR. 16/1, G. 93/1, G. 105/2, G. 179/1, G. 288/3, G. 307/4, G. 544/1) Devlet (G. 483/4) Doğan (G. 330/5) Gam (G. 2/2, G. 6/2, G. 108/3, G. 166/5, G. 314/4, G. 391/2, G. 437/6, G. 521/2) Gece (G. 186/5) Güneş (G. 219/3, G. 532/4) Hastalık (TERC. 6/39, G. 85/2, G. 111/4, G. 142/1, G. 310/5, G. 316/5, G. 497/2) Işık (G. 417/5, G. 521/5) İlkbahar (G. 468/4) İnci (G. 498/2) İplik (G. 433/5, G. 501/1) Kadeh (G. 147/4, G. 298/1, G. 360/3, G. 377/3, G. 475/3, G. 489/1) Keman (G. 225/3) Kervan (G. 150/3)

	Keyif (G. 441/2) Kılıç (G. 307/5) Kitap (G. 219/1, G. 348/4) Macera (G. 100/3) Makam (G. 90/1) Meclis (G. 299/2, G. 491/4) Menzil (G. 425/3) Meydân (G. 73/1) Meyhâne (G. 536/2) Mihnet (G. 86/4) Mürşit (G. 231/1) Ney (TERC. 6/43) Nur (G. 134/2) Okul (G. 119/2, G. 531/1) Orman (G. 91/1) Pazar (G. 78/4, G. 174/4) Saz (G. 219/2) Sır (G. 57/1-3, G. 201/5, G. 229/3, G. 302/5 G. 346/5, G. 352/1-2) Şarap (K. 6/30, K. 22/27, TERC. 8/21, G. 26/4, G. 27/5, G. 36/3, G. 115/5, G. 133/5, G. 194/2, G. 219/4, G. 268/3, G. 301/5, G. 324/2, G. 367/3-7, G. 368/2, G. 377/3, G. 387/1, G. 401/5, G. 403/2, G. 444/2, G. 488/3, G. 532/3) Şerbet (G. 511/5) Tavla (G. 192/3) Tekke (G. 93/2, G. 293/4, G. 338/2) Tur Dağı (G. 278/2) Ülke (G. 334/5) Vadi (G. 489/2, G. 491/2) Yara (G. 42/3, G. 147/5, G. 424/4, G. 457/6) Yol (K. 12/20, G. 46/11, TERC. 7/18, TERC. 7/30, G. 79/5, G. 135/1, G. 195/3, G. 232/2, G. 260/5, G. 330/1 G. 367/2, G. 485/4, G. 506/5, G. 539/3, G. 559/2-3)
‘ATA’	Gökyüzü (K. 51/1)
AZAP	Ateş (G. 249/2)
BAHT	Fidan (G. 550/4)

	Göz (TER. 7/10) Gün (G. 384/1) Güneş (K. 19/22, G. 334/3) Kaftan (G. 147/7) Kandil (MUK. 9/2) Meyve (G. 178/5) Mum (G. 393/3) Siyah (K. 27/15, G. 282/3, G. 453/2, G. 528/3)
BASÎRET	Göz (G. 113/4, G. 457/4)
BEKÂ	Koku (G. 437/7) Semt (K. 54/18)
BELÂ	Anne (G. 34/2) Bisütûn (G. 235/3) Diken (G. 261/3) Duman (G. 521/5) Köşe (G. 546/2) Kuş (G. 528/1) Makas (G. 83/2) Meclis (G. 259/5, G. 355/2, G. 409/5) Meydân (G. 6/2) Ordu (G. 513/4) Ok (G. 501/5, G. 542/2) Semt (G. 122/1) Serdâr (G. 83/3) Taş (G. 201/2) Yara (G. 243/3) Yol (K. 16/42, G. 39/1, G. 166/1) Yük (G. 94/7, G. 509/2,)
CÂN	Ateşböceği (G. 60/2) Av (G. 50/4, G. 81/2) Bülbül (G. 168/2, G. 261/3, G. 276/3, G. 342/4, G. 551/5) Dilenci (G. 76/1) Gölge (G. 132/5)

	Gül Bahçesi (G. 470/3) Hacı (G. 320/1) İplik (K. 12/56, G. 67/2, G. 124/4, G. 385/4, G. 421/2, G. 445/1, G. 487/3) Kıl (G. 259/4) Kuş (G. 70/3, G. 112/3, G. 121/3, G. 138/1, G. 340/3, G. 447/2) Mahzen (G. 553/1) Meftun (G. 460/1) Mekânsız (G. 59/4) Mektup (G. 401/2) Mest (G. 143/1) Misafir (G. 559/3) Nakit (G. 22/1, G. 43/4, G. 130/4, G. 177/3, G. 201/4, G. 354/4, G. 421/2) Pür-sûz (G. 470/4) Sabırsız (G. 130/1, G. 135/1) Şirin (G. 505/5) Teslim (G. 102/4) Ülke (G. 422/4) Zayıf (G. 58/2, G. 379/1, G. 466/3)
CEFÂ-CEVR	Balta (G. 154/3) Çubuk (G. 289/5) Diken (G. 525/2) Güneş (G. 223/5) İğne (G. 329/3) Kılıç (G. 147/1, G. 384/1) Ok (G. 528/1) Resim (G. 426/4) Şarap (G. 301/2) Taş (K. 35/19, MUS. 16/7, G. 84/3, G. 119/5, G. 259/5, G. 335/4, G. 345/5, G. 429/3)
CEHÂLET	Hastalık (MUK. 70/2) Karanlık (K. 23/19)
CELÂL	

CENNET (CİNÂN)	Bahçe (K. 25/5, G. 62/5, G. 151/2, G. 168/5) Gül Bahçesi (G. 147/2, G. 467/2, G. 519/2, G. 551/5) Köşk (K. 341/1)
CÜNÛN	Çöl (G. 225/3) Zincir (G. 224/1)
DERT	Armağan (G. 379/2) Bahçe (G. 227/5) Cellat (G. 432/3) Çarşı (G. 278/4) Kuş (G. 528/1) Meta' (G. 147/4, G. 178/4, G. 503/5) Timsah (G. 518/4) Ülke (G. 110/1) Zincir (G. 126/4)
DEVLET	At (K. 1/15) Ebedî (G. 349/3) Elbise (K. 6/4, G. 147/6) Gelin (K. 25/9, K. 29/4) Gül Bahçesi (K. 30/13, K. 37/22, K. 40/25, K. 48/3) Güneş (K. 36/10) Kandil (K. 21/27) Mum (G. 393/5) Sabah (G. 64/2) Ulu (G. 88/3) Yelken (K. 17/29)
DÎN	Duvar (TERKB. 4/44)
DU'Â	Gül (K. 18/30) İnci (K. 23/43) Ok (K. 1/35)
DÜNYÂ (ÂLEM, CİHAN, DEHR)	Alçak (TERKB. 2/12, MUR. 6/4, G. 142/3, G. 182/1, G. 230/4, G. 233/1, G. 372/1, G. 491/3, G. 507/2) Asık Surathı Sevgili (G. 378/2) Ayna (G. 270/5, G. 529/6)

	Bağ (G.91/5) Bahçe (K. 21/23, K. 30/30, K. 34/1, K. 37/22, K. 39/3, K. 39/20, TERKB. 2/25, TERKB. 3/14, TERKB. 4/81, G. 27/2, G. 35/4, G. 91/3, G. 166/3, G. 219/3, G. 320/3, G. 445/4, G. 504/1, G. 510/5, G. 530/2, G. 550/3) Bayram Yeri (G. 277/5) Binâ (G. 259/2) Camekân (G. 25/5) Cefâ (G. 94/6) Çimen (K. 52/10, K. 59/10, TERC. 8/13, G. 62/3, G. 83/5) Gam (G. 157/5, G. 191/3, G. 203/1, G. 272/4, G. 321/5, G. 329/1, G. 377/5, G. 530/1) Fânî (TERC. 5/16, G. 24/4, G. 201/2, G. 284/5) Gül Bahçesi (G. 258/6, G. 321/1, G. 420/3, G. 484/4, G. 491/2, G. 492/4) Ev (G. 479/5) Dâr (G. 8/3, G. 174/2, G. 554/5) Kırıcı (G. 25/4) Kubbe (G. 228/4) Meclis (TERK. 4/88, G. 69/2, G. 97/3, G. 169/4, G. 311/4, G. 367/5, G. 476/2, G. 491/3) Meta' (G. 142/3) Meyhâne (G. 99/2, G. 491/5, G. 536/2) Mezrâ (G. 282/2) Ülke (K. 6/18, K. 25/7, G. 483/4) Pazar (G. 146/3, G. 512/5) Pergel (G. 223/4) Resim (G. 438/1) Saray (K. 4/13, TERKB. 2/26) Sedef (K. 53/5) Sıkıntı (G. 82/6) Sofra (K. 12/62) Şekeristan (G. 522/5) Toz (G. 128/5) Ülke (G. 483/4) Yaşlı Kadın (G. 277/4, G. 413/5) Yalancı ve Yüze Gülücü (G. 202/2)
--	--

ECEL	Akşam (TERC. 5/22, G. 36/11) El (G. 182/4) Kadeh (TERC. 5/5, TERC. 5/13, TERC. 5/19, G. 66/3, G. 269/2, G. 484/5) Ok (TERC. 5/21) Uyku (G. 206/5, G. 444/5)
ELEM	Ağırlık (G. 181/2, G. 202/6, G. 289/9, G. 529/4)
ELEST	Şarap (G. 347/3)
EMEL	Ekinlik (G. 283/2) Gemi (MUK. 4/3) Kadeh (G. 378/4) Tel (G. 289/4) Tohum (G. 157/3, G. 545/3)
EZEL	Binâ (TERKB. 3/25) Meclis (G. 388/4) Resim (G. 316/3)
FAKR	Hasır (G. 335/2) Okul (G. 221/3, G. 330/4) Meta' (G. 122/4)
FAZÎLET	Güneş (K. 23/18) Nûr (K. 1/12, K. 12/81, K. 57/6, MÜS. 10/1)
FAZL	Bahçe (MUK. 74/1) Damla (K. 23/21) Köşk (K. 23/16)
FELÂKET	Gemi (G. 49/5)
FELEK (GERDÛN, SİPİHR, ÇARH)	At (MUS. 3/19, G. 32/5) Atlas (K. 12/87, G. 421/4, G. 532/2) Ayna (K. 12/54, K. 34/5, G. 393/1, G. 477/4, G. 522/5) Beşik (TERKB. 1/38) Câmi' (K. 4/1, K. 4/19, K. 13/20, G. 429/4) Çimenlik (K. 23/1, K. 30/14, G. 77/4) Değirmen (K. 12/45)

	Deniz (G. 197/4) Deve (K. 23/3, G. 198/5, MUK. 22/1) Divit (K. 11/14, K. 20/2) Dolap (K. 21/23, K. 39/12, G. 25/5, G. 277/4) Elbise (K. 22/6, K. 14/6) Hokka (TERKB. 2/16) Kadın (K. 16/31, TERKB. 1/36) Kese (G. 41/2) Köşk (G. 414/2) Kubbe (K. 2/1, K. 13/23, K. 23/2, K. 37/9, G. 16/3, G. 103/4, G. 231/3) Orak (G. 283/2) Rakkas (G. 46/2, G. 349/1) Ruzname (G. 167/3) Sâkî (G. 423/4) Sandık (G. 359/4) Sedef (G. 55/3) Şişe (TERKB. 1/31) Tas (K. 3/11, G. 69/3) Yaşlı Kadın (K. 49/8, G. 91/2) Yay (G. 512/4) Yılan (TERKB. 1/37) Zal (K. 46/15, G. 277/2)
FENÂ	Bahçe (G. 47/4, G. 288/3, G. 465/3) Cübbe (G. 1/1) Dâr (G. 12/2) Koku (G. 270/2, G. 500/4) Köşe (G. 156/1) Lezzet (G. 131/5) Meclis (G. 335/2) Nil (K. 12/29) Sahra (G. 113/4) Sel (G. 46/4, G. 95/1) Semt (G. 110/4) Şal (G. 336/4)

	Şehir (G. 354/4) Taş (G. 171/3) Toprak (G. 12/1) Ülke (G. 1/2 G. 472/5) Yol (G. 95/4, G. 117/6, G. 412/3)
FERÂGAT	Köşe (G. 6/2)
FEYZ	Nûr (K. 36/11)
FİGÂN	Gürültü (G. 240/5)
FİRÂK (FÜRKAT, HİCR, HİCRÂN)	Ateş (K. 51/3, G. 199/5, G. 213/4, G. 249/2, G. 281/5, G. 334/1, MUK. 13/1, MUK. 48/2) Baba (G. 34/2) Dert (G. 34/1, G. 34/4, G. 425/2) Gece (G. 46/1, G. 135/2, G. 183/2, G. 261/2, G. 336/4, G. 353/3, G. 466/5, G. 496/1, G. 515/5, G. 555/3, G. 559/2) Hançer (G. 362/3, G. 404/1) Hastalık (G. 19/2) Kılıç (G. 61/4, G. 122/5, G. 248/1, G. 355/1, G. 363/5, G. 451/4, MUK. 56/1) Meclis (G. 402/3) Mihnet (G. 289/3, G. 435/4) Oruç (K. 27/10, K. 33/12, G. 22/1, G. 242/3) Sermâye (G. 299/4, G. 490/1) Şarap (G. 228/5, G. 496/2) Yara (G. 424/4, G. 516/1) Zehir (G. 9/2, G. 161/2, G. 324/2, G. 544/5)
GAFLET	Perde (G. 156/4) Yatak (K. 12/47, K. 12/76, TERKB. 3/18, G. 444/5)
GAM	Ateş (G. 312/2, G. 338/2) Cellât (G. 151/3) Çalı Çırpı (K. 18/9) Çocuk (G. 120/1) Dağ (G. 179/5, G. 184/1) Deniz (G. 96/1, G. 96/4, G. 345/5) Diken (G. 47/4, G. 51/1, G. 84/2, G. 153/2, G. 430/4)

	Düğüm (G. 226/2, G. 266/1) Gece (G. 227/1, G. 249/4, G. 511/4, G. 518/1, G. 547/2, G. 549/2) Girdap (G. 344/3) Hemzâd (G. 34/2) El (G. 296/3) Ev (G. 59/3, G. 253/4, G. 293/2, G. 376/2, G. 539/4) Kadeh (TEKB. 2/12, G. 43/4, G. 223/4, G. 282/4) Kan (K. 5/22, G. 169/4, G. 341/2) Kılıç (G. 105/1) Kilit (G. 467/3) Köşe (G. 3/4, G. 24/4, G. 107/2, G. 308/4, G. 393/3, G. 437/1) Meclis (G. 26/4, G. 320/2, G. 331/2, G. 546/6) Memleket (G. 6/1, G. 110/1) Meta' (G. 174/4, G. 178/4, G. 503/5) Meze (G. 319/2) Misâfir (G. 100/1) Nehir (G. 435/4) Ok (G. 78/4) Pas (G. 29/6, G. 286/4, G. 367/8) Pota (G. 275/3) Sahra (G. 441/3) Şarap (G. 223/1, G. 282/4, G. 423/4, G. 513/2) Taş (G. 493/2) Taht (G. 397/4) Tekke (G. 201/2, G. 261/4) Toz (G. 72/3, G. 153/2, G. 303/3) Vâdî (G. 340/2) Yara (G. 174/2, G. 179/5, G. 184/1, G. 390/3) Yol (G. 259/2, G. 363/5, G. 559/2) Zindan (K. 16/43)
GAMZE	Doğan (G. 70/3, G. 255/2) Gambaz (G. 431/3) Hançer (G. 83/2)

	Kılıç (G. 53/4, G. 70/4, G. 262/4) Ok (G. 61/5, G. 79/3, G. 81/2, G. 443/5, G. 512/4) Tatar (G. 132/3, G. 202/5)
GAYRET	Ağırlık (G. 501/4) Ateş (G. 295/1, G. 457/6, G. 491/1) Belâ (G. 56/5) Tufan (G. 542/1)
GÖNÜL (DİL, HÂTİR)	Ankâ (G. 87/4) Aslan (G. 91/1) Âşîyan (G. 59/3) Ateş (K. 12/10, TERC. 7/27, G. 55/2, G. 83/1, G. 91/3, G. 117/1, G. 154/2, G. 207/1, G. 244/2, G. 453/1, G. 508/3) Avcı (G. 79/3, G. 140/3, G. 197/3) Ayna (TERC. 7/9, K. 18/4, G. 34/1, G. 72/3, G. 286/4, G. 394/3, G. 452/4, G. 480/3, G. 529/5) Ayyaş (G. 302/4) Bahçe (G. 237/5, G. 445/4, G. 535/2) Bülbül (MUS. 3/17, G. 205/5, G. 287/3, G. 290/5, G. 405/3, G. 446/4) Cadde (G. 143/2) Cevher (G. 433/5) Çocuk (G. 53/4, G. 119/2, G. 123/4, G. 140/1, G. 177/4, G. 216/3, G. 221/1, G. 225/1, G. 273/2, G. 340/4, G. 353/2, G. 448/3, G. 494/3, G. 500/3) Çöl (G. 558/4) Deniz (G. 143/5, G. 185/4, G. 300/4, G. 368/5, G. 474/1) Ev (G. 78/3, G. 142/4, G. 321/3) Gemi (K. 27/8, G. 49/1) Gonca (G. 219/3, G. 281/3, G. 492/1) Gökyüzü (G. 322/2, G. 379/3, G. 532/2) Güvercin (K. 35/19, G. 137/4) Halvethâne (G. 469/5) Hamam (G. 402/1) Harabe (G. 20/4, G. 155/1, G. 364/2) Hız. Yakup (G. 215/2, G. 490/4) Kadeh (G. 249/3, G. 465/5)

	Kalleş (G. 302/5) Kayık (K. 18/28, G. 205/3, G. 295/5, MUK. 4/2) Kovan (G. 122/6) Köşk (G. 224/4, G. 341/1) Kul (G. 285/3) Kuş (K. 15/3, K. 24/23, K. 40/16, G. 85/4, G. 118/5, G. 213/2, G. 252/2, G. 402/2, G. 508/2) Levhâ (RUB. 4/1, G. 311/2, G. 505/1) Mecnûn (G. 90/2) Memleket (G. 89/5, G. 383/5, G. 468/5, G. 504/5, G. 559/1) Meyhâne (G. 146/1, G. 242/3, G. 482/4) Mum (K. 5/29, G. 418/2) Müşteri (G. 416/4) Nakit (G. 159/4, G. 208/3, G. 262/3, G. 296/5) Nakkaş (G. 302/2) Ölü (RUB. 5/2, G. 106/2, G. 419/3) Pazar (G. 535/3) Pervane (K. 24/24) Sayfa (G. 77/2, G. 90/1, G. 201/1, G. 262/5, G. 372/3) Sır (G. 136/3) Sinek (G. 275/1) Şafak (K. 49/1) Şehir (G. 53/4, G. 199/4, G. 247/5) Şişe (G. 27/1, G. 84/3, G. 409/1, G. 411/5, G. 524/2) Taş (G. 17/4, G. 27/1, G. 141/3, G. 251/1, G. 392/2, G. 400/3, G. 411/5) Tekke (G. 338/2) Ülke (G. 40/1, G. 163/4)
GURBET	Diyar (G. 85/3) Kapı (G. 24/3)
GURÛR	Kadeh (TERKB. 6/62, G. 306/4)
GÜZELLİK (HÜSN, CEMÂL)	Arsa (G. 17/3, G. 435/2) Asker (G. 88/2) Âyet (K. 22/36, G. 271/1)

	Ayna (G. 232/4, G. 271/3) Bahar (G. 481/1) Bahçe (G. 179/3, G. 275/2, G. 322/4, G. 341/5, MUK. 14/1) Bayram (G. 149/4, G. 202/4) Beyit (G. 271/2) Binâ (G. 107/3) Cennet (G. 271/5, G. 274/2) Da‘vâ (G. 148/2, G. 148/5, G. 163/3) Devlet (G. 159/1, G. 286/3) Dîvân (G. 208/4) Doruk (G. 243/2) Elbise (G. 46/5, G. 87/3, G. 470/2) Ev (G. 548/4) Fen (G. 103/2) Gelin (G. 411/2) Gülşen (G. 45/1), G. 164/4, G. 514/1) Güneş (G. 417/5, G. 522/3) Hız. Yusuf (G. 109/2, G. 416/4, G. 484/3, G. 514/3) Işık (G. 129/2) Kâbe (G. 268/4, G. 384/4) Kayık (G. 148/3, G. 148/5, G. 209/4) Kılıç (G. 214/5) Kitap (G. 123/3, G. 204/2, G. 246/2, G. 366/3, G. 497/4, G. 516/2) Meclis (G. 103/1, G. 555/4) Mektup (G. 53/3) Meta‘ (G. 54/2, G. 324/4, G. 454/1) Meydan (G. 517/3) Mısır (K. 23/10, G. 13/3, G. 54/2, G. 215/1, G. 245/4, G. 274/4, G. 538/4) Nûr (K. 22/53, TERC. 6/31, TERC. 7/13, G. 537/5, G. 550/1) Pazar (G. 70/4) Sofra (G. 80/4) Taht (G. 215/3) Tuzak (G. 456/1)
--	--

	Ülke (G. 13/6, G. 102/2, G. 292/5, G. 306/1, G. 357/5, G. 480/5, G. 507/3, G. 552/1)
HAKÎKAT	Gülşen (G. 516/4) Güneş (G. 82/4, G. 542/3) Kapı (G. 136/4) Nûr (G. 212/4)
HARF	Zarf (G. 232/5)
HASED	Arkadaş (G. 490/4) Ateş (MUK. 34/1)
HASRET	Ateş (G. 43/2, G. 370/3, G. 523/1, G. 539/1) Diken (G. 43/2) Kılıç (G. 250/1) Yara (G. 228/3)
HAYÂL	Ayna (TERKB. 1/5) Çöl (G. 176/4) Kılıç (G. 61/6) Kuş (G. 243/2)
HAYÂT	Bahçe (K. 45/17) Kadeh (G. 484/2, G. 489/3) Nakit (G. 523/4, G. 535/1)
HAYRET	Dalga (G. 335/3) Şarap (G. 438/2) Vadi (G. 29/1, G. 491/6)
HEVÂ	Dalga (G. 443/4) Yol (G. 4/4)
HEVES	Bahçe (TERKB. 3/17) Şarap (G. 416/5)
HİDÂYET	Nûr (G. 278/2)
HİDDET	Şarap (G. 318/2)
HİMMET	At (G. 77/4) Göz (G. 76/1)

	Kaf Dağı (G. 216/1) Kanat (G. 29/1) Meclis (K. 22/26)
İZDIRÂP	Girdap (G. 446/6)
İDRÂK	Defter (K. 35/7) Sayfa (G. 429/5)
İFFET	Elbise (G. 248/4, G. 318/7)
İHSÂN	Deniz (K. 24/18, G. 102/5, G. 550/5) Meyve (G. 457/1)
İKBÂL	Göz (G. 405/1) Yıldız (G. 393/5)
İNKÂR	Vâdî (G. 146/4)
İRFÂN	Bağ (G. 330/3) Deniz (K. 2/16) Hazîne (G. 341/1) Koku (G. 379/4) Külliyet (G. 282/5)
İSMET	Elbise (K. 24/5, G. 306/5, G. 387/2)
İSTİĞNÂ	Deniz (G. 156/5, G. 295/5, G. 462/4) Doruk (G. 81/4, G. 334/4) Uyku (G. 312/3) Ülke (MÜS. 10/4)
İZZET	Dergâh (G. 147/3) Elbise (G. 147/6) Gökyüzü (MÜS. 10/10) Hüma (TERKB. 3/12, G. 508/4) Melek (K. 54/9) Nûr (G. 1/4) Yıldız (G. 460/2)
KADER	İlim (TERKB. 4/45) Satranç (TERKB. 1/3)

KADR (DEĞER, KIYMET)	Ayna (G. 411/3) Burak (K. 12/100) Burun (G. 379/3) Elbise (TERKB. 2/13) Güneş (K. 27/5) Mektup (K. 11/16) Meta' (TESD. 11/18) Servi (G. 387/4) Yüksek (G. 103/4)
KAHIR	Ağırlık (G. 284/1) Asker (G. 206/4) Ateş (K. 12/4, MUK. 2/2) Kılıç (G. 364/3) Kış (K. 26/11) Meltem (K. 11/21, K. 38/17) Yelken (TERKB. 1/26) Zehir (G. 9/2)
KALP	Ateş (G. 327/4, G. 376/3) Ayna (K. 14/1, K. 15/23, G. 13/1, G. 508/1) Doğan (G. 113/4) Ev (K. 12/41, K. 56/4, G. 396/5, G. 485/2) Hz. Yakup (TERKB. 1/64) Kâbe (G. 228/3) Karanlık (G. 538/2) Nakit (G. 70/4) Sırça (G. 449/4) Testi (G. 424/3) Virâne (G. 184/5, G. 469/1, G. 538/5) Yarık (G. 444/4)
KANÂ'AT	Ankâ (G. 98/2) Kaf Dağı (G. 344/5)
KARÂR	Yiyecek (G. 12/5)
KAZÂ	Aslan (TERKB. 1/30)

	Deniz (TERKB. 1/26) El (TERKB. 3/22, G. 189/2, G. 449/4) Kavis (G. 29/1) Sır (TERKB. 4/45) Sopa (K. 14/28) Tavla (TERKB. 1/3) Yara (G. 186/2)
KEMÂL	Deniz (G. 454/4) Güneş (K. 16/37)
LETÂFET	Çimenlik (MÜS. 10/1) Deniz (G. 61/7, G. 76/4, G. 91/3, G. 245/2, G. 274/2, G. 286/2) Gökyüzü (G. 215/1) Güneş (G. 28/2) Irmak (K. 45/14) Ülke (G. 88/1) Yağmur (TERKB. 1/43)
LUTF	Bahar (K. 38/10, K. 39/19, MUK. 1/11) Bahçe (K. 15/13) Damla (K. 30/15) Etek (K. 17/9) İlkbahar (K. 26/11, K. 38/10, K. 39/19, MUK. 1/11) Koku (G. 214/3) Meyve (K. 25/5) Rüzgâr (K. 38/12)
MAKSAT	Kâbe (G. 49/4) Meyve (G. 253/3)
MA'NÂ	Bikr (K. 22/46, G. 57/5, G. 134/2, G. 476/4) Cevher (G. 71/5) İnci (K. 41/17) Sırlar Mahzeni (G. 522/3) Şeker (G. 152/5)
MÂ'RİFET	Cevher (G. 206/5)

	Çengel (K. 34/22, G. 210/4) Deniz (MUK. 75/1) Nur (G. 544/4) Tohum (MUK. 75/2)
MELÂMET	Taş (G. 541/2)
MEŞREP	Kadeh (G. 493/2)
MEZELLET	Toprak (G. 184/6, G. 370/4, G. 460/5)
MÎHNET	Ağırlık (G. 312/2, G. 377/4) Ateş (G. 445/5) Diken (G. 138/1, G. 422/7) Ev (G. 497/2) Gece (G. 503/2) Gökyüzü (G. 521/5, G. 533/4) Havan (G. 518/3) Kadeh (G. 223/4) Kılıç (G. 105/1) Meclis (G. 26/4) Yara (G. 184/2, G. 441/3, G. 544/5) Yol (G. 350/3)
MURÂT	At (K. 6/20, K. 11/6) Ok (K. 29/32, K. 40/6) Kutup (TERKB. 4/16)
NÂLE	Baykuş (G. 414/2) Kıyâmet (MUK. 3/3)
NÂMUS	Cübbe (G. 350/4)
NÂZ	Bahçe (G. 70/1) Doruk (G. 546/1) Kaftan (G. 454/2, G. 555/5) Rüzgâr (G. 150/2, G. 500/5)
NEFİS	Firavun (K. 12/29) Karga (G. 330/5) Yecüc Askeri (K. 12/26)

ÖLÜM	Sefer (G. 78/5, G. 394/2) Zehir (TERC. 5/4)
ÖMÜR	Bostan (G. 545/3) Kaba (G. 56/4) Köşk (G. 220/3) Malzeme (G. 39/1) Nakit (G. 46/5, G. 493/5) Satranç (G. 500/3)
RAHMET	Damla (K. 29/5) İlaç (G. 105/2)
RİZÂ	Semt (TERC. 8/28) Ülke (TERKB. 4/33)
RİF'AT	Bahçe (G. 248/4) Binâ (K. 22/35) Doruk (G. 344/1)
SA'ÂDET	Güneş (G. 501/5) İksir (G. 344/2, MUK. 46/2) Mühür (G. 237/2) Yıldız (TERKB. 4/61, G. 76/5, G. 539/4)
SABİR	Dizgin (G. 39/1) Elbise (G. 249/4) Meta' (G. 199/4) Rehber (G. 12/5)
SEFÂ	Kadeh (G. 335/1, G. 372/1, G. 527/1) Köşk (G. 463/4) Meclis (G. 102/1, G. 107/2) Sofra (G. 31/4)
SELÂMET	Menzil (G. 122/1) Semt (G. 529/4)
SEVGİ (MİHR, MUHABBET)	Ateş (G. 211/4, G. 413/1, G. 506/1) Bahçe (G. 269/4) Cevher (G. 466/8)

	Çengel (G. 246/3) Çimen (G. 160/3) Çöl (G. 65/3) Deniz (G. 49/1, G. 73/4, G. 186/1, G. 397/3) Destan (K. 15/1) Güneş (G. 321/3) Halka (G. 126/4) Hastalık (G. 534/2) Hz. Yusuf (G. 306/5) Işık (G. 142/4) İlaç (G. 105/1) Kadeh (G. 223/1, G. 375/5) Kaplıca (G. 231/3) Kılıç (G. 185/1) Kitap (G. 192/2, G. 286/1) Koku (G. 263/3, G. 445/4, G. 529/1) Meclis (G. 6/5) Merhem (G. 544/2) Mektup (G. 330/4) Meyve (G. 534/5, G. 544/3) Nükte (G. 195/2) Ok (G. 29/1, G. 122/6) Resim (G. 201/1) Sanat (G. 111/5) Şarap (G. 16/1, G. 147/4, G. 188/3, G. 388/4) Şiraze (G. 9/5) Tavla (G. 192/3, G. 258/3, G. 273/4, G. 280/6) Tuğla (G. 536/1) Yara (G. 392/1) Yol (K. 22/3, G. 12/5, G. 134/4, G. 192/2, G. 193/2, G. 380/4, G. 489/2, G. 545/5)
SIHHAT	Nimet (G. 31/4)
SÎNE (BAĞIR, CİĞER)	Ateş (G. 76/3, G. 77/3, G. 327/4, MUK. 20/1) Ayna (G. 541/4)

	Bahçe (G. 391/2) Çukur (G. 379/1, G. 402/1) Demir/Taş (K. 12/61) Duman (G. 20/2, G. 56/3, G. 205/4) Elek (G. 173/2, G. 501/5) Ev (G. 78/3, G. 487/6) Gökyüzü (G. 110/3) Gül (G. 14/5, G. 35/4) Kafes (G. 85/4, G. 340/3) Sandık (G. 128/4) Tabhane (G. 100/1) Toprak (G. 7/1, G. 322/1, G. 541/5) Vâdi (G. 468/4)
SİTEM	Sürme (G. 181/5)
SÖZ (SUHÂN, GÜFTÂR, KELÂM, LAFİZ)	Ateş (K. 21/12, K. 30/19, G. 199/3, G. 459/5) Cevher (K. 27/1, K. 35/3, K. 38/38, K. 50/7, G. 41/1, G. 287/5) Deniz (G. 35/5) İnci (K. 34/9, K. 45/23, MUR. 19/10, G. 474/5, G. 552/4) İplik (G. 116/5) Kandil (G. 22/49) Meryem (G. 306/6) Meydan (K. 21/14) Sır (G. 338/1, G. 553/1) Sihir (K. 50/17, G. 427/3, G. 551/6) Ülke (G. 110/5) Vadi (G. 491/6)
SÛRET	Perde (G. 536/3)
SÜRÛR	Anahtar (G. 467/3) Meclis (G. 223/4)
ŞEFKAT	Güneş (K. 38/13)
ŞEVK	Ateş (G. 212/5, G. 402/1) Deniz (G. 135/1, G. 443/4, G. 536/4)

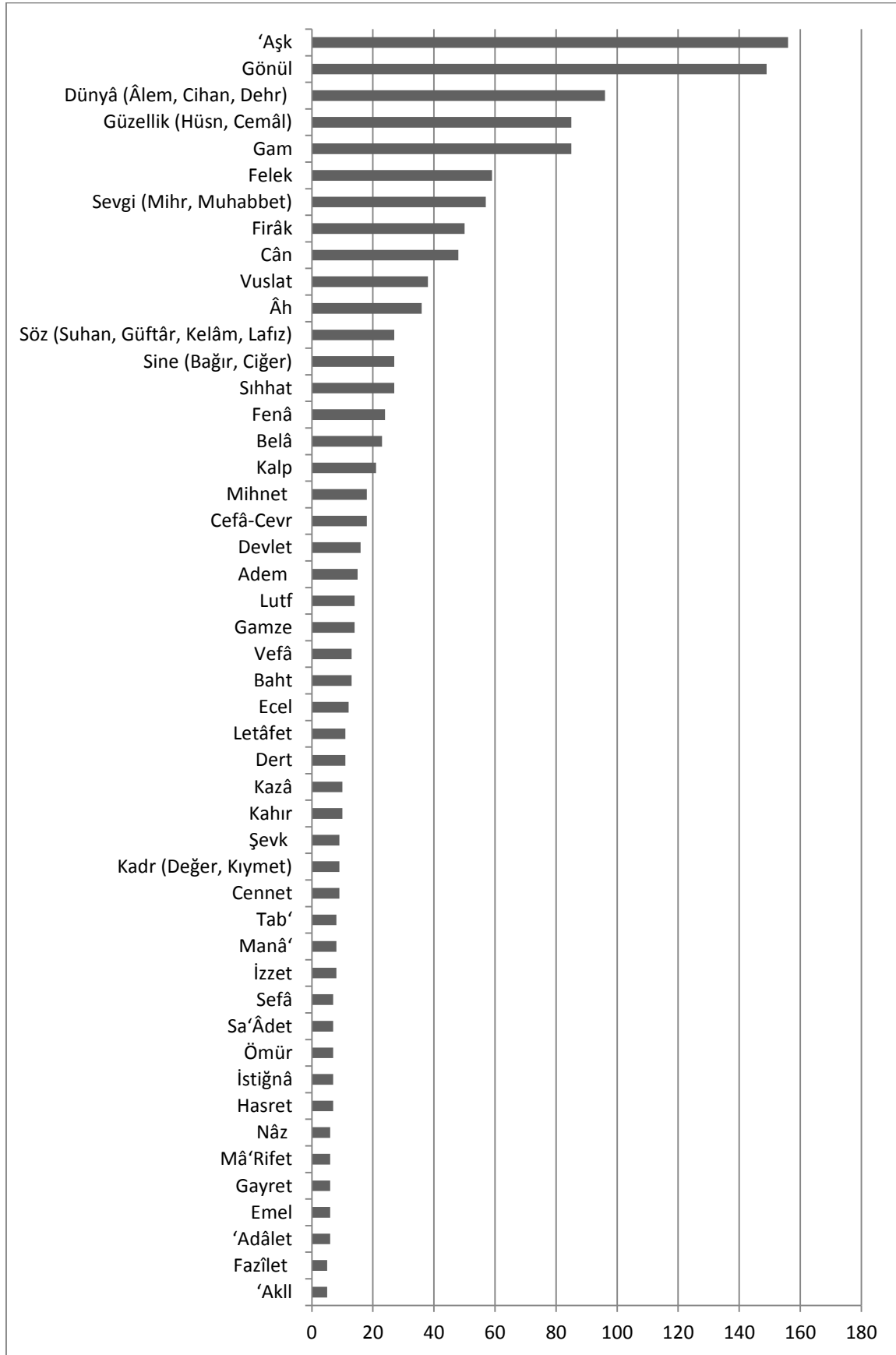
	Gülşen (G. 77/5) Kadeh (TERC. 5/6) Köşk (G. 227/3) Meş'ale (G. 197/1)
ŞÎVE	Kitap (G. 103/2, G. 504/4)
TAB'	At (K. 21/14) Ayna (K. 34/5, G. 283/5) Bahçe (K. 12/96, K. 30/27) Cevher (K. 17/25, K. 45/23) Tûtî (G. 294/6)
TAMA'	Diş (G. 431/5)
TA'N	Ok (G. 280/2) Toz (G. 34/1)
TECELLÎ	Ateş (G. 368/4) Nûr (G. 5/5, G. 258/2, G. 498/1)
TEVHÎD	İp Ucu (G. 349/4)
TÛL-İ EMEL	Kıyâmet (G. 56/4)
'UKBÂ	Dar Ağacı (G. 516/4)
'UZLET	Tekke (G. 156/2)
ÛMÎT	Ağaç (G. 178/5) Bahçe (G. 289/5) Gonca (G. 45/1)
VAHDET	Kitap (G. 240/3) Merkez (G. 95/3) Mürekkep (G. 181/4)
VECD	Deniz (G. 300/5)
VEFÂ	Ağaç (G. 48/2) Ateş (G. 249/2) Bölüm (G. 103/2) Kanun (G. 431/4) Kimyâ (G. 420/2)

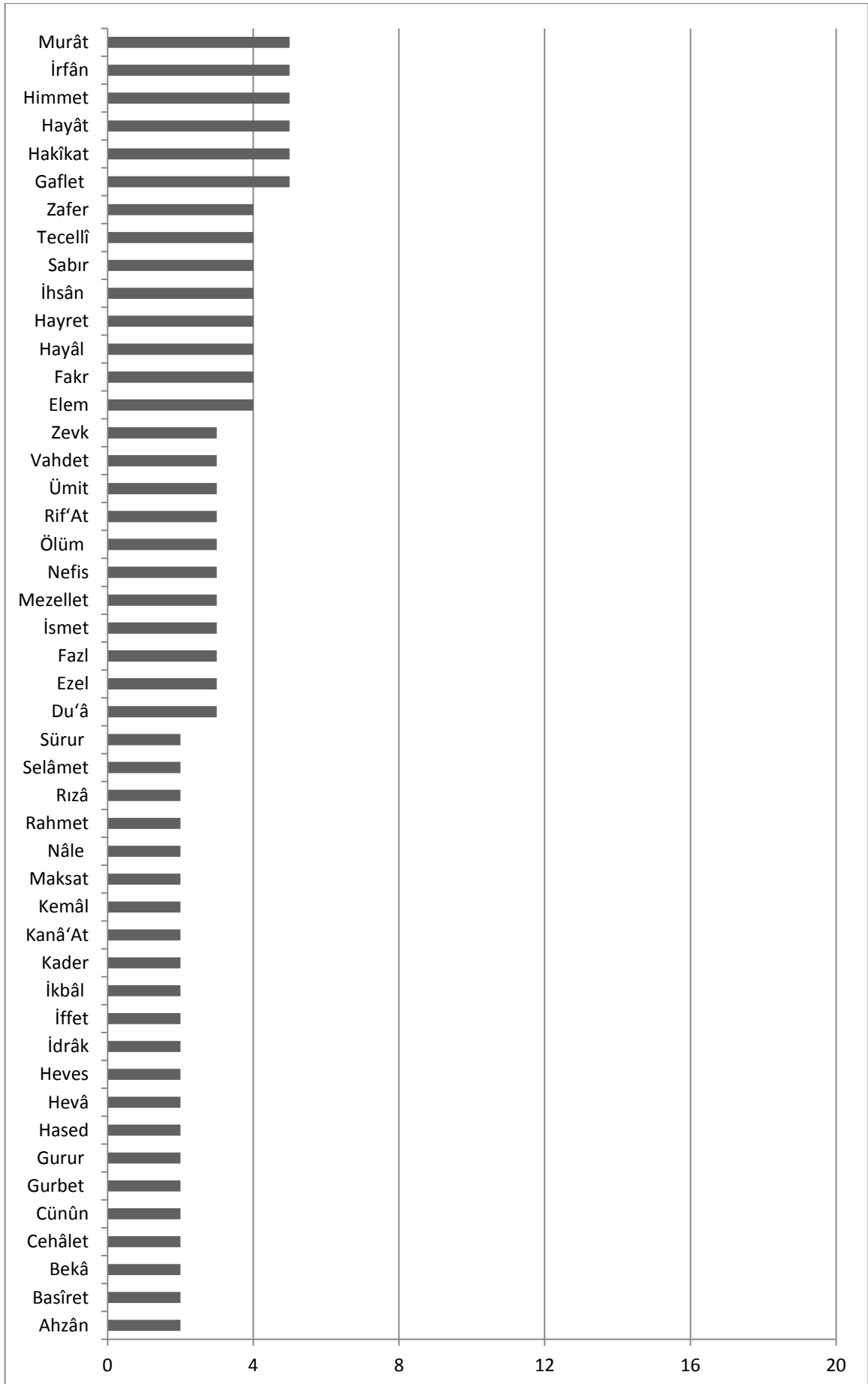
	Koku (G. 47/4, G. 194/4, G. 278/5, MUK. 44/1) Köşk (G. 48/1) Renk (G. 445/4) Set (G. 155/2) Yol (G. 4/4)
VUSLAT (VASL, VİSÂL)	Bayram (K. 29/33, G. 10/5, G. 22/1, G. 149/1, G. 385/1) Cennet (G. 539/1) Etek (G. 348/3) İçecek (MUK. 30/2) İlaç (G. 19/2, G. 161/2) Kâbe (G. 316/6, G. 425/3) Koku (TERC. 6/15) Meclis (MUR. 17/5, G. 55/4 G. 61/2, G. 191/4, G. 484/2) Meta (G. 117/4, G. 299/4, G. 404/1) Merhem (G. 424/4) Meyve (G. 90/2, G. 320/5, G. 403/4) Mum (MUK. 7/2) Nîmet (G. 191/4) Panzehir (G. 9/2, G. 161/2) Sabah (G. 291/3, G. 528/3) Sefa (G. 292/3) Semer (G. 154/4) Sofra (G. 106/2, G. 229/3, G. 505/4) Şarap (G. 228/5) Yol (G. 162/4)
ZAFER	Güneş (K. 10/8, K. 29/5) Rüzgâr (K. 16/4) Tac (K. 32/10)
ZAMÂN	Sarra (G. 359/3)
ZERK	Şarap (G. 257/5) Toz (G. 257/4)
ZEVK	Deniz (G. 507/5) Kayık (G. 87/1)

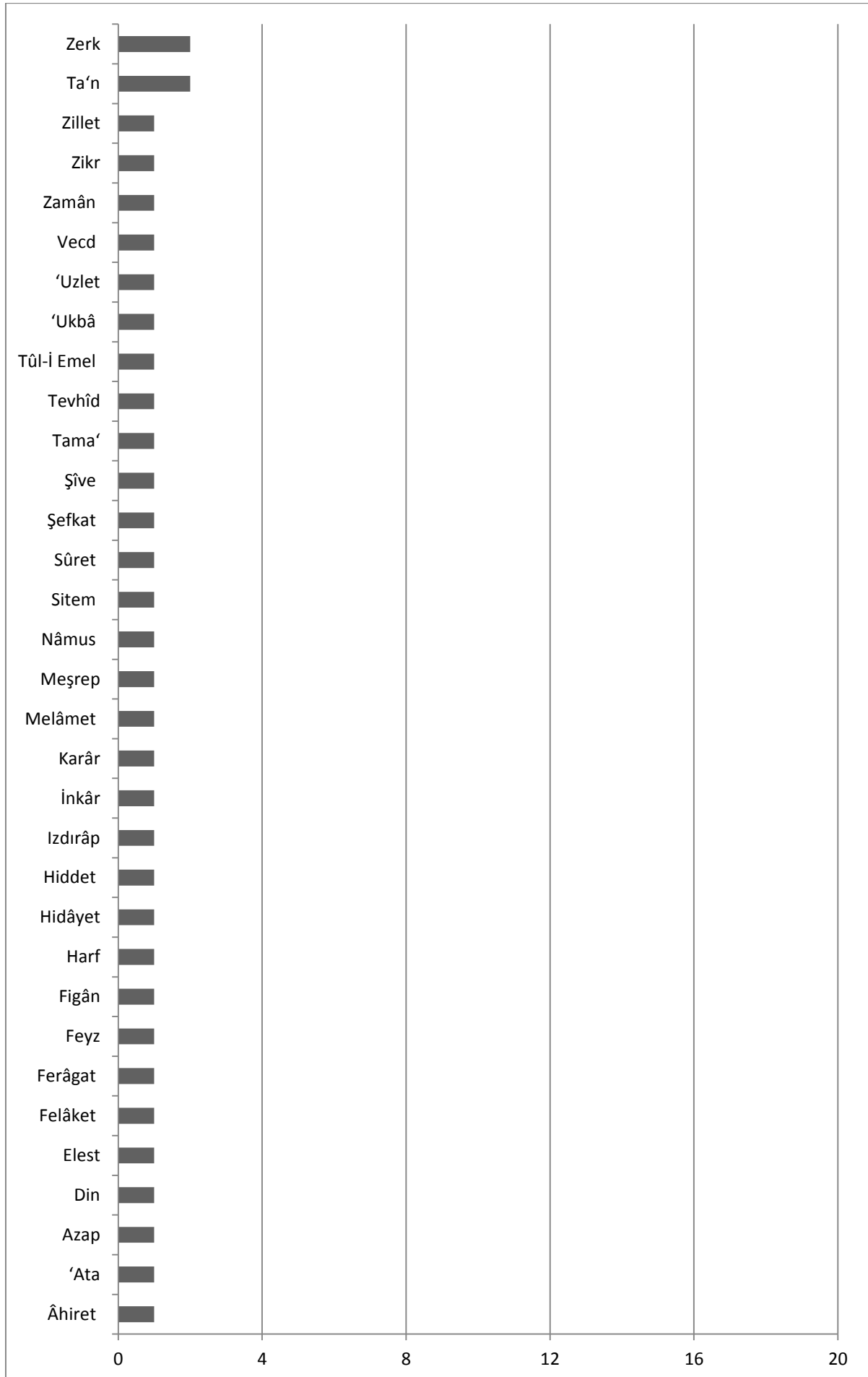
	Saray (G. 227/3)
ZİKR	Halka (G. 448/2)
ZİLLET	Toprak (G. 344/1)

Şekil 1.1. Benzeyen Kavramların Kullanım Sıklığı

3.2. Nev'î Dîvânı'nda Kendisine Benzetilen-Benzeyen Tablosu

AĞAÇ	Ümit (G. 178/5), Vefâ (G. 48/2)
AĞIRLIK	Elem (G. 181/2, G. 202/6, G. 289/9, G. 529/4) Gayret (G. 501/4) Kahr (G. 284/1) Mihnet (G. 312/2, G. 377/4)
AKŞAM (ŞÂM)	Ecel (TERC. 5/22, K. 36/11)
ALÇAK (DENÎ)	Dünyâ (TERKB.2/12, MUR. 6/4, G. 142/3, G. 182/1, G. 230/4, G. 233/1, G. 372/1, G. 491/3, G. 507/2)
ANAHTAR (MİFTÂH)	Sürûr (G. 467/3)
ANKÂ	Gönül (G. 87/4), Kanâ'at (G. 98/2)
ANNE (MADER)	Belâ (G. 34/2)
ARKADAŞ (İHVAN)	Hased (G. 490/4)
ARMAĞAN	Dert (G. 379/2)
ARSA	Güzellik (G. 17/3, G. 435/2)
ASIK SURATLI SEVGİLİ	Dünyâ (G. 378/2)
ASKER (LEŞKER)	Güzellik (G. 88/2), Kahr (G. 206/4)
ASLAN	Gönül (G. 91/1), Kazâ (TERKB. 1/30)
AŞİYÂN	Gönül (G. 59/3)
AT (TEVSEN)	Devlet (K. 1/15), Felek (MUS. 3/19, G. 32/5), Himmet (G. 77/4) Murat (K. 6/20 K. 11/6), Tab (K. 21/14)
ATEŞ (NÂR, OD)	Âh (K. 23/2, MUR. 18/5, G. 89/5, G. 151/1, G. 152/3, G. 196/2, G. 334/2, G. 407/4, G. 423/5, G. 548/2) Aşk (G. 30/5, G. 69/5, G. 80/1, G. 100/1, G. 129/5, G. 130/5, G. 338/3, G. 354/5, G. 361/5, G. 465/3, G. 536/4) Azap (G. 249/2) Fırak (K. 51/3, G. 199/5, G. 213/4, G. 249/2, G. 281/5, G. 334/1, MUK.13/1, MUK.48/2) Gam (G. 312/2, G. 338/2), Gayret (G. 295/1, G. 457/6, G. 491/1), Gönül (K. 12/10, TERC. 7/27, G. 55/2, G. 83/1, G. 91/3, G. 117/1, G. 154/2, G. 207/1, G. 244/2, G. 453/1, G. 508/3) Hased (MUK. 34/1) Hasret (G. 43/2, G. 370/3, G. 523/1, G. 539/1) Kahr (K. 12/4, MUK. 2/2), Kalp (G. 327/4, G. 376/3), Mihnet (G. 445/5), Sevgi (G. 211/4, G. 413/1, G. 506/1) Sine (G. 76/3, G. 77/3, G. 327/4, MUK.20/1) Söz (K. 21/12, K. 30/19, G. 199/3, G. 459/5)

	Şevk (G. 212/5, G. 402/1) Tecelli (G. 368/4), Vefâ (G. 249/2)
ATEŞBÖCEĞİ	Cân (G. 60/2)
ATLAS	Felek (K. 12/87, G. 421/4, G. 532/2)
AV (ŞİKÂR)	Cân (G. 50/4, G. 81/2) Gönül (G. 79/3, G. 140/3, G. 197/3)
ÂYET	‘Aşk (MUK.73/2, G. 180/2, G. 200/2) Güzellik (K. 22/36, G. 271/1)
AYNA (ÂYİNE)	Dünyâ (G. 270/5, G. 529/6) Felek (K. 12/54, K. 34/5, G. 393/1, G. 477/4, G. 522/5) Gönül (TERC. 7/9, K. 18/4, G. 34/1, G. 72/3, G. 286/4, G. 394/3, G. 452/4, G. 480/3, G. 529/5) Güzellik (G. 232/4, G. 271/3) Hayâl (TERKB. 1/5) Kadr (G. 411/3) Kalp (K. 14/1, K. 15/23, G. 13/1, G. 508/1) Sîne (G. 541/4) Tab (K. 34/5, G. 283/5)
AYYAŞ	Gönül (G. 302/4)
BABA (PEDER)	Firâk (G. 34/2)
BAĞ	‘Aşk (G. 315/2) Dünyâ (G. 91/5) İrfân (G. 330/3)
BAHAR	‘Adâlet (K. 51/1) Güzellik (G. 481/1) Lutf (K. 38/10, K. 39/19, MUK. 1/11)
BAHÇE	Cennet (K. 25/5, G. 62/5, G. 151/2, G. 168/5) Dert (G. 227/5) Dünyâ (K. 21/23, K. 30/30, K. 34/1, K. 37/22, K. 39/3, K. 39/20, TERKB. 2/25, TERKB. 3/14, TERKB. 4/81, G. 27/2, G. 35/4, G. 91/3, G. 166/3, G. 219/3, G. 320/3, G. 445/4, G. 504/1, G. 510/5, G. 530/2, G. 550/3) Fazl (MUK.74/1) Fena (G. 47/4, G. 288/3, G. 465/3) Gönül (G. 237/5, G. 445/4, G. 535/2) Güzellik (G. 179/3, G. 275/2, G. 322/4, G. 341/5, MUK.14/1) Hayât (K. 45/17) Heves (TERKB. 3/17) Lutf (K. 15/13) Naz (G. 70/1) Rif‘at (G. 248/4) Sevgi (G. 269/4) Sîne (G. 391/2) Tab‘ (K. 12/96, K. 30/27) Ümit (G. 289/5)
BALTA (TÎŞE)	Cefâ (G. 154/3)
BAYKUŞ (BÛM)	Nâle (G. 414/2)
BAYRAM	Güzellik (G. 149/4, G. 202/4)

	Vuslat (K. 29/33, G. 10/5, G. 22/1, G. 149/1, G. 385/1)
BAYRAM YERİ	Dünyâ (G. 277/5)
BELÂ	‘ Akıl (G. 471/2) ‘ Aşk (G.544/5) Gayret (G. 56/5)
BEŞİK	Felek (TERKB. 1/38)
BEYİT	Güzellik (G. 271/2)
BİKR	Ma‘nâ (K. 22/46, G. 57/5, G. 134/2, G. 476/4)
BİNÂ	‘ Aşk , (G. 184/1, G. 336/2) Dünyâ (G. 259/2) Ezel (TERKB. 3/25) Güzellik (G. 107/3) Rif‘at (K. 22/35)
BİSÜTÜN	‘ Aşk (G. 458/4) Belâ (G. 235/3)
BOSTAN	‘ Ömür (G. 545/3)
BÖLÜM	Vefâ (G. 103/2)
BURAK	Kadr (K. 12/100)
BURUN	Kadr (G. 379/3)
BÜLBÜL	Cân (G. 168/2, G. 261/3, G. 276/3, G. 342/4, G. 551/5) Gönül (MUS. 3/17, G. 205/5, G. 287/3, G. 290/5, G. 405/3, G. 446/4)
CADDE	Gönül (G. 143/2)
CAMEKÂN	Dünyâ (G. 25/5)
CÂ‘MÎ	Felek (K. 4/1, K. 4/19, K. 13/20, G. 429/4)
CEFÂ	Dünyâ (G. 94/6)
CELLÂT	Dert (G. 432/3) Gam (G. 151/3)
CENNET (CİNÂN)	‘ Aşk (G. 32/5) Güzellik (G. 271/5, G. 274/2) Vuslat (G. 539/1)
CEVHER	‘ Aşk (G. 523/1) Gönül (G. 433/5) Ma‘nâ (G. 71/5) Ma‘rifet (G. 206/5) Sevgi (G. 466/8) Söz (K. 27/1, K. 35/3, K. 38/38, K. 50/7, G. 41/1, G. 287/5) Tab‘ (K. 17/25, K. 45/23)
CÜBBE	Fenâ (G. 1/1) Nâmûs (G. 350/4)
ÇALI ÇIRPI	Gam (K. 18/9)
ÇARŞI	‘ Aşk (G. 546/4) Dert (G. 278/4)
ÇENGEL	Ma‘rifet (K. 34/22, G. 210/4) Sevgi (G. 246/3)
ÇİMEN	Dünyâ (K. 52/10, K. 59/10, TERC.8/13, G. 62/3, G. 83/5) Sevgi (G. 160/3)

ÇİMENLİK	Felek (K. 23/1, K. 30/14, G. 77/4) Letâfet (MÜS. 10/1)
ÇOCUK (TİFL)	Gam (G. 120/1) Gönül (G. 53/4, G. 119/2, G. 123/4, G. 140/1, G. 177/4, G. 216/3, G. 221/1, G. 225/1, G. 273/2, G. 340/4, G. 353/2, G. 448/3, G. 494/3, G. 500/3)
ÇÖL (SAHRÂ)	Adem (G. 462/6) Cünûn (G. 225/3) Gönül (G. 558/4) Hayâl (G. 176/4) Sevgi (G. 65/3)
ÇUBUK	Cefâ (G. 289/5)
ÇUKUR (ÇÂH)	Sîne (G. 379/1, G. 402/1)
DAĞ (KÛH)	Gam (G. 179/5, G. 184/1)
DÂ'İRE	‘Aşk (G. 190/4, G. 509/1)
DALGA	Hayret (G. 335/3) Hevâ (G. 443/4)
DAMLA (KATRE, REŞHA)	Fazl (K. 23/21) Lutf (K. 30/15) Rahmet (K. 29/5)
DÂR	Dünyâ (G. 8/3, G. 174/2, G. 554/5) Fenâ (G. 12/2)
DAR AĞACI	‘Aşk (G. 188/1, G. 211/4, G. 473/4) ‘Ukbâ (G. 516/4)
DA'VÂ	Güzellik (G. 148/2, G. 148/5, G. 163/3)
DEFTER	İdrâk (K. 35/7)
DEĞİRMEN (ÂSİYÂB)	Felek (K. 12/45)
DEMİR	Sîne (K. 12/61)
DENİZ (BAHR)	‘Aşk (G. 131/5, G. 134/6, G. 195/4, G. 205/3, G. 400/5, G. 462/2, G. 503/4) Felek (G. 197/4) Gam (G. 96/1, G. 96/4, G. 345/5) Gönül (G. 143/5, G. 185/4, G. 300/4, G. 368/5, G. 474/1) İhsan (K. 24/18, G. 102/5, G. 550/5) ‘İrfan (K. 2/16) İstiğnâ (G. 156/5, G. 295/5, G. 462/4) Kazâ (TERKB. 1/26) Kemâl (G. 454/4) Letâfet (G. 61/7, G. 76/4, G. 91/3, G. 274/2, G. 286/2) Ma‘rifet (MUK. 75/1) Sevgi (G. 49/1, G. 73/4, G. 186/1, G. 397/3) Söz (G. 35/5) Şevk (G. 135/1, G. 443/4, G. 536/4) Vecd (G. 300/5) Zevk (G. 507/5)
DERGÂH	‘İzzet (G. 147/3)
DERT	‘Aşk (MUR. 16/1, G. 93/1, G. 105/2, G. 179/1, G. 288/3, G. 307/4, G. 544/1) Firâk (G. 34/1, G. 34/4, G. 425/2)

DESTAN	Sevgi (K. 15/1)
DEVE (ÜŞTÜR)	Felek (K. 23/3, G. 198/5, MUK.22/1)
DEVLET	‘ Aşk (G. 483/4) Güzellik (G. 159/1, G. 286/3)
DİKEN	Belâ (G. 261/3) Cefâ (G. 525/2) Gam (G. 47/4, G. 51/1, G. 84/2, G. 153/2, G. 430/4) Hasret G. 43/2) Mihnet (G. 138/1, G. 422/7)
DİLENCİ	Cân (G. 76/1)
DİŞ	Tama ‘ (G. 431/5)
DİVÂN	Güzellik (G. 208/4)
DİVÎT	Felek (K. 11/14, K. 20/2)
DİYÂR	Adem (TERC. 6/23, G. 92/4, G. 293/5, G. 308/3) Gurbet (G. 85/3)
DİZGİN	Sabır (G. 39/1)
DOĞAN (ŞÂHBÂZ)	‘ Aşk (G. 330/5) Gamze (G. 70/3, G. 255/2) Kalp (G. 113/4)
DOLAP	Felek (K. 21/23, K. 39/12, G. 25/5, G. 277/4)
DORUK (EVC)	Güzellik (G. 243/2) İstighnâ (G. 81/4, G. 334/4) Nâz (G. 546/1) Rif’at (G. 344/1)
DUMAN (DUHÂN)	Âh (G. 89/3, G. 110/1, G. 187/1, G. 222/5, G. 224/5, G. 314/4, G. 367/2, G. 384/2, G. 417/1, G. 436/1, G. 432/1, G. 512/3, G. 516/3, G. 543/1) Belâ (G. 521/5) Sîne (G. 20/2, G. 56/3, G. 205/4)
DUVAR	Dîn (TERKB. 4/44)
DÜĞÜM	Gam (G. 226/2, G. 266/1)
EBEDÎ	Devlet (G. 349/3)
EKİNLİK (KİŞTZÂR)	Emel (G. 283/2)
EL (DEST)	Gam (G. 296/3) Kazâ (TERKB. 3/22, G. 189/2, G. 449/4)
ELBİSE (LİBÂS)	Devlet (K. 6/4, G. 147/6) Felek (K. 22/6, K. 14/6) Güzellik (G. 46/5, G. 87/3, G. 470/2) İffet (G. 248/4, G. 318/7) ‘ İsmet (K. 24/5, G. 306/5, G. 387/2) ‘ İzzet (G. 147/6) Sabır (G. 249/4)
ELEK (GİRBÂL)	Sîne (G. 173/2, G. 501/5)
ETEK (DÂMEN)	Lutf (K. 17/9) Vuslat (G. 348/3)
EV (HÂNE)	Dünyâ (G. 479/5) Gam (G. 59/3, G. 253/4, G. 293/2, G. 376/2, G. 539/4) Gönül (G. 78/3, G. 142/4, G. 321/3) Güzellik (G. 548/4)

	Kalp (K. 12/41, K. 56/4, G. 396/5, G. 485/2) Mihnet (G. 497/2) Sîne (G. 78/3, G. 487/6)
FÂNÎ	Dünyâ (TERC. 5/16, G. 24/4, G. 201/2, G. 284/5)
FEN	Güzellik (G. 103/2)
FİDAN	Baht (G. 550/4)
FİRAVUN	Nefîs (K. 12/29)
GAM	‘ Aşk (G. 2/2, G. 6/2, G. 108/3, G. 166/5, G. 314/4, G. 391/2, G. 437/6, G. 521/2) Dünyâ (G. 157/5, G. 191/3, G. 203/1, G. 272/4, G. 321/5, G. 329/1, G. 377/5, G. 530/1)
GAMBAZ	Gamze (G. 431/3)
GECE (ŞEB)	‘ Aşk (G. 186/5) Firâk (G. 46/1, G. 135/2, G. 183/2, G. 261/2, G. 336/4, G. 353/3, G. 466/5, G. 496/1, G. 515/5, G. 555/3, G. 559/2) Gam (G. 227/1, G. 249/4, G. 511/4, G. 518/1, G. 547/2, G. 549/2) Mihnet (G. 503/2)
GELİN (ARÛS)	Devlet (K. 25/9, K. 29/4) Güzellik (G. 411/2)
GEMİ (FÜLK)	Emel (MUK. 4/3) Felâket (G. 49/5) Gönül (K. 27/8, G. 49/1)
GİRDAP	Gam (G. 344/3) Izdırap (G. 446/6)
GONCA	Gönül (G. 219/3, G. 281/3, G. 492/1) Ümit (G. 45/1)
GÖKYÜZÜ	‘ Ata (K. 51/1) Gönül (G. 322/2, G. 379/3, G. 532/2) ‘ İzzet (MÜS. 10/10) Letâfet (G. 215/1) Mihnet (G. 521/5, G. 533/4) Sîne (G. 110/3)
GÖLGE	Cân (G. 132/5)
GÖZ (DÎDE, ÇEŞM)	Baht (TERC. 7/10) Basîret (G. 113/4, G. 457/4) Himmet (G. 76/1) İkbâl (G. 405/1)
GÜL	Du‘â (K. 18/30) Sîne (G. 14/5, G. 35/4)
GÜL BAHÇESİ	Cân (G. 470/3) Cennet (G. 147/2, G. 467/2, G. 519/2, G. 551/5) Dünyâ (G. 258/6, G. 321/1, G. 420/3, G. 484/4, G. 491/2, G. 492/4) Devlet (K. 30/13, K. 37/22, K. 40/25, K. 48/3)
GÜLŞEN	Güzellik (G. 45/1, G. 164/4, G. 514/1) Hakikat (G. 516/4) Şevk (G. 77/5)
GÜN	Baht (G. 384/1)

GÜNEŞ (ÂFİTÂB, MİHR, ŞEMS)	‘Aşk (G. 219/3, G. 532/4) Baht (K. 19/22, G. 334/3) Cefâ (G. 223/5) Devlet (K. 36/10) Fazîlet (K. 23/18) Güzellik (G. 417/5, G. 522/3) Hakikat (G. 82/4, G. 542/3) Kadr (K. 27/5) Kemal (K. 16/37) Letâfet (G. 28/2) Sa‘âdet (G. 501/5) Sevgi (G. 321/3) Şefkat (K. 38/13) Zafer (K. 10/8, K. 29/5)
GÜRÜLTÜ	Figân (G. 240/5)
GÜVERCİN (KEBÛTER)	Gönül (K. 35/19, G. 137/4)
HACI	Cân (G. 320/1)
HALKA	Sevgi (G. 126/4) Zikr (G. 448/2)
HALVETHÂNE	Gönül (G. 469/5)
HAMAM	Gönül (G. 402/1)
HANÇER	Firâk (G. 362/3, G. 404/1) Gamze (G. 83/2)
HARÂBE	Gönül (G. 20/4, G. 155/1, G. 364/2)
HASIR	Fakr (G. 335/2)
HASTALIK	‘Aşk (TERC. 6/39, G. 85/2, G. 111/4, G. 142/1, G. 310/5, G. 316/5, G. 497/2) Cehâlet (MUK. 70/2) Firâk (G. 19/2) Sevgi (G. 534/2)
HAVAN	Mihnet (G. 518/3)
HAZÎNE	‘İrfan (G. 341/1)
HEMZÂD	Gam (G. 34/2)
HOKKA	Felek (TERKB. 2/16)
HÜMÂ	‘İzzet (TERKB. 3/12)
HZ. MERYEM	Söz (G. 306/6)
HZ. YAKUP	Gönül (G. 215/2, G. 490/4) Kalp (TERKB. 1/64)
HZ. YUSUF	Güzellik (G. 109/2, G. 416/4, G. 484/3, G. 514/3) Sevgi (G. 306/5)
IRMAK (CÛY)	Letâfet (K. 45/14)
IŞIK (TÂB)	‘Aşk (G. 417/5, G. 521/5) Güzellik (G. 129/2) Sevgi (G. 142/4)
İÇECEK (NÛŞ)	Vuslat (MUK. 30/2)
İĞNE(NÎŞ)	Cefâ (G. 329/3)
İKSİR	Sa‘âdet (G. 344/2, MUK.46/2)
İLAÇ (DEVÂ)	Rahmet (G. 105/2) Sevgi (G. 105/1)

	Vuslat (G. 19/2, G. 161/2)
İLİM	Kader (TERKB.4/45)
İLKBAHAR	‘ Aşk (G. 468/4) Lutf (K. 26/11, K. 38/10, K. 39/19, MUK.1/11)
İNCİ (LÛ’LÛ’)	‘ Aşk (G. 498/2) Du‘â (K. 23/43) Ma‘nâ (K. 41/17) Söz (K. 34/9, K. 45/23, MUR.19/10, G. 474/5, G. 552/4)
İP UCU (SER-RİŞTE)	Tevhîd (G. 349/4)
İPLİK	‘ Aşk (G. 433/5, G. 501/1) Cân (K. 12/56, G. 67/2, G. 124/4, G. 385/4, G. 421/2, G. 445/1, G. 487/3) Söz (G. 116/5)
KABA	‘ Ömür (G. 56/4)
KÂ’BE	Güzellik (G. 268/4, G. 384/4) Kalp (G. 228/3) Maksat (G. 49/4) Vuslat G. 316/6, G. 425/3)
KADEH	‘ Aşk (G. 147/4, G. 298/1, G. 360/3, G. 377/3, G. 475/3, G. 489/1) Ecel (TERC. 5/5, TERC. 5/13, TERC.5/19, G. 66/3, G. 269/2, G. 484/5) Emel (G. 378/4) Gam (TEKB. 2/12, G. 43/4, G. 223/4, G. 282/4) Gurûr (TERKB. 6/62, G. 306/4) Gönül (G. 249/3, G. 465/5) Hayât (G. 484/2, G. 489/3) Meşrep (G. 493/2) Mihnet (G. 223/4) Sefa (G. 335/1, G. 372/1, G. 527/1) Sevgi (G. 223/1, G. 375/5) Şevk (TERC. 5/6)
KADIN	Felek (K. 16/31, TERKB. 1/36)
KAF DAĞI	Himmet (G. 216/1) Kanâ‘at (G. 344/5)
KAFES	Sîne (G. 85/4, G. 340/3)
KAFTAN	Baht (G. 147/7) Naz (G. 454/2, G. 555/5)
KALLEŞ	Gönül (G. 302/5)
KAN	Gam (K. 5/22, G. 169/4, G. 341/2)
KANAT	Himmet (G. 29/1)
KANDİL	Âh (G. 162/4) Baht (MUK. 9/2) Devlet (K. 21/27) Söz (G. 22/49)
KANUN	Vefâ (G. 431/4)
KAPI	Gurbet (G. 24/3) Hakikat (G.136/4)

KAPLICA	Sevgi (G. 231/)
KARANLIK	Cehâlet (K. 23/19) Kalp (G. 538/2)
KARGA (ZAĞ)	Nefis (G. 330/5)
KAVİS	Kazâ (G. 29/1)
KAYIK (ZEVİRÂK)	Gönül (K. 18/28, G. 205/3, G. 295/5, MUK. 4/2) Güzellik (G. 148/3, G. 148/5, G. 209/4) Zevk (G. 87/1)
KEMAN	‘Aşk (G. 225/3)
KERVAN (KARBÂN)	‘Akl (G. 559/2) ‘Aşk (G. 150/3)
KESE	Felek (G. 41/2)
KEYİF	‘Aşk (G. 441/2)
KİL	Cân (G. 259/4)
KILIÇ (ŞEMŞİR)	‘Adâlet (K. 11/17) ‘Aşk (G. 307/5) Cefâ (G. 147/1, G. 384/1) Firâk (G. 61/4, G. 122/5, G. 248/1, G. 355/1, G. 363/5, G. 451/4, MUK. 56/1) Gam (G. 105/1) Gamze (G. 53/4, G. 70/4, G. 262/4) Güzellik (G. 214/5) Hasret (G. 250/1) Hayâl (G. 61/6) Kahr (G. 364/3) Mihnet (G. 105/1) Sevgi (G. 185/1)
KIRICI	Dünyâ (G. 25/4)
KIŞ	Kahr (K. 26/11)
KİYÂMET	Nâle (MUK. 3/3) Tûl-i Emel (G. 56/4)
KİLİT	Gam (G. 467/3)
KİMYA	Vefâ (G. 420/2)
KİTAP	‘Akl (G. 219/1) ‘Aşk (G. 219/1, G. 348/4) Güzellik (G. 123/3, G. 204/2, G. 246/2, G. 366/3, G. 497/4, G. 516/2) Sevgi (G. 192/2, G. 286/1) Şive (G. 103/2, G. 504/4) Vahdet (G. 240/3)
KOKU (BÜY)	Bekâ (G. 437/7) Fenâ (G. 270/1, G. 500/4) ‘İrfân (G. 379/4) Lutf (G. 214/3) Sevgi (G. 263/3, G. 445/4, G. 529/1) Vefâ (G. 47/4, G. 194/4, G. 278/5, MUK. 44/1) Vuslat (TERC. 6/15)
KOVAN	Gönül (G. 122/6)
KÖHNE	‘Adâlet (G. 499/1)

KÖŞE (KÜNC)	Belâ (G. 546/2) Fenâ (G. 156/1) Ferâgat (G. 6/2) Gam (G. 3/4, G. 24/4, G. 107/2, G. 308/4, G. 393/3, G. 437/1)
KÖŞK	‘Adâlet (G. 536/1) Cennet (G. 341/1) Fazl (K. 23/16) Felek (G. 414/2) Gönül (G. 224/4, G. 341/1) ‘Ömür (G. 220/3) Sefâ (G. 463/4) Şevk (G. 227/3) Vefâ (G. 48/1)
KUBBE	Dünyâ (G. 228/4) Felek (K. 2/1, K. 13/23, K. 23/2, K. 37/9, G. 16/3, G. 103/4, G. 231/3)
KUL	Gönül (G. 285/3)
KULÜBE (KÜLBE)	Ahzân (G. 405/3)
KUMAŞ	‘Akıl (G. 316/5)
KUŞ (TUYÛR)	Belâ (G. 528/1) Cân (G. 70/3, G. 112/3, G. 121/3, G. 138/1, G. 340/3, G. 447/2) Dert (G. 528/1) Gönül (K. 15/3, K. 24/23, K. 40/16, G. 85/4, G. 118/5, G. 213/2, G. 252/2, G. 402/2, G. 508/2) Hayâl (G. 243/2)
KUTUP	Murât (TERKB. 4/16)
KÜLLİYET	‘İrfân (G. 282/5)
LEVHÂ	Gönül (RUB. 4/1, G. 311/2, G. 505/1)
LEZZET	Fenâ (G. 131/5)
MACERÂ	‘Aşk (G. 100/3)
MAHZEN	Ahzân (TERKB. 6/64) Cân (G. 553/1)
MAKAM	‘Aşk (G. 90/1)
MAKAS	Belâ (G. 83/2)
MALZEME (RAHT)	‘Ömür (G. 39/1)
MECLİS (BEZM)	‘Aşk (G. 299/2, G. 491/4) Belâ (G. 259/5, G. 355/2, G. 409/5) Dünyâ (TERK. 4/88, G. 69/2, G. 97/3, G. 169/4, G. 311/4, G. 367/5, G. 476/2, G. 491/3, Ezel (G. 388/4) Fenâ (G. 335/2) Firâk (G. 402/3) Gam (G. 26/4, G. 320/2, G. 331/2, G. 546/6) Güzellik (G. 103/1, G. 555/4) Himmet (K. 22/26) Mihnet (G. 26/4) Sefâ (G. 102/1, G. 107/2) Sevgi (G. 6/5) Sürûr (G. 223/4)

	Vuslat (MUR. 17/5, G. 55/4, G. 61/2, G. 191/4, G. 484/2)
MECNÛN	Gönül (G. 90/2)
MEFTÛN	Cân (G. 460/1)
MEKÂNSIZ	Cân (G. 59/4)
MEKTUP	Cân (G. 401/2) Güzellik (G. 53/3) Kadr (K. 11/16) Sevgi (G. 330/4)
MELEK	‘İzzet (K. 54/9)
MELTEM	Kahr (K. 11/21, K. 38/17)
MEMLEKET	Gam (G. 6/1, G. 110/1) Gönül (G. 89/5, G. 383/5, G. 468/5, G. 504/5, G. 559/1)
MENZİL	‘Aşk (G. 425/3) Selamet (G. 122/1)
MERHEM	Sevgi (G. 544/2) Vuslat (G. 424/4)
MERKEZ	Vahdet (G. 95/3)
MEST	Cân (G. 143/1)
MEŞ‘ALE	Âh (G. 251/3), Şevk (G. 197/1)
META‘	Dert (G. 147/4, G. 178/4, G. 503/5) Dünyâ (G. 142/3) Fakr (G. 122/4) Gam (G. 174/4, G. 178/4, G. 503/5) Güzellik (G. 54/2, G. 324/4, G. 454/1) Kadr (TESD. 11/18) Sabır (G. 199/4) Vuslat (G. 117/4, G. 299/4, G. 404/1)
MEYDAN	‘Aşk (G. 73/1) Belâ G. 6/2) Güzellik (G. 517/3) Söz (K. 21/14)
MEYHÂNE	‘Aşk (G. 536/2) Dünyâ (G. 99/2, G. 491/5, G. 536/2) Gönül (G. 146/1, G. 242/3, G. 482/4)
MEYVE	Baht (G. 178/5) İhsân (G. 457/1) Lutf (K. 25/5) Maksat (G. 253/3) Sevgi (G. 534/5, G. 544/3) Vuslat (G. 90/2, G. 320/5, G. 403/4)
MEZE	Gam (G. 319/2)
MEZRÂ	Dünyâ (G. 282/2)
MISIR	‘Adâlet (G. 490/4) Güzellik (K. 23/10, G. 13/3, G. 54/2, G. 215/1, G. 245/4, G. 274/4, G. 538/4)
MİHNET	‘Aşk (G. 86/4) Firak (G. 289/3, G. 435/4)

MİM	Adem (G. 220/4)
MİSAFİR	Cân (G. 559/3) Gam (G. 100/1)
MUM	Baht (G. 393/3) Devlet (G. 393/5) Gönül (K. 5/29, G. 418/2) Vuslat (MUK. 7/2)
MÜHÜR	Sa‘âdet (G. 237/2)
MÜREKKEP	Vahdet (G. 181/4)
MÜRŞİT	‘Aşk (G. 231/1)
MÜŞTERİ	Gönül (G. 416/4)
NAKIŞ	Adem (G. 420/5)
NAKİT	Cân (G. 22/1, G. 43/4, G. 130/4, G. 177/3, G. 201/4, G. 354/4, G. 421/2) Gönül (G. 159/4, G. 208/3, G. 262/3, G. 296/5) Hayât (G. 523/4, G. 535/1) Kalp (G. 70/4) ‘Ömür (G. 46/5, G. 493/5)
NAKKAŞ	Gönül (G. 302/2)
NEHİR (CÛYBÂR)	Gam (G. 435/4)
NEY	‘Aşk (TERC. 6/43)
NİL	Fenâ (K. 12/29)
Nİ‘MET	Sıhhat (G. 31/4) Vuslat (G.191/4)
NÛR	‘Aşk (G. 134/2) Fazilet (K. 1/12, K. 12/81, K. 57/6, MÜS. 10/1) Feyz (K. 36/11) Güzellik (K. 22/53, TERC. 6/31, TERC. 7/13, G. 537/5, G. 550/1) Hakikat (G. 212/4) Hidâyet (G. 278/2) ‘İzzet (G. 1/4) Ma‘rifet (G. 544/4) Tecellî (G. 5/5, G. 258/2, G. 498/1)
NÜKTE	Sevgi (G. 195/2)
OK (HADENG, SİHÂM)	Âh (G. 166/2, G. 208/5, G. 263/4, G. 443/5) Belâ (G. 501/5, G. 542/2) Cefâ (G. 528/1) Du‘â (K. 1/35) Ecel (TERC. 5/21) Gam (G. 78/4) Gamze (G. 61/5, G. 79/3, G. 81/2, G. 443/5, G. 512/4) Murât (K. 29/32) Sevgi (G. 29/1, G. 122/6) Ta‘n (G. 280/2)
OKUL (MEKTEP)	‘Aşk (G. 119/2, G. 531/1) Fakr (G. 221/3, G. 330/4)
ORAK (DÂS)	Felek (G. 283/2)
ORDU	Belâ (G. 513/4)

ORMAN (BÎŞE-ZÂR)	‘Aşk (G. 91/1)
ORUÇ (SÂ’İM)	Firâk (K. 27/10, K. 33/12, G. 22/1, G. 242/3)
ÖLÜ	Gönül (RUB. 5/2, G. 106/2, G. 419/3)
PANZEHİR	Vuslat (G. 9/2, G. 161/2)
PAS	Gam (G. 29/6, G. 286/4, G. 367/8)
PAZAR	‘Aşk (G. 78/4, G. 174/4) Dünyâ (G. 146/3, G. 512/5) Gönül (G. 535/3) Güzellik (G. 70/4)
PERDE	Gaflet (G. 156/4) Sûret (G. 536/3)
PERGEL	‘Akıl (K. 39/18) Dünyâ (G. 223/4)
PERVÂNE	Gönül (K. 24/24)
POTA	Gam (G. 275/3)
PÜRSÜZ	Cân (G. 470/4)
RAKKAS	Felek (G. 46/2, G. 349/1)
REHBER	Sabır (G. 12/5)
RENK	Vefâ (G. 445/4)
RESİM	Cefâ (G. 426/4) Dünyâ (G. 438/1) Ezel (G. 316/3) Sevgi (G. 201/1)
RUZNÂME	Felek (G. 167/3)
RÜZGÂR	Âh (K. 12/16, K. 44/16, TAHM. 13/11, G. 187/2, G. 308/4, G. 404/3) Lutf (K. 38/12) Nâz (G. 150/2, G. 500/5) Zafer (K. 16/4)
SABAH	Devlet (G. 64/2) Vuslat (G. 291/3, G. 528/3)
SABIRSIZ	Cân (G. 130/1, G. 135/1)
SAHRA	Fenâ (G. 113/4) Gam (G. 441/3)
SÂKÎ	Felek (G. 423/4)
SANAT	Sevgi (G. 111/5)
SANDIK	Felek (G. 359/4) Sine (G. 128/4)
SARAY	Dünyâ (K. 4/13, TERKB. 2/26) Zevk (G. 227/3)
SARRAF	Zaman (G. 359/3)
SATRANÇ	Kader (TERKB. 1/3) ‘Ömür (G. 500/3)
SAYFA	Gönül (G. 77/2, G. 90/1, G. 201/1, G. 262/5, G. 372/3) İdrâk (G. 429/5)
SAZ	‘Aşk (G. 219/2)
SEDEF	Dünyâ (K. 53/5) Felek (G. 55/3)
SEFA	Vuslat (G. 292/3)

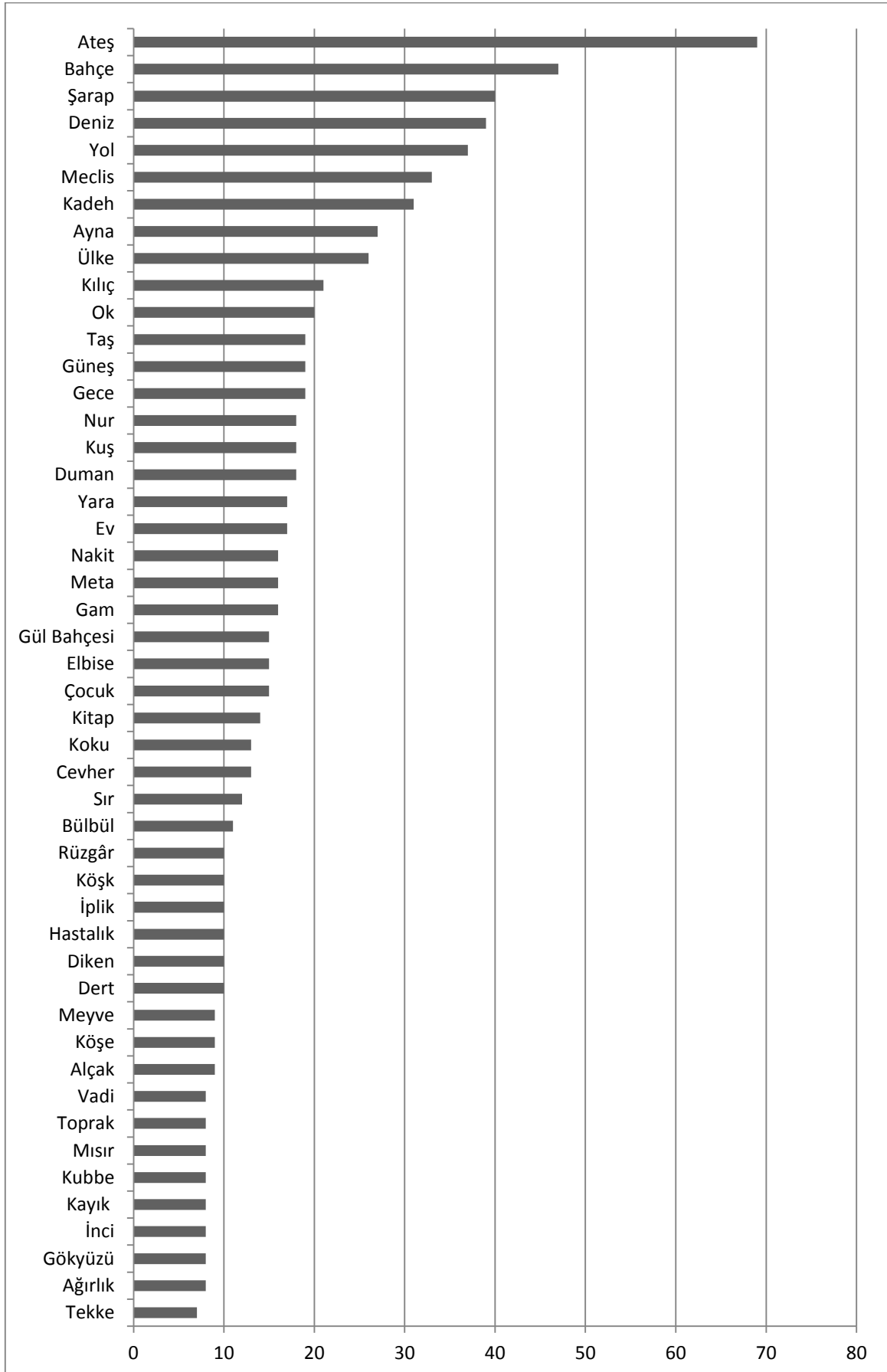
SEFER	Ölüm (G. 78/5, G. 394/2)
SEL	Fenâ (G. 46/4, G. 95/1)
SEMER	Vuslat (G. 154/4)
SEMT	Adem (G. 494/6) Bekâ (K. 54/18) Belâ (G. 122/1) Fenâ (G. 110/4) Rızâ (TERC. 8/28) Selâmet (G. 529/4)
SERDÂR	Belâ (G. 83/3)
SERMÂYE	Firâk (G. 299/4, G. 490/1)
SERT	Âh (G. 479/1)
SERVÎ	Kadr (G. 387/4)
SET	Vefâ (G. 155/2)
SIKINTI	Dünyâ (G. 82/6)
SIR (RÂZ, ESRÂR)	‘ Aşk (G. 57/1-3, G. 201/5, G. 229/3, G. 302/5 G. 346/5, G. 352/1-2 Gönül (G. 136/3) Kazâ (TERKB. 4/45) Söz (G. 338/1, G. 553/1)
SIRÇA	Kalp (G. 449/4)
SIRLAR MAHZENİ (MAHZEN’ÜL-ESRÂR)	Ma’nâ (G. 522/3)
SİHİR	Söz (K. 50/17, G. 427/3, G. 551/6)
SİNEK (MEKES)	Gönül (G. 275/1)
SİYAH	Baht (K. 27/15, G. 282/3, G. 453/2, G. 528/3)
SOFRA (HÂN)	Dünyâ (K. 12/62) Güzellik (G. 80/4) Sefâ (G. 31/4) Vuslat (G. 106/2, G. 229/3, G. 505/4)
SOPA (ÇEVGÂN)	Kaza (K. 14/28)
SÜRME	Sitem (G. 181/5)
ŞAFAK	Gönül (K. 49/1)
ŞAL	Fenâ (G. 336/4)
ŞARAP	‘ Aşk (K. 6/30, K. 22/27, TERC. 8/21, G. 26/4, G. 27/5, G. 36/3, G. 115/5, G. 133/5, G. 194/2, G. 219/4, G. 268/3, G. 301/5, G. 324/2, G. 367/3-7, G. 368/2, G. 377/3, G. 387/1, G. 401/5, G. 403/2, G. 444/2, G. 488/3, G. 532/3) Cevr (G. 301/2) Elest (G. 347/3) Firâk (G. 228/5, G. 496/2) Gam (G. 223/1, G. 282/4, G. 423/4, G. 513/2) Hayret (G. 438/2) Heves (G. 416/5) Hiddet (G. 318/2) Sevgi (G. 16/1, G. 147/4, G. 188/3, G. 388/4) Vuslat (G. 228/5) Zerk (G. 257/5)

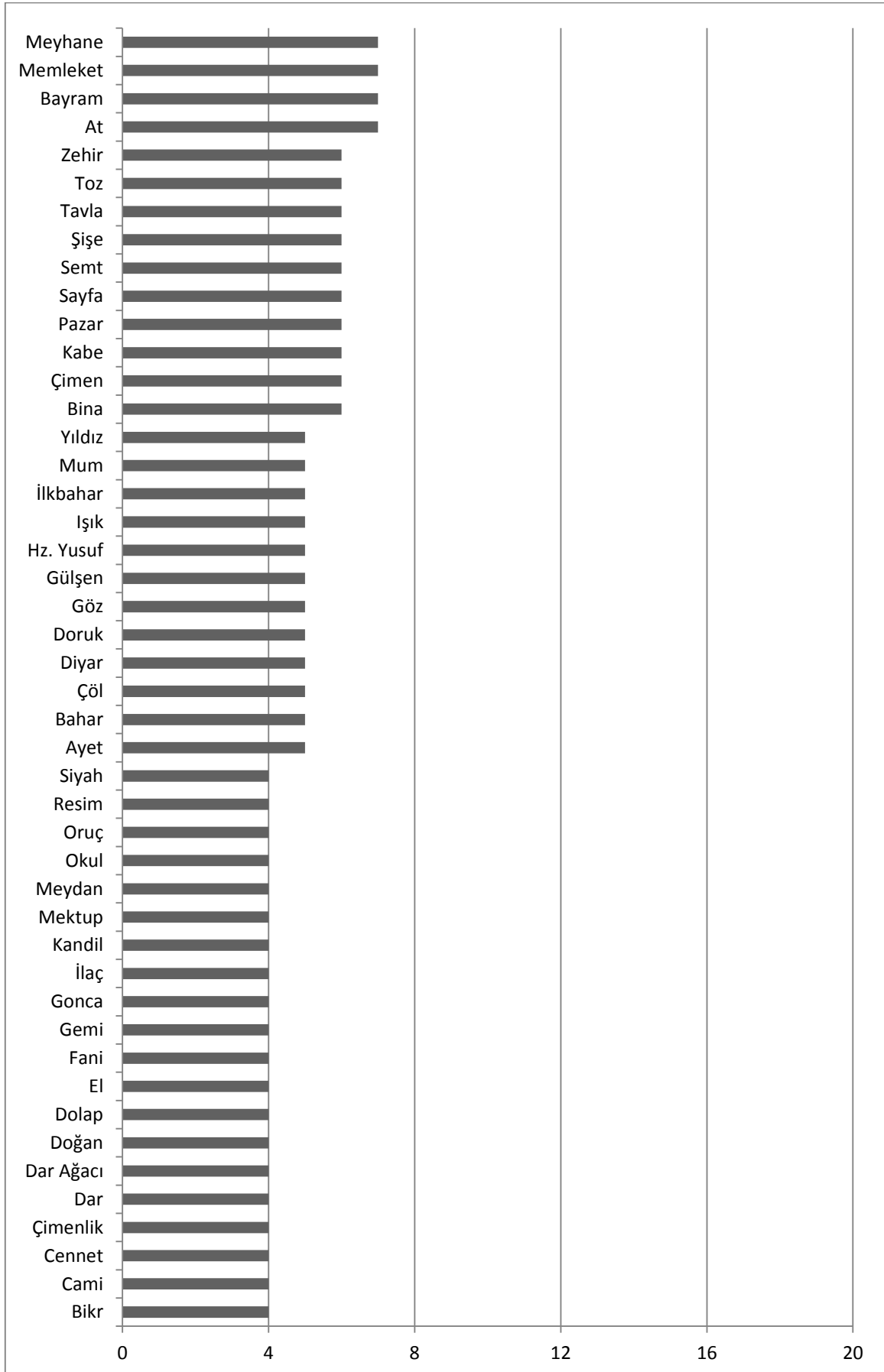
ŞEHİR	Fenâ (G. 354/4) Gönül (G. 53/4, G. 199/4, G. 247/5)
ŞEKER	Ma'nâ (G. 152/5)
ŞEKERİSTAN	Dünyâ (G. 522/5)
ŞERBET	‘Aşk (G. 511/5)
ŞİRAZE	Sevgi (G. 9/5)
ŞİRİN	Cân (G. 505/5)
ŞİŞE	Felek (TERKB. 1/31) Gönül (G. 27/1, G. 84/3, G. 409/1, G. 411/5, G. 524/2)
TABHÂNE	Sîne (G. 100/1)
TAÇ	Zafer (K. 32/10)
TAHT	Gam (G. 397/4) Güzellik (G. 215/3)
TAS	Felek (K. 3/11, G. 69/3)
TAŞ (SENG)	Belâ (G. 201/2) Cefâ (K. 35/19, MUS. 16/7, G. 84/3, G. 119/5, G. 259/5, G. 335/4, G. 345/5, G. 429/3) Fenâ (G. 171/3) Gam (G. 493/2) Gönül (G. 17/4, G. 27/1, G. 141/3, G. 251/1, G. 392/2, G. 400/3, G. 411/5) Melamet (G. 541/2)
TATAR	Gamze (G. 132/3, G. 202/5)
TAVLA (NERD)	Aşk (G. 192/3) Kazâ (TERKB. 1/3) Sevgi (G. 192/3, G. 258/3, G. 273/4, G. 280/6)
TEKKE	Aşk (G. 93/2, G. 293/4, G. 338/2) Gam (G. 201/2, G. 261/4) Gönül (G. 338/2) Uzlet (G. 156/2)
TEL	Emel (G. 289/4)
TESLİM	Cân (G. 102/4)
TESTİ	Kalp (G. 424/3)
TİMSAH (NEHENG)	Dert (G.518/4)
TOHUM	Emel (G. 157/3, G. 545/3) Ma'rifet (MUK. 75/2)
TOPRAK (HÂK)	Fena (G. 12/1) Mezellet (G. 184/6, G. 370/4, G. 460/5) Sine (G. 7/1, G. 322/1, G. 541/5) Zillet (G. 344/1)
TOZ (GUBÂR)	Dünyâ (G. 128/5) Gam (G. 72/3, G. 153/2, G. 303/3) Ta'n (G. 34/1) Zerk (G. 257/4)
TUFAN	Gayret (G. 542/1)
TUĞLA	Sevgi (G. 536/1)
TUR DAĞI	‘Aşk (G. 278/2)
TÛTÎ	Tab' (G. 294/6)
TUZAK	Güzellik (G. 456/1)

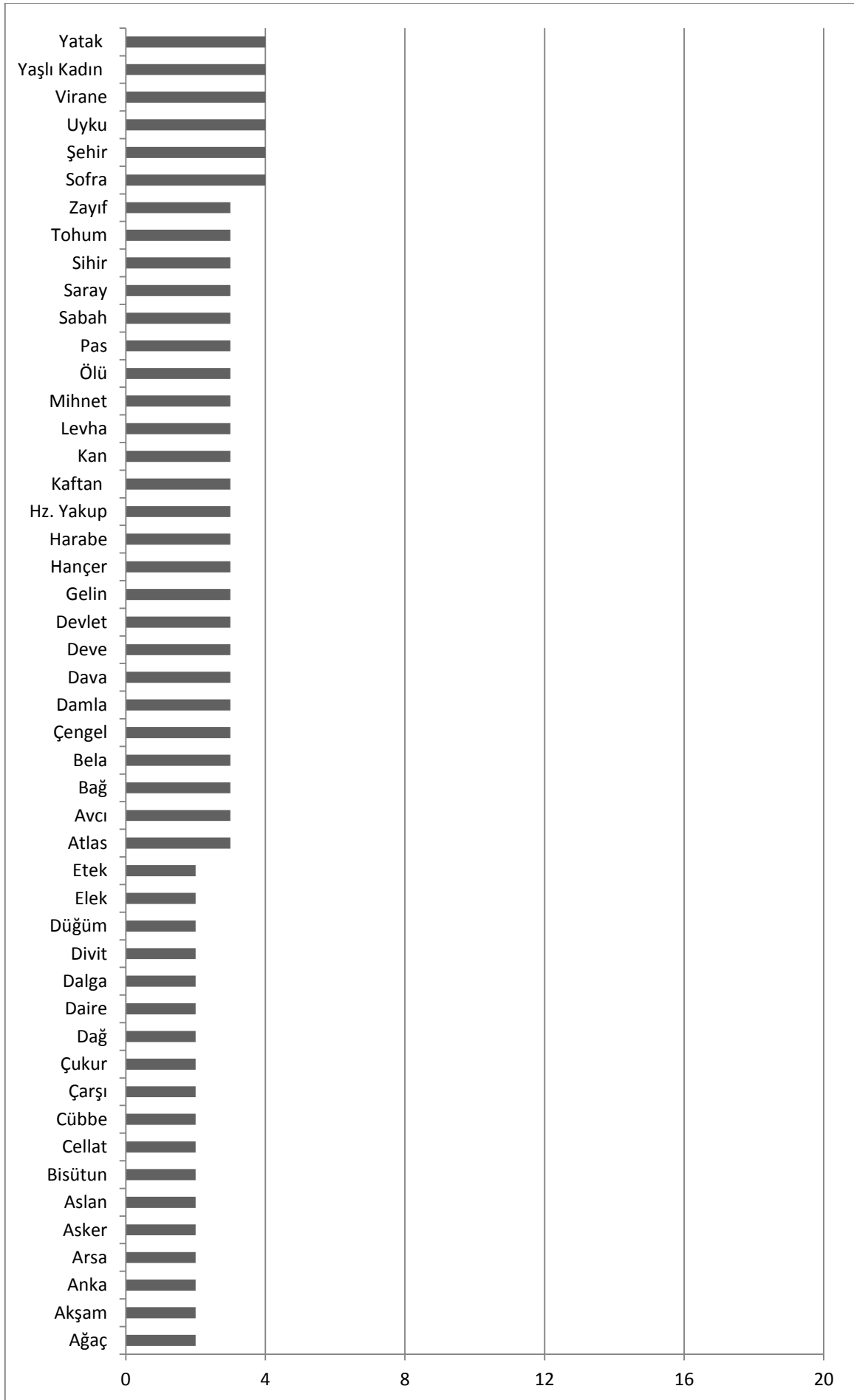
ULU	Devlet (G. 88/3)
UYKU (HÂB)	Adem (K. 31/2) Ecel (G. 206/5, G. 444/5) İstignâ (G. 312/3)
ÛLKE (MÜLK)	Adem (G. 40/4, G. 119/4, G. 174/3, G. 181/2, G. 419/2, G. 546/3) ‘Aşk (G. 334/5) Cân (G. 422/4) Dert (G. 110/1) Dünyâ (G. 483/4) Fenâ (G. 1/2, G. 472/5) Gönül (G. 40/1, G. 163/4) Güzellik (G. 13/6, G. 102/2, G. 292/5, G. 306/1, G. 357/5, G. 480/5, G. 507/3, G. 552/ İstigna (MÜS. 10/4) Letâfet (G. 88/1) Rızâ (TERKB. 4/33) Söz (G. 110/5)
VÂDÎ	Aşk (G. 489/2, G. 491/2) Gam (G. 340/2) Hayret (G. 29/1, G. 491/6) İnkâr (G. 146/4) Söz (G. 491/6) Sîne (G. 468/4)
VİRÂNE	Âhîret (K. 6/17) Kalp (G. 184/5, G. 469/1, G. 538/5)
YAĞMUR (BARÂN)	‘Adâlet (K. 5/4) Letâfet (TERKB. 1/43)
YALANCI V YÜZE GÜLÜCÜ SEVGİLİ	Dünyâ (G. 202/2)
YARA (DAĞ)	‘Aşk (G. 42/3, G. 147/5, G. 424/4, G. 457/6) Belâ (G. 243/3) Firâk (G. 424/4, G. 516/1) Gam (G. 174/2, G. 179/5, G. 184/1, G. 390/3) Hasret (G. 228/3) Kazâ (G. 186/2) Mihnet (G. 184/2, G. 441/3, G. 544/5) Sevgi (G. 392/1)
YARIK (RAHNE)	Kalp (G. 444/4)
YAŞLI KADIN	Dünyâ (G. 277/4, G. 413/5) Felek (K. 49/8, G. 91/2)
YATAK (PİSTER)	Gaflet (K. 12/47, K. 12/76, TERKB. 3/18, G. 444/5)
YAY	Felek (G. 512/4)
YECÜC ASKERİ	Nefis (K. 12/26)
YELKEN (BÂDBÂN)	Devlet (K. 17/29) Kahr (TERKB. 1/26)
YILAN (MÂR)	Felek (TERKB. 1/37)
YILDIZ (NECM)	İkbâl (G. 393/5) İzzet (G. 460/2) Saâdet (TERKB. 4/61, G. 76/5, G. 539/4)

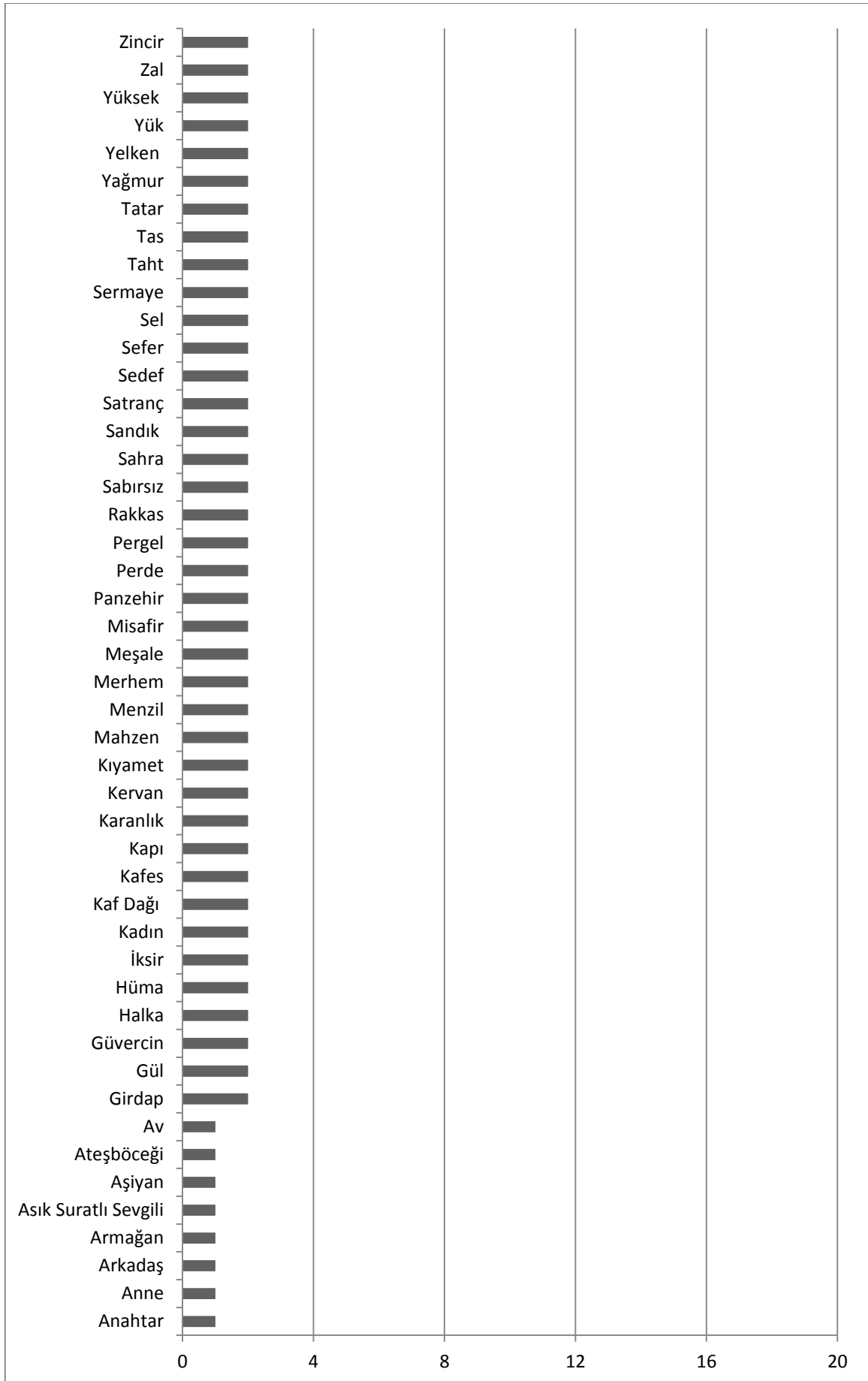
YİYECEK (ZÂD)	Karâr (G. 12/5)
YOL (RÂH, REH)	‘ Aşk (K. 12/20, G. 46/11, TERC. 7/18, TERC. 7/30, G. 79/5, G. 135/1, G. 195/3, G. 232/2, G. 260/5, G. 330/1 G. 367/2, G. 485/4, G. 506/5, G. 539/3, G. 559/2-3) Belâ (K. 16/42, G. 39/1, G. 166/1) Fenâ (G. 95/4, G. 117/6, G. 412/3) Gam (G. 259/2, G. 363/5, G. 559/2) Hevâ (G. 4/4) Mihnet (G. 350/3) Sevgi (K. 22/3, G. 12/5, G. 134/4, G. 192/2, G. 193/2, G. 380/4, G. 489/2, G. 545/5) Vefâ (G. 4/4) Vuslat (G. 162/4)
YÜK	Belâ (G. 94/7, G. 509/2)
YÜKSEK	Kadr (G. 103/4)
ZAL	Felek (K. 46/15)
ZARF	Harf (G. 232/5)
ZAYIF	Cân (G. 58/2, G. 379/1, G. 466/1)
ZEHİR	Firâk (G. 9/2, G. 161/2, G. 324/2, G. 544/3) Kahr (G. 9/2) Ölüm (TERC. 5/4)
ZİNCİR	Cünûn (G. 224/1) Dert (G. 126/4)
ZİNDÂN	Gam (K. 16/43)

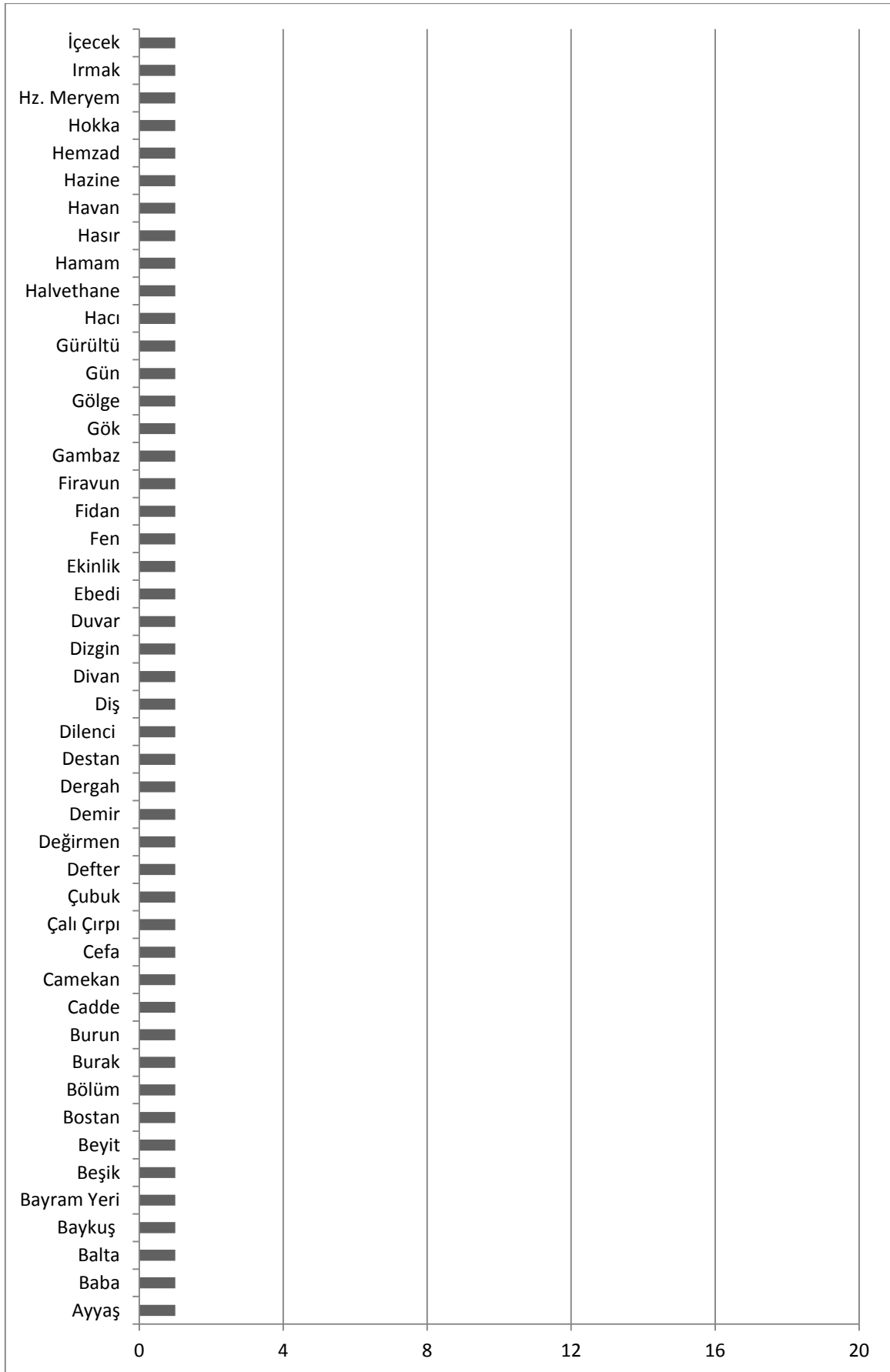
Şekil 1.2. Kendisine Benzetilen Kavramların Kullanım Sıklığı

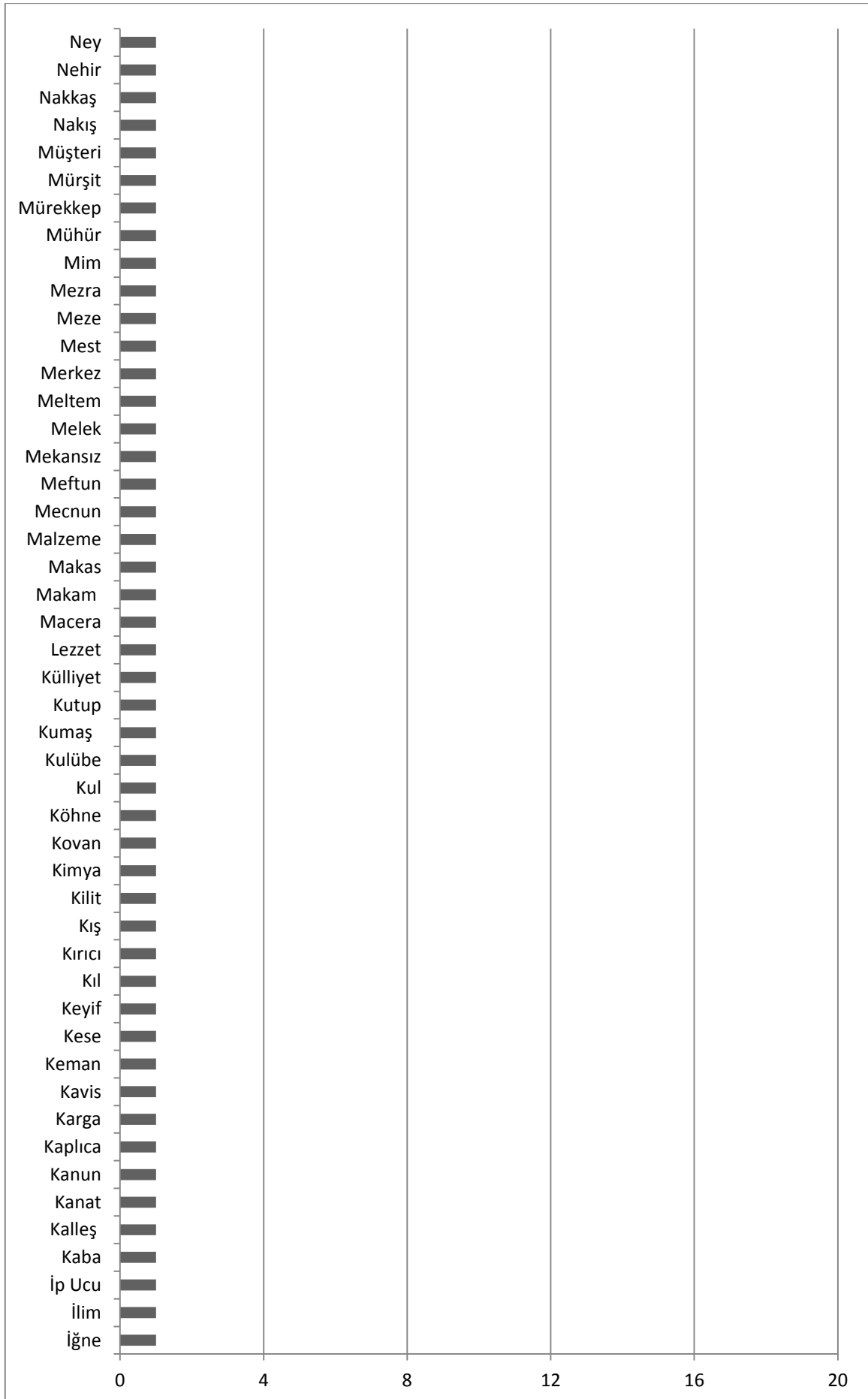

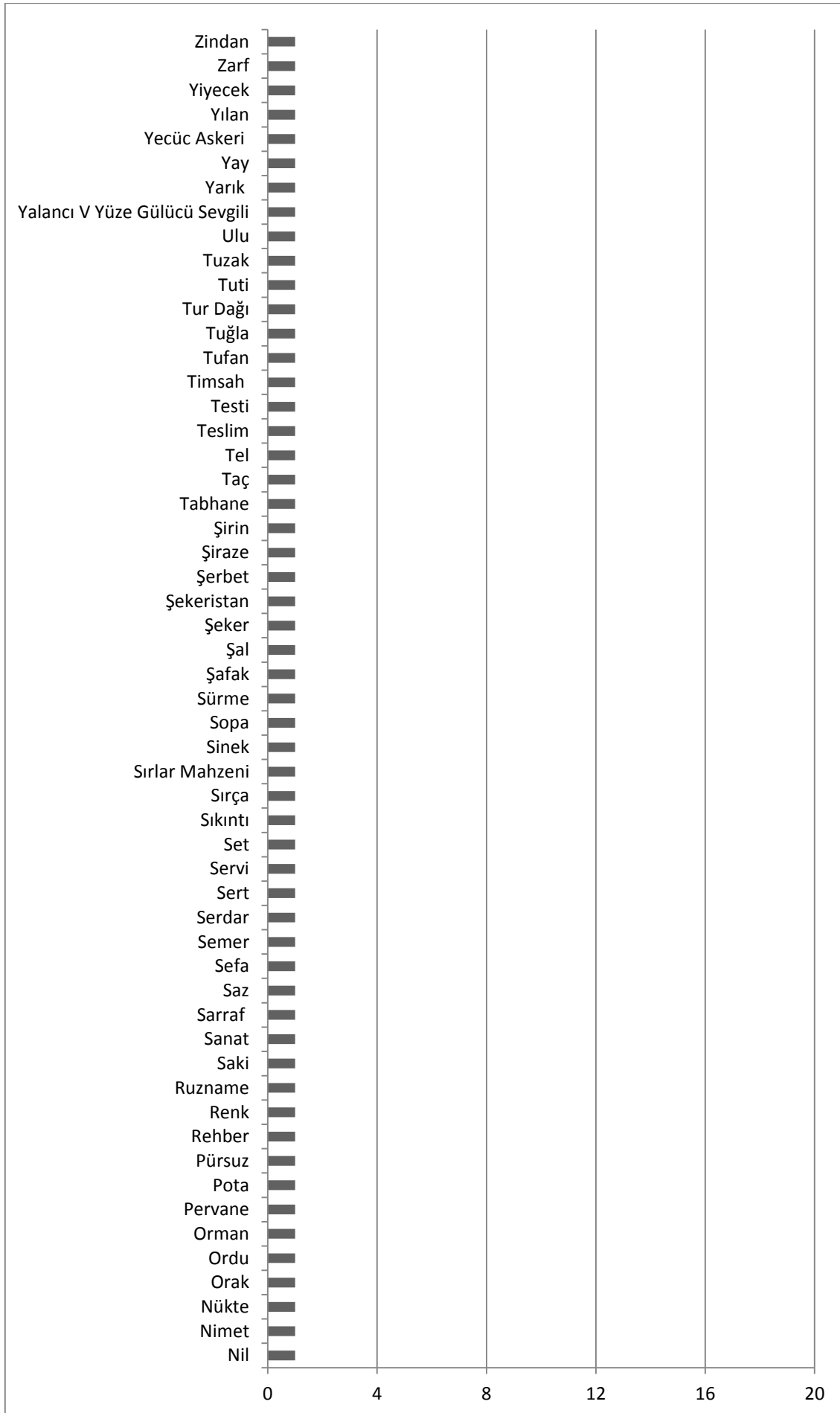

3.3. Nev'î Dîvânı'nda Bulunan Soyut Kavramlar ile Ahmet Paşa, Necâti Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî ve Bâkî Dîvânları'nda Bulunan Soyut Kavramların Karşılaştırılması

KAVRAM	BENZEYEN	Ahmet Paşa	Necâti Bey	Taşlıcalı Yahyâ	Zâtî	Bâkî
'ADÂLET (ADL, DÂD, MA'DİLET)	Bahar Kılıç Köhne Köşk Mısır Yağmur		+	+		+
ADEM	Çöl Diyar Mim Nakış Semt Uyku Ülke	+	+	+		+
ÂH	Ateş Duman Kandil Meşale Ok Rüzgâr Sert	+	+	+	+	+
ÂHİRET	Virane					
AHZÂN	Kulübe Mahzen		+	+	+	
'AKL	Bela Kervan Kitap Kumaş Pergel					
'AŞK	Ateş	+	+	+	+	+

Ayet		+	+		
Bağ		+		+	+
Bela	+	+	+		
Bina		+	+		+
Bisütun					
Cennet					
Cevher					
Çarşı					
Daire					
DarAğacı					
Deniz	+		+	+	+
Dert	+				
Devlet		+			+
Doğan			+	+	+
Gam	+	+	+		
Gece					
Güneş			+		+
Hastalık			+		
Işık				+	
İlkbahar					
İnci			+	+	
İplik					+
Kadeh		+	+		+
Keman					
Kervan			+		
Keyif					
Kılıç			+	+	+
Kitap	+	+			+
Macera					
Makam					+
Meclis	+	+	+		+
Menzil			+		
Meydan	+	+			+
Meyhane				+	+
Mihnet			+		

	Mürşit					
	Ney	+		+		
	Nur			+		
	Okul	+	+			
	Orman					+
	Pazar	+	+	+		+
	Saz					+
	Sır	+	+	+		
	Şarap	+	+	+	+	+
	Şerbet					
	Tavla					+
	Tekke					+
	TurDağı					
	Ülke			+		+
	Vadi			+		
	Yara					
	Yol	+	+	+		+
‘ATA	Gökyüzü					
AZAP	Ateş					
BAHT	Fidan					
	Göz					+
	Gün					
	Güneş	+				
	Kaftan					
	Kandil					
	Meyve					
	Mum					
	Siyah				+	
BASÎRET	Göz					
BEKÂ	Koku					
	Semt					+
BELÂ	Anne					
	Bisütun					

	Diken	+	+	+		
	Duman			+		
	Köşe			+		
	Kuş					
	Makas					
	Meclis		+	+		
	Meydan					
	Ordu					
	Ok		+	+		
	Semt		+			
	Serdar					
	Taş		+	+		
	Yara					
	Yol			+		
	Yük			+		
CÂN	Ateşböceği					
	Av	+				
	Bülbül	+	+	+		
	Dilenci					
	Gölge					
	Gül Bahçesi	+	+			+
	Hacı					
	İplik		+			+
	Kıl	+				
	Kuş	+	+	+		+
	Mahzen					
	Meftun					
	Mekansız					
	Mektup					
	Mest					
	Misafir					+
	Nakit	+	+		+	+
	Pürsûz					
	Sabırsız					

	Şirin Teslim Ülke Zayıf	+	+			
CEFÂ-CEVR	Balta Çubuk Diken Güneş İğne Kılıç Ok Resim Şarap Taş	+	+			
		+	+	+	+	+
		+		+		+
		+	+	+		+
CEHÂLET	Hastalık Karanlık					+
CELÂL						
CENNET	Bahçe Gül Bahçesi Köşk	+	+			
		+	+			
CÜNÛN	Çöl Zincir					+
DERT	Armağan Bahçe Cellât Çarşı Kuş Meta Timsah Ülke Zincir	+				
DEVLET	At Ebedi	+				

	Elbise Gelin Gülbahçesi Güneş Kandil Mum Sabah Ulu Yelken	+	+	+		+
DÎN	Duvar					
DU‘Â	Gül İnci Ok		+	+	+	
DÜNYÂ (ÂLEM, CİHAN, DEHR)	Alçak Asık Suratlı Sevgili Ayna Bağ Bahçe BayramYeri Bina Camekân Cefâ Çimen Gam Fânî Gül Bahçesi Ev Dar Kırıcı Kubbe Meclis Meta‘ Meyhâne	+	+		+	+

	Mezra Ülke Pazar Pergel Resim Saray Sedef Sıkıntı Sofra Şekeristan Toz Ülke YaşlıKadın Yalancı ve Yüze Gülücü	+	+		+	
ECEL	Akşam El Kadeh Ok Uyku		+	+	+	+
ELEM	Ağırlık					
ELEST	Şarap			+		
EMEL	Ekinlik Gemi Kadeh Tel Tohum					
EZEL	Binâ Meclis Resim		+	+		
FAKR	Hasır Okul Meta'					

	Yara Zehir	+	+	+	+	
GAFLET	Perde Yatak					+
GAM	Ateş Cellât Çalı Çırpı Çocuk Dağ Deniz Diken Düğüm El Ev Gece Girdap Hemzâd Kadeh Kan Kılıç Kilit Köşe Meclis Memleket Meta' Meze Misafir Nehir Ok Pas Pota Sahra Şarap Taş	+	+	+	+	+

	Taht Tekke Toz Vâdî Yara Yol Zindan			+		+
GAMZE	Doğan Gambaz Hançer Kılıç Ok Tatar			+		+
GAYRET	Ağırlık Ateş Belâ Tufan		+	+		
GÖNÜL (DİL, HÂTİR)	Ankâ Aslan Aşîyan Ateş Avcı Ayna Ayyaş Bahçe Bülbül Cadde Cevher Çocuk Çöl Deniz Ev Gemi Gonca					+
		+	+	+		+
		+		+	+	+
			+	+		
				+	+	
		+				+
		+		+	+	+
			+			+
		+		+		+
		+	+	+		+
		+	+		+	+
			+	+		+

	Gökyüzü	+			+	
	Güvercin	+	+			
	Halvethane	+				
	Hamam					
	Harâbe					
	Hız. Yakup	+		+		
	Kadeh			+		+
	Kalleş					
	Kayık	+	+			
	Kovan					
	Köşk		+			
	Kul					
	Kuş	+	+	+	+	
	Levhâ	+	+	+	+	+
	Mecnûn					
	Memleket					
	Meyhâne	+				
	Mum					
	Müşteri	+	+			
	Nakit		+			+
	Nakkaş					
	Ölü					
	Pazar					
	Pervâne	+	+			
	Sayfa		+		+	+
	Sır					
	Sinek					
	Şafak					
	Şehir	+	+	+	+	
	Şişe	+	+			+
	Taş	+	+			+
	Tekke				+	+
	Ülke	+	+	+		+
GURBET	Diyâr					+

	Kapı					+
GURUR	Kadeh					+
GÜZELLİK (HÜSN, CEMÂL)	Arsa		+			
	Asker					
	Âyet	+	+			
	Ayna	+	+	+	+	+
	Bahar	+	+		+	
	Bahçe	+	+	+	+	+
	Bayram	+	+			
	Beyit					
	Binâ			+		+
	Cennet	+				+
	Dava					
	Devlet	+	+			
	Dîvân	+		+		
	Doruk	+				
	Elbise	+	+			+
	Ev					+
	Fen					
	Gelin	+				
	Gülşen	+	+		+	+
	Güneş	+	+	+	+	+
	Hz. Yusuf	+				+
	Işık	+		+		+
	Kâbe	+			+	+
	Kayık					
	Kılıç					
	Kitap	+	+		+	+
	Meclis	+	+			+
	Mektup	+	+			
	Meta		+	+		+
	Meydan	+	+			
	Mısır	+	+	+		+
	Pazar	+	+			+

	Sofra Taht Tuzak Ülke	+	+			+
HAKÎKAT	Gülşen Güneş Kapı Nur					
HARF	Zarf					
HASED	Arkadaş Ateş			+		
HASRET	Ateş Diken Kılıç Yara	+	+	+	+	
HAYÂL	Ayna Çöl Kılıç Kuş					
HAYÂT	Bahçe Kadeh Nakit		+			
HAYRET	Dalga Şarap Vâdî			+		
HEVÂ	Dalga Yol					
HEVES	Bahçe Şarap					
HİDÂYET	Nûr			+		
HİDDET	Şarap					

HİMMET	At Göz Kaf Dağı Kanat Meclis			+	+	+
İZDIRÂP	Girdap					
İDRÂK	Defter Sayfa					
İFFET	Elbise					
İHSÂN	Deniz Meyve			+		
İKBÂL	Göz Yıldız					
İNKÂR	Vâdî					
İRFÂN	Bağ Deniz Hazine Koku Külliyet					
İSMET	Elbise			+		
İSTİĞNÂ	Deniz Doruk Uyku Ülke					+
İZZET	Dergâh Elbise Gökyüzü Hümâ Melek Nur Yıldız	+	+	+		+

KADER	İlim Satranç					
KADR (DEĞER, KIYMET)	Ayna Burak Burun Elbise Güneş Mektup Meta Servi Yüksek				+	
KAHIR	Ağırlık Asker Ateş Kılıç Kış Meltem Yelken Zehir	+	+	+		+
KALP	Ateş Ayna Doğan Ev Hz. Yakup Kâbe Karanlık Nakit Sırça Testi Virane Yarık		+	+	+	
KANÂ'AT	Anka Kaf Dağı			+		

KARÂR	Yiyecek					
KAZÂ	Aslan Deniz El Kavis Sır Sopa Tavla Yara			+		+
KEMÂL	Deniz Güneş			+	+	
LETÂFET	Çimenlik Deniz Gök Güneş Irmak Ülke Yağmur				+	
LUTF	Bahar Bahçe Damla Deniz Etek İlkbahar Koku Meyve Rüzgâr	+				+
		+				
			+			
					+	
				+		+
MAKSAT	Kâbe Meyve			+		+
MANÂ^c	Bikr Cevher İnci SırlarMahzeni			+		

	Şeker					
MÂRİFET	Cevher Çengel Deniz Nur Tohum		+	+		
MELÂMET	Taş	+			+	+
MEŞREP	Kadeh					
MEZELLET	Toprak		+			
MÎHNET	Ağırlık Ateş Diken Ev Gece Gökyüzü Havan Işık Kadeh Kılıç Meclis Yara Yol	+	+	+	+	
MURÂT	At Ok Kutup		+	+		+
NÂLE	Baykuş Kıyâmet					
NÂMUS	Cübbe					
NÂZ	Bahçe Doruk Kaftan Rüzgâr	+	+	+		

NEFİS	Firavun Karga Yecüc Askeri				+	
ÖLÜM	Sefer Zehir					
ÖMÜR	Bostan Kaba Köşk Malzeme Nakit Satranç	+	+		+	+
RAHMET	Damla İlaç	+				
RİZÂ	Semt Ülke					
RİF‘AT	Bahçe Bina Doruk	+				
SA‘ÂDET	Güneş İksir Mühür Yıldız	+	+	+		
SABİR	Dizgin Elbise Meta‘ Rehber	+	+			
SEFÂ	Kadeh Köşk Meclis Sofra		+	+		+
SELÂMET	Menzil Semt			+		

SEVGİ (MİHR, MUHABBET)	Ateş		+	+	+	
	Bahçe			+		
	Cevher					
	Çengel					
	Çimen		+			
	Çöl					
	Deniz			+	+	
	Destan					
	Güneş			+	+	
	Halka					
	Hastalık					
	Hz. Yusuf					
	Işık					
	İlaç					
	Kadeh		+		+	
	Kaplıca					
	Kılıç					
	Kitap					
	Koku	+	+			
	Meclis		+			
	Merhem					
	Mektup	+				
	Meyve					
	Nükte					
	Ok	+				
	Resim					
	Sanat					
	Şarap		+	+		
	Şiraze					
	Tavla					
	Tuğla					
	Yara					
	Yol	+		+		
SIHHAT	Nî‘met					

SÎNE (BAĞIR, CİĞER)	Ateş Ayna Bahçe Çukur Demir/Taş Duman Elek Ev Gökyüzü Gül Kafes Sandık Tabhâne Toprak Vâdî					
SİTEM	Sürme					
SÖZ (SUHAN, GÜFTÂR, KELÂM, LAFİZ)	Ateş Cevher Deniz İnci İplik Kandil Meryem Meydan Sır Sihir Ülke Vadi	+	+			+
SÛRET	Perde					
SÛRUR	Anahtar Meclis					
ŞEFKAT	Güneş			+		
ŞEVK	Ateş	+	+	+		+

	Deniz Gülşen Kadeh Köşk Meş'ale	+		+		
ŞİVE	Kitap					
TAB'	At Ayna Bahçe Cevher Tûtî		+	+	+	+
TAMA'	Diş					
TA'N	Ok Toz	+	+			
TECELLÎ	Ateş Nûr			+		
TEVHÎD	İp Ucu					
TÛL-İ EMEL	Kıyamet					
'UKBÂ	Dar Ağacı					
'UZLET	Tekke					
ÛMÎT	Ağaç Bahçe Gonca	+	+			+
VAHDET	Kitap Merkez Mürekkep			+		
VECD	Deniz					
VEFÂ	Ağaç Ateş Bölüm Kanun					

	Kimya Koku Köşk Renk Set Yol	+	+		+	+
VUSLAT	Bayram Cennet Etek İçecek İlaç Kâbe Koku Meclis Meta Merhem Meyve Mum Nimet Panzehir Sabah Sefa Semer Sofra Şarap Yol	+	+	+	+	+
ZAFER	Güneş Rüzgâr Tac	+				
ZAMÂN	Sarraf					
ZERK	Şarap Toz					
ZEVK	Deniz					

	Kayık Saray					
ZİKR	Halka			+		
ZİLLET	Toprak					

SONUÇ

Klasik Türk Edebiyatının altın çağını yaşadığı 16. yüzyılda yaşayan, oldukça önemli bir şahsiyet ve kıymetli bir zat olarak anılan ve çalışmamıza konu olan Nev'î'nin Dîvânı'nda 58 kaside, 1 tarih, 1 mesnevi, 4 terkeb-i bent, 4 terci-i bent, 1 müsemmen 2 müseddes, 558 gazel, 82 mukatta, 11 rubai ve 17 müfred mevcuttur. Dîvân'da münacaat ve naat bölümlerine yer verilmemiştir. Dîvân devrin padişahı olan ve Nev'î'ye ihsanlarda bulunan III. Murat'a sunulmuştur.

“Nev'î Dîvânı'nda Soyut Kavramlar” başlıklı tez oluşturulurken giriş bölümünde, Nev'î'nin yaşadığı 16. yüzyıl siyasi ve sosyal açıdan edebiyat tarihlerinden faydalanılarak değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde, edebiyat tarihleri ve tezkirelerden yararlanılarak şairin hayatı incelenmiş sonrasında edebi kişiliğinden söz edilmiştir. Şairin edebi kişiliğine yer verilirken divandan örnek beyitler alınarak düşünce desteklenmiştir ve bu bölümde son olarak şairin yazmış olduğu eserlere yer verilmiştir.

Çalışmanın esas bölümünü teşkil eden ikinci bölümde, Nev'î'nin Dîvânı baştan sona büyük bir titizlikle okunmuş ve incelenmiş sonrasında soyut kavramların tespiti sağlanmıştır. Soyut kavramlar tespit edildikten sonra alfabetik sıra gözetilerek tasnif edilmiştir. Tasnif edilen soyut kavramlar, öncelikli olarak sözlükte ihtiva ettiği anlama bakılarak tanımlanmış ve hangi benzetmelere konu olduğu saptanarak divanda kaç beyitte yer verildiği sayısal verilerle ifade edilmiştir. Beyitler, soyut kavramın benzediği kavram ve uygun görüldüğü sıfat, alfabetik olarak sıralanmış ve beyitlerin ulaşılabilirliğinin kolay olması amacıyla şiir sayısı ve beyit sırasına yer verilmiştir. Soyut kavramları içeren beyitler, öncelikle sözlük yardımıyla nesre çevrilmiş sonrasında ise açıklanmıştır. Beyitlerin açıklamalarına yer verilirken psikolojik unsurlar göz ardı edilmemiş ve şairin hissiyatını, tavır ve davranış normlarını daha iyi anlayabilmek adına psikoloji disiplininin faydalanılmıştır. Daha sonra soyut kavramları daha iyi anlamlandırabilmek amacıyla bu kavramların benzetme yönüne yer verilerek, somutlama yoluna gidilmiştir. Benzetme yönü farklı olan kavramlarda birden fazla beyit ele alınarak şairin kullandığı farklı bakış açıları gösterilmeye çalışılmıştır ve son olarak aynı benzetmenin kullanıldığı diğer beyitler künyeleri ile birlikte verilmiştir. Bu kavramların tamamı üçüncü bölümde Tablo 1'de gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde ise öncelikle benzeyen-kendisine benzetilen ve kendisine benzetilen-benzeyen olmak üzere iki tablo oluşturulmuştur. Bu iki tablonun oluşturulmasındaki temel amaç, şairin divanında yer verdiği soyut kavram sayısını bir bütün

halinde görebilmek ve bu soyut kavramların kaç benzetmeye tabi tutulduğunu belirleyip bir sonuca varmaktır. Nev'î Dîvânı'nda 160 soyut kavram tespit edilmiştir ancak aynı anlama gelen kavramlar, tekrara düşmemek adına tek başlık altında toplandığı için toplamda 129 soyut kavram tespit edilmiştir. Tespiti yapılan bu soyut kavramlar, Tablo 1'de alfabetik bir şekilde sıralanmış ve karşılıklarına kendisine benzetilen kavramlar yine alfabetik sıraya göre listelenmiş, bununla birlikte beyitlerin künyelerine yer verilmiştir. Bu tabloyu göstermekteki temel amaç, çalışmanın ikinci bölümünde yer verilen soyut kavramları ve onların benzetildiği unsurları bir bütün halinde görebilmek ve somutlaştırmaktır. Tablo 1'den hareketle bu kavramların 197'si somut unsurlara, 142'si de soyut unsurlara teşbih edildiği saptanmıştır.

Tablo 1'de yer verilen ve çalışmanın esas konusunu oluşturan benzeyen unsurlar şu şekildedir; 'adalet (6), 'adem (15), âh (36), âhiret (1), ahzân (2), 'akl (5), 'aşk (156), ata' (1), azap (1), baht (13), basîret (2), bekâ (2), belâ (23), cân (48), cefâ (18), cehâlet (2), cennet (9), cünûn (2), dert (11), dünyâ (96), devlet (16), dîn (1), du'â (3), ecel (12), elem (4), elest (1), emel (6), ezel (3), fakr (4), fazîlet (5), fazl (3), felâket (1), felek (59), fenâ (24), ferâgat (1), feyz (1), figân (1), firâk (50), gaflet (5), gam (85), gamze (14), gayret (6), gurbet (2), gurûr (2), gönül (149), güzellik (85), hakikat (5), harf (1), hased (2), hasret (7), hayâl (4), hayat (5), hayret (4), hevâ (2), heves (2), hidâyet (1), hiddet (1), himmet (5), ızdırap (1), idrâk (2), iffet (2), ihsân (4), ikbâl (2), irfân (5), ismet (3), istiğnâ (7), izzet (8), kader (2), kadr (9), kahır (10), kalp (21), kanâ'at (2), karâr (1), kazâ (10), kemâl (2), letâfet (11), lutf (14), ma'nâ (8), mârifet (6), melâmet (1), meşrep (1), mezellet (3), mihnet (18), maksat (2), murat (5), nâle (2), nâmus (1), naz (6), nefis (3), ölüm (3), ömür (7), rahmet (2), rızâ (2), rifat (3), sa'âdet (7), sabır (4), sefâ (7), selâmet (2), sevgi (57), sîne (27), sitem (1), söz (27), sûret (1), sürûr (2), şefkat (1), şevk (9), şîve (1), tab' (8), tama' (1), ta'n (2), tecellî (4), tûl-i emel (1), tevhîd (1), 'ukbâ (1), 'uzlet (1), ümit (3), vahdet (3), vecd (1), vefâ (13), vuslat (38), zafer (4), zamân (1), zerk (2), zillet (1), zikr (1), zevk (3).

Tablo 1'e göre Nev'î'nin en çok kullandığı soyut kavram "aşk"tır. Aşk, Nev'î Dîvânı'nda 156 beyitte benzetmeye konu olmuştur. Bunun dışında gönül (149), dünyâ (96), gam (85), güzellik (85), felek (59), sevgi (57), firâk (50), cân (48), vuslat (38), âh (36), söz ((27), sîne (27), fenâ (24), belâ (23), kalp (21), mihnet (18), devlet (16), gayret (16), adem (15), gamze (14), lutf (14), baht (13), vefâ (13), dert (11) ve letâfet (11) beyitte benzeyen olarak kullanılmıştır. Tablo 1'e ek olarak kavramların kullanım sıklığını gösteren bir grafik oluşturulmuş ve bu grafikte en fazla yer verilen soyut kavramdan en az yer verilen soyut kavrama doğru bir sıralama yapılmış ve kavramların sayısal değerleri bir bütün halinde sunulmuştur.

Tablo 2’de kendisine benzetilen olarak kullanılmış kavramların alfabetik olarak yapılan tasnifi ise şu şekildedir; ağaç (2), ağırlık (8), akşam (2), alçak (9), anahtar (1), ankâ (2), anne (1), arkadaş (1), armağan (1), arsa (2), asık suratlı sevgili (1), asker (2), aslan (2), aşiyân (1), ateşböceği (1), ateş (69), at (7), atlas (3), âyet (5), ayna (27), ayyaş (1), av (2), avcı (3), baba (1), bağ (3), bahar (5), bahçe (47), balta (1), baykuş (1), bayram (7), bayram yeri (1), belâ (3), beşik (1), beyit (1), bikr (4), binâ (6), bisûtûn (2), bostan (1), bölüm (1), burak (1), burun (1), bülbül (11), cadde (1), camekân (1), câmi‘ (4), cefâ (1), cellat (2), cennet (4), cevher (13) cübbe (2), çalı çırpı (1), çarşı (2), çengel (3), çimen (6), çimenlik (4), çocuk (15), çöl (5), çubuk (1), çukur (2), dağ (2), daire (2), dalga (2), damla (3), dâr (4), dar ağacı (4), dâvâ (3), defter (1), değirmen (1), demir (1), deniz (39), dergâh (1), dert (10), destan (1), deve (3), devlet (3), diken (10), dilenci (1), diş (1), dîvân (1), divit (2), diyâr (5), dizgin (1), doğan (4), dolap (4), doruk (5), duman (18), duvar (1), düğüm (2), ebedî (1), ekinlik (1), el (4), elbise (15), elek (2), etek (2), ev (17), fânî (4), fen (1), fidan (1), firavun (1), gam (16), gambaz (1), gece (19), gelin (3), gemi (4), girdap (2), gonca (4), gök (1), gökyüzü (8), gölge (1), göz (5), gül (2), gül bahçesi (15), gülşen (5), gün (1), güneş (19), gürültü (1), güvercin (2), hacı (1), halka (2), halvethane (1), hamam (1), hançer (3), harabe (3), hasır (1), hastalık (10), havan (1), hazîne (1), hemzâd (1), hokka (1), hüma (2), Hz. Meryem (1), Hz. Yakup (3), Hz. Yusuf (5), ırmak (1), ışık (5), içecek (1), iğne (1), iksir (2), ilaç (4), ilim (1), ilkbahar (5), inci (8), iplik (10), ip ucu (1), kaba (1) kâbe (6), kadeh (31), kadın (2), kaf dağı (2), kafes (2), kaftan (3), kalles (1), kan (3), kanat (1), kandil (4), kanun (1), kapı (2), kaplıca (1), karanlık (2), karga (1), kavis (1), kayak (8), keman (1), kese (1), kervan (2), keyif (1), kıl (1), kılıç (21), kırıcı (1), kış (1), kıyamet (2), kilit (1), kimyâ (1), kitap (14), koku (13), kovan (1), köhne (1), köşe (9), köşk (10), kubbe (8), kul (1), kulübe (1), kumaş (1), kuş (18), kutup (1), külliyyet (1), levha (3), lezzet (1), macera (1), mahzen (2), makam (1), makas (1), malzeme (1), meclis (33), mecnûn (1), meftûn (1), mekânsız (1), mektup (4), melek (1), meltem (2), memleket (7), menzil (2), merhem (2), merkez (1), mest (1), meş‘ale (2), meta‘ (16), meydan (4), meyhâne (7), meyve (9), meze (1), mevrâ (1), mısır (8), mihnet (3), mim (1), misâfir (2), mum (5), mühür (1), mürekkep (1), mürşit (1), müşteri (1), nakış (1), nakit (16), nakkaş (1), nehir (1), ney (1), nil (1), nîmet (2), nûr (18), nükte (1), ok (20), okul (4), orak (1), ordu (1), orman (1), oruç (4), ölü (3), panzehir (2), pas (3), pazar (6), perde (2), pergel (2), pervane (1), pota (1), pürsüz (1), rakkas (2), rehber (1), renk (1), resim (4), ruznâme (1), rüzgâr (10), sabah (3), sabırsız (2), sahrâ (2), sâkî (1), sanat (1), sandık (2), saray (3), sarraf (1), satranç (2), sayfa (6), saz (1), sedef (2), sefâ (1), sefer (2), sel (2), semer (1), semt (6), sermaye (2), serdar (1), sert (1), servi (1), set (1), sıkıntı (1), sır (12), sırlar mahzeni (1), sırça (1), sihir (3), sinek (1), siyah

(4), sofrâ (4), sopa (1), sürme (1), şafak (1), şal (1), şarap (40), şehir (4), şeker (1), şekeristan (1), şerbet (1), şiraze (1), şirin (1), şişe (6), tabhane (1), taç (1), taht (2), tas (2), taş (19), tatar (2), tavla (6), tekke (7), tel (1), teslim (1), testi (1), timsah (1), tohum (3), toprak (8), toz (6), tuğla (1), tufan (1), tur dağı (1), tûfî (1), tuzak (1), ulu (1), uyku (4), ülke (26), vadi (8), virane (4), yağmur (2), yalancı (1), yara (17), yarı (1), yaşlı kadın (4), yatak (4), yay (1), yecüc (1), yelken (2), yılan (1), yıldız (5), yiyecek (1), yol (37), yük (2), yüksek (2), zal (2), zarf (1), zayıf (3), zehir (6), zincir (2), zindan (1).

Nev'î Divânı'nda 339 kavram, Tablo 1'de bahse konu olan 129 soyut kavramın kendisine benzetileni olarak kullanılmıştır ve bu benzetilen unsurlara alfabetik sıra gözetilerek Tablo 2'de yer verilmiştir. Tablo 2'ye göre Nev'î'nin kendisine benzetilen olarak en çok kullandığı kavram “ateş”tir. Ateş, kavramı 69 beyitte benzetilen olarak kullanılmıştır. Bu kavramın dışında kendisine benzetilen olarak en çok kullanılan kavramlar; bahçe (47), şarap (40), deniz (39), yol (37), meclis (33), kadeh (31), ayna (27), ülke (26), kılıç (21), ok (20), gece (19), taş (19), kuş (18), nûr (18), ev (17), yara (17), nakit (16), gam (16), çocuk (15), elbise (15), gül bahçesi (15), kitap (14), koku (13), cevher (13), sır (12), bülbül (11), dert (10), iplik (10), hastalık (10), köşk (10) ve rüzgâr (10) olmuştur. Tablo 2'ye ek olarak yine benzetilen unsurların kullanım sıklığını gösteren ek bir grafik hazırlanmış ve en çok kullanılan en az kullanılan doğru bir sıralama yapılarak veriler sayısal olarak ifade edilmiştir. Benzeyen 129, kendisine benzetilen 339 kavramı ihtiva eden bu iki tablonun mukayesesi, 16. yüzyılın önemli şairlerinden olan ve âlim şair olarak anılan Nev'î'nin Dîvânı'nın soyut kavramlar bakımından çok zengin olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada hazırlanan Tablo 3'te ise öncelikle Ahmet Paşa, Necâti Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî ve Bâkî Dîvânları'nda bulunan soyut kavramlar ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Nev'î Dîvânı ile bu beş şairin dîvânı ile ilgili yapılan çalışmalar mukayese edilmiş, ortak ve farklı yönler tespit edilmiştir. Farklılıklardan hareketle şairin özgünlüğü, düşünce dünyasının zenginliği gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Tablo 3'ten yapılan çıkarımlar şu şekildedir;

Nev'î Dîvânı'nda bulunan soyut kavramlar ile bu beş şairin dîvânında bulunan soyut kavramların mukayesesi sonucunda; Ahmet Paşa Dîvânı'nda (38), Necâti Bey Dîvânı'nda (44), Taşlıcalı Yahyâ Dîvânı'nda (52), Zâtî Dîvânı'nda (28) ve Bâkî Dîvânı'nda (41) ortak soyut kavram tespit edilmiştir. Nev'î Dîvânı'nda bulunan soyut kavramlar ile en çok benzerlik gösteren Taşlıcalı Yahyâ Dîvânı'dır ve bu iki divan arasında ortak 52 soyut kavram mevcuttur. Nev'î ve buradaki diğer şairlerin ortak olarak kullandıkları soyut kavramlar ve bu kavramların kendisine benzetildiği unsurlar şu şekildedir: **Ah**; ateş, ok ve duman, **aşk**; ateş ve şarap, **cefa**; kılıç, **firak**; ateş ve kılıç, **gam**; deniz, **gönül**; levha, **güzellik**; ayna, bahçe ve

güneş. Bu kavramların burada adı geçen 5 şairde de aynı benzetmelerde yer aldıkları görülmektedir ve bu durum benzeyen-kendisine benzetilen unsurların divan şiiri geleneğinde en sık kullanılan kavramlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Dîvânda; âhiret, ‘akl, ata’, azap, basîret, celâl, dîn, elem, fakr, fazîlet, felâket, ferâgat, feyz, figân, hakîkat, harf, hayâl, hevâ, heves, hiddet, ızdırap, idrak, iffet, ikbal, inkâr, irfan, kader, karar, meşrep, nâmus, ölüm, rıza, sıhhat, sîne, sitem, sûret, sürûr, şîve, tama’, tevhîd, tûl-i emel, ‘ukbâ, uzlet, vecd, zamân, zerk, zevk ve zillet olmak üzere toplamda 48 soyut kavramın hiçbir benzerlik göstermediği tespit edilmiştir, bu durum Nev’î’nin düşünce dünyasının ne derece özgün olduğunu gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın esas bölümünü oluşturan ikinci bölümle birlikte, üç tabloya yer verilen üçüncü bölüm dikkatle incelendiğinde Nev’î’nin şiirlerinde yer alan soyut unsurlar, onun zengin bir muhayyileye sahip olduğunu göstermektedir. O’nun tasavvuf öğretileriyle beslediği dimağını zengin hayallerle süsleyip şiirlerine yansıttığı ve bu sayede şiirlerinde soyut kavramları oldukça etkili bir şekilde kullandığı tespit edilmiştir. Nev’î, tasavvufa mütemâyil bir zattır ve beyitlerde yer verdiği âyet ve hadîslerin yorumlanması onun tasavvuftan beslendiğini açıkça göstermektedir. Tasavvufa yakın olmasının yanında rindâne bir hayat görüşü benimsediğini üç beyitte dile getirmiştir. Şiirlerinde ümitvâr bir hava hâkimdir, kuvvetle muhtemel rint bir hayat görüşüne sahip olması bu durumda etkili olmuştur. Şiirlerinde ilahi aşk ile birlikte beşerî aşka da yer vermiş ve kendi deyişiyle “âşıkane şiirler” yazmıştır.

Cehâleti hastalık ve karanlık ile özdeşleştirmesi, onun ilme verdiği önemi ve âlim bir şair olarak cehâlete karşı olan tavrını açıkça gözler önüne sermektedir. Arapça ve Farsça’ya oldukça hâkim olmasına karşın gazellerini sade ve açık bir dille yazmıştır ve Türkçe kelimeler kullanmaya özen göstermekle birlikte halk deyişlerine de yer vermiştir. Atasözleri ve deyimlerden yararlanması, onun dili ustalıkla kullandığının bir kanıtı niteliğindedir. Şairlik yeteneğinin bilincinde olarak kendini övmekten geri durmamış, kendi şiirlerinin Acem şiirlerini taklitten kurtardığını belirtmiştir. Şiirlerinde, teşbih, istiare, tezat, telmih, mübalağa en çok başvurduğu edebi sanatlardır. Dîvân edebiyatında siyah saçlı olarak vasıflandırılan sevgili, Nev’î nazarında sarı saçlıdır ve bu bakış açısı onu diğer şairlerden ayırmaktadır.

Sonuç olarak, yaşadığı devirde kullandığı sade üslubu ve yazdığı âşıkane gazelleriyle nam salmış âlim şair Nev’î şiirlerinde çok sayıda soyut kavramı diğer şairlerden farklı bir şekilde yorumlayıp divan şiiri geleneğine yeni boyutlar kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk (2011). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akgül, Serpil (2013). *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divânları'nda Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Albayrak Nureddin (1993). "Cem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul.
- Altuntaş, Halil; Şahin Muzaffer (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Aras, Gülçin (1997). *Nev'î'nin Nevây-ı Uşşâk ve Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn Adlı Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, Dinçer Sedanur (2017). *Nev'î Dîvânı Sözlüğü (Bağlamsal Sizin ve İşlevsel Sözlük) (Doktora Tezi)*, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Banarlı, Nihad Sami (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Batıslam, Hanife Dilek (2002). "Dîvân Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Ankâ ve Simurg" *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, 185-208.
- Batıslam, Hanife Dilek (2003). "Dîvân Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm", *Folklor/Edebiyat*, Cilt: IX/34, 186-189.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1972). *Osmanlı Müellifleri* Cilt: 2, Meral Yayınevi, İstanbul.
- Cebecioğlu Ethem (2020). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara.
- Çağrı, Mustafa (2008). "Sabır", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, İstanbul.
- Çelebioğlu, Ayşe (2016). "Klasik Türk Şiirinde Menekşe", Atatürk Üniversitesi *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, 161-182.
- Çeltik, Halil (2010). "Âşığın Trajik İkilemi: Vuslat ve Ayrılık", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkic*, Volume: 5/3, 136-145.
- Çetinkaya, Ülkü (2008). "Dîvân Edebiyatında Kadına Genel Bakış", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkic*, Volume: 3/4, 280-334.
- Çöm, Erol (2002). *Nev'î Dîvânı'nda Günlük Hayat*, Selçuk Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 201-222.
- Deniz, Sabahat (1992). *Onaltıncı Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î ve Yahyâ Divanları'nda Kozmik Unsurlar*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Donuk Suat (haz), (2017). *Nev'îzâde Atâyî, Hadâ'îku'l- Hakâ'ik fi Tekmileti's-Şakâik: İnceleme-Tenkitli Metin*, Cilt: 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Durmuş, İsmail (2010). "Şiir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 39, İstanbul.
- Durusoy, Ali (2012). "Vahdet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, İstanbul.
- Eroğlu, Feyzullah (2000). *Davranış Bilimleri*, Beta Yayınları, İstanbul.

- Gibb, E.J. Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi*, Tercüme Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İlhan, Nadir (1992). *Nev'i Efendi: Netâyicü'l-fünûn ve mahâsinü'l-mutîn: Giriş-Metin-Dizinler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Kabaklı, Ahmet (1996). *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Yayınları, İstanbul.
- Karahan, Abdülkadir (1995). "Enverî Evhadüddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 11, İstanbul.
- Karaköse, Saadet, (2017). *Nev'î-zâde Atayı Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/>
- Kartal, Nuray (1994). *16. Yüzyıl Divan Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î ve Yahyâ Bey Divanlarında Bitkilerle İlgili Bazı Hususiyetler*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kasapoğlu Abdurrahman, (2015). "Ağlama Olgusu Modern Psikoloji ve Kur'an Eksenli Bir Yaklaşım", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6/1, 9-43.
- Kılıç Filiz (haz), (2018). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ: İnceleme Metin*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/>
- Kocatürk, Olcay (2015). *Nev'î'nin Şiirinde İlim: Netâyicü'l- Fünûn Merkezli Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kortantamer, Tunca (1991). Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 11, 215-228.
- Koyuncu, Fatih (2016). Nev'î'nin Siyasetname Türündeki Eseri: Fezâilü'l vüzerâ ve hasâilü'l-ümerâ, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17, 198-212.
- Köse, Semra (2001). Nev'î'nin Nevâ-yı Uşşâk Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn ve Faslün fi Fazîleti'l-İşk Adlı Eserleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurnaz, Cemal (1996). *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kurtuluş, Rıza (1995). "Emir Hüsrevi Dihlevî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 11, İstanbul.
- Mazıoğlu, Hasibe (2011). *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mengi, Mine (2000). *Dîvân Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Mengi, Mine (2009). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Öngören, Reşat (2013). "Zîkr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 42, İstanbul.
- Özdemir, Atiye Adak; Ramazan, Oya (2012). "Oyuncağa Çocuk, Anne ve Öğretmen Bakış Açısı", *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt: 2/1, 1-1.
- Özer, Hande (1994). Nev'î'nin Hasb-i Hal'i, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Pala, İskender (2011). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Sefercioğlu, Mehmet Nejat (2001). *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Sefercioğlu, Mehmet Nejat (2007). “Nev‘î”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 33, İstanbul
- Solmaz, Süleyman (2005). “Dîvân Şiirinde Sefer”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17, 133-145.
- Solmaz Süleyman (haz), (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şu‘arâsı (İnceleme-Metin)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/>
- Sungurhan Aysun (haz), (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-Şuara*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/>
- Şener H. İbrahim; Yıldız, Âlim (2010). *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Şenödeyici, Özer (2012). “Oedipus Kompleksi Bağlamında Dîvân Şiirinde Âşık-Maşuk-Rakip İlişisine Bakış”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, Sayı: 11, 79-91.
- Şentürk, Ahmet Atilla; Kartal, Ahmet (2006). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihat (2001). *Fuzûlî Divânı’nın Şerhi*, Akçağ Yayınları, İstanbul.
- Taş, Hakan; Zülfe Ömer (2007). “Nev‘î Münâzara-ı Tûtî vü Zâğ Adlı Mesnevisi”, *Journal of Turkish Studies*, Volume:2/3, 660-696.
- Tolasa, Harun (2001). *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tökel, Dursun Ali (2000), *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tulum, Mertol; Tanyeri, M. Ali (1977). *Nev‘î Divanı*, Tenkidli Basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Tuman, Mehmet Naili (2001). *Tuhfe-i Na’îlî, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Bizim Büro Yayınları, Cilt: 2, Ankara.
- Uludağ, Süleyman (1997). “Hallac-ı Mansur”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 15, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1998). “Hicab”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 17, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (2003). “Levami”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara.
- Uzel, Rıdvan (1981). *Nev‘î Divanı’nda Bitkiler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ünlü, Osman (2017). “Klasik Türk Şiirinde Mum Makası: Mıkraz”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 3/1, 322-328.
- Yalçınkaya, Mehmet Akif (2019) Malkaralı Nev‘î’nin Edebi Bir Mektubu: Risâle-i Şikâyet-i Rûzigâr, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 320-333.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2001). “Kader”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 24, İstanbul.
- Yetik, Erhan (1998). “Hayret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul.
- Yürük, Fatma Nur (2009). Malkaralı Nev‘î Yahya’nın Keşfü’l-hicâb min Vechi’l-Kitâb Adlı Fusûsu’l-Hikem Şerhinin Tahkik ve Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://ekitap.ktb.gov.tr/>

<http://lugatim.com/>

<http://www.osmanlicaturkce.com/>

<https://archive.org/>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/>

<https://kuran.diyaret.gov.tr/>

